SGDF

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

SRI CHAMARAJENDRA VEDA MAHAPATASALA.
श्री ... वेद महापाठशाला
20 FEB. 1926
No. ....
BANGALORE.

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

CHAMARAJENDRA SANSKRIT COLLEGE
LIBRARY
FORT, BANGALORE
ಚಾಮರಾಜಪೇಟೆ, ಬೆಂಗಳೂರು-೧೮

[illegible]

ಹಸ್ತಪ್ರತಿ ಸಂಖ್ಯೆ....ಕ 656....................

64

66

॥ अथ कमलाकरभट्टकृतं शांतिरत्नं प्रारभ्यते ॥

SRI CHAMARAJENDRA
BANGALORE CITY
VEDA MAHA PATHASALA

SRI CHAMARAJENDRA SANSKRIT
LIBRARY

SJDF
Digital Foundation

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

SRI CHAMARAJENDRA VEDA MAHAPATASALA.
श्री चामराजेन्द्र वेद महापाठशाला
20. FEB. 1926
BANGALORE.

SRI CHAMARAJENDRA SANSKRIT COLLEGE
वाणीं भजत गैर्वाणीं
LIBRARY
BANGALORE.

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

दृक्क्षेभभू १८१२ मिते शाके द्वादश्यां माधवे सिते ।।
जगद्धितेच्छुयंत्रेऽयं ग्रंथः पुण्यपुरेऽकितः ।।१।।
श्रुतसागरपारदृश्वनेदं रचितं श्रीकमलाकरेण रम्यं ।।
बहुसंग्रहशालि शांतिरत्नं तदबोधाद्विरलप्रचारमासीत् ।।२।।
कालेशनैर्यातिततोऽस्य पुस्तकेष्वशुद्धकल्पेषु लिपीकरभ्रमात्
व्यत्यस्तमूनाधिकयोगिकिंचन कचित्तु पाठांतरवृद्धिरप्यभूत् ।।३।।
तथाप्यतीवास्य हि सारवत्वं शांत्यादिकर्मण्युपयोगितां च
ग्रंथस्य विद्वत्सुखतोऽवगम्य विशीर्यतां रत्नमिदं न धूल्यां ।।४।।
कृत्वेति चित्ते बहुलार्थसंव्ययात्प्राचीनमानाय्य च पुस्तकोच्चयं,
संशोध्य यत्नाद्धि बुधैरुदारधीरमुद्रय द्रावजि गोंधळेकरः ।।५।।

चतुःषष्टियोगिनीपीठं

पू-

ऐ | आ

६४ वि / ६३ क	५६ अ / ५५ ला	४८ क / ४७ प	४० मे / ३९ मा	३२ मुं / ३१ वा	२४ क / २३ धू	१६ हुं / १५ रु	८ ग / ७ सि
६२ घो / ६१ धू	५४ का / ५३ वि	४६ म / ४५ श्री	३८ दि / ३७ स्व	३० चं / २९ वी	२२ वी / २१ फ	१४ टं / १३ नि	६ मे / ५ दि
६० मे / ५९ का	५२ नि / ५१ रौ	४४ मु / ४३ कं.	३६ मे / ३५ धू	२८ भ / २७ वि	२० नं / १९ शु	१२ का / ११ का	४ अ / ३ ज
५८ व्या / ५७ मुं	५० म / ४९ कै	४२ च / ४१ का	३४ ध्वां / ३३ मै	२६ र / २५ रा	१८ वि / १७ ऊ	१० डा / ९ प्रे	२ वि / १ ज

ऊ | द

वा | नै

प

यान्यासन्वचनानिकास्कचिदितः शांतिष्वपूर्णानिता-
न्यन्यग्रंथचये यथोचितमवेक्ष्यापूरितानि कचित् ।
नव्याऽस्मिन्विहिता प्रयोगरचना नासीत्पुरा यत्र सा
लोके ये विधयोऽपरे प्रचलिताः स्तेऽप्यन्यतोऽत्राहृताः ।। ६।।
लेखाः प्रबंधांतरतो गृहीताः प्रमाणमित्यर्थसमर्थनार्थं ।
व्याख्या च पाठांतरमप्यशेषं प्रकल्पितं चिन्हविशेषलक्ष्यं ७
मूलानुसारि क्रमशो निबद्धं वाक्यैः सुबोधैरनतिप्रभूतैः ।।
प्रायोगिकाणामितरानपेक्षं प्रयोगजातं भवतूपकारि ।।८।।
दातारवंशमणिना गुणिना सुवृत्ते नानेकशास्त्रपथतत्त्ववि-
दा निबंधे ।। गंगाधरेण विविधाप्युपपादितार्था व्याख्या इहा-
प्युपहृतास्त्वत एव मान्याः ।।९।।

ग्रंथोऽतियत्नात्परिशोधितो ह्यसावाकाशसंज्ञैः किल बालशास्त्रिभिः ।। सद्विद्यया यैः पदवी महामहोपाध्याय इत्युच्चतरापि पर्षदि ।।१०।।
यथामति विचार्यात्र यन्न्यूनमधिकं कृतं ।। कृपया वीक्ष्य तत्संतः स्खलितं शोधयंतु नः ।।११।।

SRI CHAMARAJENDRA VEDA MAHAPATASALA
श्री चामराजेन्द्र वेद महापाठशाला
20 FEB. 1926
NO...

SGDF Sri Gargeshwari Digital Foundation

चतुष्षष्टिपदं वास्तुमंडल

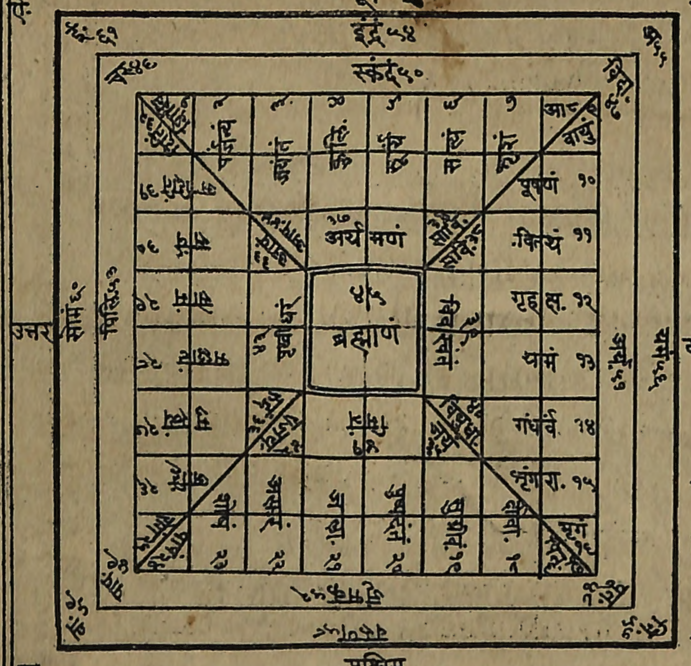

एकाशीतिपदं वास्तुमंडल

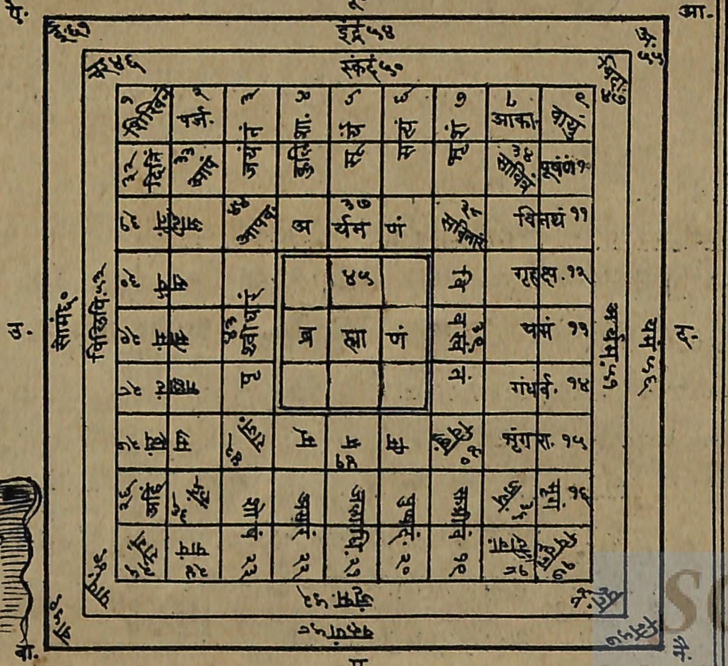

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

अथेदं दुर्गादेवी यंत्रं.

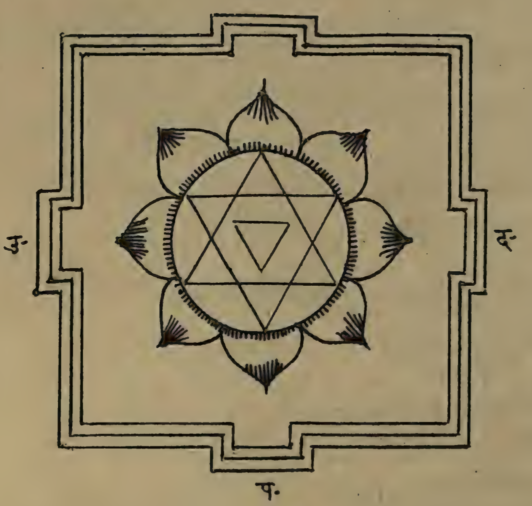

बंदी मोक्ष यंत्रं.

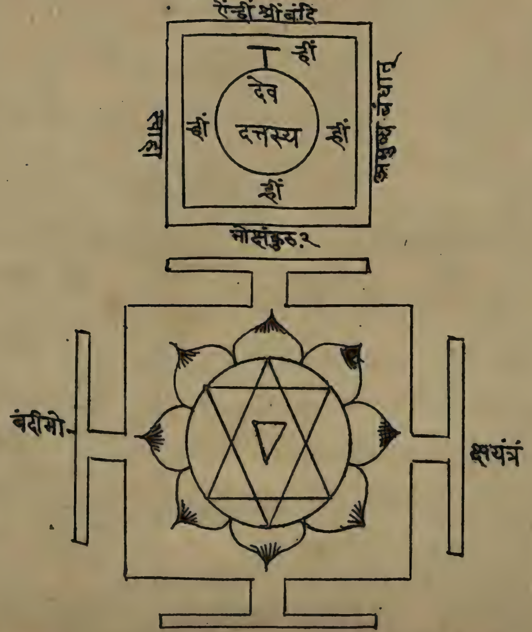

ग्रह मंडलम्

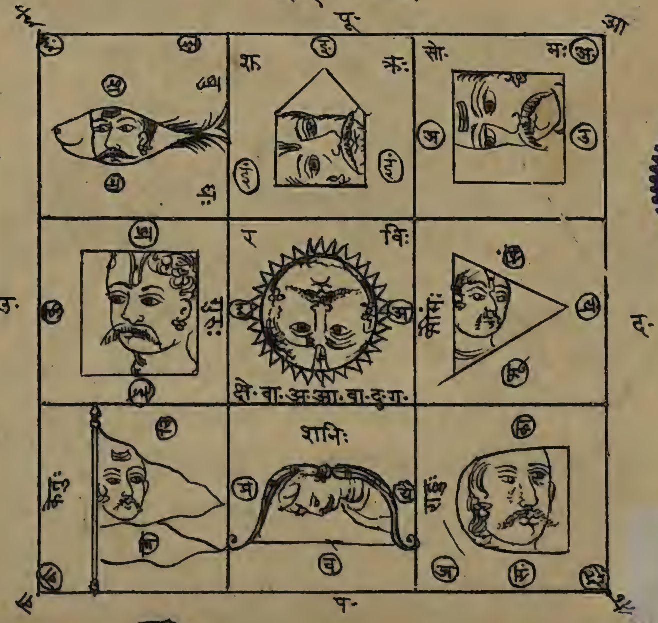

SRI GANAPATI ... BANGALORE CITY VEDA MAHA PATHASALA
SGDF

मृत्युंज य

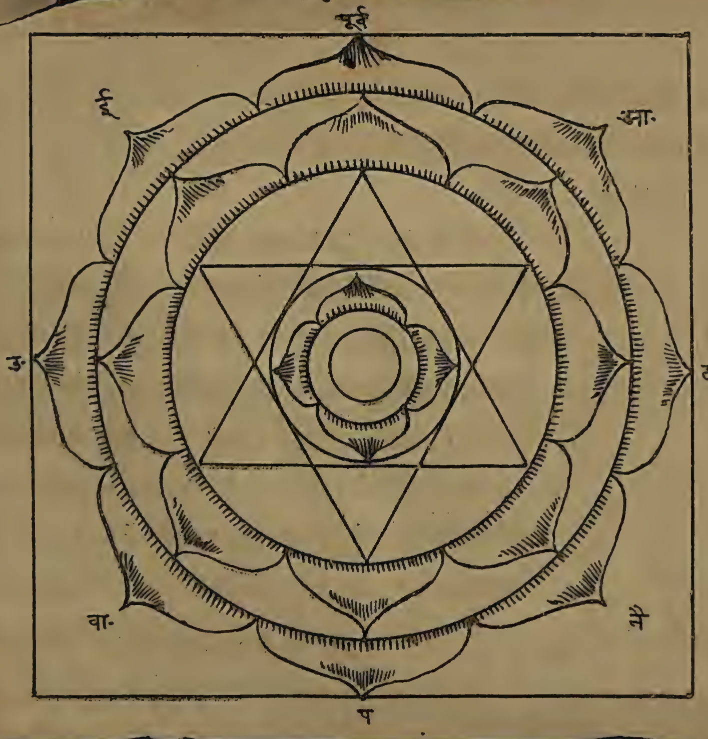

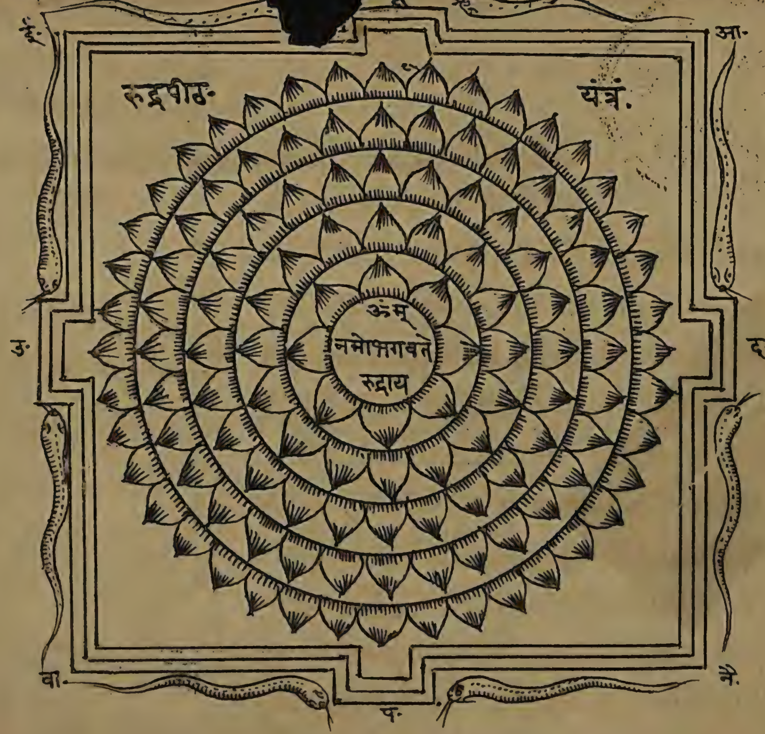

SGDF

प्रस्तावना.

हा ग्रंथ, प्रसिद्ध निर्णयसिंधुकार कमलाकर भट्ट यांनीं केला असून, यांत शांति वगैरेचा पुष्कळ संग्रह आहे. परंतु, ग्रंथाच्या दुर्बोधत्वामुळें व लोकांत चालू असलेल्या कांहीं शांति (उदाहरणार्थ ज्वरशांति, भद्राशांति, अधोमुखशांति इ०) व कित्येकींचे प्रयोग ही यांत नसल्यामुळें सामान्य विद्वानांस याचा तादृश उपयोग होत नाहीं. शास्त्री लोकांचें प्रस्तुत विषयाकडे मुळींच दुर्लक्ष्य झाल्यामुळें व कालमानाप्रमाणें गृहस्थांसही त्याची फारशी गरज राहिली नसल्यामुळें, सामान्य भिक्षुकांनीं, कारण पडल्यास जुनीं पुराणीं टिपणें, अगर कोणापाशीं संग्रहास असलेले किरकोळ प्रयोग आणून त्यांच्या साहाय्यानें कसा तरी प्रसंग पार पाडावा; असा क्रम चालविल्यामुळें दिवसेंदिवस या ग्रंथाची अनास्था होतजाऊन याच्या उपलब्ध असलेल्या प्रतींत फारच अशुद्धें व पाठभेद राहिले. कित्येक प्रतींतून तर ग्रंथाचा कांहीं भागही गलित झालेला आढळतो. असें जरी आहे तरी ग्रंथ फार महत्त्वाचा व उपयुक्त असल्यामुळें खर्चाकडे व श्रमाकडे विशेष लक्ष न देतां याच्या निरनिराळ्या ठिकाणच्या सात आठ प्राचीन प्रती मिळवून त्याची शुद्धता व पाठैक्य शास्त्री व याज्ञिक मंडळीकडून करवून लोकोपयोगार्थ आह्मीं प्रसिद्ध केला आहे.

या ग्रंथांत मदनमहार्णव, विधानमाला, विधानपारिजात, शांतिमयूख, शांतिसार, कौस्तुभ इत्यादि प्राचीन ग्रंथांतील उपयुक्त लेख योग्यस्थळीं “ ” अशा चिन्हांत देऊन, जेथें अर्थ दुर्बोध किंवा संक्षिप्त असा भासला तेथें त्याची व्याख्या ( ) अशा चिन्हांत, व जेथें पाठभेद आढळला तेथें तो [ ] अशा चिन्हांत दिला आहे.

या ग्रंथात कित्येक शांतीचीं वचनें अपूर्ण होतीं, तीं अन्य ग्रंथांत पाहून पूर्ण केलीं आहेत; व कित्येक ठिकाणीं वचनें असून प्रयोग नव्हते; त्यांपैकीं उपयुक्त व नेहेमी गरज लागणाऱ्या शांतींचे प्रयोग, मूलग्रंथ व मयूखादि प्राचीन ग्रंथ यांच्याशीं साधली तितकी एकवाक्यता करून प्रायः मूलानुसारी विस्तारपूर्वक लिहिले आहेत. तसेंच, यांत नसलेल्या व उपयुक्त अशा अन्य शांत्यादिकांचाही आरंभीं 'संगृह्यते' असा शेरा देऊन संग्रह केला आहे. जेथें इतर ग्रंथाशीं विरोध आढळला तेथें तो जागचेजागीं किंवा प्रयोगाचे शेवटीं दिला आहे; व जेथें ग्रंथकारानें इतर ठिकाणचा हवाला दिला आहे तेथें तो विशेष उपयुक्त असा पाहून जशाचा तसा घेतला आहे. सारांश, कोणत्याही शांतिविषयीं अन्य ग्रंथाची गरज न लागतां यावरून तें सर्व काम चांगल्या रीतीनें होईल अशी याची योजना केली आहे.

या कामीं कै० वे० शा० सं० गंगाधरशास्त्री दातार यांचे हातचे कित्येक उपयुक्त लेख त्यांचे चिरंजिवांनीं मेहेरबानी करून आह्मांस दिले त्यांचा पुष्कळ ठिकाणीं चांगला उपयोग झाला आहे. (एकनक्षत्रशांति, ऋतुशांति, गोप्रसवशांति, अर्कविवाह इ० पहा) महत्त्वाच्या विषयावरील व्याख्या बहुतेक त्यांच्या लेखांतूनच घेतल्या आहेत.

ग्रंथ तयार झाल्यावर तो तपासून देण्याचे कामीं, महामहोपाध्याय वे० शा० रा० रा० बाळशास्त्री बुवा आगाशे वास्तव्य रत्नागिरी, यांनीं फार श्रम घेतले याबद्दल आह्मी त्यांचे फार आभारी आहों.

प्रस्तुत ग्रंथ लोकांत 'शांतिकमलाकर' या नांवानें प्रसिद्ध आहे. परंतु, ग्रंथकर्त्यानें यास 'शांतिरत्न' असें नांव दिलें असल्यामुळें आह्मीं मुखपृष्ठावरही तेंच नांव घातलें आहे.

रावजी श्रीधर गोंधळेकर.

सूचना.

या ग्रंथांत उतारे घेतलेल्या ग्रंथांचीं नांवें संक्षेपानें दिलेलीं सांद्यंत खालीं लिहिलीं आहेत.

शां० सा० शांतिसार	ल० आ० लघुआश्वलायन	मु० सिं० मुहूर्तसिंधु
शां० म० शांतिमयूख	कात्या० कात्यायन	मु० मा० मुहूर्तमाला
सं० कौ० संस्कारकौस्तुभ	व्र० रा० व्रतराज	मु० चिं० मुहूर्तचिंतामणि
म० म० मदनमहार्णव	वि० मा० विधानमाला	ध० सिं० धर्मसिंधु
गृ० का० भा० गृह्यकारिकाभाष्य	बृ० प० बृहत्पराशर	नि० शि० निबंधशिरोमणि
गृ० वृ० गृह्यसूत्रवृत्ति	गृ० प० गृह्यपरिशिष्ट	बौ० स्मृ० बौधायनस्मृति
दा० क० दानकमलाकर	म० पा० मदनपारिजात	सं० रें० संस्कारेंदु
वि० पा० विधानपारिजात	प्र० पा० प्रयोगपारिजात	प्र० र० प्रयोगरत्न
अप० अपरार्क	म० र० मदनरत्न	लिं० पु० लिंगपुराण
ल० शौ० लघुशौनक	म० पु० मत्स्यपुराण	अ० पु० अग्निपुराण
दे० देवल	आ० प० आश्वलायनपरिशिष्ट	

SODF

हा ग्रंथ पुणें जगद्धितेच्छु छापखान्यांत छापिला.

तारीख १६ माहे एप्रेल सन १८९०

सन १८६७ चा आक्ट २५ प्रमाणें या ग्रंथाचा सर्व प्रकारें हक्क

गोंधळेकर यांणीं आपणाकडे ठेविला आहे.

आवृत्ति १

SGDF

अथ शांतिरत्नस्यानुक्रमणिका प्रारभ्यते

पृष्ठांकः निरंक	पृष्ठांकः सांक	शांतिनामानि	पृष्ठांकः निरंक	पृष्ठांकः सांक	शांतिनामानि	पृष्ठांकः निरंक	पृष्ठांकः सांक	शांतिनामानि
१		विनायकशांतिः		१२	तत्र देशो मंडपलक्षणं च			दीनां स्थानानि मंत्राश्च
	३	बौधायनोक्तो विनायककल्पः	१३		" कुंडयोनिवेदिलक्षणं		१६	" पूजाद्रव्याणि
४		विनायकशांतिप्रयोगः		१३	" ऋत्विक्संख्या तद्वरणं मधु-		१७	" होमद्रव्याणि
६		एतच्छांत्यभावे वारणदानं			पर्कश्च		१८	" होमसंख्यादि
६		सर्वकर्मस्वग्निनिर्णयः	१४		" ग्रहाणां प्रतिमाद्रव्यवर्णज-		१९	" पूर्णाहुतिरभिषेकश्च
	८	स्मार्ताग्निलक्षणं			न्मस्थानादि		२०	" दक्षिणादि
९		मयूखाद्यनुसारेण परिभाषा	१५		" तेषां मंडलानि मंत्राश्च	२३		ग्रहयज्ञकालाद्याहुतिविचारः
	१२	ग्रहयज्ञः		१५	" अधिप्रत्यधिदेवताविनायका-	२३		ग्रहयज्ञप्रयोगः

३० लक्षहोमः
३१ कोटिहोमः
३२ नृसिंहपुराणोक्तो लक्षहोमादौ विशेषः
३२ गायत्र्याद्ययुतहोमः
३३ लक्षहोमे कोटिहोमे च बृहत्पराशरोक्तो विशेषः
३४ कोटिहोमस्य शतमुखादिभेदाः
३७ प्रसवशांतयः
३७ सर्वशांत्युपयोगिकालविचारः
३७ गोमुखप्रसवशांतिः
३९ तत्प्रयोगः
४० तिथ्यादिगंडांतलक्षणं शांतिश्च
४१ तिथिलग्नगंडांतशांतिप्रयोगः
४२ नक्षत्रगंडांतशांतिप्रयोगः
४२ उत्तरादिनक्षत्रशांतिः
४३ तत्प्रयोगः
४३ दिनक्षयादिशांतिः
४४ विषघटीशांतिः
४५ तत्प्रयोगः
४६ कृष्णचतुर्दशीशांतिः
४६ तत्प्रयोगः
४७ सिनीवालीकुहूशांतिः
४८ तत्प्रयोगः
४९ सिनीवालीदर्शादिनिर्णयः
५० दर्शजननशांतिः
५० तत्प्रयोगः
५१ ज्येष्ठाजननशांतिः
५२ तत्प्रयोगः
५४ मूलजननशांतिः
५४ अभुक्तमूलजातस्य त्यागविचारः
५५ शौनकोक्तमूलशांतिवचनानि.
५९ शतमूलानि
६० कात्यायनोक्तमूलविधानं
६१ शौनकोक्तस्तत्प्रयोगः
६४ मयूखानुसारी प्रयोगः
६७ गंडांतोत्पत्तौ विशेषः
६८ पितामहसंहितोक्ता मूलाश्लेषाशांतिः

	६९	शौनकोक्ताश्लेषाशांतिः
	७०	तत्प्रयोगः
७२		नक्षत्रविशेषफलं शांतिश्च.
७२		एकनक्षत्रशांतिः
७३		तत्प्रयोगः
	७३	वैधृतिव्यतिपातसंक्रमशांतिः
	७४	तत्प्रयोगः
	७५	भद्राजननशांतिः
७६		तत्प्रयोगः
	७६	ग्रहणजननशांतिः
७७		तत्प्रयोगः
७८		यमलोत्पत्तिशांतिः
७९		तत्प्रयोगः
	७९	त्रिकप्रसवशांतिः
८०		तत्प्रयोगः
	८०	प्रथमोर्ध्वदंतोत्पत्त्यादिशांतिः
८१		तत्प्रयोगः
८२		षष्ठाष्टममासयोर्दंतोत्पत्तिशांतिः
८२		तत्प्रयोगः
८२		प्रसववैकृतशांतिः
८३		सुखप्रसवोपायः
	८३	अधोमुखजननशांतिः
८४		तत्प्रयोगः
	८४	पौषे स्त्रीप्रथमप्रसवे सिंहादौ गवादिप्रसवे च शांतिः
८६		तत्प्रयोगः
	८७	बालरक्षा
८८		बालग्रहस्तवः
	८९	प्रथमदिनादिकृत्यं
	९१	पूतनाविधानं
	९६	बालग्रहशांतिप्रयोगः
९७		ज्वरोत्पत्तौ नक्षत्रशांतयः
	१०३	तत्प्रयोगः
	१०३	रोगोत्पत्तौ नक्षत्रतिथिवारशांतयः
१०७		तत्प्रयोगः
	१०७	ग्रहशांतयः
१०९		नवग्रहदानानि
	१०९	रत्नधारणं

११०		ग्रहस्नानानि	११७		निर्घातः	१२२		” सस्यवैकृतं
११०		गुरुपूजा (बृहस्पतिशांतिः)	११७		रश्मिदंडः	१२२		” वृष्टिवैकृतं
१११		तत्प्रयोगः		११७	षड्ग्रहादियोगे शांतिः		१२२	” जलवैकृतं
११२		प्रतिशुक्रादिविधिः	११८		तत्प्रयोगः		१२२	” प्रसववैकृतं
	११२	शनिशांतिः	११९		भूमिकंपादि		१२२	” वायुवैकृतं
	११३	राहुशांतिः		११९	रजः		१२२	” पक्ष्यादिवैकृतं
११४		ग्रहणशांतिः		११९	दिग्दाहः	१२३		” शक्रध्वजादिवैकृतं
११५		केतुशांतिः		११९	रविच्छिद्रे कृत्यं		१२३	मात्स्योक्ताद्भुतशांतयः
	११६	उल्कापतनादि		११९	अद्भुतफलकालः	१२४		तत्र देवताप्रतिमावैकृतशांतिः
११७		प्रतिसूर्यः		१२१	नानोत्पातशांतयः । तत्रादौ		१२४	” अग्निवैकृतशांतिः
११७		परिवेषः	१२१		” लिंगादिवैकृतं		१२४	तत्प्रयोगः
११७		ग्रहयुद्धं			” अग्निवैकृतं	१२५		” वृक्षोत्पातशांतिः
११७		इंद्रधनुः		१२१	” वृक्षवैकृतं		१२५	” कदलीदुष्टप्रसवशांतिः

SGDF

१२६		"वृष्टिवैकृतशांतिः
१२६		" जलाशयवैकृतशांतिः
	१२६	" उपस्करवैकृतशांतिः
	१२६	" मृगपक्षिवैकृतशांतिः
१२७		" प्रासादादिवैकृतशांतिः
	१२७	नानोत्पातशांतिः (गर्गोक्ता)
	१३१	दीपपतनादिशांतिः
	१३१	तत्प्रयोगः
१३२		प्रासादकलशलिंगार्चाभंगादि-शांतिः
	१३२	तत्प्रयोगः
१३३		मदनरत्ने परिशिष्टोक्ताद्भुतशां०
३		जनमारशांतिः
१३५		तत्प्रयोगाः
१३६		काकमैथुनदर्शनादिशातयः
	१३६	काकस्पर्शशांतिः
१३८		तत्प्रयोगः
	१३८	गृहे काकप्रवेशशांतिप्रयोगः
१३९		उलूककपोतादिशांतिः
१४०		तत्प्रयोगः
	१४०	पल्लीसरठशांतिः
	१४२	तत्प्रयोगः
१४३		आश्विनशुक्लप्रतिपदि रेवंतपूजा
१४४		अश्वशांनिः
	१४४	गजाश्वशांतिः
	१४५	पशुमारशांतिः
	१४५	गोशांतिः
१४६		अश्वशांतिः
	१४६	खरशांतिः
	१४६	सारमेयशांतिः
	१४६	भविष्योक्ता महाशांतिः
	१४७	बंधमोक्षः
	१४८	शक्रध्वजोच्छ्रायः
१४९		आयुष्यहोमः
	१४९	ज्वरशांतिः
	१४९	प्रकारांतरेण स्फुटवचनानि
	१४९	शौनकोक्तप्रयोगः
१५०		स्फुटवचनानुसारी प्रयोगः
	१५१	ज्वरहराणि विधानानि

१५१ अपमृत्युनिवारणं
१५२ मृत्युंजयहोमः
१५३ अनावृष्टिशांतिः
१५४ विनियुक्तमंत्राणां सामान्यविधिः
१५५ श्रीसूक्तविधिः
१५५ मंत्रकोशोक्तः श्रीसूक्तप्रयोगः
१५६ नीराजनं
१५७ घृतकंबलविधिः
१५८ शांतिस्नानं
१५८ एकवस्त्रस्नानं
१५९ तत्र औषधिप्रार्थना
१५९ ” धान्यस्नानं
१५९ ” फलस्नानं
१५९ ” औषधिस्नानं
१६० सूर्यारुणसंवादोक्तमेकवस्त्रस्नानं
१६२ अकाले गजमदशांतिः
१६२ गोकरिणीमदशांतिः
१६२ पंचकमृतौ शांतिः
१६३ तडागादौ मृतिदोषे जलशुद्धिः
१६४ मृत्युंजयविधानं वसिष्ठकल्पोक्तं
१६८ तत्प्रयोगः
१६९ तत्र हेमाद्रौ शौनकोक्तन्यासः
१६९ ” नामषडंगो द्वितीयषडंगश्च
१७० ” मंत्रोद्धारः
१७० पुरुषसूक्तविधिः
१७३ दीपस्थानं
१७३ रुद्रविधिः
१७८ तत्प्रयोगः
१८१ तत्राभिषेकः
१८२ ” महास्नानं
१८२ ” रुद्रहोमः
१८६ वेदपारायणं
१८६ अनश्नत्पारायणं
१८७ जातवेदाकल्पः
१८८ त्वरितरुद्रविधानं
१८९ स्वप्नाः
१९० दुःस्वप्नाः तच्छांतिश्च
१९१ वास्तुशांतिः
१९४ तत्प्रयोगः

१९७ तत्र गृहप्रवेशः
१९७ "प्रासादारामादौ मंडलादिविशेषः
१९८ सूत्रोक्ता वास्तुशांतिः
१९९ बौधायनोक्ता गृहादिशांतिः
१९९ दुष्टरजोदर्शनशांतिः
२०२ तत्प्रयोगः
२०३ ग्रहणे रजोदर्शने विशेषः
२०३ नारायणबलिः
२०४ तत्प्रयोगः
२०४ नागबलिः
२०५ तत्प्रयोगः
२०७ कुंभविवाहो विष्णुमूर्तिदानं च
२०७ तत्प्रयोगः
२०८ अर्कविवाहः
२०९ तत्प्रयोगः
२१० श्रीशांतिः
२१० तत्प्रयोगः
२११ कूष्मांडहोमविधिः
२११ तत्प्रयोगः
२१२ प्रतिकूलदोषशांतिः
२१३ तत्प्रयोगः
२१३ प्रदोषगर्जितादौ शांतिः
२१४ तत्प्रयोगः
२१४ उग्ररथशांत्याख्या षष्टितमाब्दशांतिः
२१५ तत्प्रयोगः
२१६ द्वादशाब्दोत्तरमवलोकनविधिः
२१७ तत्प्रयोगः
२१७ जीवतो मृतिवार्ताश्रवणे विधानं
२१८ पैतृमेधिककरणोत्तरं पुनरागतस्य संग्रहप्रकारः
२१८ वंध्यात्वहरं रुद्रस्नानं
२१९ प्रकारांतरेण रुद्रस्नानं
२१९ तत्प्रयोगः
२२२ शतचंडी सहस्रचंडी च
२२३ तत्र मंडपादिकृत्यं
२२३ चंडीप्रयोगः
२२४ तत्र भूतशुद्धिः

SGDF

	२२४	प्राणप्रतिष्ठांऽतंर्मातृकान्यासश्च
२२५		” बहिर्मातृकानिवृत्त्यादिकलान्यासः
	२२५	” एकादशन्यासाः
२२६		” देव्या ध्यानं ब्रह्मादिदेवतास्थापनं च
	२२६	” यंत्रे देव्याः स्थापनं
२२७		” पीठपूजादि
२२८		” आवरणपूजा
	२२८	” चतुःषष्टियोगिनीपूजा बलिश्च
२२९		” कुमारीपूजादि
	२२९	” होमः
२३०		” स्वदेहन्यासादि
२३१		” दानानि
	२३१	” बलिदाने विशेषः
	२३२	ग्रंथकर्तुः स्ववंशादिकथनं

इति शांतिरत्नस्यानुक्रमणिका समाप्ता.

SGDF

श्रीगणेशाय नमः ।। नारायणात्मजश्रीमद्रामकृष्णस्य सूनुना । कमलाकरसंज्ञेन प्रोच्यंते शांतयः क्रमात् ॥ तत्र । एवं विनायकं पूज्य ग्रहांश्चैव विधानतः । कर्मणां फलमाप्नोति श्रियं चाऽऽप्नोत्यनुत्तमां (पूज्येत्यार्षं पूजयित्वेत्यर्थः । अनुत्तमां उत्कृष्टतमां) ॥ इति याज्ञवल्क्येन सर्वकर्मांगत्वोक्तेर्विनायकशांतिरुच्यते । " बृहत्पराशरः । शांतीनामथ सर्वासां ग्रहशांतिः परा स्मृता । ग्रहेभ्योऽपि गणेशस्तु तस्य शांतिरथोच्यते " ॥ तत्राऽधिकारमाह याज्ञवल्क्यः । विनायकः कर्मविघ्नसिद्ध्यर्थं विनियोजितः । गणानामाधिपत्ये च रुद्रेण ब्रह्मणा तथा ॥ " शां० सा० कर्मणां विघ्नार्थं सिद्ध्यर्थं चेत्यर्थः " तेनोपसृष्टो यस्तस्य लक्षणानि निबोधत । स्वप्नेऽवगाहतेऽत्यर्थं जलं मुंडांश्च पश्यति ॥ काषायवाससश्चैव क्रव्यादांश्चाऽधिरोहति । अंत्यजैर्गर्दभैरुष्ट्रैः सहैकत्राऽवतिष्ठते ॥ व्रजन्नपि तथाऽऽत्मानं मन्यतेऽनुगतं परैः । भविष्येऽपि । तैलार्द्रगात्रं विधुरं करवीरविभूषितं । एवं स्वप्नानुक्त्वा प्रत्यक्षदर्शनान्याह याज्ञवल्क्यः। विमना विफलारंभः संसीदत्यनिमित्ततः॥तेनोपसृष्टो लभते न राज्यं राजनंदनः । कुमारी न च भर्तारमपत्यं गर्भमंगना ॥ अंगना गर्भं न लभते गर्भिणी चाऽपत्यं न लभते न जीवतीत्यर्थः । आचार्यत्वं श्रोत्रियश्च न शिष्योऽध्ययनं तथा ॥ वणिग्लाभं न चाऽऽप्नोति कृषिं चाऽपि कृषीवलः । " शां० म० संसीदति कारणं विना दीनमनस्को भवति । एतदुपलक्षणं यस्य यदिष्टं स चेदिष्टसामग्रीसत्त्वे तन्न प्राप्नोति तदा तदुपद्रुतो बोध्यः । एतदुपद्रवपरिहारार्थं कर्माऽऽह " । स्नपनं तस्य कर्तव्यं पुण्येऽह्नि विधिपूर्वकं ॥ तस्य उपसृष्टस्य । तेनोपसृष्ट एवाऽधिकारी । स च शूद्रोऽपीति तस्याऽप्यधिकारः । ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैश्च सिद्धिकामुकैः । कर्मनिर्विघ्नसिद्ध्यर्थं सुपूज्यस्त्वं गजाननेति लैंगात् । अत एव महार्णवे । यजमानस्तु शूद्रश्चेदद्विजैस्तां नियोजयेदिति कथितं । (यद्यपि श्लोकार्धमिदं महार्णवे सुरानिषेधस्थले उक्तं तथापि यजमानशब्देन शूद्रस्याऽप्यधिकार इत्येतावदेव समर्थयितुं ग्रंथकृताऽत्र निवेशितं) एवं स्त्रीणामप्यधिकारः । अतएव बृहत्प-

राशरेण । तेनोपहतपुंसां तु कर्म स्यान्निष्फलं कृतं । स्त्रीणामपि तथा सर्वं क्रियमाणं तु निष्फलमिति ॥ उपसृष्टत्वं स्त्रीणामधिकारार्थमुक्तं । अत्रापि कुमारी न च भर्तारमित्यादि । अत्र पुण्येऽह्नीत्युक्तेऽपि । हस्तपुष्याऽश्वयुक्सौम्यवैष्णवाऽन्यतमे शुभे। नक्षत्रे च मुहूर्ते च मैत्रे वा ब्रह्मदैवते इति विष्णुधर्मे विनायकशांतौ विशिष्योक्तानि नक्षत्राणि । शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां च वारेण धिषणस्य च । तिष्ये च वीरनक्षत्रे तस्यैव पुरतो नृपेति भविष्यपुराणोक्ता योगविशेषाश्च ज्ञेयाः । " सं० कौ० एतद्वचनमुदाहृत्याऽपरार्कः । तच्छ्रीकामस्य विनायकस्नपनविषयं । उपसृष्टविषयं तु पुण्याहविधानं । उपसृष्टस्य विलंबाऽयोगात् । शां० सा० योगविशेषः काम्यशांतिविषयः । नैमित्तिकी तु कस्मिंश्चित्पुण्याहे भवति " । विवाहादिकर्मांगमुपसर्गनाशार्थं च यत्र क्वचिद्देवनक्षत्रे कृत्तिकादिविशाखांते यत्पुण्यं नक्षत्रमिति श्रुत्युक्ते कार्यं । पुण्याह एव कुरुत इत्युक्तेः । बृहत्पराशरोऽपि " तस्मात्तदुपशांत्यर्थं समभ्यर्च्य गणेश्वरं । स्नपनं कारयेत्तस्य विधिवत्पुण्यवासरे " ॥ (अत्र समभ्यर्च्येत्युक्तेः स्नपनात्प्राग्विनायकं पूजयेत् । इदमुपलक्षणमंबिकापूजनस्य। अतएवाऽन्ते तेनैव । एतेन संपूज्य गणाधिनाथं विघ्नोपशांत्यै जननीं तथाऽस्य । स्मार्तोक्तसम्यग्विधिना स कामान् प्राप्नोति यान्यान्मनसा स इच्छेत् ॥ स्नात्वा विधायाऽर्चनमम्बिकायाः संपूज्य लोकान्सखिबंधुलोकान् । आचार्यवृद्धान्वनिताकुमारीः प्रध्वस्तविघ्नः श्रियमेति गुर्वीमित्युभयोः पूजायाः फलसंबंध उक्तः)॥ चतुर्थ्यां शुक्लपक्षे तु अयने [श्रवणे] चोत्तरे तथा । पुण्यार्थं सर्वसिद्ध्यर्थं कुर्याच्छांतिं विनायकीम् ॥ वृद्धयभावश्छांदसः । याज्ञवल्क्यः । (अ० १ श्लो० २७.)। गौरसर्षपकल्केन (सिद्धार्थपिष्टेन) साऽऽज्येनोत्सादितस्य च । सर्वौषधैः सर्वगंधैर्विलिप्तशिरसस्तथा ॥ भद्रासनोपविष्टस्य स्वस्ति वाच्या द्विजाः शुभाः । उत्सादितस्य उद्वर्तितस्य । " उपविष्टस्येति कर्तरि षष्ठी । ततश्च तेन ते द्विजाः स्वस्ति भवन्तो ब्रुवन्त्वित्यादिरूपेण वाच्या इत्यपरार्कः " । सर्वौषधानि च ।

SDF

मुरा मांसी वचा कुष्ठं शैलेयं रजनीद्वयं । सटी चंपकमुस्ते च सर्वौषधिगणः स्मृत इति महार्णवोक्तानि । कुष्ठं मांसी हरिद्रे द्वे मुरा शैलेयचन्दनं । वचा चंपकमुस्ते च सर्वौषध्यो दश स्मृता इति छंदोगपरिशिष्टोक्तानि च ग्राह्याणि । तत्रैव रूढेः । मुरा महाराष्ट्राणां मोहरी इति प्रसिद्धा । शैलेयं शिलाजं । सर्वगंधा उक्ता हेमाद्रौ मदनरत्ने गारुडे च । कर्पूरश्चन्दनं दर्पः कुंकुमं च समांऽशकं ॥ सर्वगन्धमिति प्रोक्तं समस्तसुरवल्लभमिति ॥ मदनरत्ने तु चन्दनकुंकुमाऽगुरुकर्पूरकस्तूरिकाजातीफलानि सर्वगन्धा उक्तास्तत्र मूलं चिन्त्यं । तथा । अश्वस्थानाद्गजस्थानाद्वल्मीकात्संगमाद्ध्रदात् । मृत्तिकां रोचनां गन्धान् गुग्गुलुं चाऽप्सु निक्षिपेत् ॥ या आहृता एकवर्णैश्चतुर्भिः कलशैर्ह्रदात् । (अश्वस्थानादिपञ्चभ्यो देशेभ्य आनीतां मृत्तिकां रोचनाद्याश्च या एकवर्णैः समानाकारैश्चतुर्भिः कलशैर्ह्रदादाप आनीतास्तास्वप्सु क्षिपेदित्यन्वयः) । गन्धान्सर्वगंधान् । अत्र विशेषमाहाऽपरार्के बैजवापः । चतुर्भ्यः प्रस्रवणेभ्यश्चतुरः कुंभानाहृत्य तेषु सर्वौषधीः सर्वगन्धान् हिरण्यं व्रीहियवौ गुग्गुलुं मृदमाखूत्करमिति क्षिपेदिति शेषः । किंच । चर्मण्यानडुहे रक्ते स्थाप्यं भद्रासनं ततः ॥ इदं च पूर्वं स्थाप्यं । पूर्वं विनियोगोक्तेः । तत्रैकहस्ता द्विहस्ता वा चतुरंगुलोच्चा वेदी कार्येति केचित् । तच्चिंत्यं । वेद्या मानाऽभावात् । करणेऽपि हस्तोच्चा युक्ता । यत्र होमोत्तरमभिषेकस्तत्रोत्तरतः पूर्वतो वा कार्या । अत्र त्वभिषेकोत्तरं होमः । अतः पूर्वतो होमः पश्चाच्च भद्रासनं कार्यं । प्रांच्युदंचि वा कर्माणीति कात्यायनोक्तेः । तेनोत्तरतः स्नानपीठं तद्दक्षिणे होमश्चेति मूर्खाणां हेयः (संप्रदायः) दक्षिणसंस्थतापत्तेः । अत्र मध्ये स्वस्तिकं कृत्वा तत्र रक्तमानडुहं चर्म प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमाऽऽस्तीर्य तत्र श्रीपर्णीपीठं तदुपरि श्वेतवस्त्रमित्येवं भद्रासनं कृत्वा तस्य पूर्वादिचतुर्दिक्षु चतुरः कलशान्संस्थाप्य तेषु वरुणं संपूज्यैशान्यां वेद्यां पीठे वा रक्तवस्त्रे प्रतिमयोर्गणेशांऽबिके तद्गायत्रीभ्यामावाहयेत् । अप-

SRI CHAMARAJENDRA VEDA MAHA PATHASALA BANGALORE CITY

रार्के भविष्येत्वन्या अपि देवता उक्ताः । व्योमकेशं तु संपूज्य पार्वतीं भीमजं तथा । कृष्णस्य पितरं तात अर्कमारं सितं तथा ॥ धिषणं क्लेदपुत्रं च कोणं लक्ष्म च भारत । विधुंतुदं बाहुलेयं नंदकस्य च धारिणं ॥ व्योमकेशः शिवः । भीमः शिवस्तज्जो गणेशः । आरो भौमः । सितः शुक्रः । धिषणो गुरुः । क्लेदपुत्रो बुधः । कोणः शनिः । लक्ष्म चंद्रः । बाहुलेयः स्कंदः । नंदकधारी विष्णुः । सहस्राक्षं शतधारमृषिभिः पावनं कृतं । तेन त्वामभिषिंचामि पावमान्यः पुनंतु ते ॥ भगं ते वरुणो राजा भगं सूर्यो बृहस्पतिः । भगमिंद्रश्च वायुश्च भगं सप्तर्षयो ददुः ॥ यत्ते केशेषु दौर्भाग्यं सीमंते यच्च मूर्धनि । ललाटे केशयोरक्ष्णोरापस्तद् घ्नंतु सर्वदा ॥ एकैकेन मंत्रेण कुंभत्रयं । त्रिभिश्चतुर्थं कुंभमिति विज्ञानेश्वरः । त्रिभिरेकैकं कुंभमित्यपरार्कः । स्नातस्य सार्षपं तैलं स्रुवेणौदुंबरेण तु । जुहुयान्मूर्धनि कुशान् सव्येन परिगृह्य च ॥ मितश्च संमितश्चैव तथा शालकटंकटौ । कूष्मांडो राजपुत्रश्चेत्यंते स्वाहासमन्वितैः ॥ नामभिर्बलिमंत्रैश्च नमस्कारसमन्वितैः । “ बृहत्पराशरश्च । नामभिश्च बलिं दद्यान्मंत्रैः स्वाहानमोऽन्वितैः ” । यजमानमस्तके (ओंकारादिभिः स्वाहांतैश्चतुर्थ्यंतैः) मितादिनामभिस्तैलं हुत्वा तैरेव चरुं वह्नौ हुत्वा तच्छेषेणैंद्रादिदिक्पालेभ्यो नामभिर्बलिं दद्यादिति विज्ञानेश्वरः । (एतानि च षड्विनायकनामानीति स एव । युक्तं चेदं । पाद्मगाणेशस्थे सहस्रनामस्तवे । कटंकटो राजपुत्रःशालकःसंमितो मित इति दर्शनात्।शालक इत्यत्र स्वार्थे कः। यद्यपि तत्र कूष्मांडसामसंभूतिरिति नाम दृश्यते न कूष्मांड इति तथापि नामैकदेशेनाऽपि नामग्रहणमिति न्यायेन तदपि गणेशनामैव । बृहत्पराशरेणाऽपि याज्ञवल्क्यतुल्यमेव पठितं । ‘ शां० म० अपरार्कस्तु शालकटंकट इत्येकवचनांतं पपाठ । तेन तन्मते पंचैवाऽऽहुतयो भवंति ’ । अथर्वपरिशिष्टे । अथ विनायका भवंति शालाः कटंकटाः कूष्मांडा राजपुत्रा मिताः संमिताश्चेति । अपरार्के तु बैजवापेनाऽपि गृह्याऽनुसारेण नामचतुष्टयमुक्तम्)। पूर्वोक्तनामभिस्तैलं हुत्वा

तैरेव कृताऽकृतादिबलिदानं न तु चरुहोम इत्यपरार्कः । बृहत्पराशरोऽपि । नामभिश्च बलिं दद्यान्नमस्कारसमन्वितैरिति मितादिनामभिर्बलिमाह । दद्याच्चतुष्पथे शूर्पे कुशानास्तीर्य सर्वतः । कृताऽकृतांस्तंडुलांस्तु पललौदनमेव च ॥ मत्स्यान्पक्वांस्तथैवाऽऽमान्मांसमेतावदेव तु । कृताऽकृता अवहता अनवहताश्च । " म० म० सकृदवहता इति ,, पललं तिलपिष्टं मांसमित्यन्ये । तन्मिश्र ओदनः । मत्स्याः पक्वा अपक्वाश्च । एतावत् पक्वमामं च । पुष्पं चित्रं सुगन्धं च सुरां च त्रिविधामपि । त्रिविधा माध्वी गौडी पैष्टी च । एतच्छूद्रपरं । क्षत्रवैश्याभ्यां पैष्टी विप्रेण तु सर्वाऽपि वर्ज्येति महार्णवः । तन्न । मानाऽभावात् । चतुर्वर्णाऽधिकाराच्च । न च नराऽश्वमेधौ मद्यं च कलौ वर्ज्यं द्विजातिभिरिति निषेधः । तस्य सौत्रामण्यामपि सुराग्रहणस्य च संग्रह इत्यनेनोपसंहारात् । हेमाद्रिस्तु निषेधस्य निवृत्तिमात्राऽर्थत्वेन विशेषाऽनपेक्षणान्नोपसंहारः । विशेषनिषेधस्तु दोषाऽधिक्यार्थ इत्याह । अतस्तदभावे शूद्रैर्द्विजैश्च पयो ग्राह्यं । सौत्रामण्यां पयोग्रहा वा स्युरित्यापस्तंबेन सुराऽभावे पयोग्रहस्य विधानात् । तच्च सैंधवमिश्रमिति महार्णवादयः शिष्टाः । " मयूखे तु सुरा मांसं चाऽब्राह्मणविषयं । ब्राह्मणैस्तु मांससुरास्थाने सलवणं पायसं दुग्धं च ग्राह्यं । पायसं लवणोपेतं मांसस्थाने प्रकल्पयेत् । दुग्धं लवणसंमिश्रं सुरास्थाने प्रकल्पयेदिति स्मरणात् । महार्णवेऽप्येवमेव ,, मूलकं पूरिकाऽपूपांस्तथैवोंडेरकस्रजः । दध्यन्नं पायसं चैव गुडपिष्टं समोदकं ॥ मूलकं प्रसिद्धमिति महार्णवः । तदाकारः पिष्टविकार इति मदनरत्नविज्ञानेश्वरौ । (पूरिकाः प्रसिद्धाः) । अपूपः स्नेहपक्वो गोधूमविकारः । उंडेरकस्रजः क्षुद्राऽपूपा इत्यपरार्कः । वर्तुलै [तंडुलै] श्चतुरस्रैश्च दीर्घैः पिष्टविकारकैः । निर्मिताः स्रज उच्यंते उंडेरकसमाख्ययेति महार्णवे मदनरत्ने च ॥ गुडमिश्रं " शाल्यादि " पिष्टमित्यर्थः । मोदकाः पैष्टा इत्यपरार्कः । लड्डुका इति मदनरत्ने मिताक्षरायां च । बृहत्पराशरेण कुल्माषाः फलानि चाऽ-

धिकान्युक्तानि । बलिमंत्राः प्रयोगे वक्ष्यंते । एतान् सर्व्वान्समाहृत्य भूमौ कृत्वा ततः शिरः । शूर्पे निधाय निवेद्येत्यर्थः । विनायकस्य
जननीमुपतिष्ठेत्ततोऽबिकां ॥ दूर्वासर्षपपुष्पाणां दत्वाऽर्घ्यं पूर्णमंजलिं । दूर्वादिपूर्णमंजलिं सजलं विनायकायांऽबिकायै चाऽर्घ्यं दत्वोपतिष्ठेतेत्य-
र्थः । “ दूर्वासर्षपपुष्पैश्च पूर्णमर्घ्योऽजलिंक्षिपेदिति पराशरात् । विज्ञानेश्वरस्तु सकुसुमोदकेनाऽर्घ्यं दत्वा दूर्वासर्षपपुष्पाणां पूर्णमंजलिं दद्यादित्याह ”
। रूपं देहि यशो देहि भगं भगवति देहि मे । पुत्रान् देहि धनं देहि सर्वान् कामांश्च देहि मे । विनायकोपस्थाने भगवन्नित्यूह इति विज्ञानेश्वरः ।
तत्तु समानविधानत्वात्प्रकृतिविकाराऽभावे कथं स्यादिति चिंत्यं । अतएवांऽबिकामित्युक्तं । ततः शुक्लांऽबरधरः शुक्लमाल्याऽनुलेपनः । ब्राह्मणान्
भोजयेद्दद्याद्वस्त्रयुग्मं गुरोरपि ॥ एवं विनायकं पूज्य ग्रहांश्चैव विधानतः । कर्मणां फलमाप्नोति श्रियं चाऽऽप्नोत्यनुत्तमां ॥ “आदित्यस्य तथा पूजां तिलकं
स्वामिनस्तथा।महागणपतेश्चैव कुर्वन् सिद्धिमवाप्नुयादिति हेमाद्रौ याज्ञवल्क्यः” ॥ यजमानोऽभिषेकवस्त्रं चाऽऽचार्याय दद्यात् ।आत्मनो वास आचा-
र्याय ददातीति मदनरत्ने बैजवापोक्तेः । अथ बौधायनतंत्रे विशेषः । अथाऽतो विनायककल्पं व्याख्यास्यामो मासि मासि चतुर्थ्यां शुक्लपक्षस्य पंचम्यां
वाऽभ्युदयादौ सिद्धिऋद्धिकामः पशुकामो वा विनायकस्य बलिं हरेत् । पूर्वेद्युःकृतैकभक्तोऽप आचम्य देवयजनोल्लेखनाद्यग्निमुखांतं कृत्वा दक्षिणामुखं
हस्तिमुखं दैवतमावाहयाति।विघ्न विघ्नेश्वराऽऽगच्छ विघ्नेत्येव नमस्कृत । अविघ्नाय भवाऽस्माकं सदाऽस्माकं भवोद्भवेत्यथ दूर्वाऽक्षतासुमनोमिश्रमर्घ्यं
ददाति । इमा आपः शिवतमाः पूताः पूततमा मेध्या मेध्यतमा अमृता अमृतरसाः [तमाः] पाद्या अर्घ्या अर्हणीया अभिषेचनीया आचमनीया
मार्जनीयाश्च प्रतिगृह्यंतां भगवन् विनायकोमित्यथ तूष्णीं गंधपुष्पधूपदीपैरभ्यर्च्योपतिष्ठते । नमो भूपतये नमो भुवनपतये नमो भूतानां पतये
नम इत्यथ तिस्रस्तिस्रो विनायकाऽऽहुतीर्जुहोति। विनायकाय भूपतये नमो विनायकाय स्वाहा । एवं विनायकाय भुवनपतये नमो विनायकाय

स्वाहा । विनायकाय भूताना पतये नमो विनायकाय स्वाहा । जयप्रभृतीसिद्धमाधेनुवरप्रदानादपूपं करंभोदकसक्तून् पायसमित्यथाऽस्मा उपकिरति । विघ्नाय स्वाहा। एवं विनायकाय वीराय सु [शू] रायोग्राय भीमाय हस्तिमुखाय वरदाय विघ्नपारिषदेभ्यः स्वाहेत्यथ भूतेभ्यो बलिमुपहरेत् । ये भूताः प्रचरंतीत्यथ पंचसूत्रं कंकणं हस्ते बध्नाति । विनायक महाबाहोऽविघ्नमेतत्त्वयाऽऽज्ञया । कामा मे साधिताः सर्वे इदं व्यात्द्वतिभिराबध्नामि कंकणमित्यथाऽग्निं प्रदक्षिणं कृत्वा प्रणम्याऽभिवाद्य विनायकं विसर्जयति। कृतं यदि मया प्राप्तं महाभाग गणेश्वर । उत्तिष्ठ सगणः साधु याहि भद्रं प्रसीदतामिति ॥ दधिमधुपयआज्यविसर्जनं कल्पयति ॥ अथ प्रयोगः ॥ पूर्वोक्तशुभदिने कर्ता देशकालौ स्मृत्वा विनायकोपसर्गशांत्यर्थं अमुककर्मणि निर्विघ्नतासिद्ध्यर्थं अमुकफलसिद्ध्यर्थं लक्ष्मीप्राप्त्यर्थं वा विनायकशांतिं करिष्य इति संकल्प्य गणेशपूजनपुण्याहवाचनमातृकापूजावृद्धिश्राद्धानि कृत्वाऽऽचार्यं वृत्वा चतुरः (विज्ञानेश्वरमते) पराशरमतेऽष्टौ वा ऋत्विजो वृणुयात् । (अष्टौ वा चतुरो वाऽपि स्वस्ति वाच्य शुभान् द्विजानिति बृहत्पराशरोक्तेः) तेषु चत्वारः स्वास्तिवाचका इति मदनरत्ने। "शां॰ म॰ अपरे पुण्याहवाचनं नेच्छंति । अग्रे तस्य कर्तव्यत्वात् " (अस्मिन्पक्षे मातृकार्चावृद्धिश्राद्धयोर्लोप आर्थिकः) अथाऽऽचार्यः पंचवर्णैः शुक्लैर्वा पिष्टैर्मध्ये स्वस्तिकं कृत्वा तदुपरि रक्तमानडुहं चर्म प्राग्ग्रीवमुत्तरलोमाऽऽस्तीर्य तत्र श्रीपर्णीकाष्ठजं पीठं संस्थाप्य तत्र श्वेतवस्त्रमाच्छाद्य तच्चतुर्दिक्षु चत्वारि स्वस्तिकानि कृत्वा तेषु प्रागादितः महीद्यौरित्यादिना कांडाऽनुसमयेन एकवर्णांश्चतुरः कुंभान्धान्यराशौ निधाय हृदोदकेन नदीसंगमोदकेन वाऽऽपूर्य । उद्धृतासि वराहेण कृष्णेन शतबाहुना । मृत्तिके हर [हन] मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतमिति मंत्रेण तेषु पंच मृदः क्षिप्त्वा । गंधद्वारामिति चंदनाऽगुरुकेशरकस्तूरीकपूरादीन्गंधान् गोरोचनां गुग्गुलं च क्षिप्त्वा अश्वत्थेव इति पंच पल्लवान्निक्षिप्य चंदनमालाभूषितान्कृत्वा याः फलिनी-

रिति फलं सहि रत्नानीति पंचरत्नानि हिरण्यरूप इति हेम क्षिप्त्वा युवासुवासा इति वस्त्रेणाऽऽवेष्ट्य पूर्णा दर्वीति पूर्णपात्रं निधायैवं चतुर्दिक्षु कृत्वा " शां० म० अत्र च वरुणाऽऽवाहनपूजने अपि केचिदाहुः " प्रतिकलशं कलशस्यमुखे० देवदानवेत्यादिपठेत् । " नवभिः पावमानीभिः कुंभं तमभिमंत्रयेदिति पराशरः " ततश्चतुर्दिक्षु चत्वार ऋत्विजः त्वं नो अग्ने इति वरुणमावाह्य षोडशोपचारैः (महार्णवे तु वरुणप्रकाशकमंत्रांतरैर्वा व्याहृतिभिर्वा नाममंत्रेण वा पूजा पंचोपचारैर्वेति च) संपूज्य आनोभद्राः शंनोवातःपवतामित्यादि स्वस्वशाखोक्तां शातिं पठेयुः।आनोभद्रा इति दशर्चस्य सूक्तस्य राहूगणो गोतमो विश्वेदेवा जगती । षष्ठी विराट् तिस्रोंऽत्यास्त्रिष्टुभः । शांत्यर्थपठने विनि० । तत आचार्यो भद्रासनस्य पूर्वतो होमार्थं स्थंडिलं कृत्वा तदैशान्यां हस्तमात्रवेदिकायां पीठे वस्त्रादौ तत्पुरुषाय विद्महे वक्रतुंडाय धीमहि । तन्नो दंतिः प्रचोदयात् इति विनायकं। सुभगायै विद्महे काममालिन्यै धीमहि । तन्नो गौरी प्रचोदयात् इत्यंबिकां च हैमप्रतिमायामावाहयेत् । तत्परितो यथावकाशं प्रतिमास्वक्षतपुंजेषु वा व्योमकेशं । पार्वतीं । भीमजं । वसुदेवं । अर्कं । मंगलं । शुक्रं । बृहस्पतिं । बुधं । शनैश्चरं । चंद्रं । राहुं । बाहुलेयं । विष्णुं । एतान् इंद्रादिलोकपालांश्चाऽऽवाह्याऽऽसनादिनैवेद्यांतैरुपचारैः संपूज्य भद्रासनस्य पूर्वतः स्थंडिले गृह्योक्तविधिनाऽग्निं प्रतिष्ठाप्याऽन्वादध्यात् । केचित्तु ग्रहमखमेतत्समानतंत्रं कुर्वंति । तत्र विनायकादुत्तरे ग्रहाऽऽवाहनं कुर्यात् । तत्राऽन्वाधाने चक्षुषीआज्येनेत्यंतमुक्त्वा अत्र प्रधानं । ग्रहान्समिदाज्यचरुभिः मितं संमितं शालं कटंकटं कूष्मांडं राजपुत्रं चैकैकया चर्वाहुत्या व्योमकेशादीनेकैकया चर्वाहुत्या शेषेण स्विष्टकृतमित्यादि चरुं श्रपयित्वा बर्हिष्यासाद्य गव्याज्यलोलितेन (गोघृतमिश्रेण) गौरसर्षपकल्केनोद्वर्तितसर्वांगं पूर्वोक्तैः सर्वौषधैः सर्वगंधैश्च विलिप्तशिरसं यजमानमाचार्यो मंगलवेदघोषैर्भद्रासने उपवेशयेदिति विज्ञानेश्वरमहार्णवादयः । बृहत्पराशरोऽप्येवमाह । उ-

SGDF Sri Gargeshwari Digital Foundation

पवेश्योद्वर्त्तयेदिति मदनरत्ने उक्तं । ततो यजमानः पूर्ववृतैश्चतुर्भिरष्टभिर्वा ब्राह्मणैः सह (स्वगृह्योक्तविधिना) स्वस्तिवाचनं कुर्यात् ततः जीवत्पतिपुत्राभिः सुवेषाभिः स्त्रीभिर्नीराजनं कार्यं । ताभ्यश्च यजमानो वस्त्राणि कंचुकानि च दद्यादित्याचारः । तत आचार्यः पूर्वदेशस्थं कलशमादाय । सहस्राक्षं शतधारमृषिभिः पावनं कृतं । तेन त्वामभिषिंचामि पावमान्यः पुनंतु ते इति मंत्रेण यजमानमभिषिंचेत् । भगं ते वरुणो राजा भगं सूर्यो बृहस्पतिः । भगमिंद्रश्च वायुश्च भगं सप्तर्षयो ददुरिति दक्षिणकुंभेन । ततः यत्ते केशेषु दौर्भाग्यं सीमंते यच्च मूर्द्धनि । ललाटे कर्णयोरक्ष्णोरापस्तद् घ्नंतु सर्वदा इति पश्चिमकुंभेन । तत उत्तरकलशमादाय सहस्राक्षमित्याद्यैस्त्रिभिर्मंत्रैरभिषिंचेत् । अपरार्कमते तु त्रिभिरेकैककुंभेनाऽभिषेकः । ततश्चतुर्भिर्मिलितैः कुंभैर्बृहत्पराशरोक्तैरभिषिंचेत् । एतद्वै पावनं स्नानं सहस्राक्षमृषिस्मृतं । तेन त्वा शतधारेण पावमान्यः पुनंत्विमाः । [त्वमूः] शक्राद्दि दशदिक्पाला ब्रह्मेशाः केशवादयः । आपस्ते घ्नंतु दौर्भाग्यं शांतिं ददतु सर्वदा । सुमित्र्या न आप ओषधयः संतु दुर्मित्र्यास्तस्मै संतु योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः । समुद्रा गिरयो नद्यो मुनयश्च पतिव्रताः । दौर्भाग्यं घ्नंतु ते सर्वे शांतिं यच्छंतु सर्वदा । पादगुल्फोरुजंघाऽऽस्यनितंबोदरनाभिषु । स्तनोरोबाहुहस्ताग्रग्रीवास्कंधाऽगसंधिषु । नासाललाटकर्णभ्रूकेशांतेषु च यत्स्थितं । तदापो घ्नंतु दौर्भाग्यं शांतिं यच्छंतु सर्वदा । "मिलितकुंभैरभिषेक इति केचित् । चतुर्थकलशाऽभिषेचन एवैते मंत्राः पठनीयाः इति मयूखे" तत आचार्यः प्राङ्मुखो यजमानस्य पश्चात्तिष्ठन्सव्यपाणिना कुशान्यजमानस्य मूर्धनि निधाय तत्र सार्षपं तैलं औदुंबरेण स्रुवेणाऽऽदाय ॐमिताय स्वाहा । मितायेदमिति यजमानः । एवमग्रेऽपि त्यागः । ॐ संमिताय स्वाहा । ॐशालाय स्वाहा । ॐकटंकटाय स्वाहा । ॐ कूष्मांडाय स्वाहा । ॐराजपुत्राय स्वाहेतिषडाहुतीर्जुहुयात् । अपरार्क-

मते तु शालकटंकटाभ्यामेका। कूष्मांडराजपुत्राय चैकाहुतिरितिचतस्रः । आथर्वणकौशिकगृह्यपरिशिष्टयोरप्येवं । ततो वन्हौ इध्माधानादि
कृत्वा पूर्वोक्तैः षड्भिर्मंत्रैरग्नौ चरुं हुत्वा व्योमकेशादिभ्यश्चैकैकामाहुतिं हुत्वा स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमांते पूर्वादिदिक्षु इंद्रादिदशलोकपाले-
भ्यो नाममंत्रैश्चरुशेषेण बलिं दत्वा शुद्धोदकेन स्नातो धौतांबरधरो यजमानः साचार्यो विनायकमंबिकां च पूर्वोक्ततद्गायत्रीभ्यां षोडशोपचारैः
संपूज्य कृताकृततंडुलान् (कृताकृतस्वरूपमुक्तं प्राक्) तिलयुक्तौदनं पक्काऽपक्कमत्स्यान् त्रिविधसुरां तदभावे सैंधवयुतं पात्रत्रये क्षीरं पक्काऽ-
पक्कमांसं मूलकाऽपूपपूरिकोंडेरस्रग्दध्यन्नपायसगुडमिश्रपिष्टमोदकलड्डुकचित्रसुगंधपुष्पकुल्माषफलानि चैकपात्रे शूर्पे वा कृत्वा पूर्वोक्तमंत्रेण वि-
नायकायैतमुपहारं निवेदयामीत्युपहारं विनायकायैवमंबिकायै च दत्वा कुसुमगंधदूर्वासर्षपसहितेनोदकेनांऽजलिमापूर्य प्रत्येकं पूर्वोक्तमंत्राभ्याम-
र्घ्यं दत्वा दूर्वासर्षपपुष्पांऽजलिं च मंत्राभ्यां दत्वा भूमौ शिरः कृत्वा। रूपं देहि यशो देहि भगं भगवन् देहि मे। पुत्रान्देहि धनं देहि सर्वान्कामांश्च
देहि मे इति विनायकं । रूपं देहि यशो देहि भगं भगवति देहि मे । पुत्रान् देहि धनं देहि सर्वान्कामांश्च देहि मे ॥ (अचलां कुरु मे देवि वि-
पुलां ख्यातिसंभवामित्यर्धमधिकं हेमाद्रौ भविष्ये । ख्यातिसंभवा लक्ष्मीः) इत्यंबिकां चोपतिष्ठेत । बृहत्पराशरो मंत्रांतरमाह ।
सौभाग्यमंबिके देहि भगं रूपं यशोऽपि च । स्त्रियं पुत्रांश्च कामांश्च तथा शौर्यं च देहि मे ॥ गणेशमातरंबाले यत्किंचिन्मदभी-
प्सितं । एकनाम्नैव तद्देवि देहि गौरि वरान्ममेति ॥ अर्घ्यदानमुपस्थानं च चतुष्पथे बल्यनंतरं कार्यमिति मदनरत्ने । (युक्तं-
चेदं पराशरयाज्ञवल्क्याभ्यां तथैवोक्तत्वात्) तत आचार्यः शूर्पे कुशानास्तीर्य कृताकृताद्युपहारं तत्र निधाय चतुष्पथे भूमिमभ्युक्ष्य कुशा-
नास्तीर्य तत्र मंत्रोक्ता देवताः संपूज्य तत्र शूर्पं निधाय बलिं दद्यात् । मंत्रास्तु । बलिं गृह्णंत्विमं देवा आदित्या वसवस्तथा । मरुतोऽथाश्विनौ

रुद्राः सुपर्णाः पन्नगा ग्रहाः ॥ असुरा यातुधानाश्च पिशाचा मातरोरगाः । (मातरः उरगाः संधिरार्षः) शाकिन्यो यक्षवेताला योगिन्यः पूतनाः शिवाः ॥ जृंभकाः सिद्धगंधर्वा नागा विद्याधरा नगाः । दिक्पाला लोकपालाश्च ये च विघ्नविनायकाः ॥ जगतां शांतिकर्तारो ब्रह्माद्याश्च महर्षयः । मा विघ्नं मा च मे पापं मा संतु परिपंथिनः ॥ सौम्या भवंतु तृप्ताश्च भूतप्रेताः सुखाऽऽवहाः । ' अतस्तु वाससी शुक्ले परिधायाऽहते शुभे । सितचंदनलिप्तांगः सितस्रग्भूषणान्वितः ॥ तानन्यांश्च द्विजान्सर्वान्भोजयेद्विविधाऽशनैः । वस्त्रयुग्मं गुरोर्देयं ते तु तस्य वराऽऽशिष इत्युपस्थानाऽनंतरं पराशरोक्तेः ' ततो यजमानो गृहमागत्य पादौ प्रक्षाल्याऽऽचम्य पूर्णाहुतिं हुत्वा आचार्यं संपूज्य तस्मै वस्त्रयुगं हेम च दक्षिणां दत्वा ऋत्विग्भ्यो यथाशक्त्यन्येभ्यश्च भूयसीं दक्षिणां दत्वा विनायकांऽबिकयोरुत्तरपूजां कृत्वा विसृज्याऽऽचार्याय दत्वाऽग्निं संपूज्य विभूतिं धृत्वाऽग्निं विसृज्य ब्राह्मणान्भोजयित्वा कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात्। " सं० कौ० संकटे समनुप्राप्ते याज्ञवल्क्येन योगिना । शांतिरुक्ता गणेशस्य कृत्वातां शुभमाचरेत् ॥ अकृत्वा शांतिकं यस्तु निषिद्धे सति दारुणे। प्रकरोति शुभं कर्म विघ्नस्तस्य पदे पदे ॥ " इतिनारायणभट्टसूरिसूनुरामकृष्णभट्टसुतकमलाकरभट्टकृते शांतिरत्ने विनायकशांतिः ॥१॥ हेमाद्रौ भविष्ये । चतुर्थ्यां वारणं हैमं पलादूर्ध्वं तु शोभनं । कारयित्वांऽकुशयुतं तिलद्रोणोपरि न्यसेत् ॥ वस्त्रैः पुष्पैः पूजयित्वा नैवेद्यंवि [धूपदीपौ] निवेद्य च ॥ ततस्तु ब्राह्मणे दद्याद्गणेशः प्रीयतामिति ॥ कार्यारंभेषु सर्वेषु तस्य विघ्नो न जायते । एतेन विनायकशांत्या विकल्पः । वारणाः सप्तजन्मानि भवंति मदविह्वलाः ॥ इदं चैत्रे श्रावणे कार्तिके वा कार्यमिति हेमाद्रिः ॥ अथ सर्वकर्मस्वग्निनिर्णयः । वैवाहिकेऽग्नौ कुर्वीत गृह्यं कर्म यथाविधि । पंचयज्ञविधानं च पक्तिं चाऽऽन्वाहिकीं गृही ॥ अत्र मेधातिथिः । गृह्याग्निसाध्यमष्टकापार्वणश्राद्धहोमादि गृह्यकारैरुक्तं गृह्यं नह्यन्यद्

गृह्यं नाम किंचित्कर्माऽस्ति। तेन गृह्यकारोक्तमेव लक्षणया गृह्यं मंतव्यं। नाऽपि गृहशब्दः शालावचनः॥ नहि शालायां किंचित्कर्मोक्तं। यदपि वास्तुकर्मोक्तं तदप्यग्निसंबंधि द्विजानामेवोक्तं। नाऽपि दारवचनः। गृहीत्यनेनैव गतत्वात्। पंचयज्ञोक्तिर्वैश्वदेवमात्रपरा। अन्येषामनग्निसाध्यत्वात्॥ यद्वा गृह्यकर्मत्वेन तत्राप्यग्निसंबंधासिद्धेर्न तदर्थकमिदं॥ किंतु पंचयज्ञविधानं च गृही कुर्यादिति विभागः। आन्वाहिकीं वैश्वदेवार्थां नित्यां पक्तिं चाऽग्नौ कुर्यादिति। याज्ञवल्क्योऽपि। कर्म स्मार्तं विवाहाग्नौ कुर्वीत प्रत्यहं गृही। दायकालाऽऽहृते वाऽपि श्रौतं वैतानिकाग्निषु॥ अत्र यद्यपि स्मार्तं स्मृत्युक्तं वैश्वदेवादिकं कर्मेत्येवं विज्ञानेश्वरेणोक्तं। तथापि सामान्यस्य विशेषाऽपेक्षत्वादुपसंहारन्यायेन गृह्यपरत्वमेवेति मेधातिथिः। दृष्टश्च स्मृतावप्युपसंहारः॥ यथा दिवा संध्यासु कर्णस्थब्रह्मसूत्र इत्यत्र पवित्रं दक्षिणे कर्णे कृत्वेति विशेषपरत्वं। अत्राऽपरार्कोऽपि। स्मार्तं गृह्योक्तं कर्म प्रत्यहं नित्यं स्मार्तं होमपार्वणश्राद्धादि। नह्यन्यत्स्मार्तं पौराणं वा ग्रहयज्ञादि नित्यं प्राप्तं। यदनूद्येत तद्विवाहाग्नौ कुर्वीत। नष्टेऽग्नौ वैवाहिककर्मण्येवोत्पाद्यतइति तदुक्तिः। दायः पितृधनं। तत्राऽऽहृते वा नित्यं। कार्यं श्रौतमग्निहोत्रादि वैतानिकेषु गार्हपत्यादिषु कुर्वीत। एतच्च स्मार्तपौराणग्रहयज्ञमहारुद्रशतचंडीव्रतयज्ञादिकर्मणां वैवाहिकश्रौताग्निसंबंधनिवृत्त्यर्थं कल्पसूत्रगृह्यसूत्रप्राप्तमेवाऽनूद्यतइति। आन्वाहिकीं नित्यवैश्वदेवार्थां पक्तिं पाकं च गृह्येऽग्नौ कुर्वीत। अपचन्नेकरात्रेण पुनराधानमर्हतीति स्मृतेः। मिताक्षरायां लिखितोऽपि। यस्य चाऽग्नौ न क्रियते यस्य चाऽन्नं न दीयते। अभोज्यं तद्भवेदन्नं भुक्त्वा तूपवसेदहः। तेन पुरुषार्थोऽन्नसंस्कारार्थश्च वैश्वदेवो गृह्य एवेति मुख्यः पक्षः। वैश्वदेवे कृतेऽन्नोपघाते पुनः पाको लौकिकाग्नावेव न गृह्ये। तदाहाऽपरार्के बौधायनः। अचोदितेन पाकेन कृतेनोद्धरणेन वा। लौकिकोऽग्निः स विज्ञेयः पुनराधानमर्हतीति॥ वैश्वदेवादन्नात्पर्युक्ष्य स्वाहाकारैर्जुहुयात्॥ वैश्वदेवस्याऽग्नौ जुहोत्यग्नये स्वाहेत्यादिसूत्रे पक्षादौ

SGDF

पुरोडाशकपालमितिवत्तदर्थस्यैव ग्रहणात् । अत एवाऽशौचे वैश्वदेवाऽभावान्न गृह्याग्नौ पाकः । पर्वणि तु वैश्वदेवार्थस्यैव भोजननियमः ।
पराऽग्निपक्वं नाऽश्नीयात्पर्वणि प्रोषितोऽग्निमानिति केचित् । तत्र मूलं चिंत्यं । अतएवाऽन्यदा लौकिकाऽग्निपक्वस्यापि भोजनं सिद्धं । यत्तु प्रात-
र्होमं तु निर्वर्त्य समुद्धृत्य हुताशनात् । शेषं महानसे कृत्वा तस्मिन्पाकं समाचरेत् । निष्पन्नेषु च पाकेषु पुनरानीय तं क्षिपेत् ॥ उल्मुकं तु
समानीय वैश्वदेवं समाचरेदिति । तद्बह्वृचादीनां पचनाऽग्निविधानादग्नेरायतनाद्बहिर्गमने दोषश्रुतेश्च तद्भिन्नपरं । अन्येषां तु । शालाऽग्नौ तु पचेदन्नं
लौकिके वाऽपि नित्यशः । यस्मिन्नग्नौ पचेदन्नं तस्मिन्होमो विधीयत इति शातातपोक्तेः ॥ प्रवासे यदि कुर्वीत पचनं योऽग्निमान्द्विजः । समारोपे
कृते वाऽग्नेर्वैश्वदेवं तु लौकिके ॥ शालाऽग्नौ लौकिके वाऽपि हुतशेषं जले क्षितौ । वैश्वदेवःसदा कार्यः पंचसूनाऽपनुत्तये ॥ इति बैजवापोक्तेर्वाकार्यः ।
यत्तु यज्ञपार्श्वः । पचनाऽग्नौ पचेदन्नं सूतके मृतकेऽपिच । अपक्त्वा तु वसेद्रात्रिं पुनराधानमर्हतीति । तददृष्टार्थपाकपरमित्येके ।तत्वं त्वनाकरमेवेदं।
अन्यथा अकृतं हावयेत्स्मार्ते तदभावे कृताकृतमित्यादिविरोधात् । आपस्तंबोऽपि । भार्यादिरग्निर्दायादिर्वा तस्मिन् गृह्याणि ।आश्वलायनोऽपि॥उक्ता-
नि वैतानिकानि गृह्याणि वक्ष्याम इति । यानि कर्माणि वक्ष्यामस्तान्येव गृह्याणीत्यर्थः । अन्यत्तु स्मार्तं पौराणं वा शांतिकपौष्टिकव्रतहोमतुलाग्रहयज्ञ-
महारुद्रादिलौकिक एवेति सिद्धं । देवयाज्ञिकादयस्तु गृहशब्दो दंपत्योर्वर्तते तयोः फलदं यावत्कर्म ग्रहयज्ञशांतिकव्रतहोमपाकादि स्मार्तं पौराणं
वा तत्सर्वं गृह्यमावसथ्यादौ कार्यं । तदुक्तं छंदोगपरिशिष्टे।न स्वेऽग्नावन्यहोमः स्यान्मुक्त्वैकां समिदाहुतिं।स्वगर्भसत्क्रियार्थाश्च यावन्नाऽसौ प्रजा-
यते॥अग्निस्तु नामधेयादौ होमे सर्वत्र लौकिकः । न हि पित्रा समानीतः पुत्रस्य भवति क्वचिदिति ॥ समिदाहुतिरुपाकर्मणि शिष्यकर्तृका ।
स्वगर्भसंस्कारार्थाश्च सीमंतादीन्मुक्त्वेत्यनुषंगः।ते तु वचनात्स्वेऽग्नौ जातेष्टिवदित्यर्थः।सदारोऽन्यान्पुनर्दारानुद्वोढुंकारणांऽतरात्।यदीच्छेदग्निमान्क-

SGDF

शा॰ तुं क होमोऽस्य विधीयते॥स्वेऽग्नावेव भवेद्धोमो लौकिके न कदाचन। न ह्याहिताग्नेः स्वं कर्म लौकिकेऽग्नौ विधीयतइति तत्रैवोक्तेश्चेत्याहुः।तदयुक्तं। क॰
॥ ७ ॥ यथाह्याधानेनोत्पन्नानां श्रौताग्नीनां गार्हपत्ये हवींषि श्रपयत्याहवनीये जुहोति दक्षिणाग्नावन्वाहार्यं पचति पिंडपितृयज्ञेन चरंतीत्यादिश्रुतिभिः
कर्मविशेषे विनियोगेन नैराकांक्ष्यान्नाऽन्यत्र स्मार्तकर्मपाकादौ विनियोग इति मीमांसकैः कर्काद्यैश्चोक्तं। तथा गृह्याग्नेरपि गृह्याणि वक्ष्यामः।भार्यादि-
रग्निस्तस्मिन्गृह्याणि गृह्यस्थालीपाकानां कर्म।गृह्यं कर्म यथाविधीति कल्पसूत्रमन्वादिभिर्गृह्यकर्मसु विनियोगेन नैराकांक्ष्यात्तत्रैव गृह्यनियमान्नाऽन्य-
त्र स्मार्तपौराणेषु शांतिकपौष्टिकव्रतादिहोमेषु तीर्थगयादिश्राद्धेषु वा गृह्याग्निप्राप्तिः। किं तु लौकिकाग्निरेव। अन्यथा स्मार्तपौराणकर्मविधी-
नामपि सिद्धाग्निविधीनादाय नैराकांक्ष्यान्न कुत्रापि स्मार्तपौराणेष्वपि श्रौताऽग्निहोत्रादिकर्मस्विव निरग्निद्विजस्त्रीशूद्राणामप्यधिकारः स्यात्।
न च अधिकारी भवेच्छूद्रः पूर्ते धर्मे न वैदिके। तस्माच्छूद्रः पाकयज्ञैर्यजेताऽव्रतवान्स्वयमित्यादिवचनादेव निषादस्थपतेरिवाऽधिकार इति वाच्यं।
शूद्रग्रहणस्य पूर्वोक्तन्यायप्राप्ताऽनुवादेनाऽतंत्रत्वात्। अन्यथाऽनग्निद्विजस्त्रीणामनधिकाराऽऽपत्तेः। अतएव हेमाद्रिविज्ञानेश्वराद्यैर्ग्रहयज्ञविनायक-
शांत्यादौ लौकिकाग्निरेव सर्वेषामुक्तः। वचनात्त्वन्यत्राऽपि विनियोगः। यथा। हेमाद्रौ मार्कंडेयः। आहिताग्निस्तु जुहुयाद्दक्षिणाऽग्नौ समा-
हितः। अनाहिताग्निरौपसदे अग्न्यभावे द्विजेऽप्सु वा॥ वायवीये। आहृत्य दक्षिणाग्निं तु होमार्थं वै प्रयत्नतः। अग्न्यर्थं लौकिकं वाऽपि
जुहुयात्कर्मसिद्धये॥ इदं सर्वाऽऽधानपरं दर्शे विधुराग्निपरं वा। हेमाद्रौ श्राद्धे प्रजापतिः। औपासनेनाऽन्नसिद्धिरग्नौकरणमेव च। इदं गृह्योक्तद-
र्शाऽष्टकादिश्राद्धपरमनुवादः। गृह्याऽनुक्ते तीर्थगयादौ तु नाऽग्नौकरणांगत्वेन शांत्यादावाज्यभागवन्न गृह्याग्निः। किंतु लौकिके पाणौ जले वा। ॥ ७ ॥
तद्यदाऽपां समीपे स्याच्छ्राद्धं ज्ञेयो विधिस्तदेति तत्रैव वायवीयोक्तेः। मिताक्षरायां जाबालोऽपि। आरंभे सर्वकृच्छ्राणां समाप्तौ च विशे-

षतः । आज्येनैव हि शालाग्नौ जुहुयाद्व्याहृतीः पृथक् ॥ स्मृत्यर्थसारेऽपि । गार्ह्यमौपासने कुर्यात्सर्वाधानी तु लौकिके । स्मार्तं च लौकिके कुर्याच्छ्रौतं वैतानिकाग्निषु । अतएव गृह्याग्निं विनाऽपि होमे धर्मप्राप्तिरुक्ता कात्यायनसूत्रे । एष एव विधिर्यत्र क्वचिद्धोम इति । अत्र कर्कः । यत्रक्वचिद्धोमः शांतिकपौष्टिकादिष्वपि । क्वचिच्छब्दः स्वगृह्यव्यतिरेकेणाऽपि यथाऽयं विधिः स्यादिति । यथा दावाग्नौ कुशेष्वादिरिति दृष्टांतेन गृह्याग्निं विनाऽपि पौराणशांतिकपौष्टिकादौ लौकिकाग्निं तंत्रप्राप्तिं चाऽऽह । अन्यत्राऽपि । गृह्ये परिसमूहनादिप्राप्तिः । यत्र तु लौकिकाग्निस्थापनं तत्रोद्धताऽवोक्षितेऽग्निमुपसमादधीतेत्यादिप्राप्तिरित्याह । तदेतल्लौकिके शांत्यादिहोमं गमयति । अन्यथा तेषु गृह्यनियमेऽन्यत्र लौकिकाग्निप्राप्तिस्तंत्रविधिश्च निर्विषयो व्यर्थ एव स्यात् । बव्हृचसूत्रेऽपि । अथ खलु यत्र क्व च होष्यन्स्यात् । अत्र वृत्तिः । क्व च ग्रहणाद्गृह्याग्निं विनाऽपि लौकिकेऽग्नौ होमे तंत्रप्राप्तिमाह । यदप्युक्तं गृहशब्दो दंपत्योर्वर्तत इति तदप्ययुक्तं । सर्वनिबंधेषु हि दारवचनः शालावचनो वा गृहशब्द उक्तो नतु दंपतिवाची । तेन गृह्यसूत्रं विना स्मार्तपौराणशांतिकपौष्टिकव्रततुलादिहोमः सर्वः साग्नेरपि लौकिकाग्नावेवेति सिद्धं । अन्यथा तेषां कर्मणां गृह्याग्निप्रयोजकत्वमप्रयोजकत्वं चेति वैरूप्यं स्यात् । यत्तु कातीयपरिशिष्टं पूर्वमुक्तं तत्रापि गृह्योक्तेष्वेव स्वगतफलेष्वग्निनियमो नाऽन्यगतेषु गर्भसंस्कारान्विनेति विवेकः । जातेष्टौ यस्मिन्जाते० पूत एव स इति यत्तच्छब्दाद्व्यक्तिविशेषोक्तेर्बाधः । कथं च तन्मते जातेष्टिः स्वेऽग्नौ स्यादिति चिंत्यं । तेन देवयाज्ञिकादयः कातीयसूत्रकर्कभाष्यार्थस्याऽज्ञानान्मीमांसान्यायाऽज्ञानाच्च मूर्खा एव । यदप्याथर्वणपरिशिष्टे । महाशांतिविधानेन निर्मथ्याऽग्निं समाहितः । निर्मथ्य हावयेत्तत्र समिधो ब्राह्मणान्बहून् । शतं सहस्रं कोटिं वा विंशतिर्दश वा द्विजाः । जुहुयुः शांतवृक्षस्य समिधो घृतसंयुताः । स्वयं वाऽपि यजेद्ब्रह्मा सवितारं दिने दिन इति ।

यच्च सामवेदे गौतमसूत्रे । शांतिपुण्याहस्वस्त्ययनाऽऽयुष्यमंगलसंयुक्ताऽभ्युदयिकानि विद्वेषणसंवननाऽभिचारद्विषद्वृद्धियुक्तानि शालाग्नौ कुर्यादि-
ति। तदपि गृह्यसूत्रोक्तशांत्यादिकर्मपरमेव । अन्यथा पूर्वोक्तविरोधात् ॥ यदपि कर्केण गृह्याग्निं विना श्राद्धमेव नास्तीत्युक्तं । तदपि सं-
वत्सरे संवत्सरे प्रेतायाऽन्नं दद्याद्यस्मिन्नहनि प्रेतः स्यादित्यादि दर्शाऽष्टकाऽऽब्दिकादौ सौत्रविधिनिषेधपरं । ननु स्मार्तविधितो-
ऽर्थसंक्रांत्यादिश्राद्धपरं । अग्निं विना वृद्धिश्राद्धसपिंडनाद्यभावात्तेन विनाऽग्न्यसिद्धेरन्योन्याऽसिद्ध्या सर्वविप्लवाऽऽपत्तेः । तेन सूत्रो-
क्तेष्वेव गृह्याग्निनियमो नाऽन्यत्रेति सिद्धं । महारुद्रे परशुरामोऽपि । तस्मिन्कुंडे तु गृह्योक्ता कर्तव्या कुशकंडिका । लौकिकाग्निं समानीय
कुंडमध्ये ततो न्यसेदिति । यदपि त्रिकांडमंडनीयं पठंति ॥ इक्षुक्षीरविकारांश्च भ्राष्ट्रभृष्टान्यवांस्तथा । फलमूलानि वाऽश्नीयात्पर्वणि प्रोषितोऽग्निमान् ॥
कुंडमध्ये ततो न्यसेदिति । यदपि त्रिकांडमंडनीयं पठंति ॥ इक्षुक्षीरविकारांश्च भ्राष्ट्रभृष्टान्यवांस्तथा । फलमूलानि वाऽश्नीयात्पर्वणि प्रोषितोऽग्निमान् ॥
पराग्निपक्वं नाऽश्नीयाद्विहाय गुडगोरसौ । शाकपिण्याकसक्त्वादि आममद्यात्फलादिकं ॥ सकृत्पर्वणि सर्पिष्मद्धविष्यं लघुभोजनं । न सायं नोपवास-
श्च सायं शाकास्तथैक्षवमिति । तदपि निर्मूलं पूर्वापरविरुद्धं मूर्खवंध्रणमात्रमिति संक्षेपः । (अत्र वंध्रणेत्यत्र वंचनेति पाठः साधुः) इति कमलाक-
रभट्टकृतौ सर्वकर्मस्वग्निनिर्णयः ॥ (अथ प्रसंगात् स्मार्ताऽग्निलक्षणमुच्यते । ' गृ० का० भा० अत्राऽग्निनिर्णयमाह भगवान् । स्मार्ताऽग्नि-
र्द्विविधो ज्ञेयो गृह्यः पौरुष इत्यपि । यस्मिन्विवाहं कुरुते सोऽग्निर्गृह्य इति स्मृतः ॥ जातकर्मादिसिद्ध्यर्थं यो व्याहृतिभिराहृतः । सोऽग्निः पौरुष
इत्युक्तः शालाग्निर्लौकिकस्तथा । शालाग्निर्गृह्यः । लौकिकः पौरुष इति यथाक्रमं संज्ञाद्वयं बोध्यं । गृह्ये गृह्याणि कर्माणि चेतराण्यपि
पौरुषे इति कारिकायां । चौलकर्मोपनयनं विवाहः प्रथमस्तथा । व्रतादिस्नानमित्येते लौकिकाऽग्नाविति स्थितिः । गृ० वृ० गृहनिमित्तोऽग्निर्गृ-
ह्यः । तत्रभवानि कर्माण्यपि लक्षणया गृह्याणीत्युच्यंते ॥ गृहशब्दो भार्यायां शालायां च वर्तते । यथा स गृहो गृहमागत इति । अत्र हि पूर्वो गृहश-

ब्दो भार्यावचनः । उत्तरः शालावचनः । येषां भार्यासंयोगादुत्पन्नेऽग्नाविमानि कर्माणि प्रवर्तंते तेषामयं गृहशब्दो भार्यावचनः । येषां तु दायविभागकालेऽग्निरुत्पद्यते तेषां शालावचनः॥ ॥ शां॰म॰ अस्पष्टपापविशेषनिदानकैहिकमात्राऽनिष्टनिवर्त्तकं पापाऽप्रयोजकं वैधं कर्म शांतिकं । क्षयादिहरदानादावतिप्रसंगं वारयितुं निदानकांऽतं । आमुष्मिकाऽनिष्टनिवर्त्तके तं वारयितुमैहिकेति । प्रायश्चित्ते वारयितुं मात्रपदं । प्रायश्चित्तं त्वामुष्मिकाऽनिष्टनिवर्त्तकमपि । अभिचारप्रत्यभिचारादौ वारयितुं पापाऽप्रयोजकमिति । तयोः फलतो हिंसात्वेन तदनुष्ठाने प्रायश्चित्तोक्तेश्च पापप्रयोजकत्वात् । अनिष्टनिवर्त्तकत्वं च शांतिकस्य तन्निदानपापनाशरूपसामग्रीविघटकत्वेन । पुष्टिफलकं वैधं कर्म पौष्टिकं । तत्र परिभाषा मार्कंडेयपुराणे । शिरःस्नातश्च कुर्वीत दैवं पित्र्यमथाऽपि वा । प्राङ्मुखोदमुङ्खो वाऽपि श्मश्रुकर्म च कारयेत् ॥ तत्रैव । देवार्चनादिकर्माणि तथा गुर्वभिवादनं । कुर्वीत सम्यगाचम्य प्रयतोऽपि सदा द्विजः ॥ बृहन्मनुः । प्राणानायम्य कुर्वीत सर्वकर्माणि संयतः । मार्कंडेयः । संकल्प्य विधिवत्कुर्यात्स्नानदानव्रतादिकं । देवलः । मासपक्षतिथीनां च निमित्तानां च सर्वशः । उल्लेखनमकुर्वाणो न तस्य फलभाग्भवेदिति॥ 'दा॰ क॰ सर्वश इति व्यापकानां व्याप्यानां । येषामार्यावर्तकाश्यंतर्गृहादीनां कार्तिकपौर्णमास्यादीनां देशानां कालानां च वाक्यांतरैः फलं श्रुतं तेषां सर्वेषामुल्लेखः कार्य इत्यर्थः । अतएव प्रभवादौ तिलादिदानोक्तेस्तेषामपि निर्देशः । मासादीनां तु निमित्तत्वाऽभावेऽपि । अन्यथा वैयर्थ्यात् ।' मासपक्षतिथयः प्रयोगाऽधिकरणभूताः सर्वेऽपि । यत्त्वनेकदिनसाध्ये कर्मणि आद्य दिने संकल्पकालीनां तिथिमधिकरणत्वेनोल्लिख्य ज्योतिष्टोमेनाऽहं यक्ष्ये इत्यादि संकल्पवाक्यं प्रयुंजते यायजूकाः । तत्तु पदानामन्वयाऽयोगादनादर्त्तव्यं । यदपि केचित्तेन तेन रूपेण प्रयोगांऽगतया विहितानामेव मासादीनामुल्लेख इति । तदपि न । मा-

नाऽभावात् । अविहितमासादिक आधानादौ मासपक्षतिथीनां ज्योतिष्टोम एकादशीव्रतादौ च मासपक्षयोरुल्लेखाऽभावप्रसंगाच्च । अतो ज्योतिष्टोमादावेकादश्यादिपूर्णिमांतानामुल्लेखः । एवमन्यत्राऽपीति दिक् । अत्र च शूद्राणामप्यधिकारः । श्रावयेच्चतुरो वर्णान् कृत्वा ब्राह्मणमग्रत इत्यादिवाक्येषु श्रावणस्य वृत्त्यर्थतया रागप्राप्तत्वेन तद्विधौ वाक्यवैयर्थ्यापत्तेर्णिजविवक्षया श्रवणविधिना तेषां पुराणश्रवणाऽधिकारेण ज्ञानसद्भावात् । वैदिकमंत्राऽभावे कथं तद्वत्सु कर्मस्वधिकार इति चेच्छृणु । धर्मेप्सवस्तु धर्मज्ञाः सतां धर्ममनुष्ठिताः । मंत्रवर्ज्जं न दुष्यंति प्रशंसां प्राप्नुवंति चेति मनुना मंत्रवर्जनात् । यत्तु मेधातिथिर्मंत्रवर्जितेषूपवासादिष्वाधिकारार्थमिदं न तु समंत्रकेषु मंत्रपर्युदासेनाऽधिकारार्थमिति । तन्न । अमंत्रकोपवासादिषु श्रवणविधिनैवाऽधिकारसिद्धावेतद्वाक्याऽऽनर्थक्यापत्तेः । अतएव मोक्षधर्मेष्वपि । मंत्रवर्ज्जं न दुष्यंति कुर्वाणाः पौष्टिकीं क्रियामिति । अत्रैतद्वाक्यस्य पौराणत्वेन तत्सामान्योपस्थितपौराणक्रियोद्देशेन मंत्रवर्जनाविधौ पौष्टिकीमित्युद्देश्यविशेषणत्वेनाऽविवक्षितं । एवं च मनुवाक्यस्यैतस्य चैकैव श्रुतिर्मूलत्वेन कल्प्यते । गृह्यपरिशिष्टे । आदौ विनायकः पूज्य अंते तु कुलदेवताः । शौनकः । पुण्याहवाचनविधिं वक्ष्यामोऽथ यथाविधि । प्रयोक्तुः कर्मणामादावंते चोदयसिद्धये ॥ कर्मप्रदीपे । कर्मादिषु तु सर्वत्र मातरः सगणाऽधिपाः । पूजनीयाः प्रयत्नेन पूजिताः पूजयंति ताः ॥ प्रतिमासु च सिद्धासु लिखित्वा वा पटादिषु । अपि वाऽक्षतपुंजेषु नैवेद्यैश्च पृथग्विधैः ॥ कुड्यलग्ना वसोर्धाराः सप्त धारा घृतेन तु । कारयेत्पंच धारा वा नाऽतिनीचा न चोच्छ्रिताः ॥ आयुष्याणि च शांत्यर्थं जप्त्वा तत्र समाहितः । षड्भ्यः पितृभ्यस्तदनु श्राद्धदानमुपक्रमेदिति ॥ षड्भ्य इति छंदोगकातीयपरं । अन्येषां तु नवदैवतं । अन्वष्टकासु वृद्धौ च गयायां च क्षयेऽहनि । अत्र मातुः पृथक् श्राद्धमन्यत्र पतिना सहेति वचनात् ॥ सर्वत्राऽऽचार्यो यजमानसमशाखीय एव ।

SGDF

अन्यथाऽऽचार्यस्य यजमानशाखाऽध्ययनाऽभावे तच्छाखीयपदार्थानां निर्वाह एव न स्यात् । स्वशाखयाऽनुष्ठाने तु वैगुण्यं । तथा च पराशरः । यः स्वशाखां परित्यज्य परशाखां समाश्रयेत् । अप्रमाणमृषिं कृत्वा सोंऽधे तमसि मज्जतीति ॥ ऋत्विजस्तु भिन्नशाखीया अपि । सर्वेऽप्याचार्यब्रह्मर्त्विजो मधुपर्केण पूज्याः । ऋत्विजो वृत्वा मधुपर्कमाहरेदित्याश्वलायनोक्तेः । संपूज्य मधुपर्केण ऋत्विजः कर्मकारयेदिति विश्वामित्रोक्तेश्च । य ऋत्विक् यच्छाखीयं कर्म करोति तच्छाखोक्तेन प्रकारेण कांडाऽनुसमयेन मधुपर्कं कुर्वंति यायजूकाः केचित् । परे यजमानशाखोक्तेन । यजमानेन स्वशाखीया ऋत्विग्भिश्च स्वस्वशाखीयाः पदार्था अनेकेष्वृत्विक्षु पदार्थाऽनुसमयेनाऽनुष्ठेया इति तु युक्तं । तत्तच्छाखाऽध्ययनजन्यज्ञानस्यांऽगत्वादेकप्रयोगविधिपरिग्रहाच्च । ऋत्विग्भ्यो देयमुक्तं लिंगपुराणे । वस्त्रयुग्मं तथाऽप्पूरं केयूरं कर्णभूषणं । अंगुलीभूषणं चैव मणिबंधस्य भूषणं ॥ कंठाऽऽभरणयुक्तानि प्रारंभे धर्मकर्मणः । पुरोहिताय दत्वाऽथ ऋत्विग्भ्यश्चाऽपि दापयेदिति ॥ आपः पूर्यतेऽस्मिन्नित्यप्पूरं जलपात्रं । मत्स्यपुराणे । यजमानः सपत्नीकः पुत्रपौत्रसमन्वितः । पश्चिमद्वारमाश्रित्य प्रविशेद्यागमंडपं ॥ संग्रहे । समंततश्च सिद्धार्थान् किरेद्राक्षोघ्नमंत्रतः । प्रतिष्ठासारे । सर्वतः पंचगव्येन प्रोक्षयेद्यागमंडपं । आपोहिष्ठतृचेनैव ततः स्वस्त्ययनं जपेत् ॥ तत्र हेमाद्रौ वास्तुपूजाऽप्युक्ता । स मंडपं प्रविश्याऽथ तोरणादि प्रपूज्य च । वास्तुयागं ततः कुर्यात्प्रासादे मंडपेऽथवा ॥ वास्तुमंडलं च नैर्ऋत्यां । नैर्ऋत्यां दिशि वास्त्वीशं ब्रह्माद्यांश्च समर्चयेदिति शारदोक्तेः । वास्तुहोमस्तु भिन्नस्थंडिले कार्यः । मुख्याऽऽयतने वा । तत्राऽप्यादौ पृथक्प्रयोगतया प्रधानसमतंत्रतया वा । शारदातिलके तु होम एव नोक्तः । सर्वं च शांतिकपौष्टिकमहादानादि लौकिकाग्नौ कार्यं । श्रौतस्मार्त्ताग्निप्राप्तौ मानाऽभावात् । यत्तु मनुः । वैवाहिकेऽग्नौ कुर्वीत गार्ह्यं कर्म यथाविधि । पंचयज्ञविधानं च पक्तिं चाऽऽन्वाहिकीं गृहीति तत्स्पष्टं गृह्योक्तपरं । वैवाहिक इति च दारदायाद्यकालीनयोरप्युपलक्षकं ।

GDF

तत्सजातीयसंस्कारस्यैव साधनताऽवच्छेदकत्वात् । यदपि याज्ञवल्क्यः । स्मार्त्तं कर्म विवाहाग्नौ कुर्वीत प्रत्यहं गृही । दायकालाऽऽहृते वाऽपि श्रौतं वैतानिकाग्निष्विति ॥ तत्रापि सामान्यं स्मार्त्तपदं गार्ह्य उपसंह्रियते । एतेनाऽऽहवनीयादयो निरस्ताः । यदाहवनीये जुह्वतीत्यादावश्वप्रतिग्रहेष्टौ वैदिकत्वसाम्येन वैदिकाऽश्वदानप्रतिग्रहोपस्थितिवद्वैदिकहोमोपस्थितेश्च । यद्यप्यत्र गार्ह्ये स्मार्त्त एव श्रौतं च वैतानिक एवेति नियमेन स्मृत्युक्तेऽपि कर्मणि श्रौतस्मार्त्ताग्न्योः प्राप्तिः संभाव्यते । तथापि न साऽऽहवनीयाऽऽवसथ्यत्वरूपेण । किंतु लौकिकसाधारणज्वलनत्वेनैव । अवैधाऽऽहुतिप्रक्षेपे आहवनीयत्वादिविघाताऽऽपत्तेश्च । अतएव सर्वाधानिन औपासनाऽभावाद्वैतानिकाऽप्राप्तेश्च । तेन गार्ह्यं लौकिक एव कार्यं । अमुमेव सर्वमर्थं स्मृत्यर्थसारकृदपि संजग्राह । गार्ह्यमौपासने कुर्यात् सर्वाधानी तु लौकिके।स्मार्तं च लौकिके कुर्याच्छ्रौतं वैतानिकाग्निष्विति ॥ यत्तु नारायणवृत्तौ सर्वाधानिना सीमंतोन्नयनादिगार्ह्यकर्मार्थं स्मार्ताग्निरुत्पादनीय इति । तत्र मूलं बौधायनसूत्रं ।यदपि विज्ञानेश्वरो ग्रहयज्ञ औपासने इत्यूचे । तत्र मूलमन्वेष्यं । कातीयपरं वा तत् । तत्सूत्रे तथाऽऽम्नानात् । अतएव स विनायकशांतौ लौकिकाग्निमेवाऽवोचत् । अतः स्मृत्युक्तं लौकिक एवेति दिक् । कृत्यरत्नाकरे । शुभपात्रं तु कांस्यं स्यात्तेनाऽग्निं प्रणयेद्बुधः । तस्याऽभावे शरावेण नवेनाऽभिमुखं च तं ॥ गोभिलीये । आहूय चैव होतव्यो यो यत्र विहितोऽनलः । तथा । लक्षहोमे च वन्हिः स्यात्कोटिहोमे हुताशनः । पूर्णाहुत्यां मृडो नाम शांतिके वरदः सदा ॥ अन्येषु संस्कारादिकर्मस्वग्नेर्नामविशेषाः प्रयोगरत्ने ज्ञेयाः । होमे विशेषो गोभिलीये । न मुक्तकशो जुहुयान्नाऽनिपातितजानुकः । उत्तानेनैव हस्तेन अंगुष्ठाऽग्रेण पीडितं ॥ संहतांऽगुलिपाणिस्तु वाग्यतो जुहुयाद्धविरिति । बहुकर्तृकहोमे प्रत्याहुति त्यागाऽशक्तेर्होमारंभ एव देवताश्चतुर्थ्यंतेनोद्दिश्य सर्वाणि द्रव्याणि त्यजेदितिहेमाद्र्यादयः ॥ वि० पा० दिशामनुक्तौ प्राची स्यात्तथा हस्तस्तु दक्षिणः । शुभे काले शुभे देशे शांतिकर्म

SGDF

समाचरेत् ॥ अप० शांतिः फलदानोन्मुखदुरितनिवारणं ।' नैमित्तिकविशेषेण विहितं त्वन्यथाऽपि वा । यथा मूलादिका शांतिर्यथा षष्ठ्यादि-
पूजनं । प्रवृत्तमन्यथा कुर्याद्यदि मोहात्कथंचन । यतस्तदन्यथाभूतं तदारभ्य पुनश्चरेत् । ल० शौ० । उपात्ते तु प्रतिनिधौ मुख्यार्थो लभ्यते
यदि । तत्र मुख्यमनादृत्य गौणेनैव समापयेत् ॥ अंतरेणाऽऽज्यभागौ तु अर्वाक् स्विष्टकृतोऽपि च । प्रधानं तत्तु विज्ञेयमंगानि चेतराणि तु ॥,
प्रधानस्याऽक्रिया यत्र सांऽगं तत्क्रियते पुनः । तदंगस्याऽक्रियायां तु नाऽऽवृत्तिः सर्वकर्मणः॥ यज्ञोपवीतिना कार्यं प्रागुदक्संस्थता तथा ।
शुद्धेन कर्म कर्त्तव्यं विष्णुस्मरणपूर्वकं ॥ ईषद्धौतं नवं श्वेतं सदशं यन्न धारितं । निर्णेजकाऽक्षालितं यदहतं वास उच्यते ॥ दे० । स्वयं
धौतेन कर्तव्या क्रिया धर्म्या विपश्चिता । एकवासा न भुंजीत न कुर्याद्देवतार्चनं । नचाऽर्चयेद्द्विजानग्नौ कुर्यादेवंविधो नरः '॥ दा० क०
ब्रह्मांडे । नाऽधिकारी मुक्तकच्छो मुक्तचूडस्तथैवच । दाने प्रतिग्रहे यज्ञे ब्रह्मयज्ञादिकर्मसु ॥ सोत्तरीयस्ततः कुर्यात्सर्वकर्माणि भारत । अधौते
कारुधौते वा परिदध्यान्न वाससी॥ आपस्तंबः । आर्द्रवासास्तु यः कुर्याज्जपहोमप्रतिग्रहान् । सर्वं तद्राक्षसं विद्याद्बहिर्जानु च यत्कृतं ॥ वसिष्ठः ।
यज्जले शुष्कवस्त्रेण बहिश्चैवाऽऽर्द्रवाससा । जपो होमस्तथा दानं तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ॥ विष्णुपुराणे । होमे देवार्चनाद्यासु क्रियास्वाचमने
तथा । नैकवस्त्रः प्रवर्तेत द्विजवाचनके जपे ॥ शातातपः । सव्यादंसात्परिभ्रष्टकटिदेशधृतांऽबरः । एकवस्त्रं तु तं विद्याद्दैवे पित्र्ये च वर्जयेत् ॥
वृद्धयाज्ञवल्क्यः । परिधानाद्बहिः कच्छा निबद्धा ह्यासुरी भवेत् । धर्मकर्मणि विद्वद्भिर्वर्जनीया प्रयत्नतः ॥ बहिर्निर्गतकच्छ इत्यर्थः । दानमाचमनं
होमं भोजनं देवतार्चनं । प्रौढपादो न कुर्वीत स्वाध्यायं पितृतर्पणं । आसनारूढपादस्तु जान्वोर्वा जंघयोस्तथा । कृताऽवसक्थिको यश्च
प्रौढपादः स उच्यते ॥ ल० शौ० । अभिषेकं मूर्ध्नि होमं मांगल्यं स्वस्तिवाचनं । आशीर्वादान् क्रतौ प्रैषानूर्ध्वस्थश्चैव कारयेत् ॥ गृहस्थस्तु

GDF

षडाग्निः स्यात्पंचाग्निश्चतुराग्निकः । स्यात् त्र्यग्निरथवैकाग्निर्नाऽग्निहीनः कथंचन ॥' सर्वेषु धर्मकार्येषु पत्नी दक्षिणतः शुभा । अभिषेके वामभागे संस्कार्यश्चैव दक्षिणे ॥ आर्षं छंदो दैवतं च विनियोगस्तथैव च । वेदितव्यं प्रयत्नेन ब्राह्मणेन विपश्चिता ॥ अविदित्वा तु यः कुर्याद्याजनाऽध्यापनं जपं । यदन्यत्कुरुते किंचित्तत्सर्वं निष्फलं भवेत् [होममंतर्जलादीनि तस्य चाऽल्पं फलं भवेत्] ॥ अग्निप्रतिष्ठाकर्मादि स्वशाखोक्तं समाचरेत् । विशेषविहितं यत्तु तत्सर्वेषामपीष्यते ॥ यन्नाऽऽम्नातं स्वशाखायां पारक्यमविरोधि यत् ।विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्निहोत्रादि-कर्मवत् ॥ पुण्याहवाचनं मातृस्थापनं श्राद्धमेव च । शांतिकर्माऽगमुद्दिष्टं शौनकस्य वचो यथा ॥ स्वस्तिवाचनमेवैके ब्रूयुः शांतिककर्मणि । वृद्धिश्राद्धं न कर्त्तव्यं बौधायनवचो यथा ॥ शाखांतरे स्वशाखायां यच्छांत्यादिकमीरितं । स्वशाखोक्तं तदा कार्यं परोक्तं न समाचरेत् ॥ स्वशाखाश्रयमुत्सृज्य परशाखोक्तमाचरन् । शाखारंडः स विज्ञेयः सर्वकर्मबहिष्कृतः ॥ ल० आ० । कर्मणां याजुषादीनां स्वस्वशाखा न विद्यते । ऋक्शाखाविहितं कर्म समानं सर्वशाखिनां ॥ बह्वृचानां तु यत्कर्म यदि स्यादन्यशाखया । पुनश्चैवाऽपि तत्कर्म कुर्याद्बह्वृचशाखया ॥ शौ० का० । इदं कार्यमनेनेति न क्वचिद्दृश्यते विधिः । लिंगादेवेदमर्थत्वं येषां ते मंत्रसंज्ञकाः । प्राजापत्य उपांशुः स्यान्मंत्रः सावित्र एव च । कात्या० । कृतमोदनसक्त्वादि तंडुलादि कृताऽकृतं । व्रीह्यादि चाऽकृतं प्रोक्तमिति हव्यं त्रिधा बुधैः ॥ ब्र० रा० मदनरत्ने ब्राह्मे । यथोक्तवस्त्वसंपत्तौ ग्राह्यं तदनुकारि यत् । यवाऽभावे तु गोधूमा व्रीह्यभावे च तंडुलाः ॥ दा० क० विष्णुधर्मे । दध्यलाभे पयः कार्यं मध्वलाभे तथा गुडः । घृतप्रातिनिधिं कुर्यात्पयो वा दधि वा नृप ॥ पैठीनसिः । सर्वाऽलाभे यवः प्रतिनिधिः । मैत्रपरिशिष्टे । घृतमन्यार्थे प्रतिनिधिस्तदलाभे दधि पयो वा ' । खंडत्रयं तु मूलानां फलानां स्वप्रमाणतः । ग्रासमात्रम-

GDF

थाऽन्नस्य पंच सूत्राणि होमयेत् ॥ पनसस्य फलस्याऽथ शतं भागाः प्रकीर्तिताः । शतं तथैव भागाश्च कूष्मांडस्य प्रकीर्तिताः ॥ नारीकेलस्य विद्वद्भिर्भागाः प्रोक्तास्तु षोडश । तावंत एव भागाः स्युः कदलस्य क्रतूत्तमे ॥ खर्जूरीफलभागाश्च पंच प्रोक्ता मनीषिभिः । पत्रमेकैकमेव स्यात्तथा पुष्पं च हूयते ॥ तिला अशीतिसंख्याकास्तथा षष्टिर्यवाः स्मृताः । व्रीहयश्च शतं ग्राह्या गोधूमाः षष्टिसंमिताः ॥ प्रियंगवश्च विज्ञेया बिडालपदमात्रकाः । तथैव तंडुलाः प्रोक्ता होमलक्षणकोविदैः ॥ फलानि बदरादीनि पंच पंचैव हावयेत् । आदिशब्देन बदरमात्राण्येव । इक्षवः पर्वमात्राश्च पल्लवाः कोमलाः स्मृताः ॥ शर्करा च गुडश्चैव बिडालपदमात्रकः । अतिसूक्ष्माणि बीजानि फलान्यपि तथैव च ॥ यज्ञकृद्यज्ञसिद्ध्यर्थं वल्लमात्राणि हावयेत् । चतुर्धा बीजपूराणि दाडिमानि तथैव च ॥ कंदास्त्वेकैकशः प्रोक्ता आर्द्रमंकुरशः शुभं । कंदेष्वपि विशेषात्तु सूरणो दशधा भवेत् ॥ जंबीराऽऽमलकद्राक्षास्तथा भल्लातकाः कणाः । अक्षाऽभयाऽम्रउर्वाद्याः प्रोक्ता ह्येकैकशो यजौ ॥ दूर्वास्तिस्रश्च होतव्याः समिधस्त्वेकिकाः स्मृताः । आज्यं च पृषदाज्यं च दधि दुग्धं तथैव च ॥ दधिमिश्रितमाज्यं पृषदाज्यं । स्रुववक्त्रप्रमाणं तु होतव्यं यज्ञकोविदैः । एवं बृहस्पतेरुक्तिरथ मुद्रा निगद्यते ॥ मयूरी कुक्कुटी हंसी सूकरी च मृगी तथा । पंच मुद्रा विजानीयाद्धौम्यद्रव्यग्रहे बुधः ॥ न्युब्जेन पाणिना द्रव्यं तर्जनीरहितेन यत् । आदाय हूयते विप्रैर्मयूरीं तां विदुर्बुधाः ॥ अंगुष्ठयंत्रिताः सर्वा अंगुल्योत्तानलक्षिताः । हवनं क्रियते ताभिः कुक्कुरी सा प्रकीर्त्तिता ॥ विकनिष्ठा तु हंसी स्यान्मुकुलाऽऽभा च सूकरी । मध्यमाऽनामिकांऽगुष्ठैर्मृगी सैवोपलक्षिता ॥ फलमूलयजौ श्रेष्ठा मुद्रा ज्ञेया शिखंडिनी । जारणे मारणे तद्वत् कुक्कुटी परिकीर्तिता ॥ वश्योच्चाटनपूर्वाणां कर्मणां सूकरी मता । शांतिके पौष्टिके कार्ये मृगी हंसी प्रशस्यते ॥ कुक्कुटी पत्रपुष्पाणां शालिहोमे तु सूकरी । यवानां च तिलानां च हंसी प्रोक्ता मनीषिभिः ॥ या यत्र विहिता मुद्रा

तया तत्र तु होमयेत् । अन्यथा जुहुयाद्यस्तु न कर्मफलभाग्भवेत् ॥ ल० शौ० । जुह्वतामृत्विजामग्नौ बहिः पतति यद्धविः । स एष वारुणो भागस्तस्मादप्सु विनिक्षिपेत् ॥ हूयमाने हविर्यज्ञे यद्धविः स्रंसते बहिः। द्रप्सश्चस्कंदमंत्रेण तदग्नौ निक्षिपेत्पुनः ॥ वि० मा० । अग्रे धृतो विनाशाय धृतो मध्ये प्रजाक्षयः । मूले धृतस्तु होतुश्च मृतिं दद्यात्स्रुवो ध्रुवं ॥ अग्रान्मध्याच्च मध्ये तु मूलान्मध्याच्च मध्यतः । स्रुवः प्रधार्यो विद्वद्भिः सर्वकार्यार्थसिद्धये) ॥ अथ सर्वशांतिप्रकृतित्वात् ग्रहयज्ञ उच्यते। " बृ० प० । स्मृत्युक्तमंत्रैर्विधिवत्प्रयुक्तमित्यद्रिजानंदनपूजनं च । कृत्वांऽतरायान्विनिहत्य सर्वान् कुर्यादथाऽतो ग्रहयागमेतं ॥ शां० म० प्रयोगपारिजाते उत्पलपरिमलः । कार्याऽऽरंभेषु सर्वेषु प्रतिष्ठास्वध्वरेषु च । नववेश्मप्रवेशे च गर्भाधानादिकर्मसु ॥ आरोग्यस्नानसमये संक्रांतौ रोगसंभवे । अभिचारे च यः कुर्याद् ग्रहपूजां विधानतः ॥ सोऽभीष्टफलमाप्नोति निर्विघ्नेन न संशयः । ,, स्कंदयाज्ञवल्क्यौ । श्रीकामः शांतिकामोवा ग्रहयज्ञं समाचरेत् । वृष्ट्यायुःपुष्टिकामो वा तथैवाऽभिचरन्नपि ॥ (अदृष्टोपायेन परपीडा अभिचारस्तत्कामश्चेत्यर्थः) स चतुर्धा । केवलोऽयुतहोमो लक्षहोमः कोटिहोमश्चेति । आद्यो याज्ञवल्क्याद्यैरुक्तः । अन्ये मात्स्ये उक्ताः । ग्रहयज्ञस्त्रिधा प्रोक्तः पुराणश्रुतिचोदितः । प्रथमोऽयुतहोमः स्याल्लक्षहोमस्ततः परं ॥ तृतीयः कोटिहोमस्तु सर्वकामफलप्रदः । ते च द्वेधा । नैमित्तिकाः काम्याश्च । तद्देशस्तत्रैव । गृहस्योत्तरपूर्वेण मंडपं कारयेद्बुधः । रुद्राऽऽयतनभूमौ वा चतुरस्रमुदक्प्लवं ॥(उत्तरे निम्नं)॥ दशहस्तमथाऽष्टौ वा हस्तान्कुर्याद्विधानतः । तस्य द्वाराणि चत्वारि कर्तव्यानि विचक्षणैः ॥ मंत्रमुक्तावल्यां । चतुरस्राश्चतुर्द्वारा अष्टहस्तादितस्त्रयः । चतुर्विंशतिहस्तांऽता हीनमध्योत्तमाः क्रमात् ॥ यद्वा द्वादशहस्ताद्या द्विहस्ताद् वृद्धितो नव । अष्टाविंशतिपर्यंताः कैश्चिदुक्ता मनीषिभिः ॥ अग्निपुराणेऽप्येवं । अयं मंडपः काम्ये नित्यो न नैमित्तिकादौ । नित्यं नैमित्तिकं हित्वा सर्वमन्यत्समं

ड्यमिति शारदातिलकात् । कुंडमंडपप्रकारोऽस्मत्पितृकृतप्रयोगदीपिकाया मत्कृते दानकमलाकरे च ज्ञेयः । स्कांदे । नवग्रहमखे कुंडं हस्तमात्रं समं भवेत् । “ म० म० समं चतसृष्वपि दिक्षु हस्तप्रमाणं ” चतुरस्रमधोहस्तं योनिवक्त्रं समेखलं । “ शां० म० योनिरेव वक्त्रं यस्य तत् । पुत्रादिकामनायां तु योन्याद्याकारा अपि भवंति ” चतुरंगुलविस्तारा मेखला तद्वदुच्छ्रिता । “ शां० म० अत्र विशेषोपदेशादेकैव मेखला । म० म० त्रिमेखलं वा कुर्वीत ” मानहीनाऽधिकं कुंडमनेकभयदं स्मृतं ॥ “ ल० शौ० गृहस्यैशानदिग्भागे पूर्वे वा चोत्तरेऽथवा । तत्र कुंडं प्रकर्तव्यं चतुरस्रं कराऽवधि ॥ शते शताऽर्धके होमे मुष्ट्यरत्निप्रमाणतः । सहस्राऽयुतहोमे तु हस्तं हस्तद्वयं मतं ॥ त्रिमेखलं सहस्रे तु अथवा चैकमेखलं । ” योनिलक्षणं मात्स्ये । वितस्तिमात्रा योनिः स्यात्षट्सप्तांऽगुलविस्तृता । “ म० म० वितस्तिमात्रमित्येतच्च योनेर्दैर्घ्यं । षड्वा सप्त वेति विस्तारे विकल्पः । शां० सा० वितस्तिशब्दः कुंडार्धपरः । ” कूर्मपृष्ठोन्नता मध्ये पार्श्वयोश्चांऽगुलोच्छ्रिता ॥ गजोष्ठसदृशी तद्वदायता छिद्रसंयुता । मेखलोपरि सर्वत्र अश्वत्थदलसंनिभा ॥ कुंडाऽभावे स्थंडिलं वा कार्यं । नित्यं नैमित्तिकं होमं स्थंडिले वा समाचरेदिति शारदातिलकात् । कुंडमेवंविधं न स्यात्स्थंडिलं वा समाश्रयेदिति प्रपंचसाराच्च। स्कांदे । तस्य चोत्तरपूर्वेण स्थंडिलं हस्तमात्रकं । तस्य कुंडस्य स्थंडिलं वेदी । त्रिवप्रं चतुरस्रं च वितस्त्युच्छ्रायसंमितं ॥ त्र्यंगुलोच्छ्रायवान् वप्रः प्रथमः समुदाहृतः । त्र्यंगुलोच्छ्रायसंयुक्तं वप्रद्वयमथोपरि ॥ (वप्रो मेखला) द्व्यंगुलस्तत्र विस्तारः सर्वेषां कथितो बुधैः । “ शां० म० वेद्यां विशेषमाह गोभिलः । कुंडस्य प्रागुदीच्यां वा प्राच्यामुत्तरतोऽपि वा । चतुरस्रं चतुर्द्वारं कर्तव्यं ग्रहपीठकं ॥ श्रीकामः पूर्वतः कुर्यात् पुष्ट्यर्थं दक्षिणेन तु । पश्चाद्विजन्मसिद्ध्यर्थं शांत्यर्थं चोत्तरेण तु ॥ ऐशान्यां सर्वकामार्थमाग्नेय्यामभिचारके । नैर्ऋत्यां पुत्रलाभाय पुष्ट्यर्थं वायवेन त्विति ॥ वेदी तु

GDF

स्थंडिलपक्षेऽपि कार्या । वसिष्ठः । लिखेदष्टदलं पद्मं वेदिकोपरि तंडुलैः । ल० शौ० । कुर्यादष्टदलं पद्मं वेद्यां शुक्लपटेऽहते । ” वेद्यां संभवे सर्वतोभद्रं कार्यं । मंडलं सर्वतो भद्रमेतत्साधारणं स्मृतमिति शारदातिलकात् । नवग्रहमखे कुर्यादृत्विजश्चतुरः शुभान् । अथवा चैकमभ्यर्चेद्विधिना ब्रह्मणा सह ॥ मात्स्ये । नवग्रहमखे विप्राश्चत्वारो वेदवादिनः । “ शां० सा० चतुः पक्षे ब्रह्मा आचार्यो द्वौ च ऋत्विजावित्येवं व्यवस्थेति हेमाद्रिः । ” अथ वा ऋत्विजौ शांतौ द्वावेव श्रुतिकोविदौ ॥ कार्यावयुतहोमे तु न प्रसज्जेत विस्तरे । “ शां० सा० । एकमप्यर्चयेद्भक्त्या ब्राह्मणं वेदपारगं । दक्षिणाभिः प्रयत्नेन न बहूनल्पवित्तवान् ॥ अनेनाऽऽचार्यमात्रकर्तृकः प्रयोग उक्तः । ल० शौ० । आचार्यश्चाऽत्र कर्तव्यः सर्वज्ञः शुभलक्षणः । ऋत्विजोऽष्टौ च चत्वारो द्वावप्येकं विदुर्बुधाः ॥ वि० मा० यजमानः शुचिः स्नातः श्रद्धायुक्तो जितेंद्रियः । पादशौचाऽर्घ्यवस्त्राद्यैराचार्यादींस्ततोऽर्चयेत् ॥ अस्य यागस्य निष्पत्तौ० ॥ इति संप्रार्थ्य विप्रांस्तान् दद्यात्पूगीफलं करे । आचार्यत्वे वृतोऽसीति ब्रह्मत्वे च वृतोऽस्यथ ॥ ल० शौ० । आदित्यादिग्रहमखमहं कुर्वेऽत्र कर्मणि । ऋग्वेदाऽध्यायकर्माणमाचार्यं त्वामहं वृणे ॥ एवमेवेतरान्व्यस्तान् समस्तान्वा तदूह्य च । अस्य यागस्य० ॥ इत्युक्त्वोपविशेत्तत्र यावत्कर्म समाप्यते ।” हेमाद्रौ विश्वामित्रः । संपूज्य मधुपर्केण ऋत्विजः कर्म कारयेत् । अन्यथा विफलं कर्म भवतीह न संशयः ॥ स च तत्तच्छाखया कार्यः । अर्च्यशाखया मधुपर्क इति तत्रैव स्मृतेः । “ शां० सा० मंत्रवद्वरण एव मधुपर्क इति केचित् । मधुपर्कस्य वरणांऽगत्वाद्यत्र वरणं तत्र मधुपर्क इति वृत्तिकृत् । वस्तुतस्तु ऋत्विजो वृत्वा मधुपर्कमाहरेदित्यत्र क्रममात्रविधानान्मधुपर्कस्य न वरणांऽगत्वं किंतूभयोर्ऋत्विगंगत्वं। तेन स्मार्ते मंत्रवद्वरणाऽभावेऽपि ऋत्विक्त्वान्मधुपर्को भवति।तेनाऽत्र वरणोत्तरमाशौचादिपाते न ऋत्विक्परावृत्तिरिति युक्तं।” मात्स्ये ।पुण्येऽह्नि विप्रकथिते कृत्वा ब्राह्मणवा-

SGDF

चनं । अग्निप्रणयनं कृत्वा वेद्यामावाहयेत्सुरान् ॥ देवतानां ततः स्थाप्या विंशतिर्द्वादशाऽधिका । आदित्याभिमुखाः सर्वे साऽधिप्रत्यधिदेवताः॥ " म॰ म॰ स्थापनीया मुनिश्रेष्ठ नांऽतरेण पराङ्मुखाः । नांतरेणेति । आदित्यस्याऽन्यस्य च स्थापितग्रहस्य मध्येऽन्यो ग्रहो न स्थापनीय इत्यर्थः । न च पराङ्मुखाः स्थापनीयाः " प्रतिमा आह याज्ञवल्क्यः । ताम्रकात्स्फटिकाद्रक्तचंदनात्स्वर्णकादुभौ । रजतादयसः सीसात्कांस्यात्कार्या ग्रहाः क्रमात् ॥ स्ववर्णैर्वा पटे लेख्या गंधैर्मंडलकेषु वा । (सूर्यादीनां मूर्तयस्ताम्रादिभिर्यथाक्रमं कार्याः । तदलाभे स्ववर्णैर्वर्णकैः पटे लेख्या मंडलकेषु वा गंधैरक्तचंनादिभिर्यथावर्णेन लेख्या इत्यन्वयः) " गृ॰ प॰ सुवर्णमेकमेव वा सर्वेषां । शां॰ म॰ वसिष्ठः । यथारुचिप्रमाणेन प्रतिमाः कल्पयेत्सुधीः । " मात्स्ये । पद्मासनः पद्मकरः पद्मगर्भसमद्युतिः । सप्ताऽश्वः सप्तरज्जुश्च द्विभुजः स्यात्सदा रविः ॥१॥ श्वेतः श्वेतांऽबरधरो दशाऽश्वः श्वेतभूषणः । गदापाणिर्द्विबाहुश्च कर्तव्यो वरदः शशी ॥२॥ रक्तमाल्यांऽबरधरः शक्तिशूलगदाधरः । चतुर्भुजो मेषगमो वरदः स्याद्धरासुतः ॥३॥ पीतमाल्यांऽबरधरः कर्णिकारसमद्युतिः । खड्गचर्मगदापाणिः सिंहस्थो वरदो बुधः ॥४॥ देवदैत्यगुरू तद्वत्पीतश्वेतौ चतुर्भुजौ । दंडिनौ वरदौ कार्यौ साऽक्षसूत्रकमंडलू ॥ ५ ॥६॥ इंद्रनीलद्युतिः शूली वरदो गृध्रवाहनः । बाणबाणासनधरः कर्तव्योऽर्कसुतः सदा ॥७॥ करालवदनः खड्गचर्मशूली वरप्रदः । नीलसिंहासनस्थश्च राहुरत्र प्रशस्यते ॥८॥ धूम्रा द्विबाहवः सर्वे गदिनो विकृताऽऽननाः । गृध्रासनगता नित्यं केतवः स्युर्वरप्रदाः ॥९॥ सर्वे किरीटिनः कार्या ग्रहा लोकहिताऽऽवहाः । स्वांऽगुलेनोच्छ्रिताः सर्वे शतमष्टोत्तरं सदा ॥ " दा॰ क॰ स्वांऽगुलं प्रतिमालब्धांऽगुलं म॰ म॰ नवग्रहसाधारणधर्मान्पादत्रयेण चतुर्थचरणेन केतुसंख्यां चाऽऽह । सर्वे किरी॰ । अंगुलेनो॰ ॥ शतमिति केतूनामानंत्यप्रदर्शनार्थं नतु नियमार्थं । पूजायां त्वेकैव मूर्तिः । शिष्टाचारात् । " स्कांदे जन्म भूर्गोत्रमग्निश्च वर्णस्थानमुखानि च । योऽज्ञात्वा कुरुते

शांतिं ग्रहास्तेनाऽवमानिताः ॥ " शां० म० तत्र वर्णजन्मनी आह दामोदरीये वृद्धपराशरः । रक्तः कश्यपजो भानुः शुक्लो ब्रह्मसुतः शशी । रक्तो रुद्रसुतो भौमः पीतः सोमसुतो बुधः ॥ पीतो ब्राह्मः सुराचार्यः शुक्लः शुक्रो भृगूद्वहः । कृष्णः शनी रवेः पुत्रः कृष्णो राहुः प्रजापतेः ॥ कृष्णः केतुः कृशानूत्थः कृष्णाः पापास्त्रयोऽप्यमी । " उत्पन्नोऽर्कः कलिंगेषु यमुनायां च चंद्रमाः । अंगारकस्त्ववंत्यां च मगधायां हिमांशुजः ॥ सैंधवेषु गुरुर्जातः शुक्रो भोजकटे तथा । शनैश्चरस्तु सौराष्ट्रे राहुर्वै राठिनापुरे ॥ अंतर्वेद्यां तथा केतुरित्येता ग्रहभूमयः । आदित्यः काश्यपे गोत्रे आत्रेयश्चंद्रमा भवेत् ॥ भारद्वाजो भवेद्भौमस्तथाऽऽत्रेयश्च सोमजः । गुरुश्चैवांऽगिरोगोत्रः शुक्रो वै भार्गवस्तथा ॥ शनिः काश्यप एवाऽथ राहुः पैठीनसिस्तथा । केतवो जैमिनीयाश्च ग्रहाश्रिस्तदनंतरं ॥ आदित्ये पिंगलो नाम पिंगलः सोम उच्यते । धूमकेतुस्तथा भौमे जठराग्निर्बुधे स्मृतः ॥ गुरौ चैव शिखी नाम शुक्रे भवति हाटकः । शनैश्चरे महातेजा राहुकेत्वोर्हुताशनः ॥ भास्कराऽगारकौ रक्तौ शुक्लौ शुक्रनिशाकरौ । सोमपुत्रो गुरुश्चैव तावुभौ पीतकौ स्मृतौ ॥ कृष्णं शनैश्चरं विद्याद्राहुं चित्राश्च केतवः । गोभिलेन तु । ब्राह्मणौ भार्गवाऽचार्यौ क्षत्रियावर्कलोहितौ । वैश्यौ सोमबुधौ ज्ञेयौ शेषान् शूद्रान्विनिर्दिशेदिति वर्णा उक्ताः । स्कांदे । मध्ये तु भास्करं विद्याच्छशिनं पूर्वदक्षिणे । दक्षिणे लोहितं विद्याद्बुधं पूर्वोत्तरेण तु ॥ उत्तरेण गुरुं विद्यात्पूर्वेणैव तु भार्गवं । (सप्तम्यर्थे तृतीया) पश्चिमे तु शनिं विद्याद्राहुं दक्षिणपश्चिमे ॥ पश्चिमोत्तरतः केतून् स्थापयेच्छुक्लतंडुलैः । " म० म० शुक्लतंडुलैर्ग्रहस्थापनप्रदेशं स्थंडिलं वेदिं वा परिपूर्य तेषामुपरि तत्तद्वर्णतंडुलैरुपलक्षितेषु प्रदेशेष्वादित्यादीन्ग्रहान् स्वस्वाऽऽयतनाऽनतिक्रमेण स्थापयेत् । अथवा तत्तद्वर्णतंडुलोपलक्षितेषु प्रदेशेषु ग्रहप्रतिमा निधाय पश्चाच्छुक्लतंडुलैः कृत्वा स्थापयेत् ।" अथवा वर्णकैः कार्याः कार्याः स्वर्णादिधातुभिः ॥ शुक्राऽर्कौ प्राङ्मुखौ ज्ञेयौ गुरुसौम्यावुदङ्मुखौ । प्रत्यङ्मुखः शनिः

सोमः शेषा दक्षिणतोमुखाः ॥ प्राङ्मुखौ ऊर्ध्वदृष्टी । उदङ्मुखौ वामदृष्टी । प्रत्यङ्मुखावधोदृष्टी । दक्षिणतोमुखा दक्षिणदृष्टयः । आदित्याऽभिमुखा इति मात्स्योक्तेरिति हेमाद्रिः । " शां० म० यत्तु हेमाद्रिर्विकल्पपरिजिहीर्षया प्राङ्मुखावूर्ध्वदृष्टी इत्यादि व्याचष्ट । तत्र मूलं चिंत्यं विरोधतादवस्थ्यं च । " विकल्प इति तु युक्तं (मयूखेऽप्येवं) वर्णरूपगुणैर्युक्तान्व्यात्हृत्याऽऽवाहयेत्तु तान् । ग्रहमंडलानि स्कांदे । भानुं तु मंडलाकारं सोमं तु चतुरस्रकं । अंगारकं त्रिकोणं तु बुधं बाणाकृतिं तथा । गुरुं तु पट्टिशाकारं [दीर्घं गुरुं चतुरस्रं] (पट्टिशं आयुधविशेषः । धोप इति भाषायां) पंचाऽस्रं भार्गवं तथा । धनुस्तुल्यं शनिं विद्याद्राहुं शूर्पाकृतिं तथा ॥ध्वजाऽऽकाराः केतवः स्युर्गणेशं तत्र रूपिणं । " म० म० अत्र भान्वादिशब्दैस्तत्तद्वर्णाऽक्षतविरचितानि ग्रहाऽऽयतनानि वर्तुलचतुरस्रादीनि धिष्ण्यानि लक्ष्यंते । तथा सूर्यादिमूर्त्युल्लेखनाऽधिकरणानि ताम्रादिनिर्मितानि वर्तुलादीनि वस्तून्यपि । गोभिलीयनवग्रहे । द्वादशांऽगुलं लिखेदर्कं सोमं तद्द्विगुणं लिखेत् । भृगुं नवांऽगुलं चैव गुरुं चैव षडंगुलं ॥ बुधं भूमिसुतं सौरिं चतुस्त्रिद्व्यंगुलं लिखेत् । सोमादर्धांऽगुलं राहुं केतुं चैव षडंगुलं ॥ शां० म० रूपिणं हस्तपादाद्यवयवोपेतं । स्थापयेच्छुक्लतंडुलैर्वर्णकैर्लेख्याइत्येतत्पक्षयोर्मंडलाद्याकारतेति हेमाद्रिः । " तत्तद्वर्णमंडलेषु ताम्रादिप्रतिमासु तंडुलैः स्थापयेदित्यर्थः । मंडलमूर्त्योर्विकल्प इति हेमाद्रिः । " ल० आ० । ऋष्यादि सर्वं विज्ञाय जपेदर्चेद्धुनेद्बुधः । नाऽन्यथा सिद्धिमाप्नोति कामेच्छुरपि यत्नवान् ॥ " ग्रहमंत्रानाह याज्ञवल्क्यः । आकृष्णेन इमं देवा अग्निमूर्धा दिवः ककुत् । उद्बुध्यस्वेति च ऋचो यथासंख्यं प्रकीर्तिताः ॥ बृहस्पते अतियदर्यस्तथैवाऽन्नात्परिस्रुतः । शंनोदेवीस्तथाकांडात्केतुं कृण्वन्निमास्तथा ॥ स्कांदे तु कयान इति राहोश्चेत्युक्तं । मात्स्ये त्वन्ये उक्ताः । अग्निं दूतं दिनेशाय सोमायाऽप्स्वग्न इत्यपि । स्योनापृथिवि भौमाय इदं विष्णुर्बुधाय च ॥ इंद्र आसां सुरेज्याय शुक्रं ज्योतिः

सिताय च । प्रजापतेति सौराय आयंगौरिति राहवे ॥ केतवे ब्रह्मजज्ञानं स्वैः स्वैर्मंत्रैः प्रतिष्ठिताः । " शां० म० विष्णुधर्मोत्तरे । अतःपरं प्रवक्ष्यामि यो देवो यो ग्रहः स्मृतः । अग्निरर्कः स्मृतः सोमो वरुणः परिकीर्तितः ॥ अंगारकः कुमारश्च बुधश्च भगवान् हरिः । बृहस्पतिः स्मृतः शक्रः शुक्रो देवी च पार्वती ॥ प्रजापतिः शनिश्चैव राहुर्ज्ञेयो गणाऽधिपः । विश्वकर्मा स्मृतः केतुर्ये ग्रहास्ते सुराः स्मृताः ॥ अतएवाऽग्न्यादिलिंगका मंत्राः सूर्यादिस्थापने उक्ताः " । अन्यार्थानामपि मंत्राणां वचनात्त्वयथार्थमैंद्रीस्यादिति न्यायेन विनियोगः । " म० म० विनियोगो नाम संबंधः । सचांऽगांगिभावरूपः । एकस्यैव मंत्रस्य विधिबलादनेकेषु सजातीयेषु विजातीयेषु च कर्मस्वंगत्वमस्ति । अतो यस्मिन्कर्मणि यदांऽगभावं भजते तदा तस्मिन्कर्मणि विनियोगो ज्ञेयः " होमेऽप्येत एव । (व्याहृत्याऽऽवाहयेन्नुतान् इत्युक्त्या एभिर्मंत्रैर्व्याहृतिभिर्वाऽऽवाहनं कार्यं) " म० पा० व्याहृतिभिरावाहनं मंत्रैः स्थापनं । प्र० पा० प्रणवंत्वादितः कृत्वा भूर्भुवःस्वस्ततः परं । चतुर्थ्यानामसंयुक्तं नमस्कारांतयोजितं ॥ एष मंत्रः समाख्यातो ग्रहपूजाविधायकः । अनेनाऽऽवाहनं कुर्यादनेनैव विसर्जनमित्यूचे वामनः " अधिदेवताः स्कांदे । सूर्यस्य चोत्तरे शंभुमुमां सोमस्य दक्षिणे । स्कंदमंगारकाच्चैव दक्षिणस्यां निवेशयेत् ॥ सौम्यात्पश्चिमतो विष्णुं ब्रह्मा जीवस्य पूर्वतः । इंद्रमैंद्र्यां सिताद्विद्धि मंदस्याऽऽग्नेयतो यमं ॥ राहोः पूर्वोत्तरे कालं सर्वभूतभयावहं । केतोर्निर्ऋतिदिग्भागे चित्रगुप्तं निधापयेत् ॥ ईश्वरं त्र्यंबकं चेति श्रीश्च ते इति पार्वतीं । यदक्रंदेति च स्कंदं विष्णुं विष्णोरराटतः ॥ आब्रह्मन्निति ब्रह्माणं सजोषा इंद्रवासवं । यमायत्वेति च यमं कालं कार्षिरसीति च ॥ चित्रावस्विति मंत्रेण चित्रगुप्तं निधापयेत् । अग्निरापः क्षितिर्विष्णुरिंद्रैंद्राणी प्रजापतिः ॥ सर्पा ब्रह्मा च निर्दिष्टा अधिदेवा यथाक्रमं । अग्निं दूतमितिह्यग्नेर्वरुणस्य उदुत्तमं ॥ स्योनापृथिविमेदिन्यां इदं विष्णुस्तु विष्णवे । इंद्रायेंदो इतींद्रस्योत्तानपर्णे

शचीस्थितौ ॥ प्रजापते प्रजेशस्य एष ब्रह्मेति वै विधेः। मंत्रो नमोऽस्तु सर्पेभ्यः सर्पाणां स्थापने मतः ॥ " शां० म० अत्र सूर्यादयो ग्रहा ईश्वरादयो देवा अग्न्यादयोऽधिदेवाः । तत्रेश्वरादिदेवानां सूर्यस्यैवोत्तरेशंभुमित्यादिना पूर्वं स्थलान्युक्तानि । अग्न्याद्यधिदेवास्तु ग्रहदेवयोर्मध्ये स्थाप्याः । तथा च मदनरत्ने गोभिलवसिष्ठौ । ग्रहदेवतयोर्मध्ये अधिदेवान्निवेशयेत् । " गोभिलवसिष्ठौ । ग्रहदेवतयोर्मध्ये अधिदेवान्निवेशयेत् । मदनरत्ने संग्रहे तु । अधिदेवा दक्षिणतो वामे प्रत्यधिदेवताः । स्थापनीयाः प्रयत्नेन व्याहृतिभिः पृथक् पृथक् ॥ उत्पलपरिमले । ग्रहस्य दक्षिणे पार्श्वे स्थापयेदधिदेवतां । ग्रहस्योत्तरपार्श्वे तु न्यसेत्प्रत्यधिदेवतां ॥ वासिष्ठ्यां त्वन्यथोक्तं । रुद्रं त्र्यंबकमंत्रेण रवेरुत्तरतो न्यसेत् । सोमस्याऽऽग्नेयदिग्भागे श्रीश्च ते मेनकात्मजां ॥ यदक्रंदेति भौमस्य स्कंदं याम्ये प्रपूजयेत् ॥ विष्णुं विष्णोरराटेति यजेत्पूर्वे बुधस्य च ॥ गुरोरुत्तरतः स्थाप्यो ब्रह्मा ब्रह्मेति मंत्रतः । सजोषेंद्रेति शुक्रस्य प्राच्यां शक्रं निधापयेत् ॥ शनेः पश्चिमतः स्थाप्यो यमाय त्वेत्यृचा यमः । कार्षिरसीति मंत्रेण राहोः कालं तथोत्तरे ॥ चित्रगुप्तं तु केतूनां चित्रावस्विति नैर्ऋते । ग्रहदेवतयोर्मध्ये अधिदेवान्निवेशयेत् । " शां० म० एतानि च वासिष्ठीयवचांसि कैश्चिन्नाऽऽद्रियंते " मात्स्ये । विनायकं तथा दुर्गां वायुमाकाशमेव च । आवाहयेद्व्याहृतिभिस्तथैवाऽश्विकुमारकौ ॥ मदनरत्ने स्कांदे । उत्तरे शनिसूर्याभ्यां गुरोः केतोश्च दक्षिणे । विनायकं प्रतिष्ठाप्य सर्वदेवनमस्कृतं ॥ तत्रैव संग्रहे । राहुमंददिनेशानामुत्तरस्यां यथाक्रमं । गणेशदुर्गावायूंश्च राहुकेत्वोस्तु दक्षिणे ॥ आकाशमश्विनौ चेति पंचैतान्स्थापयेद्बुधः । " शां० म० एते पंच ग्रहेभ्य उत्तरतः स्थाप्या इति सांप्रदायिकाः । दक्षिणपश्चिमवायव्योत्तरपूर्वेषु यथाक्रममित्यन्ये । राहुमंददिनेशानामित्यादिसंग्रहवचनाऽनुसारेणेति पितामहचरणाः । रूपनारायणश्च । स्कांदे । उत्तरे शनिसूर्याभ्यां गुरु-

केत्वोश्च दक्षिणे । गणाधिपं प्रतिष्ठाप्य सर्वदेवनमस्कृतं ॥ रविशनिकेतुगुरूणा मध्य इति फलितोऽर्थः । विनायकपदमुपलक्षणं । तेन दुर्गादयोऽप्यत्रैव स्थाप्या इति केचित् । " म॰ र॰ अस्मिन्पक्षे विनायकं परितो दुर्गादीनामावाहनं ।" वसिष्ठः । विनायकं गणानां त्वा दुर्गा वै जातवेदसे । वायोयेते तथा वायुं घृतं घृतेति चांऽबरं ॥ यावांकशेति संपूज्यौ द्वावप्येतौ ततोऽश्विनौ । शौनकः । क्षेत्रयस्य पतिना क्षेत्रपालं भूजोत्तरे न्यसेत् । भूजो भौमः । अत्र मंत्राणां वाचनिकत्वेऽपि स्वशाखीयैस्तत्तत्प्रकाशकैरावाहनादि कार्यं । संहितायां तु ये मंत्रास्तद्देवत्याः श्रुतौ स्मृताः । तैः पूजा लोकपालानां कर्तव्या तु समंतत इति हेमाद्रौ । गारुडस्योपलक्षणार्थत्वादिति केचिदाहुः । गोभिलीये । द्वात्रिंशद्देवताः स्थाप्या दिशां पालाश्च दिग्गताः । " शां॰ म॰ प्रयोगपारिजाते । पद्मप्राग्दलमारभ्य दलाऽग्रेषु क्रमान्न्यसेत् । इंद्रादिलोकपालांश्च तत्तन्मंत्रैः प्रपूजयेत् ॥ तत्तन्मंत्रैर्जपं कुर्यात्ततो होमं समाचरेत् । शां॰ सा॰ वसिष्ठसंहितायामपि इंद्रादिपूजोक्ता । लोकपालक्षेत्रपालादीनां चाऽऽवाहनमनित्यं । द्वात्रिंशदिति मात्स्योक्तेः । केवलग्रहमखे त्वधिदेवतादीनामप्यनित्यं । याज्ञवल्क्यादिभिरनुक्तेः"। याज्ञवल्क्यः । यथावर्णं प्रदेयानि वासांसि कुसुमानि च । गंधाश्च बलयश्चैव धूपो देयश्च गुग्गुलुः ॥ स्कांदे । दिवाकरकुजाभ्यां हि दापयेद्रक्तचंदनं। चंद्रे च भार्गवे चैव सितवर्णं प्रदापयेत् ॥ कुंकुमेन तु संयुक्तं चंदनं जीवसौम्ययोः । अगुरुं चंदनं दद्याद्राहुकेत्वर्कजेषु च ॥ ग्रहवर्णानि पुष्पाणि गायत्र्या धूपमादहेत् [हरेत्] । रवेः कुंदुरुकं धूपं शशिनस्तु घृताऽक्षतान्।भौमे सर्जरसं चैव अगुरुश्च बुधे स्मृतः ॥ सिह्लकं गुरवे दद्याच्छुक्रे बिल्वाऽगुरुं तथा । गुग्गुलुं मंदचारे तु लाक्षां राहोश्च केतवे ॥ " म॰ म॰ कुंदुरुकं शल्लकी-निर्यासः कवड्याऊद इति ख्यातः । सर्जरसः राळ इति भाषायां॥ सिह्लकं सिल्हा इति मध्यदेशे प्रसिद्धं । बिल्वाऽगुरुं बिल्वफलमज्जासहितमगुरुं । मंदचारः शनिः । शां॰म॰उप_

चाराश्च सर्वेषामपि शुक्लाऽक्षतैः सदा। गंधाऽभावे शुक्लगंधं पुष्पाऽभावे सुगंधकं ॥ धूपाऽभावे गुग्गुलुः स्याद्द्रव्याऽभावे तु मिश्रकं। पंचामृतं गवामेव मिश्रकं न कदाचन ॥ " उद्दीप्यस्वेतिमंत्रेण दीपं दद्यादतंद्रितः " गृ० प० सर्पिषा दीपस्तिलतैलेन वा। वि० मा०। नववर्ति-युतं दीपं घृतेन परिपूरितं । ग्रहाणामग्रतः कुर्यात्तेजोऽस्येतेन मंत्रितं । " गुडौदनं रवेर्दद्यात्सोमाय घृतपायसं। लोहिताय हविष्यान्नं बुधाय क्षीरषाष्टिकं ॥ दध्योदनं गुरोर्दद्याच्छुक्राय च घृतौदनं । मिश्रितं तिलमाषैश्च नैवेद्यं तु शनैश्चरे ॥ राहोर्मांसौदनं दद्यात्केतोश्चि-त्रौदनं तथा " शां० म० । तिलतंडुलमिश्रं स्यादजाक्षीरं च शोणितं । कर्णनासागृहीतं स्यादेतच्चित्रौदनं स्मृतमिति दामोदरः। म० म० पूर्वोक्तविविधनैवेद्याऽभावे यथालाभमोदनादि निवेदयेत् । एवमधिदेवतादीनां। विनाकस्यतु मोदकसहितमोदनादि। वि० मा० द्राक्षेक्षुपूगनारंगजं-बीरं बीजपूरकं । खर्जूरीनालिकेरं च दाडिमं च यथाक्रमं ॥ मात्स्ये तुअंगारकाय संयावमित्युक्तं । ग्रहदेवाऽधिदेवानां नैवेद्यं कुसुमानिच ग्रहवच्चाऽऽसनं दानं स्थापनं चाऽनुपूर्वशः ॥ निवेदयित्वाऽहुतिभिर्होमं कुर्यादतंद्रितः । अत्र विशेषो मत्कृते दानकमलाकरे ज्ञेयः। मात्स्ये । धूपो देयोऽत्र सुरभिरुपरिष्टाद्वितानकं । शोभनं कल्पयेत्प्राज्ञः फलपुष्पसमन्वितं ॥ विनायकलोकपालादीनां तूत्पलपरि-मले । सर्वेषां लोकपालानां चंदनं च विलेपनं । शतपत्राणि पुष्पाणि दद्याद्गुग्गुलुधूपकं ॥ दीपं गोघृतसंयुक्तं नैवेद्यं च घृतौदनं । मात्स्ये । प्रागुत्तरेण तस्माच्च दध्यक्षतविभूषितं । चूतपल्लवसंयुक्तं फलवस्त्रयुगान्वितं ॥ पंचरत्नसमायुक्तं पंचभंग [त्वच] युतं तथा । " दा० क० । अश्वत्थोदुंबरप्लक्षचूतन्यग्रोधपल्लवाः । पंचभंगा इमे प्रोक्ताः सर्वकर्मसु शोभनाः ॥ " स्थापयेदव्रणं कुंभं वरुणं तत्र विन्यसे-त ॥ " म०म० अक्षतानामुपरि स्थापयेत् " गंगाद्याः सरितः सर्वाः समुद्राश्च सरांसि च। गजाऽश्वरथ्यावल्मीकसंगमह्रदगोकुलात् ॥ मृद-

मानीय विप्रेंद्र सर्वौषधिसमन्वितां । स्नानार्थं विन्यसेत्तत्र यजमानस्य धर्मवित् ॥ मात्स्ययाज्ञवल्क्यौ । कर्तव्या मंत्रवंतश्च चरवः प्रतिदैवतं । नानाश्रपयेत्समोप्यवेति गृह्यसूत्रवचनात्सह पृथग्वा श्रपयेत् । "ल०शौ०।तिर्यगूर्ध्वं समिन्मात्रा दृढा नाऽतिबृहन्मुखी ।मृन्मय्यौदुंबरी वाऽपि चरुस्थाली प्रशस्यते ॥ (औदुंबरी ताम्रमयी।कांस्यमय्यपि कचिदुक्ता)" म०म० केचन गृहपाकादोदनमुद्धृत्य ग्रहादीनुद्दिश्य जुह्वति तत्र शिष्टाचार एव प्रमाणं।" हेमाद्रौ देवीपुराणे । गणाधिपतये देया प्रथमा तु वराहुतिः । अन्यथा विफलं विप्र भवतीह न संशयः॥ "शां० सा० । म० म० स्वत्वत्यागस्य याजमानिकत्वाद्युगपदनेकर्त्विक्साध्ये कर्मणि प्रत्याहुति त्यागस्य कर्तुमशक्यत्वाच्च सर्वदेवता उद्दिश्य सर्वद्रव्याणि च निर्दिश्य सकृत्त्यागः कार्यः । " याज्ञवल्क्यः । अर्कः पलाशखदिरावपामार्गोऽथ पिप्पलः । उदुंबरः शमी दूर्वा कुशाश्च समिधः क्रमात् ॥ " ल० शौ० । अलाभे तु प्रकर्तव्याः सर्वाः पालाशवृक्षजाः । आर्द्रां पक्वां समच्छेदां तर्जन्यंगुलिवर्तुलां ॥ होमयेदीदृशीं प्राज्ञः प्राप्नोति विपुलां श्रियं । दा० क० नांऽगुष्ठादधिका ग्राह्या समित्स्थूलतया कचित् । प्रादेशान्नाऽधिका नोना तथास्याच्च विशाखिका ॥" एकैकस्य त्वष्टशतमष्टाविंशतिरेव वा । होतव्या मधुसर्पिर्भ्यां दध्ना क्षीरेण वा युताः ॥ " म० म० मात्स्ये दध्ना चैव समन्विता इत्यनेन वचनेन मध्वाज्यदध्नां समिदंजने समुच्चयोऽवगम्यते । याज्ञवल्क्यस्तु दध्ना क्षीरेण वा युता इति विकल्पमाह । तेन स्मृतिपुराणयोः स्मृतेः प्राबल्यात्पुराणवाक्यस्थश्चशब्दो वाशब्दार्थो ग्राह्यः । तथाच मध्वादीनि समिदंजने विकल्पितानि । शां० म० नचाऽत्र संप्रतिपन्नदेवताकाऽनेकद्रव्याणामेकैवाऽऽहुतिः सांनाय्यवदिति वाच्यं । आदौ तु समिदन्नाज्यैः पृथगष्टोत्तरं शतमिति वासिष्ठात् । अन्यत्राऽपि संप्रतिपन्नदेवताके स्मार्ते कर्मण्यनेकद्रव्यके पृथगेव होम इति सांप्रदायिकाः । बहुषु कर्मसु प्रायो वचनान्यप्येवं । " प्रादेशमात्राः समिधो ह्यशाखा अपलाशिनीः । (पत्ररहिताः) । देवानामपि सर्वेषामुपांशु पर-

SGDF

मार्थवत् ॥ स्वेन स्वेनैव मंत्रेण होतव्याः समिधः क्रमात् । होतव्यं च घृतं ह्यत्र चरुभक्ष्यादिकं ततः। “दा० क० वायवीये। दानं प्रतिग्रहो होमो भोजनं बलिरेव च। सांऽगुष्ठेन सदा कार्यमसुरेभ्योऽन्यथा भवेत् ॥ अंगुष्ठसहितांऽगुलिभिरित्यर्थः ।” स्कांदे स्थापनमंत्रा एव होममंत्रा उक्ताः। अधिदेवानां चैवं । वासिष्ठ्यामपि । शेषाणां स्थापने मंत्रैर्होमो व्याहृतिभिस्तिलैः ।(स्थापने ये मंत्रास्तैरित्यर्थः) मात्स्ये त्वधिदेवतादीनामन्ये मंत्रा उक्ताः । (अत्र मात्स्ये ग्रहाणामप्यन्ये मंत्रा उपलभ्यंते । तेचेत्थं । आकृष्णेनेति सूर्याय होमः कार्यो द्विजन्मना । आप्यायस्वेति सोमाय मंत्रेण जुहुयात्पुनः ॥ अग्निर्मूर्धादिव इति मंत्रं भौमाय कीर्तयेत् । अग्नेविवस्वदुषस इति सोमसुताय वै ॥ बृहस्पतेपरिदीया रथेनेति गुरोर्मतः । शुक्रंतेअन्यदिति च शुक्रस्याऽपि निगद्यते ॥ शनैश्चराय तु पुनः शंनोदेवीति होमयेत् । कयानश्चित्रआभुवदिति राहोरुदाहृतः ॥ केतुं कृण्वन्निति ब्रूयात्केतूनामपि शांतये इति । महार्णवेऽप्येते श्लोका उक्ताः । तत्र तु उद्बुध्यस्वाग्नइति बुधस्य । बृहस्पतेअतियदर्य इति गुरोः । अन्नात्परिस्रुत इति च शुक्रस्येत्येवं पाठभेदो दृश्यते । विधानमालायां वसिष्ठेन तु । आकृष्णेनाऽऽप्यायस्वाऽग्निर्मूर्धोद्बुध्यध्वं बृहस्पतेअति शुक्रःशुशुक्वान् शमग्निः कयानश्चित्रः केतुंकृण्वन्नित्यर्कादीनां । त्र्यंबकं गौरीर्मिमाय यदक्रंदो विष्णोर्नुकं ब्रह्मजज्ञानमिंद्रंवो यमाय सोमं मोषुण उषोवाजमित्यधिदेवानां । अग्निंदूतमप्सुमे स्योनापृथिवीदंविष्णुरिंद्रश्रेष्ठानींद्राणीमासु प्रजापत आयंगौर्ब्रह्मजज्ञानमिति प्रत्यधिदेवानां । गणानांत्वा जातवेदसे तववायवादित्प्रत्नस्यैषोउषाः क्षेत्रस्यपतिनेति कर्मसाद्गुण्यदेवतानां । इंद्रंविश्वा अग्निंदूतं यमायसोमं मोषुणस्त्वंनोअग्ने तववायो सोमोधेनुं तमीशानमिति च लोकपालानां क्रमेण मंत्रा उक्ताः) । आवोराजेति रुद्रस्य बलिं होमं समाचरेत् । आपोहिष्ठेत्युमायाश्च स्योनेति स्वामिनस्तथा ॥ विष्णोरिदंविष्णुरिति तमीशेति स्वयंभुवः । इंद्रमिद्देवतातय इंद्राय जुहुयात्पुनः ॥ तथा यमस्य चाऽऽयंगौरिति होमः प्र-

SGDF

कीर्तितः । कालस्य ब्रह्मजज्ञानमिति मंत्रः प्रशस्यते ॥ चित्रगुप्तस्य चाऽऽज्ञातमिति वेदविदो विदुः । अग्निंदूतंवृणीमह इति वह्नेरुदाहृतः ॥ उदुत्तमंवरुणेति त्वपां मंत्रः प्रकीर्तितः । भूमेः पृथिव्यंतरिक्षमिति वेदेषु पठ्यते ॥ सहस्रशीर्षापुरुष इति विष्णोरुदाहृतः । इंद्रायेंदोमरुत्वत इति शक्रस्य शस्यते ॥ उत्तानपर्णेसुभग इति शच्याः प्रशस्यते । प्रजापतेः पुनर्होमः प्रजापतिरिति स्मृतः ॥ नमोस्तु सर्पेभ्य इति सर्पाणां मंत्र उच्यते । एषब्रह्मायऋत्विय इति ब्रह्मण्युदाहृतः ॥ विनायकस्य चाऽऽतून इति मंत्रो बुधैः स्मृतः । जातवेदसेसुनवाम दुर्गामंत्रोऽय मुच्यते ॥ आदित्प्रत्नस्यरेतस आकाशस्य उदाहृतः । काणाशिशुर्महीनां च वायोर्मंत्रः प्रकीर्तितः ॥ एषोउषा अपूर्व्येति अश्विनोर्मंत्र उच्यते ॥ स्कांदे । नैवेद्यशेषं हुत्वा तु होममंत्रादनंतरं । अथ व्याहृतिभिर्हुत्वा एकैकस्य यथाक्रमं ॥ अष्टोत्तरं च साहस्रं शतमष्टाधिकं तथा । अष्टाविंशतिमष्टौ वा एकैकस्य तु होमयेत् ॥ “ शां० म० । होतव्यं च घृतं तत्र चरुर्लक्षादिकं पुनः । मंत्रैर्दशाऽऽहुतीर्हुत्वा होमो व्याहृतिभिः स्मृतः ॥ अथेति अथवेत्यर्थः । गृहीत्वा तामथांऽबिकामितिवत् । मदनस्तु अथवेत्येव पपाठ । तत्तन्मंत्राणां व्याहृतीनां च परस्परं विकल्पः । अष्टोत्तरसहस्रादिसंख्या तु पक्षद्वयेऽपि । नैवेद्यशेषहोमस्तु शाखाविशेषपर इत्यपि स एव । लक्षादिकः पुनर्व्याहृतिभिर्होमो मंत्रैर्दशाऽऽहुतीर्हुत्वा स्मृत इत्यन्वयः । मंत्रैर्ग्रहमंत्रैर्व्याहृतिभिर्व्यस्ताभिः समस्ताभिश्च । तातचरणास्तु अथ व्याहृतिभिर्हुत्वेति पृथग्वाक्यं । एकैकस्येति तु प्रतिदेवतमष्टादिसंख्याऽन्वयार्थं । एकैकस्य तु होमयेदित्यत्र एकैकपदं तु चर्वादिद्रव्यपरं न देवतापरं । अस्मिन्नेव होमे घृतचरुविधिरग्रे । लक्षादिक इत्येतत्तु अथव्याहृतिभिर्हुत्वेति विहिते होमे लक्षादिसंख्यासिद्ध्यर्थं । मंत्रैरित्यादि तु चरुहोमोत्तरं सोमं राजानमितिमंत्रेण यथाप्रकृति स्विष्टकृतं हुत्वा सूर्यादिमंत्रैर्दशदशाऽऽहुतीः प्रतिदैवतं लक्षहोमादिद्रव्येण हुत्वा व्याहृतिभिर्लक्षादिहोमः

कार्यइत्याहुः । यवाद्यन्यतमद्रव्येण ग्रहादिभ्यः प्रत्येकं दशाऽऽहुतीस्तत्तन्मंत्रैर्हुत्वा तेनैव द्रव्येण व्यस्तसमस्तव्याहृतिभिरयुतलक्षकोट्यन्यतमसंख्यया जुहुयादिति हेमाद्रिमदनौ । तानि च द्रव्याणि देवीपुराणे । यवव्रीहिघृतक्षीरतिलकंगुप्रसारिकाः । पंकजोशीरबिल्वाऽर्कदला होमे प्रकीर्तिताः ॥ सं॰ कौ॰ दशसंख्या प्रागुक्ताऽष्टोत्तरसहस्रादिसंख्याभिर्विकल्पत इत्युक्तं ।" नैवेद्यशेषहोमः केषांचिन्मते हेमाद्रौ । ततोऽवदानधर्मेण स्रुचैव जुहुयाच्चरुं । घृताक्ताऽर्कसमिद्भिश्च स्रुवेणाऽऽज्यं च होमयेत् ॥ आकृष्णेनेति मंत्रेण तिलान्व्याहृतिभिर्हुनेत् । चरुणा च समिद्भिश्च सर्पिषा च तिलैः क्रमात् ॥ तत्तन्मंत्रैश्च होतव्याः क्रमात्तदधिदेवताः । तेन चरोः प्रत्याहुत्यवदानधर्मः । केचिद्धस्तेन होममाहुस्तच्चिंत्यं । मात्स्ये । होतव्यं च समित्सर्पिश्चरुभक्ष्यादिकं ततः । " शां॰ सा॰ स्कांदे । अष्टोत्तरं च साहस्रं शतमष्टाऽधिकं तथा । अष्टाविंशतिमष्टौ वा एकैकस्य तु होमयेत् ॥ वसिष्ठः । आदौ तु समिदन्नाऽऽज्यैः पृथगष्टोत्तरं शतं । इयं च संख्या द्विविधेऽपि ग्रहमखे । प्रधानदेवतानां विशेषपरत्वे प्रमाणाऽभावात् । चरौ तु एकाऽऽहुतिपक्षोऽपि मात्स्ययाज्ञवल्क्याभ्यामुभयत्रोक्तः । ' ल॰ शौ॰ एकैकाहुतिराज्यस्य एकैका च चरोस्तथा । स्वकीयेन च मंत्रेण देया चैव ग्रहान्प्रति ॥ मध्वाज्यक्षीरसंयुक्तान् सयवान् जुहुयात्तिलान् ।' अधिदेवतादीनां संख्या गृह्यपरिशिष्टे पारिजाते । प्रधानदशांशेन पार्श्वदेवतयोरिति । वासिष्ठे तु । द्वित्राश्चैवाऽधिदेवत्याः पंचानां चैव पंचधा । द्वित्राः द्वे तिस्रो वेत्यर्थः । मयूखे तु द्वित्राः पंचेत्युक्तं । पंचानां गणेशादीनां पंचधा एकैकेत्यर्थः । पंच पंचेत्यर्थ इतिकेचित् । म॰ म॰ अधिदेवतादीनां प्रत्येकं तिस्रस्तिस्र एकैकां वा दद्यात् । आसां च समिधः पालाश्य एव ।" होमं समारभेत्सर्पिर्यवव्रीहितिलादिभिः । मंत्रैर्दशाऽऽहुतीर्हुत्वा होमं व्याहृतिभिस्ततः ॥ उदङ्मुखाः प्राङ्मुखा वा कुर्युर्ब्राह्मणपुंगवाः ॥ अत्र व्याहृतिभिरिति

द्वंद्वाऽपवादैकशेषाऽवगतसाहित्यबहुत्वयोरुपादेयगतत्वात् सर्वव्यात्हृतिभिरेकाऽऽहुतिरित्येव युक्तं । हेमाद्रौ भविष्योत्तरेऽपि । होमो व्यात्हृतिभिश्चैव सर्वस्तत्र विधीयते । " शां० म० नृसिंहपुराणे । ततो व्यात्हृतिभिः पश्चाज्जुहुयाच्च तिलादिकं । यावत्प्रपूर्यते संख्या लक्षं वा कोटिरेव वा । वाशब्दादयुतमपि । " भक्ष्यादिकं नैवेद्यशेषं हुत्वा तत्तद्ग्रहमंत्रैरयुतहोमीयतिलादिद्रव्येण प्रत्येकं दशाहुतीर्हुत्वा प्रणवादिभूरादिव्यात्हृतिभिर्व्यस्ताभिस्तिस्रः समस्ताभिश्चैकेत्येवमावृत्त्याऽयुतलक्षहोमादिसंख्या पूरणीयेति हेमाद्रौ मदनरत्ने चोक्तं । एवं विभागे मूलं तु न विद्मः । तत्त्वं तु तिसृभिर्व्यात्हृतिभिरेकाऽऽहुतिरित्येवं सर्वो होम इति प्रतिभाति । तदुक्तं हेमाद्रौ भविष्ये । भूर्भुवःस्वस्तथा स्वाहा लक्षहोमविधिः स्मृत इति । हेमाद्रिस्तु पूर्वाऽपरविरोधान्न्यायविरोधाच्च भ्रांत एव । " शां० सा० अयुतादिहोमे च ऋत्विज एव कर्तार इति कश्चित् । तन्न । ऋत्विग्द्वयपक्षे आचार्यस्यैव होमकर्तृत्वात् । " मात्स्ये । पूर्णाहुतिं च मूर्धानं दिव इत्यभिपातयेत् । अग्निपुराणे । मूर्धानं दिवमंत्रेण संस्रवेण च धारया । दद्यादुत्थाय पूर्णां वै नोपविश्य कदाचन ॥ महार्णवे तु मूर्धानं पुनस्त्वादित्याः पूर्णादर्वि सप्ततेअग्ने इति पूर्णाहुतौ चत्वारो मंत्रा उक्ताः ॥ " शां० म० वसिष्ठः । मंत्रेण सप्ततेअग्न इति पूर्णाहुतिं चरेत् । अत्र भिन्नशाखागतैकादशद्वादशकपालभेदेऽप्यैंद्राग्नैक्यवदनेकमंत्रयुक्ताया अनेकस्मृत्युक्ताया अपि पूर्णाहुतेरेकत्वान्मंत्राणां विकल्पः । उपांशुयाजने च शाखाभेदेन भिन्नानां याज्याऽनुवाक्यानां समुच्चयेन तु पठंति । वसोर्धारा त्वयुतहोमे नास्ति । प्रमाणाऽभावात् ॥ वि० मा० चंदनेनाऽनुलिप्तांऽतौ कृत्वा दर्वीस्रुवौ शुभौ । वामहस्ते धृतां दर्वीमाज्येनैवाऽभिघारयेत् ॥ पूर्णाहुतिं ततः कुर्याद्घृतेनाऽच्छिन्नधारया । निविष्टः प्राङ्मुखः कर्ता शांतात्मा च हुताऽनलः ॥ " (निविष्टः स्थिरः) मात्स्ये । अथाऽभिषेकमंत्रेण वाद्यमंगलगीतकैः । पूर्णकुंभेन तेनैव होमांते प्रागुदङ्मुखैः ॥ अव्यंगाऽवयवैर्ब्रह्मन् हेमस्रग्दाम-

भूषितैः । यजमानस्य कर्तव्यं चतुर्भिः स्नपनं द्विजैः ॥ " म० म० अभिषेकमंत्रेणेत्येकवचनं मंत्रत्वोपाध्यभिप्रायेण । वाद्यमंगलगीतैरिति सहाऽर्थे तृतीया । कुंभेन तेनैवेति । तेन पूर्वमीशानदिग्भागस्थापितेन । एवकारेण कलशांऽतरेण तदुदकं नीत्वाऽभिषेको निषिध्यते । प्रागुदङ्मुखैरिति स्नपनकर्तृद्विजविशेषणं । अत्राऽयमाशयः । यदि यजमानः प्राङ्मुखस्तर्हि ऋत्विज उदङ्मुखा ईशानदिङ्मुखा वा । अथ यजमान उदङ्मुखस्तदा ऋत्विजः प्राङ्मुखा ईशानदिङ्मुखा वेति । कुतः । दिक्त्रयस्याऽपि मांगलिकत्वात् । चतुर्भिरित्येतच्च वृतर्त्विगुपलक्षणार्थं । अत्र च वैदिका मंत्राः स्वस्वशाखोक्ता ग्राह्याः । स्मार्तास्तु सुरास्त्वामित्यादयः । शां० म० वसिष्ठः । स्वस्तिकं कल्पयेत्पश्चात् कुंडस्यैशानभागतः । यजमानाऽभिषेकार्थं तत्र भद्रासनं न्यसेत् ॥ प्राङ्मुखस्योपविष्टस्य यजमानस्य तत्र ते । अभिषेकं ततः कुर्युः साचार्याः षोडशर्त्विजः ॥ वि० मा० । यज्ञकुंडात्पश्चिमतो ह्यभिषेकं समाचरेत् । आदाय रुद्रकलशं द्विजैः सार्धं ततो गुरुः ॥ उच्चार्य वारुणान्मंत्रान् जलमश्वत्थपल्लवैः । उद्धृत्योद्धृत्य सिंचेत्तं सकलत्रं सपुत्रकं ॥ आम्रोदुंबरन्यग्रोधप्लक्षा दूर्वाः समूलकाः । सपुष्पाः सकुशाः प्रोक्ता विद्वद्भिरभिषेचने ॥ ल० शौ० । कला कला हि देवानां दानवानां कला कला । विगृह्य निर्मितो येन कलशस्तेन कथ्यते ॥" तत्र सुरास्त्वामित्यादयो मंत्राः प्रयोगे वक्ष्यंते । मात्स्ये । ततः शुक्लांबरधरः शुक्लमाल्याऽनुलेपनः । सर्वौषधैः सर्वगंधैः स्नापितो विप्रपुंगवैः ॥ (स्नापित इत्यत्र स्नापितपूर्व इत्यर्थः । तेन स्नानोत्तरमेव शुक्लांबरधारणादीति बोध्यं) "म० म० । एवं स्नपयित्वा पूर्वोपकल्पितैः सर्वौषधगंधादिभिः सपत्नीकं यजमानं स्नापयेत् । सर्वौषधादिभिः स्नानं नाम तैर्मस्तकप्रभृति गात्राण्यनुलिप्य पश्चान्निर्मलोदकेन स्नानं । शां० म० । ततो मंडपमागत्य ध्यायेदग्निं ग्रहान्सुरान् । प्रत्येकं प्रतिमंत्रेण दद्यात्पुष्पांजलिं तत इति वामनः । ल० शौ० यजमानः सपत्नीको ग्रहपूजां समारभेत् । गंधादिभिर्यथावर्णैर्नामभिस्तु नमोऽन्वितैः ॥ " वसिष्ठः । ऐशान्यामाहरे-

इस्म स्रुचा वाऽथ स्रुवेण वा । वंदनं [अंकनं] कारयेत्तेन शिरःकंठाऽसकेषु च ॥ वासिष्ठ्यां । ततस्तस्याऽभिषिक्तस्य रक्षार्थं बलिमुत्क्षिपेत् । दिग्विदिक्षु विचित्राऽन्नैर्दीपैर्नीराजयेत्ततः ॥ प्रयोगपारिजाते वामनः । आचार्यप्रभृतिभ्यश्च ग्रहार्चनफलं ततः । समिदाज्यचरूणां च तिलहोमफलं तथा ॥ तेषां जपफलं तद्वद्गृह्णीयाज्जलपूर्वकं । ततस्तेभ्यो यथाशक्ति दातव्या दक्षिणाः पृथक् ॥ मात्स्ये । यजमानः सपत्नीक ऋत्विजस्तान् समाहितः । दक्षिणाभिः प्रयत्नेन पूजयेद्गतविस्मयः ॥ ताश्च याज्ञवल्क्येनोक्ताः । धेनुः शंखस्तथाऽनड्वान् हेम वासो हयः क्रमात् । कृष्णा गौरायसं छाग एता वै दक्षिणा नव ॥ मात्स्ये । सुवर्णेन समाः कार्या यजमानेन दक्षिणाः ॥ "शां० म० बुधप्रीत्यर्थदेयहेम्ना सह सर्वा मूल्यतः समा इति केचित् । अस्मिन्पक्षे षोडशमाषविशिष्टहेमवाचिसुवर्णपदाऽसामंजस्याऽऽपत्तेस्ताद्दशसुवर्णमूल्यं प्रत्येकमिति परे । बह्वल्पमूल्येषु तथा हेमाऽपि देयं । यथा सर्वाः प्रत्येकं दशमाषसुवर्णेन समा भवंतीति तु सम्यक् । म० म० सुवर्णेन समा इति । सूर्यस्य दक्षिणाधेनोर्यावता मूल्येन या या दक्षिणा न्यूना भवति तावत्तावन्मूल्यं सुवर्णं तस्यास्तस्याः पूरणाय तत्तत्समकालमेव दातव्यं । नचाऽत्र सुवर्णमंत्रः पृथक्पठनीयः । स्वमंत्रेण प्रदातव्या इति चिंतामणेदर्शनात् । एतच्चाऽल्पधनविषयं । प्रभूतधनेन तु अश्वमूल्यसमं स्वर्णं दातव्यं । गवाद्यभावेऽपि तत्तन्मूल्यं सुवर्णं दातव्यं । तत्राऽप्यल्पधनेन प्रथमोपात्तगोमूल्यं । तत्राऽप्यशक्तश्चेद्गवामभावे निष्कं स्यात्तदर्धं पादमेव वेति दिशा सर्वत्र परिकल्पनीयं । " सर्वेषामथवा गावो दातव्या हेमभूषिताः । सुवर्णमथवा दद्याद्गुरुर्वा येन तुष्यति ॥ स्वमंत्रेण प्रदातव्याः सर्वाः सर्वत्र दक्षिणाः । तेच मंत्रा मत्कृते दानकमलाकरे ज्ञेयाः । अत्रापि प्रयोगे वक्ष्यंते " शां० म० । आचार्याय तु यद्दत्तं तदर्धं ब्रह्मणे भवेत् । ब्रह्मणोऽर्धं सदस्याय ऋत्विग्भ्यश्च तदर्धकं ॥ वि० मा० । शुक्लांबराणि वै धृत्वा कुर्यादाज्याऽवलोकनं । रूपं रूपेति मंत्रेण चित्रं तच्चक्षुरेव वा ॥ शां० सा० आज्यं निरीक्ष्य

दत्वा च ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः । ” याज्ञवल्क्यः । गुडौदनं पायसं च हविष्यं क्षीरषाष्टिकं । दध्योदनं हविश्चूर्णं मांसं चित्राऽन्नमेवच ॥ दद्याद्ग्रह-क्रमादेतद्द्विजेभ्यो भोजनं बुधः । शक्तितो वा यथालाभं सत्कृत्य विधिपूर्वकं ॥ गुडमिश्र ओदनो गुडोदनः । हविष्यं मुन्यन्नं नीवारादि । क्षीरषा-ष्टिकं क्षीरमिश्रः षाष्टिकतंडुलौदनः । हविर्घृतौदनः । चूर्णं तिलचूर्णमिश्रौदनः । मांसं मांसमिश्रोदनः । चित्राऽन्नं नानावर्णं ओदनः । मदनरत्ने आश्वलायनः । एकमेकाहुतौ विप्रं होमे त्वन्नेन भोजयेत् । अत्यर्थो मध्यमश्चाऽपि विप्रमेकं शताहुतौ ॥ सहस्राहुतिषु त्वेकं जघन्योऽपि प्रभोजयेत् । अन्यथा दहति क्षिप्रं तद्राष्ट्रं नाऽत्र संशयः ॥ (अत्यर्थः प्रभूतधनवान् । मध्यमस्ततो न्यूनः । जघन्यो दरिद्रः । राष्ट्रं दहति दुर्भिक्षादिकं जनयतीत्यर्थः) “ म० पु० । अन्नहीनो दहेद्राष्ट्रं मंत्रहीनस्तु ऋत्विजः । यष्टारं दक्षिणाहीनो नास्ति यज्ञसमो रिपुः ॥ तस्मान्न दक्षिणाहीनं कर्तव्यं भूतिमिच्छता ॥ ” अतो दातुमशक्तो यो दक्षिणां चाऽन्नमेव च । जपैः प्रणामैः स्तोत्रैश्च तोषयेत्तर्पयेद् ग्रहान् ॥ “ ल० शौ० । जपैर्हुतैस्तर्पणैश्च ध्यानैर्दानैः समाहितः । सर्वाऽऽपदो विजयते तापांश्च त्रिविधानपि ॥ शां० म० स्कांदे । देवदानवगंधर्वा यक्षराक्षसकिंनराः । पीड्यंते ग्रह-पीडाभिः किं पुनर्भुवि मानवाः ॥ शनैश्चरेण सौदासो नरमांसे नियोजितः । राहुणा पीडितो राजा नलो भ्रांतो महीतले ॥ अंगारकविरोधेन रामो राष्ट्राद्विवासितः । अष्टमेन शशांकेन हिरण्यकशिपुर्हतः ॥ रविणा सप्तमस्थेन रावणो विनिपातितः । गुरुणा जन्मसंस्थेन हतो राजा सुयोधनः ॥ पांडवा बुधपीडायां विकर्मणि नियोजिताः । षष्ठेनोशनसा युद्धे हिरण्याऽक्षो निपातितः ॥ एते चाऽन्ये च बहवो ग्रहदोषैस्तु पीडिताः । याज्ञवल्क्यः । ग्रहाऽधीना नरेंद्राणामुच्छ्रायाः पतनानि च । भावाऽभावौ च जगतस्तस्मात्पूज्यतमा ग्रहाः ॥ ग्रहा गावो नरेंद्राश्च ब्राह्मणाश्च विशेषतः । पूजिताः पूजयंत्येते निर्दहंत्यवमानिताः ॥ ब्रह्मणैषां वरो दत्तः पूजिताः पूजयिष्यथ ॥ ” स्कांदे । यथा ग्रहो द्विज-

स्तद्द्विधिज्ञो वेदपारगः । तोषयेन्मृदुवस्त्राद्यैस्तुष्टमेनं विसर्जयेत् ॥ मात्स्ये । एवं समग्रं निष्पाद्य सर्वदेवान्विसर्जयेत् । यांतु देवगणाः सर्वे पूजामादाय पार्थिवात् । इष्टकामप्रदानार्थं पुनरागमनाय च । " म० म० पार्थिवात्प्रदेशाद्यांतु स्वस्थानं गच्छंत्वित्यर्थः । अथवा पार्थिवात् देहात् पार्थिव इत्यधिकार्युपलक्षणं " अनेन विधिना यस्तु ग्रहपूजां समाचरेत् । सर्वान् कामानवाप्नोति प्रेत्य स्वर्गे महीयते ॥ यस्तु पीडाकारोऽत्यंतमल्पवित्तस्य वै ग्रहः । तं तु यत्नेन संपूज्य शेषानप्यर्चयेन्नरः ॥ " म० म० तं पीडाकरं ग्रहं प्रयत्नेन पूर्वोक्तरीत्याऽधिप्रत्यधिदेवतासहितं पूजयित्वा शेषानपि ग्रहान्पुष्पांजल्यादिभिर्यथाशक्ति संपूजयेत् । इयं च प्रतिकूलग्रहपूजा तत्तद्वासरे कर्तव्या । राहुकेत्वोः पृथग्वाराऽभावान्मंदवारो ग्राह्यः । शन्यादीन्मंदवारे तु पूजयेत्प्रयतो नर इति बौधायनकारिकातः । शां० म० । ग्रहाणामिदमातिथ्यं कुर्यात्संवत्सरादपि । आरोग्यबलसंपन्नो जीवेच्च शरदां शतं ॥ आ० प० । यथा शस्त्रप्रहाराणां कवचं वारणं भवेत् । तथा दैवोपघातानां शांतिर्भवति वारणं॥ " तथा । सदैवाऽयुतहोमोऽयं नवग्रहमखः स्मृतः । विवाहोत्सवयज्ञेषु प्रतिष्ठादिषु कर्मसु॥ निर्विघ्नार्थं मुनिश्रेष्ठ तथोद्वेगाऽद्भुतेषु च। अद्भुतं भूकंपादि । वश्यकर्माऽभिचारादि तथैवोच्चाटनादिकं ॥ नवग्रहमखं कृत्वा ततः कर्म समारभेत् । अन्यथा फलदं पुंसां न काम्यं जायते क्वचित् ॥ तस्मादयुतहोमस्य विधानं तु समाचरेत् । " शां० म० विवाहेत्यादिना विवाहादिषु काम्येषु च कर्मस्वंगत्वमुक्तं । अत्र ग्रहस्वरूपवर्णदेशगोत्राऽग्निस्थानमुखाऽऽकारस्थापनहोममंत्रचंदनधूपदीपनैवेद्यसमिद्दक्षिणाऽधिदेवताप्रत्यधिदेवतोपदेशकवाक्येषु ग्रहाणां स्वरूपनिर्देशस्थापनहोममंत्रोपदेशकवाक्येषु चाऽधिदेवताप्रत्यधिदेवताविनायकादिपंचकलोकपालानामनेकस्मृतिपुराणभेदेन भूयोविसंवादिभिरनेकैः पर्यायशब्दैरुपस्थितेर्नाऽत्रैकवैधशब्दानियमः । नाऽपि मंत्रवर्णेनैकशब्दोपस्थितिः । शब्दविशेषैर्देवता अनूद्य तत्स्मारकतया मंत्रविनियोगेन मंत्राणां

देवताप्रापकत्वाऽयोगात् । तेषां बाहुल्येनाऽस्पष्टलिंगत्वाच्च । अतो द्रव्यत्यागादिषु स्वरूपादिनिर्देशकस्मृतिमंत्रवर्णोपस्थितशब्दानामन्यतमेन शब्देनोद्देशो ग्रहादीनामिति । शिष्टाचारोऽप्येवं । अत्र व्याहृतिकरणकेऽयुतहोमेऽग्निवायुसूर्यप्रजापतय एव देवताः । न ग्रहाः । ऐंद्र्यादिवत्तत्प्रकाशकत्वेन विनियोगाऽभावात् । अतएव पारिजाते । ॐभूर्भुवः सुवश्चेति तिस्रो व्याहृतयो जपेत् । आभिश्च होमे तिसृभिश्चतुर्थी स्यात्समासत इति । समस्ताभिरेव होमः स चाऽग्निवायुसूर्यदेवत्य इति तु मदनः । सर्वथा व्याहृतिहोमे न ग्रहा देवता इति । प्रधानं चाऽत्र ग्रहपूजा । तद्धोमोऽयुतहोमश्च । श्रीकामः शांतिकामो वा ग्रहयज्ञं समाचरेदित्यादिना तत्पूजातद्धोमयोः फलसंबंधात् । ग्रहयज्ञस्त्रिधेत्युक्त्का प्रथमोऽयुतहोम इत्यादिनाऽयुतलक्षकोटिहोमानां ग्रहयज्ञविशेषत्वेनोपक्रमात् । तस्मादयुतहोमस्य विधानं तु समाचरेदित्युपसंहाराच्च । ग्रहदेवत्यकर्मसमूहे प्राणभृतउपदधातीतिवल्लिंगसमवायेन ग्रहयज्ञशब्दः । तातचरणास्त्वयुतहोमादीनामेव प्राधान्यं ग्रहहोमस्त्वंगमित्याहुः। तदाशयं न जाने । यो हि कामशब्देन फलसंबंधः श्रीकामः शांतिकामो वा ग्रहयज्ञं समाचरेदित्यादिः स तावद् ग्रहपूजाहोमयोरेवोचितः । ग्रहसंबंधप्राप्तेर्ग्रहयज्ञशब्दस्य तन्नामत्वात् । न चाऽयुतहोमादीनां फलसंबंधे तत्प्रकरणपाठात् ग्रहपूजाहोमयोरंगतोति वाच्यं । वैपरीत्यस्याऽपि सुवचत्वात् । अयुतहोमादिशब्दानां ग्रहयज्ञसामानाधिकरण्येन ग्रहयज्ञनामत्वं तु लिंगसमवायेन । न तदंगत्वेन । आर्थवादिकः फलसंबंधस्तु । अनेन विधिना यस्तु ग्रहपूजां समाचरेत् । सर्वान्कामानवाप्नोति प्रेत्य स्वर्गे महीयते इत्यत्र यज देवपूजासंगतिकरणदानेष्वित्यनुशिष्टयोः पूजाहोमयोः । सदैवाऽयुतहोमोऽयमित्याद्युपक्रम्य निर्विघ्नार्थं मुनिश्रेष्ठेत्यादिना त्वयुतहोमादीनामपि । स्मृतिषु तु प्राय आर्थवादिकमेव फलं । अत्र कामशब्दोपनीते फले सति आर्थवादिकं संबध्यते नवेति तु विचारांतरं । किंच याज्ञवल्क्यादिस्मृतिषु न

GDF

तावदयुतहोमादीनां विधिर्नोऽप्यनुवादः । अतो ग्रहपूजाहोमयोः प्राधान्याऽभावे तत्रत्येतिकर्तव्यतासंबंधो न स्यात् । अतो ग्रहपूजाहोमयोरपि प्राधान्यं भाति । अतएव कचित् केवलग्रहमखेषु तदंगकेषु च शांतिकादिकर्मस्वेकस्मृत्युक्तांऽगप्रधानादरेण स्मृत्यंतरोक्तप्रधानभूताऽयुतादिहोमं विनाऽपि शाखांतरोक्तग्रहयागांतराऽभ्यासांतरं विनैकशाखीयग्रहयागाऽभ्यासमात्राणामिव पूजाग्रहदेवत्यहोमयोरेवाऽनुष्ठानं कथंचित् शिष्टानां संगच्छते । ग्रहपूजाहोमयोरंगत्वे त्वंगमात्राऽनुष्ठानमेव स्यात् । म० म० यद्यप्यग्निर्मूर्धादिव इत्यादयो मंत्रा अग्न्यादिप्रकाशकत्वेनाऽग्न्यादिदेवत्या न साक्षाद्भौमादिप्रकाशकास्तथाप्यैंद्र्यागार्हपत्यमुपतिष्ठत इतींद्रप्रकाशिकाया ऋचः श्रुत्या गार्हपत्योपस्थाने शेषत्वबोधनाद्यथाकथंचिदिंद्रादिपदानां इदि परमैश्वर्य इत्याद्यर्थचिंतनेन योगवृत्त्या गार्हपत्ये वृत्तिरिवाऽग्निर्मूर्धादिवइतिमंत्रंभौमायकीर्तयेदित्यादिभिः पूर्वप्रदर्शितवाक्यैरग्निर्मूर्धेत्यादिमंत्राणां भौमादिशेषत्वबोधनादग्न्यादिपदानां भौमादिषु यथाकथंचिद्वृत्तिरवगंतव्या । सा च वृत्तिरेवं । गत्यर्थादगिधातोरग्निशब्द उत्पन्नः । भौमोऽपि गमनशीलः । अथवाऽग्निवर्णत्वाद्भौमस्याऽग्निशब्दवाच्यत्वं । उद्बुध्यस्वाग्न इत्यत्राप्यग्निशब्दः पूर्ववद्बुधे वर्तते । तेजोभूयिष्ठत्वाद्वा । उद्बुध्यस्वेत्यस्मिन्पदे बुधवर्णश्रुतेर्वा । अप्यक्षरसाम्यान्निर्ब्रूयादिति श्रुतेः । यथा पश्यकः कश्यपो भवतीति श्रुतिः । अन्नात्परिस्रुत इत्यस्मिन्मंत्रे विपानंशुक्रमंधस इति शुक्रपदनामसाम्याच्छुक्रे वर्तते । शंनोदेवीरितिमंत्रे शनिनामस्मारकस्य शंन इति वर्णद्वयस्य विद्यमानत्वात्स मंत्रः शनिद्योतकः । कयानश्चित्र इत्यत्र चित्रपदं श्रूयते । चित्रश्च राहुर्यतः शिरसा लक्ष्यते । अनयैव दिशाऽन्यत्राप्यूहनीयं । एवं तत्तद्देवताप्रकाशकत्वमवगंतव्यं । या तेनोच्यते सा देवतेति सर्वानुक्रमणीपरिभाषाऽभिधानात् । अन्यथाऽन्या पूज्या अन्या मंत्राऽभिधेयेति *विरोधः स्यात्* । ” भविष्योत्तरे । न संख्यानियमश्चाऽत्र ब्राह्मणानां नरोत्तम । न कालनियमश्चैव स्वेच्छायज्ञोऽयमुच्यते ॥

अन्यश्चाऽत्र विशेषोऽस्मत्पितृकृतप्रयोगदीपिकायां ज्ञेयः । यत्तु शिष्टा ग्रहाणामयुतसहस्रादिसंख्यया जपं कृत्वा तद्दशांशेन तिलैर्होमं कुर्वंति तत्कुत्राऽपि जपाऽनुक्तेः किंमूलकमिति न विद्मः । इत्ययुतहोमविधिः ॥ (अत्र यद्यपि नकालनियमश्चैवेत्यनेन ग्रहयज्ञस्य साधारणत्वेन यत्रकुत्रापि दिने कर्तव्यता प्रतीयते तथापि पुण्येऽह्नि विप्रकथिते इत्यादिना तस्य काम्येतरपरत्वेन व्याख्यातुमुचितत्वात्काम्ये कालविचारस्त्वावश्यक इति स एवाऽत्र प्रथमं संगृह्यते । मु० सिं० । खेटेज्या शनिभौमवर्जितदिने वैवाहिकर्क्षाऽश्विनीत्वाष्ट्रेज्ये त्रिषु जन्मभेषु चरभे रिक्ताविहीने तिथौ । शस्तेऽब्जे शुभखेटवीर्यसहिते वह्नेः शुभत्वे सतो वक्त्रेऽथाऽऽहुतिपातनेऽर्कशशिनोर्ग्रासेऽयने वैषुवे ॥ खेटा ग्रहास्तेषामिज्या यजनं । शेषं स्पष्टं । अथाऽग्निवासाऽऽहुतिपातविचारः । मु० मा० शुक्लादितस्तिथिः सैका वारयुक्ताऽब्धिशेषिता । खे गुणे भुवि वासोऽग्नेहर्येकयोः स्यादधो दिवि ॥ सौख्याय होमो भौमेऽग्नावर्थप्राणहृदन्यतः । शेषिता भक्ताऽवशिष्टा । मु० चिं० । सूर्यभात्त्रित्रिगे चंद्रे सूर्यविच्छुक्रपंगवः । चंद्राऽऽरेज्याऽगुशिखिनो नेष्टा होमाहुतिः खले ॥ पंगुः शनिः । अगू राहुः । शां० सा० कश्यपसंहितायां । दुष्टे न कुर्याद्भवनमित्याहुर्भार्गवादय इतीदं च काम्यविषयं । संस्कारेषु विचारोऽस्य न कार्यो नाऽपि वैष्णवे । नित्ये नैमित्तिके कार्ये न चाऽब्दे मुनिभिः स्मृतः ॥ शुभग्रहमुखे आहुतिपाताऽभावे तत्प्रतीकार उक्तस्तत्रैव विष्णुधर्मोत्तरे । क्रूरग्रहमुखे चैव संजाते हवने शुभे । शांतिं विधाय गां दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुंबिने ॥ शांतिं अनंतरोक्तां । आयसीं प्रतिमां कृत्वा निक्षिपेत्तामधोमुखीं । गोमूत्रमधुगंधाद्यैरर्चितां प्रतिमां ततः ॥ श्वभ्रे निधाय संपूज्य तत्र होमो विधीयते ।) अथ प्रयोगः ॥ स च यद्यप्यस्मत्पितामहकृतोऽस्त्येव तथापि संक्षेपेणोच्यते । कर्ता कृतनित्यक्रियः शुचिः परिहितधौतवासा दर्भपाणिः पीठोपविष्टः प्राङ्मुखो वाग्यतो द्विराचम्य प्राणानायम्य देवगुरुब्राह्मणाऽभिवादनपूर्वं देशकालौ

GDF

स्मृत्वा श्रीकामः वृष्ट्यायुःपुष्ट्यादिकामः ग्रहपीडायामुत्पाते रोगे वा तच्छांतिकामः शत्रुपराजयकामो वाऽयुतहोमाख्यनवग्रहयज्ञेनाऽहं यक्ष्ये । केवले तु ग्रहयज्ञं करिष्य इति वा संकल्प्य गणेशं संपूज्य स्वस्तिवाचनं मातृकापूजनं वृद्धिश्राद्धं च कृत्वाऽऽचार्यं वृत्वा प्रार्थयेत् । आचार्यस्तु यथा स्वर्गे शक्रादीनां बृहस्पतिः । तथा त्वं मम यज्ञेऽस्मिन्नाचार्यो भव सुव्रतेति । कोटिहोमे त्वाचार्यप्रार्थने विशेषः । त्वं मे यतः पिता माता त्वं गतिस्त्वं परायणः । त्वत्प्रसादेन विप्रर्षे सर्वं मे स्यान्मनोगतं ॥ आपद्विमोक्षाय च मे कुरु यज्ञमनुत्तमं । कोटिहोमाख्यमतुलं शांत्यर्थं सार्वकामिकमिति ॥ ततश्चतुर ऋत्विजो वृत्वा प्रार्थयेत् । यथा चतुर्मुखो ब्रह्मा स्वर्गे लोके पितामहः । तथा त्वं मम यज्ञेऽस्मिन् ब्रह्मा द्विजपते भवेति ब्रह्माणं ॥ त्वं नो गुरुः पिता माता त्वं प्रभुस्त्वं परायणं । त्वत्प्रसादाच्च विप्रर्षे सर्वं मे स्यान्मनोगतं ॥ आपद्विमोक्षणार्थाय कुरु यज्ञमतंद्रितः । ऋत्विग्भिः सहितः शुद्धैः संयतैः सुसमाहितैः ॥ आचार्येण च संयुक्तः कुरु कर्म यथोदितमिति सदस्यं ॥ प्रारिप्सितस्य यज्ञस्य जपस्य हवनस्य च । निर्विघ्नेन समाप्त्यर्थं त्वामहं गणपं वृण इति गणपं ॥ भगवन् सर्वधर्मज्ञ सर्वधर्मभृतांवर । वितते मम यज्ञेऽस्मिन्नुपद्रष्टा भव द्विजेत्युपद्रष्टारं ॥ अस्य यागस्य निष्पत्तौ भवंतोऽभ्यर्चिता मया । सुप्रसन्नाः प्रकुर्वंतु कर्मेदं विधिपूर्वकमिति ऋत्विजः ॥ यद्वाऽऽचार्यो ब्रह्मा चेति द्वौ तेषां तच्छाखया मधुपर्कः । कर्ता अमुककर्म कर्तुं मंडपं करिष्य इति संकल्प्य गणेशं कूर्मं शेषं वसुधां द्विजांश्च संपूज्य । आगच्छ देवि कल्याणि वसुधे लोकधारिणि । उद्धृताऽसि वराहेण सशैलवनकानना ॥ मंडपं कारयाम्यद्य त्वदूर्ध्वे शुभलक्षणं । गृहाणाऽर्घ्यं मया दत्तं प्रसन्ना वरदा भवेति वसुधाया अर्घ्यं दत्वा स्योनापृथिवीति तां प्रार्थ्य यथोक्तलक्षणं मंडपं कूटं वा कृत्वा तन्मध्ये (हेमाद्रिमते ऐशान्यां वा) हस्तमात्रं कुंडं कुर्यात् । तदैशान्यां ग्रहवेदी हस्तविस्तृता वितस्त्युच्चा वप्रत्रययुता चतुरस्रा कार्या ।

GDF

तत्राऽऽद्यवप्रो द्व्यंगुलोच्चो द्वितीयतृतीयौ त्र्यंगुलोच्चौ । त्रयोऽपि द्व्यंगुलविस्ताराः । साचार्यौ यजमानो भद्रंकर्णेभिरिति मंडपं प्रदक्षणीकृत्य प-
श्चिमद्वारेण प्रविश्य कुंडपश्चिमभागे उपविश्य देशकालौ स्मृत्वा ग्रहयज्ञकर्माणि मंडपपूजादिकरिष्य इति संकल्प्य तदंगत्वेन गणपतिपूजनं
वास्तुमंडपदेवतास्थापनादि च करिष्य इत्युक्त्वा गणेशपूजांते आचार्यो यदत्र संस्थितमिति सर्षपान्विकीर्य शुचीवोहव्येति पंचगव्येन आपो-
हिष्ठेति कुशोदकेन च यागभूमिं प्रोक्ष्य स्वस्त्ययनं तार्क्ष्यमिति मंत्रद्वयं जपेत् । ततो मंडपनैर्ऋत्यां मृदा वेदिं कृत्वैशानादिकोणचतुष्टये ।
विशंतु भूतले नागा लोकपालाश्च सर्वतः । अस्मिन्मंडपेऽवतिष्ठंतु आयुर्बलकराः सदेति शंकून् रोपयेत् । अग्निभ्योऽप्यथ सर्पेभ्यो ये चाऽन्ये
तत्समाश्रिताः । तेभ्यो बलिं प्रयच्छामि पुण्यमोदनमुत्तममिति माषभक्तबलीन् दत्वा वेद्युपरि वस्त्रे कुंकुमादिना सुवर्णादिशलाकया । शांता
यशोवती कांता विशाला प्राणवाहिनी । सती च सुमती नंदा सुभद्रा नवमी मतेति प्रागायता नवरेखाः कृत्वा । हिरण्या सुव्रता लक्ष्मी-
र्विभूतिर्विमला प्रिया । जया काला विशोका चेत्युदगायताश्च नवरेखाः कृत्वा मध्यकोष्ठचतुष्टयमेकीकृत्य कोणेषु रेखा दत्वा देवता आ-
वाहयेत् । मध्यमपदचतुष्के हृदये ब्रह्मा । पूर्वपदद्वये दक्षिणस्तने अर्यमा । दक्षिणपदद्वये जठरदक्षिणे विवस्वान् । पश्चिमपदद्वये जठरवामे
मित्रः । उदक्पदद्वये वामस्तने पृथ्वीधरः । आग्नेयपदार्धयोर्दक्षिणहस्ते सावित्रसवितारौ । नैर्ऋतपदार्धयोर्वृषणमेढ्रयोर्विबुधाऽधिपजयौ ।
वायव्यपदार्धयोर्वामहस्ते राजयक्ष्मरुद्रौ । ऐशानपदार्धयोरुरोमुखयोरापाऽऽपवत्सौ । ऐशानपददक्षिणार्धे शिरसि शिखी। तद्दक्षिणसार्धपदद्वये द-
क्षिणनेत्रे पर्जन्यः । तद्दक्षिणपदद्वये दक्षिणश्रोत्रे जयंतः । तद्दक्षिणपदद्वये दक्षिणांऽसे कुलिशायुधः । तद्दक्षिणपदद्वये दक्षिणबाहौ सूर्यः ।
तद्दक्षिणपदद्वये दक्षिणबाहावेव सत्यः । तद्दक्षिणसार्धपदे दक्षिणकूर्परे भृशः । तद्दक्षिणाऽऽग्नेयपदार्धे दक्षिणप्रबाहावाकाशः । तत्पश्चिमार्धे

दक्षिणप्रबाहावेव वायुः । तत्पश्चिमसार्धपदे दक्षिणमणिबंधे पूषा । तत्पश्चिमपदद्वये दक्षिणपार्श्वे वितथः । तत्पश्चिमपदद्वये दक्षिणपार्श्वे एव गृहक्षतः । तत्पश्चिमपदद्वये दक्षिणोरौ यमः । तत्पश्चिमपदद्वये दक्षिणजानौ गंधर्वः । तत्पश्चिमसार्धपदे दक्षिणजंघायां भृंगराजः । तत्पश्चिमनैर्ऋतपदार्धे दक्षिणस्फिचि मृगः । तदुत्तरार्धे पादयोः पितरः । तदुत्तरसार्धपदे वामस्फिचि दौवारिकः ॥ तदुत्तरपदद्वये वामजंघायां सुग्रीवः । तदुत्तरपदद्वये वामजानौ पुष्पदंतः । तदुत्तरपदद्वये वामोरौ वरुणः । तदुत्तरपदद्वये वामपार्श्वे असुरः । तदुत्तरसार्धपदे वामपार्श्वे एव शोषः । तदुत्तरवायव्यपदार्धे वाममणिबंधे पापः । तत्प्राक्पदार्धे वामबाहौ रोगः। तत्प्राक्सार्धपदे वामबाहावेवाऽहिः । तत्प्राक्पदद्वये वामकूर्परे मुख्यः । तत्प्राक्पदद्वये वामबाहौ भल्लाटः ॥ तत्प्राक्पदद्वये वामबाहावेव सोमः ॥ तत्प्राक्पदद्वये वामांऽसे सर्पः । तत्प्राक्सार्धपदे वामश्रोत्रे अदितिः । तत्प्रागर्धपदे वामनेत्रे दितिः । उत्तरे वास्तोष्पत इति वास्तोष्पतिः । ऐशान्यादिविदिक्षु । चरकी विदारी पूतना पापराक्षसी । प्रागादिदिक्षु । स्कंदः । अर्यमा ।जृंभकः । पिलिपिच्छःततस्तान्संपूज्य ।मंडलादैशाने महीद्यौरित्यादिना कलशं संस्थाप्य वरुणं तत्राऽऽवाह्य संपूज्य ब्रह्मादिभ्यः पायसबलींश्चरक्यादिभ्यो माषभक्तबलींश्च दत्त्वा मंडपं पावमानेन राक्षोघ्नेन च त्रिसूत्र्यावेष्टयेत् । ततः पूर्वस्यामग्निमीळे पुरोहितमिति सुदृढं तोरणमावाह्य सुदृढतोरणाय नम इति संपूज्य तत्र राहुबृहस्पती संपूज्य कलशं संस्थाप्य ध्रुवं पूजयेत् । ततो दक्षिणे इषेत्वेति सुभद्रतोरणमावाह्य तत्र सूर्याऽगारकौ संपूज्य कलशं संस्थाप्य धरां पूजयेत् । ततः पश्चिमे अग्न आयाहीति सुकर्मतोरणमावाह्य तत्र शुक्रबुधौ संपूज्य कलशं संस्थाप्य तत्र वाक्पतिं पूजयेत् । तत उत्तरे शंनोदेवीरिति सुहोत्रतोरणमावाह्य सोमकेतुशनीन्संपूज्य कलशं संस्थाप्य विघ्नेशं पूजयेत् । ततः पूर्वद्वारे कलशद्वयं संस्थाप्य (प्रतिद्वारशाखमेकैकमित्यर्थः) तत्र ऐरावतं संपूज्य । ऋग्वेदः पद्मपत्राक्षो गायत्रः सोम-

दैवतः ॥ अत्रिगोत्रस्तु विप्रेंद्र ऋत्विक् त्वं मे मखे भवेति ॥ द्वावृग्वेदिनावृत्विजौ वृत्वाऽग्निमीळे इति संपूज्य इंद्रं ध्यात्वा । एह्येहि स-
र्वामरसिद्धसाध्यैरभिष्टुतो वज्रधराऽमरेश। संवीज्यमानोऽप्सरसां गणेन रक्षाऽध्वरं नो भगवन्नमस्ते ॥ भो इंद्र इहागच्छेहतिष्ठेतींद्रं कलशयोरावा-
ह्याऽऽशुः शिशान इति पीतां पताकां पीतं ध्वजं चोच्छ्रित्य त्रातारमितींद्रं संपूज्य। इंद्रः सुरपतिः श्रेष्ठो वज्रहस्तो महाबलः। शतयज्वा च यो दे-
वस्तस्मै नित्यं नमो नम इति नत्वा इंद्राय सांगाय सपरिवाराय माषभक्तबलिं समर्पयामीति बलिं दत्वाऽऽचामेत् । तत आग्नेये कलशं सं-
स्थाप्य तत्र पुंडरीकममृतं च संपूज्याग्निं ध्यात्वा ॐ । एह्येहि सर्वाऽमरहव्यवाहमुनिप्रवीरैरभितोऽभिजुष्ट । तेजस्विना लोकगणेन सार्धं म-
माऽध्वरं पाहि कवे नमस्ते ॥ इत्यावाह्याऽग्निं दूतमिति रक्तां पताकां ध्वजं चोच्छ्रित्याऽग्निं संपूज्य । आग्नेयः पुरुषो रक्तः सर्वदेवमयोऽव्ययः ।
धूमकेतुरजोऽध्यक्षस्तस्मै नित्यं नमो नम इति बलिं समर्प्याऽऽचामेत् । ततो दक्षिणे कलशौ संस्थाप्य तत्र वामनं दिग्गजं संपूज्य यजुर्वेदिना-
वृत्विजौ। कातराक्षो यजुर्वेदस्त्रैष्टुभो विष्णुदैवतः । काश्यपेयस्तु विप्रेंद्र ऋत्विक् त्वं मे मखे भवेति वृत्वा इषेत्वेति संपूज्य यमं ध्यात्वा ।
एह्येहि वैवस्वत धर्मराज सर्वाऽमरैरर्चितधर्ममूर्त्ते । शुभाऽशुभाऽऽनंदशुचामधीश शिवाय नः पाहि मखं नमस्ते ॥ इत्यावाह्याऽऽयंगौरिति
कृष्णां पताकां ध्वजं चोच्छ्रित्य यमाय सोममिति संपूज्य । महामहिषमारूढं दंडहस्तं महाबलं । आवाहयामि यज्ञेऽस्मिन् पूजेयं प्रतिगृह्यता-
मिति बलिं दत्वाऽऽचामेत् । ततो नैर्ऋत्यां कलशं संस्थाप्य तत्र कुमुदं दुर्जयं च संपूज्य निर्ऋतिं ध्यात्वा । एह्येहि रक्षोगणनायकस्त्वं वि-
शालवेतालपिशाचसंघैः । ममाऽध्वरं पाहि पिशाचनाथ लोकेश्वरस्त्वं भगवन्नमस्ते ॥ इत्यावाह्य मोषुण इति नीलां पताकां ध्वजं चोच्छ्रित्य
संपूज्य। निर्ऋतिं खड्गहस्तं च सर्वलोकैकपावनं । आवाहयामि यज्ञेऽस्मिन्पूजेयं प्रतिगृह्यतामिति बलिं समर्प्याऽऽचामेत् । ततः पश्चिमे कलशौ

संस्थाप्य तत्रांऽजनं दिग्गजं संपूज्य सामवेदिनावृत्विजौ । सामवेदस्तु पिंगाक्षो जागतः शक्रदैवतः । भारद्वाजस्तु विप्रेंद्र ऋत्विक् त्वं मे मखे भवेति वृत्वा अग्नआयाहीति संपूज्य वरुणं ध्यात्वा । एह्येहि यादोगणवारिधीनां गणेन पर्जन्य सहाऽप्सरोभिः । विद्याधरेंद्राऽमरगीयमान पाहि त्वमस्मान्भगवन्नमस्ते ॥ इत्यावाह्येमंमेवरुणेति श्वेतां पताकां ध्वजं चोच्छ्रित्य संपूज्य । पाशहस्तं च वरुणमर्णसां पतिमीश्वरं । आवाहयामि यज्ञेऽस्मिन् वरुणाय नमो नम इति बलिं समर्प्याऽऽचामेत् । ततो वायव्ये कलशं निधाय तत्र पुष्पदंतं सिद्धार्थं चाऽऽवाह्य वायुं ध्यात्वा । एह्येहि यज्ञे मम रक्षणाय मृगाऽधिरूढः सह सिद्धसंघैः । प्राणाऽधिपः कालकवेः सहाय गृहाण पूजां भगवन्नमस्ते ॥ इत्यावाह्य वायोशतमिति धूम्रां पताकां ध्वजं चोच्छ्रित्य संपूज्य । वायुमाकाशगं चैव पवनं वेगवद्गतिं । आवाहयामि यज्ञेऽस्मिन्पूजेयं प्रतिगृह्यतां ॥ अनाकारो महौजाश्च यथादृष्टगतिर्दिवि । तस्मै पूज्याय जगतो वायवेऽहं नमामि चेति बलिं दत्वाऽऽचामेत् । तत उत्तरे कलशौ संस्थाप्य तत्र सार्वभौमं दिग्गजं संपूज्य अथर्ववेदिनावृत्विजौ । बृहन्नेत्रोऽथर्ववेदोऽनुष्टुभो रुद्रदैवतः । वैशंपायन विप्रेंद्र ऋत्विक् त्वं मे मखे भवेति वृत्वा शंनोदेवीरिति संपूज्य कुबेरं ध्यात्वा । एह्येहि यज्ञेश्वर यज्ञरक्षां विधत्स्व नक्षत्रगणेन सार्धं । सर्वौषधीभिः पितृभिः सहैव गृहाण पूजां भगवन्नमस्ते ॥ इत्यावाह्याऽऽप्यायस्वेति हरितां पताकां ध्वजं चोच्छ्रित्य संपूज्य । सर्वनक्षत्रमध्ये तु सोमो राजा व्यवस्थितः । तस्मै सोमाय देवाय नक्षत्रपतये नम इति बलिं दत्वाऽऽचामेत् । तत ऐशान्यां कलशं निधाय तत्र सुप्रतीकं मंगलं च संपूज्य ईशानं ध्यात्वा । एह्येहि विश्वेश्वर नस्त्रिशूलकपालखट्वांगधरेण सार्धं । लोकेन यज्ञेश्वर यज्ञसिद्ध्यै गृहाण पूजां भगवन्नमस्ते ॥ इत्यावाह्य अभित्वादेवसवितरिति श्वेतां पताकां ध्वजं चोच्छ्रित्य संपूज्य । वृषस्कंधसमारूढ शूलहस्त त्रिलोचन ।

SGDF

आवाहयामि यज्ञेऽस्मिन्पूजेयं प्रतिगृह्यतां ॥ सर्वाऽधियो महादेव ईशानः शुक्ल ईश्वरः । शूलपाणिर्विरूपाक्षस्तस्मै नित्यं नमो नम इति बलिं दत्वाऽऽचामेत् । तत ऐशानीपूर्वयोर्मध्येऽनंतं ध्यात्वा । एह्येहि पातालधराऽमरेंद्रनागांऽगनाकिंनरगीयमान । यक्षोरगेंद्राऽमरलोकसंघैरनंत रक्षाऽध्वरमस्मदीयमित्यावाह्य श्वेतां पताकां ध्वजं चोच्छ्रित्याऽऽयंगौरिति संपूज्य । योऽसावनंतरूपेण ब्रह्मांडं सचराचरं । पुष्पवद्धारयेन्मूर्ध्नि तस्मै नित्यं नमो नम इति बलिं दत्वाऽऽचामेत् । ततः पश्चिमनैर्ऋत्योर्मध्ये ब्रह्माणं ध्यात्वा । एह्येहि सर्वाधिपते सुरेंद्रलोकेन सार्धं पितृदेवताभिः। सर्वस्य धाताऽस्यमितप्रभावो विशाऽध्वरं नः सततं शिवायेत्यावाह्य ब्रह्मजज्ञानमिति रक्तां पताकां ध्वजं चोच्छ्रित्य संपूज्य । पद्मयोनिश्चतु-र्मूर्तिर्वेदाऽऽवासः पितामहः । यज्ञाऽध्यक्षश्चतुर्वक्रस्तस्मै नित्यं नमो नम इति बलिं दत्वाऽऽचामेत् । ततो मंडपमध्ये इंद्रस्यवृष्ण इति महा-ध्वजमुच्छ्रित्य तत्र ब्रह्मजज्ञानमिति ब्रह्माणं संपूज्य मंडपस्तंभेषु सर्वेभ्यो देवेभ्यो नमः । वंशेषु किंनरेभ्यो नमः । पृष्ठे पन्नगेभ्यो नम इति संपूज्य पूर्वस्यां किंचिद्भूमिमुपलिप्य । त्रैलोक्ये यानि भूतानि स्थावराणि चराणि च । ब्रह्मविष्णुशिवैः सार्धं रक्षां कुर्वंतु तानि मे । देवदानवगंधर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः । ऋषयो मनवो गावो देवमातर एव च । सर्वे ममाऽध्वरे रक्षां प्रकुर्वंतु मुदान्विताः ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च क्षेत्रपालगणैः सह । रक्षंतु मंडपं सर्वे घ्नंतु रक्षांसि सर्वतः ॥ त्रैलोक्यस्थेभ्यः स्थावरेभ्यो भूतेभ्यो नमः । त्रैलोक्यस्थेभ्यश्चरेभ्यो भूतेभ्यो नमः । ब्रह्मणे विष्णवे शिवाय देवेभ्यो दानवेभ्यो गंधर्वेभ्यो यक्षेभ्यो राक्षसेभ्यो पन्नगेभ्य ऋषिभ्यो मनुष्येभ्यो गोभ्यो देवमातृभ्यो नम इति संपूज्य बलिं दद्यात् ॥ इति मंडपप्रतिष्ठा ॥ सा च मंडपाऽभावे न कार्या । द्वारलोपात् । कूटमंडपे तु कार्यैव । विंशद्धस्तप्रमाणेन मंडपं कूटमेव चेति लैंगे विकल्पो-क्त्या व्रीहियववत्समानविधानत्वादित्यन्यत्र विस्तरः । तत आचार्योऽमुकहोमे अग्निप्रतिष्ठां कर्तुमुपलेपनादिकुंडसंस्कारं मेखलायोनिदेवतास्था-

SGDF

पनपूजनं च करिष्ये इति संकल्प्य कुंडं संस्कृत्य कुशोदकेन प्रोक्ष्योर्ध्वमेखलायां रक्तवर्णाऽलंकृतायां ब्रह्मजज्ञानमिति ब्रह्माणं । मध्यमेखलायां श्वेतवर्णाऽलंकृतायां इदंविष्णुरिति विष्णुं । अधोमेखलायां कृष्णवर्णयुतायां कद्रुद्रायेति रुद्रं । योन्यां गौरीर्मिमायेति गौरीं च संपूज्याऽग्निं प्रतिष्ठाप्य ग्रहवेद्यां सर्वतोभद्रं कृत्वा तत्र वक्ष्यमाणदेवता आवाहयेत् । यथा । मध्ये । ब्रह्मजज्ञानं वामदेवो ब्रह्मा त्रिष्टुप् । ब्रह्मावाहने विनियोगः । उत्तरादिषु । आप्यायस्व गोतमः सोमो गायत्री । अभित्वा शुनःशेप ईशानो गायत्री । इंद्रंवो मधुच्छंदा इंद्रो गायत्री । अग्निंदूतं मेधातिथिरग्निर्गायत्री । यमायसोमं यमो यमोऽनुष्टुप् । मोषुणः कण्वो निर्ऋतिर्गायत्री । तत्त्वायामि शुनः शेपो वरुणस्त्रिष्टुप् । वायोशतं वामदेवो वायुरनुष्टुप् । वायुसोममध्यादिषु । ज्मयाअत्र वसिष्ठो वसवस्त्रिष्टुप् । आरुद्रासः श्यावाश्वो रुद्रा जगती । त्वांनु मत्स्यो मान्यो वाऽऽदित्या गायत्री । अश्विनावर्तिर्गोतमोऽश्विनावुष्णिक् । ओमासो मधुच्छंदा विश्वेदेवा गायत्री । अभित्यं वामदेवः सप्तयक्षा अष्टिः । आयंगौः सर्पराज्ञी सर्पा गायत्री । अप्सरसामृष्यशृंगो गंधर्वाप्सरसोऽनुष्टुप् । ब्रह्मसोमयोर्मध्ये । यदक्रंदो दीर्घतमाः स्कंदस्त्रिष्टुप् । ऋषभमृषभो नंदीश्वरोऽनुष्टुप् । कद्रुद्राय कण्वःशूलो गायत्री । कुमारं कुमारो महाकालस्त्रिष्टुप् । ब्रह्मेशानमध्ये । अदितिर्बृहस्पतिर्दक्षोऽनुष्टुप् । ब्रह्मेंद्रमध्ये । तामग्निवर्णां सौभरिर्दुर्गा त्रिष्टुप् । इदंविष्णुर्मेधातिथिर्विष्णुर्गायत्री । ब्रह्माग्निमध्ये । उदीरतां शंखः स्वधा त्रिष्टुप् । ब्रह्मयमयोर्मध्ये । परंमृत्यो संकुसुको मृत्युरोगास्त्रिष्टुप् । ब्रह्मनिर्ऋतिमध्ये । गणानांत्वा गृत्समदो गणपतिर्जगती । ब्रह्मवरुणमध्ये । शंनोदेवीः सिंधुद्वीप आपो गायत्री । ब्रह्मवायुमध्ये । मरुतोयस्य गोतमो मरुतो गायत्री । ब्रह्मणःपादमूले । स्योना मेधातिथिर्भूमिर्गायत्री । तत्रैव । इमंमेगंगे सिंधुक्षिन्नद्योजगती । तत्रैव । धाम्नोधाम्नो वामदेवः सप्तसागरा अनुष्टुप् । तदुपरि मेरुं । बाह्ये सोमादिसंनिधौ क्रमेणाऽऽयुधानि । गदां । त्रिशूलं । वज्रं ।

शक्तिं । दंडं । खड्गं । पाशं । अंकुशं । उत्तरादिषु ऋषीन् । गौतमं । भरद्वाजं । विश्वामित्रं । कश्यपं । जमदग्निं । वसिष्ठं । अत्रिं । अरुं-
धतीं । पूर्वादिषु मातृः । ऐंद्रीं कौमारीं । ब्राह्मीं । वाराहीं । चामुंडां । वैष्णवीं । माहेश्वरीं । वैनायकीं । तदस्तु । गृहावै इत्यावाह्य संपूज्य ग्रहमं-
डलं विलिख्य ग्रहान् स्थापयेत् । तद्यथा । ग्रहवेद्यां वस्त्रेऽष्टदलं पद्मं गंधादिना कृत्वा मध्ये कर्णिकायां वर्तुलमंडले ताम्रप्रतिमायां अक्षतपुंजे
फलादौ वा आकृष्णेन हिरण्यस्तूपः सविता त्रिष्टुप् । सूर्यावाहने विनियोगः । ॐआकृष्णेन० । ॐभूर्भुवःस्वः कलिंगदेशोद्भव काश्यपसगोत्र
सूर्येहाऽऽगच्छेहतिष्ठ सूर्याय नमः सूर्यमावाहमायामीति सूर्यं स्थापयेत् । एवमग्रेऽपि । आग्नेयदले चतुरस्रे स्फटिकप्रतिमायां । आप्यायस्व गो-
तमः सोमो गायत्री । सोमाऽऽवाहने० । ॐआप्यायस्व० ॐभू० यमुनातीरोद्भवाऽऽत्रेयसगोत्र सोमेहा० । दक्षिणे त्रिकोणे रक्तचंदनप्र० । अ-
ग्निर्मूर्धाविरूपोंऽगारको गायत्री । अंगारकावा० । ॐअग्निर्मूर्धा० ॐभू० अवंतीसमुद्भव भारद्वाजसगोत्र अंगारकेहा० । ऐशाने बाणाकारे स्वर्ण-
प्र० । उद्बुध्यध्वं बुधो बुधस्त्रिष्टुप् । बुधावा० । ॐउद्बुध्यध्वं० ॐभू० मगधदेशोद्भवाऽऽत्रेयसगोत्र बुधेहा० । उत्तरे दीर्घचतुरस्रे स्वर्णप्र० ।
बृहस्पते गृत्समदो बृहस्पतिस्त्रिष्टुप् । बृहस्पत्यावा० । ॐबृहस्पतेअति० ॐभू० सिंधुदेशोद्भवांऽऽगिरसगोत्र बृहस्पते इहा० । पूर्वे पंचकोणे
रजतप्र० । शुक्रः पराशरः शुक्रो द्विपदा विराट् । शुक्रावा० । ॐशुक्रःशुशु०ॐभू० भोजकटदेशोद्भव भार्गवसगोत्र शुक्रेहा० । पश्चिमे ध-
नुराकारे आयसप्र० । शमाग्निरिर्गिबिठिः शनिरुष्णिक् । शन्यावाहने० । ॐशमाग्नि० ॐभू० सौराष्ट्रदेशोद्भव काश्यपसगोत्र शने इहा० ।
नैर्ऋते शूर्पाकारे ससिप्र० । कयानो वामदेवो राहुर्गायत्री । राहावा० । ॐकयानश्चित्र० ॐभू० राठिनापुरोद्भव पैठीनासिसगोत्र राहो इहा० ।
वायव्ये ध्वजाकारे कांस्यप्र० । केतुंकृण्वन्मधुच्छंदाः केतुर्गायत्री । केत्वावाहने० । ॐकेतुंकृण्व० ॐभू० अंतर्वेदिसमुद्भव जैमिनिसगोत्र

शां०

॥२७॥

केतो इहा० । ततः सूर्यादीनां दक्षिणेऽधिदेवता वामे च प्रत्यधिदेवताः क्रमेणाऽऽवाहयेत् । ताश्च तत्तद्ग्रहनिर्माणद्रव्यैरेव कार्याः । अधि-प्रत्यधिदेवांश्च तत्तद्वर्णाकृतीर्ल्लिखेदिति याज्ञवल्क्योक्तेः । तत्राऽधिदेवतास्तु । त्र्यंबकं वसिष्ठो रुद्रोऽनुष्टुप् । रुद्रावाहने० । रुद्रेहा० । गौरीर्मिमाय दीर्घतमा उमा जगती । उमे इहा० । यदक्रंदो दीर्घतमाः स्कंदस्त्रिष्टुप् । स्कंदेहा० । विष्णोर्नुकं दीर्घतमा नारायणस्त्रिष्टुप् । नारायणेहा० । ब्रह्मजज्ञानं वामदेवो ब्रह्मा त्रिष्टुप् । ब्रह्मन्निहा० । इंद्रं वो मधुच्छंदा इंद्रो गायत्री । इंद्रेहा० । यमायसोमं यमो यमोऽनुष्टुप् । यमेहा० । मोषुणः कण्वः कालो गायत्री । कालेहा० । उषोवाजं प्रस्कण्वश्चित्रगुप्तो बृहती । चित्रगुप्तेहा० । अथ प्रत्यधिदेवताः । अग्निंदूतं मेधातिथिरग्निर्गायत्री । अग्न इहा० । अप्सु मे मेधातिथिरापोऽनुष्टुप् । आपः इहागच्छतेहतिष्ठत० । स्योना मेधातिथिर्भूमिर्गायत्री । भूमे इहा० । इदंविष्णुर्मेधातिथिर्विष्णुर्गायत्री । विष्णो इहा० । इंद्रश्रेष्ठानि गृत्समद इंद्रस्त्रिष्टुप् । इंद्रेहा० । इंद्राणीं वृषाकपिरिंद्राणी पंक्तिः । इंद्राणीहा० । प्रजापते हिरण्यगर्भः प्रजापतिस्त्रिष्टुप् । प्रजापते इहा० । आयंगौः सर्पराज्ञी सर्पा गायत्री । सर्पाः इहागच्छतेहतिष्ठत० । ब्रह्मजज्ञानं वामदेवो ब्रह्मा त्रिष्टुप् । ब्रह्मन्निहा० । अथ साद्गुण्यदेवताः । तत्र रविशनिकेतुगुरूणां मध्ये गणपतिं परितः प्रागादिषु दुर्गादिचतुष्टयं तदुत्तरे च क्षेत्रपालमावाहयेत् । गणानांत्वा गृत्समदो गणपतिर्जगती । गणपते इहा० । जातवेदसे कश्यपो दुर्गात्रिष्टुप् । दुर्गे इहा० । तववायो व्यश्वो वायुर्गायत्री । वायो इहा० । आदिद्ह्त्स आकाशो गायत्री । आकाशेहा० । एषोउषाः प्रस्कण्वोऽऽश्विनौ गायत्री । अश्विनाविहागच्छतमिहतिष्ठतं० । क्षेत्रस्यपतिना वामदेवः क्षेत्रपालोऽनुष्टुप् । क्षेत्रपालेहा० । तदुत्तरे च वास्तोष्पतिमप्यावाहयेदित्येके । वास्तोष्पते वसिष्ठो वास्तोष्पतिस्त्रिष्टुप् । वास्तोष्पते इहा० । ततः प्रागादिदलाग्रेषु लोकपालानावाहयेत् । इंद्रंविश्वा जेतेंद्रोऽनुष्टुप् । इंद्रेहा० । अग्निंदूतं मेधा-

तिथिरग्निर्गायत्री । अग्ने इहा० । यमायसोमं यमो यमोऽनुष्टुप् । यमेहा० । मोषुणःकण्वो निर्ऋतिर्गायत्री । निर्ऋते इहा० । त्वं नो अग्ने वामदेवो वरुणस्त्रिष्टुप् । वरुणेहा० । तववायो व्यश्वो वायुर्गायत्री । वायो इहा० । सोमोधेनुं गोतमः सोमस्त्रिष्टुप् । सोमेहा० । तमीशानं गोतम ईशानो जगती । ईशानेहा० । लक्षहोमे तु ग्रहाणां पूर्वे गरुत्मंतं । मनोजवा नेमोगरुत्माननुष्टुप् । गरुत्मदावाहने० । मनोजवा अयमान० । सामध्वनिशरीरस्त्वं वाहनं परमेष्ठिनः । विषपापहरो नित्यमतः शांतिं प्रयच्छ मे । इति गरुत्मंतमावाहयेत् । कोटिहोमे वेद्यां पूर्वे ब्रह्मजज्ञानमिति ब्रह्माणं । मध्ये इदंविष्णुरिति विष्णुं । पश्चिमे त्र्यंबकमिति रुद्रं । उत्तरे ज्मयाअत्रेति वसून् । ऐशान्यां नवग्रहान् । आग्नेय्यां मरुतो यस्येति मरुतः । उत्तरे वायुं । ऐशान्यां लोकपालांश्चाऽऽवाह्य संपूज्य प्रार्थयेत् । आदित्या वासवो रुद्रा मरुतो लोकपास्तथा । ब्रह्मा जनार्दनश्चैव शूलपाणिर्महेश्वरः ॥ अत्र संनिहिताः सर्वे भवंतु मखभागिनः । पूजां गृह्णंतु सर्वेऽत्र मया भक्त्योपपादितां ॥ कुर्वंतु च शुभं सर्वे यज्ञकर्तुः समाहिताः । ततो ग्रहादीन् प्रणवादिनमोंऽतनामभिरुक्ततत्तद्वर्णवस्त्रगंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यफलतांबूलदक्षिणानमस्कारैः संपूजयेत् । एवमाहोमसमाप्ति प्रत्यहं कुर्यात् । ततः फलपुष्पमालापल्लवोपशोभितं वितानं बृहस्पतिदेवत्यं सूर्यादिभ्य इदं नममेत्युत्सृज्य ग्रहवेद्युपरि बध्नीयात् । ततो ग्रहवेदेरैशान्यां महीद्यौरिति भूमिं स्पृष्ट्वौषधयःसमिति यवान्निक्षिप्याऽऽकलशेष्विति कुंभं निधायेमंमेगंगइति तीर्थजलेनाऽऽपूर्य तत्र गंधद्वारामिति गंधं । याओषधीरिति सर्वौषधीः । दधिक्राव्ण इति दधि । ओषधयःसमित्यक्षतान् । कांडात्कांडादिति दूर्वाः । अश्वत्थेव इति चूताऽश्वत्थवटोदुंबरप्लक्षपल्लवान् । स्योनापृथिवीत्यश्वगजस्थानवल्मीकसंगमन्हदगोकुलराजद्वारेभ्यः सप्तमृदः । याःफलिनीरिति फलं । सिहरत्नानीति पंचरत्नानि । हिरण्यरूप इति हिरण्यं च क्षिप्त्वा युवासुवासा इति वस्त्रयुग्मेनाऽऽवेष्टय पूर्णादर्वीति पूर्णपात्रं निधायाऽवेतहेळोवरुणेति वरुणमावाह्य सर्वे

समुद्राः सरितः सरांसि च नदास्तथा । आयांतु यजमानस्य दुरितक्षयकारकाः । इति तीर्थान्यावाह्य संपूज्य । कलशस्य मुखे० । देवदानवसंवादे इत्याद्यैः कुंभं संप्रार्थ्य कुंडेऽन्वाधानादि । प्रत्येकं निर्वापप्रोक्षणादिना समोप्यैकत्र भिन्नान्वा चरून् श्रपयित्वाऽऽज्यभागवराहुत्यंते यजमानो द्रव्याणि तत्तद्देवताश्चतुर्थ्यंता उद्दिश्योत्सृजेन्नमम यथादैवतमस्त्विवाति त्यजेत् । ततो ग्रहाणामुक्तसामिधः प्रादेशमात्रा मधुघृतदधियुताश्चरुमाज्यं च तत्तन्मंत्रैः प्रत्येकमष्टोत्तरसहस्राद्यन्यतमसंख्ययाऽधिदेवप्रत्यधिदेवसाद्गुण्यदेवतालोकपालेभ्यश्च तान्येव द्रव्याण्युक्तमंत्रैरुक्तसंख्यया हुत्वा लक्षहोमे गरुत्मते कोटिहोमे तु ब्रह्मादिदेवताभ्यस्तान्येव द्रव्याण्यष्टशताद्यन्यतमसंख्यया तत्तन्मंत्रैर्जुहुयात् । ततश्चरोः सोमंराजानमिति स्विष्टकृतं हुत्वा यवाद्यन्यतमद्रव्येण ग्रहेभ्यस्तत्तन्मंत्रैर्दशदशाहुतीर्हुत्वा समस्तव्याहृतिभिरयुतादिसंख्यया होमः कार्यः । स्विष्टकृच्चांऽते भिन्नः । अयुतलक्षहोमादिसमासौ स्विष्टकृन्नास्त्येव प्रायश्चित्तादि पूर्णाहुत्याद्येव कार्यमिति हेमाद्रिमदनरत्नादयः । तन्न । अयुतहोमादावतिदेशप्राप्तस्य तस्य बाधे मानाऽभावात् । एतच्चरोरधार्यत्वात्पर्युषितत्वापत्तेश्चोक्तं । तस्यैव स्विष्टकृद्द्रव्यत्वादिति कातीयशाखोक्तेः । अन्ये त्वंत्यदिने एव स्विष्टकृत् । अन्यथा सुत्योत्कर्षे सवनीयपशुयागादौ का गतिः । शेषस्थापनार्थं त्वाज्यप्रक्षेपादिरुपाय आस्थेय इति वदंति । वयं तु स्विष्टकृद्यागद्वयं कार्यं । स्विष्टकृद्यागो हि माभूच्छेषस्य तत्स्थापनस्य च प्रयोजकः । परप्रयुक्तद्रव्योपजीवित्वात् । शेषस्तु तस्य प्रयोजक एव । संस्कार्यत्वात् । अन्यथा पशुपुरोडाशादावपि पृथक्स्विष्टकृदिदं न स्यात् । हेमाद्र्यादिलिखनाच्चैवमाभाति । एकबर्हिरिध्माज्यस्विष्टकृतः स्युस्तुल्यकाला इत्याश्वलायनोक्तेः । दिनरूपकालैक्ये एकः स्विष्टकृत् । कालभेदे तु नानेति युक्तमुत्पश्यामः । ततः शुभे मुहूर्ते होमं समाप्य स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमांते दिक्पालेभ्यो ग्रहेभ्यो विनायकादिभ्यः क्षेत्रपालाय च बलीन्दत्वा स्रुचि द्वादशगृहीतमाज्यं फलयुतं गृहीत्वा तस्यां गंधपुष्पाऽक्षताऽलंकृताग्रं स्रु-

चमधोबिलं निधाय स्रुक्स्रुवं शंखमुद्रया गृहीत्वोर्ध्वस्तिष्ठन् मूर्धानं भरद्वाजोऽग्निर्वैश्वानरस्त्रिष्टुप्। पूर्णाहुतौ विनि०।अनेन पूर्णाहुतिं हुत्वा अग्नये वैश्वानरायेदं नममेति त्यागः। यद्वा मूर्धानं०। पुनरस्त्वाग्निर्वसुरुद्रादित्यास्त्रिष्टुप्। पूर्णादर्वि विश्वेदेवाः शतक्रतुरनुष्टुप्। सप्ततेअग्ने सप्तवानग्निर्जगती। पूर्णाहुतौ०। इति चतुर्भिर्हुत्वा इदमग्नये वैश्वानराय वसुरुद्रादित्येभ्यः शतक्रतवे सप्तवतेऽग्नये च नममेति त्यागः कार्यः। ततो लक्षकोटिहोमयोर्वसोर्धारां जुहुयात्। सा चेत्थं। वह्नेरुपरि स्तंभद्वयविधृतामौदुंबरीमृज्वीमकोटरां बाहुप्रमाणामार्द्रां स्रुचं पूर्वाग्रां निधाय तदुपरि शृंखलाऽवलंबितेन निर्मलघृतपूरितेन ताम्रेण मृन्मयेन वा कुंभेनाऽधो यवमात्रच्छिद्रेणाऽऽज्यं मुंचता स्रुक्प्रणालिकयाऽग्रे सुवर्णजिह्वातोऽधो निपतंतीमग्नेरुपरि वसोर्धारां पातयेत्। पतंत्यां च तस्यां चमकाऽनुवाकानाग्नेयादीनि सूक्तानि श्रावयेत्। तत्र कूयवाश्वम इत्ययं मंत्रो द्वादशवारमावर्तनीयः। चमकाऽनुवाकानामग्निः कांड ऋषिः। आद्याऽऽग्नावैष्णवी गायत्री। शिष्टानां वाजादयोऽन्नादिविशेषा देवताः। यजुश्छंदः। अग्निमीळे नवानां मधुच्छंदा अग्निर्गायत्री। विष्णोर्नुकमिति षण्णां दीर्घतमा विष्णुरनुष्टुप्। आतेपितरिति पंचदशानां गृत्समदो रुद्रस्त्रिष्टुप्। स्वादिष्टयेति दशानां मधुच्छंदाः सोमः पवमानो गायत्री। कायमान इति महावैश्वानरसाम्नो वैश्वानरो महावैश्वानरः पथ्या बृहती। मूर्धानमिति ज्येष्ठसाम्नो भरद्वाजो वैश्वानरस्त्रिष्टुप्। वसोर्धारायां विनि०। सामगानाऽसंभवे ऋङ्मात्रं पठेत्। एतच्चोपलक्षणं। तेनाऽन्यदप्याग्नेयादि यथाऽभ्यासं पठेत्। ततो वसोर्धारांजुहोतीत्यनुवाकमपि पठेत्। एवं वसोर्धारां विधाय संस्रावहोमादिकर्मशेषं समापयेत्। ततः सर्वौषधैः सर्वगंधैश्च प्रागुक्तैर्विलिप्ताऽगं प्राङ्मुखं यजमानं सपरिवारं चत्वारो विप्रा उदङ्मुखा ऐशानीमुखा वा ग्रहकुंभोदकेन समुद्रज्येष्ठा इत्याद्यैरभिषिंचेयुः। पौराणैश्च। तेच। सुरास्त्वामभिषिंचंतु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः। वासुदेवो जगन्नाथस्तथा संकर्षणो विभुः॥ प्रद्युम्नश्चाऽनिरुद्धश्च

GDF

भवंतु विजयाय ते । आखंडलोऽग्निर्भगवान् यमो वै निर्ऋतिस्तथा ॥ वरुणः पवनश्चैव धनाध्यक्षस्तथा शिवः । ब्रह्मणा सहिताः सर्वे दिक्पालाः पांतु ते सदा ॥ कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्मेधा पुष्टिः श्रद्धा क्रिया मतिः । बुद्धिर्लज्जा वपुः शांतिः क्षांतिस्तुष्टिश्च मातरः ॥ एतास्त्वामभिषिंचंतु देवपत्न्यः समागताः । आदित्यश्चंद्रमा भौमो बुधजीवसिताऽर्कजाः ॥ ग्रहास्त्वामभिषिंचंतु राहुः केतुश्च तर्पिताः । देवदानवगंधर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ॥ ऋषयो मनवो गावो देवमातर एव च । देवपत्न्यो द्रुमा नागा दैत्याश्चाऽप्सरसां गणाः ॥ अस्त्राणि सर्वशस्त्राणि राजानो वाहनानि च । औषधानि च रत्नानि कालस्याऽवयवाश्च ये ॥ सरितः सागराः शैलास्तीर्थानि जलदा नदाः । एते त्वामभिषिंचंतु सर्वकामार्थसिद्धये इति । ततः स्नात्वा शुक्लांबरगंधमाल्यधरः प्राङ्मुखो यजमानो मंडपदेवतानां ग्रहादीनां चोत्तरपूजां विधायाऽग्निं संपूज्य विभूतिं धारयेत् । ततो वरणक्रमेण ऋत्विजः प्रतिनिधयश्चोदङ्मुखाः प्राङ्मुखयजमानहस्ते श्रेयः संपादनं कुर्युः । तद्यथा । आचार्यः अमुककर्मणि मया यत्कृतमाचार्यत्वं (ब्रह्मादिभिस्तु ब्रह्मत्वं सदस्यत्वमित्याद्यूह्यं) तदुत्पन्नश्रेयोदानं क० । यजमानः । आचार्यादिभ्यः अ० कर्मणः श्रेयोग्रहणं क० । तत आचार्यः शिवा आपः संत्विति यजमानहस्ते जलं क्षिपेत् । सौमनस्य० पुष्पं । अक्षतं चारिष्टं० अक्षतान् । दीर्घमायुः० पुनर्जलं । मया भवन्नियोगेन अ० कर्मणि यथांशेन यत्कृतं जपहोमादि तदुत्पन्नं यच्छ्रेयस्तत्तुभ्यमहं संप्रददे । तेन त्वं श्रेयस्वी भव । सच तथास्त्विति वदेत् । एवं ब्रह्मादयः । ततः कर्ताऽग्नेः पश्चादाचार्यर्त्विजः उदङ्मुखान् संपूज्य देशकालौ संकीर्त्य कृतैतदयुतहोमाख्यग्रहयज्ञस्य प्रतिष्ठासिद्ध्यर्थं श्रीसूर्यप्रीत्यर्थं इमां कपिलां रुद्रदेवत्याममुकगोत्रेभ्योऽमुकशर्मणे आचार्याय दक्षिणां संप्रददे नममेत्युक्त्वा । कपिले सर्वदेवानां पूजनीयाऽसि रोहिणि । तीर्थदेवमयी यस्मादतः शांतिं प्रयच्छ मे इति पठेत् । एवमग्रे । पुण्यस्त्वं

शंख पुण्यानां मंगलानां च मंगलं । विष्णुना विधृतो नित्यमतः शांतिं० ॥ इति सोमाय शंखं । धर्मस्त्वं वृषरूपेण जगदानंदकारकः । अष्ट-
मूर्त्तेरधिष्ठानमतः पाहि सनातनेति भौमाय वृषं ॥ हिरण्यगर्भगर्भस्थं० ॥ इति बुधाय हेम । पीतवस्त्रयुगं यस्माद्वासुदेवस्य वल्लभं । प्रदानात्तस्य
वै विष्णो अतः शांतिं० ॥ इति गुरवे पीतवस्त्रं । विष्णुस्त्वमश्वरूपेण यस्मादमृतसंभवः । चंद्राऽर्कवाहनं नित्यमतः शांतिं० ॥ इति शु-
क्रायाऽश्वं । यस्मात्त्वं पृथिवी कृष्णा धेनुः केशवसंनिभा । सर्वपापहरा नित्यमतः शांतिं० ॥ इति शनये कृष्णां गां । यस्मादायस कर्माणि
त्वदधीनानि सर्वदा । लांगलान्यायुधादीनि तस्माच्छांतिं० ॥ इति राहवे लोहं । यस्मात्त्वं छाग यज्ञानामंगत्वेन व्यवस्थितः । यानं वि-
भावसोर्नित्यमतः शांतिं० ॥ इति केतवे छागं । सर्वेषां वा गावः । ताश्च । गवामंगेषु तिष्ठंति भुवनानि चतुर्दश । यस्मात्तस्माच्छिवं मे स्या-
दिहलोके परत्र चेति देयाः । सर्वेभ्यो वा सुवर्णं । सर्वपक्षेषु शय्या रत्नानि भूमिश्चाऽधिकानि । तन्मंत्रास्तु । यस्मादशून्यं शयनं केशवस्य
शिवस्य च । शय्या ममाऽप्यशून्याऽस्तु दत्ता जन्मनि जन्मनीति शय्यां ॥ यथा रत्नेषु सर्वेषु सर्वे देवाः प्रतिष्ठिताः । तथा शांतिं प्रय-
च्छंतु रत्नदानेन मे सुराइति रत्नानि ॥ यथा भूमिप्रदानस्य कलां नाऽर्हंति षोडशीं । दानान्यन्यानि मे शांतिर्भूमिदानाद्भवत्विहेति भूमिं ॥
वस्त्रकांचनरत्नान्यपि यथाश्रद्धं दद्यात् । ततो ब्रह्मादिऋत्विग्भ्यो द्वारजापकेभ्योऽन्येभ्यश्चोक्तरीत्या यथाशक्ति दक्षिणां दत्वा यांतुदेवेति दे-
वान् गच्छगच्छेत्यग्निं च विसृज्य तत्पीठं सोपस्करमाचार्यहस्ते प्रतिपाद्य पत्न्या सह रूपंरूपमित्याज्यावलोकनांते तदाज्यं सदक्षिणं ब्राह्मणाय
दत्वोक्तसंख्यया गुडौदनादिभिर्विप्रान् संभोज्याशिषो गृहीत्वा कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात् ॥ इतिकमलाकरभट्टकृतायुतहोमप्रयोगः ॥ अथ लक्षहोमः ॥
मात्स्ये । कथितोऽयुतहोमोऽयं लक्षहोममतः शृणु । सर्वकामाप्तये यस्माल्लक्षहोमं विदुर्बुधाः ॥ पितॄणां वल्लभं साक्षाद्भुक्तिमुक्तिफलप्रदं । ग्रहताराबलं

SRI ... VEDA MAHA PATHASALA BANGALORE CITY

लब्ध्वा कुर्याद्ब्राह्मणवाचनं ॥ " शां॰ सा॰ अत्र वर्ज्यं कैश्चिदुक्तं । अर्कश्चंद्रादष्टमे ज्ञश्चतुर्थे मंदः शुक्रादष्टमेऽगारकश्चेत् । राहुर्धर्मे जीवतः खेटसुतौ होमे नाशः पुत्रदाराधनानां ॥ अस्माद्दशगुणः प्रोक्तो लक्षहोमः स्वयंभुवा । आहुतीभिः प्रयत्नेन दक्षिणाभिस्तथैव च ॥ अन्येन गुडौदनादिनैवेद्येन दशगुणत्वं ज्ञेयं । अथ कुंडमंडपादि । द्विहस्तविस्तृतं तद्वच्चतुर्हस्ताऽऽयतं पुनः । लक्षहोमे भवेत्कुंडं योनिवक्त्रं त्रिमेखलं ॥ " शां॰ म॰ व्यासतो द्विहस्तविस्तृतं फलतश्चतुर्हस्तायतं भवतीत्यर्थः । " चतुर्हस्तायतमिति पक्षांतरं चिरदाहियवादिविषयं । अन्ये तु क्षेत्रफलोक्तिरियं । द्विहस्तकरण्यां हि चतुर्हस्तं क्षेत्रं भवति । तेनैक एव पक्ष इत्याहुः ॥ अत्रर्त्विजो बृहत्पराशरेणोक्ताः । युग्मास्तु ऋत्विजः कार्या ब्राह्मणा ये विपश्चितः । नित्यं जपपराश्चैव नियोज्यास्ते दश द्विजाः ॥ कंदमूलफलाऽऽहारा दधिक्षीराऽशिनोऽपि वा ॥ मात्स्ये । द्विरंगुलोच्छ्रिता कार्या प्रथमा मेखला बुधैः । द्विरंगुलोन्नता तत्र द्वितीया समुदाहृता ॥ उच्छ्रायविस्तराभ्यां च तृतीया चतुरंगुला । चतुरंगुलविस्तारः पूर्वयोरपि शस्यते ॥ तस्य चोत्तरपूर्वेण वितस्तित्रयसंमितं । प्रागुदक्प्रवणं तद्वच्चतुरस्रं समंततः ॥ विष्कंभार्धोच्छ्रितं प्रोक्तं स्थंडिलं विश्वकर्मणा । अष्टादशांगुलोच्चमित्यर्थः । संस्थापनाय देवानां वप्रत्रयसमावृतं । द्विरंगुलोच्छ्रितो वप्रः प्रथमः समुदाहृतः ॥ (द्विरंगुलेत्यार्षं) अंगुलोच्छ्रायकं प्रोक्तं वप्रद्वयमथोपरि । द्व्यंगुलस्तत्र विस्तारः सर्वेषां कथितो बुधैः ॥ दशांगुलोच्छ्रिता भित्तिः स्थंडिले स्यात्तथोपरि । तस्मिन्नावाहयेद्देवान् पूर्ववच्छुक्लतंडुलैः ॥ आदित्याऽभिमुखाः सर्वे साऽधिप्रत्यधिदेवताः । स्थापनीयाः प्रयत्नेन नांऽतरेण पराङ्मुखाः ॥ गरुत्मानधिकस्तत्र संस्थाप्यः श्रियमिच्छता । स च सर्वांते वेद्यां पूर्वभागे स्थाप्यः । अंते तु बादरायण इति न्यायात् । ग्रहमध्ये गरुत्मदादिदेवा न स्थाप्या इति हेमाद्रिः । तदावाहने मंत्रः । सामध्वनिशरीरस्त्वं वाहनं परमेष्ठिनः । विषपापहरो नित्यमतः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ विषाऽपहरण इति वा पाठः ।

पूर्ववत्कुंभमामंत्र्य तद्वद्धोमं समाचरेत् । सहस्राणां शतं हुत्वा समित्संख्याधिकं पुनः ॥ पूर्ववत्समिदाज्यचरून् हुत्वा सुपर्णोसिगरुत्मानिति 'इंद्रंमित्रमिति वा' गरुडहोमं कृत्वा समस्ताभिर्व्याहृतिभिर्लक्षहोमं कुर्यादित्यर्थः । घृतकुंभवसोर्धारां पातयेदनलोपरि । औदुंबरीमथाऽऽर्द्रां च ऋज्वीं कोटरवर्जितां [पर्णशाखाविवर्जितां] ॥ बाहुमात्रां स्रुचं कृत्वा ततः स्तंभद्वयोपरि । बाहोर्मात्रा प्रमाणं यस्यास्तां हस्तद्वयांऽतरालदीर्घामित्यर्थः । कुंभमूले यवमात्रं छिद्रं कार्यमित्युक्तं हेमाद्रौ । घृतधारां ततः सम्यगग्नेरुपरि पातयेत् ॥ श्रावयेत्सूक्तमाग्नेयं वैष्णवं रौद्रमैंदवं । महावैश्वानरं साम ज्येष्ठसाम च पाठयेत् ॥ स्नानं च यजमानस्य पूर्ववत् स्वस्तिवाचनं । पूर्ववत् सुरास्त्वामित्यादिमंत्रैरभिषेकपूर्वकमित्यर्थः । दातव्या यजमानेन पूर्ववद्दक्षिणाः पृथक् । कामक्रोधविहीनेन ऋत्विग्भ्यः शांतचेतसा ॥ न कुर्याद्दक्षिणाहीनं वित्तशाठ्येन मानवः । अदत्वा लोभमोहाद्वा कुलक्षयमवाप्नुयात् ॥ तद्वच्च दश चाऽष्टौ वा लक्षहोमेऽपि ऋत्विजः । कर्तव्याः शक्तितस्तद्वच्चत्वारो वा विमत्सराः ॥ "शां० म० ब्रह्माचार्यसहितानामेवेयं संख्येति केचित् ।" नवग्रहमखात्सर्वं लक्षहोमे दशोत्तरं । कृत्वा दद्यान्मुनिश्रेष्ठ भूषणान्यपि शक्तितः ॥ शयनानि सवस्त्राणि हैमानि कटकानि च । कर्णांगुलीपवित्राणि कंठसूत्राणि शक्तितः ॥ अन्नदानं यथाशक्त्या कर्तव्यं भूतिमिच्छता । अन्नहीनः कृतो यस्माद्दुर्भिक्षफलदो भवेत् ॥ न चाऽत्यल्पधनः कुर्याल्लक्षहोमं नरः क्वचित् । तस्मात्पीडाकरो नित्यं य एव भवति ग्रहः । तमेव पूजयेद्भक्त्या द्वौ वा त्रीन्वा यथाविधि ॥ एकमप्यर्चयेद्भक्त्या ब्राह्मणं वेदपारगं । दक्षिणाभिः प्रयत्नेन न बहूनल्पवित्तवान् ॥ लक्षहोमस्तु कर्तव्यो यदा वित्तं भवेद्गृहे । यतः सर्वानवाप्नोति कुर्वन्कामान् विधानतः ॥ फलं तु । पूज्यते शिवलोके च वस्वादित्यमरुद्गणैः । यावत्कल्पशतान्यष्टावथ मोक्षमवाप्नुयात् ॥ सकामो यस्त्विमं कुर्याल्लक्षहोमं यथाविधि । सर्वान्कामानवाप्नोति पदं चाऽनंतमश्नुते ॥ पुत्रार्थी लभते पु-

तान्धनार्थी लभते धनं । भार्यार्थी लभते भार्यां कुमारी च शुभं पतिं ॥ भ्रष्टराज्यस्तथा राज्यं श्रीकामः श्रियमाप्नुयात् । यं यं प्रार्थयते कामं तं तं प्राप्नोति पुष्कलं ॥ निष्कामः कुरुते यस्तु परं ब्रह्माऽधिगच्छति ॥ इति लक्षहोमः ॥ अथ कोटिहोमः ॥ मात्स्ये । अस्माच्छतगुणः प्रोक्तः कोटिहोमः स्वयंभुवा । आहुतीभिः प्रयत्नेन दक्षिणाभिः फलेन च ॥ पूर्ववद् ग्रहदेवानामावाहनविसर्जने । होममंत्रास्त एवोक्ताः स्नाने दाने तथैव च ॥ कुंडमंडपवेदीनां विशेषोऽयं निबोध मे ॥ कोटिहोमे चतुर्हस्तं चतुरस्रं च सर्वतः । योनिवक्त्रद्वयोपेतं तदप्याहुस्त्रिमेखलं ॥ " शां० म० सर्वतश्चतुर्हस्तमिति विस्ताराऽऽयामखातेष्वित्यर्थः । वक्त्रं कंठः। योनिकंठयुतमिति पितामहचरणाः ।" एकं योनिवक्त्रं पश्चिमेऽपरं दक्षिण इति हेमाद्रौ मदनरत्ने चोक्तं । वेदिश्च कोटिहोमे स्याद्वितस्तीनां चतुष्टयं । चतुरस्रा समंतात्तु त्रिभिर्वप्रैः समावृता ॥ वप्रप्रमाणं पूर्वोक्तं वेदिकायास्तथोच्छ्रयः । यत्तु भविष्ये । कुंडस्य पूर्वभागे तु वेदिं कुर्याद्विचक्षणः । चतुर्हस्तां समां चैव हस्तमात्रोच्छ्रितां नृपेति तत्क्षेत्रफलपरं । तथा षोडशहस्तः स्यान्मंडपश्च चतुर्मुखः ॥ पूर्वद्वारे च संस्थाप्य बह्वृचं वेदपारगं । यजुर्वेदविदं याम्ये पश्चिमे सामवेदिनं॥ अथर्ववेदिनं तद्वदुत्तरे स्थापयेद्बुधः । अष्टौ तु होमकाः कार्या वेदवेदांगवेदिनः ॥ एवं द्वादश तान्विप्रान् वस्त्रमाल्याऽनुलेपनैः । पूर्ववत्पूजयेद्भक्त्या सर्वाभरणभूषणैः ॥ रात्रिसूक्तं च रौद्रं च पावमानं सुमंगलं । पूर्वतो बह्वृचः शांतिं पठन्नास्त उदङ्मुखः ॥ शाक्रं सौम्यं च रौद्रं च कौष्मांडं शांतिमेव च । पाठयेद्दक्षिणद्वारे यजुर्वेदिनमुत्तमं ॥ सौपर्णमथ वैराजमाग्नेयं रुद्रसंहितां । ज्येष्टसाम तथा शांतिं छंदोगः पश्चिमे पठेत् ॥ शांतिसूक्तं च सौरं च तथा शाकुनिकं शुभं । पौष्टिकं च तथा राजन्नुत्तरेणाऽप्यथर्ववित् ॥ पंचभिः सप्तभिर्वाऽपि होमः कार्योऽथ पूर्ववत् । पूर्वद्वारे इति जापका उक्ताः । द्वारपालास्तु भिन्ना इति हेमाद्रिः । पंचभिः सप्तभिरिति द्वादश होमकाः । वाशब्दोऽष्टापेक्षयोक्तः ।

मात्स्ये एवं षोडशाऽप्युक्ताः । तत्रापि ऋत्विजः कार्या रविनंदन षोडश । सर्वहोमेषु राजर्षे दयाचिंचेषु पावना इति । हेमाद्रौ तु विंशति-
श्चतुर्विंशतिर्द्वात्रिंशच्चतुःषष्टिः शतं वा होतार इत्युक्तं । स्नाने दाने च मंत्राः स्युस्त एव मुनिसत्तम । वसोर्धाराविधानं च लक्षहोमवदिष्यते ॥
अनेन विधिना यस्तु कोटिहोमं समाचरेत् । सर्वान् कामानवाप्नोति ततो विष्णुपदं व्रजेत् ॥ अश्वमेधसहस्राणि दश चाऽष्टौ च धर्मवित् ।
कृत्वा यत्फलमाप्नोति कोटिहोमात्तदश्नुते ॥ ब्रह्महत्यासहस्राणि भ्रूणहत्याऽर्बुदानि च । नश्यंति कोटिहोमेन यथावच्छिवभाषितं ॥ इति मा-
त्स्ये कोटिहोमः ॥ अथलक्षहोमादौ हेमाद्रिमदनरत्नयोर्नृसिंहपुराणे विशेषः । दुःस्वप्नदर्शने घोरे ग्रहपीडासु चात्मनः । हसंतीं प्रतिमां चैव
ज्वलंतीं च विशेषतः ॥ प्रस्वेदयुक्तां प्रतिमां दृष्ट्वा च नृपनंदन । तथा महाज्वरग्रस्तो धारां देवस्य मूर्धनि ॥ संततं नरसिंहस्य कुर्याद्वा
कारयेद्बुधैः । अयने विषुवे चैव चंद्रसूर्यग्रहे तथा ॥ नरसिंहः समाराध्यो लक्षहोमं च कारयेत् ॥ अनावृष्टिमहामारीज्वररोगभये तथा ॥ नर-
सिंहं समाराध्य ब्राह्मणैर्वेदपारगैः । कारयेल्लक्षहोमं तु ग्रामपश्च नराधिपः ॥ दृष्ट्वोपसर्गमरणं प्रजानामात्मनश्च यः । सम्यगाराध्य यत्नेन
नरसिंहस्य मंदिरे ॥ शंकरायतने वाऽपि कोटिहोमं समाचरेत् । प्रमाणं बाहुमात्रं तु सर्वतः कुंडलक्षणं ॥ ब्रह्मचारी व्रते युक्तस्त्रिरात्रं तु
विशेषतः । अहोरात्रमुपोष्याऽथ गायत्रीमयुतं जपेत् ॥ निराहाराश्च शुचयस्ते सर्वे संयतेंद्रियाः । आरंभेयुस्ततो यज्ञं ततो होममतंद्रिताः ॥
यवधान्यतिलैर्मिश्रैर्गायत्र्या प्रथमाहुतिं । जुहुयादेकचित्तेन स्वाहाकाराऽन्वितं बुधः ॥ ततो व्याहृतिभिः पश्चाज्जुहुयाच्च तिलादिकं । या-
वत्प्रपूर्यते संख्या लक्षं वा कोटिरेव वा ॥ समस्तव्याहृतिभिरेकाहुतिरित्यर्थः । तावद्दिने दिने कुर्यादच्युताऽर्चनपूर्वकं । तावच्च भोजनं द-
द्याद्यावद्धोमं समाचरेत् ॥ समाप्ते दक्षिणां दद्यात्ततः प्रोक्ष्योदकेन च । एवं कृते तु ग्रामस्य राज्ञो जनपदस्य च ॥ सर्वबाधाप्रशमनी शां-

तिर्भवति सर्वदा । अथ गायत्र्याद्ययुतहोमः । हेमाद्रौ मदनरत्ने च देवीपुराणे । षडस्त्रं लक्षणोपेतं वैडूर्यं कारयेच्छिवं । हेमपीठं सुशोभाढ्यं चंद्रार्कौ तत्र मातरः ॥ चर्चिकाद्याः प्रकर्तव्याः पूर्वादिपरिकल्पिताः । ग्रहाणां प्राग्वत्पूजा कार्या । लक्षहोमः प्रकर्तव्यः सर्वपीडानिवारणः ॥ गायत्र्या ग्रहमंत्रैश्च कूष्मांडैर्जातवेदसे । ऐंद्रवारुणवाह्नेयैर्वायुयाम्यैः सवैष्णवैः ॥ होमः शतसहस्रस्तु अत्रोत्कृष्टो विधीयते । अत्र मंत्रविभागं तु बृहत्पराशरोक्तं वक्ष्यामः । सर्वपीडाविनाशाय कोटिहोमः शुभावहः । यवव्रीहिघृतक्षीरतिलाः कंगुप्रसारिकाः । पंकजोशीरबिल्वाम्रदला होमे प्रकीर्तिताः ॥ तत्रैव ब्रह्मोवाच । लक्षहोमं प्रवक्ष्यामि यथा प्रोक्तं तु शंभुना । भूमिकंपे दिशां दाहे ग्रहयुद्ध उपस्थिते ॥ केतुसंदर्शने चैव आदित्यस्य च कंपने । कृष्णवर्णेऽथ वा सूर्ये तथा छिद्रसमन्विते ॥ रक्तवृष्टिस्तथा नद्यो विपरीता वहंति च । निर्गतं गगनाद्धूमं वारिमध्येऽग्निसंस्थितिः ॥ यस्य राशौ ग्रहाः पंच षट् सप्त च सुराधिप । ग्रहणं चंद्रसूर्यस्य ग्रहैर्वाऽष्टमसंस्थितैः ॥ सूर्यस्याऽभ्यर्चनं कार्यं शिवस्याऽशुभनाशनं । लक्षहोमं महाहोमं कोटिहोमं पुरोदितं ॥ गोभूहिरण्यवस्त्राऽन्नतिलदानं शुभावहं । पायसं दधि क्षीराज्यं देयं नैवेद्यमुत्तमं ॥ एकलिंगे प्रकर्तव्यमथो विप्रगृहेषु च । वृषादिरहितमेकलिंगं । बाहुमात्रे ततः कुंडे जंघामात्रेऽथवा पुनः ॥ होतव्यं सुरराजेंद्र नाऽन्येषु विधिरीदृशः । अहं ते कथयिष्यामि लक्षहोमस्य यो विधिः ॥ चतुर्हस्तं तथा कुंडं विस्तारं सुरसत्तम । षोडशांगुलविस्तारमुच्छ्राये षोडशांगुलं ॥ चतुरंगुलं सवेदोष्ठं चतुर्हस्तस्य कीर्तितं । द्वादशांगुलविस्तारा दैर्घ्याद्विगुणविस्तरा ॥ योनिः कुंडे प्रकर्तव्या नाऽधिका शस्यते कचित् । यवव्रीहिघृतं क्षीरं तिलाः कंगुर्दलानि च ॥ चूतस्य सुरराजेंद्र पालाश्यः समिधस्तथा । दूर्वाः कुशाः शमी ज्येष्ठा औदुंबर्यः शुभावहाः ॥ गायत्री त्र्यंबकं चाऽपि शंभवायेत्यथापि च । जातवेदसमंत्रेण महाँइंद्रेण चैव हि ॥ सहस्रशीर्षेण नमोहिरण्येनेत्यथापि हि । रुद्रमंत्रैस्तथा

सौरैः पंचरात्रागमोदितैः ॥ होतव्यं शतमष्टौ तु सहस्रमथ संख्यया । पंकजोत्पलबिल्वादिहोमद्रव्यं शुभावहं ॥ कंपनं स्वेदनं गात्रे अश्रु-
पातार्थजल्पनं । देवतानां सुराध्यक्ष उत्पाताः क्षयकारकाः ॥ लक्षहोमं प्रकुर्वीत कोटिहोममथाऽपि वा । गोदोहं रुद्रभवने महास्नानं शुभा-
वहं ॥ अन्यथा नरको घोरो जायते राजविभ्रमः ॥ ये देवास्ते ग्रहाः सर्वे ये ग्रहास्ते तु जंगमाः । तेषां संपूजनान्नित्यं दीर्घायुः पुरुषो भ-
वेत् ॥ इति गायत्र्याद्ययुतादिहोमः ॥ अत्र लक्षहोमे कोहिहोमे च बृहत्पराशरोक्तो विशेषः । युग्माश्च ऋत्विजः कार्या ब्राह्मणा ये विप-
श्चितः । नियमव्रतसंपन्नाः सहिताः पार्थिवेन तु ॥ नित्यं जपपराश्चैव नियोज्यास्ते दश द्विजाः । कंदमूलफलाहारा दधिक्षीराऽशिनोऽपि
वा ॥ अग्निं सोमं च सूर्यं च विष्णुं चैव प्रजापतिं । विश्वान्देवान्महेंद्रं च मितं स्विष्टकृतं तथा ॥ दधिमधुघृताक्ताश्च समिधश्चैव यज्ञियाः ।
होमयेच्छतसाहस्रं मंत्रैश्चैव यथाक्रमं ॥ चतुर्विंशति गायत्र्या मानस्तोकेति षट् तथा । त्रिंशद् ग्रहादिमंत्रैश्च चत्वारि विष्णुदैवतैः ॥ कूष्मांडै-
र्जुहुयात्पंच किरिकिया तु षोडश । हुनेद्दशसहस्राणि जातवेदस इत्यृचा ॥ पंचैव तु सहस्राणि जुहुयादिंद्रदैवतैः । तथा । कोटिहोमे चतु-
र्हस्तं चतुरस्रायतं पुनः । योनिवक्त्रद्वयोपेतं तदप्याहुस्त्रिमेखलं ॥ वेदी च कोटिहोमे स्याद्धस्तानां च चतुष्टयं । चतुरस्रा समा तद्वत्त्रिभिर्वप्रैः
समावृता । वेदचतुष्टयस्थांश्चतुरो द्वारपालानुक्त्वाऽऽह । अष्टौ तु होमकाः कार्या वेदवेदांगवेदिनः । एवं द्वादश ते पूज्या वस्त्रमाल्याऽनु-
लेपनैः । अन्यत्प्राग्वत् । कोटिहोमे विशेषो भविष्योत्तरे । संवरण उवाच । भगवन्महदुत्पातसंभवे भूप्रकंपने । निर्घाते पांसुवर्षे च गृह-
भंगे तथैवच ॥ जन्मनक्षत्रपीडासु अनावृष्टिभयेषु च । क्रूरासु ग्रहपीडासु दुर्भिक्षे राष्ट्रविड्वरे ॥ व्याधीनां संभवे जाते शरीरे चाऽतिपीडि-
ते । क्लेशे महति चोत्पन्ने किं कर्तव्यं नरैस्ततः ॥ स्वर्गस्य साधनं यत्तत्कीर्तिदं धनदं तथा । प्रब्रूहि त्वं द्विजश्रेष्ठ तथाऽऽरोग्यप्रदं नृणां ॥

SGDF

सनत्कुमार उवाच । शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि शांतिकर्मण्यनुत्तमं । कोटिहोमाख्यमतुलं सर्वकामफलप्रदं ॥ ब्रह्महत्यादिपापानि येन नश्यंति
तत्क्षणात् । उत्पाताः प्रशमं यांति महत्संपद्यते सुखं ॥ विधानं तस्य वक्ष्यामि शृणुष्वैकमना भव । देवाऽगारे च भवने तीर्थे वा शिवसं-
निधौ ॥ पर्वते वाऽथ कुर्वीत य इच्छेत्क्षेममात्मनः । शुभनक्षत्रयोगे च वारे सर्वगुणान्विते ॥ यजमानस्याऽनुकूले कोटिहोमं समाचरेत् ।
पूजयित्वा प्रयत्नेन ब्राह्मणं वेदपारगं ॥ वस्त्रैर्विभूषणैश्चैव गंधमाल्याऽनुलेपनैः । प्रणम्य विधिवत्तस्मा आत्मानं च निवेदयेत् ॥ त्वं मे य-
तः पिता० सार्वकामिकं ॥ पुरोहितस्ततः प्राज्ञः शुक्लांबरधरः शुचिः । ब्राह्मणैः संवृतः पुण्यैः संयतः सुसमाहितैः ॥ भूमिभागे समे शुद्धे
प्रागुदक्प्रवणे तथा । पुण्याहंवाचयेत्पूर्वं कृत्वा विप्रांस्तु पूजयेत् ॥ ततः समाहितो विप्रैः सूत्रयेन्मंडपं शुभं । उत्तमं शतहस्तं तु तदर्धेन तु
मध्यमं ॥ जघन्यं तु तदर्धेन शक्तिकालाद्यपेक्षया । मध्ये तु मंडपस्याऽथ कुंडं कुर्याद्विचक्षणः ॥ अष्टहस्तप्रमाणेन आयामेन तथैवच । मे-
खलात्रितयं तस्य द्वादशांगुलविस्तृतं ॥ तत्प्रमाणां तथा योनिं कुर्वीत सुसमाहितः । कुंडस्य पूर्वभागे तु वेदिं कुर्याद्विचक्षणः ॥ चतुर्हस्तां
समां चैव हस्तमात्रोच्छ्रितां नृप । स्थापनं तत्र देवानां कुर्याद्यत्नेन बुद्धिमान् ॥ उपलिप्य ततो भूमिं मंडपस्य समंततः । विन्यसेत्कल-
शांस्तत्र जलपूर्णांश्चतुर्दिशं ॥ अश्वत्थप्लक्षचूताद्यैः पल्लवैरुपशोभितान् । वितानमुपरिष्टाच्च मंडपस्य प्रकल्पयेत् ॥ स्थापयेद्दिक्षु सर्वासु तोरणा-
नि विचक्षणः । एवं संभृतसंभारः पुरोधाः सुसमाहितः ॥ पुण्याहजयघोषेण होमकर्म समाचरेत् । स्थापयित्वा सुरान्येद्यां वक्ष्यमाणानरिंदम ॥
ब्रह्माणं पूर्वभागे तु मध्ये देवं जनार्दनं । पश्चिमे तु तथा रुद्रं वसूनुत्तरतस्तथा ॥ ऐशान्यां च ग्रहान्सर्वानाग्नेय्यां मरुतस्तथा । वायुं सौम्यां ॥३३॥
तथैशान्यां लोकपालान् क्रमेण तु ॥ एवं संस्थाप्य विबुधान् यथास्थानं नृपोत्तम । पूजयेद्विधिवद्वस्त्रैर्गंधमाल्याऽनुलेपनैः ॥ वेदोक्तमंत्रैस्त-

SGDF

र्लिंगैः पुराणोक्तैः पृथक्पृथक् । आदित्या वसवो॰ कर्तुः समाहिताः ॥ एवं संपूज्य देवांस्तान्प्रयत्नेन विशुद्धधीः । नैवेद्यैर्विविधैर्भक्ष्यैः फलैर्दीपैः सुशोभनैः ॥ ततस्तु तैर्द्विजैः सार्धं कुंडस्य विधिपूर्वकं । कुर्यात्संस्कारकरणं यथोक्तं वेदवित्तमैः ॥ ततः समाह्वयेद्वह्निं नाम्नाख्यातं घृतार्चिषं । नियोजयेद्द्विजांस्तत्र शतसंख्यान्नृपोत्तम ॥ अलाभे च बहूनां तु यथालाभं नियोजयेत् । विद्यावित्तवयोवृद्धान् गृहस्थान्संयतेंद्रियान् ॥ स्वकर्मनिरतान् शुद्धान् ज्ञानशीलान्प्रयत्नतः । चिंतयेत्तत्र देवेशं पंचास्यं नृप पावकं ॥ मुखानि तस्य चत्वारि सप्तजिह्वानि पार्थिव । एकजिह्वमथैकं तु तत्स्मृतं सार्वकामिकं ॥ धूमायमाने न वृथा होतव्यं ज्वलितेऽनले । ऋग्भिः पूर्वामुखैर्होमो यजुर्भिश्चोत्तरामुखैः ॥ सामभिः पश्चिमे कार्योऽथर्वभिर्दक्षिणामुखैः । ऋग्भिः ऋग्वेदिभिः । आघारावाज्यभागौ तु पूर्वं हुत्वा विचक्षणः ॥ परितश्च परिस्तीर्णे कल्पिते च तथाऽऽसने । ब्राह्मणाः पूर्वमेवं तु सर्वं पश्चात्समाचरेत् ॥ होमो व्याहृतिभिश्चैव सर्वस्तत्र विधीयते । प्रणवादिभिश्च तल्लिंगैः स्वाहाकारांतयोजितैः ॥ जुहुयात्सर्वदेवानां वेद्यां ये चोपकल्पिताः । एवं प्रकल्पयेद्यज्ञं कोटिहोमाख्यमुत्तमं ॥ (तिलाः कृष्णा घृताऽभ्यक्ताः किंचिद्व्रीहिसमन्विताः) । किंचिद्यवसमायुता इति क्वचित्पाठः । होतव्याः कोटिहोमे तु समिधः सुपलाशजाः ॥ दक्षिणा च सहस्रं धेनवः सहस्रं शंखा इत्यादि । सर्वेषामथवागाव इति पक्षे नवशतं गावो नवशतं सुवर्णाः । पूर्णे पूर्णे सहस्रे तु दद्यात्पूर्णाहुतिं शुभां । पंचमे तन्मुखे राजन्सर्वकामार्थसिद्धये ॥ पूर्णाहुत्यः समाख्याताः कोटिहोमे नराधिप । सहस्राणि नृपश्रेष्ठ दश शास्त्रविशारदैः ॥ प्रारंभदिनमारभ्य ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः । होतव्यं यजमानैश्च अथवा सुपुरोहितैः ॥ क्रोधलोभादयो दोषा वर्जनीयाः प्रयत्नतः । यजमानेन राजेंद्र सर्वकामानभीप्सता ॥ अथकोटिहोमस्य शतमुखदशमुखद्विमुखैकमुखभेदा उच्यंते । ते च हेमाद्रौ भविष्योत्तरे । संवरण उवाच । बहुत्वात्कर्मणो ब्रह्मन् कोटिहोमः सुदुष्करः । कालेन महता चैव

SGDF

शक्यः प्राप्तुं कथंचन ॥ नियमा ब्रह्मचर्याद्या दुष्करा इति मे मतिः । निरोधो ब्राह्मणानां च भूशय्यादिः सुदुष्करः ॥ कार्ये गुरुलघीयस्त्व-पर्वकालाद्यपेक्षया । कोटिहोमस्य संक्षेपं वद मे ब्रह्मसंभव ॥ सनत्कुमार उवाच । शताननो दशमुखो द्विमुखैकमुखस्तथा । चतुर्विधो महाराज कोटिहोमो विधीयते ॥ कार्यस्य गुरुतां ज्ञात्वा नैकल्यमथ पर्वणः । पर्व ग्रहणादि । यथा संक्षेपतः कार्यः कोटिहोमस्तथा शृणु ॥ कृत्वा कुंडशतं दिव्यं यथोक्तं हस्त संमितं । एकैकस्मिंस्तथा कुंडे दश विप्रान्नियोजयेत् ॥ सद्यःपक्षे तु विप्राणां सहस्रं परिकीर्तितं । प्रतिलक्षं दशेत्याशयः । एकस्थानप्रणीतेऽग्नौ सर्वतः परिभाविते ॥ " शां० म० एकस्थानात्सर्वतः सर्वस्मिन्कुंडे परिभाविते संस्कृतेऽग्नौ प्रणीते इत्यर्थः " होमं कुर्युर्द्विजाः सर्वे कुंडे कुंडे यथोदितं । (अत्र सर्वेतिकर्तव्यता प्राग्वत्) यथा कुंडबहुत्वेऽपि राजसूये महाक्रतौ ॥ स्यादेवाऽग्निबहुत्वं तु नच यज्ञो विभिद्यते । तथा कुंडशतेऽप्यत्र घृतार्चिषि नियोजिते ॥ एक एव भवेद्यज्ञः कोटिहोमो न संशयः । एवं यः क्रियते क्षिप्रं व्याकुलैः कार्यगौरवात् ॥ शताननः स विज्ञेयः कोटिहोमो न संशयः । अत्र कुंडानां हस्तमात्रता शीघ्रदाहिघृतादिपरा । तिलयवादौ तु । लक्षार्धे त्रिकरं कुंडं लक्षहोमे चतुष्करं । तथा । अयुतेत्वथ होतव्ये कुंडं स्याद्धस्तमात्रकं । द्विगुणं लक्षहोमे च कोटिहोमे चतुर्गुणमिति तंत्रांतरोक्तं ज्ञेयं । " शां० सा० अत्र चाऽऽचार्यो नैर्ऋतकुंडेऽग्निं प्रतिष्ठापयेत् । ततस्तमग्निमन्येषु कुंडेषु ऋत्विजः प्रणयेयुः " अत्र ऋत्विगाचार्यसहित इत्युक्तस्याऽऽचार्यस्य विशेषाऽनुक्तेः सहस्रसंख्या ऋत्विजामेव ॥ इति शतमुखः ॥ स्वल्पैर्होमिभिः कार्यः स्याद्वर्षाकालादिके यदा । तदा दशमुखः कार्यः कोटिहोमो महामते ॥ विप्राणां द्वे शते तत्र विभज्य विनियोजयेत् । अत्र कोटिदशांशदशलक्षाण्येककुंडे इति । कुंडं पंचकरं प्रोक्तं दशलक्षाहुतौ क्रमादित्युक्तेः पंचहस्तकुंडानि प्रतिकुंडं च ऋत्विजां विंशतिः सि-

SGDF

ष्यति । मंडपश्च पंचाशत्करः पंचविंशतिकरो वा ॥ इति दशमुखः ॥ यत्र कुंडद्वयं कृत्वा विभज्य च विभावसुं । होमं कुर्युर्द्विजा भूयः सं-
स्कृत्य विधिपूर्वकं ॥ शतं तत्र नियोज्यं च विप्राणां प्रविभज्य वै । मासेऽथवाऽर्धमासे वा कार्यकाले ह्युपस्थिते ॥ तदा तु द्विमुखः कार्यः
कोटिहोमो विचक्षणैः । यदा तु स्वेच्छया यज्ञं यजमानः समापयेत् ॥ कालेन बहुना राजंस्तदा चैकमुखो भवेत् । एककुंडस्थितो वह्निरे-
कचित्तैः समाहितः ॥ यथालाभस्थितैर्विप्रैर्ज्ञानशीलैर्विचक्षणैः । न संख्यानियमश्चाऽत्र ब्राह्मणानां नरोत्तम । न कालनियमश्चैव स्वेच्छया
यज्ञ उच्यते ॥ " शां० म० । एकरात्रं त्रिरात्रं वा पंचरात्रमथापि वा । शिवगाथां विष्णुगाथां शांतिं ब्राह्मणभोजनं ॥ समापयेत्प्रतिदिनमेवं भक्तिसम-
न्वित इति वासिष्ठेऽप्येकरात्रादिग्रहणं नियमाऽनादरार्थं । " आवृत्त्या कर्तुकामस्य चातुर्मास्यादिकर्मवत् । सदा प्रसक्तः कर्तव्यो यज्ञोऽयं
सार्वकामिकः ॥ अयमेकमुखो राजन् कालेन बहुना भवेत् । बहुविघ्नश्च कालो वै तस्मात्संक्षेपमाचरेत् ॥ यतो हि वित्तमायुश्च चित्तं चै-
वाऽस्थिरं सदा । अतः संक्षेपतः कार्यं धर्मकार्यं प्रशस्यते ॥ ततः समाप्ते यज्ञे तु कारयेत्सुमहोत्सवं । शंखतूर्यनिनादेन ब्रह्मघोषरवेण च ॥
(ब्रह्म वेदः) ततस्तु दक्षयेद्विप्रानृत्विजः श्रद्धयाऽन्वितः । निष्कैश्च कंकणैश्चैव कुंडलैर्विविधैर्नृप ॥ गोशतं चैव दातव्यमश्वानां च शतं
तथा । सहस्रं च सुवर्णानां सर्वेषामपि दापयेत् ॥ ग्रामैर्गजैरथैरश्वैः पूजयेच्च पुरोहितं । दीनांऽधकृपणांश्चाऽन्यान्वस्त्रैरन्नैश्च तोषयेत् ॥ तत-
श्चाऽवभृथे स्नायात्तैर्घटैः पूर्वकल्पितैः । लक्षहोमोक्तमंत्रेण सदा विजयकारिणा ॥ एवं समापयेद्यस्तु कोटिहोममखं शुभं । तस्याऽऽरोग्यं
प्रियाः पुत्रा आयुर्वृद्धिश्च संपदः ॥ सर्वपापक्षयश्चाऽऽशु जायते नृपसत्तम । अनावृष्टिभयं नैव उत्पातभयमेव च । दुर्भिक्षग्रहपीडाश्च प्रशमं
यांति भूतले ॥ एतत्पुण्यं पापहरं सर्वकामफलप्रदं । सनत्कुमारमुनिना पार्थिवाय निवेदितं ॥ सर्वोपसर्गशमनं भवनाशनं च ये कारयंति

मनुजा नृप कोटिहोमं । भोगानवाप्य मनसोऽभिमतान्प्रकामं ते यांति शक्रसदनं भुवि शुद्धसत्वाः ॥ " शां० म० अत्र यथैते साहस्राः साद्यस्क्रा इत्येकसंज्ञयोपक्रांतेषु क्रमाम्नातेषु च निकायिसंज्ञकेषु यागेषु प्रथमस्याऽऽम्नातधर्मकस्य धर्मा उत्तरेष्वनाम्नातधर्मकेषु निकायित्वाऽवांतरसामान्यात्साहस्रसाद्यस्क्राद्येकनामकत्वाच्च प्रवर्तंत इत्यष्टमे निकायिनां तु पूर्वस्योत्तरेषु प्रवृत्तिः स्यादित्यत्र निरणायि । तथेह चतुर्विधो महाराजकोटिहोमइति चतुर्णां कोटिहोमत्वाऽवांतरसामान्येनाऽऽम्नातधर्मकस्यैकमुखस्य धर्मा अनाम्नातधर्मकेषु द्विमुखादिषु प्रवर्त्तंते। तेन तेषां विकृतित्वं । तत्र द्विमुखे तावत्कुंडद्वयं प्रकृतिप्राप्तेषु शतपंचाशत्पंचविंशतिहस्तमंडपेषु मध्यमनवमांशे कार्यं । तस्यैव मध्यमेनवमांशेतु कुंडंकुर्याद्विचक्षण इति प्रकृतौ वचनेनाऽत्रापि तथाप्राप्तेः । तच्च कुंडद्वयं षड्ढस्तं । दशलक्षमिते होमे षट्करं संप्रचक्षत इति भविष्यत्पुराणात् । पंचहस्तं वा । कुंडं पंचकरं प्रोक्तं दशलक्षाहुतौ क्रमादिति तंत्रांतराच्च । दशलक्षोत्तरमेकोनकोटिपर्यंतं पंचषट्करमित्यर्थः । अयुतहोमतः प्राप्तमेकहस्तत्वं प्राकृतं परिमाणं त्वदृष्टार्थत्वापत्त्याऽप्राकृतकार्यत्वाद्बाध्यते । अर्थात्परिमाणमिति कात्यायनोक्तेश्च । तत्र पंचविंशतिहस्ते मंडपे मध्यनवांशे दक्षिणोत्तरयोः कुंडद्वयं निविशते । कथंचित्प्रकृतितो द्वादशांगुलमेखलाप्राप्तेः । इतरयोस्तु मंडपयोः सुगम एव निवेशः । एवं दशमुखेऽपि प्राकृतैकहस्तत्वबाधेन पंचकराणि षट्कराणि वा दश कुंडानि । तेषु प्रत्येकं दशलक्षाहुतयः । तत्र पंचविंशतिहस्ते मंडपे मध्यमांशे पूर्वादिषु चतुर्दिक्षु मध्ये संलग्नानि चत्वारि कुंडानि । प्राकृतमध्यमांशाऽधिकरणत्वस्य यावत्संभवमनुग्रहस्य न्याय्यत्वात्प्राचि नवमांशे तु प्राकृती चतुष्करा वेदी । सप्तस्वंशेषु षट्कुंडानि। यः कश्चिदेकोंऽशस्तु रिक्त एव ॥ कुंडद्वयं मध्यमांऽशे अष्टस्वंशेष्वष्टावित्यपि केचित् । शतमुखेऽपि पंचविंशतिहस्ते तावन्मंडपे शतकुंड्या निवेशो बाधित एव। पंचाशद्धस्ते यद्यपि संभवति तथापि सहस्रविप्राणां

SGDF

सुखेन निवेशो बाधितः । अतः शतहस्ते एव निवेश उच्यते । तत्र मध्यमांशे प्राग्भागे उदक्संस्था पंचानामेका पंक्तिः । तेषां च कुंडानां प्रत्येकमंतरं सार्धपंचहस्ताश्चत्वार्यंगुलानि च । ततः प्रतीच्यामेतादृशमेवाऽन्यत्पंक्तित्रयं कार्यं । पंक्तीनामंतरं चाऽष्टौ हस्ता अष्टांगुलानि च । एवं विंशतिकुंडानि मध्यभागे। अन्येष्वष्टसु भागेषु मध्ये द्वेद्वे अष्टसु दिक्ष्वष्टावष्टाविति । प्रत्येकं दशदशेति । ननु शतकुंडेषु प्रत्येकं लक्षाहुतिप्राप्तिः । नचैतत्सद्यः कोटिहोमपक्षे संभवति । कृत्वा कुंडशतं दिव्यं यथोक्तं हस्तसंमितमिति शतमुखप्रकरणे कुंडानां हस्तपरिमाणोक्तेरिति । तत्रकेचिद्धस्तसंमितमित्यत्र हस्ताभ्यां हस्तैर्वा संमितमिति विग्रहेण द्वित्रिचतुर्हस्तताऽपि युज्यते । द्विहस्तेऽपि तु लक्षमाहुतयः संमांत्येव । अतएव हेमाद्रौ । अयुते त्वथ होतव्ये कुंडं स्याद्धस्तमात्रकं । द्विगुणं लक्षहोमे तु कोटिहोमे चतुर्गुणमिति । यद्यप्यौत्सर्गिक एकवचनांतेनैव विग्रहस्तथाप्यनुपपत्त्या द्विबहुवचनांतेनाऽपि क्रियते । यथा सप्तदशप्राजापत्यान्पशूनालभत इत्यत्र चोदकप्राप्तैकपशुनिष्पन्नहृदयाद्येकादशाऽवदानगणाऽनुरोधेन प्रजापतिर्देवता यस्याऽसौ प्राजापत्यः प्राजापत्यः प्राजापत्यश्च प्राजापत्या इति कृत्तद्धितानामेकशेषः। ननु अयं चाऽयं चाऽयं चैत इत्येकशेषोत्तरं तद्धितः । चोदकबाधापत्तेरित्युक्तं । एवं च द्विचतुर्हस्तकुंडसंपत्त्या युज्यंत एकैकस्मिन्कुंडे लक्षमाहुतय इत्याहुः । तातचरणास्तु । व्यासतुल्यखातेन षट्पंचचतुस्त्रिद्व्यंगुलानां पंचमेखलानां विंशत्यंगुलोच्चतया च मध्याऽवकाशविवृद्ध्या एकैकहस्तेष्वपि शक्या एव लक्षमाहुतयः कर्तुं । अनारभ्याऽऽम्नातपंचमेखलापक्षेण प्राकृतमेखलात्रयबाधस्तूपदिष्टैकहस्तत्वाऽनुरोधेनेति युक्तमाहुः । अत्रैकस्मिन्कुंडे आज्यभागांतं कृत्वाऽन्यकुंडेष्वग्निप्रणयनमिति केचित् । तन्न । वारुणप्राघासिकदक्षिणोत्तरवेद्योरनुष्ठीयमानायां मारुत्यामाग्नेयाद्यष्टहविष्षु चाऽऽघाराज्यभागप्रयाजाद्यंगानांपृथगनुष्ठानवदिहाऽपि तिस्रआहुतीर्जुहोतीतिवत्संख्यया भिन्नेषु कोटिसंख्याकेषु

होमेषु लक्षशः शतकुंडेष्वनुष्ठीयमानेष्वाज्यभागातस्विष्टकृदाद्यंगाऽनुष्ठानभेदस्यैव न्याय्यत्वात् । किंच अप्रमादार्थेन दीक्षाकालीनजागरेण दीक्षोपयुक्तसंभारसंरक्षणेऽपि प्रायणीयाद्यर्थसंभारसंरक्षणार्थोऽऽतिदेशिकजागरणावृत्तिवदिहाऽप्यग्निसमिंधनार्थेध्माधानावृत्तिः कथमप्यवार्यैव । नह्याचार्यकुंडस्थेऽग्नौ समिद्धे कुंडांतरस्थानां समिंधनं भवति । अतएवाऽयुतहोमे पूर्वलिखिततत्तद्ग्रहाकारनवकुंडीपक्षे प्रधानायतनादग्निं विभज्य कुंडेषु प्रणीय नवाचार्या आज्यभागांतं कृत्वेत्यादिना होमशेषं समाप्य पूर्णाहुतींहुत्वेत्यंतेनाऽऽज्यभागांताना स्विष्टकृदादीनां चांऽगानामावृत्तिलिखनं प्रयोगपारिजातीयं संगच्छते । तदेव च कोटिहोमे चोदकात्प्राप्तं । प्राकृताऽष्टसंख्याबाधेन नवनवतिसंख्यामात्रं विधीयते । यद्यपि प्रणयनांतरं तथापि तद्धर्मकमेव । सर्वथांऽगानामावृत्तिरेव । एतावान्परं विशेषः । शतसंख्यया कुंडेषु नवसंख्या ग्रहाद्याकारस्थलविशेषाश्च निवर्तंते । अतोऽग्निस्थापनोत्तरमेव प्रणयनं । यत्तु पारिजाते मध्यकुंडात्प्रणयनमुक्तं । तन्न । प्रागुदगग्रवर्गप्रचारबाधात् । तेन तत्संरक्षणार्थं नैर्ऋत्यकुंडादेव प्रणयनं कार्यं । अस्तु वा कथंचिदयुतहोमे मध्यकुंडसद्भावात्तस्य च सर्वप्रधानभूतसूर्यदेवत्यत्वात्कथंचित्ततः प्रणयनं । शतमुखे तु मध्ये कुंडनिवेशाऽभावान्न ततोऽग्निप्रणयनं। मध्यस्थलसमीपवर्तिष्वनेककुंडेषु तु विनिगमनाविरहः । सर्वोऽप्ययं कोटिहोमविचारस्तातचरणैर्द्वैतनिर्णये सुविवृत इति नेह विस्तरः ॥ ” केचित् ग्रामगजादेः पुरोहितस्य चाऽन्यत्राऽसंभवाच्चतुरोऽपि प्रकारान् राजाधिकारिकानाहुः । पितृचरणास्तु फलवाक्ये मनुजोक्तेरन्यस्याऽपि बहुधनत्वे राजदत्तग्रामादिदाने वाऽधिकारः । पुरोहितशब्दस्तु गुरवे ग्रामरत्नानीतिवदाचार्येऽप्युपपन्न इत्याहुः । अत्र उत्तमं शतहस्तं तु तदर्धेन तु मध्यमं । जघन्यं तु तदर्धेन देशकालाद्यपेक्षयेति भविष्योत्तरोक्तो मंडपो ज्ञेयः । तत्र शतहस्ते बहिः पंच हस्तान् मध्ये स्तंभचतुष्कमष्टहस्तं दशहस्तं वा दत्वा मध्ये दशदशहस्तोपरि मध्यस्तंभसमान्

SCDF

स्तंभान् दत्वोपरि तिर्यक्काष्ठानि दत्वा सर्वं मध्यचतुष्कोपर्युच्चं कुर्यात् । अस्याऽशास्त्रीयत्वेऽपि सौकर्यार्थत्वात् । ततः प्रागुदक्सूत्रे दशधा विभज्य दशदश प्रागपराण्युदंचि च सूत्राणि दद्यात् । तेन दशहस्ताः शतं कोष्ठका भवंति । तेषां मध्यं प्रसाध्य द्विहस्तकर्णिकानि चतुरस्राणि पद्मानि संभिन्नानि वा शतं कुंडानि कुर्यात् । तेन दशकुंडानि दशवीथ्यो भवंति । अत्रैकादशन्यायेन दशभेदाद्दारुणप्राघासिक दक्षिणोत्तरविहारवत्तद्देशस्थान्येवांऽगानि तद्देशस्थप्रधानस्योपकुर्वंतीति भूसंस्काराद्याज्यभागांतमिध्माबर्हिःस्रुक्स्रुवप्रणीताचरुश्रपणादिभेदेन पृथक्कुर्यात् । एकस्थानप्रणीतेऽग्नावित्युक्तेराद्यपंक्तावाद्यकुंडे गृह्यं लौकिकं वाऽग्निं निधायाऽन्येषु प्रणयेत् । स्विष्टकृत्पूर्णाहुतिवसोर्धाराद्यपि पृथगेव । सर्वतोमुखयज्ञवत् । तत्राऽध्वर्युभेदात्कर्तृभेदः । अत्र तु तदैक्यमिति विशेषः । इति कमलाकरभट्टकृतौ भविष्योत्तरे शतमुखादिकोटिहोमः ॥ (अत्र कोटिहोमात्परं कतिपयपुस्तकेषु बह्वृचपरिशिष्टोक्तो ग्रहयज्ञप्रयोगोऽधिको दृश्यते । तस्य तु प्रयोगरत्नादौ विस्तरेणोक्तत्वाल्लोकेऽपि विरलप्रचारतयाऽनावश्यकत्वाच्च नेहोपात्तः । किंतु पूर्वमयुतहोमीयप्रयोगे ग्रंथकृता निर्दिष्टानामिमंदेवा इत्यादिमंत्राणां माध्यंदिनशाखागोचरत्वेन बह्वृचाऽनुपयोगित्वात् तत्रैवाऽग्रे स्वस्वशाखीयानामेव तेषामावाहनादौ ग्रहणोपदेशाच्च मयूखधृता वसिष्ठोक्तक्रमाऽनुसारेणैव ग्रहादिमंत्रा दर्शिताः । मंडपकरणार्थं च गणेशकूर्माऽर्चनाद्यप्यत्राऽनुक्तत्वात्तत एवोद्धृतं । एवमन्यत्राऽपि यथायथं ज्ञेयं । ग्रहयज्ञकालनिर्देशकखेटज्येतिश्लोकात्पूर्वं अथ ग्रहयज्ञकालविचार इति वक्तव्ये अत्रयद्यपीत्यादिसंगृह्यते इत्यंतो लेखस्तत्र भ्रमात्पतित इत्यवधार्यं)

॥ अथ प्रसवशांतयः । “ वि० पा० दुष्टनक्षत्रजननशांतिविधानानि जननाऽशौचोत्तरकाले कार्याणि । सगतिकत्वात् । जन्मतोद्दादशाहेवेत्यादिवक्ष्यमाणवचननिचयाच्छुचिकर्तृकत्वाच्च । एतानि जनननिमित्तकशांतिविधानानि नामकरणात्पूर्वं कार्याणि । नैमित्तिकत्वात् । दु-

GDF

ष्टनक्षत्रजाताना शांतिं कृत्वा विधानतः । द्वादशैकादशे वाऽह्नि नाम कुर्यात्ततः परमिति स्मृत्यंतराच्च । यदा बहुनिमित्तसंपातस्तदा प्रतिनि-
मित्तं नैमित्तिकमिति न्यायेन सर्वाणि नैमित्तिकानि कार्याणि । यथाऽमावास्यायां ज्येष्ठानक्षत्रे व्यतीपातादौ जातस्याऽमावास्यादिशांतिः क्रि-
यते । तत्र क्रमस्त्वैच्छिकः । यद्वा तंत्रेणैव कार्याणि । कर्त्रादीनामेकत्वात् । कुमार्या अप्येतत्कार्यं । न्यायसाम्यात् । सुतः सुतावेत्यादिवक्ष्य-
माणवचनाच्च । ” (अथ सामान्यत्वेन सर्वशांत्युपयोगिकालविचारः । मु० सिं० । स्याच्छांतिकं सह सुमंगलपौष्टिकाभ्यां क्षिप्रध्रुवांऽत्य-
चरमितमघासु शस्तं । खेऽर्के विधौ सुखगते तनुगे गुरौ नो भृग्विज्यमौढ्यमुखरे शुभदं निमित्ते ॥ खेऽर्के लग्नाद्दशमस्थे रवौ । सुखगते च-
तुर्थस्थिते चंद्रे । तनुगे जन्मस्थे गुरौ च प्रशस्तं । भृग्विज्येति गुरुशुक्रयोर्बाल्यवार्धकाऽस्तेषु न प्रशस्तमित्यर्थः । ध० सिं० मुख्यकालं प्र-
वक्ष्यामि शांतिहोमस्य यत्नतः । जातस्य द्वादशाहे तु जन्मर्क्षे वा शुभे दिने ॥ जननाद्द्वादशाहे शांतिकरणे शांत्युक्तनक्षत्राहुतिवह्निचक्राऽव-
लोकनादिकं नावश्यकं । कालांतरे त्वावश्यकं । एवमन्यशांतिष्वपि ज्ञेयं । संस्कारनित्यकर्मसु निमित्ताऽव्यवहितनैमित्तिकेषु रोगातुरे च व-
ह्निचक्रादिकं नाऽपेक्षितं । अग्नेः स्थापनवेलायां पूर्णाहुत्यामथापि वा । आहुतिर्वह्निवासश्च विलोक्यौ शांतिकर्मणि ॥ त्र्युत्तरारोहिणीश्रवणधनि-
ष्ठाशततारकापुनर्वसुस्वातिमघाऽश्विनीहस्तपुष्याऽनुराधारेवतीनक्षत्रेषु गुरुशुक्राऽस्तमलमासरहिते शुभवारतिथ्यादौ शांतिः कार्या । निमित्ताऽ
व्यवहितनैमित्तिके रोगशांतौ चऽस्तादि विचारणा नास्ति । इति प्रसंगात्सर्वशांत्युपयोगी शुभदिननिर्णयः) तत्र बहुप्रसवेषु तच्छांतिषु
चोक्तत्वादादौ गोमुखप्रसव उच्यते । गर्गः । प्रणिपत्य रविं वक्ष्ये प्रायश्चित्तमनुस्मरन् । सर्वाऽरिष्टविनाशाय यदुक्तं ज्योतिरर्णवे ॥ (अत्र शां-
तिके प्रायश्चित्तपदं गौणं । तद्बीजं तु शांतिमयूखारंभे द्रष्टव्यं) पित्ररिष्टे सुताऽरिष्टे मात्ररिष्टे तथैव च । यन्नक्षत्रोत्पत्तौ पित्राद्यरिष्टं श्रुतं

SGDF

तत्रेदं कुर्यादित्यर्थः । (अरिष्टं मरणं । नत्वशुभसामान्यं । जातकेऽरिष्टपदस्य मरणवाचित्वेन दृष्टत्वात् । अन्यथा धनहान्यादावपि गोप्रसवशांतिरापद्येतेति भाति) प्रायश्चित्तं तदा कुर्यात्तत्तद्दोषस्य शांतये । " शां० म० तादृशनक्षत्रोत्पत्त्या सूचिते पित्राद्यरिष्टे । प्रायश्चित्तमित्यत्रापि तत्तदित्यन्वेति । देहलीदीपवत् । तेन तत्तद्दोषशांत्यै तत्तत्प्रायश्चित्तं कुर्यादित्यर्थः । " पौष्णाऽश्विन्योर्गुरौ सार्पमघाचित्रेंद्रमूलभे । एषु ऋक्षेषु जातस्य कुर्याद्गोजननं तथा ॥ (पौष्णं रेवती । गुरुः पुष्यः । सार्पमाश्लेषा । इंद्रो ज्येष्ठा) तथाशब्दः समुच्चयार्थः । " शां० सा० तेनाऽत्र प्रायश्चित्तं मूलादिशांतिं गोजननं च कुर्यादिति समुच्चयो विधीयते । अन्यथा गोप्रसवस्याऽप्यनिष्टनिरासार्थत्वेन मूलादिशांत्या विकल्पः स्यात् । नचाऽदृष्टार्थत्वात्समुच्चयः । एकप्रकरणाऽधीतत्वाऽभावात् । अन्यथा क्षयादिनिरसनार्थकदलीदानादेरपि समुच्चयाऽऽपत्तेः । तत्राऽपि शांतिकात्पूर्वं वा पश्चाद्वा गोजननं कार्यं । वि० पा० अयं च गोप्रसवो नक्षत्रादिशांतेः प्राक् कार्यः । प्रथमं गोमुखाज्जन्म ततः शांतिकमाचरेदिति व्यतीपातप्रकरणोक्तेः । बाधकांतराऽभावाच्च । " (अत्र पश्चात्करणमयुक्तं । गोप्रसवात्प्राक् पुत्रमुखदर्शनाऽभावेन शांतिकांतरांऽगभूताऽभिषेकाऽनुपपत्तेः । गोमुखप्रसवं कुर्याच्छांतिं कुर्यात्प्रयत्नतः । प्रथमं गोमुखाज्जन्म ततः शांतिं समाचरेदिति व्यतीपातादिशांतिस्थशौनकीयलिंगाविरोधाच्चेति कश्चित्) तेन पित्ररिष्टादौ तत्तन्नक्षत्रादिशांतिं कृत्वा एतच्च कुर्यादित्यर्थः । पित्रारिष्टे इत्यनेनैव मूलादावपि प्राप्तेः पुनर्मूलादिग्रहणं यत्र मूलादेश्चतुर्थपादादौ तदभावस्तत्रापि प्राप्त्यर्थं । जन्मर्क्षे वा त्रिजन्मर्क्षे शुभवारे शुभे दिने । (त्रिजन्मर्क्षे जन्मनक्षत्रे तस्माद्दशमे एकोनविंशे चेति नक्षत्रत्रये इत्यर्थः ॥ दिनं चांद्रं तिथिरिति यावत् । अन्यथा पौनरुक्त्याऽऽपत्तेः) कृत्वाऽभ्यंगादिकं सर्वं गृहाऽलंकारपूर्वकं ॥ गोमयेनोपलिप्याऽथ गृहस्यैशानभागके । पंकजं कर्णिकायुक्तं रजोभिः श्वेतवर्णकैः ॥ व्रीहींस्तत्र विनिक्षिप्य

यथावित्ताऽनुसारतः । नवशूर्पे तु तन्मध्ये रक्तवस्त्रं प्रसारयेत् ॥ स्थापयित्वा शिशुं तत्र पुनः सूत्रेण वेष्टयेत् । प्राङ्मुखं तमवाक्पादं तिलगर्भगतं शिशुं ॥ (अवाक् अवाच्यां दक्षिणस्यां पादौ यस्य तं । अवाक्शब्दस्याऽवाचीशब्दसमानार्थकत्वं व्याकरणे स्पष्टं । अवाङ्मुखः पीडयमान इत्यादाववाक्शब्दस्याऽधोवाचित्वेऽपि प्रकृते न तत् । शिशोरुपवेशनाऽसंभवेन तदसंभवात्) गोमुखं दर्शयित्वाऽथ पुनर्जातं तु गोमुखात् । “ शां० सा० शिशुमभि गोमुखं दर्शयित्वेत्यर्थः ” विष्णुर्योनिमिति सूक्तेन गव्येन स्नापयेच्छिशुं ॥ (गव्येन पंचगव्येन विष्णुर्योनिमिति सूक्तेनेत्यस्य देहलीदीपवज्जातमित्यनेन स्नापयेदित्यनेन च संबंधः । सूक्तेन जन्म विचिंत्य पुनरावृत्तेन तेनैव स्नापयेदित्यर्थः । कौस्तुभेऽप्येवं) गवामंगेषुमंत्रेण गवामंगेषु [गोवामांगेषु] संस्पृशेत् । विष्णोः श्रेष्ठेन मंत्रेण गोप्रसूतं तु बालकं ॥ आचार्यस्तु समादाय पश्चान्मात्रे ददेत्तदा । [साचार्यस्तु समादाय पश्चान्मात्रे ददेत्पिता] माता जघन्यभागस्था शिशुमानीय तन्मुखात् ॥ (जघन्यभागः पश्चाद्भागः । तन्मुखाद्गोमुखात्) ततः पित्रे तदा दद्यात्ततो मात्रे प्रदापयेत् । वस्त्रं स्थाप्य पिताऽस्याऽथ [वस्त्रे नवे च संस्थाप्य] पुत्रस्य मुखमीक्षयेत् । “ शां० सा० वस्त्रं स्थाप्य निष्कास्येत्यर्थः ” गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिश्च संयुतं (सर्पिः कुशोदकं) । आपोहिष्ठादिभिर्मंत्रैरभिषिंचेत्ततः शिशुं ॥ मूर्ध्नि चाऽऽघ्राय तं पुत्रं तन्मंत्रेण तदा पिता । “ शां० सा० तन्मंत्रेण अंगादंगादित्यनेन ” (कन्यायास्तूष्णीमाघ्राणं । स इति मंत्रगतपुँल्लिंगविरोधात् । आश्वलायनीयप्रवासप्रकरणे तथैव दर्शनाच्च) अंगादंगात्संभवसि हृदयादधिजायसे । आत्मा वै पुत्रनामाऽसि स जीव शरदः शतं ॥ मूर्धनि त्रिरवघ्राय तं शिशुं स्थापयेत्ततः । पुण्याहं वाचयेत्पश्चाद्ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ॥ दरिद्रायाऽथ विप्राय तां गामभ्यर्च्य दापयेत् । गोवस्त्रस्वर्णधान्यानि दद्यादर्कादितः क्रमात् ॥ “ शां० म० अर्कादितः अर्कादीनां प्रीतये ब्राह्मणेभ्यो

SGDF

दद्यात् "(गवादिदानमाचार्यादिभ्य एव । उपस्थितत्वात् । अंते दक्षिणाऽनुक्तेश्च) यथाशक्ति धनं दद्याद्ब्राह्मणेभ्यस्तथा पिता ॥ ततो होमं प्रकुर्वीत स्वस्वशाखोक्तमार्गतः ॥ उल्लेखनादिकं कृत्वा चाऽऽज्यभागांतमाचरेत् । (अग्निस्थापनांते ग्रहपूजेति शांतिसारादौ । मयूखे तु सा नोक्ता । इदमेव युक्तं । मूलादिशांतौ अपूजिताभ्योऽपि देवताभ्यो होमस्य सर्वैः स्वीकारात् । भेदे मानाऽभावाच्च) होमस्यैशानदिग्भागे धान्योपरि शुभं घटं ॥ (होमस्य होमदेशस्य) पंचगव्यं घटे स्थाप्य तिलांस्तत्र विनिक्षिपेत् । क्षीरद्रुमकषायांश्च पंचरत्नानि निक्षिपेत् ॥ कषायो निर्यासः । वस्त्रयुग्मेन संछाद्य गंधादिभिरथाऽर्चयेत् । विष्णुं वरुणमभ्यर्च्य प्रतिमायां विधानतः [प्रतिमां च विधानतः] ॥ " शां० म० प्रतिमां यक्ष्मघ्नः । अग्रे तद्देवत्यहोमविधानात् । चकाराच्च । सं० कौ० प्रतिमां० चकाराच्चेति केचित् । तन्न । विष्ण्वादिपूजायां प्रतिमानियमसंभवे अपूर्वपूजांऽतरविधिकल्पनस्याऽन्याय्यत्वात् । चकारस्य विधानशब्दोक्ततत्तदुचितेतिकर्तव्यतानिरूपितसमुच्चयाऽर्थत्वात् । " (वस्तुतस्तु यद्यपि प्रकृतपूजायां प्रतिमानियमस्वीकारे लाघवं तथाप्येकवचनाऽनुपपत्तेर्दुष्परिहरत्वान्मयूखोक्तमेव साधु) यतइंद्रादिभिर्मंत्रैः कुंभं स्पृष्ट्वाऽभिमंत्रयेत् । यतइंद्रेति षड्ऋचः सूक्तशेषः । दधिमध्वाज्ययुक्तेन होमं कुर्यात्प्रयत्नतः ॥ युक्तेनेति भावे क्तः । योगेनेत्यर्थः । आपोहिष्ठेति तिसृभिरप्सुमेसोम इत्यथ । (अप्सुम इत्यस्याऽननुष्टुभो ग्रहणमिति कौस्तुभे । युक्तं चैतदेव । पूर्वोत्तरसाहचर्येण गायत्रीछंदस्कस्यैव लाभात् । तेन क्वचिदनुष्टुभो ग्रहणमिति पाठोऽपपाठ एवेति ज्ञेयं) तद्विष्णोःपरमंपदमक्षीभ्यामिति सूक्ततः ॥ ऋग्भिराभिः प्रतिऋचमष्टाविंशतिसंख्यया ॥ अशक्तावष्टसंख्यं वा दधिमध्वाज्यसंयुतं ॥ आदित्यादिग्रहाणां च होमं कुर्यात्समंत्रकं । ग्रहाणां च दध्यादिसंयुतं होमं कुर्यादित्यर्थः । अन्यथा पुनर्दध्यादिग्रहणस्य वैयर्थ्याऽऽपत्तेः ॥ ॥ अथ प्रयोगः ॥ कर्ता पूर्वोक्तशुभकाले उपलेपनादिना

गृहमलंकृत्य भार्यापुत्राभ्यां सहाऽभ्यंगस्नानं कृत्वा देशकालकीर्तनांऽते अस्य बालकस्याऽमुकदुष्टकालोत्पत्तिसूचितसकलाऽरिष्टपरिहारद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं गर्गोक्तां गोप्रसवशांतिं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य गणेशं संपूज्याऽऽचार्यं वृणुयात् । आचार्यः प्रादेशकरणांते गृहस्यैशानभागे गोमयोपलिप्ते श्वेतवर्णरजोभिः कर्णिकायुक्तं महत्कमलं विलिख्य तत्र यथाशक्ति व्रीहीन्निक्षिप्य तन्मध्ये नवे शूर्पे प्रागग्रे रक्तवस्त्रं प्रसार्य तत्र तिलान्विकीर्य तेषु प्राङ्मुखं दक्षिणदिक्पादं शिशुं निधाय रक्तवस्त्रेणाऽऽच्छाद्य सशिशु शूर्पं सूत्रेणाऽऽवेष्टय शिशुसमीपे गोमुखमानीय तस्मात्प्रसवं भावयेत् । विष्णुर्योनिमित्यादितिसृणां त्वष्टा विष्णुरनुष्टुप् । जन्मचिंतने स्नापने च विनि० । विष्णुर्योनिं० ३ । आवृत्ताभिस्ताभिरेव पंचगव्येन शिशुं संस्नाप्य गोः सर्वांऽगानि वामांऽगानि वा स्पृशेत् । मंत्रस्तु । गवामंगेषु तिष्ठंति भुवनानि चतुर्दश । यस्मात्तस्माच्छिवं मे स्यादिह लोके परत्र चेति । ततः विष्णोः श्रेष्ठेनेत्यस्य त्वष्टा विष्णुरनुष्टुप् । बालाऽऽदाने विनि० । विष्णोः श्रेष्ठेन० । इति बालमादाय मात्रे दद्यात् । माता तं गृहीत्वा गोमुखसमीपादानीय तत्पश्चिमभागस्था सती पित्रे दद्यात् । ततः पिता मात्रे दत्वा पुनरादाय नवे वस्त्रे संस्थाप्य (मातुरुत्संगे कृत्वेति केचित्) आच्छादनमपसार्य पुत्रमुखं निरीक्ष्य पंचगव्येनाऽऽपोहिष्ठेति तिसृभिस्तमभिषिंचेत् । आपोहिष्ठेति तिसृणां सिंधुद्वीप आपो गायत्री । शिशोरभिषेके वि नि० । आपोहिष्ठा० ३ । ततस्तं हस्ताभ्यां परिगृह्य अंगादंगाद्धिरण्यगर्भो धाताऽनुष्टुप् । अवघ्राणे० । अंगादंगात्० शतमिति तन्मूर्धानं त्रिराजिघ्रेत् । प्रत्याघ्राणं मंत्राऽऽवृत्तिः ॥ कन्यायास्तूष्णीमाघ्राणं । ततः शिशुमन्यत्र निधाय पुण्याहवाचनं कुर्यात् । तत्र विष्णुवरुणयक्ष्माणः प्रीयंतां । कृतगोजननकर्मणे स्वस्तीति विशेषः । एतदसंभवे तु कृतस्याऽस्य गोमुखप्रसवस्य पुण्याहं भवंतो ब्रुवंतु । एवं स्वस्ति ऋद्धिं श्रीः कल्याणमिति त्रिस्त्रिर्वाचयित्वा धेनुं संपूज्य तां कस्मैचित् दरिद्रब्राह्मणाय

विधिना दत्वा अर्कादिनवग्रहप्रीत्यर्थं गोवस्त्रस्वर्णधान्यान्याचार्यादिभ्य ऋत्विग्भ्यो दद्यात् । तानि चाऽदक्षिणानि । तत्र मंत्राः । गवामंगेषु० इति गोः । शरण्यं सर्वलोकानां लज्जाया रक्षणं परं । सुवेषधारित्वं यस्माद्वासः शांतिं प्रयच्छतु । इति वस्त्रस्य । हिरण्यगर्भ० इति स्वर्णस्य । धन्यं करोति दातारमिहलोके परत्र च । तस्मात्प्रदीयते धान्यमतः शांतिं० इति धान्यस्य । ततो ब्राह्मणेभ्यो भूयसीं दक्षिणां दद्यात् । आचार्यः गोजननशांतिहोमं कर्तुं अग्निप्रतिष्ठां क० । स्थंडिले वरदनामानमग्निं (तत्पूर्वं ग्रहांश्चेति केचित्) प्रतिष्ठाप्याऽन्वादध्यात् । चक्षुषी आज्येनेत्यंते अपः प्रधानदेवतां संयुक्तदधिमध्वाज्येन द्वादशोत्तरशतसंख्याभिराहुतिभिः । द्वात्रिंशत्संख्याभिर्वा । विष्णुं प्रधानदेवं संयुक्त० अष्टाविंशतिसंख्या० । अष्टसंख्याभिर्वा । यक्ष्माणं प्रधान० अष्टषष्ट्यधिकशतसं० । अष्टचत्वारिंशत्संख्याभिर्वा । आदित्यादिनवग्रहान् संयुक्त० प्रत्येकं अष्टाविंशति० । अष्टसंख्याभिर्वा । शेषेणस्विष्ट० । (अत्र कमलाकरेण अपः विष्णुं ग्रहांश्चोद्दिश्य प्रतिमंत्रमेकैकाहुतिरुक्ता । तस्य तु मूलोक्तेन विसंवादान्मयूखकौस्तुभशांतिसारविधानपारिजातादिष्वदर्शनाच्च मूलानुसारी मयूखादिधृतः क्रमएवांऽगीकृतः । ग्रंथकृदाशयं तु न विद्मः) अत्र षट्पात्रासादनं । दधिमध्वाज्येन सहाऽऽज्यस्य पर्यग्निकरणं । अथाऽऽज्यभागांऽते अग्नेरैशान्यां गोजननशांतिकर्मणि मुख्यदेवतास्थापनं० । महीद्यौरित्यादिविधिना कुंभं संस्थाप्य तत्र पंचगव्यं तिलान् क्षीरद्रुमकषायान् पंचरत्नानि च क्षिप्त्वा वस्त्रयुग्मेन संछाद्य गंधपुष्पादिभिरलंकृत्य तदुपरि पूर्णपात्रे कृताऽग्न्युत्तारणासु प्रतिमासु विष्ण्वादीनावाहयेत् । (अथ नूतनप्रतिमानामग्न्युत्तारणविधिर्लिख्यते । अद्ये० अस्याः प्रतिमायाः अंगप्रत्यंगसंधिषु विघट्टनोच्छेदनतापनादिजन्यपीडानिरासपूर्वकं देवताऽधिष्ठानत्वयोग्यतासिद्ध्यर्थं अग्न्युत्तारणं क० । स्वर्णादिशलाकया प्रतिमां मधुसर्पिर्भ्यामभ्यज्य इमंमेगंग इति पुरुषसूक्तेन च कुशवारिणाऽभ्युक्ष्य पंचगव्येन प्रोक्ष्य

आग्निःसातिमिति सप्तर्चेन सूक्तेन अग्निपदरहितेन पुनस्तत्सहितेन च तदुपरि संततजलधारां कुर्यात्) तद्विष्णोर्मेधातिथिर्विष्णुर्गायत्री । विष्ण्वावाहने० । तद्विष्णोः० । अस्यां सुवर्णप्रतिमायां विष्णुं सांगं० । अस्यै प्राणाः प्रतिष्ठंतु अस्यै प्राणाः क्षरंतु च । अस्यै देवत्वमर्चायै माऽमहेति च कश्चनेति विष्णुं । तत्त्वायामि शुनःशेपो वरुणस्त्रिष्टुप् । वरुणावा० । तत्त्वायामि० इति वरुणं । अक्षीभ्यामित्यस्य विवृहा यक्ष्माऽनुष्टुप् । यक्ष्मावाहने० । अक्षीभ्यांते० इति यक्ष्माणं चाऽऽवाह्य संपूज्य (यक्ष्मपूजनं नेत्येके) कुंभं स्पृष्ट्वाऽभिमंत्रयेत । यतइंद्रेति षण्णां भर्ग इंद्रो बृहती । समानां सतोबृहती पंक्तिः । कुंभाऽभिमंत्रणे विनियोगः । यतइंद्रभयामहे० ६ । ततो यजमानेन द्रव्यत्यागे कृते स्रुवेण दधिमध्वाज्यहोमः कार्यः । आपोहिष्ठेतितिसृणां सिंधुद्वीप आपो गायत्री । अप्सुमे सिंधुद्वीप आपो गायत्री । तद्विष्णोर्मेधातिथिर्विष्णुर्गायत्री । अक्षीभ्यामिति षण्णां विवृहा यक्ष्माऽनुष्टुप् । विहितहोमे० । (अत्र यक्ष्महोमे सूक्तावृत्तिरेवेष्टा । सूक्तत इति मूले दर्शनात् । तंत्रावृत्तिस्तु न दुष्यति) ततो नवग्रहमंत्राः । आकृष्णेन० ९ । एतैः प्रत्यृचं २८ । ८ वा आहुतीर्हुत्वा स्रुवेण स्विष्टकृदादिहोमशेषं समाप्य स्थापितदेवताः संपूज्य ता अग्निं च विसृजेत् । यजमान आचार्याय प्रतिमादि दत्वाऽच्छिद्रं वाचयित्वा ब्राह्मणान्संभोज्य आभिर्गीर्भिरित्यादिकर्मशेषं समापयेत् । (अत्र केचिद्विष्णुवरुणकलशोदकेनाऽभिषेकं कुर्वंति तत्र तेषामाचारः प्रमाणं) इति गोमुखप्रसवशांतिप्रयोगः ॥ ॥ अथ तिथिनक्षत्रयोगक्रमेण शांतय उच्यंते । तत्रादौ गंडांतः । स त्रिविधः । तिथिलग्ननक्षत्रभेदात् । गंडांतो नाम संधिघटिकाः । स चोक्तो ज्योतिर्निबंधे । पूर्णानंदाख्ययोस्तिथ्योः संधिनाडीद्वयं तथा । गंडांतं मृत्युदं जन्म यात्रोद्वाहव्रतादिषु ॥ (पूर्णाः पंचमीदशमीपूर्णिमाः । नंदाश्च षष्ठ्येकादशीप्रतिपदः) कुलीरसिंहयोः कीटचापयोर्मीननमेषयोः । गंडांतमंतरालं स्याद् घटिकार्धं मृतिप्रदं ।

(कुलीरः कर्कः । कीटो वृश्चिकः । चापं धनुः । मुहूर्तमार्तंडे त्वेकघटिकात्मकं लग्नगंडांतमुक्तं) सार्पेंद्रपौष्णभेष्वंत्यषोडशांशा भसंधयः ।
तदग्रभेष्वाद्यपादा भाना गंडांतसंज्ञिताः ॥ रत्नमालायां तु नक्षत्रेष्वन्यथोक्तं । पौष्णाऽश्विन्योः सार्पपित्र्यर्क्षयोश्च यच्च ज्येष्ठामूलयोरंतरालं ।
तद्गंडांतं स्याच्चतुर्नाडिकं हि यात्राजन्मोद्वाहकालेष्वनिष्टं ॥ अत्र दोषतारतम्यं ज्ञेयं । रत्नसंग्रहे । तिथ्यृक्षगंडे पितृमातृनाशो लग्ने तु संधौ
तनयस्य नाशः । सर्वेषु नो जीवति हंति बंधून् जीवन्पुनः स्याद्बहुवारणाऽश्वः ॥ प्रयोगपारिजाते गर्गब्राह्मौ । अश्विनीमघमूलादौ त्रिषट्क-
नवनाडिकाः । रेवतीसार्पशाक्रांते मासाश्च ऋतुसायकाः ॥ (सार्पमाश्लेषा । शाक्रंज्येष्ठा । मासाद्वादशऋतवः षट् । सायकाः पंच घटिका
इत्यध्याहार्यं) प्रकारांतरेण गंडांतमाह । अश्विनीमघमूलादौ नाडिकाद्वितयं तथा । रेवतीसार्पशाक्रांते नाडिकाद्वयमेव हि ॥
(चतुर्नाडिके एव नक्षत्रगंडांते शांतिः कार्येति संप्रदायः) अश्विनीमघमूलानां पूर्वार्धे बाध्यते पिता । पूषाऽहिशाक्रपश्चा-
र्धे जननी बाध्यते शिशोः ॥ (पूषा रेवती । अहिराश्लेषा) पितृघ्नश्च दिवाजातो रात्रिजातस्तु मातृहा । दिनस्थगंडांतजात
इत्यर्थः । आत्मघ्नः संध्ययोर्जातो नास्ति गंडे निरामयः ॥ सर्वेषां गंडजातानां परित्यागो विधीयते । वर्जयेद्दर्शनं श्रावं [तेषां]
यावत् षाण्मासिकं भवेत् ॥ तस्य शांतिं प्रवक्ष्यामि सोममंत्रेण भक्तिमान् । कांस्यपात्रं प्रकुर्वीत पलैः षोडशभिर्नवं ॥ अष्टाभिश्च चतुर्भिर्वा द्वा-
भ्यां वा शोभनं तथा । तन्मध्ये पायसे शंखे नवनीतेन पूरिते ॥ राजतं चंद्रमभ्यर्चेत् सितपुष्पसहस्रकैः । दैवज्ञः क्षौमवासास्तु शुक्लमाल्यां-
बराऽर्चितः ॥ सोमोऽहमिति संचिंत्य पूजां कुर्यादतंद्रितः । जपेत्साहस्रकं मंत्रं श्रद्दधानः समाहितः ॥ आप्यायस्वेति मंत्रेण पूजां कुर्या-
त्समाहितः । दद्याद्वै दक्षिणामिष्टां गंडदोषप्रशांतये ॥ शुक्लं वागीश्वरं चैव ताम्रपात्रसमन्वितं । गंडदोषोपशांत्यर्थं दद्याद्वेदविदे शुचिः ॥ ज्यो-

 तिर्निबंधे त्वेतदंतेऽधिकमप्युक्तं । कुंकुमं चंदनं कुष्ठं गोरोचनमथापि वा ॥ घृतपूर्णेषु कुंभेषु चतुर्षु प्रक्षिपेत्क्रमात् ॥ सहस्राक्षेण मंत्रेण बालकं
 स्नापयेत्ततः । पितृयुक्तं दिवाजातं मातृयुक्तं तु रात्रिजं ॥ स्नापयेत्पितृमातृभ्यां संध्ययोरुभयोरपि । कांस्यपात्रं घृताऽऽपूर्णं गंडदोषोपशांतये ॥ सक्षीरं मौक्तिकं शंखं श्वेतवस्त्रयुगं शुभं । यजुर्वेदविदे दद्याद्गंडदोषाऽपनुत्तये ॥ दद्याद्धेनुं हिरण्यं च ग्रहांश्चाऽपि प्रपूजयेत् । आयुर्वृद्धिकरं जह्वा कुर्याद्ब्राह्मणतर्पणं ॥ " सं० कौ० अत्र चाऽश्विन्यादीनामाद्यभागे त्र्यादिसंख्या रेवत्यादीनामंत्यभागे च द्वादशादिसंख्या घटिका दुष्टाः । तत्तदाद्यांत्यभागस्थे द्वेद्वे घटिके दुष्टतरे । अश्विन्याद्यादिभागो दिवा रेवत्याद्यंत्यभागो रात्रौ दुष्टतमः । तत्रापि द्वे घटिके अतिदुष्टे । अतएव निमित्ततारतम्येन नैमित्तिकतारतम्यं कांस्यपात्रपरिमाणचतुष्टयोपन्यासेन सूचितं । अतएव चंद्रवागीश्वरप्रतिमादावपि कर्षादिपरिमाणतारतम्यमूह्यं । ध० सिं० तिथिगंडांते पूर्वार्धे जन्मनि तत्कालं स्नात्वा वृषभदानं तन्मूल्यदानं वा कृत्वा सूतकांते शांतिः कार्या । उत्तरार्धे जन्मनि तु शांतिमात्रं । लग्नगंडांते पूर्वार्धे जन्मानि कांचनदानं । उत्तरार्धे शांतिमात्रं ।" अत्र गोमुखप्रसवो ग्रहशांतिश्च कार्या । अन्यत्स्पष्टमिति प्रयोगो नोच्यते । उत्तरगार्ग्यः ॥ अभुक्तेतरजातस्य सूतकांऽत्यदिने तथा । शांतिं शुभेऽह्नि वा कुर्यात्तावत्पुत्रं न लोकयेत् ॥ तिथिगंडे त्वनड्वाहं नक्षत्रे धेनुरुच्यते । कांचनं लग्नगंडे तु गंडदोषो विनश्यति ॥ आद्यभागे पितुर्गंडे त्रयाणामभिषेचनं । मातृपितृशिशूनामित्यर्थः । इतरत्र शिशोर्मातुरभिषेकं च कारयेत् ॥ द्वयोरेवेत्यर्थः । इति गर्गाद्युक्ततिथिलग्ननक्षत्रगंडांतशांतयः । " सं० कौ० अथ प्रयोगः । तिथिगंडपूर्वार्धजन्मनि कर्त्ता तत्कालं स्नात्वा पुत्रमनालोक्याऽस्यशिशोस्तिथिगंडपूर्वार्धजननसूचितसर्वारिष्टनिरसनद्वारा श्रीपरमे०
अनडुत्प्रदानं करिष्ये इति संकल्प्य नालच्छेदनात्पूर्वं गंडदोषे ब्राह्मणपूजनपूर्वकमनड्वाहं दद्यात् । असंभवे कार्षापणाऽष्टकं वा । सूतकांते

SGDF

शुभदिने वा स्नातोऽनडुत्प्रदानमित्यस्य स्थाने गर्गोक्तां शांतिमित्यूहेन संकल्प्य गणेशपूजाद्याचार्यवरणांतं कुर्यात् । सच यदत्रेत्यादिना भूशु-द्धिकलशस्थापने कृत्वा कलशे याओषधीः सहिरत्नानि स्योनापृथिवि रुवत्यश्वत्थेव इति शतौषधी रत्नानि मृदं त्वचः पल्लवांश्च क्रमेण निक्षिप्य पूर्णादर्वीति निहितपूर्णपात्रे स्थापितहैमवरुणप्रतिमायां तत्त्वायामीति वरुणं पूजयेत् । ततोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य ग्रहान्संपूज्याऽन्वादध्यात् । ग्रहोत्कीर्तनांतेऽत्रप्रधानं । वरुणं प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्याभिः समिधां चरोराज्यस्य तिलयवानां चाहुतिभिः शेषेणेत्यादिबलिदानपूर्णाहु-तिप्रणीताविसर्गांते कलशद्वयोदकेन समुद्रज्येष्ठाइत्यादिभिः पित्रादित्रयाणामभिषेको यवव्रीहिमाषतिलमुद्गानां दक्षिणात्वेन दानं विसर्जनादि यथाशक्तिब्राह्मणभोजनं चेति॰ । तिथिगंडोत्तरार्धजन्मनि तु नतात्कालिकदानं । शांतौ मातुः शिशोश्चाऽभिषेक इति विशेषः । लग्नगंडपूर्वा-र्धजन्मनि कांचनमिति विशेषः । नक्षत्रगंडस्योत्तरादिनिषिद्धभागस्य च पूर्वार्धजन्मनि धेनोस्तिलपात्रादेश्च दानं । शांतौ नक्षत्रप्रतिमाया-स्तत्तद्वाक्याऽष्टकेन पूजनं । उत्तरार्धे जन्मनि न दानं । दक्षिणाकाले उत्तरादौ तिलपात्रादेर्दानं । इतरत्र यवव्रीह्यादेरभिषेकव्यवस्था च पूर्ववत् । इति तिथ्यादिगंडांतशांतिप्रयोगः ॥ अथ नक्षत्रगंडांतशांतिप्रयोगः ॥ षण्मासोत्तरमेकादशे वादिने प्रथमतो गोप्रसवं कृत्वा देशकालौ संकीर्त्य ममाऽस्य शिशोः रेवत्यश्विनीसंध्यात्मकगंडांतजननसूचितसर्वारिष्टनिरसनद्वारा॰ गर्गोक्तां शांतिं करिष्ये इति संक-ल्प्य गणेशपूजनादियजुर्वेदविद्दैवज्ञाचार्यऋत्विग्वरणांतं कुर्यात् । ततस्तं चंदनशुक्लमाल्यैः क्षौमशुक्लवासोभ्यां पूजयेत् । तत आचार्यो निर्मित-स्याऽपिनिमित्तानुसारिपरिमाणकांस्यपात्रस्य पुनर्निर्माणमाप्यायस्वेति मंत्रेण कुर्याच्चंद्रप्रतिमाऽभ्युत्तारणं च । ततो यदत्रेति सर्षपविकिरणादिना भूसंस्कारं कृत्वा उपलिप्ते देशे कांस्यपात्रे पायसं पयो वा निक्षिप्य तत्र नवनीतपूर्णं शंखं निधाय तत्र राजतं चंद्रबिंबं स्थापयित्वा सोमोऽहमिति

ध्यानपूर्वकं समाहितचेता आप्यायस्वेति मंत्रेणावाहनादिषोडशोपचारैस्तत्र चंद्रपूजनं कुर्यात् । तत्र श्वेतं सदशं वस्त्रद्वयं समर्पणीयं । पुष्पाणि श्वेतानि सहस्रमर्पणीयानि । मौक्तिकं दक्षिणा तदसंभवे इष्टमन्यत् । पूजांते तमेव मंत्रं सविश्वासं चंद्रं ध्यायन् सहस्रं सप्रणवमृष्यादिस्मरणपूर्वकं जपेत् । तदुत्तरतस्ताम्रकलशं महीद्यौरित्यादिविधिना स्थापयित्वा तत्र रजतप्रतिमायां बृहस्पतिमंत्रेण वागीश्वरं संपूज्य तदुत्तरतः क्रमेण तेनैव विधिना निहितकुंभचतुष्टये अश्वत्थेवोनिषदनमित्याम्रपल्लवप्रक्षेपांतं कृत्वा चतुर्षु क्रमेण द्रवीभूतानि कुंकुमचंदनकुष्ठगोरोचनानि सिंचेत् । तेषु वरुणं पूजयेत् । ततः पश्चिमदेशे स्थंडिलाद्यग्निप्रतिष्ठापनांतं कृत्वा स्थापितकलशोत्तरभागे ग्रहावाहनादिवरुणपूजांतं कृत्वाऽन्वाधानादिग्रहमखं पूर्णाहुत्यंतं कुर्यात् । अभिषेककाले वरुणकलशचतुष्टयस्थोदकेन दिवागंडांतजातं बालं पित्रा सह रात्रिजातं मात्रा सह संध्ययोर्जातमुभाभ्यां सहाऽभिषिंचेत् । सहस्राक्षेणेत्यस्य यक्ष्मनाशनः प्राजापत्य इंद्रस्त्रिष्टुप् । अभिषेके विनि० । सहस्राक्षेण० । ततः सर्वकलशोदकैः समुद्रज्येष्ठा इत्यादिभिः सुरास्त्वामित्यादिभिर्मंत्रैश्चाऽभिषेकांते सुस्नातः सपत्नीकः कर्ता धृतश्वेतचंदनादिर्विभूतिधारणांते आचार्याय शंखदानं कुर्यात् । स्वस्त्यस्तु० । इमं सचंद्रं शंखं सवस्त्रयुगं समौक्तिकं नवनीताद्युपस्करसहितं गंडदोषाऽपनुत्तये दैवज्ञाय यजुर्वेदविदे तुभ्यमहं संप्रदद इति । तत्सांगतासिद्ध्यर्थं सहिरण्यां धेनुं दद्यात् । ततो वागीश्वरं ताम्रपात्रसहितं तुभ्यं गंडदोषशांत्यर्थं संप्रदद इति बृहस्पतिप्रतिमादानं तदंगत्वेन यथाशक्तिदक्षिणादानं च । ततः स्थापितेतरदेवतानामुत्तरपूजापूर्वकं विसर्जनमाचार्यहस्ते प्रतिपादनं च । ततः सहस्राक्षेणेति मंत्रस्यायुर्वृद्ध्यर्थं यथाशक्तिजपो दशाऽवरब्राह्मणभोजनं च ॥ इति नक्षत्रगंडांतशांति प्रयोगः" अथोत्तरादिशांतिः । उत्तरातिष्यचित्रासु पूर्वाषाढोद्भवस्य च । कुर्याच्छांतिं प्रयत्नेन नक्षत्राकारजं बुधः ॥ तामेवाह । सुवर्णेन तदर्धेन यथा-

वित्ताऽनुसारतः । नक्षत्राऽधिपते रूपं कृत्वा वस्त्रद्वयाऽन्वितं ॥ वरुणस्याऽर्चनं कार्यं स्वस्तिवाचनपूर्वकं । कुंभे वरुणं नक्षत्राधिपतिं च पूजयेदित्यर्थः " शां० सा० कुंभे वरुणमभ्यर्च्य पूर्णपात्रोपरि नक्षत्राधिपतिं पूजयेदित्यर्थः" शतौषधानि रत्नानि मृत्त्वक्पल्लवसंयुतं । प्रक्षिप्येति शेषः । पूजांते समिदन्नाज्यैर्होमं तिलयवैश्चरेत् । ततः पूर्णाहुतिं हुत्वा वेदाध्यायिकुटुंबिने ॥ उत्तरे तिलपात्रं स्यात्पुष्ये गोदानमुच्यते । अजां चित्रासु वै दद्यात्पूर्वाषाढे तु कांचनं ॥ यवांश्च व्रीहिमाषांश्च तिलमुद्रान्प्रदापयेत् । यथावित्तानुसारेण कुर्याद्ब्राह्मणभोजनं ॥ पितुरायुष्यवृद्ध्यर्थं शांतिरत्र विधीयते । एवं यः कुरुते सम्यक् शांतिकर्म समाहितः । आयुरारोग्यमैश्वर्यं संप्राप्नोति दिने दिने । " सं० कौ० उत्तरादीनां निषिद्धभागव्यवस्थोक्ता नृसिंहप्रसादे । चित्राद्यार्धे पुष्यमध्ये द्विपादे पूर्वाषाढाधिष्ण्यपादे तृतीये । जातः पुत्रश्चोत्तराद्ये विधत्ते पित्रोर्भ्रातुः स्वस्य चाऽपि प्रणाशमिति । उत्तरफल्गुन्याद्यपादे इत्यर्थः । एवं चोदाहृतगार्ग्यस्मृतावुत्तरादौ तिथिगंडादौ च दानशांत्योर्वक्ष्यमाणवचनालोचनेन समुच्चयप्राप्तावभुक्तेतरजातस्येत्यनेन सर्वनिषिद्धतत्कालानामभुक्तशब्दोक्तपूर्वार्धेतरोत्तरार्धे जन्मनि निमित्ते शांतिरेव । न बहिः प्रयोगं दानमिति बोध्यते । पूर्वार्धे जन्मनि तु दानमप्याह तिथिगंडांत इति । नक्षत्रे नक्षत्रगंडे ज्येष्ठामूलसंध्यादावित्यर्थः । नतूत्तरादौ । तत्र दानांतरस्य वक्ष्यमाणत्वात् । अत्र च निमित्ताऽनंतरं नालच्छेदात्पूर्वं गंडोत्तरार्धाऽधिकरणकं दानं कार्यमिति दर्शयितुं सप्तमीनिर्देशः । पूर्वोत्तरवाक्यपर्यालोचनेनैव निमित्तलाभात् । उत्तरार्धात्पूर्वार्धे दोषाऽऽधिक्यमेव दर्शयितुमाह आद्यभाग इति । एवमुत्तरेतिलपात्रंस्यादित्यादावपि पूर्वार्धजन्मनि उत्तरार्धे दानानि कर्तव्यानीत्युच्यते । अतएव शांतिविधौ प्रयत्नेनेति पूर्वोत्तरार्धयोर्जन्मनि शांतिर्नियमेन कर्तव्येति ज्ञापनार्थं । नक्षत्राकारेति पदं रूपमित्यनेन संबध्यते । अर्चनं कार्यमिति चाऽग्रिमपदद्वयं । ततश्चाऽधिष्ठात्रधिष्ठेययोरभेदचिंतनेन पूजादि कार्यं । अतो मंत्रोऽप्यु-

भयप्रकाशकस्तैत्तिरीयशाखागतो वाक्याऽष्टकरूप एव ग्राह्यः। होमकालीनत्यागोऽपि नक्षत्रेष्टाविवाऽधिष्ठात्रधिष्ठेयोभयोद्देशेन कार्य इति सूच्यते। तिथिलग्नगंडजन्मनि चाऽऽह वरुणस्येति। नक्षत्राधिपतेरितिपदवर्जं पूर्वश्लोकाऽनुषंगः। ततश्च तत्र वरुणपूजनमेव कार्यमित्यर्थः। तत्रैव शांत्यंगत्वेन दानमाह यवांश्चेत्यादिना। कर्त्तुरकरणे दोषेण शांतेरावश्यकतां सूचयितुमाह। पितुरिति (चित्राद्युत्पत्तौ कौस्तुभमतेनाऽयमनुष्ठेयनिर्णयः। तत्र चित्रायाः प्रथमे पादे शांतिरजादानं गोप्रसवश्च। तृतीये शांतिगोप्रसवौ। उत्तरार्धे गोप्रसवमात्रं। पुष्यस्य द्वितीये पादे शांतिर्गोदानं गोप्रसवश्च। तृतीये शांतिगोप्रसवौ। अवशिष्टपादत्रये न किमपि। उत्तराद्यपादस्य पूर्वार्धे शांतिस्तिलपात्रदानं गोप्रसवश्च। उत्तरार्धे शांतिगोप्रसवौ। अवशिष्टपादत्रये न किमपि) इत्युत्तरादिशांतिः॥ अथ प्रयोगः॥ द्विराचमनादिदेशकालकीर्तनांते अस्य शिशोः उत्तरफल्गुन्याद्यपादजननसूचितसकलारिष्ट० गर्गोक्तां सग्रहमखां शांतिं करिष्ये। एवं पुष्यादिषु तत्तदुक्तपादभेदस्योल्लेखेन संकल्पः। गणेशपूजनादिप्रादेशकरणांते महीद्यौरित्यादिना स्थापितकलशे या ओषधीरिति शतौषधीः रुवतिभीम इति त्वचः स्योनेति मृदं च निक्षिप्य तत्र वरुणं नक्षत्राधिपं च संपूज्याऽग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्याऽन्वादध्यात्। ग्रहोत्कीर्तनांते अर्यमणं प्रधानदेवं (पुष्ये बृहस्पतिं। चित्रासु त्वष्टारं। पूर्वाषाढासु अपः इति विशेषः) समिच्चर्वाज्यतिलमिश्रयवैः प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्याहुतिभिः। शेषेणेत्यादि ग्रहादिहोमांते तैत्तिरीयशाखागतेनाऽष्टवाक्यात्मकमंत्रेणोक्तद्रव्यैर्नक्षत्राधिपतये होमं कृत्वा स्विष्टकृद्धोमाद्यभिषेकांते यवव्रीहिमाषतिलमुद्गानां दक्षिणात्वेनदानं तिलपात्रादितत्तन्नक्षत्रोक्तदानं च कृत्वा पीठदानादि सर्वं समापयेत्॥ इत्युत्तरादिनक्षत्रशांतिप्रयोगः॥ अथ दिनक्षयादिशांतिः। उत्तरगार्ग्यः। अथातः संप्रवक्ष्यामि जन्मकाले विशेषतः। गंडांतानां च नामानि महादोषकराणि च॥ दिनक्षये

व्यतीपाते व्याघाते विष्टिवैधृतौ । शूले गंडेऽतिगंडे च परिघे यमकंटके ॥ कालदंडे मृत्युयोगे दग्धयोगे सुदारुणे । तस्मिन् गंडादिने प्राप्ते प्रसूतिर्यदि जायते ॥ अतिदोषकरी प्रोक्ता तत्र पापयुते सति । दिनक्षयादौ गंडांतशब्दो गौणः । विचार्य तत्र दैवज्ञः शांतिं कुर्याद्यथाविधि ॥ यजनं देवतानां च ग्रहाणां चैव पूजनं । यजनं वक्ष्यमाणं । दीपं शिवालये भक्त्या घृतेन परिदापयेत् ॥ अभिषेकं शंकराय अश्वत्थस्य प्रदक्षिणं । आयुर्वृद्धिकरं जाप्यं सर्वाऽरिष्टविनाशनं ॥ मृत्युंजयमंत्रस्य आशुःशिशान इत्यादेश्च जप इत्यर्थः । गुरुदैवतविप्राणां पूजनं गोत्रवर्धनं । पुष्ट्यायुस्तुष्टिशांत्यर्थमभीष्टफलसिद्धये ॥ सर्वाऽरिष्टविनाशाय ग्रहयज्ञं समाचरेत् । शिवाय विधिवद्भक्त्या दीपदानं करोति यः ॥ अखंडं गोघृतेनैव स वै मृत्युं जयेन्नरः । विष्णुमूर्तिं महापुण्यमश्वत्थं श्रीकरं सदा ॥ प्रदक्षिणं नरो भक्त्या कृत्वा मृत्युंजयं जपेत् । सर्वसंपत्समृद्ध्यर्थं तथा कल्याणवृद्धये ॥ अभीष्टफलसिद्ध्यर्थं कुर्याद्ब्राह्मणभोजनं । अभिषेकं शिवे शांतिं यः करोति नरोत्तमः ॥ अकालमृत्युं निर्जित्य दीर्घायुर्जायते नरः । गाणपत्यं पुरुषसूक्तं सौरं मृत्युंजयं शुभं ॥ शांतिजाप्यं रुद्रजाप्यं कृत्वा मृत्युंजयी भवेत् । मूले वा सार्पगंडे वा कुर्यादेतानि यत्नतः ॥ आयुर्वृद्धिकरार्थाय गंडदोषप्रशांतये । एषां मूलव्यतीपातादिशांत्या समुच्चयः ॥ " सं० कौ० तस्मिन्पापयुतेसतीति विष्ट्यादेरपि निषिद्धांशयुते जन्मकाले सति दोषाधिक्यामित्याशयः । ततश्च प्रतिप्रसूतेर्भद्रापुच्छादौ जन्मनि स्वल्पदोष इत्यर्थः । शूलादीनां निषिद्धांशानाह वृद्धवसिष्ठः । विरुद्धयोगेषु य आद्यपादः सर्वेषु कार्येषु विवर्जनीयः । सवैधृतिर्यो व्यतिपातयोगः सर्वोऽपि नेष्टः परिघार्धमाद्यं ॥ तिस्रस्तु नाड्यः प्रथमाश्च वज्रे गंडेऽतिगंडेऽप्यथ षट् च षट् च । व्याघातयोगे नव पंच शूले शुभेषु कार्येषु विवर्जयीया इति । यमकंटकान् स एवाह । अर्कारितमसौम्यार्थमंदा यद्येकराशिगाः । कंटकाख्यो महादोषः सर्वकर्मविनाशकृत् ॥

आरो भौमः । तमो राहुः । आर्यो गुरुः । मैत्रविश्वांऽबुपाऽऽर्येंदुसार्पसूर्याख्यतारकाः । मृत्युयोगा मृतिकराः सूर्यवारादिषु क्रमात् ॥ विश्वेति वैश्वदेवमुत्तराषाढेत्यर्थः । अंबुपं शततारका । यमघंटक इति वा पाठः । तमाह गार्ग्यः । मघा विशाखे आर्द्रा च मूलमृक्षं च कृत्तिकाः । रोहिणी हस्त इत्येते यमघंटाः क्रमाद्रवेरिति । रविवारमारभ्येत्यर्थः । कालदंडो भानुवासरभरणीयोगः । अश्विन्यादिसाऽभिजिन्नक्षत्राणां चतुर्भिश्चतुर्भिः क्रमेणादित्यवारादिषु योगेन निष्पन्नेष्वष्टाविंशतियोगेषु पठित आनंदः कालदंडश्चेति । यजनं देवतानामिति देवतापदेन गुरुदेवताविप्रा गृह्यंते । जपांतोक्तकर्मणां प्रशंसापरे वाक्यशेषे तत्संकीर्तनात् । ब्राह्मणभोजनाऽश्वत्थप्रदक्षिणांतानि समाप्य तन्मध्यपठितस्याऽपि शंकराऽभिषेकस्य शांतिपदसामानाधिकरण्येन पृथक् संकीर्तनं पूर्वोक्तजपादीनामन्यशांतीनां च निरपेक्षः कार्योऽभिषेक इति द्योतनार्थं । जपस्य तदनंतरं संकीर्तनं तत्तुल्यताज्ञापनार्थं । निमित्तभूयस्त्वे चैकादशिन्यभिषेकजपयोः संख्याविवृद्धिः कल्पनीया । मूलेवेति तद्गंडे इत्यर्थः । पूर्वोक्तगंडांतशांत्या सह विकल्पेनाऽभिषेकसहितानि जपकर्माणि कुर्यादित्यर्थः । " इति दिनक्षयादिशांतिः ॥ अथ विषघटीशांतिः ॥ ताश्चाह ज्योतिर्निबंधे वृद्धगर्गः । तिथीषुनागाऽद्रिगिरीशवारिधिर्गजाऽद्रिदिक्पावकदिक् च भास्कराः ॥ मुनीभ–। १५ । ५ । ८ । ७ । ७ । ११ । ४ । ८ । ७ । १० । ३ । १० । १२ । ७ । ८ । संख्या प्रथमातिथेः क्रमात्परं विषाख्यं घटिकाचतुष्टयं ॥ " सं० कौ० तिथीनां पंचदशत्वात्तिथिशब्देन पंचदशसंख्योच्यते । एवमग्रेऽपि । एवं च सति प्रथमायां तिथौ प्रतिपदीत्यर्थः । षोडशीं घटिकामारभ्यैकोनविंशघटीपर्यंतं विषं । द्वितीयायां षष्ठीमारभ्य नवमीपर्यंतं विषं । एवमग्रेऽप्यूह्यं । (वारनक्षत्रेष्वप्येवमेवोक्तसंख्यघटिकोत्तरं घटीचतुष्टयं विषाख्यं बोध्यं) विंशच्चतुर्द्वादशदिक् च शैला बाणाश्च तत्वानि यथाक्रमेण । २० । ४ । १२ । १० । ७ । ५ । २५ ।

SGDF

सूर्यादिवारेषु भवंत्यनंतरं नाड्यो विषाख्यं घटिकाचतुष्टयं ॥ नक्षत्रेष्वाह नारदः । खमार्गणा ५० वेदपक्षाः २४ खरामा ३० व्योमसागराः ४०। वार्धिचंद्रा १४ रूपदस्राः २१ खरामा ३० व्योमबाहवः २० ॥ द्विरामाः ३२ खाऽग्नयः ३० शून्यदस्राः २० कुंजरभूमयः १८ । रूपपक्षाः २१ व्योमदस्रा २० वेदचंद्रा १४ श्चतुर्दश १४ ॥ शून्यचंद्रा १० वेदचंद्राः १४ षडक्षा ५६ वेदबाहवः २४। शून्यदस्राः २० शून्यचंद्राः १० पूर्णचंद्रा १० गजेंदवः १८ ॥ तर्कचंद्रा १६ वेदपक्षाः २४ खरामा ३० श्चाऽश्विभात्क्रमात् । आभ्यः पराः स्युर्घटिकाश्चतस्रो विषसंज्ञिताः ॥ शांतिमाह वृद्धगर्गः । विषनाडीषु संजातः सर्वाऽरिष्टभयप्रदः । पितृमातुलमात्मानं घातयेन्नाऽत्र संशयः ॥ मातुश्च विषशास्त्राऽस्त्रैः क्रूरे लग्नेऽशगेऽपि वा । तद्दोषपरिहाराय शांतिकर्म समाचरेत् ॥ रुद्रो यमोऽग्निर्मृत्युश्च देवताः परिकीर्तिताः । सुवर्णेन यथाशक्त्या तत्तल्लक्षणलक्षिताः ॥ प्रतिमाः कारयित्वा तु आढकव्रीहिभिः स्थले । स्थंडिलं परिकल्प्याऽथ कुंभमोषधिसंयुतं ॥ जलैः संपूज्य संस्थाप्य मृदादि प्रक्षिपेत्ततः। वस्त्रद्वयेन संवेष्ट्य पंचरत्नानि निक्षिपेत् ॥ कुंभोपरि तु संस्थाप्य चतस्रः प्रतिमास्तथा । तत्तन्मंत्रैश्च संपूज्य गंधपुष्पोपहारकैः ॥ कद्रुद्रायेति मंत्रेण यमायसोममित्यथ । अग्निर्मूर्धेति मंत्रेण परंमृत्यो इति त्वथ ॥ एतैश्चतुर्भिर्मंत्रैश्च क्रमादर्चेद्धुनेत्तथा । समिच्चरुघृतद्रव्यैः प्रत्येकं च यथाक्रमं ॥ ऋत्विग्भिश्च सहाऽऽचार्यो हुनेदष्टसहस्रकं । अष्टोत्तरशतं वाऽथ अष्टाविंशतिमेव वा ॥ ततस्तिलैर्हुनेद्देवांस्तत्तन्मंत्रैश्च कृत्यवित् । ततोऽभिषेचयेद्बालं मंत्रैः पौराणिकैः क्रमात् ॥ अनंतरोक्तैरिति शेषः । प्रीयतां भगवानीशः पिनाकी सर्वतोमुखः । तव मूर्तिप्रदानेन सर्वाऽभीष्टप्रदो भव ॥ ईषत्पीनो यमः कालो दंडहस्तः प्रसन्नधीः । रक्तदृङ् नीलकायश्च महिषस्थः शिवं कुरु ॥ पिंगभ्रूश्मश्रुकेशांतः साऽक्षसूत्रकमंडलुः । सप्तार्चिः शक्तिधारी च मम पापं व्यपोहतु ॥ दंष्ट्राकरालवदनो नीलांऽजनसमाकृतिः ।

GDF

रक्ताक्षोऽसिगदापाणिर्मृत्युर्मां पातु सर्वदा ॥ दानमेवंविधैर्मंत्रैर्यथाविधि समाहितः । गोभूहिरण्यवस्त्रैश्च आचार्यं पूजयेत्सुधीः ॥ एवं कुर्याद्विधानेन विषदोषः प्रशाम्यति । इति विषघटीशांतिः ॥ ॥ अथ प्रयोगः ॥ कर्ता आशौचोत्तरं द्विराचमनादिदेशकालकीर्तनांते अस्य शिशोः अमुकतिथिविषघटीजननसूचितसकलारिष्ट० वृद्धगर्गोक्तां सग्रहमखां शांतिं० । (एवं वारविषनक्षत्रविषेत्याद्यूह्यं) गणेशपूजनाद्याचार्यर्त्विग्वरणांतं कुर्यात् । आचार्यः प्रादेशकरणांते गृहपूर्वभागे महीद्यौरिति भुवं स्पृष्ट्वा तत्र ओषधयःसंवदंत इति चतुःप्रस्थपरिमितान् व्रीहीन् प्रक्षिप्य तैः स्थंडिलं परिकल्प्य तत्र आकलशेष्विति स्थापितकलशे इमंमे इत्युदकमापूर्य याओषधीरिति सर्वौषधीः स्योनेति मृदश्च प्रक्षिप्य गंधद्वारामित्यादिपूर्णपात्रनिधानांते यथालक्षणनिर्मितप्रतिमासु रुद्रादीनावाहयेत् । कद्रुद्रायेति रुद्रं । यमायसोममिति यमं । अग्निर्मूर्धा विरूपोऽग्निर्गायत्री । अग्न्यावा० । अग्निर्मूर्धा० इत्यग्निं । परंमृत्यो संकुसुको मृत्युस्त्रिष्टुप् । मृत्य्वावा० । परंमृत्यो० इति मृत्युं चावाह्य संपूज्य तत्पश्चिमभागे स्थंडिलेऽग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहादिदेवतोत्कीर्तनांते प्रधानदेवं रुद्रं यमं अग्निं मृत्युं च समिच्चर्वाज्यतिलैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं अष्टसहस्राद्यन्यतमसंख्याहुतिभिः शेषेणेत्याद्याज्यभागहोमांतं कृत्वा यजमानेन द्रव्यत्यागे कृते ऋत्विक्सहित आचार्यस्तत्तन्मंत्रैर्यथान्वाधानं होमं कुर्यात् । स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमांते लोकपालेभ्यो ग्रहपीठदेवताभ्यो रुद्रादिभ्यश्च बलीन्दत्वा पूर्णाहुत्यंते प्रणीताविमोकादिशेषं समाप्य कलशद्वयोदकेन भार्याशिशुसहितं यजमानं समुद्रज्येष्ठा इत्यादिभिर्मंत्रैः प्रीयतांभगवानीश इत्यादिपूर्वोक्तश्लोकचतुष्टयेन सुरास्त्वामित्यादिभिश्चाऽभिषिंचेत् । अथ यजमानो विभूतिं धृत्वा रुद्रादीन्संपूज्य एकैकां देवतां प्रीयतामित्यादितत्तन्मंत्रेणाचार्याय दत्वा कृतस्य कर्मणः सांगतायै इमां दक्षिणां तुभ्यमहं संप्रददे इति गोभूहिरण्यवस्त्राणि तन्निष्क्रयं वा

SGDF

दद्यात् । एवमृत्विग्भ्योऽपि यथाशक्ति दक्षिणां दत्वा आचार्येण ग्रहादीनामुत्तरपूजने विसर्जने च कृते तद्धस्ते प्रतिमादि सोपस्करं प्रतिपाद्य ब्राह्मणान्संभोज्य शांतिं वाचयित्वा कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात् ॥ इति विषघटीशांतिप्रयोगः ॥ ॥ अथ तिथिप्रसवशांतयः । तत्र कृष्ण-चतुर्दशीशांतिः । प्रयोगपारिजाते उत्तरगर्गः । कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां प्रसूतेः षड्विधं फलं । चतुर्दशीं च षड्भागां कुर्यादादौ शुभं स्मृतं ॥ द्वितीये पितरं हंति तृतीये मातरं तथा । चतुर्थे मातुलं हंति पंचमे वंशनाशनं ॥ षष्ठे च धनहानिः स्यादात्मनो वंशनाशनं । तस्मात्स-र्वप्रयत्नेन शांतिं कुर्याद्विधानतः ॥ आचार्यमृत्विजो वृत्वा स्वस्तिवाचनपूर्वकं । रुद्राधिदेवतां तस्याः कर्षमात्रसुवर्णतः ॥ तस्याः चतुर्द-श्याः । तदर्धार्धेन वा कुर्याद्वित्तशाठ्यविवर्जितः । प्रतिमां कारयेच्छंभोः सर्वलक्षणसंयुतां ॥ वृषभे च समासीनं वरदाऽभयपाणिनं । शुद्ध-स्फटिकसंकाशं श्वेतमाल्यांबरावृतं ॥ त्रैयंबकेण मंत्रेण पूजां कुर्याद्विधानतः । स्थापयेच्चतुरः कुंभांश्चतुर्दिक्षु यथाक्रमं ॥ आग्नेयीमारभ्य विदिक्ष्वित्यर्थः । आग्नेयकुंभमारभ्येत्यग्रे दर्शनात् । पुण्यतीर्थजलोपेतान् धान्यस्योपरि विन्यसेत् । तन्मध्ये स्थापयेत्कुंभं शतच्छिद्रसमन्वि-तं ॥ पंचमृत्पंचरत्नानि पंचत्वक्पंचपल्लवान् । पंचधान्यं सुवर्णं च तत्तन्मंत्रैर्विनिक्षिपेत् ॥ शतौषधानि निक्षिप्य श्वेतवस्त्रैश्च वेष्टयेत् । सु-रभीणि च पुष्पाणि श्वेतानि परिवेष्टयेत् ॥ (श्वेतैः सुरभिपुष्पैर्वेष्टयेदित्यर्थः) सर्वे समुद्राः सरितस्तीर्थानि जलदा नदाः । आयांतु यजमानस्य दुरितक्षयकारकाः ॥ आवाह्य वारुणैर्मंत्रैरनेन च विधानतः । " शां॰ सा॰ वक्ष्यमाणैर्वारुणैर्वरुणं अनेनोक्तेन समुद्रादींश्चेत्यर्थः " इमंमे वरुणेत्यनया तत्त्वायामीति वै तथा ॥ त्वंनोअग्न इत्यनया सत्वंन इति मंत्रतः । आग्नेयकुंभमारभ्य पूजां कुर्याद्यथाक्रमात् ॥ आनोभद्रा-ख्यसूक्तं च भद्राअग्नेश्च सूक्तकं । जप्त्वा पुरुषसूक्तं च कद्रुद्रं तु क्रमाज्जपेत् ॥ ईश्वरस्याऽभिषेकं च ग्रहपूजां च कारयेत् । "शां॰ सा॰ ईश्वरस्य

GDF

पूर्वस्थापितेश्वरप्रतिमाया इत्यर्थः” पूजाकर्म सुनिर्वर्त्य होमं कुर्याद्विधानतः ।गृहस्येशानदिग्भागे कुंडं कुर्याद्विधानतः । विस्तारायामखातं च अरत्नि-द्वयसंमितं ॥ कुंडकंठं परित्यज्य समंतादंगुलं क्रमात् । मेखलोच्छ्रायविस्तारौ चतुस्त्रिद्व्यंगुलैः क्रमात् ॥ पश्चिमे मध्यभागे तु योनिं कुर्याद्विधानतः । योनिं षडंगुलां तिर्यक् द्वादशांगुलदैर्घ्यकां ॥ अश्वत्थदलसंकाशां किंचिन्निम्नाऽऽयतां शुभां । कुर्यादाधारपर्यंतं स्वगृह्योक्तविधानतः ॥“ शां० सा० आधारांतत्वोक्त्या चक्षुषी नेति केचित् ” समिदाज्यचरूंश्चैव तिलमाषांश्च सर्षपैः । सर्षपैः सहितास्तिलमाषा इत्यर्थः । अश्वत्थप्लक्षपालाशसमिद्भिः खादिरैः शुभैः ॥ अष्टोत्तरसहस्रं तु अष्टोत्तरशतं तु वा । अष्टाविंशतिमेतैश्च होमं कुर्यात्पृथक्पृथक् ॥ त्र्यंबकेण मंत्रेण तिलान्व्याहृतिभिः क्रमात् । ग्रहा एवं च होतव्या अस्मदुक्तविधानतः ॥ एवं क्रमेण होतव्यं होमशेषं समापयेत् । सर्वाऽलंकारयुक्तानां त्रयाणामभिषे-चनं ॥ त्रयो मातापितृबालाः । चतुर्भिः कलशैरद्भिर्बृहत्कुंभसमन्वितं । बृहत्कुंभः शतच्छिद्रः । धौतांबराणि धृत्वाऽथ कुर्यादाज्यावलोक-नं ॥ पूर्णाहुतिं च जुहुयाद्यजमानः समाहितः । तत्सर्वं परया भक्त्या ईश्वराय निवेदयेत् ॥ सर्वाऽलंकारसंयुक्तां सवत्सां गां पयस्विनीं । प्रतिमां वस्त्रयुग्मं च आचार्याय निवेदयेत् ॥ ईश्वरप्रीतये शक्त्या कुर्याद्ब्राह्मणभोजनं । अन्येषां चैव सर्वेषां कुर्याद्ब्राह्मणभोजनं ॥ एवं यः कुरुते शांतिं सर्वपापैः प्रमुच्यते । सर्वान्कामानवाप्नोति चिरंजीवी सुखी भवेत् ॥ इति कृष्णचतुर्दशीशांतिः ॥

॥ अथ प्रयोगः ॥

कर्ता पित्ररिष्टादौ गोमुखप्रसवं कृत्वाऽन्यत्राऽकृत्वा (शांतिसारे षड्भागचतुर्दश्या द्वितीयतृतीयांशयोरुत्पत्तौ गोप्रसव उक्तः । मयूखे तु ष-ष्ठांशेऽपि) देशकालौ संकीर्त्याऽस्य बालकस्य कृष्णचतुर्दशी (अमुकांश) जननसूचिताऽरिष्टनिरसनद्वारा० गर्गोक्तां सग्रहमखां कृ-ष्णचतुर्दशीजननशांतिं करिष्ये इति संकल्प्य गणेशपूजनपुण्याहवाचननांदीश्राद्धाचार्यर्त्विग्वरणानि कुर्यात् । तत्र आचार्यं प्रादेशकर-

SGDF

णांते स्थंडिलपूर्वभागे महीद्यौरित्यादिमंत्रावृत्त्या मध्ये शतच्छिद्रं तस्य आग्नेय्यादिविदिक्षु चतुरः कलशांश्च संस्थाप्य शतच्छिद्रे स्योनेति पंचमृदः । अश्वत्थेव इति पंचपल्लवान् । साहिरत्नानीति पंचरत्नानि । रुवतिभीम इति पंचत्वचः । ओषधयःसामिति व्रीहियवगोधूममाषतिला इत्येतानि पंचधान्यानि । हिरण्यरूप इति हिरण्यं । याओषधीरिति शतौषधीस्तदलाभे विष्णुक्रांतासहदेवीतुलसीचशतावरीति मूलशांत्युक्ता ओषधीश्च निक्षिप्य युवासुवासा इति श्वेतवस्त्रैः सुगंधिश्वेतपुष्पैश्च संवेष्ट्य पूर्णपात्रे उक्तलक्षणप्रातिमायां त्र्यंबकमितिमंत्रेण रुद्रमावाह्य शुद्धस्फटिकसंकाशं श्वेतमाल्यांबरावृतं तं ध्यात्वा एकादशिन्यभिषेकघटितोपचारैः संपूजयेत् (मयूखे तु स्थंडिलात्पूर्वभागे पीठादौ हैमप्रतिमायां त्र्यंबकमिति मंत्रेण रुद्रावाहनपूजनांते तत्प्राच्यामैशान्यामुदीच्या वा विधिवत्कुंभपंचकस्थापनाद्युक्तं । तत्र च शतच्छिद्रेन पूर्णपात्रनिधानादि । केवलं मृदाद्युक्तद्रव्याणां निक्षेपः । इदमेव युक्तं भाति । मूलोक्तसंवादलभात्) तत आग्नेय्यादिकलशेषु इमंमेगंग इत्यादिमंत्रावृत्त्या उदकपूरणादिपूर्णपात्रनिधानांते आग्नेयकुंभे । इमंमेवरुण शुनःशेपो वरुणो गायत्री । वरुणावा० । इमंमे० । सर्वे समुद्राः० । इति च समुद्रादिसहितं वरुणमावाहयेत् । एवमग्रेऽपि समुद्रादिसहितस्यैव वरुणस्यावाहनं । नैर्ऋते तत्त्वायामि० । वायव्ये । त्वंनोअग्ने वामदेवो वरुणस्त्रिष्टुप् । वरुणावा० । ऐशाने । सत्वंनोअग्ने वाम० । एवमावाह्य सर्वेषां पूजनांते देवदानवेत्यादिश्लोकैः प्रतिकलशं प्राथ्य चतर्षु क्रमेण सूक्तानि जपेत् । आनोभद्रा इति दशर्चस्य सूक्तस्य गोतमो विश्वेदेवा जगती । षष्ठी विराट् तिस्रोंत्यास्त्रिष्टुभः । जपे विनि० । भद्राअग्ने इति द्वादशर्चस्य सूक्तस्य सुमित्रोऽग्निराद्ये जगत्यौ शेषास्त्रिष्टुभः । सहस्रशीर्षेति षोडशर्चस्य सूक्तस्य नारायणः पुरुषोनुष्टुबंत्या त्रिष्टुप् । कद्रुद्रायेति नवर्चस्य सूक्तस्य कण्वो रुद्रो गायत्र्यंत्यानुष्टुप् । एवं सूक्तजपांतेऽग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहोत्कीर्तनांते

पूर्वस्थापितेश्वरप्रतिमाया इत्यर्थः" पूजाकर्म सुनिर्वर्त्य होमं कुर्याद्विधानतः।गृहस्येशानदिग्भागे कुंडं कुर्याद्विधानतः। विस्तारायामखातं च अरत्नि-द्वयसंमितं ॥ कुंडकंठं परित्यज्य समंतादंगुलं क्रमात्। मेखलोच्छ्रायविस्तारौ चतुस्त्रिद्व्यंगुलैः क्रमात्॥ पश्चिमे मध्यभागे तु योनिं कुर्याद्विधानतः। योनिं षडंगुलां तिर्यक् द्वादशांगुलदैर्घ्यकां ॥ अश्वत्थदलसंकाशां किंचिन्निम्नाऽऽयतां शुभां। कुर्यादाधारपर्यंतं स्वगृह्योक्तविधानतः॥" शां० सा० आधारांतत्वोक्त्या चक्षुषी नेति केचित्" समिदाज्यचरूंश्चैव तिलमाषांश्च सर्षपैः। सर्षपैः सहितास्तिलमाषा इत्यर्थः। अश्वत्थप्लक्षपालाशसमिद्भिः खादिरैः शुभैः॥ अष्टोत्तरसहस्रं तु अष्टोत्तरशतं तु वा। अष्टाविंशतिमेतैश्च होमं कुर्यात्पृथक्पृथक्॥ त्रैयंबकेण मंत्रेण तिलान्व्याहृतिभिः क्रमात्। ग्रहा एवं च होतव्या अस्मदुक्तविधानतः॥ एवं क्रमेण होतव्यं होमशेषं समापयेत्। सर्वाऽलंकारयुक्तानां त्रयाणामभिषे-चनं॥ त्रयो मातापितृबालाः। चतुर्भिः कलशैरद्भिर्बृहत्कुंभसमन्वितं। बृहत्कुंभः शतच्छिद्रः। धौतांबराणि धृत्वाऽथ कुर्यादाज्यावलोक-नं॥ पूर्णाहुतिं च जुहुयाद्यजमानः समाहितः। तत्सर्वं परया भक्त्या ईश्वराय निवेदयेत्॥ सर्वाऽलंकारसंयुक्तां सवत्सां गां पयस्विनीं। प्रतिमां वस्त्रयुग्मं च आचार्याय निवेदयेत्॥ ईश्वरप्रीतये शक्त्या कुर्याद्ब्राह्मणभोजनं। अन्येषां चैव सर्वेषां कुर्याद्ब्राह्मणभोजनं॥ एवं यः कुरुते शांतिं सर्वपापैः प्रमुच्यते। सर्वान्कामानवाप्नोति चिरंजीवी सुखी भवेत्॥ इति कृष्णचतुर्दशीशांतिः॥ ॥ अथ प्रयोगः॥ कर्ता पित्रिष्टादौ गोमुखप्रसवं कृत्वाऽन्यत्राऽकृत्वा (शांतिसारे षड्भागचतुर्दश्या द्वितीयतृतीयांशयोरुत्पत्तौ गोप्रसव उक्तः। मयूखे तु ष-ष्ठांशेऽपि) देशकालौ संकीर्त्याऽस्य बालकस्य कृष्णचतुर्दशी (अमुकांश) जननसूचिताऽरिष्टनिरसनद्वारा० गर्गोक्तां सग्रहमखां कृ-ष्णचतुर्दशीजननशांतिं करिष्य इति संकल्प्य गणेशपूजनपुण्याहवाचननांदीश्राद्धाचार्यऋत्विग्वरणानि कुर्यात्। तत्र आचार्य प्रादेशकर-

णांते स्थंडिलपूर्वभागे महीद्यौरित्यादिमंत्रावृत्त्या मध्ये शतच्छिद्रं तस्य आग्नेय्यादिविदिक्षु चतुरः कलशांश्च संस्थाप्य शतच्छिद्रे स्योनेति पंचमृदः । अश्वत्थेव इति पंचपल्लवान् । साहिरत्नानीति पंचरत्नानि । रुवतिभीम इति पंचत्वचः । ओषधयःसमिति व्रीहियवगोधूममाषतिला इत्येतानि पंचधान्यानि । हिरण्यरूप इति हिरण्यं । याओषधीरिति शतौषधीस्तदलाभे विष्णुक्रांतासहदेवीतुलसीचशतावरीति मूलशांत्युक्ता ओषधीश्च निक्षिप्य युवासुवासा इति श्वेतवस्त्रैः सुगंधिश्वेतपुष्पैश्च संवेष्ट्य पूर्णपात्रे उक्तलक्षणप्रतिमायां त्र्यंबकमितिमंत्रेण रुद्रमावाह्य शुद्धस्फटिकसंकाशं श्वेतमाल्यांबरावृतं तं ध्यात्वा एकादशिन्यभिषेकघटितोपचारैः संपूजयेत् (मयूखे तु स्थंडिलात्पूर्वभागे पीठादौ हैमप्रतिमायां त्र्यंबकमिति मंत्रेण रुद्रावाहनपूजनांते तत्प्राच्यामैशान्यामुदीच्या वा विधिवत्कुंभपंचकस्थापनाद्युक्तं । तत्र च शतच्छिद्रेन पूर्णपात्रनिधानादि । केवलं मृदाद्युक्तद्रव्याणां निक्षेपः । इदमेव युक्तं भाति । मूलोक्तसंवादलभात्) तत आग्नेय्यादिकलशेषु इमंमेगंग इत्यादिमंत्रावृत्त्या उदकपूरणादिपूर्णपात्रनिधानांते आग्नेयकुंभे । इमंमेवरुण शुनःशेपो वरुणो गायत्री । वरुणावा० । इमंमे० । सर्वे समुद्राः० । इति च समुद्रादिसहितं वरुणमावाहयेत् । एवमग्रेऽपि समुद्रादिसहितस्यैव वरुणस्यावाहनं । नैर्ऋते तत्त्वायामि० । वायव्ये । त्वंनोअग्ने वामदेवो वरुणस्त्रिष्टुप् । वरुणावा० । ऐशाने । सत्वंनोअग्ने वाम० । एवमावाह्य सर्वेषां पूजनांते देवदानवेत्यादिश्लोकैः प्रतिकलशं प्रार्थ्य चतर्षु क्रमेण सूक्तानि जपेत् । आनोभद्रा इति दशर्चस्य सूक्तस्य गोतमो विश्वेदेवा जगती । षष्ठी विराट् तिस्रोंत्यास्त्रिष्टुभः । जपे विनि० । भद्राअग्ने इति द्वादशर्चस्य सूक्तस्य सुमित्रोऽग्निराद्ये जगत्यौ शेषास्त्रिष्टुभः । सहस्रशीर्षेति षोडशर्चस्य सूक्तस्य नारायणः पुरुषोनुष्टुबंत्या त्रिष्टुप् । कद्रुद्रायेति नवर्चस्य सूक्तस्य कण्वो रुद्रो गायत्र्यंत्यानुष्टुप् । एवं सूक्तजपांतेऽग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहोत्कीर्तनांते

रुद्रं प्रधानदेवं अश्वत्थप्लक्षपलाशखादिरसमिदाज्यचरुभिः संमिश्रतिलमाषसर्षपैश्च प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरसहस्राद्यन्यतमसंख्याहुतिभिः प्रजापतिं तिलैः पूर्वोक्तसं० (कौस्तुभमयूखयोस्तु अग्निवायुसूर्यप्रजापतीनुद्दिश्य व्यस्तसमस्तव्याहृतिभिर्होम उक्तः) शेषेणेत्यादि निर्वापादिना चरुं कृत्वा (कौस्तुभादिषु तु निर्वापादि नोक्तं) कर्त्रा त्यागे कृते साचार्यऋत्विजो होमादिबलिदानांते शतच्छिद्रगतैश्चतुःकलशोदकैर्ग्रहकलशोदकेन च पत्नीशिशुसहितं यजमानमब्देवत्यमंत्रैरभिषिंचेयुः । ततो यजमानो विभूतिं धृत्वा कांस्यपात्रे रूपंरूपमित्याज्यं सकुटुंबोऽवलोक्य सदक्षिणं तत्पात्रं विप्राय दत्वा पूर्णाहुत्यादिशेषं समाप्य कृतं कर्म रुद्राय निवेद्याऽऽचार्याय सवत्सां गां वस्त्रयुग्ममृत्विग्भ्योऽन्येभ्यश्च यथाशक्ति दक्षिणां दत्वा देवताविसर्जनांते प्रतिमाद्युपस्करमाचार्यहस्ते प्रतिपाद्य विप्रान्संभोज्य तैः शांतिं वाचयित्वा सुहृद्युतो भुंजीत । इति कमलाकरभट्टकृतकृष्णचतुर्दशीशांतिप्रयोगः ॥

॥ अथ सिनीवालीकुहूशांतिः ॥ प्रयोगपारिजाते उत्तरगार्ग्यः । सिनीवाल्यां प्रसूता स्याद्दासी [यस्य] भार्यापशुस्तथा । गजाऽश्वा महिषी चैव शक्रस्याऽपि श्रियं हरेत् ॥ ये संति सकलाश्चाऽन्ये स्वप्रसादोपजीविनः । वर्जयेत्तानशेषांस्तु पशुपक्षिमृगादिकान् ॥ " शां० सा० सिनीवालीकुहूत्पन्नानिति शेषः । " कुहूप्रसूतिरत्यर्थं सर्वदोषकरी स्मृता । यस्य प्रसूतिरेतेषां तस्यायुर्धननाशनं ॥ सर्वगंडसमस्तत्र दोषस्तु प्रबलो भवेत् । शांतिं विना विशेषेण परित्यागो विधीयते ॥ " शां० सा० विशेषेण उत्तमपक्षेण शांतिकरणं विना परित्यागः । यदा तूत्तमपक्षे न शक्तिस्तदा कियत्कालं त्यागं कृत्वा शांतिः कर्तव्येत्याह " परित्यागात्तत्र शांतिं कुर्याद्धीमान्विचक्षणः । (परित्यागादिति ल्यब्लोपे पंचमी । परित्यागं कृत्वेत्यर्थः) शांतौ चिकीर्षितायामपि त्यागः कार्य एव । शांतिं विना तु सुतरां त्याग इत्यर्थः । तत्फलं तत्क्षणार्धेन शिशोरेवाऽनुपालने ॥ [तत्कालं० पालनं] शांत्यभावे बा-

SCDF

लत्यागाऽभावे चेत्यर्थः । नत्यजेत्पिंडतो मोहादर्थादज्ञानतोऽपि वा । (पिंडत इति षष्ठ्यंतात्सार्वविभक्तिकस्तसिः । तेन बालदेहस्य मोहादित्यर्थः) शांत्यभावे यदि बालं न त्यजेदित्यर्थः । तद्योगान्नाशयेत्किंचित्स्वयं वा नाशमश्नुते ॥ तद्योगाद्बालयोगादित्यर्थः । कल्पोक्तशांतिः कर्तव्या शीघ्रं दोषाऽपनुत्तये । रुद्रः शक्रश्च पितरः पूज्याः स्युर्देवताः क्रमात् ॥ कर्षमात्रसुवर्णेन तदर्धाऽर्धेन वा पुनः । अथवा शक्तितः कुर्याद्वित्तशाठ्यविवर्जितः ॥ प्रतिमां कारयेच्छंभोश्चतुर्भुजसमन्वितां । त्रिशूलखड्गवरदाऽभयहस्तां यथाक्रमात् ॥ श्वेतवर्णा श्वेतपुष्पां श्वेतांऽबरवृषस्थितां । त्र्यंबकेण मंत्रेण पूजां कुर्याद्यथाविधि ॥ इंद्रश्चतुर्भुजो वज्रांऽकुशचापैः ससायकः । " शां॰ सा॰ वज्रांकुशचापैः सहिताः सायका यस्येति विग्रहः " रक्तवर्णो गजारूढो यतइंद्रेति मंत्रतः ॥ पितरः कृष्णवर्णाश्च चतुर्हस्ता विमानगाः । यष्ट्यक्ष [गदाक्ष] सूत्रकमंडल्वभयस्यैव धारिणः ॥ येचेह इति मंत्रेण पूजां कुर्यादनंतरं । " शां॰ सा॰ मदनरत्नादिषु तु येसत्या इति पाठः । तस्मिन्पक्षे येसत्यासोहविरद इति मंत्रः " आग्नेयीं दिशमारभ्य कुंभान्कोणेषु विन्यसेत् ॥ तन्मध्ये स्थापयेत्कुंभं शतच्छिद्रसमन्वितं । तेष्वेव पंचगव्यादींस्तत्तन्मंत्रैश्च निक्षिपेत् ॥ (चतुर्ष्वित्यर्थः) आदिशब्देन पंचमृत्पंचरत्नादीनि चतुर्दशीशांत्युक्तानि । कल्पोक्तशांतिः कर्त्तव्या कुर्याच्छीघ्रं स्वशक्तितः । शांतिं पठेदित्यर्थः । गोदानं वस्त्रदानं च सुवर्णं चोर्वरां शुभां ॥ दशदानानि चोक्तानि क्षीरमाज्यं गुडस्तथा । गोदानादेर्दशदानांऽतर्गतत्वाद्द्वारद्वयमनुष्ठानं ॥ आज्याऽवेक्षणमेतानि तत्तन्मंत्रैश्च कारयेत् । समिदाज्यचरोर्होमं तिलमाषैश्च सर्षपैः ॥ इतरेतरयोगद्वंद्वात्तिलमाष मिलितं द्रव्यं । अश्वत्थप्लक्षपालाशसमिद्भिः खादिरैः शुभैः । अष्टोत्तरशतं मुख्यं प्रत्येकं जुहुयाद्द्विजः ॥ त्र्यंबकेण मंत्रेण तिलान्व्याहृतिभिः पुनः । " शां॰ सा॰ मुख्यमित्युक्तेरधिदेवतादेरष्टाविंशत्यादिन्यूनसंख्यया होमः " च-

तुर्भिः कलशैर्युक्तं बृहत्कुंभसमन्वितं ॥ शांतिवत्सकलं कार्यमभिषेकं च कारयेत् । चतुर्दशीशांतिवदित्यर्थः । पितृमातृशिशूनां च अभिषिंचेत्तु वारुणैः ॥ षष्ठी द्वितियार्थां । शंकरस्याऽभिषेकं च कुर्याद्ब्राह्मणभोजनं ॥ अन्येषां चैव सर्वेषां ब्राह्मणानां च तर्पणं ॥ यथाशक्त्यनुसारेण द्विजवाचनपूर्वकं । द्विजवाचनं स्वस्तिवाचनं तत्पूर्वकं सर्वं कुर्यादित्यर्थः । " शां॰ सा॰ ब्राह्मणांस्तर्पयिष्य इति प्रश्नं कर्मसंपूर्णतावाचनं वा कृत्वेत्यर्थः " इति सिनीवालीकुहूशांतिः ॥ ॥ अथ प्रयोगः । कर्ताऽस्य बालस्य सिनीवालीजननसूचितसकलानिष्टपरिहारद्वारा॰ गर्गोक्तां सिनीवालीजननशांतिं करिष्ये इति संकल्प्य गणेशपूजाद्याचार्यर्त्विग्वरणांतं कुर्यात् । (कुह्वां तु गोमुखप्रसवः । संकल्पे कुहूजननेत्यूहश्चेति विशेषः) । तत आचार्यः प्रादेशकरणांते आग्नेय्यादिषु चतुरः कुंभान्मध्ये च शतच्छिद्रं महीद्यौरित्यादिमंत्रावृत्त्या संस्थाप्य चतुर्षु जलपूरणगंधक्षेपांते गायत्र्यादिमंत्रैः पंचगव्यानि पंचमृत्पल्लवरत्नत्वग्धान्यानि हिरण्यं च तत्तन्मंत्रैर्निक्षिप्य पंचस्वपि पूर्णपात्रनिधानांते शतच्छिद्रे उक्तलक्षणप्रतिमायां त्र्यंबकमिति रुद्रमावाह्य तद्दक्षिणे यतइंद्रेत्यस्य भर्ग इंद्रो बृहती । इंद्रावा॰ । यतइंद्र॰ इतींद्रं । उत्तरे येचेह शंखः पितरस्त्रिष्टुप् । पित्रावा॰ । येचेह॰ इति पितॄंश्चावाह्य पूजयेत् (मयूखे तु स्थंडिलात्पूर्वतः पीठादौ रुद्रेंद्रपितॄन् संपूज्य तत्प्राच्यामैशान्यामुदीच्यां वा कुंभपंचकस्थापनाद्युक्तं । शतच्छिद्रे च न पूर्णपात्रनिधानादि । इदमेव युक्तं) चतुर्षु कुंभेषु वरुणावाहनपूजनांते आनोभद्रा भद्राअग्नेः सहस्रशीर्षा कद्रुद्रायेत्यादिस्वस्वशाखोक्तशांतीः पठेत् । (एषामृष्यादि चतुर्दशीशांतौ द्रष्टव्यं । कौस्तुभादौ तु आनोभद्रा इत्येकस्यैव सूक्तस्य जपमुक्त्वा गवादिदानान्यत्रैव कर्तव्यानीत्युपपादितं) ततोग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहोत्कीर्तनांते रुद्रं प्रधानदेवं अश्वत्थप्लक्षपलाशखदिरसमिदाज्यचरुभिः संमिश्रतिलमाषसर्षपैश्च प्रतिद्रव्यंअष्टोत्तरशतसंख्याभिराहुतीभिः इंद्रं पितॄंश्च तैरेव द्रव्यैः

प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं अष्टाविंशतिसं० अष्टसंख्याभिर्वा । प्रजापतिं तिलैः २८ । ८ वा । (कौस्तुभमयूखयोस्तु त्र्यंबकमंत्रेण तिलहोमोऽत्राऽधिक उक्तः । स च व्याहृतिहोमात्पूर्वं कार्यः) शेषेणेत्यादिबलिदानांते मूर्धानमिति पूर्णाहुतिं हुत्वा ग्रहकुंभसहितचतुःकलशोदकयुतशतच्छिद्रेण तत्त्वायामीत्यादिवारुणमंत्रैर्मातृपितृशिशूनामभिषेकं कृत्वा संस्रावहोमादिशेषं समापयेत् । ततो यजमानोऽग्नेः पश्चादुपविश्य विभूतिं धृत्वाऽऽचार्यादिभ्यो गवादिदानानि दद्यात् । गवामंगेष्विति गां । शरण्यं सर्वलोकानां लज्जाया रक्षणं परं । सुवेषधारि वस्त्र त्वमतः शांतिं० इति वस्त्रं । हिरण्यगर्भगर्भस्थमिति सुवर्णं । सर्वभूताश्रयाभूमिर्वराहेण समुद्धृता । अनंतसस्यफलदा अतः शांतिं० इति भूमिं । ततो दशदानानि । गोभूतिलहिरण्याज्यवासोधान्यगुडानि च । रौप्यं लवणमित्याहुर्दशदानानि पंडिताः ॥ गां भुवं चोक्तमंत्राभ्यां पुनर्दत्त्वा तिलान्दद्यात् । महर्षेर्गोत्रसंभूताः कश्यपस्य तिलाः स्मृताः । तस्मादेषां प्रदानेन मम पापं व्यपोहत्विति । उक्तमंत्रेण पुनर्हिरण्यं दत्वाज्यं दद्यात् । कामधेनुषु संभूतं सर्वक्रतुषु संस्थितं । देवानामाज्यमाहारमतः शांतिं० । उक्तमंत्रेण वासः पुनर्दत्वा धान्यं दद्यात् । सर्वदेवमयं धान्यं सर्वोत्पत्तिकरं महत् । प्राणिनां जीवनोपायमतः शांतिं० ॥ यथा देवेषु विश्वात्मा प्रवरश्च जनार्दनः । सामवेदस्तु वेदानां महादेवस्तु योगिनां ॥ प्रणवः सर्वमंत्राणां नारीणां पार्वती यथा । तथा रसानां प्रवरः सदैवेक्षुरसो मतः ॥ मम तस्मात्परां शांतिं ददस्व गुड सर्वदेति गुडं । प्रीतिर्यतः पितॄणां च विष्णुशंकरयोः सदा । शिवनेत्रोद्भवं रूप्यमतः शांतिं० इति रौप्यं । यस्मादन्नरसाः सर्वे नोत्कृष्टा लवणं विना । शंभोः प्रीतिकरं नित्यमतः शांतिं० इति लवणं । इति दशदानानि । ततः क्षीरं दद्यात् । क्षीरजातास्तथा शंखाः क्षीरादमृतसंभवः । क्षीरात्क्षीरोदवत्कीर्तिः क्षीरे प्राणस्य संभवः ॥ तस्मात्क्षीरप्रदानेन अतः शांतिं० । आज्यं गुडं चोक्तमंत्राभ्यां पुनर्दद्यात् । एतानि दक्षिणात्वेनाऽत्र देयानि । अर्थ-

क्रमेण पाठक्रमस्य बाधात् । अतएवांऽते दक्षिणाऽनुक्तिः । केचिद्दक्षिणामपि पाठक्रमान्मध्ये कुर्वंति । तत आज्यपूर्णे कांस्यपात्रे रूपंरूपमिति सकुटुंबः प्रतिरूपं वीक्ष्य आज्यं तेजः समुद्दिष्टमाज्यं पापहरं स्मृतं । आज्यं सुराणामाहार आज्ये देवाः प्रतिंष्ठिताः ॥ इति तदाज्यं सदक्षिणं विप्राय दत्वा रुद्रप्रतिमायाऱ्यंबकमितिमंत्रेणाऽभिषेकोत्तरं सर्वेषामुत्तरपूजां कृत्वा विसृज्याचार्यहस्ते दत्वाऽग्निं विसृज्य कर्मसंपूर्णतां वाचयित्वा विप्रानन्यांश्चांऽधपंग्वादीन्भोजयेत् । सिनीवालीकुह्वोर्दर्शशांत्या समुच्चयः । अव्यभिचारादिति केचित् । तत्वं तु सिनीवाल्यामेवेयं शांतिः । कुह्वां तु दोषमात्रमुक्तं । दर्शः सूर्येंदुसंगम इति कुह्वा एव दर्शत्वात्तत्र दर्शशांतिरेवेति । केचित्तु दर्शेष्टयतीपाते पथिकृद्वैश्वानरीयवत्कुह्वां द्वयोः समुच्चयमाहुः । नाऽत्र गोमुखप्रसवः । (ग्रंथकृताऽत्र गोप्रसवो नेत्युक्तेऽपि मूलवाक्ये यस्यप्रसूतिरेतस्यांतस्यायुर्धननाशनमित्यत्राऽऽयुर्नाशपदेनाऽरिष्टबोधनाद्गोप्रसवो नित्यत्वेन प्राप्तः । सिनीवाल्यां तु तदभावान्नेति स्पष्टमेव । शांतिसारेऽप्येतदेवाऽभिप्रेत्य स कार्य इति युक्तमुक्तं) इतिसिनीवालीकुहूशांतिप्रयोगः ॥ ॥ अथ सिनीवालीदर्शादिनिर्णयः । " ध० सिं० तत्राऽमावास्यायाः प्रथमो यामः सिनीवाली । (मयूखे तु चतुर्दश्या अंत्योऽमायाश्चाद्यो यामः सिनीवालीत्युक्तं) अंत्योपांत्ययामौ कुहूः । मध्यवर्तिपंचयामा दर्श इति केचित् । अपरे तु चतुर्दशीमात्रयुतेऽहोरात्रे वर्तमानाऽमावास्या सिनीवाली । प्रतिपन्मात्रयुतेऽहोरात्रे वर्तमाना कुहूः । तेनाऽमाया वारत्रयस्पर्शित्वलक्षणदिनवृद्ध्यभावे सूर्योदयस्पर्शित्वाऽभावलक्षणक्षयाऽभावे च दर्शो नास्त्येव । उदयात्पूर्वाऽहोरात्रे वर्तमानायाः सिनीवालीत्वात् । उदयोत्तरं वर्तमानायाश्च कुहूत्वात् । दिनक्षये सर्वाऽप्यमा दर्शसंज्ञा । न तत्र सिनीवालीकुहूभागौ । केवलचतुर्दशीकेवलप्रतिपद्युक्तत्वाऽभावात् । एवं दिनवृद्धौ त्रिदिनस्पर्शे मध्यदिनस्था षष्टिनाडीमिताऽमावास्या दर्शसंज्ञा । चतुर्दश्यादियोगाऽभावात् । पूर्वोत्तरदिनस्थौ भागौ

सिनीवालीकुहूसंज्ञावित्याहुः । इदं मयूखे स्पष्टं ” ॥ ॥ अथ दर्शजननशांतिः । नारदः । अथातो दर्शजातानां मातापित्रोर्दरिद्रता । तद्दोषपरिहारार्थं शांतिं वक्ष्यामि नारदः ॥ पुण्याहं वाचयित्वादौ क्रतुसंकल्पपूर्वकं । कुंडं वा मंडलं कुर्यात्तद्देशे स्थापयेद्घटं ॥ “ शां० सा० । कुंडं वा स्थंडिलं० । तद्देशे तत्समीपे” मंडलं सर्वतोभद्रं । “शां० म० मंडलं स्थंडिलं” तत्कुंभे निक्षिपेद्द्रव्यं दधिक्षीरघृतादिकं । आदिश-ब्दाद्गोमूत्रगोमये । न्यग्रोधोदुंबराऽश्वत्थाः सचूता निंबकास्तथा ॥ एतेषां वृक्षमूलानि त्वगादीन्पल्लवांस्तथा । पंचरत्नानि निक्षिप्य वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् ॥ सर्वे समुद्राः सरितस्तीर्थानि जलदा नदाः । आयांतु यजमानस्य दुरितक्षयकारकाः ॥ आपोहिष्ठतृचेनाऽथ कयानश्चित्र इत्यृचा । यत्किंचेदमृचा चैव समुद्रज्येष्ठा इत्यृचा ॥ अभिमंत्र्योदकं पश्चादग्नेः पूर्वप्रदेशके । उदकमभिमंत्र्य पश्चाद्दर्शदेवतां स्थापयेदित्यर्थः । मंडलं कुर्यादिति यदुक्तं तदाह । हारिद्रं रक्तकं चैव कृष्णं श्वेतं च नीलकं ॥ एतेषां तंडुलैश्चैव सर्वतोभद्रमुद्धरेत् । “ शां० सा० कुंभतः प-श्चादग्नेश्च पूर्वतो हरिद्रादिरंगरक्तैस्तंडुलैः सर्वतोभद्रमुल्लिखेदित्यर्थः ” दर्शस्य देवतायाश्च सोमसूर्यस्वरूपकं ॥ प्रतिमां स्वर्णजां नित्यं राजतीं ताम्रजां तथा । “ वि० पा० अयं धातुक्रमो दर्शसोमसूर्यक्रमाऽपेक्षया द्रष्टव्यः ” दर्शदेवतारूपसोमसूर्यस्वरूपं प्रतिमां स्थापयेदित्यभेदेनाऽन्वयः । “ सं० कौ० दर्शदेवताः पितरस्तद्रूपां प्रतिमां स्थापयेदित्यभेदेनाऽन्वयः । शां० सा० पितृरूपाया दर्शदेवतायाः सोमसूर्ययोश्च स्वरूपं प्रतिमारूपं स्थापयेदित्यर्थ इति प्रयोगपारिजाते ” कुद्दा अपि तत्त्वात्तत्रापीदं । सर्वतोभद्रमध्ये च स्थापयेद्दर्शदेवतां ॥ ग्रहवर्णं वस्त्रयुग्मं तद्वर्णं गंधपुष्पकं । “ वि० पा० श्वेतरक्तवर्णमित्यर्थः ” आप्यायस्वेति मंत्रेण सवितापश्चातात्तथा ॥ उपचारैः समाराध्य ततो होमं समाचरेत् । “ वि० पा० सोमसूर्यपूजाऽपि सर्वतोभद्र एव । सांनिध्यात् ” कृत्वा वह्निं प्रतिष्ठाप्य क्रतुसंकल्पमीदृशं ॥ आयुरा-

रोग्यसिद्ध्यर्थं सर्वानिष्टप्रशांतये । पुत्रस्य दर्शजननदोषनिर्हरणाय च ॥ मातापित्रोः कुमारस्य सर्वानिष्टप्रशांतये । तेषामायुःश्रिये चैव शांतिहोमं करोम्यहं ॥ " शां० सा० आयुरारोग्येति श्लोकद्वयेन क्रतुसंकल्पं कृत्वेत्यर्थः " समिधश्च चरुद्रव्यं क्रमेण जुहुयाद्गृही । हुनेत्सवितृमंत्रेण सोमोधेनुं च मंत्रतः ॥ एतैर्मंत्रैश्च प्रत्येकं हुनेदष्टोत्तरं शतं । एतैरिति बहुवचनात्पितृदेवत्यहोमोऽप्यष्टोत्तरशतं । (प्रयोगपारिजातेऽप्येवं) "सं०कौ० एतैरिति बहुवचनं प्रणवस्वाहाकारसाहित्याऽभिप्रायेणाऽनुवादः । अतएवाह । दर्शस्य० " दर्शस्य देवताहोमस्त्वष्टाविंशतिसंख्यया ॥ " वि० पा० दर्शदेवतामंत्रस्तल्लिंगको ग्राह्यः । यद्वा दर्शदेवतापूजाहोमादि नाममंत्रेण कार्यं । वेदमंत्राऽनुपदेशात् । " होममेवं तु कृत्वाऽथ विदध्याद्भिषेचनं । श्रीसूक्तमायुष्यसूक्तं समुद्रज्येष्ठा इत्यृचा ॥ एतैर्मंत्रैरभिषेकं मातापित्रोः शिशोस्तथा । ततः स्विष्टकृदादि स्याद्धोमशेषं समापयेत् ॥ हिरण्यं रजतं चैव कृष्णा धेनुः सदक्षिणा । अन्येभ्योऽपि यथाशक्ति दातव्या दक्षिणा तथा ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्तत्र कारयेत्स्वस्तिवाचनं ॥ इतिनारदोक्तदर्शशांतिः ॥ ॥ अथ प्रयोगः । कर्ता उक्तकाले सपत्नीकः पीठे प्राङ्मुख उपविश्य द्विराचमनादिदेशकालकीर्तनांते ममाऽस्य शिशोः दर्शजननसूचिताऽनिष्टनिरसनद्वाराश्री० सग्रहमखां नारदोक्तां शांतिं करिष्य इति संकल्प्य गणेशपूजाद्याचार्यर्त्विग्वरणांतं कुर्यात् । अथाचार्यः प्रादेशकरणांते कुंडात्स्थंडिलाद्वा पूर्वे सर्वतोभद्रपर्याप्तं स्थलमतिक्रम्य महीद्यौरित्यादिविधिना कुंभं संस्थाप्य तत्र जलपूरणगंधक्षेपांते गायत्र्यादिमंत्रैः पंचगव्यं । रुवतिभीम इति न्यग्रोधोदुंबराऽश्वत्थचूतनिंबानां मूलत्वचः । अश्वत्थेव इति तेषामेव पल्लवान् । कांडात्कांडादिति दूर्वाश्च निक्षिप्य याः फलिनीरित्यादिवस्त्रयुग्मवेष्टनांते तत्र सर्वेसमुद्राः० इति समुद्रादिसहितं वरुणमावाह्य संपूज्य आपोहिष्ठेति तिसृणामांब० । कयानो वामदेवो० । यत्किंचेदं शुनः शेपो वरुणो जगती । समुद्रज्येष्ठा

इत्यस्य वसिष्ठ आपस्त्रिष्टुप् । उदकाभिमंत्रणे विनि० । इति षण्मंत्रैः कलशोदकमभिमंत्र्य तत्पश्चादग्नेः पूर्वतो हारिद्रादिवर्णैस्तंडुलैर्यथोक्तं सर्वतोभद्रं विरच्य तन्मध्ये स्वर्णप्रतिमायां पित्रादीनावाहयेत् । येचेह शंखः पितरस्त्रिष्टुप् । पित्राद्या० । येचेह पितरो० इति पितॄन् । तद्दक्षिणे रजतप्रतिमायां आप्यायस्वगोत० इति सोमं । उत्तरे ताम्रप्रतिमायां सवितापश्चाताद्दाभागः सविता त्रिष्टुप् । सूर्यावाहने० । सवितापश्चाता० इति सूर्यं चावाह्य षोडशोपचारैः सर्वान्पूजयेत् । ततोऽग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहादिदेवतोत्कीर्तनांते । पितॄन् समिच्चरुभ्यां प्रतिद्रव्यं अष्टाविंशतिसंख्याहुतिभिः । सोमं सूर्यं च ताभ्यामेव द्रव्याभ्यां प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरशतसंख्या० शेषेणेत्या-द्याज्यभागहोमांते आयुरारोग्येत्यादिमंत्राभ्यां होमसंकल्पं कृत्वा यजमानेन त्यागे कृते सर्त्विगाचार्य उक्तरीत्या होमं कुर्यात् । होमांते च स्विष्टकृतः प्राक् कुंभद्वयोदकेन पत्नीशिशुसहितं यजमानमभिषिंचेत् । तत्र मंत्राः । हिरण्यवर्णामिति पंचदशर्चस्य सूक्तस्य कर्दमानंदचि-क्लीतेंदिरासुताः श्रीरनुष्टुप् । पंचमी षष्ठी च त्रिष्टुभौ चतुर्थ्यंत्या च प्रस्तारपंक्तिः । आयुष्यमित्येकादशर्चस्य सूक्तस्य सनकादयो हिरण्य-मनुष्टुप् । पंचम्यष्टमी नवमी च त्रिष्टुभः सप्तमीशाक्वर्यंत्या जगती । समुद्रज्येष्ठा इत्यस्य वसिष्ठ० । अभिषेके विनि० । ततः स्विष्टकृदा-दिप्रायश्चित्तहोमांते बलिदानपूर्णाहुती कृत्वा संस्रावहोमादिशेषं समापयेत् । अथ यजमानो विभूतिं धृत्वा हिरण्यरजते सदक्षिणां कृष्णां धेनुं चाचार्याय ऋत्विग्भ्यो यथाशक्ति दक्षिणां च दत्वा स्थापितदेवतोत्तरपूजाविसर्जनांते प्रतिमाद्याचार्यहस्ते प्रतिपाद्याऽग्निं संपूज्य विसृ-ज्य शांतीः पाठयित्वा ब्राह्मणान्संभोज्य तेभ्यो दक्षिणादानांते स्वस्ति भवंतो ब्रुवंत्विति वाचयेत् । तेच स्वस्तीति वदेयुः । (अत्र ग्रं-थकृता प्रादेशकरणोत्तरं स्थंडिलात् पूर्वे सर्वतोभद्रे कुंभस्थापनादिपूर्णपात्रनिधानांते तत्रैकस्यामेव प्रतिमायां दर्शदेवतात्वेन सोमसूर्ययोरावा-

हनमुक्तं । नाऽत्र प्रतिमाघटकद्रव्यस्योल्लेखः । नचाऽऽवाहने पितृदेवतोपादानं । एतत्तु प्रतिमां स्वर्णजां नित्यं राजतीं ताम्रजां तथेति मूलोक्तेन विरुद्धं । विधानपारिजाते अयं धातुक्रमो दर्शसोमसूर्यक्रमाऽपेक्षयेति तस्य व्याख्यानान्मयूखादिष्वेवमेवाऽग्रे व्यवस्थादर्शनाच्चेति । अथाऽन्यदपि । मूलविचारे एतैरिति बहुवचनात्पितृदेवत्यहोमोप्यष्टोत्तरशतमिति व्याख्याय प्रयोगे केवलं सोमसूर्याभ्यामेव होम उक्तस्तत्राप्यष्टशताष्टाविंशत्यन्यतरेति संख्यायां विकल्पः । सच न सर्वसंमतः । एवमत्र सर्वतो विप्रतिपत्तिदर्शनान्मूलानुसारी प्रायेण कौस्तुभोक्त एव प्रयोगो गृहीतः) इति दर्शशांतिप्रयोगः ॥ इति तिथिशांतयः ॥ ॥ अथ नक्षत्रशांतयः ॥ तत्रादौ ज्येष्ठाशांतिः । तदुत्पत्तौ फलं ब्रह्मयामले । ज्येष्ठादौ जननीमाता • द्वितीये जननीपिता । तृतीये जननीभ्राता स्वस्य माता चतुर्थके ॥ आत्मानं पंचमे हंति षष्ठे गोत्रक्षयो भवेत् । सप्तमे चोभयकुलं ज्येष्ठभ्रातरमष्टमे ॥ नवमे श्वशुरं हंति सर्वस्वं दशमेंऽशके । वसिष्ठः । सुरेशताराजनिता धवाऽग्रजं द्विदैवताराजनिता तु देवरं । पुरंदरर्क्षे जनितः सुतस्तथा स्वस्याऽग्रजं हंति न पुत्रिका यदि । “शां० सा० नृसिंहप्रसादे । धवाऽग्रजं हंति सुरेंद्रजाता तथैव पत्न्या भगिनीं पुमांश्च । द्विदैवजा देवरमाशु हन्याद्भार्याऽनुजामाशु निहंति सूनुः ॥ पत्न्यग्रजामग्रजं वा हंति ज्येष्ठर्क्षजः पुमान् । तथा पत्नीस्वसारं च श्यालकं च द्विदैवजः ॥ कन्यका देवरं हंति विशाखांऽत्यसमुद्भवा । आद्यपादत्रये नैव आद्यभे तु पुमान्भवेत् ॥ आद्यपादत्रये देवरं न हन्यात् । पुमांस्तु आद्यपादत्रय एव पत्नीकनिष्ठं हन्यादित्यर्थः । न हन्याद्देवरं कन्या तुलामिश्राद्विदैवजा । तद्दक्षांऽत्योद्भवा वर्ज्या दुष्टा वृश्चिकपुच्छवत् ॥ ” विशेषो निर्णयसिंधौ ज्ञेयः । प्रयोगपारिजाते । सुखासीनं मुनिश्रेष्ठं गर्गं मुनिगणान्वितं । कृतांऽजलिपुटो भूत्वा परिपप्रच्छ शौनकः ॥ गर्ग उवाच । ज्येष्ठानक्षत्रसंभूतगंडदोषविनिर्णयं । तस्यशांतिविधानं च यथावत्कथयाम्यहं ॥

घटिकैका च मैत्रांते ज्येष्ठादौ घटिकाद्वयं । तयोः संधिरिति ज्ञेयं शिशुगंडं समीरितं ॥ मैत्रमनुराधा । प्रथमे च द्वितीये च ज्येष्ठर्क्षे च
तृतीयके । पादत्रये नरो जातो ज्येष्ठोऽप्यत्र प्रजायते ॥ " वि० पा० ज्येष्ठाद्यघटिकाद्वयं परित्यज्य प्रथमादिचरणत्रये जातो नरो ज्येष्ठः
श्रेष्ठ इत्यर्थः । दोषाऽभावात् " ज्येष्ठांऽत्यपादजातस्तु पितुः स्वस्य च नाशकः । जायते नाऽत्र संदेहो दशाहाऽभ्यंतरे तथा ॥ ज्येष्ठर्क्षे
कन्यका जाता हंति शीघ्रं धवाऽग्रजं । तच्छांतिं तस्य वक्ष्यामि गंडदोषप्रशांतये ॥ सुदिने शुभनक्षत्रे चंद्रताराबलान्विते । सूतकांते तथा
कुर्याज्ज्येष्ठाशांतिं विधानतः ॥ वज्रांऽकुशधरं देवमैरावतगजान्वितं । कुर्याच्छचीपतिं रम्यं देवेंद्रं सुरनायकं ॥ कर्षमात्रसुवर्णेन कर्षार्धेनाऽथ
पादतः । तद्विधानं प्रकुर्वीत वित्तशाठ्यं न कारयेत् ॥ शालितंडुलसंपूर्णकुंभस्योपरि पूजयेत् । इंद्रायेंदोमरुत्वत इतिमंत्रेण वाग्यतः ॥ गं-
धपुष्पैर्धूपदीपैर्नानाभक्ष्यनिवेदनैः । पूजयेद्विधिना विप्र लोकपालगणान्वितं ॥ रक्तवस्त्रद्वयोपेतं पूजयेत्सुरनायकं । तत्र सं [तत्पुरः] स्थापये-
त्कुंभांश्चतुर्दिक्षु विशेषतः ॥ तन्मध्ये स्थापयेत्कुंभं शतच्छिद्रसमन्वितं । पुण्योदकसमायुक्तान् वस्त्रयुग्मेन वेष्टितान् ॥ कुंभेषु विन्यसेद्धी-
मान्पंचगव्यं समंत्रकं । पंचामृतं पंचरत्नं मृत्तिकाः पंचसंख्यकाः ॥ पंचवृक्षकषायांश्च पंचपल्लवकांस्तथा । सुवर्णं कुशदूर्वांश्च शतौषधिं वि-
निक्षिपेत् ॥ पूजयेद्वारुणैर्मंत्रैश्चतुःकुंभान्प्रयत्नतः । त्वंनोअग्ने जपेदादौ सत्वंनोऽपि द्वितीयके ॥ समुद्रज्येष्ठा इति चेमंमेगंगे चतुर्थके । पू-
जयेद्वस्त्रयुग्माद्यैश्चतुरः कलशानपि ॥ कलशस्थान्वरुणानपीत्यर्थः । " शां० सा० । पूजयेयुश्च वस्त्राद्यै० । अत्र पूजयेयुरिति बहुवचनाद्ऋ-
त्विक्कर्तृका पूजा " जपं कुर्युः प्रयत्नेन मंत्रैरेभिर्द्विजोत्तमाः ॥ आनोभद्राजपं चादौ भद्राअग्नेर्द्वितीयकं । तृतीयं पौरुषं सूक्तं कद्रुद्राय
चतुर्थकं ॥ आचार्यो मूलमंत्रेण जपं कुर्यात्प्रयत्नतः । " वि० पा० मूलमंत्र इंद्रायेंदो इति " इंद्रसूक्तं रुद्रजाप्यं जपेन्मृत्युंजयं ततः ॥

इत्थं संपूज्य देवेंद्रं वरुणं कुंभसंस्थितं । सुसंकल्पविधानेन होमकर्म ततश्चरेत् ॥ समिद्भिर्ब्रह्मवृक्षस्य शतमष्टोत्तरं तथा । सर्पिषा चरुणा चैव मूलमंत्रेण वाग्यतः ॥ हुनेज्जाप्यं च तेनैव यतइंद्रभयेति च । तिलान्व्याहृतिभिर्हुत्वा शतमष्टोत्तरं पृथक् ॥ भार्याशिशुसमोपेतं यजमानं विशेषतः । अभिषेकं प्रकुर्वीत सूक्तैर्वारुणसंज्ञितैः ॥ समुद्रज्येष्ठादिभिर्मंत्रैरिमंमेवरुणस्तथा । द्यौःशांतेत्यादिभिर्मंत्रैराभिषेकं समाचरेत् ॥ अभिषेकनिवृत्तौ तु यजमानः समाहितः । शुक्लांबराणि धृत्वाऽथ कुर्यादाज्यावलोकनं ॥ रूपंरूपेतिमंत्रेण चित्रं तच्चक्षुरेव वा । देवतापुरतः स्थित्वा धूपदीपनिवेदनं ॥ दद्यादाचमनं सम्यक् तांबूलाऽर्घ्यं तथैवच । नमस्ते सुरनाथाय नमस्तुभ्यं शचीपते । गृहाणार्घ्यं मयादत्तं गंडदोषप्रशांतये । कार्यं यत्पूजकादीनां शुभं लब्ध्वा समर्पयेत् । शुभमदृष्टमृत्विग्भ्यः श्रेयःसंपादनाल्लब्ध्वेंद्राय समर्पयेत् । “ शां० सा० आचार्यऋत्विगादीनां कारितं यत्फलं शुभं । लब्ध्वा तु तत्फलं सम्यग् देवेंद्राय निवेदयेत् ॥ आचार्यादिभिः कारितं यत्कर्म तज्जन्यं शुभमाचार्यादिभ्यः प्रतिगृह्येंद्राय समर्पयेत् ” आचार्याय च गां दद्यात्सुशीलां च पयस्विनीं । रक्तवर्णां वत्सयुतां सर्वाऽलंकारभूषितां ॥ वस्त्रयुग्मपिधानां च यथाविभवसारतः । यक्षगंधर्वसिद्धैश्च पूजितोऽसि शचीपते । दानेनाऽनेन देवेश गंडदोषं विनाशय । “ शां० सा० अनेन गां दद्यादित्यर्थः ” अष्टोत्तरशतं संख्या कुर्याद्ब्राह्मणभोजनं ॥ तेभ्योऽपि दक्षिणां दत्वा प्रणिपत्य क्षमापयेत् । अज्ञानादथवा ज्ञानाद्वैकल्याद्वा धनस्य च । यन्न्यूनमतिरिक्तं वा तत्सर्वं क्षंतुमर्हसि ॥ इति संप्रार्थयेद्देवमिंद्राणीपतिमुत्तमं । ज्येष्ठाशांतिमिमां कृत्वा यथाविध्युक्तमार्गतः । गंडदोषं विनिर्जित्य आयुष्मान्जायते नरः ॥ इत्युक्तं वृद्धगार्ग्येण शौनकाय विशेषतः । ज्येष्ठानक्षत्रसंभूतगंडदोषप्रशांतये ॥ इति ज्येष्ठानक्षत्रशांतिः ॥

॥ अथ प्रयोगः । कर्ता सूतकांते चंद्रताराबलान्विते शुभादिने गोमुखप्रसवं कृत्वा द्विराचमनादिदेशका-

SGDF

लस्मरणांते अस्य शिशोर्ज्येष्ठानक्षत्र (अमुकांश) जननसूचितसर्वारिष्टपरिहारद्वाराश्री० सग्रहमखां गर्गोक्तां ज्येष्ठाजननशांतिं करिष्य इति संकल्प्य गणेशपूजाद्याचार्यऋत्विग्वरणांतं कुर्यात् । आचार्यः प्रादेशकरणांते स्थंडिलात्पूर्वभागे महीद्यौरिति भूमिं स्पृष्ट्वा ओषधयः समिति यवान्निक्षिप्याकलशेष्विति कलशं संस्थाप्य गंधपुष्पादिभिरलंकृत्य शालितंडुलैः पूरयित्वा पूर्णपात्रे उक्तलक्षणप्रतिमायां इंद्रायेंदो इत्यस्य कश्यप इंद्रो गायत्री । इंद्रावा० । इंद्रायेंदोमरुत्वते० इतींद्रं परितो लोकपालांश्चावाह्य (शांतिसारमयूखमते तु इंद्रभिन्ना लोकपालाः) वाग्यतः षोडशोपचारैः पूजयेत् । तत्र रक्तवस्त्रद्वयं शष्कुल्यादिनानाभक्ष्यनैवेद्यं च दद्यात् । ततस्तस्य पूर्वादिदिक्षु कुंभचतुष्टयं तत्पूर्वमध्यभागे च शतच्छिद्रं (पारिजाते तु मध्यकुंभात्पुरतः कुंभपंचकस्थापनमुक्तं) महीद्यौरित्यादिमंत्रावृत्त्या संस्थाप्य चतुर्षु इमंम इत्युदकं । गंधद्वारामिति गंधं । गायत्र्यादिमंत्रैः पंचगव्यं । आप्यायस्वेत्यादिभिः पंचामृतं । सहिरत्नानीति पंचरत्नानि । स्योनेति पंचमृदः । अश्वत्थेव इति पंचपल्लवांस्तत्कषायांश्च । हिरण्येति सुवर्णं । शरासइति कुशान् । कांडात्कांडादिति दूर्वाः । या ओषधीरिति शतौषधीश्च प्रादक्षिण्येन मंत्रावृत्त्या निक्षिप्य युवासुवासाइति वस्त्रयुग्मेनावेष्टय पूर्णादर्वीति पूर्णपात्राणि निधाय तेषु क्रमेण वरुणमावाहयेत् । पूर्वे त्वंनोअग्ने वामदेवो वरुणस्त्रिष्टुप् । वरुणावा० । दक्षिणे सत्वंनो वामदेवो० । पश्चिमे समुद्रज्येष्ठा वसिष्ठो वरुणस्त्रिष्टुप् । उत्तरे इमंमेगंगे सिंधुक्षिद्वरुणो जगती । इत्यावाह्य प्रत्येकं वस्त्रयुग्मसमर्पणपूर्वकं षोडशोपचारैः पूजयेत् । ततश्चतुर्षु कुंभेषु ऋत्विजश्चत्वारि सूक्तानि क्रमेण जपेयुः । आनोभद्रा इति दशर्चस्य सूक्तस्य गोतमो विश्वेदेवा जगती । षष्ठी विराट् तिस्रोंत्यास्त्रिष्टुभः । भद्राअग्नेरिति द्वादशर्चस्य सूक्तस्य सुमित्रोग्निराद्ये जगत्यौ शेषास्त्रिष्टुभः । सहस्रशीर्षेति षोडशर्चस्य सूक्तस्य नारायणः पुरुषोनुष्टुबंत्या त्रिष्टुप् । कद्रुद्रायेति नवर्चस्य सूक्तस्य कण्वो रुद्रो गायत्र्यं-

त्यानुष्टुप् । जपे विनि॰ । आचार्यस्तु ऐंद्रकलशे इंद्रायेंदो इति मंत्रस्याऽष्टशतादिसंख्यया जपांते इंद्रंविश्वा इत्यष्टर्चस्य सूक्तस्य जेतेंद्रोनुष्टुप् । कद्रुद्राय कण्वो॰ । जपे॰ । इति सूक्तद्दयं जप्त्वा त्र्यंबकमंत्रमष्टाविंशत्यादिसंख्यया जपेत् । ततोऽग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहादिदेवतोत्कीर्तनांते इंद्रं प्रधानदेवं पलाशसमिदाज्यचरुभिः प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरशतसंख्याहुतिभिः । प्रजापतिं तिलैः अष्टोत्तर॰।शेषेणेत्यादिग्रहादिहोमांते उक्तप्रकारेणेंद्रहोमं विधाय इंद्रायेंदो कश्यप इंद्रो गायत्री । यतइंद्र भर्ग इंद्रो बृहती । जपे विनि॰ । एतन्मंत्रद्वयजपांते समस्तव्याहृतिभिस्तिलानष्टोत्तरशतसंख्यया हुत्वा स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमांते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संस्रावहोमादिशेषं समाप्य कलशोदकैर्भार्याशिशुसहितं यजमानमभिषिंचेत् । तत्र मंत्राः । नहितेक्षत्रमिति दशर्चस्य सूक्तस्य शुनःशेपो वरुणस्त्रिष्टुप् । मोषुवरुणेति पंचर्चस्य सूक्तस्य शुनःशेपो वरुणो गायत्र्यंत्या जगती । इदंकवेरित्येकादशर्चस्य सूक्तस्य गृत्समदो वरुणस्त्रिष्टुप् । समुद्रज्येष्ठा इति चतसृणां॰ । इमंमेवरुण शुनःशेपो वरुणो गायत्री । अभिषेके॰ । एभिर्मंत्रैर्द्यौःशांतेति पृथिवीशांतिरिति तयाहꣳशांत्येति याजुषैस्त्रिभिर्मंत्रैश्चाऽभिषिक्तो यजमानः शुक्लवस्त्रचंदनविभूतिधारणांते रूपंरूपमित्यादिमंत्रेण कांस्यपात्रस्थमाज्यं पत्न्या सहाऽवलोक्य सदक्षिणं तदाज्यं ब्राह्मणाय दत्वेंद्रं गंधादिभिः संपूज्य तांबूलादिदानांते तस्मै गंधपुष्पाक्षतफलद्रव्यसहितमर्घ्यं नमस्ते सुरनाथाय नमस्तुभ्यं शचीपते । गृहाणार्घ्यं मया दत्तं गंडदोषप्रशांतये इति दत्वा आचार्यादिभ्यो होमादिजन्यं श्रेयो गृहीत्वा तदिंद्राय समर्पयेत् । तत आचार्याय सवत्सां वस्त्रद्वयावृतां सपरिकरां रक्तवर्णां पयस्विनीं गां दद्यात् । मंत्रस्तु । यक्षगंधर्वसिद्धैश्च पूजितोऽसि शचीपते । दानेनाऽनेन देवेश गंडदोषं प्रशामयेति । अस्या गोर्दक्षिणात्वान्नदक्षिणांतरं । ततः स्थापितदेवतोत्तरपूजाविसर्जनांते तत्प्रतिमाद्याचार्याय दत्वाऽग्निं

विसृज्याऽष्टशतं ब्राह्मणान्भोजयित्वा तैः शांतिं वाचयित्वेंद्रं प्रार्थयेत् । अज्ञानादथवा ज्ञानाद्वैकल्याद्वा धनस्य च । यन्न्यूनमतिरिक्तं वा तत्सर्वं क्षंतुमर्हसि ॥ ततश्च कर्मसमाप्तिः ॥ इति ज्येष्ठाजननशांतिप्रयोगः ॥ ॥ अथ मूलशांतिः ॥ तत्रादौ तदुत्पत्तिदोषः । भल्लाटः । अभुक्तमूलसंभवं परित्यजेत्तु बालकं । समाऽष्टकं पिताऽथवा न तन्मुखं विलोकयेत् ॥ तदाद्यपादके पिता विपद्यते जनन्यथ । तृतीयके धनक्षयश्चतुर्थकः शुभावहः ॥ प्रतीपमंत्यपादतः फलं तदेव सार्पभे । अभुक्तमूलमाह वृद्धवसिष्ठः । ज्येष्ठांते घटिका चैका मूलादौ घटिकाद्वयं । अभुक्तमूलमित्याहुर्जातं तत्र विवर्जयेत् ॥ बृहस्पतिस्तु । ज्येष्ठांते घटिकार्धं तु मूलादौ घटिकार्धकं । तयोरंतर्गता नाडी अभुक्तं मूलमुच्यते ॥ बृहन्नारदस्तु । अभुक्तमूलं गंडांतं घटिकानां चतुष्टयं । तत्रैंद्रांऽत्यघटीद्वंद्वं मूलाद्यं द्वंद्वमेव चेत्याह । शौनकः । त्यागो वा मूलजातस्य स्यादष्टाब्दात्प्रदर्शनं । अभुक्तमूलजातानां परित्यागो विधीयते ॥ अदर्शनाद्वाऽपि पितुः स तु तिष्ठेत्समाष्टकं । एवं च दुहितुर्ज्ञेयं मूलजातफलं बुधैः ॥ " वि० पा० ग्रंथांतरे तु कन्यकायाः फलमन्यथोक्तं । न बाला हंति मूलर्क्षे पितरं मातरं तथा । मूलजा श्वशुरं हंति व्यालजा च तदंगनां ॥ माहेंद्रजाऽग्रजं हंति देवरं तु द्विदैवजा । शांतिर्वा पुष्कला स्याच्चेत्तर्हि दोषो न कश्चनेति । व्याल आश्लेषा । माहेंद्रं ज्येष्ठा । द्विदैवं विशाखा । शां० सा० अत्र केचिदभुक्तमूलजातस्याऽऽजन्मपरित्यागो वा समाष्टकाऽदर्शनं वा शांत्यकरण एव । तत्करणे तु नोभयमित्याहुः । अन्ये तु त्यागो वा मूलजातस्य स्यादष्टाब्दात्प्रदर्शनमिति शौनकोक्तेरभुक्तमूलजातस्याऽष्टाब्दादर्वाक् न शांतिकरणेऽपि दर्शनं । शांतिश्च त्यागपक्षेऽपि । सिंहप्रसूतगोशांतिवदित्याहुः । निष्कर्षस्तु न शांतिः । त्यागपक्षे दर्शनाऽसंभवेन गोमुखप्रसवाऽसंभवात् । अत्र गंडांतोत्पत्तौ गंडांतशातेस्तन्नक्षत्रशांतेर्गंडांतसामान्यविहितशिवाऽभिषेकादेर्नक्षत्रेधेनुरुच्यतइत्येत-

द्विहितगोदानादेश्च समुच्चयः । अत्र त्यागविधानेन स्वत्वस्याऽपायात्पातकिनंत्यजतीत्यादौ त्यजतेर्दानार्थत्वाऽभावाच्च । सिंहादिप्रसूतवन्मू-
लप्रसूतस्य दानं न भवतीति केचित् । तत्र त्यागविधानेऽपि स्वत्वाऽपाये प्रमाणाऽभावात् । अतश्चाऽत्र त्यजतिनाऽऽजन्मदर्शनाऽभावो
जातकर्माद्यभावो वा विधेयो न स्वत्वाऽभावः । अन्यथैतस्य ज्येष्ठस्य पितृदाहाऽधिकारो न स्यात् । अतएवाऽऽजन्मपरित्यागपक्षे समा-
ष्टकाऽदर्शने वाऽन्यद्वारा जातकर्मादिकरणं । मध्ये चाऽऽकस्मिकदर्शने शांतिपूर्वं स्वयं तत्करणं । अतस्त्यागपक्षे दानादि भवत्येवेति । ए-
तेन सिंहाद्युत्पन्नगवादीनामपि दानं सिद्धं । पुण्यं त्वल्पं । अवश्यं त्याज्यत्वात् । मूलोत्पन्नप्रतिग्रहीतुश्च न त्यागशांतिकादि । तंप्रत्युत्प-
त्तिकाले स्वत्वाऽभावेन मूलोत्पन्नपुत्रत्वाऽभावात् । मूलमध्ये प्रतिग्रहेऽपि न शांतिकं तत्राऽनुत्पत्तेरिति । " कश्यपसंहितायां त्वन्यथा मू-
लफलमुक्तं । मूलाद्यपादजो हंति पितरं तु द्वितीयजः । मातरं च तृतीयेऽर्थान् सुहृदं तु तुरीयजः ॥ फलं तदेव सार्पर्क्षे प्रतीपं त्वंत्यपाद-
तः । परिशिष्टे कात्यायनोऽपि । प्रथमे पितुर्नेष्टो द्वितीये मातुस्तृतीये धनधान्यस्य चतुर्थे कुलशोकावहः स्वयं पुण्यभागी स्यादिति । व-
सिष्ठः । तौरीयजः शुभकरः फलमेतदेव वैलोमतो भुजगधिष्ण्यभवस्य सर्वं । पित्रादेः स्वस्य च शुभकर इति ज्ञेयं (कश्यपसंहितादिव-
चनप्रामाण्याच्चतुर्थे शुभत्वं बालाऽभिप्रायं न पित्राद्यभिप्रायमिति शांतिसारादौ) मूलवृक्ष उक्तो जपार्णवे । मूलं स्तंभस्त्वचा शाखा प-
त्रं पुष्पं फलं शिखा । वेदाश्च मुनयश्चैव दिशश्च वसवस्तथा ॥ नंदा बाणा रसा रुद्रा मूलभेदाः प्रकीर्तिताः । मूले मूलविनाशः स्यात्
स्तंभे हानिर्धनक्षयः । त्वचा भ्रातृविनाशाय शाखा मातुर्विनाशकृत् ॥ पत्रे सपरिवारः स्यात्पुष्पेषु नृपवल्लभः । फलेषु लभते राज्यं शिखा-
यामल्पजीवितं । अन्यत्र त्वन्यथोक्तं । मूले सप्तघटीषु मूलहननं स्तंभेऽष्टसु स्वक्षयं त्वग्दिग्बंधुविनाशनं च विटपे रुद्रैर्हतो मातुलः । प-

त्रेऽर्कैः सुकृती तु बाणकुसुमे मंत्री फले सागरे राजा वह्निशिखाऽल्पमायुरिति सन्मूलांऽघ्रिपे स्यात्फलं ॥ पत्रादिघटिकानां तूत्तमत्वेऽपि चरणदोषोऽस्त्येव । मूलस्य स्वर्गादिस्थितत्वेन फलं च भूपालवल्लभे । वृषाऽलिसिंहेषु घटे च मूलं दिवि स्थितं युग्मतुलांऽगनांऽत्ये । पातालगं मेषधनुःकुलीरनक्रेषु मर्त्येष्विति संस्मरंति ॥ " शां० सा० अत्र वृषादौ सूर्ये सतीत्यध्याहार्यं " एतल्लग्नफलं तु । स्वर्गे मूले भवेद्राज्यं पाताले च धनागमः । मृत्युलोके यदा मूलं तदा शून्यं समादिशेत् ॥ "शां० सा० स्वर्गादिस्थितेऽपि चरणदोषोऽस्त्येव । मर्त्यादिस्थितेऽपि शुभं" वसिष्ठः । नैर्ऋत्यभोद्भूतसुतः सुता वा क्षिप्रादवश्यं श्वशुरं निहंति । तदंत्यपादे जनितो न हंति तस्योत्क्रमेणाऽहिभवे कलत्रं ॥ "शां० सा० उत्क्रमेण वैपरीत्येन । तस्य कलत्रमित्यन्वयः " विशेषो मत्कृते निर्णयसिंधौ ज्ञेयः । वसिष्ठः । व्यतीपातेंऽगहानिः स्यात्परिघे मृत्युमादिशेत् । वैधृतौ पितृहानिः स्यान्नष्टेंदावंधतां व्रजेत् ॥ मूले समूलनाशः स्यात्कुलनाशो धृतौ भवेत् । विकृतांऽगे च हीने च संध्ययोरुभयोरपि ॥ पर्वण्यपि प्रसूतौ च सर्वारिष्टभयप्रदः । तद्वत्सदंतजातश्च पादजातस्तथैवच । तस्माच्छांतिं प्रकुर्वीत ग्रहाणां क्रूरचेतसामिति । व्यतीपातादौ शांतिग्रहमखयोः समुच्चयः । अत्र यत् तत्तत्प्रकरणे ग्रहमखविधानं तदनारभ्याधीतस्य सापदश्यस्य मित्रविंदाप्रकरणस्थेनेवोपसंहारादितरेषु शांतिकेषु ग्रहमखाऽनावश्यकत्वार्थं । " शां० सा० व्यतीपातादौ तन्निमित्तकशांतिग्रहमखयोः समुच्चयः । तत्रापि स्वतंत्रप्रयोगता वैकप्रयोगता वा । यत्तु तत्तत्प्रकरणे पुनर्ग्रहमखविधानं तदेकप्रयोगतानियमार्थमिति केचित् । अन्ये त्वंगस्यैकप्रयोगताऽपि न्यायादेव सिद्धेत्यंगभूतग्रहमखाद्भिन्नं ग्रहमखांतरं विधीयत इत्याहुः । ग्रहमखस्य च सर्वशांतिषु पूर्वांगत्वात्सहप्रयोगेऽपि पूर्वं ग्रहहोमः । पश्चात्तत्तत्प्रधानहोम इति । " शांतिमाह शौनकः । अथातः संप्रवक्ष्यामि मूलजातहिताय च । मातापित्रोर्धनस्याऽपि कुल-

ज्ञातिहिताय च ॥ (शांतिमिति शेषः) मुख्यकालं प्रवक्ष्यामि शांतिहोमस्य यत्नतः । जातस्य द्वादशाहे तु जन्मर्क्षे वा शुभे दिने ॥ " शां॰ सा॰ अत्र केचिच्छुभदिनपदं द्वादशाहादिविशेषणमिति न स्वतंत्रकालविधानमिति वदंति । अन्ये तु दिनपदस्य द्वादशाहपदांतर्गतस्य चाऽहःपदस्य पौनरुक्त्यापत्तेः स्वतंत्रकालविधानमित्याहुः " समाष्टके द्वादशाहे कुर्याद्वा शांतिमादरात् । अष्टवर्षोत्तरं द्वादशाहे इत्यर्थः । " शां॰ सा॰ अभुक्तमूलोत्पत्तौ समाष्टकाऽदर्शनपक्षे समाष्टकानंतरं तद्भिन्नमूलोत्पत्तौ द्वादशाहे इत्यर्थः । मदनरत्ने तु द्वादशाब्दे इति पाठः । अन्यथा पौनरुक्त्यापत्तेः " यदैव शांतिकं कुर्यात्कर्म तत्र प्रचक्ष्महे । सुसमे पुण्यदेशे तु मंडपं कारयेद्बुधः । पुण्यैर्भिर्मंत्रितैस्तोयैः प्रोक्षितायां क्षितौ ततः । " वि॰ पा॰ पुण्यर्चे आपोहिष्ठादयः " ऋत्विजस्तु कश्यपेनोक्ताः । ब्राह्मणाः श्रोत्रियाश्चाऽष्टौ द्वादश त्वथ षोडशेति । तत्रोदकुंभं सुश्लक्ष्णं रक्तं व्रणविवर्जितं । अकृष्णमूलं [सुवर्तुलं च] निर्णिक्तं पूरयेन्निर्मलांऽभसा । निर्णिक्तं धौतं । वस्त्राऽवगुंठितं कुर्यात्पूरयेत्तीर्थवारिणा । कूर्चहेमसमायुक्तं चूतपल्लवसंयुतं । " वि॰ पा॰ कूर्चं पंचगव्यं । पंचकूर्चेन पीतेनेति स्कांदे तथा दर्शनात् । यद्वा दर्भमुष्टिः " स्वस्तिकोपरि विन्यस्य सक्षीरद्रुमपल्लवं । द्रोणव्रीहींश्च निक्षिप्य ऐशान्यां तं निधापयेत् । पंचरत्नानि निक्षिप्य सर्वौषधिसमन्वितं । अर्चितं गंधपुष्पाद्यैः श्रीरुद्रं च स्पृशन् जपेत् ॥ " शां॰ सा॰ कुंभं स्पृशन् रुद्रं जपेदित्यर्थः । अत्र च पूर्णपात्रोपरि रुद्रप्रतिमां पूजयित्वा जपः कर्तव्यः । तत्कुंभवस्त्रप्रतिमां तस्मै दद्यात्प्रयत्नत इत्यग्रे दर्शनात् " षडंगसहितं सम्यक् तं जपेद्रुद्रसंख्यया । बह्वृचो रुद्रसूक्तैर्वा छंदोगो रुद्रसामभिः ॥ " वि॰ पा॰ रुद्रसूक्तानि चत्वारि । कद्रुद्रायेति नवर्चमेकं । इमारुद्रायतवस इत्येकादशर्चं द्वितीयं । आतेपितरिति पंचदशर्चं तृतीयं । इमारुद्रायस्थिरेति चतुर्ऋचं च चतुर्थं । सामगस्तु आवोराजान-

मित्येकादश रुद्रसामानि जपेत् । बह्वृचसामगयोरयं विशेषः । श्रीरुद्रस्तु सर्वसाधारणः । यजुर्वेदिनश्च श्रीरुद्र इत्यन्ये । शां० म० सूक्तानि सामानि च त्रीण्येव । कपिंजलन्यायात् ” एकादशाऽष्टत्रिद्व्येकसंख्यया शक्तितो जपेत् । इयं च संख्या रुद्रतत्सूक्तसामसु । तत्राऽप्रतिरथं सूक्तं शतरुद्राऽनुवाककं ॥ अप्रतिरथमाशुःशिशान इति । शतरुद्राऽनुवाकस्त्वमग्नेरुद्र इति । रक्षामंत्रं तथा पुण्यं राक्षोघ्नं च स्पृशन्जपेत् । “ वि० पा० रक्षामंत्रो रक्षाणोअग्न इति । राक्षोघ्नं च रक्षोहणमिति पंचविंशर्चं सूक्तं । शां० सा० एतेषामप्येकादशवारं जपः ” एतेषामप्येकादशादिसंख्यया जपः । त्रैयंबकं जपेत्सम्यगष्टोत्तरसहस्रकं ॥ एकवारं तथा जापी पावमानीः स्पृशन्जपेत् । “ शां० सा० अयं जप ऋत्विजामाचार्यस्य वा ” जपस्य [संस्थाप्य] पंच कुंभांश्च द्वयं वा तदलाभतः ॥ “ शां० सा० पूर्वोक्त एकः कुंभो वक्ष्यमाणच्छिद्रसहितो द्वितीय एते पंचेत्येवं सप्तकुंभा इति केचित् । अन्ये तु पूर्वोक्तकुंभो मध्ये ऐशानादिकोणचतुष्के चत्वार इति पंच वक्ष्यमाणः षष्ठ इत्याहुः ” । रुद्रकुंभो निर्ऋतिकुंभश्च भिन्नः । एवं सप्तकुंभाः । रुद्रकुंभो निर्ऋतिमध्ये ऐशानादिकोणचतुष्के चत्वार इति पंच वा । कश्यपसंहितायां तु मध्ये शतच्छिद्रः कोणेषु चत्वार इत्येवं पंचकुंभाः । ऐशानादिचतुष्कोणेष्वव्रणान्जलपूरितान् । पूर्वोक्तद्रव्यसंयुक्तान् स्थापयेद्रक्तवर्णकान् ॥ शतच्छिद्रं बृहत्कुंभं स्थापयेत्तंडुलोपरीति । तत्र पूर्वादितः सूक्तजपस्तेनैवोक्तः । रुद्रेण क्रमशो भद्राअग्नेः सूक्तेन भक्तितः । आनोभद्रा इत्यनेन पुरुषसूक्तेन चाऽर्चयेत् ॥ मोचनीमूलजामित्यष्टौ वाक्यान्येकको जपेत् । कुंभद्वयपक्षे चतुःप्रस्रवणउक्तः कात्यायनेन । द्वितीयोदकुंभं कृत्वा चतुःप्रस्रवणसंयुक्तं ततो वरुणमुपरिष्टान्मूलानि धारयेद्वंशपात्रे कृत्वा वस्त्रे बद्ध्वेति । पंचकुंभपक्षेऽपि मध्ये शतमूलानि । “ शां० सा० पंचकुंभपक्षेऽपि मध्यकुंभोपरि शतमूलानि । तस्य कुंभचतुष्टयसाहितस्य चतुःप्रस्रवणस्थानापन्नत्वात् ।

रुद्रकुंभाऽतिरिक्तेषु वरुणपूजा निर्ऋतिश्चतुर्विंशतिदलस्थकुंभे एव पूज्यः। जपस्य पंचकुंभा इत्युक्तेः। सर्वेषु पूर्वोक्तमंत्रजपो वा शांतिजपो वा कार्यः ” कुंभद्वयमाह। श्रीरुद्रस्यैककुंभश्च सर्वसूक्तानि तत्र तु॥ तथाऽन्यं च शुभं कुंभं पूर्वोक्तैर्लक्षणैर्युतं। चतुःप्रस्रवणं कुर्यात्पंचवक्त्रं तु तद्भवेत्॥ “ शां० म० अत्राऽयं सांप्रदायिकोऽर्थः। आद्यपक्षे षट् कुंभाः। एको रुद्रस्य। तस्मिन् शतरुद्रियं रुद्रसूक्तानि सामानि वा जप्यानि। अभिषेकार्थं पंच कुंभाः। तत्र पूर्वादिकुंभचतुष्टये तत्राऽप्रतिरथमित्यादिना क्रमात्सूक्तचतुष्टयविधिः। मध्ये च त्र्यंबकमंत्रपावमानीजपविधिः। एवं पंचकुंभाऽशक्तौ चतुःप्रस्रवण एक एव। द्वयमिति द्वित्वं तु रुद्रकुंभमादाय। अतएव श्रीरुद्रस्येतिश्लोकार्धेन रुद्रकुंभ एव पूर्वोक्तो द्वित्वसंख्यापूरणायाऽनूद्यते। चतुःप्रस्रवण एव तु पंचकुंभस्थाने विधीयते। एवं पंचवक्त्रंतुतद्भवेदिति पंचवक्त्रतोक्तिरपि पंचकुंभस्थानापत्त्या संगच्छते ” वस्त्राऽवगुंठितं कुर्यात् पूरयेत्तीर्थवारिणा। पंचरत्नसमायुक्तमाम्रपल्लवसंयुतं॥ गजाऽश्वरथ्यावल्मीकसंगमऱ्हदगोकुलात्। राजद्वारप्रदेशाच्च मृदमानीय निक्षिपेत्॥ कुंभस्य नैर्ऋते देशे होमस्थानं प्रकल्पयेत्। गोमयाऽऽलेपिते देशे कुर्यात्स्थंडिलमुत्तमं॥ “ शां० सा० मंडपपक्षेऽपि स्थंडिलमेव। मंडपमुपक्रम्यैव स्थंडिलविधानात् ” कश्यपेन तु। मंडपं चतुरस्रं च चतुर्हस्तप्रमाणतः। चतुर्द्वारसमायुक्तं तोरणाद्यैरलंकृतं। पूर्वोक्तलक्षणोपेतं कुंडमीशानतो बहिरित्युक्तं। कृत्वाऽग्निमुखपर्यंतमुल्लेखादि स्वशाखया। पूर्णपात्रनिधानांतं कृत्वा पूजां समारभेत्॥ “ शां० सा० अग्निमुखमग्निस्थापनं। पूजां तत्सामग्रीं कुर्यादित्यर्थः। नत्वत्र पूजा विधेया। तस्या वक्ष्यमाणत्वात् ” नक्षत्रदेवतारूपं सुवर्णेन प्रयत्नतः। निष्कमानेन चाऽर्धेन पादेनाऽथ स्वशक्तितः॥ प्रतिमां लक्षणेनैकां कारयित्वा विचक्षणः। यद्वा मूल्यं सुवर्णस्य स्थापयित्वा प्रपूजयेत्॥ “शां० म० यद्वा मूलं सुवर्णस्य०। मूलं मूलाकारं। मूल्यमिति क्वचित्पाठः। तदा

प्रतिमामूल्यमित्यर्थः " सुवर्णं सर्वदेवत्यं सर्वदेवात्मकोऽनलः । सर्वदेवात्मको विप्रः सर्वदेवमयो हरिः ॥ संस्मरेन्निर्ऋतिं श्यामं सुमुखं नरवाहनं । रक्षोऽधिपं खड्गहस्तं दिव्याभरणभूषितं ॥ ज्योतिर्निबंधे तु । मूलरूपं विधातव्यं श्वेतं कुणपवाहनं । खड्गखेटधरं चोग्रं द्विभुजं च वृकाननमित्युक्तं । प्रतिमापूजनार्थाय वस्त्रयुग्मं प्रकल्पयेत् । पंकजं कारयेद्भूमौ रक्तश्वेतैर्व्रीहितंडुलैः ॥ चतुर्विंशद्दलोपेतं शुक्लैर्वा कर्णिकान्वितं । तस्योपरि न्यसेत्पात्रं स्वर्णं वा रौप्यमृन्मयं ॥ (पात्रं कलशं) शुद्धवस्त्रेण संछाद्य तत्र मूलानि निक्षिपेत् ॥ मूलानि शतमूलानि । विष्णुक्रांता सहदेवी तुलसी तु शतावरी । मूलानीमानि गृह्णीयाच्छताऽलाभे विशेषतः ॥ स्थापयेत्कर्णिकामध्ये वस्त्रगंधाद्यलंकृतं । कूर्चहेमजलोपेतं कुंकुमौषधिसंयुतं ॥ कूर्चो दर्भस्तंबः । एवंविधं कुंभं न्यसेदित्यर्थः । कुंभोपरि न्यसेद्विद्वान् मूलनक्षत्रदेवतां । अधिप्रत्यधिदेवौ च दक्षिणोत्तरयोः क्रमात् ॥ अधिदेवं यजेदादौ ज्येष्ठानक्षत्रदेवतां । ततः प्रत्यधिदेवं च पूर्वाषाढाधिपं यजेत् ॥ उत्तराषाढऋक्षाद्या अनुराधांतमर्चयेत् । भूमिस्थचतुर्विंशतिदलेषु उत्तराषाढाद्यानि चतुर्विंशतिनक्षत्राणि पूर्वादितः स्थाप्यानीत्यर्थः । " शां० सा० नक्षत्रदेवताः स्थाप्या इति केचित् । ऐंद्रादैशानपर्यंतं पूजयेत्स्वस्वनामतः ॥ स्वलिंगोक्तैश्च तन्मंत्रैः प्रधानादीन्प्रपूजयेत् । कश्यपेन तु । सुवर्णेन प्रमाणेन तदर्धार्धेन वा पुनः । यथावित्तानुसारेण प्रतिमां निर्ऋतेः सुधीः ॥ उदुंबरवटाऽश्वत्थप्लक्षाम्रत्वक् सपल्लवं । शतौषधीमूलशंखनवरत्नानि मृत्तिकाः ॥ पंचामृतांऽबु सद्बीजं कुंकुमं रोचनं फलं । कुष्ठं मांसी हरिद्रे द्वे मुरा शैलेयचंदनं । वचा कचोरकं मुस्ता सर्वौषध्यो दश स्मृताः ॥ गजाऽश्वरथ्यावल्मीकसंगमस्थानसंभवाः । ह्रदगोराजनगरद्वारतश्चाऽष्टमृत्तिकाः ॥ तिलव्रीहियवा माषगोधूमाऽणुप्रियंगवः । चणकैः सहिताश्चाऽष्टौ सद्बीजाख्यानि सर्वदा ॥ (अणुर्व्रीहिभेदः) दधिमध्वक्षतैः कुंभान्वस्त्रैस्तल्लिंगमंत्रकैः । मोषुणइति मंत्रेण निर्ऋतिं चाऽर्च-

येत्तत इत्युक्तं । पंचामृतेन संस्नाप्य आवाह्याऽथ समर्चयेत् । " सं० कौ० आवाह्येति ल्यब्लोपे पंचमी । अथेति पूर्णपात्रनिधानांतं कृत्वे-
त्युक्ताऽऽनंतर्याऽनुवादः । अतएवाह उपचारैः षोडशभिरिति । आवाहनमारभ्याऽर्चनविवरणं " उपचारैः षोडशभिर्यद्वा पंचोपचारकैः ॥
रक्तचंदनगंधाद्यैः पुष्पैः कृष्णसितादिभिः । मेषशृंगादिधूपैश्च घृतदीपैस्तथोत्तमैः ॥ सुरापोलिकमांसाद्यैर्नैवेद्यैरोदनादिभिः । मत्स्यमांससुरादी-
नि ब्राह्मणानां विवर्जयेत् ॥ सुरास्थाने प्रदातव्यं क्षीरं सैंधवमिश्रितं । पायसं लवणोपेतं मांसस्थाने प्रकल्पयेत् ॥ उक्तगंधाद्यलाभे तु य-
थालाभं समर्पयेत् । पुष्पांतं तु समभ्यर्च्य होमं कुर्याद्यथोदितं ॥ " शां० सा० पुष्पांजल्यंतमित्यर्थः " निर्वापप्रोक्षणादीनि चरोः कुर्याद्य-
थाविधि । हविर्गृहीत्वा विधिवन्नैर्ऋत्यैव ऋचा हुनेत् ॥ मोषुणः परापरेति यत्तेदेवीति वा पुनः । पायसं घृतसंमिश्रं हुनेदष्टोत्तरं शतं । समिदाज्यचरून्प-
श्चाच्छक्तितः संख्यया हुनेत् ॥ " सं० कौ० विधिवदिति पायसचर्वोरवदानधर्मविधेः प्रतिप्रसवः । अन्यथाऽऽनर्थक्यात् । पश्चात् पायसहामोत्तरं "
अधिदेवतयोश्चैव जुहुयात्स्वस्वमंत्रतः । चतुर्थ्यंतैर्नमोऽतैश्च स्वाहांतैः स्वस्वमंत्रकैः ॥ नक्षत्रदेवताभ्यश्च पायसेन तु होमयेत् । स्वस्वमंत्रो ना-
ममंतः । कृणुष्वेति पंचदशर्ग्भिर्जुहुयात्कृसरं ततः ॥ " शां० सा० अत्र ऋग्भिरिति ग्रहणात्प्रत्यृचं होमः । यत्र तु अमुकसूक्तेन होमः
कर्तव्य इत्याम्नातं यथाऽत्रैव श्रीसूक्तेनेति तत्र सूक्तेनैव होमः कर्तव्य इति युक्तं । संप्रदायस्तु प्रत्यृचं होम इति " गायत्र्या जातवेदसे
त्र्यंबकमिति च क्रमात् ॥ " शां० सा० अत्र क्रमादित्युक्तेरेतत्पर्यंतं कृसराऽन्वयः । उत्तरत्र वक्ष्यमाणसमिदाज्यचर्वन्वयः । मंत्रक्रमस्य
पाठादेव सिद्धेरिति केचित् " सीरायुंजंति तामग्निं वास्तोष्पत्याग्निमेव च ॥ " वि० पा० अग्निं अग्निंदूतंवृणीमहइति मंत्रः । सांनिध्या-
त् " तामग्निवर्णां तपसा ज्वलंतीं वैरोचनीं कर्मफलेषु जुष्टां । दुर्गां देवीं शरणमहं प्रपद्ये सुतरसितरसे नमः ॥ क्षेत्रस्यपतिना गृणानाऽ

SGDF

ग्निदूतंपुरोदधे । “ शां० सा० एतत्पर्यंतं कृसरान्वय इत्यपरे । संख्या तु वक्ष्यमाणा ” श्रीसूक्तेन तथा विद्वान् समिदाज्यचरून् क्रमात् ॥ अष्टोत्तरशतैर्वाऽथ अष्टाविंशतिभिः क्रमात् । अष्टाष्टसंख्यया वाऽपि जुहुयाच्छक्तितो बुधः ॥ त्वंनःसोमेन पायसं जुहुयात्तु त्रयोदश । चतुर्गृहीतमाज्यं च यातेरुद्रेति मंत्रतः ॥ स्रुवेण जुहुयादाज्यं महाव्याहृतिभिः क्रमात् । “ शां० सा० महाव्याहृतीराह पराशरः । संक्षेपायाऽसृजद्ब्रह्मा सप्तेमा व्याहृतीः पुरा । भूर्भुवः स्वर्महर्जनस्तपः सत्यं तथैव च ॥ आद्यास्तिस्रो महा प्रोक्ताः सर्वत्र प्रतियोजयेदिति । शंखस्तु भूर्भुवः स्वर्महो जनस्तपः सत्यमिति महाव्याहृतय इत्याह । बोधायनेन तु भूरग्नयेचेति मंत्रचतुष्टयं महाव्याहृतय इत्युक्तं । चतुर्गृहीतादौ सकृदेव होमः ” हुत्वा स्विष्टकृतं पश्चात्प्रायश्चित्ताहुतीर्हुनेत् ॥ कश्यपेन तु । दुर्गाऽश्विग्रहविघ्नेशलोकपालांश्च पूजयेत् । प्रजापतये स्वाहेति मुखांते जुहुयाद्यमं ॥ मूलायस्वाहा प्रजापतयेस्वाहेत्युपहोमौ । पलाशसमिदाज्येन त्वन्नेनाऽष्टसहस्रकं । अथवाऽष्टोत्तरशतं प्रत्येकं जुहुयात्ततः ॥ मूलंप्रजामित्यष्टाभिर्वाक्यैर्मंत्रद्वयेन च । सावित्रसौम्यनैर्ऋत्यमंत्रैरश्वत्थसंभवैः ॥ समिद्भिश्च तिलव्रीहीन् हुत्वा व्याहृतिभिस्तथेत्युक्तं । आचार्यो यजमानो वा अग्नौ पूर्णाहुतिं हुनेत् ॥ समुद्रादूर्मिसूक्तेन प्राजापत्यऋचा तथा । पूर्णादर्विं सप्ततेति मंत्रैः पूर्णाहुतिं हुनेत् ॥ होमशेषं समाप्याऽथ वह्निमारोपयेद्बुधः । ग्रहमखविकृतित्वात्स्मार्ताग्निपक्षेऽत्र वह्निसमारोपः । कुंभाऽभिमंत्रणं कुर्याद्दक्षिणेनाऽभिमर्शयेत् ॥ मृत्यूपशमनार्थाय जपेत्त्रैयंबकं शतं । रुद्रकुंभोक्तमार्गेण रुद्रमंत्रं [कुंभं] स्पृशन्जपेत् ॥ रुद्रकुंभस्य दक्षिणतोऽभिमर्शनं कृत्वा याजुषबह्वृचसामगादिः पूर्वोक्तं स्वं जपं जपेदित्यर्थः । एकादशाऽष्टत्रिद्व्येकसंख्यया रुद्रं रुद्रसूक्तं साम वा जपेदित्यर्थः । “ शां० सा० अत्राऽयं नियमः । त्रैयंबकस्य शतवारमेव जपो न सहस्रवारं ” धूपं दीपं च नैवेद्यं कुंभयुग्मे निवेदयेत् । रुद्रकुंभे निर्ऋतिकुंभे

SGDF

चेत्यर्थः । प्रसादयेत्ततो देवमभिषेकार्थमादरात् ॥ निर्ऋतिं रुद्रं च । तस्मिन्काले ग्रहातिथ्यं कर्तव्यं भूतिमिच्छता । पृथक् प्रशस्तस्तेनैव नक्षत्रेष्ट्या सहैव वा ॥ तेनैव हेतुना ग्रहयज्ञः पृथक् प्रशस्तः । मूलशांत्या सह वेत्यर्थः । (ग्रहातिथ्यं ग्रहमखः) अभिषेकविधिं वक्ष्ये सर्वाचार्यैरुदीरितं । भद्रासनोपाविष्टस्य यजमानस्य ऋत्विजः ॥ दारपुत्रसमेतस्य कुर्युः सर्वेऽभिषेचनं । अक्षीभ्यामिति सूक्तेन पावमानीभिरेव च ॥ आपोहिष्ठेति नवभिरापइद्वाद्वयेन च [यतइंद्रद्वयेन च] । सहस्राक्षतृचेनाऽपि देवस्यत्वेति मंत्रकैः ॥ शिवसंकल्पमंत्रेण वक्ष्यमाणैश्च मंत्रकैः ॥ वक्ष्यमाणैः श्लोकैः । ते च प्रयोगे वक्ष्यंते । तच्छंयोरभिषेकं तु सर्वदोषोपशांतिदं । सर्वकामप्रदं दिव्यं मंगलानां च मंगलं ॥ वस्त्रांऽतरितकुंभाभ्यां पश्चात्तु स्नपयेद्बुधः । ततः शुक्लांबरधरः शुक्लमाल्यानुलेपनः ॥ यजमानो दक्षिणाभिस्तोषयेदृत्विगादिकान् । धेनुं पयस्विनीं दद्यादाचार्याय सवत्सकां ॥ निर्ऋतिप्रतिमां वस्त्रं कुंभं हेम च दापयेत् । “ शां० सा० वस्त्रकुंभौ निर्ऋतिसंबंधिनौ । हेम स्वतंत्रं यथाशक्ति देयं ” ग्रहार्थवस्त्रप्रतिमास्तत्तदुक्ताश्च दक्षिणाः । कश्यपेन तु । आचार्याय वृषं लोहपिंडं दद्यात्सदक्षिणमित्युक्तं । श्रीरुद्रजापिने देयः कृष्णोऽनड्वान् प्रयत्नतः ॥ तत्कुंभवस्त्रप्रतिमां तस्मै दद्यात्प्रयत्नतः । इतरेभ्योऽपि विप्रेभ्यः शक्त्या दद्याच्च दक्षिणां ॥ उक्ताऽलाभे ततो दद्यादाचार्यब्रह्मऋत्विजां । तत्तन्मूल्यं प्रदातव्यं शक्त्या वाऽथ प्रदापयेत् ॥ “ शां० सा० उत्तमपक्षेण मूल्यं दातव्यं । तदशक्तावधमपक्षेणेत्यर्थः । अथवा शक्त्यावेत्यनेन गवादिमूल्यादप्यल्पीयसी दक्षिणा विधीयते ” आचार्याय तु यद्दत्तं तदर्धं ब्रह्मणे भवेत् । ब्रह्मणोऽर्धं सदस्याय ऋत्विग्भ्यश्च तदर्धकं ॥ “ शां० सा० मुख्यदक्षिणाया अभावेऽर्धादिकल्पना ” ज्योतिर्निबंधे त्वत्र शतमूलहोमोऽप्युक्तः । प्रच्छादनोर्णावस्त्रादि दद्याद्धेनुं च कांचनं । दानांते होमयेद्विप्रः सर्वमूलानि तत्र वै इति । देवता चाऽत्र मूलमेव । गृह्णीयादाशिषं तेभ्यः

GDF

प्रणम्याऽथ क्षमापयेत् । दद्यादन्नं पायसादि ब्राह्मणान्भोजयेच्छतं ॥ अलाभे सति पंचाशद्दशकं तदलाभतः । सर्वशांतेश्च पठनं ब्राह्मणैरा-
शिषस्तथा ॥ गृही क्षमापयेद्विद्वान् निर्ऋतिः प्रीयतामिति । विधाने चरितेऽस्मिंस्तु ततः शांतिर्भवेद्धुवं । गंडांतेऽप्येवमेव स्यात्पुष्यार्धे तद्वदेव
तु ॥ पुष्याद्यार्धे प्रसवेऽप्येवं शांतिः कार्येत्यर्थः । इत्युक्तं मनुना सम्यङ् मूलजातहिताय च । मातापित्रोर्धनस्याऽपि बंधुदोषोपशांत-
ये ॥ इति मदनरत्ने शौनकोक्तमूलशांतिः ॥ ॥ शतमूलानि दैवज्ञमनोहरे पुराणसमुच्चये । बर्हिशिखा १ हरिक्रांता २ सहदेवी ३
पुनर्नवा ४ । शरपुंखा ५ वराही च ६ काकजंघा ७ सुलक्षणा ८ ॥ तुंबिका चैव ९ कर्कंधूः १० कर्पूरी ११ कारवल्लिका १२ । क-
र्कोटिका च १३ चक्रांका १४ श्वेतार्को १५ व्याघ्रपत्रिका १६ ॥ रुदंती १७ चाऽश्वगंधा च १८ मुसली १९ गिरिकर्णिका २० ।
इंद्रवारुण्य २१ पामार्गः २२ शंखपुष्पी २३ कुमारिका २४ ॥ शल्लकी चाऽथ २५ गांधारी २६ निर्गुंडी २७ देवदालिका २८ ।
वटः २९ शमी ३० तथा प्लक्षः ३१ पलाशोऽ ३२ श्वत्थ एव च ३३ ॥ चूतश्चो ३४ दुंबरो ३५ जंबू ३६ र्नदीवृक्षोऽथ ३७ वेतसः
३८ । पुन्नागोऽथाऽ ३९ र्जुनोऽ ४० शोको ४१ बकुलोऽ ४२ श्मंतकस्तथा ४३ ॥ शाल ४४ स्ताल ४५ स्तमालश्च ४६ पाटला ४७
शतपत्रिका ४८ । मधूकश्च ४९ शिरीषश्च ५० श्रीवृक्षो ५१ बृहतीद्वयं ५२ । ५३॥बला ५४ चाऽतिबला चैव ५५ पाठा ५६ नागबला तथा
५७ । जाती च ५८ बकुलश्चैव ५९ केतकी ६० कदली तथा ६१ ॥ मातुलिंगी ६२ जयंती च ६३ यवानी ६४ पुंड्रिका तथा ६५ । द्रो-
णपुष्पी ६६ तथा कुंभी ६७ श्रीपर्णी ६८ दमनस्तथा ६९ ॥ चंपकः ७० पद्मकं चैव ७१ तथा कांचनपुष्पिका ७२ । सिद्धेश्वरी च ७३ ब-
दरी ७४ राजवृक्षो ७५ धवस्तथा ७६ ॥ कुंदश्च ७७ मुचुकुंदश्च ७८ गोजिव्हा ७९ क्षीरकंदकः ८० । दाडिमी ८१ बीजपूरी च ८२ ब्राह्मी

SGDF

॥५९॥

८३ चाऽऽमलकी तथा ८४ ॥ भृंगराज ८५ स्ववधःपुष्पी ८६ मत्स्याक्षी ८७ चाऽटरूषकः ८८ । तरंगिणी ८९ गुडूची च ९० नि-
शाह्वा ९१ शतमूलिका ९२ ॥ बाकुची ९३ काकजंघा च ९४ बर्बरी ९५ तुलसी तथा ९६ । कुशः ९७ काशः ९८ श्वेक्षुमूलं ९९
तथा सर्षपमूलकं १०० ॥ अलाभे चोक्तवृक्षाणां सद्वृक्षाणां समाहरेत् । एतेषां महाराष्ट्रभाषया नामानि । मण्यारशिखा । विष्णुक्रांता । म-
हाबला । घेंटुळी । सरफोका । कळलावी । कांग । श्वेतरिंगणी । भोंपळी । घोंटी । कापरी । कारली । कर्टुली । तरवड । पांढरी रुई ।
विषमुंगसी । रुदंती । आस्कंद । मुसळीकंद । सुपली । कौंडळ । आघाडा । सांखवेल । कोरफड । साळई । धमासा । निगडी ।
देवडांगर । वड । शमी । पिंपरी । पळस । पिंपळ।आंबा । उंबर । जांबुळ । राळेचा वृक्ष । वेत । नागकेशर । अर्जुनसादडा । अशोक । वोलसरी ।
आपटा । हेद । ताड । तमाल । पाडळी । शेवती । मोहा । शिरस । बेल । रिंगणी । डोरली । कांसोळी । मोठा चिकणा । पाहाडमूळ । गाडेधाम-
ण । जाई । बकुळी । केतकी । केळी । माहाळुंगी । टांकळी । ओंवा । मधुमाधवी । कुंभा । देवकुंभा । शिवणी । दवणा । चांपा । कमळ ।
भुईचांपा । ईश्वरीपाहाड । बोरी । बाहवा । धावडा । कुंद । मुचकुंद । गलकुंभी । भुईकोहळी । डाळिंबी । लिंवुणी । भारंगी । आंवळी ।
माका । अधहुली । कांगोणी । अडुळसा । शेवाळ । गुळवेल । हळदी । शतावरी । बांवची । कावळी । वावरी । तुळसी । कुश । का-
श । ऊंस । राई । १०० । स्पष्टमन्यत् । मदनरत्ने हेमाद्रौ च गर्गस्त्वन्यथाऽऽह । स्वयमुत्पाटयेत्प्राज्ञो मूलानां च शतं पिता । लक्ष्मणा श-
तमूला च शिरीषो वेतसस्तथा ॥ सहका श्वेतमूला च विष्णुक्रांता च शंखिनी । सर्पाक्षी मीननेत्रा च पुत्रपारा कृतांजली ॥ पलाशो बिल्वकश्चैव ॥५९॥
रोचनं चंदनद्वयं । कृष्णमांसी मुरोशीरं वालकं च तथाऽमला ॥ गोजिह्वा तुलसी हृष्या शतपुष्पा सलांगली । ब्रह्मदंडी द्रोणपुष्पी प्रियंगुः सि-

तसर्षपः ॥ पिप्पली काकजंघा च त्रायमाणा हुहूस्तथा । ज्योतिष्मती च गांधारी निर्गंधः पूर्णकौशिकी । भगक्षमा सुभद्रा च गुडूची सें-द्रवारुणी ॥ अलंबुका रुदंती च कदली केतकी तथा । गोक्षुरा शतपर्वा चाऽरिष्टिका चाऽपराजिता ॥ छिन्नरुहा शतपत्रा निकुंभा च सुवर्चे-ला। अश्वगंधा हस्तिकर्णी हरिद्राद्वितयं तथा । उष्ट्रवो मधुकारश्च अश्वत्थो बकुलस्तथा॥ नष्टक्षीरा त्वपामार्गो मंदारश्चाऽतिमुक्तकः । मालती स्वर्णपुष्पी च श्रीपर्णी श्रीफलं तथा ॥ दर्भमूलं करवीरं मदयंती विकंकता । पाटला सुरदारुश्च अर्धसूदनिकस्तथा ॥ फलं मन्मथवृक्षस्य प-लाशस्य च पल्लवाः । रास्ना नदीवृक्षमूलं सुरदारुर्विदारिका ॥ श्वेतवीर्या श्वेतपाका नीलोत्पलं तथैव च । नागकेसरसिंदूरीकुमारीश्चैव नि-क्षिपेत् ॥ शतमूला शतावरी । वेतसो वंजुलः । सहका सहदेवी। श्वेतमूला पुनर्नवा । मीननेत्रा मत्स्याक्षी । पुत्रपारा पुत्रजीवः । कृतांजली अंजलिनी हातजोडाइति प्रसिद्धा । पलाशं कट्फलं । चंदनद्वयं श्वेतं पीतं च । उशीरं वीरणं । आमला भूम्यामलकी । गोजिह्वा ग-लकुंभीति प्रसिद्धा । लांगली कलिहारीति प्रसिद्धा । ब्रह्मदंडी अधःपुष्पी । द्रोणपुष्पी कंबुकः । काकजंघा एकांगी । ज्योतिष्मती मा-लकांगुणी । गांधारी देवगांधारी । पूर्णकौशिकी कोशातकी । भगक्षमा शिग्रुः । सुभद्रा सारिवा । अलंबुका तुंबी । शतपर्वा वचा । अरिष्टिका नागबला । छिन्नरुहा पिंडगुडूची । शतपत्रा कमलिनी । निकुंभा दंतिभेदः । सुवर्चला सूर्यभक्ता । हस्तिकर्णी एरंडः । उष्ट्रवः पीलुः । मधुकरो मधूकः । सर्जरा बीजकः । अतिमुक्तकः माधवीजाती । स्वर्णपुष्पी कुशली। श्रीफलं विल्वं। मदयंती यूथिका। अर्धसूदनि-का पालंकी । मन्मथवृक्षः आम्रः । सुरदारुः देवदारुः । विदारिका भूकूष्मांडी। श्वेतवीर्या गिरिकर्णिका। श्वेतपाका गुंजा । स्पष्टमन्यत् । सर्वौ-षध्यस्तु। मुरा मांसी वचा कुष्ठं शैलेयं रजनीद्वयं। सटी चंपकमुस्ता च सर्वौषधिगणः स्मृतः ॥ मुरा एकांगी । मांसी जटामांसी। शैलेयं मनः

शिला । सटी कचोरा । स्पष्टमन्यत् । कात्यायनः । मूलनक्षत्रे मूलविधानं कुर्यात्सर्वौषध्या सर्वगंधैश्च संयुक्तमुदकुंभं सवस्त्रं गंधपुष्परत्नसहितं श्वेतसिद्धार्थकुसुमयुक्तं च कुर्यात्तस्मिन्रुद्रमभ्यर्च्य रुद्रान्जपित्वाऽप्रतिरथं राक्षोघ्नं सूक्तं चाऽथ द्वितीयोदकुंभं कृत्वा चतुःप्रस्रवणसंयुक्तमुपरिष्टान्मूलानि धारयेद्वंशपात्रे कृत्वा वस्त्रे बध्वा तस्मिन्प्रधानानि मूलानि वक्ष्याम्यष्टादशमाषं हिरण्मयमूलं सप्तधान्यानि कार्ष्मर्या सहदेव्यपराजिता वाला पाठा शंखपुष्पाऽधःपुष्पी मधुयष्टिका चक्रांकिता मयूरशिखा काकजंघा कुमारीद्वयं जीवंत्यपामार्गभृंगराजलक्ष्मणासुलक्ष्मणाजातीव्याघ्रपत्रश्चक्रमर्दकसिद्धेश्वराऽश्वत्थोदुंबरपलाशप्लक्षवटाऽर्कदूर्वा रोहितकशतावरीशमीत्यादिमूलानि पूरयित्वा तस्मिन्निषिद्धानि मूलानि वक्ष्यामि बिल्वधवनिंबकदंबराजवृक्षाऽक्षशेलुप्रियालुदधिकपित्थकोविदारश्लेष्मातकबिभीतकशाल्मलिसरलसर्वकंटकिवर्जं तत्राऽभिषेकं कुर्यात्पितुः शिशोर्जनन्या देवस्यत्वेत्यौदुंबरीमासंदीमुदगग्रामास्तृणाति तत्रासीनान्संपातेनाऽभिषिंचति शिरसोऽध्यनुलोमं शिरो मे श्रीर्यश इति यथालिंगमंगानि संस्पृशति स्नानादूर्ध्वं नैर्ऋतं पायसं श्रपयित्वा कार्ष्मर्यमयं स्रुक्स्रुवं प्रताप्य संमृज्याऽन्वारब्ध आघारावाज्यभागौ हुत्वाऽसुन्वंतमयजमानामिति चतस्रः स्थालीपाकेन जुहुयात्कृणुष्वपाजइति पंचदशाज्याहुतीश्चतुर्गृहीतेन जुहुयान्मानस्तोकइति द्वाभ्यां यातेरुद्रशिवातनूरिति षडग्नेरक्षांसिसेधति शुक्रशोचिरमर्त्यः । शुचिःपावकईड्य इति । त्वंनःसोमविश्वतो रक्षाराजन्नघायतः । नरिष्येत्वावतःसखेति स्विष्टकृदादिप्राशनांते कृष्णागौः कृष्णाश्च तिला हेममयमूलं सप्तधान्यसमेतमाचार्याय दद्यात्कृष्णोऽनड्वान्ब्रह्मणे देयो नक्षत्रसूचकेभ्यो वासो दद्यादन्येभ्यो ब्राह्मणेभ्यः सुवर्णं दद्यात्कृसरपायसेन ब्राह्मणान्भोजयेत्सार्पदैवते गंडजाते एष विधिः कात्यायनोक्तः कृते शांतिर्भवति शांतिर्भवतीति ॥ अष्टादशमाषं तत्परिमितस्वर्णकृतं मूलं । केचित्तु अष्टादशमाषमिति न पठंति । मूलनामानि तु । कार्ष्मर्या गंभारी । वाला उशीरं ।

अधःपुष्पी अधहुली । मधुयष्टिका ज्येष्ठमधु । चक्रांकिता अतिबला । काकजंघा कौवाठोठी । कुमारिकाद्वयं घिधुकुरी बडी धीडकुवारी छोटी । जीवंती चिडुचिरा । भृंगराजः भैंगरिया । सुलक्ष्मणा पुत्तलीसदृशी । जाती चंबेली । व्याघ्रपत्री हंसी । सिद्धेश्वरा जैती । रोहितकं सुगंधितृणं । अन्यानि तत्तन्नाम्ना प्रसिद्धानि । एतानि द्वात्रिंशदावश्यकानि । अन्यानि शतमूलांऽतर्गतानि ग्राह्याणि । तदभावे कानिचिदप्रतिषिद्धानि । यानि विहितानि निषिद्धानि च तेषु विकल्पः ॥ ॥ अथ शौनकोक्तमूलशांतिप्रयोगः । अभुक्तमूलोत्पत्तौ वर्षाष्टकसहितद्वादशाहांते वर्षाष्टकांते द्वादशाब्दांते वा तदन्यमूलोत्पत्तौ तु द्वादशाहे अव्यवहिताऽऽगामिमूलनक्षत्रयुते शुभदिने वा गोप्रसवशांतिमुक्तविधिना कृत्वा द्विराचमनादिदेशकालकीर्तनांते ममाऽस्य कुमारस्य (कुमार्या वा) मूलप्रथमचरणोत्पत्तिसूचितसकलारिष्टपरिहारद्वाराश्रीप० शौनकोक्तां सग्रहमखां मूलजननशांतिं करिष्ये इति संकल्प्य (द्वितीयादिचरणोत्पत्तौ संकल्पे ऊहो बोध्यः) गणेशपूजाद्याचार्यऋत्विग्वरणांतं कुर्यात् । ब्रह्मसदस्यौ कृताकृतौ । ऋत्विजश्च षोडश द्वादशाऽष्टौ वा । अत्यशक्तौ चत्वारोऽपि । ततस्तान्मधुपर्केण वस्त्राऽलंकारादिभिर्यथाविभवं वा संपूज्य प्रार्थयेत् । तत आचार्यः आचमनादिप्रादेशकरणांते मंडपपक्षे मंडपदेवतापूजनमुक्तविधिना कृत्वा तस्य प्रोक्षितभूमेर्वा ऐशान्यां स्वस्तिके महीद्यौरिति भूमिं स्पृष्ट्वा ओषधयःसमिति द्रोणपरिमितव्रीहिराशिं कृत्वा तत्रोक्तलक्षणं प्रक्षालितं रक्तवर्णं कलशं आकलशेष्विति संस्थाप्य इमंमेगंगइति तीर्थोदकेनापूर्य युवंवस्त्राणीति वस्त्रेणावेष्ट्य शरासइति दर्भकूर्चं हिरण्यरूपइति हिरण्यं अश्वत्थेवइति चूतक्षीरद्रुमपल्लवान् सहिरत्नानीति पंचरत्नानि याओषधीरित्योषधीः गंधद्वारामिति गंधं याःफलिनीरिति पुष्पफले ओषधयःसमिति यवान् कांडात्कांडादिति दूर्वाः स्योनेति मृदः आपोहिष्ठेतितृचेन पंचगव्यं च निक्षिप्य पूर्णादर्वीति पूर्णपात्रं निधाय तस्मात्कलशाच्चतुर्दिक्षु महीद्यौरित्या-

दिमंत्रावृत्त्या चतुरः कुंभान्संस्थाप्य तत्रोदकपूरणादिपूर्णपात्रनिधानांते मध्यकुंभे स्वर्णप्रतिमायां त्र्यंबकंवसिष्ठो० । इति रुद्रमावाह्य तेनैव संपूज्याऽन्येषु वरुणं पूजयेत् । तत एक ऋत्विक् रुद्रकुंभं स्पृशन् याजुषो यजमानश्चेद्रुद्रैकादशिनीं षडंगसहितां बह्वृचश्चेत्त्रीणि रुद्रसूक्तानि छंदोगश्चेत्त्रीणि रुद्रसामानि जपेत् । सूक्तसाम्नामेकादशाऽष्टत्रिद्व्येकसंख्यावृत्तिः शक्तितो ज्ञेया । तत्र रुद्रस्य षडंगसंज्ञाः षण्न्यासा अस्मद्गुरुकृतरुद्रपद्धतौ द्रष्टव्याः । केचित्तु रुद्रः सर्वसाधारणो बह्वृचच्छंदोगयोस्तु सूक्तसाम्नो रुद्रेण सह विकल्प इत्याहुः । अथैषामृष्यादि । नमकानुवाकानामग्नी रुद्रो महाविराट् । चमकानुवाकानामाग्निः कांड ऋषिः । आद्याग्नावैष्णवी गायत्री । शिष्टानां वाजादयोन्नादिविशेषा देवताः । यजुश्छंदः । जपे विनि० । कद्रुद्रायेति नवर्चस्य सूक्तस्य कण्वो रुद्रो गायत्र्यंत्यानुष्टुप् । इमारुद्रायेत्येकादशर्चस्य सूक्तस्य कुत्सो रुद्रो जगत्यंत्ये त्रिष्टुभौ । आतेपितरिति पंचदशर्चस्य सूक्तस्य गृत्समदो रुद्रस्त्रिष्टुप् । जपे वि० । अत्र सूक्तांतरसत्त्वेऽपि न तज्जपः । बहुवचनस्य त्रिषूपपत्तेः । आवोराजानमित्यादित्रयाणां रुद्रसाम्नां वामदेवो रुद्रस्त्रिष्टुबंत्ययोर्गायत्री । जपेवि० । तत आशुःशिशानइत्यादिचतुर्णामपि जपस्तत्रैव केनचित्कार्यः । तत्रत्यजपसंदंशपाठात् । आशुःशिशानइति त्रयोदशर्चस्य सूक्तस्याऽप्रतिरथ इंद्रश्चतुर्थ्या बृहस्पतिर्द्वादश्या अप्वांऽत्याया मरुतस्त्रिष्टुबंत्यानुष्टुप् । त्वमग्नेरुद्र इत्यनुवाकस्य हव्यवाडग्न्यात्मा रुद्र आद्या जगती शिष्टानि यजूंषि । रक्षाणो अग्ने वामदेवोग्निस्त्रिष्टुप् । रक्षोहणमिति पंचविंशर्चस्य सूक्तस्य पायुराग्निस्त्रिष्टुप् चतस्रोंत्या अनुष्टुभः । जपे० । अत्रापि शक्त्या पूर्वोक्तसंख्यास्वीकारः । ततस्त्र्यंबकमंत्रमष्टोत्तरसहस्रं तिस्रः पावमानीश्च तत्रैव जपेत् । ताश्च । स्वादिष्ठयेति तिसृणां मधुच्छंदाः पवमानसोमो गायत्री । जपे० । ततश्चतुर्षु कलशेषु पूर्वादिक्रमेण आनोभद्राः स्वस्तिनोमिमीतां शंनइंद्राग्नी यतइंद्रेति चत्वारि शांतिसू-

क्तानि जपेत् (अयं जपः शिष्टाचाराऽनुमितः) एवं पंचकुंभाऽसंभवे कुंभद्वयं स्थाप्यं । तत्राद्ये रुद्रपूजा पूर्वोक्तरुद्रादिसर्वजपश्च । तदुत्तरस्थे तु वरुणमावाह्य शांतिजपं कुर्यात् । यद्वा कुंभपंचकस्थाने एक एव चतुःप्रस्रवणः । तत्र मध्यकुंभकार्याणि मध्यमुखे । कुंभचतुष्टयकार्याणि चतुर्षु प्रस्रवणेष्विति व्यवस्था । ततः स्थापितकुंभोत्तरतः रक्तवर्णैः शुक्लैर्वा व्रीहितंडुलैश्चतुर्विंशतिदलोपेतं सकर्णिकं पंकजं विरच्य तत्र कर्णिकायां सौवर्णं राजतं मृन्मयं वा कलशं महीद्यौरित्यादिविधिना संस्थाप्य इमंमेगंगइति जलेनापूर्य गंधद्वारामिति गंधं कुंकुमं च क्षिप्त्वा याओषधीरिति शतमूलानि तदलाभे विष्णुक्रांता सहदेवी तुलसी शतावरीति चतस्रो वा शरासइति कुशांश्च निक्षिप्य कांडात्कांडादित्यादिपूर्णपात्रनिधानांतं कृत्वा तदुपरि साष्टदलवस्त्रे उक्तलक्षणप्रतिमात्रयं पंचामृतक्षालितं संस्थाप्य तत्र देवता आवाहयेत् । मोषुणः कण्वो निर्ऋ० इति निर्ऋतिमावाह्योक्तरूपं ध्यात्वा तद्दक्षिणे । इंद्रंवो मधुच्छंदा० इतींद्रं । उत्तरे अप्सुमे मेधातिथि० इत्यपश्चावाह्य पूर्वादिचतुर्विंशतिदलेषु नाममंत्रैरुत्तराषाढाद्यनुराधांतानि नक्षत्राणि तद्देवता वा स्थापयेत् । ताश्चेत्थं । विश्वेभ्योदेवेभ्यो नमः । विश्वान्देवानावाहयामि । विष्णवे० विष्णुं० । वसुभ्यो० वसून्० । वरुणाय० वरुणं० । अजायैकपदे० अजमेकपादं० । अहयेबुध्न्याय० अहिंबुध्न्यं० । पूष्णे० पूषणं० । अश्विभ्यां० अश्विनौ० । यमाय० यमं० । अग्नये० अग्निं० । प्रजापतये० प्रजापतिं० । सोमाय० सोमं० । रुद्राय० रुद्रं० । अदित्यै० अदितिं० । बृहस्पतये० बृहस्पतिं० । सर्पेभ्यो० सर्पान्० । पितृभ्यो० पितॄन्० । भगाय० भगं० । अर्यम्णे० अर्यमणं० । सवित्रे० सवितारं० । त्वष्ट्रे० त्वष्टारं० । वायवे० वायुं० । इंद्राग्निभ्यां० इंद्राग्नी० । मित्राय० मित्रं० । ततो नाममंत्रैरिंद्रादिलोकपालानावाह्य रुद्रकुंभान्नैर्ऋतप्रदेशे स्थंडिलेऽग्निं प्रतिष्ठाप्य स्थापितकुंभोत्तरतो ग्रहस्थापनादिकलशप्रार्थनांतं कृत्वाऽन्वादध्यात् । ग्रहा-

दिदेवतोत्कीर्तनांते निर्ऋतिं प्रधानदेवं घृताक्तपायससमिदाज्यचरुभिः प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरशतसंख्याहुतिभिः (समिदाज्यचरूणां न्यूनसंख्याकरणपक्षे तथैव निर्देशः) इंद्रं अपश्च तैरेव द्रव्यैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं अष्टाविंशतिसंख्या० । विश्वदेवादिचतुर्विंशतिदेवताः पायसेन प्रत्येकं अष्टसं० । रक्षोहणमग्निं कृसरेण विंशत्यधिकशतसंख्या० । सवितारं दुर्गां त्र्यंबकं कवीन् दुर्गां वास्तोष्पतिं अग्निं क्षेत्राधिपतिं मित्रावरुणौ अग्निं एता देवताः कृसरेण अष्टसं० । श्रियं समिदाज्यचरुभिः प्रतिद्रव्यं विंशत्यधिकशतसं० । सोमं पायसेन त्रयोदशसं० । रुद्रं स्वराजं चतुर्गृहीताज्येन । अग्निं पृथिवीं महातं । वायुमंतरिक्षं महांतं । आदित्यं दिवं महांतं । चंद्रमसं नक्षत्राणि दिशो महांतं चाज्येन शेषेणेत्यादिपूर्णपात्रनिधानांते निर्ऋत्यादीनां षोडशोपचारैः पंचोपचारैर्वा तत्तन्मंत्रैः पूजां कुर्यात्। निर्ऋतये वस्त्रयुग्मं रक्तचंदनं कृष्णसितादिपुष्पाणि मेषशृंगधूपः घृतदीपः पोलिकौदनसुरामत्स्यमांसात्मकं पुरुषाहारपर्याप्तं नैवेद्यं । तत्र ब्राह्मणेन सुरास्थाने सैंधवमिश्रं क्षीरं मांसस्थाने च लवणमिश्रं पायसं देयं । अन्यैस्तु सति संभवे मुख्यमेव सर्वं । पुष्पांजल्यंतपूजने कृते अमुष्मैत्वाजुष्टंनिर्वपामीत्याद्यन्वाधानक्रमेण पायसकृसरचरून् श्रपयित्वा आज्यभागहोमांते यजमानेन यथान्वाधानं द्रव्यत्यागे कृते सर्त्विगाचार्यो ग्रहादिहोमोत्तरं मोषुण इति मंत्रेण घृताक्तपायससमिदाज्यचरूनुक्तसंख्यया हुत्वा इंद्रंवो अप्सुमे इत्येताभ्यामष्टाविंशतिसंख्यया तान्येव जुहुयात् । तत्र पायसचर्वोरवदानधर्मेण होमः । ततः विश्वेभ्योदेवेभ्यः-स्वाहेत्येवमुक्तचतुर्विंशतिनाममंत्रैः प्रत्येकमष्टाष्टसंख्यया पायसहोमांते वक्ष्यमाणमंत्रैः कृसराहुतीर्जुहुयात् । कृणुष्वेति पंचदशर्चस्य सूक्तस्य वामदेवो रक्षोहाग्निस्त्रिष्टुप् । कृसरहोमे० । प्रत्यृचमष्टाष्टसंख्यया होमः । गायत्र्या विश्वामित्रः० कृसरहोमे० । एवमग्रेपि । जातवेदसे कश्यपो दुर्गा त्रिष्टुप् । त्र्यंबकं वसिष्ठो० । सीरायुंजंतीत्यस्य बुधः कवयो गायत्री । तामग्निवर्णां सोभरिर्दुर्गा त्रिष्टुप् । वास्तोष्पते वसिष्ठो वास्तोष्पतिस्त्रिष्टुप् ।

अग्निंदूतं मेधातिथिरग्निर्गायत्री । क्षेत्रस्यपतिना वामदेवः क्षेत्राधिपतिरनुष्टुप् । गृणाना जमदग्निर्मित्रावरुणौ गायत्री । अग्निंदूतंपुरोदधे विरूपोऽग्नि-र्गायत्री । एभिर्मंत्रैः प्रत्येकमष्टाष्टसंख्यया कृसरं हुत्वा हिरण्यवर्णामिति पंचदशर्चस्य सूक्तस्य कर्दमानंदचिक्लीतेंदिरासुताः श्रीरनुष्टुप् । पं-चमी षष्ठी च त्रिष्टुभौ चतुर्थ्यस्या च प्रस्तारपंक्तिः । होमे० । इति प्रत्यृचं समिदाज्यचरून् अष्टाष्टसंख्यया जुहुयात् । त्वंनःसोमविश्वतो-वयोधाः प्रगाथः सोमस्त्रिष्टुप् । पायसहोमे० । अनेन त्रयोदशवारं पायसं हुत्वा यातेरुद्र कश्यपो रुद्रः स्वराडनुष्टुप् । आज्यहोमे० । याते-रुद्रशिवातनूरघोरा० । अनेन चतुर्गृहीतमाज्यं हुत्वा स्रुवेणाज्याहुतीर्जुहुयात् । भूरग्नयेचपृथिव्यैचमहतेचस्वाहा । भुवोवायवेचांतरिक्षाय-चमहतेच० । सुवरादित्यायचदिवेचमहतेच० । भूर्भुवःसुवश्चंद्रमसेचनक्षत्रेभ्यश्चदिग्भ्यश्चमहतेच० । ततः स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमांते दिक्पालादिभ्यो रुद्राय निर्ऋतये इंद्रायाऽद्भ्यः क्षेत्रपालाय च बलीन्दत्वा आचार्यो यजमानो वा पूर्णाहुतिं जुहुयात् । तत्र मंत्राः । समुद्रादूर्मिरित्येकादशर्चस्य सूक्तस्य वामदेवोग्निस्त्रिष्टुबंत्या जगती । प्रजापते हिरण्य० । पूर्णादर्वि विश्वेदेवाः शतक्रतुरनुष्टुप् । सप्ततेअग्ने सप्त-वानग्निर्जगती । पूर्णाहुतिहोमे वि० । एतैश्चतुर्दशमंत्रैः पूर्णाहुतिं हुत्वा संस्रावहोमादिकर्मशेषं समाप्य जातारण्यग्नावेतच्छांतिकरणपक्षेऽस्मि-न्काले समारोपः । शांत्या सह ग्रहमखाऽकरणे त्विदानीं तस्मिन्नेवाऽग्नौ पृथक् स कार्यः । ततो रुद्रकुंभं दक्षिणतः स्पृशन् त्र्यंबकमितिमंत्रं शतवारं जप्त्वा यजमानस्य याजुषत्वादिनिमित्तकं पूर्ववद्रुद्रैकादशिन्यादिकमपि जपेत् । अत्राप्येकादशादिसंख्याविकल्पः पूर्ववत् । ततो रुद्रं निर्ऋतिमिंद्रमपश्च पंचोपचारैः संपूज्य त्र्यंबकं मोषुण इति चोपस्थाय भवत्प्रसादेन यजमानाभिषेकं करिष्ये इति तान्प्रार्थ्य सर्वकलशो-दकं पात्रांतरे गृहीत्वा विनायकशांतिवत् भद्रासनोपविष्टं धृतनववस्त्रं सर्वौषध्यनुलिप्तांगं यजमानं तद्वामतस्तादृशीं साऽपत्यां पत्नीं चोपवेश्य

सर्त्विगाचार्यस्तानभिषिंचेत् । मंत्रास्तु । अक्षीभ्यामिति षडृचस्य सूक्तस्य विवृहा यक्ष्मनाशनोऽनुष्टुप् । त्रिभिष्ट्वमिति सप्तर्चस्य सूक्तस्य वसिष्ठ आद्यानां त्रयाणामग्निस्ततो विश्वेदेवा गायत्री द्वितीयांऽन्त्ये द्वे चाऽनुष्टुभः । आपोहिष्ठेति नवर्चस्य सूक्तस्य० । आपइद्वेति द्वयोः सप्तर्षयो विश्वेदेवा अनुष्टुप् । सहस्राक्षेणेति तृचस्य यक्ष्मनाशनो यक्ष्मा त्रिष्टुबंत्याऽनुष्टुप् । देवस्यत्वेति त्रिभिर्याजुषैर्मंत्रैः । यज्जाग्रत इति षण्णां प्रजापतिर्मनस्त्रिष्टुप् । अभिषेके० । एतन्मंत्रांते । योऽसौ वज्रधरो देवो महेंद्रो गजवाहनः । मूलजातशिशोर्दोषं मातापित्रोर्व्यपोहतु ॥ १ ॥ योऽसौशक्तिधरो देवो हुतभुङ् मेषवाहनः । सप्तजिह्वश्च देवोग्निर्मूलदोषं व्यपोहतु ॥२॥ योऽसौ दंडधरो देवो धर्मो महिषवाहनः । मूलजातशिशोर्दोषं व्यपोहतु यमो मम ॥ ३ ॥ योऽसौ खड्गधरो देवो निर्ऋती राक्षसाधिपः । प्रशामयतु मूलोत्थं दोषं गंडांतसंभवं ॥ ४ ॥ योऽसौ पाशधरो देवो वरुणः सलिलेश्वरः । नक्रवाहः प्रचेतानो मूलोत्थाऽघं व्यपोहतु ॥ ५ ॥ योऽसौ देवो जगत्प्राणो मारुतो मृगवाहनः । प्रशामयतु मूलोत्थं दोषं बालस्य शांतिदः ॥ ६ ॥ योऽसौ निधिपतिर्देवः खड्गभृद्वाजिवाहनः । मातापित्रोः शिशोश्चैव मूलदोषं व्यपोहतु ॥ ७ ॥ योऽसौ पशुपतिर्देवः पिनाकी वृषवाहनः । आश्लेषामूलगंडांतदोषमाशु व्यपोहतु ॥ ८ ॥ विघ्नेशः क्षेत्रपो दुर्गा लोकपाला नवग्रहाः । सर्वदोषप्रशमनं सर्वे कुर्वंतु शांतिदाः ॥ ९ ॥ ततो ग्रहादिमंत्रैः सुरास्त्वामित्यादिपौराणैश्चाऽभिषिच्य तच्छंयोः शंयुर्विश्वेदेवाः शक्वरी । अभिषेके० । ततस्तूष्णीं वस्त्रवेष्टितमुखाभ्यां रुद्रनिर्ऋतिकुंभाभ्यामभिषिंचेत् । पितामहकश्यपाभ्यां तु शतच्छिद्रेणाऽभिषेक उक्तः । एवमभिषिक्तो यजमानो धृतशुक्लांबरगंधमाल्यो विभूतिं धृत्वा रुद्रादीनामुत्तरपूजांते आचार्यादीन्संपूज्य तेभ्यो दक्षिणां दद्यात् । तत्र आचार्याय सवत्सां पयस्विनीं गां ग्रहप्रीत्यर्थदक्षिणाश्च । रुद्रजापिने । धर्मस्त्वं वृषरूपेण जगदानंदकारकः । अष्टमूर्तेरधिष्ठानमतः पाहिसनातनेति कृष्ण-

मनड्वाहं । ब्रह्मणे तेनैव वृषभं । सदस्याय । उच्चैश्रवास्त्वमश्वाना राज्ञा विजयकारकः । सूर्यवाह नमस्तुभ्यमतः शांतिं० इत्यश्वं । अन्येभ्य ऋत्विग्भ्यो हिरण्यगर्भेति हिरण्यं च दद्यात् । धेन्वनडुहोरसंभवे तन्मूल्यं दशकार्षापणाधेनावष्टावनडुहिस्मृता इत्युक्तं देयं । तस्याऽप्यसंभवे सर्वेभ्यो यथाशक्ति दद्यात् । तत्राचार्यदत्तार्धं ब्रह्मणे । तदर्धं सदस्याय । तदर्धं प्रत्येकमृत्विग्भ्य इति व्यवस्था । तत आचार्येण देवताविसर्जने कृते तस्मै निर्ऋतिप्रतिमां तत्कुंभवस्त्रहिरण्यसहितां वस्त्राद्युपस्करसहिता ग्रहप्रतिमाश्च दत्वा रुद्रजापिने रुद्रप्रतिमाः सोपस्करांस्तत्कुंभांश्च दद्यात् । अन्येभ्योपि यथाशक्ति भूयसीं दक्षिणां दत्वा ब्राह्मणैः शांतिं वाचयित्वा तान्प्रणम्य क्षमापयेत् । ततः पायसादिना शतं तदर्धं दश वा ब्राह्मणान् भोजयेत् । तेच शांतिपाठपूर्वकं भुक्त्वाशिषोदद्युः । ततो यजमानो निर्ऋतिः प्रीयतामिति क्षमाप्य कर्मेश्वरार्पणं कृत्वा सुहृद्युतो भुंजीतेति ॥ (अथ निर्ऋत्यादीनां स्थापनादि किंचिद्विचार्यते । मयूखे प्रणीतास्थापनोत्तरं कुंभस्थापनप्रभृतिनिर्ऋत्यादिपूजनांतमुक्तं । शांतिसारेऽपि पूर्णपात्रनिधानांतंकृत्वापूजांसमारभेदित्यत्र तत्सामग्रीं कुर्यात् नतु पूजां तस्या वक्ष्यमाणत्वादिति मूले व्याख्यातं । तच्च युक्तं भाति । अक्लेशेनोपपत्तेः । कौस्तुभे तु रुद्रादिसर्वजपांते विधिवत्तेषामावाहनं प्रणीतास्थापनोत्तरं च पूजनमिति वैयधिकरण्यमुक्तं । कमलाकरेणाऽप्येवमेव प्रयोगे दर्शितं । अत्र सदसत्प्राज्ञैर्विवेचनीयं ॥ अत्राऽयं प्रयोगस्तु प्रायो मूलानुसारित्वात्संप्रदायानुगतत्वाच्च कौस्तुभस्थ एव गृहीतः । ग्रंथकृता तु क्वचित्क्वचिदत्र पदार्थभेदः कृतः । सचैवं । जपकाले मध्यकुंभे चत्वारि रुद्रसूक्तानि । तत्सामानि त्वेकादश । त्र्यंबकमंत्रस्येदानीमेव जपः । ततश्चतुर्षु क्रमेणाऽप्रतिरथादिजपांते चतुर्थे पुनः पावमानजपः । यद्वा एषामपि तत्रैव जपं कृत्वा चतुर्षु शांतिजप इति । होमकाले च त्वंनःसोमाविश्वतोवयोधाः त्वंनःसोमाविश्वतोगोपाः त्वंनःसोमसुक्रतुरितिवेत्येवं सोममंत्रे विकल्पः । महाव्याहृतयस्तु व्यस्तसमस्त-

GDF

रूपाश्वतस्रः । होमोत्तरं रुद्रजपे चाथर्वणस्तु त्र्यंबकमंत्रमात्रं जपेदित्यधिकं । एवमत्राऽन्योन्यविसंवादिषु तत्तदुक्तप्रयोगेषु मयूखोक्त एव सम्यङ्मूलोक्तसंवादलाभाद्युक्ततर इति भाति) इति शौनकोक्तमूलशांतिप्रयोगः॥ (अथ मयूखानुसारी प्रयोगः । कर्ता पूर्वोक्तशुभकाले आचमनादिदेशका० ममास्य कुमारस्य मूलनक्षत्र (अ० चरण) जन्मसूचितसकलारिष्टपरि० शौनकोक्तां सग्रहमखां शांतिं क० । इति संकल्प्य गणपतिपूजनादिऋत्विग्वरणांतं कुर्यात् । आचार्यः प्रादेशकरणांते सुसमीकृतपुण्यदेशे रचिते मंडपे शुचीवइत्यादिमंत्रैर्जलमभिमंत्र्य तेन मंडपभूमिं प्रोक्ष्य मंडपदेवतापूजनं कृत्वा प्रतिमानामग्न्युत्तारणं कुर्यात् । ततो मंडपस्य तदभावे प्रोक्षितभूमेर्वा ऐशान्यां स्वस्तिकं विरच्य तत्र महीद्यौरिति भूमिं स्पृष्ट्वा ओषधयइति षोडशप्रस्थात्मकद्रोणपरिमितव्रीहिराशिं कृत्वा यथोक्तलक्षणं प्रक्षालितं रक्तं कलशं आकलशेष्विति निधायेमंमइति तीर्थवारिणाऽऽपूर्य युवंवस्त्राणीति वाससाऽऽवेष्टय शरासो मैत्रावरुणिरगस्त्योसृणसूर्या अनुष्टुप् । कूर्चप्रक्षेपे० । शरासः० इतिदर्भकूर्चं हिरण्यरूपइति हिरण्यं अश्वत्थेवइति चूतक्षीरिद्रुमपल्लवान्साहिरत्नानीति पंचरत्नानि याओषधीरित्योषधीः गंधद्वारामिति गंधं याःफलिनीरिति पुष्पफलानि कांडात्कांडादिति दूर्वाश्च निक्षिप्य पूर्णादर्वीति पूर्णपात्रं निधाय ततः प्रागुदग्वा पूर्वादिचतुर्दिक्षु ऐशान्यादिविदिक्षु वा चतुरः मध्ये चैकमिति पंचकुंभान् जपार्थं पदार्थानुसमयेन कांडानुसमयेन वा प्रत्येकं मंत्रावृत्त्या भूमिस्पर्शादिपूर्णपात्रनिधानांतोक्तविधिना संस्थाप्य पूर्वस्थापितकुंभे सौवर्णप्रतिमायां रुद्रं त्र्यंबकमिति प्रतिष्ठाप्य पूजयेत् । तत एक ऋत्विक् रुद्रकुंभं स्पृशन्याजुषो यजमानश्चेद्रुद्रैकादशिनीं षडंगसहितां जपेत् । बह्वृचश्चेत्त्रीणि रुद्रसूक्तानि । छंदोगश्चेत्त्रीणि रुद्रसामानि । सूक्तसाम्नामेकादशाष्टत्रिद्व्येकसंख्यावृत्तिः शक्तितो ज्ञेया । तत्र रुद्रस्य षडंगसंज्ञाः षण्न्यासा रुद्रविधौ द्रष्टव्याः । रुद्रसूक्तानां तत्साम्नां च ऋष्यादि पूर्वप्रयोगे उक्तं । ततो-

न्यक्रत्विक् जपार्थकुंभपंचके वक्ष्यमाणं जपेत् । तत्र पूर्वकुंभे आशुःशिशान इति त्रयोदशर्चस्य सूक्तस्यैंद्रोऽप्रतिरथ इंद्रश्चतुर्थ्या बृहस्पति-
र्दिदश्या अप्वांत्याया मरुतास्त्रिष्टुबंत्यानुष्टुप् । जपे० । दक्षिणकुंभे त्वमग्नेरुद्रइत्यनुवाकस्य हव्यवाडग्न्यात्मा रुद्र आद्या जगती शिष्टानि
यजूंषि । जपे० । तैत्तिरीयशाखीयोऽयं । पश्चिमकुंभे रक्षाणइत्यस्य गौतमो वामदेवोग्निस्त्रिष्टुप् । जपे० । उत्तरकुंभे अग्नेहंसीति
नवर्चस्य सूक्तस्याऽऽमहीयव उरुक्षयोग्नी रक्षोहा गायत्री । जपे० । मध्यकुंभे त्र्यंबकमिति मंत्रमष्टोत्तरसहस्रं जप्त्वा स्वादिष्ठयेति तिस्रो जपेत् ।
एवं षट्कुंभाऽशक्तौ रुद्रकुंभश्चतुःप्रस्रवणश्चेति कुंभद्वयमुक्तविधिना संस्थाप्य चतुःप्रस्रवणे गजाश्वरथस्थानवल्मीकसंगमह्रदगोकुलराजद्वारप्र-
देशेभ्य आनीताः सप्तमृदश्च निक्षिप्य रुद्रकुंभे रुद्रैकादशिनीं जप्त्वाऽप्रतिरथादीनि चत्वारि प्रागादिप्रस्रवणेषु त्र्यंबकमंत्रं पावमानीश्च म-
ध्यमुखे जपेत् । एवं मूलानुसारेण षट्कुंभस्थापनमुक्तं । शांतिसारादौ तु रुद्रकुंभादैशान्यादिचतुर्दिक्षु कुंभचतुष्टयमिति पंचकुंभास्तदसंभवे
कुंभद्वयं तस्याप्यसंभवे चतुःप्रस्रवण एक एवेति प्रकारांतराणि । तत्र जपव्यवस्था रुद्रकुंभातिरिक्तेषु वरुणपूजनं चेत्येतान्युक्तानि । तानि
च मूलवाक्येभ्य उपलभ्यंते चेत् ग्राह्याणि । तत आचार्यो रुद्रकुंभान्नैर्ऋते देशे स्थंडिलेग्निस्थापनादि कृत्वा स्थापितकुंभोत्तरतः कुंभस्थापन-
पूर्वं ग्रहादीनां स्थापनपूजने कृत्वान्वादध्यात् । तत्र चक्षुषीआज्येनेत्यंते गणपतिं आदित्यादिग्रहार्दोश्च उक्तरीत्योक्त्का निर्ऋतिमष्टोत्तरशतसंख्या-
भिर्घृतसंमिश्रपायसाहुतिभिः अमुकसंख्याभिः समिदाज्यचर्वाहुतिभिश्च । अत्रामुकशब्दस्थाने अष्टोत्तरशताष्टाविंशत्यष्टान्यतमसंख्यामुच्चारयेत् ।
एवमग्रेऽपि । इंद्रं अपश्च प्रत्येकं २८ संख्याभिर्घृतसं० अमु० सामिदाज्य० । यद्वाऽनयोः सर्वत्र प्रधानदशांशेन निर्दिशेत् । प्रधा-
नदशांशेन पार्श्वदेवतयोरिति परिशिष्टोक्तसंख्यां सामान्यतया प्राप्तां परित्यज्य संख्यांतरकल्पने मानाभावात् । विश्वान्देवान् ।

विष्णुं । वसून् । वरुणं । अजमेकपादं । अहिं बुध्य । पूषणं । अश्विनौ । यमं । अग्निं । प्रजापतिं । सोमं । रुद्रं । अदितिं । बृहस्पतिं । सर्पान् । पितॄन् । भगं । अर्यमणं । सवितारं । त्वष्टारं । वायुं । इंद्राग्नी । मित्रं । एतादेवताः प्रत्येकं अमु० पायसाहुतिभिः । अग्निं रक्षोहणं विंशत्यधिकशतसंख्याभिः कृसराहुतिभिः । सवितारं । अग्निं जातवेदसं । रुद्रं । ऋत्विजः । दुर्गां । वास्तोष्पतिं । अग्निं । क्षेत्रपतिं । मित्रावरुणौ । अग्निं । एता देवताः प्रत्येकं अमु० कृसराहुतिभिः । श्रियं प्रतिद्रव्यं अमु० समिदाज्यचर्वाहुतिभिः । इदं सूक्तेन होमपक्षे । प्रत्यृचं तत्पक्षे तु विंशत्यधिकषोडशशतविंशत्यधिकचतुःशतविंशत्यधिकशतानामन्यतमसंख्यां कीर्तयेत् । सोमं त्रयोदशभिः पायसाहुतिभिः । रुद्रं चतुर्गृहीताज्येन । अग्निं पृथिवीं महांतं । वायुमंतरिक्षं महांतं । आदित्यं दिवं महांतं । प्रजापतिं चंद्रमसं नक्षत्राणि दिशो महांतं चाज्येन शेषेणाग्निस्विष्टकृतमित्यादि । पात्रासादने गृहसिद्धान्नपायसचरुकृसरार्थस्थालीनां स्रुवाणामाज्यस्थालीनां शूर्पाणां चासादनादिप्रणीतास्थापनांतं कृत्वा ग्रहाणामुत्तरतो रक्तैः शुक्लैर्वा व्रीहितंडुलैः कर्णिकायुक्तचतुर्विंशतिदलोपेतं पद्ममुल्लिख्य तत्कर्णिकायां सौवर्णं राजतं मृन्मयं वा कुंभं महीद्यौरित्यादिपूर्वोक्तविधिना प्रतिष्ठाप्य पूर्णपात्रनिधानांतं कुर्यात् । तत्र याओषधीरिति पूर्वोक्तबर्हिःशिखादिशतमूलानि तदभावे विष्णुक्रांतासहदेवीतुलसीशतावरीति चतस्रो वा निक्षिपेत् । गंधक्षेपकाले कुंकुमं च क्षिपेदितिविशेषः । पूर्णपात्रे उक्तलक्षणायां सुवर्णप्रतिमायां तन्मूल्ये वा निर्ऋतिमावाहयेत् । मोषुणो घौरः कण्वो निर्ऋतिर्गायत्री । निर्ऋतिपूजने० । मोषुणः० । संस्मरेन्निर्ऋतिंश्यामंसुमुखंनरवाहनं । रक्षोधिपंखड्गहस्तंदिव्याभरणभूषितमित्युक्तरूपं स्मरन् निर्ऋतिमावाहयामीत्यावाह्य पंचामृतेन संस्नाप्य षोडशभिरुपचारैः पंचभिर्वा पूजयेत् । उभयत्रापि पुष्पातोपचारान्निवेदयेत् । तद्दक्षिणतः । इंद्रमि-

त्काण्वो मेधातिथिरिंद्रो बृहती। इंद्रपू०। इंद्रमिद्देवतातय०। इंद्रमावाहयामीत्यादि प्राग्वत् ।उत्तरतः। आपोअस्मानित्यस्य यामायनो देवश्रवा आपस्त्रिष्टुप्। अप्पूजने०। आपोअस्मान्०। अप आवाहयामीत्यादि। यद्वा पदार्थानुसमयेन त्रयाणां पूजनं। तत्र वस्त्रयुगं। रक्तचंदनं। कृष्णसितादिपुष्पाणि। मेषशृंगस्य धूपः। घृतदीपः। ओदनपोलिकामांसमत्स्यसुराद्यात्मकं नैवेद्यं। ब्राह्मणस्य सुरास्थाने सैंधवमिश्रं क्षीरं। मांसस्थाने लवणयुक्तं पायसं। मत्स्यादि तु वर्ज्यमेव। क्षत्रियादीनां मुख्यमेव सर्वं सति संभवे। अत्रोक्तधूपदीपनैवेद्यानां निवेदनं त्वग्रे वक्ष्यते। ततश्चतुर्विंशतिदलेषु प्रागादितः। विश्वेभ्यो देवेभ्यो० विश्वान्देवानावा०। विष्णवे० वसुभ्यो०। वरुणाय०। अजायैकपदे० अहये बुध्न्याय०। पूष्णे०। अश्विभ्यां०। यमाय०। अग्नये०। प्रजापतये०। सोमाय०। रुद्राय०। अदित्यै०। बृहस्पतये०। सर्पेभ्यो०। पितृभ्यो०। भगाय०। अर्यम्णे०। सवित्रे०। त्वष्ट्रे०। वायवे०। इंद्राग्निभ्यां०। मित्राय०। एवं नाममंत्रैश्चतुर्विंशतिदेवताः क्रमेणावाह्य तैरेव पूजयेत। ततः शूर्पे पायसार्थं चतुरो मुष्टीन्निरुप्य शूर्पांतरे चर्वर्थं च चतुरो निर्वपेत्। पुनः पायसार्थं चतुरः। पुनश्चर्वर्थं चतुरः। पुनः पायसार्थं चतुरः। एतान्मुष्टींस्तूष्णीं निरुप्य तथैव तत्तत्संख्यया प्रोक्ष्य क्रमेणाऽवहत्य पात्रत्रये हविःश्रपणादिसंमार्गांते गृहसिद्धान्नस्याऽधिश्रयणादिबर्हिष्यासादनांतं कृत्वा पायसादीनामभिघारणादि तदंतं च कृत्वाऽभ्यर्चनाद्याज्यभागांतं कुर्यात्। यजमानस्त्यागं कुर्यात्। तत्र ग्रहाद्युद्देशेन ग्रहयज्ञोक्तरीत्या त्यागं कृत्वाऽष्टोत्तरशताहुतिपर्याप्तो घृतसंमिश्रः पायसः इयदाहुतिपर्याप्ताः समिधः इय० इमाज्यं इय० इश्वरुश्च निर्ऋतये नमम। पूर्वन्यूनसंख्यया हविश्चतुष्टयमुच्चार्य इंद्राय नमम तथैव अद्भ्यो नमम। इयदियदाहुतिपर्याप्तः पायसः विश्वेभ्योदेवेभ्यः १— मित्राय २४ च नमम। विंशत्यधिकशताहुतिपर्याप्तं कृसरं अग्नये रक्षोघ्ने नमम। इयदिय० कृसरं सवित्रे। अग्नये जातवेदसे। रुद्राय।

ऋत्विग्भ्यः । दुर्गायै । वास्तोष्पतये । अग्नये । क्षेत्रपतये । मित्रावरुणाभ्यां । अग्नये च नमम । इयदाहुतिपर्याप्ताः समिधः इय० प्तमाज्यं
इय० प्तश्वरुश्च श्रियै नमम । सर्वत्र इयच्छब्दस्थानेऽन्वाधानानुसारेण संख्यां वदेत् । त्रयोदशाहुतिपर्याप्तं पायसं सोमाय०। चतुर्गृहीताज्यं रुद्रा-
य० । एकाहुतिपर्याप्तमाज्यं अग्नये पृथिव्यै महते च० । एकाहु० माज्यं वायवेंऽतरिक्षाय महते० । एका० माज्यं आदित्याय दिवे महते० ।
एका० माज्यं प्रजापतये चंद्रमसे नक्षत्रेभ्यो दिग्भ्यो महते० । एवं त्यागे कृते साचार्यऋत्विजस्तथैव जुहुयुः । तत्र ग्रहादिहोमे जाते आ-
चार्योऽवदानधर्मेण पायसमवदाय जुहुयात् । एवमग्रे चरुकृसरावपि । मोषुणो घौरः०। होमे० । पायसहोमे समाप्ते समिदादिहोमः । प्रधानहो-
मे समाप्ते एवमेवाधिप्रत्यधिदेवतयोर्होमः । इंद्रामित्काण्वो० । आपोअस्मा० । ततः ॐविश्वेभ्योदेवेभ्योनमःस्वाहेत्येवं प्रणवादिचतुर्थ्यंत-
नमोंतस्वाहांतनामभिर्विश्वदेवादिचतुर्विंशतेर्होमः पायसेन । चतुर्थ्यंतविष्ण्वादिशब्दास्त्यागे उक्ताः । ततः कृसरहोमः । कृणुष्वेतिपंचद-
शर्चस्य सूक्तस्य गौतमो वामदेवोऽग्नी रक्षोहा त्रिष्टुप् । इति प्रत्यृचमष्टसंख्यया होमः । गायत्र्या गाथिनो० । जातवेदसे०। त्र्यंबकं० । सी-
रायुंजंति सौम्यो बुध ऋत्विजो गायत्री । तामग्निवर्णां सौभरः कुशिको दुर्गा त्रिष्टुप् । वास्तोष्पते०। अग्निंदूतंकाण्वो० । क्षेत्रस्य पतिना० ।
गृणाना भार्गवो० । अग्निंदूतंपुरइत्यांगिरसो विरूपोग्निर्गायत्री । एतैरष्टाष्टसंख्यया कृसरं हुत्वा हिरण्यवर्णामिति पंचदशर्चं० । इति प्रत्यृचम-
ष्टोत्तरशतादिसंख्यया समिदाज्यचरून् जुहुयात् । सूक्तेन होम इति शांतिसारे । तत्पक्षे सूक्तावृत्तयः । ततः पायसहोमः । त्वंनःसोम
गोतमः सोमो गायत्री । होमे० । त्वंनःसोमविश्वतोरक्षा० । (अत्र त्वंनःसोमेनेतिमूलोक्तमंत्रप्रतीकनिर्देशादुपस्थितेऽपि तुल्यविकल्पेन मं-
त्रचतुष्टये गायत्रीछंदस्कस्यैव ग्रहणं युक्तं । गायत्रोवैब्राह्मण इति श्रुतेः) यातेरुद्र कश्यपो० । यातेरुद्रशिवातनूरघोरा० । इति दर्व्या

चतुर्गृहीताज्यं हुत्वा स्रुवेणाज्यं जुहुयात् । भूरग्नयेच० । भुवोवायवे० । सुवरादित्याय० । भूर्भुवःसुवश्चंद्र० । (यद्यप्ययं होमो मयूखे भूरादिसप्तव्याहृतिभिरुक्तस्तथापि स्मृत्यपेक्षया श्रुतेर्बलीयस्त्वादिह बौधायनोक्ता एव गृहीता इति दिक्) तत आचार्यो गृहसिद्धचर्वाज्यपायसचरुकृसरैः स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमांते पूर्णाहुतिं जुहुयात् । तत्र मंत्राः । समुद्रादूर्मिरित्येकादशर्चस्य सूक्तस्य० । प्रजापते प्राजा० । पूर्णादर्वि विश्वे० । सप्ततेग्निःसप्तवान् जगती । पूर्णाहुतौ० ।समुद्रादूर्मि० । प्रजापते० । पूर्णादर्वि० । सप्ततेअग्ने० । अद्भ्यः प्रजापतये शतक्रतवेऽग्नये सप्तवते चेदं० । ततः संस्रावहोमादिशेषं समाप्य जातारण्यग्नौ गृह्याग्नौ वा एतच्छांतिकरणपक्षेऽग्निं समारोप्य रुद्रकुंभं दक्षिणतः स्पृशन् त्र्यंबकमंत्रं शतवारं जपेत् । याजुषत्वादिनिमित्तकं च पूर्ववद्रुद्रैकादशिन्यादिकमपि । अत्रापि संख्याविकल्पः पूर्ववत् । ततो रुद्रादीन्धूपादिपुष्पांजल्यंतोपचारैः पूजयेत् । तत्र निर्ऋतये पूर्वोक्तधूपदीपनैवेद्यानि । ततः सादरमभिषेकार्थं प्रसीदंतु भवंत इति रुद्रादीन्प्रसादयेत् । शांत्या सह ग्रहमखो न कृतश्चेदिदानीं पृथक्त्वेन कृत्वाभिषेकं कुर्यात् । सर्वकुंभोदकं कस्मिंश्चित्पात्रे आदाय स्वतिकचर्मपीठनिर्मिते भद्रासने उपविष्टं पत्न्यादिसहितं यजमानमाचार्यादयस्तेनोदकेन प्रतिमंत्रमभिषिंचेयुः । तेच मंत्राः । अक्षीभ्यामितिषड्टचस्य सू० ।यदंतियच्चेतिद्वादशानां वसिष्ठो विश्वेदेवा गायत्री सप्तम्यंत्ये चानुष्टुभः । आपोहिष्ठेतिनवर्चस्य० । आपइद्वाइति द्वयोः क्रमेण भार्गवो जमदग्निर्मैत्रावरुणिर्वसिष्ठ आपोनुष्टुप् । अनयोः स्थाने यतइंद्रेतिद्वयं वा । यतइंद्रेतिद्वयोः प्रागाथो भर्ग इंद्रो बार्हतः प्रगाथः । सहस्राक्षेणेति तिसृणां प्राजापत्यो यक्ष्मनाशनो विश्वेदेवास्त्रिष्टुबंत्यानुष्टुप् । अभिषे० ।देवस्यत्वा० ध्यायेत्येकेन यजुषा त्रिभिर्वा याजुषैः।तेच । देवस्यत्वा० भ्यासरस्वत्यैभैषज्येन वीर्यायान्नाद्यायाभिषिं०चामि । देवस्य भ्यामश्विनोर्भैषज्येन । तेजसेब्रह्मवर्चसायाभि० । देव० भ्यामिंद्रस्येंद्रियेण । श्रियैयश-

सेबलायाभि० । यज्जाग्रतइतिषण्णा० । योसौ वज्रधरो देवो महेंद्रो गजवाहनः । मूलजातशिशोर्दोषं मातापित्रोर्व्यपोहतु । १ । योसौ शक्तिधरो देवो हुतभुङ् मेषवाहनः । सप्तजिह्वश्च देवोग्निर्मूलदोषं व्यपोहतु । २ । योसौ दंडधरो देवो धर्मो महिषवाहनः । मूलजातशिशोर्दोषं व्यपोहतु यमो मम । ३ । योसौ खड्गधरो देवो निर्ऋती राक्षसाधिपः । प्रशामयतु मूलोत्थं दोषं गंडांतसंभवं । ४ । योसौ पाशधरो देवो वरुणः सलिलेश्वरः । नक्रवाहः प्रचेतानो मूलोत्थाघं व्यपो० । ५ । योसौ देवो जगत्प्राणो मारुतो मृगवाहनः । प्रशामयतु मूलोत्थं दोषं बालस्य शांतिदः । ६ । योसौ निधिपतिर्देवः खड्गभृद्वाजिवाहनः । मातापित्रोः शिशोश्चैव मूलदोषं व्य० । ७ । योसौ पशुपतिर्देवः पिनाकी वृषवाहनः । आश्रेषामूलगंडांतदोषमाशु व्यपो० । ८ । विघ्नेशः क्षेत्रपो दुर्गा लोकपाला नवग्रहाः । सर्वदोषप्रशमनं सर्वे कुर्वंतु शांतिदाः । ९ । ततो ग्रहादिमंत्रैरभिषिच्य तच्छंयोरितिबार्ह० । ततो वस्त्रांतरितमुखाभ्यां निर्ऋतिरुद्रकुंभाभ्यामभिषिक्तो यजमानः शुक्लवस्त्रगंधमाल्यधर आचार्यादीन् गंधादिभिः संपूज्याचार्याय सवत्सां पयस्विनीं धेनुं दद्यात् । तेन देवताविसर्जने कृते तस्मै निर्ऋतिप्रतिमां कुंभवस्त्रहिरण्यसहितां वस्त्राद्युपस्करसहिता ग्रहप्रतिमाश्च दद्यात् । रुद्रजापिने कृष्णमनड्वाहं सोपस्करां रुद्रप्रतिमां च दद्यात् । धेन्वनडुहोरसंभवे मूल्यं दशकार्षापणाधेनावष्टावनडुहिस्मृता इत्युक्तं देयं । एतावदसंभवे यथाशक्ति । इतरेभ्य ऋत्विग्भ्यो यथाशक्ति दक्षिणा । तत्राप्याचार्यार्धं ब्रह्मणे तदर्धं सदस्याय तदर्धमृत्विग्भ्य इति व्यवस्था । ततो ब्राह्मणान्प्रणम्य क्षमध्वमिति क्षमाप्य शतं पंचाशतं दश वा ब्राह्मणान्भोजयिष्यामीति संकल्पयेत् । तेच शांतिपाठपूर्वकं भुक्त्काशिषो दद्युः । यजमानो निर्ऋतिः प्रीयतामिति क्षमाप्य यस्यस्मृत्येत्युक्त्का आभिर्गीर्भिरिति जपित्वाचम्य कृतं कर्मेश्वरायार्पयेत् । अत्र गंडांतोत्पत्तौ विशेषः । कर्ता जन्मतो द्वादशाहे

आचमनादिदेशकालस्मरणांते अस्य शिशोः मूलनक्षत्रगंडांतजननसूचितसर्वारिष्टपरि० इदं धेनुप्रत्याम्नायभूतं अ० द्रव्यं ब्राह्मणायसंप्रददे । तथा मम गंडांतजातशिशुनिरीक्षणेन उत्पत्स्यमानसकलाऽशुभनिरासपूर्वकं शिशुदर्शनस्य शुभतासिद्ध्यर्थं इदं सुवर्णं (तन्निष्क्रयद्रव्यं वा) ब्राह्मणाय० । एवमाश्लेषादिगंडांतेऽपि धेनुदानं शांतिकात्पूर्वं शिशुदर्शने च तन्निमित्तं सुवर्णदानमपि कृत्वा गंडांतशांतिसहितां नक्षत्र शांतिं कुर्यात् । इति मयूखानुसारी मूलशांतिप्रयोगः ॥ एतच्छांतिमूलभूते शौनककारिकाख्यग्रंथेऽस्यामेव शांतौ विशिष्टविधिबोधकाः केचिदधिकाः श्लोका उपलभ्यंते । तेच निबंधकारैः सर्वैरनुक्ता अपि सुधियां पर्यालोचनार्हा इति मत्वाऽत्र लिखिताः । तेचेत्थं । बालं मूलसमीपे च त्यक्त्वा माता पराङ्मुखी । गृहीत्वा ब्राह्मणैर्बालं तन्मातुस्तेऽर्पयंति च ॥ बालेऽस्माभिरयं बालो युष्मद्दत्तः प्रगृह्यतां । दीर्घायुरपि बालोयं पूर्ववत्कुलवर्धनः ॥ एवं त्यागविधिं कृत्वा ततोऽभिषेकमारभेत् । अभिषेकविधिं० ॥ वारुणै रुद्रसूक्तैश्च आनोभद्रेतिशांतितः । ऐंद्रेण चाऽभिषेकेण शंनोवातेतिशांतितः ॥ आपोहिष्ठेति० । कांस्यपात्रस्थिते चाज्ये स्वरूपं च निरीक्षयेत् । सभार्यो यजमानश्च रूपंरूपंप्रतीत्यृचा ॥ तत्पात्रं दक्षिणायुक्तं ब्राह्मणाय निवेदयेत् । यजमानो दक्षिणाभि० ॥ चतुर्दिक्स्थापितान्कुंभांस्तेभ्यस्तेभ्यः प्रदापयेत् । इतरेभ्योपि० ॥)

॥ अथ मदनरत्ने पितामहसंहितोक्ता मूलाश्लेषाशांतिः । मूलादौ च द्विघटिका ज्येष्ठांते च तथैव च । अभुक्तमूलं तज्ज्ञेयं तत्र जातं शिशुं त्यजेत् ॥ मूलस्यादौ पितुर्गंडं मातुर्गंडं द्वितीयके । तृतीयं धनधान्यस्य अंत्यपादः शुभावहः ॥ विपरीतं फलं सर्वमाश्लेषास्वपि मूलवत् । शूलो व्याघातवज्रौ च व्यतीपातश्च वैधृतिः ॥ परिघं वारदोषश्च विष्टिश्च विषनाडिकाः । अवयोगादिकैर्युक्ते मूले दोषोऽधिको भवेत् ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि शांतिकर्मविधिं शुभं । निष्केण वा यवानष्टौ सुवर्णेन च निर्ऋतिं ॥ (अष्टयवपरिमित सुवर्णेन वेत्यर्थः) सर्पमे यदि

गंडं च कुर्यात्सर्पाकृतिं बुधः । कुंडं कुर्याद्धस्तमात्रं आयामे च तथैव च ॥ मेखलात्रयसंयुक्तं योन्या चैव समन्वितं । मंडपं कारयेत्तत्र यथाविभवसारतः ॥ पुण्याहं वाचयित्वा तु सुसंकल्प्य यथाविधि । अलंकृतांश्चतुःसंख्यानृत्विजो वरयेद्बुधः ॥ आचार्यं वरयेत्पश्चाद्वस्त्रादि-भिरलंकृतं । आनीय चतुरः कुंभान्कृष्णवर्णान्सुशोभनान् ॥ शतच्छिद्रसमायुक्तं बृहत्कुंभं सुशोभनं । सूत्रेण वेष्टितं मध्ये धान्यस्योपरि वि-न्यसेत् ॥ शतमूलानि पुण्यानि रत्नानि नवसंख्यया । मृत्तिका दशसंख्याकास्तथा पल्लवपंचकं ॥ पंचवृक्षकषायांश्च पंचगव्यं तथैव च । पंचसौगंधिकं चैव पुण्यं लोहत्रयं तथा ॥ तथा धान्यानि सर्वाणि कुशान्दूर्वास्तथैव च । तीर्थोदकानि सर्वाणि सर्वकुंभेषु विन्यसेत् ॥ मू-लानि नामतो वक्ष्ये शतसंख्यानि यानि च । सहदेवी शिखा पुंखा विष्णुक्रांता पुनर्नवा ॥ चंद्रवृक्षोऽसिका गुंजा दुग्धिका च तथा ब-ला । काकबंधुर्यवा दूर्वा काकमाची शतावरी ॥ कर्करं सुरसं ब्राह्मी निर्गुंडी मुसली वचा । वर्षाभूः शंखिनी पाठा समंगा बृहतीद्वयं ॥ अपामार्गः कुशा भृंगः कासखंडकरूषकाः । श्रीवृक्षेंद्रयवप्लक्षा ब्रह्मवृक्षोऽथ चाऽऽम्रकः ॥ जंबूबिल्वौ मुरा मांसी निंबाऽरिष्टनिशाद्वयं । के-तकी कदली तालः श्रीपर्णी शल्लकी तथा ॥ पाटला लोध्रकोशीरं कोशातक्यग्निमंथकः । जीवंती दाडिमी शालस्तमालं बीजपूरकं ॥ पुंनागो बकुलः कुंदो मधुरो मुचुकुंदकः । मुद्गमाषबलाश्चैव नद्यावर्तः कुरंटकः ॥ चंपकः कुब्जका कुष्ठं गुडूच्यामलकी तथा । प्रियंगुश्चं-दनं दाली देवदारुः शिरीषकं ॥ मुद्गली हेममाक्षी च शताह्वा तामली तथा । उशीरं बालखदिरं करंजं च तथैव च ॥ बदरोऽश्वत्थवृक्षश्च कराह्वा ग्रंथिपर्णिका । रास्ना च शंखिनी चैव नागाह्वा पोतकी तथा ॥ कमलं कुमुदं कोशो नीलोत्पलबृहद्द्वयं । एतानि शतमूलानि सर्वारिष्टहराणि च ॥ अभावे शतमूलानां सर्वौषध्यो विनिक्षिपेत् । सर्वौषधीनां चाऽभावे दशौषध्यो विनिक्षिपेत् ॥ अभावे दशमूलानां

हेममात्रं विनिक्षिपेत् । देवदारुर्निशायुग्मं पद्मं नीलोत्पलं तथा ॥ कुष्ठं रौद्रं प्रियंगुं च तगरं मूलमेव च । धात्रीफलं वचा कर्णी सर्षपा नागरं तथा ॥ मुरा मांसी तथा चंडी उशीरं वालकं तथा । शैलजं गृध्रपर्णी च श्रीखंडं तालकं तथा ॥ सिद्धिवृद्धिसमायुक्ताः सर्वौषध्यः प्रकीर्तिताः ॥ कुष्ठं मांसी हरिद्रे द्वे मुरा शैलेयचंदनं । वचा कर्चूरमुस्ते च सर्वौषध्यो दश स्मृताः ॥ याओषधीरितिमंत्रेण औषधानि विनिक्षिपेत् । सहिरत्नानिमंत्रेण नवरत्नानि निक्षिपेत् ॥ उद्धृतासीति मंत्रेण मृदमादाय विन्यसेत् । प्रवोयज्ञेषु मंत्रेण पल्लवानि विनिक्षिपेत् ॥ रुवतिभीममंत्रेण त्वचः पंच विनिक्षिपेत् । गायत्र्याद्यैः पंचगव्यं कांडात्कांडाच्च दूर्वकाः ॥ मधुवातेति च मधु स्वादुःपवस्व शर्करां । कलशस्य मुखे ब्रह्मा मध्ये रुद्रो ह्यधो हरिः ॥ सर्वे समुद्राः सरितस्तीर्थानि जलदा नदाः । आयांतु यजमानस्य दुरितक्षयकारकाः ॥ इमंमेवरुणेत्याद्यं तत्त्वायामि द्वितीयकं । त्वंनोअग्ने तृतीयं च सत्वंनोअग्ने चतुर्थकं ॥ आचार्यो मूलमंत्रेण बृहत्कुंभं प्रपूजयेत् । मूलंप्रजामिति मूले सार्पेदंसर्प इत्यपि ॥ शतच्छिद्रस्य पुरतो देवं तत्रैव पूजयेत् । निर्ऋतिं सर्पनाथं च वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् ॥ इंद्रादिलोकपालांश्च स्वेन मंत्रेण पूजयेत् । एवं पूजां च निर्वर्त्य होमकर्म ततश्चरेत् ॥ समिदाज्येन चरुणा तिलैः सम्यक् च होमयेत् । अष्टोत्तरसहस्रं वा अष्टोत्तरशतं तु वा ॥ मूलंप्रजामित्यष्टौ च होमवाक्यान्यनुक्रमात् । अनुहोमं ततः कुर्यादाज्येन चरुणा सह ॥ प्रजापतये स्वाहा मूलाय स्वाहा । प्रजायै स्वाहेति । इदंसर्पेभ्य इति च वाक्यान्यष्टौ तु सार्पभे । सर्पेभ्यः स्वाहाश्रेषाभ्यः स्वाहा । दंदशूकेभ्यः स्वाहेति । तिलैर्व्याहृतिहोमं च कारयेत्सुसमाहितः । पूर्णाहुतिं च जुहुयादभिषेकं च कारयेत् ॥ उत्क्षिप्य च शतच्छिद्रं धारयेच्छिरसोपरि । शतच्छिद्रे क्षिपेयुस्ते मंत्रैर्वारुणसंभवैः ॥ समुद्रज्येष्ठादिमंत्रैर्देवस्यत्वा तथैव च । शिरोमेश्रीरिति मंत्रेणापोहिष्ठादिभिस्त्रिभिः ॥ पुनंतुमांदे-

 वजना मंत्रैस्त्रातारमित्यथ । द्यौःशांतेत्यादिभिर्मंत्रैर्मानस्तोकेतिमंत्रतः ॥ आर्द्रवासांसि संत्यज्य आचार्याय निवेदयेत् । आज्यावलोकनं कृ-
 त्वा सद्विप्राय निवेदयेत् ॥ आचार्याय वृषं दद्यादयःपिंडं तथैव च । सर्वाऽलंकारसंयुक्तां सवत्सां गां सदक्षिणां ॥ तदर्धं ब्रह्मणे दद्यादृ-
त्विग्भ्योऽपि तदर्धतः । ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्यथाशक्त्यनुसारतः ॥ अनेन विधिना शांतिं यः कुर्यात्प्रीतिमान्नरः । आयुरारोग्यमैश्वर्यं तस्य
शांतिर्भवेद्ध्रुवं ॥ इति मदनरत्ने मूलाश्लेषाशांतिः ॥ ॥ अथ शौनकोक्ताश्लेषाशांतिः । तत्र पादफलं प्रागुक्तं । जपार्णवे । मूर्धाऽऽस्य-
नेत्रगलकांऽसयुगं च बाहुहृज्जानुगुह्यपदमित्यहिदेहभागाः । बाणा ५ ऽद्रि ७ नेत्र २ हुतभुक् ३ श्रुति ४ नाग ८ रुद्र ११ षण् ६
नंद ९ पंच ५ शिरसः क्रमशस्तु नाड्यः ॥ राज्यं पितृक्षयो मातृनाशः कामक्रियारतिः । पितृभक्तो बली स्वघ्नस्त्यागी भोगी धनी क्र-
मात् ॥ विशेषस्तु निर्णयसिंधौ ज्ञेयः । शांतिमाह शौनकः । आश्लेषायां तु जातानां शांतिं वक्ष्याम्यतः परं । जातस्य द्वादशाहे च शां-
तिहोमं समाचरेत् ॥ असंभवे तु जन्मर्क्षे अन्यस्मिन्वा शुभेऽहनि । स्नातोऽभ्यंगादिभिस्तस्मिन्वरयेत्तु द्विजोत्तमान् ॥ (ऋत्विक्संख्या
तु मूलशांतिवत्) विभवे पंचकुंभांस्तु द्वयं वा तदलाभतः । देवतास्थापने चैकमेकं रुद्राऽभिमंत्रणे ॥ “ शां० सा० चतुर्विंशतिदलो-
परि प्रधानदेवतास्थापनार्थमेको द्वितीयश्चतुःप्रस्रवणः ” मूलर्क्षोक्तप्रकारेण कुंभे निक्षिप्य पूजयेत् । “ शां० सा० चतुप्रस्रवणे पंचरत्नादि
चतुर्विंशद्दलस्थे च शतमूलानीत्यर्थः ” गोमयालेपिते देशे धात्वाद्यैः [धान्याद्यैः] परिशोभिते ॥ पंकजं कारयेत्तत्र चतुर्विंशद्दलान्वितं । तंडुलैः
कारयेद्यद्वा रक्तपीतसिताऽसितैः ॥ कर्णिकायां न्यसेद्व्रीहीन् स्थापयेत्तेषु कुंभकं । आकलशेष्वित्यनया कलशस्थापनं स्मृतं ॥ इमंमेगंगेमंत्रेण
पूरयेत्तीर्थवारिणा । कुंभं च गंधवस्त्राद्यैस्तत्तन्मंत्रैः प्रपूजयेत् ॥ (पूजयेदलंकुर्यादित्यर्थः) याःफलिनीरित्यनया क्षिपेद्रत्नौषधादिकान् । कुं-

भोपरिस्थपात्रे तु आश्लेषाप्रतिमां यजेत् ॥ " शां॰ म॰ आश्लेषाप्रतिमां सर्पाख्यां " निष्कनिष्कार्धपादैर्वा कारयित्वा स्वशक्तितः । तत्पूर्वोत्तरनक्षत्रे दक्षिणोत्तरयोर्यजेत् ॥ ऐंद्रादेशानपर्यंतमितरर्क्षाणि पूजयेत् । (पूर्वफल्गुन्यादिपुनर्वस्वंतानीत्यर्थः) " शां॰ सा॰ नक्षत्रदेवता इति केचित् " मूलोक्तेन विधानेन कुंभयोरभिमंत्रणं ॥ रुद्रार्चा रुद्रकुंभे तु पूर्ववच्छेषमाचरेत् । " शां॰ सा॰ पंचामृतस्नानादि सुरादिनैवेद्यांतमित्यर्थः " नमोअस्तुसर्पेभ्यः पूजामंत्र इतीरितः ॥ सर्पो रक्तस्त्रिनेत्रश्च द्विभुजः पीतवस्त्रकः । फलकाऽसिधरस्तीक्ष्णो दिव्याभरणभूषितः ॥ एवं ध्यात्वा ततोऽभ्यर्च्य होमकर्म समारभेत् । कर्तुः शाखोक्तमार्गेण आचार्यस्याऽथवा चरेत् ॥ मुखांतं कर्म निर्वर्त्य हविरादाय शास्त्रतः । इदं सर्पेभ्यो जुहुयात्साऽधिप्रत्यधिदैवतं ॥ " शां॰ सा॰ इदं हविः " अष्टोत्तरशतं वाऽथ अष्टाविंशतिमेव वा । मूलनक्षत्रवच्छेषं होमकर्म समाचरेत् ॥ पूर्णाहुत्यंतकर्माणि कृत्वा संपातकं तथा । संपातश्चाऽऽज्यहोमेषु । कुंभे जलेषु प्रक्षिप्य अभिषेकमथाचरेत् ॥ " शां॰ सा॰ पूर्णाहुत्यंतेत्युक्त्या रुद्रकुंभादौ पुनः रुद्रादिजपो नास्ति " दारपुत्रसमेतस्य यजमानस्य पूर्ववत् । अभिषिंचेत्तथाचार्य ऋत्विग्भिः सहितस्ततः ॥ अभिमंत्रितकुंभाद्भिरभिषेकं समाचरेत् । तथा पौराणमंत्रैश्च पल्लवैरभिषेचयेत् ॥ आश्लेषाऋक्षजातस्य मातापित्रोर्धनस्य च । भ्रातृज्ञातिकुलस्थानां दोषं सर्वं व्यपोहतु ॥ योऽसौ वागीश्वरो नाम अधिदेवो बृहस्पतिः । मातापित्रोः शिशोश्चैव गंडांतं च व्यपोहतु ॥ पितरः सर्वभूतानां रक्षंतु पितरः सदा । सार्पनक्षत्रजातस्य वित्तं च ज्ञातिबांधवान् ॥ एवं कृतेऽभिषेके तु सार्पशांतिर्भवेद्ध्रुवं । ततः शुक्लांबरधरो यजमानः सुभूषितः ॥ दक्षिणाभिस्ततो विप्रान् मूलवच्च प्रतोषयेत् । भुक्तवद्भ्यश्च विप्रेभ्यः स्वीकुर्यादाशिषं गृही ॥ इत्युक्तेन विधानेन सर्वारिष्टं व्यपोहति । सर्वे कामाश्च सिध्यंति वेदोक्तायुर्भविष्यति ॥ अर्घ्यमंत्रमाह । सर्पाधीश नमस्तुभ्यं नागानां च

SGDF

गणाधिप । गृहाणार्घ्यं मयादत्तं सर्वारिष्टप्रशांतये ॥ मूलनक्षत्रवत्कुर्यात्सार्पगंडे स्वनामतः । (अभिषेके मूलशब्दस्थाने सार्पशब्द उह्य इत्यर्थः) " शां० सा० यद्वा मूलगंडांते यथा गंडांतशांतिर्भिन्ना एवमत्रापि। ज्योतिर्निबंधे तु शांतौ विशेष उक्तः । नागप्रतिकृतिं कुर्यात्सौवर्णीं पलमानतः । अथवा शक्तितः कुर्याद्वित्तशाठ्यं विवर्जयेत् ॥ कद्रुद्रायप्रचेतस इति मंत्रं विशेषतः । नैवेद्यमामिषं चास्ति पूजादानकृतिः समा ॥ अयुतं हवनं चाऽत्र तिलैः साज्यैः प्रधानकैः । ब्रह्मवृक्षस्य समिधः शतमष्टोत्तरं शुभा इति " ॥ इति शौनकोक्ताश्लेषाशांतिः ॥

॥ अथ शौनकोक्त आश्लेषाशांतिप्रयोगः । द्वादशाहे तदसंभवे जन्मर्क्षेऽन्यस्मिन् शुभे दिने वा प्रातर्नित्यविधिं कृत्वा सपत्नीकस्तैलाभ्यंगोद्वर्तनादिना स्नातो गोमुखप्रसवं विधाय द्विराचमनादिदेशकालस्मरणांते अस्य शिशोः आश्लेषानक्षत्रजननसूचितसकलारिष्टपरिहारद्वारा श्री० सग्रहमखां शौनकोक्तां शांतिं करिष्ये । इति संकल्प्य गणेशपूजनादिऋत्विग्वरणांतं कुर्यात् । तत्र ऋत्विजोऽष्टौ चत्वारो वा । तत आचार्यः प्रादेशकरणांते मूलशांत्युक्तप्रकारेण कुंभपंचके चतुःप्रस्रवणे एककुंभे वा रुद्रवरुणयोरावाहनादिपूजनं विधाय रुद्रैकादशिन्यादिशांतिसूक्तजपांते रुद्रकुंभोत्तरभागे गोमयेनोपलिप्ते धान्यादिभिः परितः शोभिते शुद्धतंडुलैः रक्तपीतसितकृष्णपिष्टकैर्वा चतुर्विंशतिदलान्वितं पंकजं विरच्य तत्कर्णिकायां महीद्यौरिति भूमिं स्पृष्ट्वा ओषधयःसमिति व्रीहिराशिं कृत्वा आकलशेष्विति कलशं संस्थाप्य इमंमइति तीर्थोदकेनापूर्य गंधद्वारामिति गंधपुष्पाणि प्रक्षिप्य युवासुवासाइति वस्त्रेणावेष्टय कांडात्कांडादिति दूर्वाः अश्वत्थेवइति पंचपल्लवान् स्योनेति सप्तमृदः आपोहिष्ठेति पंचगव्यं ओषधयःसमिति यवान् याओषधीरिति सर्वौषधीश्च निक्षिप्य याःफलिनीरित्यादिपूर्णपात्रनिधानांतं कृत्वा तदुपरि साष्टदलवस्त्रे उक्तलक्षणप्रतिमायां नमोअस्तु वामदेवः सर्पा अनुष्टुप् । सर्पावा० । नमोअस्तुसर्पेभ्यो० । (अयं

मंत्रो बह्वृचैः खिलस्थो ग्राह्यः) इति सर्पानावाह्य सर्पो रक्तस्त्रिनेत्रश्च द्विभुजः पीतवस्त्रकः । फलकाऽसिधरस्तीक्ष्णो दिव्याभरणभूषितः इत्युक्तरूपान्ध्यात्वा तद्दक्षिणे बृहस्पते गृत्समदो० इति बृहस्पतिं। उत्तरे आहंपितॄन् शंखः पितरस्त्रिष्टुप् । पित्रावा०इति पितॄंश्चावाह्य चतुर्विंशतिदलेषु पूर्वदलमारभ्य प्रादक्षिण्येन पूर्वफल्गुन्यादिपुनर्वस्वंतानि नक्षत्राणि तद्देवता वा स्थापयेत् । भगायनमः भगमावाहयामि । एवमग्रेऽपि । अर्यम्णे० सवित्रे० त्वष्ट्रे० वायवे० इंद्राग्निभ्यां० मित्राय० इंद्राय० निर्ऋतये० अद्भ्यो० विश्वेभ्योदेवेभ्यो० विष्णवे० वसुभ्यो० वरुणाय० अजायैकपदे० अहयेबुध्न्याय० पूष्णे० अश्विभ्यां० यमाय० अग्नये० प्रजापतये० सोमाय० रुद्राय० अदित्यै० । ततः परितः नाममंत्रैरिंद्रादिलोकपालानावाह्योक्तमंत्रैः षोडशोपचारैः सर्वान्पूजयेत् (मयूखादौ तु लोकपालावाहनं नोक्तं । युक्तं चेदं । मूले तस्याऽनुपलंभात्) तत आचार्यः रुद्रकुंभान्नैर्ऋतप्रदेशे यजमानशाखया स्वशाखया वा स्थंडिलेऽग्निं प्रतिष्ठाप्य स्थापितकुंभोत्तरतो ग्रहस्थापनादि कलशप्रार्थनांतं कृत्वाऽन्वादध्यात् । तत्र ग्रहादिदेवतोत्कीर्तनांते प्रधानदेवं सर्पान् घृताक्तपायससमिदाज्यचरुभिः प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरशतसंख्याहुतिभिः अष्टाविंशतिसंख्या भिर्वा । बृहस्पतिं पितॄंश्च तैरेव द्रव्यैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं अष्टाविंशतिसं० । अष्टसंख्याभिर्वा । भगादिचतुर्विंशतिदेवताः पायसेन प्रत्येकं अष्टाष्टसंख्या०। रक्षोहणमग्निं कृसरेणेत्याद्याज्यभागहोमांतं मुख्यदेवतापूजावर्जं मूलशांतिवत्कृत्वा यजमानेन त्यागे कृते सर्त्विगाचार्यो यथाऽन्वाधानं होमं कुर्यात् । तत्र ग्रहादिहोमोत्तरं प्रधानाज्यहोमेषु प्रत्याहुति उत्तरतःस्थापितजलकुंभे संपाताख्यमाज्यशेषं प्रक्षिपेदिति विशेषः । सर्पादित्रयहोमे तु पायसचर्वोरवदानधर्मः । ततः स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमांते लोकपालादिभ्यो रुद्राय सर्पेभ्यो बृहस्पतये पितृभ्यः क्षेत्रपालाय च बलीन् दद्यात् । तत आचार्यो यजमानो वा मूलशांतिवत्पूर्णाहुतिं जु-

हुयात् । तत आचार्यः संस्रावहोमादिकर्मशेषं समाप्य रुद्रकुंभं दक्षिणतः स्पृशन् त्र्यंबकमिति मंत्रं शतवारं जप्त्वा रुद्रैकादशिन्यादिकम-
पि जपेत् । ततो रुद्रं सर्पादिदेवतात्रयं च पंचोपचारैः संपूज्य त्र्यंबकं नमोअस्त्विवति चोपस्थाय भवत्प्रसादेन यजमानाभिषेकं करिष्ये इ-
ति तान्प्रार्थयेत् (रुद्रजपादिप्रार्थनांतं तु मूलेऽनुपलब्धत्वादनादेयमिति भाति । शांतिसारस्थव्याख्याशयोऽप्येवं) ततः सर्वकलशोदकं
संपातोदकं च पात्रांतरे आदाय ऋत्विग्भिः सह पत्नीशिशुसहितं धृतनववस्त्रं यजमानं मूलशांत्युक्तरीत्याऽभिषिंचेत् । तत्र अक्षीभ्यामि-
त्यादियज्जाग्रतइत्यंते । योसौ वज्रधरो देवो महेंद्रो गजवाहनः । सार्पजातशिशोर्दोषं मातापित्रोर्व्यपोहतु । १ । योसौ शक्तिधरो देवो
हुतभुङ् मेषवाहनः । सप्तजिह्वश्च देवोग्निः सार्पदोषं व्यपोहतु । २ । योसौ दंडधरो देवो धर्मो महिषवाहनः । सार्पजातशिशोर्दोषं व्यपो-
हतु यमो मम । ३ । योसौ खड्गधरो देवो निर्ऋती राक्षसाधिपः । प्रशामयतु सार्पोत्थं दोषं गंडांतसंभवं । ४ । योसौ पाशधरो देवो व-
रुणः सलिलेश्वरः । नक्रवाहः प्रचेतानः सार्पोत्थाघं व्यपोहतु । ५ । योसौ देवो जगत्प्राणो मारुतो मृगवाहनः । प्रशामयतु सार्पोत्थं
दोषं बालस्य शांतिदः । ६ । योसौ निधिपतिर्देवः खड्गभृद्वाजिवाहनः । मातापितोः शिशोश्चैव सार्पदोषं व्यपोहतु । ७ । योसौ पशुप-
तिर्देवः पिनाकी वृषवाहनः । आश्लेषामूलगंडांतदोषमाशु व्यपोहतु । ८ । विघ्नेशः क्षेत्रपो दुर्गा लोकपाला नवग्रहाः । सर्वदोषप्रशमनं स-
र्वे कुर्वंतु शांतिदाः । ९ । आश्लेषाऋक्षजातस्य मातापित्रोर्धनस्य च ॥ भ्रातृज्ञातिकुलस्थानां दोषं सर्वं व्यपोहतु । १० । योसौ वागीश्व-
रो नाम अधिदेवो बृहस्पतिः । मातापित्रोः शिशोश्चैव गंडांतं स व्यपोहतु । ११ । पितरः सर्वभूतानां रक्षंतु पितरः सदा । सार्पनक्षत्र-
जातस्य वित्तं च ज्ञातिबांधवान् । १२ । ततो ग्रहादिमंत्रैः सुरास्त्वामित्यादिश्लोकैस्तच्छंयोर्देवस्यत्वेतिमंताभ्यां चाभिषेकांते तूष्णीं शतच्छि-

द्रांतर्धानेनाभिषिच्य वस्त्रवेष्टितमुखाभ्यां रुद्रसर्पकुंभाभ्यामवशिष्टजलेनाभिषिंचेत् । ततो यजमानो धृतशुक्लांबरगंधमाल्यः स्नानवस्त्रमाचार्याय दत्वा विभूतिं धृत्वा रुद्रादीनामुत्तरपूजांते ताम्रपात्रे गंधाक्षतपुष्पफलादियुक्तमर्घ्यमादाय । सर्पाधीश नमस्तुभ्यं नागानां च गणाधिप । गृहाणार्घ्यं मया दत्तं सर्वारिष्टप्रशांतये इति दत्वा आचार्यादीन्संपूज्य तेभ्यो दक्षिणादानादि सर्वं मूलशांतिवत्कृत्वा कर्म समापयेत् । इति कमलाकरभट्टकृते शांतिरत्ने आश्लेषाशांतिप्रयोगः ॥ ॥ अथ नक्षत्रविशेषफलमुक्तं नृसिंहप्रसादे । चित्राद्यार्धे पुष्यमध्यद्विपादे पूर्वाषाढाधिष्ण्यपादे तृतीये । जातः पुत्रश्चोत्तराद्ये विधत्ते मातापित्रोर्भ्रातुरायुष्यनाशं ॥ सर्वनक्षत्रेषु फलावधिस्तत्रैव । द्विमासं चोत्तरादोषः पुष्ये चैव त्रिमासकः । पूर्वाषाढाऽष्टमे मासि चित्रा षाण्मासिकं फलं ॥ नवमासं तथाऽऽश्लेषा मूले चैवाऽष्टवर्षकं । ज्येष्ठा पंचदशे मासि पुत्रदर्शनवर्जिता ॥ यत्र शांतिर्नोक्ता तत्र ग्रहमखः कार्यः । तस्माच्छांतिं प्रकुर्वीत ग्रहाणां क्रूरचेतसामिति वसिष्ठेन सर्वशेषत्वोक्तेः ।

॥ अथैकनक्षत्रशांतिः ॥ वृद्धगर्गः । एकस्मिन्नेव नक्षत्रे भ्रात्रोर्वा पितृपुत्रयोः । प्रसूतिश्चेत्तयोर्मृत्युर्भवेदेकस्य निश्चयः ॥ " सं० कौ० भ्रात्रोः पितृपुत्रयोरित्यत्र पुंस्त्वमविवक्षितं । निमित्तविशेषणत्वात् । एकोदरयोर्जन्यजनकयोश्चैकनक्षत्रजनने शांतिरित्याशयः " भ्रात्रोर्भ्रातृभगिन्योरित्यर्थः । पितृपुत्रयोः पित्रोर्नक्षत्रे पुत्रदुहित्रोर्यदि प्रसूतिरित्यर्थः । भ्रात्रोः पुत्रयोरित्यत्र भ्रातृपुत्रौस्वसृदुहितृभ्यामित्येकशेषः । पित्रोरित्यत्र पितामातेत्येकशेषः । मध्यमपदलोपी असमर्थश्च समासश्छांदसः । ज्योतिर्निबंधे । समानभे यदा देवि पितापुत्रौ च सोदरौ । भगिन्यौ वा स्वसा बंधुस्तदा पूर्वस्य नाशनं ॥ तद्दोषनाशाय तदा प्रशस्तां शांतिं च कुर्यादभिषेचनं च । संपूज्य ऋक्षप्रतिमां तदग्रे दानं च कुर्याद्विभवाऽनुरूपमिति ॥ तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि सर्वाचार्यमतेन तु । शुभर्क्षे शुभवारे च चंद्रताराबलान्विते ॥ रिक्ताविष्टिविवर्ज्ये

SGDF

तु प्रारभेद्दिवसेसुधीः । आचार्यं वरयेत्पूर्वं चतुरोऽथ द्विजोत्तमान् ॥ “ सं० कौ० पूर्वं विधित्सितपुण्याहवाचनात् । अतएव वाचयित्वे-
त्यानंतर्यार्थमुत्तरत्र ” पुण्याहं वाचयित्वा तु शांतिकर्म समारभेत् ॥ अग्नेरीशानदिग्भागे नक्षत्रप्रतिमां ततः । तत्तदृक्षोक्तमंत्रेण पूजयेत्क-
लशोपरि ॥ नक्षत्रमंत्रा आपस्तंबशाखायामष्टवाक्येषु प्रसिद्धाः । नक्षत्रदेवतां वा पूजयेत् । नक्षत्रदेवता पूज्या त्वधिप्रत्यधिपूर्वकमिति ज्यो-
तिर्निबंधोक्तेः । रक्तवस्त्रेण संछाद्य वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् । स्वशाखोक्तेन मार्गेण कुर्यादग्निमुखं ततः ॥ अनेनैव तु मंत्रेण हुनेदष्टोत्तरं शतं ।
तत्तदृक्षोक्तेनेत्यर्थः । प्रत्येकं समिदन्नाज्यैः प्रायश्चित्तांतमेव च । ज्योतिर्निबंधे तु । भक्त्या हरिहरौ देवौ स्वर्णरूप्यमयौ शुभौ । (संपूज्येति
शेषः) विविधस्याऽस्य विश्वस्य पितरौ विश्वतोमुखौ । प्रीयेतां मूर्तिदानेन देवौ हरिहरावुभौ ॥ दानं होमविधेः पश्चाद्दानादन्वभिषेचन-
मिति । अभिषेकं ततः कुर्यादाचार्यः पितृपुत्रयोः ॥ “ शां० सा० पितृग्रहणमुपलक्षणं । यन्नक्षत्रे जन्म तेन सह बालस्याऽभिषेक इ-
त्यर्थः ” वस्त्राऽलंकारगोदानैराचार्यं पूजयेत्पुनः । ऋत्विजां दक्षिणां दद्यान्माषत्रयसुवर्णकं ॥ देवताप्रतिमादानं धान्यवस्त्रादिभिः सह ।
यानशय्यासनादीनि दद्याद्दोषप्रशांतये ॥ भोजयेद्ब्राह्मणान्सर्वान्वित्तशाठ्यविवर्जितः । (यद्यप्यत्र कौस्तुभे चाष्टवाक्यात्मकास्तैत्तिरीया
मंत्रा एव सर्वैर्ग्राह्या इति प्रतीयते तथापि मूले विशेषाऽदर्शनात्स्वशाखीया एव नक्षत्रमंत्राः सर्वैर्ग्राह्याः । यच्छाखायां न संति तेषां वि-
कल्पेनाऽन्यदीयाः । तत्र बह्वृचानां नक्षत्रमंत्राः शौनकेन नक्षत्रहोमे उक्ताः । तैत्तिरीयाणां तु तच्छाखीयाः । तत्रापि मंत्रेणेत्येकवचना-
च्चतुर्वाक्यात्मकमंत्रेण होमः । सचोभयोरन्यतरः । प्रथमोपस्थितेराद्य एव वा । नत्वष्टवाक्यात्मक एको मंत्रः । तेषां याज्याऽनुवाक्या-
युगलत्वेन मंत्रद्वयतायाः क्लृप्तत्वात् । अष्टवाक्यात्मकत्वे विशेषाऽभावाच्चेति बोध्यं । अत्र सौकर्यार्थमश्विन्यादिक्रमेण शौनकोक्तनक्ष-

त्रदेवतामंत्रा ऋष्यादिसहिता निर्दिश्यंते । अश्विनावेह सप्तवध्रिरश्विनावुष्णिक् । १ । यमायसोमं यमो० । २ । अग्निर्मूर्धा विरूपोग्निर्गायत्री । ३ । प्रजापते हिरण्य० । ४ । आप्यायस्व गोतमः० । ५ । कद्रुद्राय कण्वो रुद्रो० । ६ । अदितिर्द्यौर्गोतमोऽदितिस्त्रिष्टुप् । ७ । बृहस्पते गृत्समदो० । ८ । आयंगौः सर्पराज्ञी० । ९ । आहंपितॄन् शंखः पितरस्त्रिष्टुप् । १० । शंनोभगो वसिष्ठो भगस्त्रिष्टुप् । ११ । अनृक्षराः सूर्यासावित्र्यर्यमा त्रि० । १२ । सवितापश्चातान्नाभागः सविता त्रि० । १३ । तन्नस्तुरीपं वसिष्ठस्त्वष्टा त्रि० । १४ । वायवायाहि मधुच्छंदा वायुर्गायत्री । १५ । इंद्राग्नीरोचना विश्वामित्र इंद्राग्नी गायत्री । १६ । मित्रोजनान्विश्वामित्रो मित्रस्त्रि० । १७ । इंद्रमिन्मेधातिथिरिंद्रो बृहती । १८ । मोषुणः कण्वो निर्ऋति० । १९ । आपोअस्मान्देवश्रवा आपस्त्रि० । २० । विश्वेदेवाऋतावृध ऋजिश्वा विश्वेदेवा गायत्री । २१ । इदंविष्णुर्मेधा० । २२ । ज्मयाअत्र वसिष्ठो वसवस्त्रि० । २३ । इमंमेवरुण शुनःशेपो वरुणो गायत्री । २४ । शंनोअजएकपाद्वसिष्ठोऽजएकपात्त्रिष्टुप् । २५ । उतनोनक्तं तान्वोऽहिर्बुध्न्यः प्रस्तारपंक्तिः । २६ । संपूषन्नध्वनः कण्वः पूषा गायत्री । २७ ।) इत्येकनक्षत्रशांतिः ॥ ॥ अथ प्रयोगः । उक्तकाले मातापितृनक्षत्रोत्पत्तौ गोप्रसवं कृत्वा भ्रातृनक्षत्रोत्पत्तौ तमकृत्वा (यद्यप्यत्र कौस्तुभादौ च भ्रातृनक्षत्रोत्पत्तौ गोप्रसवो नोक्तस्तथापि मूलवाक्ये भ्रात्रोरित्यत्रापि तयोरेकस्यमृत्युरित्यन्वयोपपत्त्या पाक्षिकसुतारिष्टयोगसंभवात्तन्नाशाय प्रकृतेऽपि स कार्य इति भाति) द्विराचमनादिदेशकालस्मरणांते अस्य शिशोः पित्रेकनक्षत्रोत्पत्तिसूचितसर्वारिष्टपरि० सग्रहमखां वृद्धगर्गोक्तां शांतिं करिष्ये । इति संकल्प्य (मात्रेकनक्षत्रेत्याद्यूहेनाऽन्यत्र संकल्पः । कौस्तुभमयूखयोर्नात्र ग्रहमखः) गणेशं संपूज्य आचार्यं चतुर ऋत्विजश्च वृत्वा पुण्याहवाचनं कुर्यात् । तत आचार्यः प्रादेशकरणांते स्थंडिलदेशान्यां म-

हीयैरित्यादिविधिना कलशं संस्थाप्य पूर्णपात्रोपरि रक्तवस्त्रे जन्मर्क्षप्रतिमां तद्देवताप्रतिमां वा पूर्वोक्ततत्तन्मंत्रेणावाह्य वस्त्रयुग्मार्पणपूर्वकं पूजयेत् । ततोऽग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहोत्कीर्तनांते अमुकं नक्षत्रं (तद्देवतां वा) समिच्चर्वाज्यैः प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरशतसंख्याहुतिभिः शेषेणेत्यादिप्रायश्चित्तहोमांते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संस्रावहोमादिशेषं समाप्य स्थापितकलशोदकेन ययोरेकनक्षत्रे जन्म तावभिषिंचेत् । ततो यजमानो देवतोत्तरपूजनांते तत्प्रतिमाग्रे आचार्याय वस्त्रालंकारगां ऋत्विग्भ्यश्च माषत्रयसुवर्णं यथाशक्ति वा दत्वा आचार्येण देवताविसर्जने कृते तस्मै तत्प्रतिमादिदानं धान्यवस्त्रयानशय्यासनादिदानं चाचार्यादिभ्योऽन्येभ्यो वा कृत्वा ब्राह्मणान्संभोज्याशिषो गृहीत्वा कर्म समापयेत् । इति शांतिरत्ने एकनक्षत्रशांतिप्रयोगः ॥ ॥ अथ वैधृतिव्यतीपातसंक्रमप्रसवशांतिः । शौनकः । अथातः संप्रवक्ष्यामि शौनकः शांतिमुत्तमां । वैधृतौ च व्यतीपाते महादोषोऽभिजायते ॥ कुमारजन्मकाले तु व्यतीपातश्च वैधृतिः । संक्रमश्च रवेस्तत्र जातो दारिद्र्यकारकः ॥ “ शां॰ सा॰ संक्रमशब्देन संक्रमकालात्पूर्वाः पराश्च षोडशघटिका गृह्यंते । द्वात्रिंशद्दंडैः संपूर्णसूर्यमंडलस्य राश्यंतरप्रवेशात् ” दरिद्राणां महादुःखं व्याधिपीडा महद्भयं । अश्रियं मृत्युमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥ स्त्रीणां च शोकदुःखं च सर्वनाशकरो भवेत् । शांतिर्वा पुष्कला कार्या तत्र दोषो न कश्चन ॥ गोमुखप्रसवं कुर्याच्छांतिं कुर्यात्प्रयत्नतः । जपाऽभिषेकदानैश्च होमादपि विशेषतः ॥ नवग्रहमखं कुर्यात्तस्य दोषोपशांतये । प्रथमं गोमुखाज्जन्म ततः शांतिं समाचरेत् ॥ गृहस्य पूर्वदिग्भागे गोमयेनानुलिप्य च । अलंकृते सुदेशे तु व्रीहिराशिं प्रकल्पयेत् ॥ पंचद्रोणमितं धान्यं तदर्धं तंडुलेन च । तदर्धं तु तिलैः कुर्यादन्योन्योपरि कल्पयेत् ॥ “त्रि॰ पा॰। तदर्ध॰ दन्योन्यं परिकल्पयेत् ।धान्यं व्रीहिः । प्रथमं व्रीहिपरिधिः । तन्मध्ये तंडुलपरिधिः । तदंतस्तिलप-

SGDF

रिधिरिति राशित्रयविवेकः " द्रव्यत्रितयराशौ तु अष्टपत्रं लिखेद्बुधः । पुण्याहं वाचयित्वा तु आचार्यं वृणुयात्पुरा ॥ " शां० सा० पुरा राशिकल्पनात्पूर्वं " पंचांगभूषणं दद्यात्पट्टवस्त्रांगुलीयकं । राशौ प्रतिष्ठितं कुंभमव्रणं सुमनोहरं ॥ तीर्थोदकेन संपूर्य समृदौषधिपल्लवं । सगव्यगंधरत्नं च वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् ॥ तस्योपरि न्यसेत्पात्रं सूक्ष्मवस्त्रेण संयुतं । प्रतिमां स्थापयेद्धीमान्साऽधिप्रत्यधिदेवतां ॥ चंद्रादित्याकृती पार्श्वे मध्ये वैधृतिमर्चयेत् । वैधृतिं तद्देवतां रुद्रं । एवमेव व्यतीपातशांतौ संक्रमणस्य च ॥ "वि०पा०।एव० संक्रमणस्य तु । वैधृतिर्व्यतीपातश्च प्रधानदेवता । उभयत्रापि सूर्योऽधिदेवश्चंद्रः प्रत्यधिदेवः । संक्रांतौ तु भानुः प्रधानदेवो रुद्रोऽधिदेवोऽग्निः प्रत्यधिदेवः " (मयूखे तु वैधृतिव्यतीपातयोः शांतौ मध्ये रुद्रः दक्षिणोत्तरयोः सूर्यसोमौ । संक्रांतौ च मध्ये सूर्यः दक्षिणोत्तरयोरग्निरुद्रावुक्तौ । तच्च युक्ततरं भाति । सम्यङ्मूलोक्तसंवादलाभात्) भानोरुत्तरतो रुद्रमग्निं दक्षिणतो यजेत् । वैधृतौ मध्ये रुद्रो दक्षिणोत्तरयोश्च सूर्यचंद्रौ । संक्रमपातयोर्मध्ये सूर्यः दक्षिणोत्तरयोरग्निरुद्रावित्यर्थः । निष्कमात्रेण वाऽर्धेन पादेनाऽपि स्वशक्तितः । प्रतिमां कारयेद्धीमांस्तत्तल्लक्षणलक्षितां ॥ तच्च दानपरिभाषायां मयोक्तं । " शां० सा० अंगप्रतिमास्वप्येतन्मानं " प्रतिमापूजनार्थाय वस्त्रयुग्मं निवेदयेत् । अधिदेवो भवेत्सूर्यश्चंद्रः प्रत्यधिदेवता ॥ ततो व्याहृतिपूर्वेण तत्तन्मंत्रेण पूजयेत् । त्रैयंबकेण मंत्रेण प्रधानप्रतिमां यजेत् ॥ उत्सूर्यइति [तत्सूर्यमिति] मंत्रेण सूर्यपूजां समाचरेत् । आप्यायस्वेति मंत्रेण सोमपूजां समाचरेत् ॥ (अग्निमंत्रस्तु तल्लिंगको ग्राह्यः) उपचारैः षोडशभिर्वा पंचोपचारकैः । अर्चितं गंधपुष्पाद्यैः फलं नैवेद्यमर्पयेत् ॥ मृत्युंजयेन मंत्रेण प्रधानप्रतिमां स्पृशन् । अष्टोत्तरसहस्रं वा अष्टोत्तरशतं तु वा ॥ अष्टाविंशति वा चाथ प्रजपेत्स्वस्य शक्तितः । सर्वसौरं प्रजप्याऽथ सोमार्थं सोममंत्रतः ॥ आनोभद्रेति सूक्तं च भद्राअग्नेश्च सू-

त्र्यर्कं । जपेच्च पौरुषं सूक्तं त्रैयंबकमतःपरं ॥ कुंभं स्पृष्ट्वा चतुर्दिक्षु जपं कुर्यु स्तथर्त्विजः । कुंभस्य पश्चिमे देशे स्थंडिलेऽग्निं प्रकल्पयेत् ॥ स्वगृह्योक्तविधानेन कारयेत्संस्कृतानलं । त्रैयंबकेण मंत्रेण समिदाज्यचरून् हुनेत् ॥ अष्टोत्तरसहस्रं वा अष्टोत्तरशतं तु वा । अष्टाविंशति वा कुर्यात्स्वस्य शक्त्यनुसारतः ॥ (पार्श्वदेवतयोः प्रधानतोऽल्पसंख्या । अयं समिदाज्यचरुहोमस्त्रिष्वपि तुल्यः । मंत्रास्तु तत्तदेवत्याः पृथग्बोध्याः) मृत्युंजयेन मंत्रेण तिलहोमं समाचरेत् । (शांतित्रयेऽप्ययं होमः । संख्या तु पूर्वोक्ता) ततः स्विष्टकृतं हुत्वा अभिषेकं च कारयेत् ॥ समुद्रज्येष्ठासूक्तेन आपोहिष्ठतृचेन च । अक्षीभ्यामिति सूक्तेन पावमानीभिरेव च ॥ त्र्यंबकेण च उत्सूर्य आप्यायस्वेति मंत्रतः । सुरास्त्वामिति मंत्रेण अभिषेकं समाचरेत् ॥ अभिषेकाप्लुतं वस्त्रमाचार्याय निवेदयेत् । श्वेतवस्त्रधरो भूत्वा भूषणाद्यैरलंकृतः ॥ यजमानः स्त्रियायुक्त आज्यावेक्षणमाचरेत् । आचार्यं पूजयेत्पश्चाद्वस्त्रहेमांगुलीयकैः ॥ गोदानं वस्त्रदानं च हेमदानं विशेषतः । तद्दोषशमनार्थाय आचार्याय प्रदापयेत् ॥ प्रच्छादनपटं दद्यात्ततः शांतिर्भविष्यति । जापकेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ॥ दीनांधकृपणेभ्यश्च प्रदद्याद्भूरिदक्षिणां । ब्राह्मणान् शतसंख्याकान्मिष्टान्नैर्भोजयेच्च तान् ॥ " सं० कौ० तान् आचार्यमृत्विजश्चेत्यर्थः " बंधुभिः सह भुंजीत यथाविभवसारतः । एवं यः कुरुते मर्त्यो नैव दुःखमवाप्नुयात् ॥ आयुरारोग्यमैश्वर्यं मातापित्रोः शिशोरपि । सर्वदुःखनिवृत्तिश्च पुत्रपौत्रप्रवर्धनं ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति सुखी भूत्वा चिरं वसेत् ॥ इति वैधृत्यादिशांतिः ॥

॥ अथ प्रयोगः । कर्ता उक्तकाले गोमुखप्रसवं कृत्वा आचमनादिदेशकालकीर्तनांते अस्य शिशोर्वैधृतिजननसूचितसर्वारिष्टपरिहारद्वारा० सग्रहमखां शौनकोक्तां शांतिं करिष्ये इति संकल्पयेत् (व्यतीपातसंक्रमयोस्तु तत्तच्छब्दस्योहेन संकल्पः । एकदिने तयोः सत्त्वे तंत्रेणैकैव शांतिः । वैधृति-

संक्रांत्योः सत्त्वे तु शांतिद्वयं पृथक्कार्यं) ततो गणेशपूजनपुण्याहवाचनादिऋत्विग्वरणांतं कुर्यात् । तत्राचार्याय पट्टवस्त्रादिं दद्यात् । तत आचार्यः प्रादेशकरणांते गृहस्य पूर्वभागे गोमयोपलिप्ते रंगवल्ल्याद्यलंकृते महीद्यौरिति भूमिं स्पृष्ट्वा तत्र ओषधयःसमिति पंचद्रोणमितव्रीहिराशिं तदुपरि सार्धद्रोणद्वयमिततंडुलराशिं तदुपरि सपादद्रोणमिततिलराशिं च कृत्वोपरिभागं समं कृत्वा तत्राष्टदले कुंभं प्रतिष्ठाप्य तीर्थजलेनापूर्य तत्र सप्तमृदः सर्वौषधिपंचपल्लवपंचगव्याष्टगंधपंचरत्नानि निक्षिप्य वस्त्रयुग्मेनावेष्टय पूर्णपात्रोपरि सूक्ष्मवस्त्रे उक्तलक्षणप्रतिमासु व्याहृतिपूर्वकमंत्रैर्देवता आवाहयेत् । तत्र मध्ये त्र्यंबकमिति रुद्रं । तद्दक्षिणे उत्सूर्यो वसिष्ठः सूर्यस्त्रिष्टुप् । इति सूर्यं । उत्तरे आप्यायस्वेति सोममावाहयेत् । (व्यतीपातसंक्रमशांत्योस्तु उत्सूर्यइति मध्ये सूर्यं दक्षिणेऽग्निंदूतमित्यग्निं उत्तरे च त्र्यंबकमिति रुद्रमावाहयेत्) ततस्तान् वस्त्रयुग्मगंधपुष्पाद्यलंकृतफलनैवेद्यसहितैः षोडशोपचारैः पंचोपचारैर्वा संपूज्य रुद्रप्रतिमां स्पृशन् त्र्यंबकमितिमंत्रमष्टसहस्रमष्टशतमष्टाविंशतिं वा जप्त्वा सूर्यप्रतिमां स्पृशन् सर्वसौरमंत्रान्जपेत् । तेच । उदुत्यमिति त्रयोदशर्चस्य सूक्तस्य प्रस्कण्वो गायत्र्यंत्याश्चतस्रोऽनुष्टुभः । चित्रंदेवानामिति षड्चस्य सूक्तस्य कुत्सस्त्रि० । इंद्रंमित्रमितिद्वयोर्दीर्घतमास्त्रि० । हंसःशुचिषद्वामदेवो जगती । यत्त्वासूर्योत्रिरनुष्टुप् । यदद्येत्येकस्या उत्सूर्यइति तिसृणां उद्वेतीति सार्धचतसृणां उदुत्यदिति तिसृणां च वसिष्ठस्त्रिष्टुप् । उदुत्यद्बृहती । शीर्ष्णःशीर्ष्णः सतोबृहती । तच्चक्षुः पुरउष्णिक् । बण्महानिति द्वयोर्जमदग्निर्बृहत्यंत्या सतोबृहती । नमोमित्रस्येति द्वादशर्चस्य सूक्तस्याभितपा जगती दशमी त्रिष्टुप् । सूर्योनइति पंचर्चस्य सूक्तस्य चक्षुर्गायत्री । विभ्राड्बृहदिति चतुर्ऋचस्य सूक्तस्य विभ्राड् जगत्यंत्याऽऽस्तारपंक्तिः । आयंगौरिति तृचस्य सूक्तस्य सर्पराज्ञी गायत्री । सर्वेषां सूर्यो देवता । जपे० । ततः सोमप्रतिमां स्पृशन्नाप्यायस्वेति जपेत् । (व्यतीपातसंक्रमयोस्तु पूर्वं सौरजपस्ततस्त्र्यंबकमंत्रजपः)

SEDF

ततश्चतुर्दिक्षु ऋत्विजः कुंभं स्पृष्ट्वा क्रमेण सूक्तानि जपेयुः । पूर्वे आनोभद्राइति दशर्चस्य सूक्तस्य गोतमो विश्वेदेवा जगती । षष्ठीविराट् । तिस्रोंत्यास्त्रिष्टुभः । दक्षिणे भद्राअग्नेरिति द्वादशर्चस्य सूक्तस्य सुमित्रोग्निस्त्रि० । आद्ये जगत्यौ । पश्चिमे सहस्रशीर्षेति षोडशर्चस्य० । उत्तरे त्र्यंबकं वसिष्ठो० । (मयूखे तु त्र्यंबकमंत्रस्थाने कद्रुद्रायेति सूक्तमुक्तं । तच्च युक्तं । मूले तथैवोपलंभात् । तत आचार्योग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहोत्कीर्तनांते रुद्रं प्रधानदेवं समिदाज्यचरुभिः प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरसहस्रसंख्याभिराहुतिभिः । अष्टोत्तरशतसं० । अष्टाविंशतिसंख्याभिर्वा । सूर्यं सोमं च तैरेव द्रव्यैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरशतसंख्या० । अष्टाविंशतिसं० । अष्टसंख्याभिर्वा । (व्यतीपातसंक्रमयोस्तु सूर्यं अष्टोत्तरसहस्राद्यन्यतमसंख्यया अग्निं रुद्रं च अष्टोत्तरशतादिसंख्यया) मृत्युंजयं तिलैः अष्टोत्तरसहस्राद्यन्यतमसं० । शेषेणेत्यादिग्रहादिहोमांते यथान्वाधानं देवतात्रयहोमोत्तरं त्र्यंबकमंत्रेण तिलान् हुत्वा स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमांते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संस्रावहोमादिशेषं समाप्य धृतनववस्त्रं पत्नीशिशुसहितं यजमानमभिषिंचेत् । तत्र मंत्राः । समुद्रज्येष्ठाइति चतसृणां० । आपोहिष्ठेतितिसृणां० । अक्षीभ्यामितिषड्ऋचस्य० । स्वादिष्ठयेति तिसृणां० । ततः प्रधानांगदेवतामंत्रैर्ग्रहमंत्रैः सुरास्त्वामित्यादिपौराणैश्चाभिषिक्तो यजमानः शुक्लांबरगंधमाल्यधरोऽभिषेकवस्त्रमाचार्यायदत्वा विभूतिं धृत्वा पत्न्या सह रूपंरूपमित्याज्यमवलोक्य तत्पात्रं सदक्षिणं ब्राह्मणाय दत्वा वस्त्रहेमांगुलीयकैः आचार्यं संपूज्य वैधृत्यादिजननदोषशांत्यर्थं गोवस्त्रस्वर्णानि प्रच्छादनपटं च (तन्निष्क्रयं वा) तुभ्यमहं संप्रददे इति तस्मै दत्वा ऋत्विग्भ्यो यथाशक्ति दक्षिणां दीनांधकृपणेभ्यश्च भूयसीं दत्वोत्तरपूजां कृत्वा विसर्जितदेवतापीठमाचार्यहस्ते प्रतिपाद्य मिष्टान्नैः शतं ब्राह्मणानाचार्यमृत्विजश्च ॥७५॥
भोजयित्वा कर्मेश्वरार्पणं कृत्वा सुहृद्युतो भुंजीत । इति वैधृतिव्यतीपातसंक्रमशांतिप्रयोगः ॥

॥ अथ भद्राजननशांतिः संगृह्यते । गर्गः ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि महतीं शांतिमुत्तमां । भद्रायां तद्दिने वाऽपि जायते बालकं यदि ॥ कुलारिष्टं विजानीयान्मातापित्रोस्तथैव च । अत्र मातापित्रोररिष्टश्रवणात् गोमुखप्रसवोऽपि कार्यः । पित्ररिष्टेइत्यादितत्प्रकरणोक्तेः । तद्दोषपरिहारार्थं शांतिं कुर्याद्विधानतः ॥ सुलग्ने सुमुहूर्ते च तत्तत्कालेऽथवा पुनः । शांतिं कुर्यात्प्रयत्नेन ग्रहयज्ञपुरःसरं ॥ पुण्याहादित्रयं कुर्यादाचार्यं वरयेत्सुधीः । गृहस्य पूर्वदिग्भागे पंचपल्लवसंयुतं ॥ पंचरत्नयुतं चैव कलशं स्थापयेन्महत् । पूर्णपात्रनिधानांतं कृत्वा तत्पूर्वतः क्रमात् ॥ स्थापयेत्कलशानेवं चतुर्दिक्षु समंततः । पूर्णपात्रोपरि न्यस्य प्रतिमापंचकं शुभं ॥ भद्राअग्नेरिति मंत्रेण मध्ये भद्रां समर्चयेत् । आकृष्णेनेति मंत्रेण सूर्यं प्राक्कलशे यजेत् ॥ कद्रुद्रायेति रुद्रं वै दक्षिणे कलशे यजेत् । पश्चिमे गणपः पूज्यो गणानांत्वेति मंत्रतः ॥ उत्तरे ऋषभंमेति ऋषभं पूजयेत्सुधीः । पूजयेद्देवताः सम्यक् कलशानपि भूषयेत् ॥ ततोग्निस्थापनं कृत्वा ग्रहान्संस्थापयेत्सुधीः । तत्रत्यं कलशं प्रार्थ्य अन्वाधानं समाचरेत् ॥ ततो होमं च चरुणा समिदाज्यतिलैरपि । अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ॥ अष्टाविंशति वा कुर्याद्यथाविभवसारतः । तत्तद्दैवतमंत्रेण होमं कुर्यादतंद्रितः ॥ बलिदानं ततः कृत्वा अभिषेकं समाचरेत् । अभिषेकाप्लुतं वस्त्रमाचार्याय निवेदयेत् ॥ आचार्यं च सपत्नीकं पूजयेद्वस्त्रभूषणैः । उत्थाप्य प्रतिमाः पंच आचार्याय निवेदयेत् ॥ गुरवे दक्षिणां दद्याद्गोयुग्मं दोषशांतये । ऋत्विजां च यथाशक्ति दद्याद्दै दक्षिणां ततः ॥ आज्यावलोकनं कृत्वा कर्मशेषं समापयेत् । ब्राह्मणान्भोजयेत्सम्यग्घृतपायसलड्डुकैः ॥ एवं यः कुरुते मर्त्यः सोऽक्षय्यं सुखमश्नुते ॥ इति भद्राजननशांतिः ॥

॥ अथ प्रयोगः । कर्ता उक्तकाले गोमुखप्रसवं कृत्वा देशकालौ संकीर्त्य अस्य शिशोः भद्राजननसूचितसकलारिष्टपरिहारद्वारा० सग्रहमखां गर्गोक्तां शांतिं० इति संकल्प्य गणेशपूजनादिनांदीश्राद्धांते आचार्यादीन्वृणुयात् । तत आचार्यः प्रादेशकरणांते गृहस्य पूर्वभागे

स्थंडिलात्प्राच्यां महीद्यौरित्यादिमंत्रावृत्त्या मध्ये एकं पूर्वादिदिक्षु च चतुर इत्यवं पंचकुंभान्संस्थाप्य तत्र जलपूरणादिपूर्णपात्रनिधानांते प्रति-
मासु देवता आवाहयेत् । मध्यकुंभे भद्राअग्नेः सुमित्रो भद्रा जगती । भद्रावा०। इति भद्रां । पूर्वे। आकृष्णेन हिरण्य०इति सूर्यं। दक्षिणे । क-
द्रुद्राय कण्वो रुद्रो गा० इति रुद्रं । पश्चिमे । गणानांत्वा गृत्समदो० इति गणपतिं । उत्तरे । ऋषभंमा ऋषभ ऋषभोनुष्टुप् । इति ऋषभं
चावाह्य सर्वान्संपूज्य पुष्पमालादिभिः कलशान्भूषयित्वाऽग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्याऽन्वादध्यात्। ग्रहोत्कीर्तनांते भद्रां सूर्यं रुद्रं गणपतिं ऋषभं चैताः
प्रधानदेवताः समिच्चर्वाज्यातिलैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरसहस्रसंख्याहुतिभिः। अष्टोत्तरशतसं०।अष्टाविंशतिसंख्याभिर्वा। शेषेणेत्यादिप्रायश्चित्त-
होमांते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संस्रावहोमादिशेषं समाप्य धृतनवबस्त्रं पत्नीशिशुसहितं यजमानं समुद्रज्येष्ठाइत्यादिवारुणैर्ग्रहादिमं-
त्रैश्चाऽभिषिंचेत् । ततो यजमानो धृतशुक्लांबरोऽभिषेकवस्त्रमाचार्याय दत्वा विभूतिं धृत्वोत्तरपूजां कृत्वा सपत्नीकमाचार्यं वस्त्रभूषणैः सं-
पूज्य तस्मै भद्राजननदोषशांत्यर्थं गोयुग्मं (तन्निष्क्रयं वा) दक्षिणां तुभ्यमहं० इति दत्वा ऋत्विग्भ्योऽन्येभ्यश्च यथाशक्तिदक्षिणादानां-
ते रूपंरूपमिति सपत्नीक आज्यमवेक्ष्य सदक्षिणं तत्पात्रं ब्राम्हणाय दत्वा विसर्जितदेवतापीठं सोपस्करमाचार्यहस्ते प्रतिपाद्य पायसलड्डु-
कादिभिर्विप्रान्संभोज्याशिषो गृहीत्वा कर्म समापयेत् । इति भद्राशांतिप्रयोगः ॥ ॥ अथ ग्रहणशांतिः । शौनकः । ग्रहणे चंद्रसूर्यस्य
प्रसूतिर्यदि जायते । (चंद्रसूर्ययोरित्यर्थः) व्याधिपीडा तदा स्त्रीणामादौ तु ऋतुदर्शनात् ॥ इत्थं संजायते यस्तु तस्य मृत्युर्न संशयः ।
व्याधिपीडा च दारिद्र्यं शोकश्च कलहो भवेत् ॥ शांतिं तेषां प्रवक्ष्यामि नराणां हितकाम्यया। यस्मिन्नृक्षे विशेषेण ग्रहणं संप्रजायते ॥ तद्दक्षा-
धिपते रूपं सुवर्णेन प्रकल्पयेत् । यथाशक्त्यनुसारेण वित्तशाठ्यं न कारयेत् ॥ सूर्यग्रहे सूर्यरूपं सुवर्णेन स्वशक्तितः । चंद्रं चंद्रग्रहे धीमान्

SGDF

रजतेन विशेषतः ॥ राहुरूपं प्रकुर्वीत सीसकेन विचक्षणः । शुचौ देशे प्रयत्नेन गोमयेन प्रलेपयेत् ॥ तस्योपरि न्यसेद्धीमान्नववस्त्रं सुशोभनं । त्रयाणां चैव देवानां स्थापनं तत्र कारयेत् ॥ रक्ताक्षतं रक्तगंधं रक्तपुष्पांबराणि च । सूर्यग्रहे प्रदातव्यं सूर्यप्रीतिकरं हि यत् ॥ श्वेतवस्त्रं श्वेतमाल्यं श्वेतगंधाक्षतादि च । चंद्रग्रहे प्रदातव्यं चंद्रप्रीतिकरं च यत् ॥ राहवे चैव दातव्यं कृष्णपुष्पांबरादि च । दद्यान्नक्षत्रनाथाय श्वेतगंधानुलेपनं ॥ सूर्यं संपूजयेद्धीमानाकृष्णेनेति मंत्रतः । चंद्रग्रहे तथा सम्यगाप्यायस्वेति मंत्रतः ॥ स्वर्भानोरितिमंत्रेण राहुं यत्नेन पूजयेत् । एवं संपूजयेद्धीमान् समिद्भिश्चाऽर्कसंभवैः ॥ (सूर्यग्रहे इत्यर्थः) चंद्रग्रहे च पालाशैः समिद्भिर्जुहुयान्नरः । दूर्वाभिर्जुहुयाद्धीमान् राहोः संप्रीणनाय च ॥ समिद्भिर्ब्रह्मवृक्षोत्थैर्भेशाय जुहुयाद्बुधः । (भेशो नक्षत्राधिपः) आज्येन चरुणा चैव तिलैश्च जुहुयात्ततः ॥ इदं सर्वेभ्यः । पंचगव्यैः पंचरत्नैः पंचत्वक्पंचपल्लवैः । जलैरोषधिकल्कैश्च सहितैः कलशोदकैः ॥ अभिषेकं प्रकुर्वीत यजमानस्य यत्नतः । मंत्रैर्वारुणसंभूतैरापोहिष्ठादिभिस्त्रिभिः ॥ इमंमेगंगे परतस्तत्त्वायामीति मंत्रतः । अभिषेके निवृत्ते तु यजमानः समाहितः ॥ आचार्यं पूजयेत्पश्चात्सुशांतो विजितेंद्रियः । तस्मै दद्यात्प्रयत्नेन भक्त्या प्रतिकृतित्रयं ॥ (प्रतिकृतिः प्रतिमा) दक्षिणाभिश्च संयुक्तं यथाशक्त्यनुसारतः । ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु प्रणिपत्य क्षमापयेत् ॥ तेभ्योऽपि दक्षिणां दद्याद्यजमानः स्वशक्तितः । अनेन विधिना शांतिं कृत्वा सम्यग्विशेषतः ॥ अकालमृत्युं शोकं च व्याधिपीडां नचाप्नुयात् । सौख्यं सौमनसं नित्यं सौभाग्यं लभते नरः ॥ इत्थं ग्रहणजातानां सर्वारिष्टविनाशनं । कथितं भार्गवेणेदं शौनकाय महात्मने ॥ " ध० सिं० वेधकाले जन्मनि नैव शांतिः । किंतु दुष्टकालत्वादुद्राभिषेकः कार्य इति भाति " । इति ग्रहणप्रसवशांतिः ॥ ॥ अथ प्रयोगः । सूर्यग्रहणोत्पत्तौ तत्कालस्थितनक्षत्रदेवतायाः सूर्यस्य च यथाशक्तिहेम्ना प्रतिमे विधाय रा-

GDF

होः सीसेन नागाकृतिं कुर्यात् । चंद्रग्रहे तु सूर्यस्थाने राजतं चंद्रबिंबमिति विशेषः। कर्ता उक्तकाले गोमुखप्रसवं विधाय आचमनादिदेशका-लकीर्तनांते ममास्यशिशोः सूर्यग्रहणकालोत्पत्तिसूचितसर्वारिष्टपरिहारद्वारा० शौनकोक्तां सग्रहमखां शांतिं० । (चंद्रग्रहे तु चंद्रग्रहणेत्यूहः) गणेशपूजादिऋत्विग्वरणांतं कुर्यात् । तत आचार्यः प्रादेशकरणांते स्थंडिलात्पूर्वे गोमयेनोपलिप्ते शुचिदेशे नववस्त्रं प्रसार्य तत्र उक्तलक्षण-प्रतिमात्रये देवता आवाहयेत् । आकृष्णेन हिरण्य०इति सूर्यं । (चंद्रग्रहे तु आप्यायस्व गोतम० इति सोमं) तद्दक्षिणे स्वर्भानोरत्री राहुस्त्रि-ष्टुप् । राहावा० । स्वर्भानोरधयदिंद्र० इति राहुं । उत्तरे प्रसूतिकालस्थितनक्षत्रदेवतामावाहयेत् । तन्मंत्रस्तु बह्वृचैरेकनक्षत्रशांतौ शौनकोक्तो द्रष्टव्यः । ततस्तान् षोडशोपचारैः पूजयेत् । तत्र वस्त्रगंधाक्षतपुष्पादि रक्तवर्णं सूर्याय। शुक्लवर्णं चंद्रनक्षत्रनाथाभ्यां । कृष्णवर्णं च राहवे इति विशेषः । ततोऽग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहोत्कीर्तनांते सूर्यं प्रधानदेवं अर्कसमिदाज्यचरुतिलैः प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरशतसंख्याभिराहु तिभिः । अष्टाविंशतिसंख्याभिर्वा (चंद्रग्रहे तु चंद्रं पलाशसमिदाज्य०) राहुं दूर्वाज्यचरुतिलैः प्रतिद्रव्यं अष्टाविंशतिसं०अष्टसंख्याभिर्वा । अमुकं नक्षत्रदेवतां पलाशसमिदाज्यचरुतिलैः अष्टाविं० । अष्टसंख्याभिर्वा । शेषेणेत्यादिप्रायश्चित्तहोमांते बलिदानपूर्णाहुती कृत्वा संस्राव होमादिशेषं समाप्य पंचगव्यपंचरत्नपंचत्वक्पंचपल्लवैरोषधिकल्कैश्च मिश्रितलौकिकजलैर्ग्रहकलशोदकसहितैः पत्नीशिशुसहितं यजमा-नमभिषिंचेत् । तत्र मंत्राः । आपोहिष्ठेति तृचस्य०। इमंमेगंगे सिंधुक्षिन्नद्यो जगती । तत्त्वायामि शुनः०। ततो ग्रहादिमंत्रैरभिषिक्तो यजमानो विभूतिं धृत्वोत्तरपूजांते आचार्यादीन्संपूज्य तेभ्यो दक्षिणां दत्वा आचार्येण देवताविसर्जने कृते तस्मै प्रतिमात्रयं सोपस्करं ग्रहपीठं च दत्वा ब्राह्मणान्संभोज्य भूयसीं दक्षिणां दत्वा तान्प्रणम्य क्षम्यतामिति क्षमाप्याशिषो गृहीत्वा कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात् । इति ग्रहणशांतिप्रयोगः ॥

॥ अथ यमलोत्पत्तिशांतिः । " वि॰ मा॰ काशीखंडे सूतशौनकसंवादे । त्रिविधा यमलोत्पत्तिर्जायते योषितामिह । सुतौ च सुतकन्ये च कन्ये एव तथा पुनः ॥ एकलिंगौ विनाशाय द्विलिंगौ मध्यमौ स्मृतौ । यमौ विघ्नकरौ ज्ञेयौ तत्र शांतिर्विधीयते ॥ हेममूर्ती विधातव्ये द्वयोश्चैव द्विजोत्तम । पलेन वा तदर्धेन तदर्धार्धेन वा पुनः ॥ ब्रह्मवृक्षस्य पत्रे च स्थापयेद्रक्तवाससी । स्वस्तिके तंडुलानां च न्यसेत्पीठं द्विजोत्तम ॥ पूजयेद्रक्तपुष्पैश्च चंदनेनाऽनुलेपयेत् । दशांगेनैव धूपेन धूपयेत्प्रयतः पुमान् ॥ दीपैर्नीराजयेच्चैव नैवेद्यं परिकल्पयेत् । यस्मैत्वंसुकृतेमंत्रेणाक्षतादिभिरर्चयेत् ॥ अनेनैव तु मंत्रेण होमंकुर्यादतंद्रितः । अष्टोत्तरसहस्रं च पायसेन च सर्पिषा ॥ शांतिसूक्तं पठेद्विद्वान् सूर्यसूक्तं जपेत्ततः । विष्णुसूक्तं तथा गाथां वैश्वदेवीं जपेद्बुधः ॥ अश्वदानं ततो दद्यादाचार्याय कुटुंबिने । तयोर्मूर्ती प्रदातव्ये यजमानेन धीमता ॥ दानमंत्रः । अश्वरूपौ महाबाहू अश्विनौ दिव्यचक्षुषौ । अनेन वाजिदानेन प्रीयेतां मे यशस्विनौ ॥ इति वाजिदानमंत्रः । आचार्यः प्रथमो मेधा विष्णुस्तु सविता भगः । दस्रमूर्तिप्रदानेन प्रीयतां मेऽश्विनौ भगः ॥ इति मूर्तिप्रतिमादानं । ततोऽभिषेचनं कार्यं दंपत्योर्विधिवद्बुधैः । ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ॥ सालंकारैश्च वस्त्रैश्च प्रार्थयेद्वचनैः शुभैः । एवं कृते विधाने च यमलोत्पत्तिशांतिकं ॥ जायते नाऽत्र संदेहः सत्यमेतद्ब्रवीमि ते । इति काशीखंडे सूतशौनकसंवादे यमलोत्पत्तिशांतिः ।" भारतवृद्धगर्गौ । स्त्रिया गोर्वडवायाश्च यमलं चैव जायते । जानीयाद्यमतो भीतिं मारुतीं शांतिमाचरेत् ॥ मयूरचित्रे । घोटिका हस्तिनी चैव महिषी यमलौ यदि । प्रसूयते तदा नाशः संग्रामश्च महान्भवेत् ॥ कारयेल्लक्षहोमं च बहुदानं च कारयेत् । भोजनं ब्राह्मणानां च दद्याद्गां चैव दक्षिणां ॥ महिषीयमलोत्पत्तौ वन्यानां चैव जन्मनि । दद्याच्चैव तु तामैंद्रीं शांतिं यद्वा प्रयोजयेत् ॥ कात्यायनः । अथातो यमलजनने प्रा-

यश्चित्तविधिं व्याख्यास्यामो यस्य भार्या गौर्दासी महिषी वडवा वा विकृतिं प्रसवेत्स प्रायश्चित्ती भवेत्पूर्णे दशाहे चतुर्णां क्षीरवृक्षाणां कषायानुपाहरेत् प्लक्षवटोदुंबराश्वत्थशमीदेवदारुगौरसर्षपास्तेषां मिश्रमपो हिरण्यदूर्वांकुरैराम्रपल्लवैः सर्वौषधीभिरष्टौ कलशान् प्रपूर्य दंपती स्नपयेदापोहिष्ठेति तिसृभिः कयानश्चित्रइति द्वाभ्यां पंचैंद्रेण पंचवारुणेनेदमापःप्रवहतेत्यपाघमिति स्नापयित्वाऽलंकृत्य तौ दर्भेषूपवेश्य मारुतं स्थालीपाकं श्रपयित्वाज्यभागाविष्ट्वाज्याहुतीर्जुहोति पूर्वोक्तैः स्नपनमंत्रैः स्थालीपाकस्य जुहोत्यग्नयेस्वाहा सोमायस्वाहा पवमानायस्वाहा पावकायस्वाहा मारुतायस्वाहा मरुद्भ्यःस्वाहा यमायस्वाहांऽतकायस्वाहा मृत्यवेस्वाहाऽग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहेत्येतदेव ग्रहोत्पातेषूलूको गृध्रः कपोतः श्येनो वा गृहं प्रविशेत्स्तंभो वा प्ररोहेद्वल्मीकं मधुजालं वा भवेदुदकुंभप्रज्वलने आसनशयनयानभंगे गृहगोधिकाकृकलासशरीरसर्पणे छत्रध्वजविनाशेऽन्येष्वप्युत्पातेषु भूकंपोल्कापातकाकसर्पसंगमप्रेक्षणादिष्वेतदेव प्रायश्चित्तं ग्रहशांतिं चोक्तविधिना कृत्वाचार्याय वरं दत्वा ब्राह्मणान् भोजयित्वा स्वस्ति वाच्याशिषः प्रतिगृह्य शांतिर्भवतीति । बह्वृचकारिकायां । अथ यस्य वधूर्गौर्वा जनयेद्यमलौ ततः । स मरुद्भ्यश्चरुं कुर्यात्पूर्णाहुतिमथापिवेति । ऐतरेय ब्राह्मणे तु । सोम्नये मरुत्वते त्रयोदशकपालं पुरोळाशं निर्वपेदाहुतिं वा जुहुयादित्युक्तं । अत्राहिताग्नेः श्रौतेन मारुतत्रयोदशकपालेन समुच्चयः " सं० कौ० आहिताग्नेः कृतप्रकृत्यारंभस्येष्टिरकृततदारंभस्य पूर्णाहुतिरिति वृत्तिकारः । आश्वलायनसूत्रकारेण तु यस्यभार्यागौर्वायमौजनयेदिष्टिर्मरुतइति मारुतयाग उक्तः । वृत्तिकृद्देवत्राताभ्यां मरुत एवात्र देवतेत्युक्तेः ।एवकारवशेन सिद्धांतभाष्यकृताऽपि तदुपपादनाच्च न पूर्णाहुतिरिति तदीयमेवकारव्याख्यांतरं वृत्तिकृदाद्यनादरादुपेक्षणीयं । अनाहिताग्नेस्तु गृह्याग्निमत आह कारिकाकारः।अथ यस्य वधूर्गौर्वा जययेच्चेद्यमौ ततः । स मरुद्भ्यश्चरुं कुर्यात्पूर्णाहुतिमथापि वेति । गृह्याग्निनाऽपि शून्यो बह्वृचस्तु कात्यायनोक्तप्रायश्चित्तं कुर्या-

त् । स्वगृह्योक्ताऽभावे परगृह्योक्तस्य लौकिकाग्नौ संभवात् । तच्च तदीयगृह्ये पठितं । अथातोयमलजनने० । विकृतिप्रसवो यमलोत्पत्तिः । अद्भिः पूरितेषु कलशेषु कषायैः प्लक्षादिशाखाभिर्गौरसर्षपैर्मिश्रितं हिरण्यं प्रक्षिप्य दुर्वांकुराणां सर्वौषधीनां च प्रक्षेपः कार्यः । पंचैंद्रा मंत्रा यस्मिन् तत्पंचैंद्रं सूक्तं । एवमन्यत् । इदमापइति ऋक् । अपाघं अपनःशोशुचदघमिति सूक्तं । उत्पातेष्वित्यनंतरं भूकंपोल्कापातकाकसर्पसंगमप्रेक्षणादिष्विति क्वचित्पाठः । आहिताग्न्यधिकारिकमारुतपुरोडाशस्थाने विहितस्य मारुतस्थालीपाकस्य प्रायश्चित्तसमाख्यया तुल्यकार्यस्य पुरोडाशेन सह समुच्चयं वदद्भ्यो नमो मान्येभ्यः ॥ ॥ अथ प्रयोगः । मम भार्यायाः यमलजननसूचितसर्वारिष्टपरिहारद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं इष्ट्या यक्ष्ये इति श्रौताग्निमतः । गृह्याग्निमतस्तु मारुतस्थालीपाकेन यक्ष्य इति संकल्पः । अकृतप्रकृत्यारंभस्य तत्स्थाने पूर्णाहुतिं होष्यामीति । अग्निशून्यस्तु सग्रहमखं कात्यायनोक्तं प्रायश्चित्तं करिष्ये इति संकल्प्य गणेशपूजनाद्याचार्यवरणांतं कुर्यात् । आचार्यो यदत्रेत्यादिना भूमिशुद्धिं विधाय प्रागादिक्रमेण ऐशान्यंतासु दिक्षु महीद्यौरित्यादिविधिना कलशाष्टकपूरणांतं कृत्वा-हिरण्यरूपइति हिरण्यं कषायादिसहितं कांडात्कांडादिति दूर्वा याओषधीरिति सर्वौषधीश्च प्रक्षिप्य गंधप्रक्षेपादिवरुणपूजांतं कुर्यात् । अथ कलशोदकैराचार्यो दंपत्योरभिषेकं कुर्यात् । आपोहिष्ठेतितिसृणामांबरीषः सिंधुद्वीप आपो गायत्री । कयानइति द्वयोर्वामदेव इंद्रो गायत्री । आनस्तुतइति पंचानां वामदेव इंद्रस्त्रिष्टुप् । मोषुवरुणेति पंचानां वसिष्ठो वरुणो गायत्री । अंत्या जगती । इदमापइत्यस्य सिंधुद्वीप आपोऽनुष्टुप् । अपनःशोशुचदित्यष्टर्चस्य सूक्तस्य कुत्सोग्निर्गायत्री । आभिषेके० । एवमभिषक्तौ दंपती श्वेतैर्वस्त्रचंदनपुष्पैः सौवर्णभूषणैश्चाऽलंकृत्य दर्भेषूपवेशयति । तौ तत्रोदङ्मुखौ तिष्ठतः । तत्समीपे प्राङ्मुख आचार्यः स्थंडिलेऽग्निं प्रतिष्ठाप्यैशान्यां ग्रहपूजाकलशस्थापनांतं

कृत्वाऽन्वाधानं कुर्यात् । ग्रहोत्कीर्तनांते अपस्तिसृभिः इंद्रं सप्तभिः वरुणं पंचभिः अप एकया अग्निमष्टाभिराज्याहुतिभिः अग्निं सोमं पवमानं पावकं मारुतं मरुतः यमं अंतकं मृत्युं च एकैकया चर्वाहुत्या शेषेणेत्यादि। तूष्णीं षट्त्रिंशद्वारं निर्वापप्रोक्षणे। यथान्वाधानमाज्याहुतिषु त्यागः । अग्नयेस्वाहेत्यवदानसंपदा नवाहुतयः । यथालिंगं त्यजताऽपि अग्न्याद्यात्मना मरुतो ध्येयाः। प्रयाजेषु समिध्वइति त्यागेऽपि समिदाद्यात्मना निरुक्तोक्ताभिध्यानवत् । ततः स्विष्टकृदादिबलिदानांते पूर्णाहुतिः पूर्णपात्रनिनयनं ग्रहकलशेनाभिषेकः । आचार्याय दक्षिणादानं स्थापितदेवतानां पूजनादि आचार्यहस्ते प्रतिपादनांतं च कृत्वा ब्राह्मणान् भोजयित्वा स्वस्तिभवंतोब्रुवंत्विति वाचयीत। तेच स्वस्तीति वदेयुः। ततस्तेभ्य आशिषो गृहीत्वा कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात्" इति यमलजननशांतिप्रयोगः ॥ ॥ अथ त्रिकप्रसवशांतिः। शांतिसर्वस्वे गर्गः। सुतत्रये सुता चेत्स्यात्तत्त्रये वा सुतो यदि। पितृमातृकुलस्याऽपि तदाऽनिष्टं महद्भवेत्॥ (रिष्टमिति पीयूषधारायां पाठः) ज्येष्ठनाशो धने हानिर्दुःखं वा सुमहद्भवेत् । (नाशः अदर्शनं । तच्च दर्शनसामान्याऽभावः । मरणमिति यावत्) तत्र शांतिं प्रकुर्वीत वित्तशाठ्यविवर्जितः ॥ जातस्यैकादशाहे वा द्वादशाहे शुभे दिने। आचार्यमृत्विजो वृत्वा ग्रहयज्ञपुरःसरं॥ सह वा ग्रहयज्ञः स्यात्स्वस्य वित्तानुसारतः। ब्रह्मविष्णुमहेशेंद्रप्रतिमाः स्वर्णतः कृताः॥ पूजयेद्धान्यराशिस्थकलशोपरि शक्तितः । पंचमे कलशे रुद्रं पूजयेद्रुद्रसंख्यया ॥ (पूजयेदिति पृथगुपदेशाद्देवताचतुष्टयपूजांते रुद्रकलशस्थापनादि कार्यमिति भाति) रुद्रसूक्तानि चत्वारि शांतिसूक्तानि सर्वशः । द्विज एको जपेद्धोमकाले शुचिः समाहितः ॥ आचार्यो जुहुयात्तत्र समिदाज्यतिलांश्चरुं । अष्टोत्तरं सहस्रं वा शतं वा त्रिशतं तु वा॥ (पीयूषधारामयूखयोस्तु त्रिशतमित्यत्र विंशतिमिति पाठः। अत्राऽष्टोत्तरमिति पृथक्पदं । तच्चोत्तरयोरपि विशेषणमिति कौस्तुभकाराशयः) देवताभ्यश्चतुर्वक्रादिभ्यो ग्रहपुरःसरं । ब्रह्मादि-

मंत्रैरिंद्रस्य यतइंद्रभयामहे ॥ ततः स्विष्टकृतं हुत्वा बलिं पूर्णाहुतिं तथा । अभिषेकं कुटुंबस्य कृत्वाचार्यं प्रपूजयेत् ॥ हिरण्यं धेनुरेका च ऋत्विजां दक्षिणा ततः । प्रतिमा गुरवे देया उपस्करसमन्विताः ॥ आज्यस्याऽवेक्षणं कृत्वा शांतिपाठं तु कारयेत् । ब्राह्मणान्भोजयेच्छक्त्या दीनाऽनाथांश्च तर्पयेत् ॥ एवं शांतिविधानेन सर्वारिष्टं विलीयते । इति त्रिकप्रसवशांतिः ॥ ॥ अथ प्रयोगः । कर्ता उक्तकाले गोप्रसवं विधाय देशकालौ स्मृत्वा मम सुतत्रयजन्मानंतरं सुताजननसूचितसर्वारिष्टपरिहार० । सग्रहमखां गर्गोक्तां शांतिं करिष्ये इति संकल्प्य (निमित्तांतरे तु सुतात्रयजन्मानंतरं सुतजननेत्यूहः । पूर्वं ग्रहमखः कृतश्चेत्तदुल्लेखवर्जं संकल्पः) गणेशपूजनादिऋत्विग्वरणांतं कुर्यात् । तत आचार्यः प्रादेशकरणांते स्थंडिलात्पूर्वे महीद्यौरित्यादिविधिना प्राक्संस्थमुदक्संस्थं वा कलशपंचकं संस्थाप्य पूर्णपात्रनिधानांते प्रतिमासु देवता आवाहयेत् । ब्रह्मजज्ञानं वामदेवो ब्रह्मा त्रिष्टुप् । इति ब्रह्माणं । इदंविष्णुर्मेधा० इति विष्णुं । तत्पुरुषाय वामदेवो महेशो गायत्री । महेशावाह० । तत्पुरुषायविद्महे० । इति महेशं । यतइंद्र भर्ग इंद्रो बृहती । इतींद्रं । कद्रुद्राय कण्वो० । इति रुद्रं चावाह्य षोडशोपचारैः सर्वान्संपूज्याग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहाद्युत्कीर्तनांते ब्रह्माणं विष्णुं महेशं इंद्रं रुद्रं चैताः प्रधानदेवताः समिदाज्यतिलचरुभिः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरसहस्रसंख्याहुतिभिः । अष्टोत्तरशत० । अष्टोत्तरत्रिशतसंख्याभिर्वा (यद्वा मयूखस्थपाठानुरोधेन अष्टत्रिशतस्थाने अष्टाविंशतिसंख्या ग्राह्या) शेषेणेत्यादिग्रहादिहोमांते ब्रह्मादिमंत्रैः प्रधानहोमं कुर्यात् । होमकाले च कश्चिदृत्विक् रुद्रसूक्तान्येकादशवारं जप्त्वा शांतिसूक्तानि सर्वाणि जपेत् । कद्रुद्रायेति नवर्चस्य सूक्तस्य कण्वो रुद्रो गायत्र्यंत्याऽनुष्टुप् । इमारुद्रायतवसइत्येकादशर्चस्य सूक्तस्य कुत्सो रुद्रो जगत्यंत्ये त्रिष्टुभौ । आतेपितरिति पंचदशर्चस्य सूक्तस्य गृत्समदो रुद्रस्त्रिष्टुप् । इमारुद्राये-

GDF

ति चतुर्ऋचस्य सूक्तस्य वसिष्ठो रुद्रो जगत्यंत्या त्रिष्टुप् । आनोभद्राइति दशर्चस्य सूक्तस्य गोतमो विश्वेदेवा जगती षष्ठी विराट् तिस्रोंऽत्यास्त्रिष्टुभः । स्वस्तिनइति पंचानां स्वस्त्यात्रेयो विश्वेदेवास्त्रिष्टुबंत्ये द्वे अनुष्टुभौ । शंनइंद्राग्नीइति पंचदशर्चस्य सूक्तस्य वसिष्ठो विश्वेदेवास्त्रिष्टुप् । यतइंद्रेति षण्णां भर्ग इंद्रो बृहती । समानां सतोबृहती पंक्तिः । आशुःशिशानइति त्रयोदशर्चस्य सूक्तस्याऽप्रतिरथ इंद्रश्चतुर्थ्या बृहस्पतिर्द्वादश्या अप्वांत्याया मरुतस्त्रिष्टुबंत्याऽनुष्टुप् । जपे॰ । ततः स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमांते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संस्रावहोमादिशेषं समाप्य सकुटुंबं यजमानं स्थापितकलशोदकैः समुद्रज्येष्ठाइत्यादिमंत्रैर्ग्रहादिमंत्रैश्चाभिषिंचेत् । ततो यजमानो विभूतिं धृत्वोत्तरपूजां विधायाचार्यं संपूज्य तस्मै सहिरण्यां धेनुं ऋत्विग्भ्यश्च यथाशक्ति दक्षिणां दत्वा विसर्जितदेवताप्रतिमाः सोपस्करा आचार्यहस्ते प्रतिपाद्य पत्न्या सहाज्यावेक्षणं ब्राह्मणाय तद्दानं च कृत्वा शक्त्या विप्रान्संभोज्य भूयसीं दत्वा दीनाऽनाथांश्च संतर्प्य शांतिपाठं ब्राह्मणैः कारयित्वाऽऽशिषो गृहीत्वा कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात् । इति त्रिकप्रसवशांतिप्रयोगः ॥ ॥ अथ प्रथमोर्ध्वदंतोत्पत्त्यादिशांतिः । पाद्मे विष्णुधर्मोत्तरे च पुष्करः । दंतजन्मनि बालानां लक्षणं तन्निबोध मे । उपरि प्रथमं यस्य जायंते च शिशोर्द्विजाः ॥ दंतैर्वा सह यस्य स्याजन्म भार्गवसत्तम । द्वितीये च तृतीये च चतुर्थे पंचमे तथा ॥ यदा दंताश्च जायंते मासे चैव महद्भयं । मासेचैवेति चकारात्पर्यायेऽपि । द्वितीये पर्याये त्वदोषः । नित्ये नैमित्तिकत्वाऽयोगात् । मातरं पितरं वाऽथ खादेदात्मानमेव वा । तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि तां मे निगदतः शृणु ॥ गजपृष्ठगतं बालं नौस्थं वा स्नापयेद्द्विजः । तदभावे तु धर्मज्ञ कांचने तु वरासने ॥ सर्वौषधैः सर्वगंधैर्बीजैः पुष्पैः फलैस्तथा । पंचगव्येन रत्नैश्च मृत्तिकाभिश्च भार्गव ॥ स्नापयेदित्यन्वयः । स्थालीपाकेन धातारं पूजयेत्तदनंतरं । सप्ताहं चाऽत्र कर्तव्यं तथा ब्राह्मणभोजनं ॥ अष्टमेऽहनि विप्रा-

CGDF

णां तथा देयाऽथ दक्षिणा । स्थालीपाकोऽपि सप्ताहं कर्तव्य इति केचित् । कांचनं रजतं गाश्च भुवं वा धनमेव च ॥ दद्यादिति शेषः । अद्भुतसागरे तु सदंतोत्पत्तौ पंचदशीशांतिरुक्ता । अत्र साधारण्येन प्रकारांतरमुक्तं षाद्मे । दंतजन्मनि सामान्ये शृणु स्नानमतःपरं "शां॰सा॰ सामान्ये निषिद्धे" भद्रासने निवेश्यैनं मूर्ध्नि मूलफलैस्तथा ॥ सर्वौषधैः सर्वबीजैः सर्वगंधैस्तथैव च । स्नापयेत्पूजयेच्चाऽत्र वह्निं सोमं समीरणं ॥ पर्वतांश्च तथा ख्यातान्देवदेवं च केशवं । एतेषामेव जुहुयाद् घृतमग्नौ यथाविधि ॥ ब्राह्मणानां च दातव्या यथाशक्त्या च दक्षिणेति । इति प्रथमोर्ध्वदंतोत्पत्त्यादिशांतिः ॥ "वि॰ मा॰ बालस्योर्ध्वदंतोद्गमजन्यविघ्नहरं विधानं । ब्रह्मयामले । प्रथमं दंतनिष्पत्तिरूर्ध्वे बालस्य चेद्भवेत् । क्लेशाय मातुलस्येह तदा प्रोक्ता मनीषिभिः ॥ विघ्नभंगे प्रवक्ष्यामि विधानं विधिपूर्वकं । सौवर्णे राजतं वाऽपि ताम्रं कांस्यमयं तथा ॥ दध्योदनेन पूर्णं तु पात्रं दद्याच्छिशोः करे । समंत्रं भाजनं दत्वा संपश्येन्मातुलः शिशुं ॥ सालंकारं सवस्त्रं च शिशुमालिंग्य सादरं । तत्र मंत्रः । रक्ष मां भागिनेय त्वं रक्ष मे सकलं कुलं । गृहीत्वा भाजनं साऽन्नं प्रसन्नो भव मे सदा ॥ निर्विघ्नं कुरु कल्याण निर्विघ्नां च स्वमातरं । त्वमप्यात्मानमातिष्ठ चिरं जीव म॰ सह ॥ इति भाजनदानमंत्रः । ततोऽभिनंदयेद्विद्वान् भगिनीं भगिनीपतिं । ज्येष्ठान् श्रेष्ठान्गुरून्विप्रान् पवित्रानभिवादयेत् ॥ एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते । ऊर्ध्वदंतोद्भवं पापं सर्वं नश्यति तत्क्षणात् ॥ बालको जननी चैव चिरं जीवति मातुलः । तस्मात्प्रयत्नतो विद्वान् विधानं सम्यगाचरेत् ॥"

॥ अथ प्रयोगः । कर्ता उक्तकाले गोप्रसवं कृत्वा देशकालौ स्मृत्वा ममास्य शिशोः प्रथममूर्ध्वदंतोत्पत्तिसूचितसर्वारिष्टपरिहारद्वारा॰ सग्रहमखां पुष्करोक्तां शांतिं करिष्ये इति संकल्प्य (निमित्तांतरे तु सदंतोत्पत्तीत्यूहः । द्वितीयादिपंचमांतमासेषु दंतोत्पत्तौ च तत्तत्पदस्योहेन संकल्पः) गणेशपूजनाद्या-

चार्यवरणांतं कुर्यात् । तत आचार्यः प्रादेशकरणाते स्थंडिलस्योत्तरतः गजपृष्ठे नौकायां सुवर्णपीठे वा बालमुपवेश्य सर्वौषधिसर्वगंधैरनिषिद्धतरूणां पुष्पफलबीजैः पंचगव्यपंचरत्नमृत्तिकाभिश्च मिश्रितजलैः स्नापयित्वा स्थंडिलात्पूर्वे महीद्यौरित्यादिविधिना कलशं संस्थाप्य पूर्णपात्रे प्रतिमायां धातारं नाममंत्रेणावाह्य संपूज्याग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहादिकीर्तनांते धातारं प्रधानदेवं चरुणा । शेषेणेत्यादिप्रणीतास्थापनांते धात्रेत्वाजुष्टंनिर्वपामि । धात्रेत्वाजुष्टंप्रोक्षामीति चतुर्वारं निर्वापप्रोक्षणे कृत्वा चरुश्रपणाद्याज्यभागहोमांते ग्रहादिहोमं कृत्वा अवदानधर्मेण चरुमवदाय धात्रेस्वाहेति सकृदाहुतिं हुत्वा स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमांते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संस्रावहोमादिशेषं समाप्य स्थापितकलशोदकैः पत्नीपुत्रसहितं यजमानं समुद्रज्येष्ठादिमंत्रैरभिषिंचेत् । ततो यजमानो विभूतिं धृत्वा देवतोत्तरपूजां आचार्यादिभ्यो दक्षिणादानं आचार्याय विसर्जितदेवतापीठदानं च कृत्वा सप्ताहं यथाशक्ति ब्राम्हणान्भोजयेत् । अष्टमेऽहनि ब्राह्मणेभ्यो यथाशक्ति भूयसीं दक्षिणां दत्वा कांचनादिदानं च कृत्वाऽऽशिषो गृहीत्वा कर्म समापयेत् । अत्र दिनाष्टकं ब्रह्मचर्यादिनियमाचरणं कार्यं । एवं विस्तराऽसंभवे पाद्मोक्ता शांतिः कार्या । तत्र प्रयोगः । देशकालस्मरणांते ममास्य शिशोः प्रथममूर्ध्वदंतोत्पत्तिसूचितसर्वा० पाद्मोक्तविधिना सग्रहमखां शांतिं करिष्ये । इति संकल्प्य (निमित्तांतरे तूहः पूर्ववत्) गणेशपूजादि । आचार्यः प्रादेशांते स्थंडिलोत्तरतः भद्रासने बालमुपवेश्य प्रशस्ततरुमूलफलैः सर्वौषधिसर्वबीजसर्वगंधैश्च मिश्रितोदकैस्तं स्नापयित्वा स्थंडिलात्पूर्वे पीठादौ प्रतिमासु अग्निं सोमं वायुं पर्वतान् केशवं च नाममंत्रेणोदक्संस्थमावाह्य संपूज्याग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहाद्युक्तकीर्तनांते अग्निं सोमं वायुं पर्वतान् केशवं च एकैकयाज्याहुत्या शेषेणेत्यादिग्रहादिहोमांते अग्न्यादिदेवताभ्यो नाममंत्रैरेकैकामाज्याहुतिं

हुत्वा स्विष्टकृदादिपीठदानांतं पूर्ववत्कृत्वा यथाशक्ति ब्राह्मणान्संभोज्य भूयसीं दत्वाशिषो गृहीत्वा कर्मेश्वरायार्पयेत् । इति प्रथमोर्ध्वदंतोत्पत्त्यादिशांतिप्रयोगः ॥ ॥ अथ षष्ठाष्टममासयोर्दंतोत्पत्तिशांतिः । अद्भुतसागरे बृहस्पतिः । बालानामष्टमे मासि षष्ठे मासि तथा पुनः । दंता यस्य च जायंते माता वा म्रियते पिता ॥ बालकः पीड्यते तत्र स्वयमेव न संशयः । दधिक्षौद्रघृताक्तानामश्वत्थसमिधां ततः ॥ हुनेदष्टशतं प्राज्ञः समंत्रेण तु मंत्रवित् । धेनुं च दक्षिणां दद्यात्ततः संपद्यते शुभं ॥ यत्तु ज्योतिर्निबंधे अष्टमादिषुमासेषुदंतोत्थानंशुभावहमित्युक्तं तदतद्गुणसंविज्ञानबहुव्रीहिणा नवमादिपरं । इति षष्ठाष्टममासयोर्दंतोत्पत्तिशांतिः ॥ ॥ अथ प्रयोगः । उक्तकाले गोप्रसवं कृत्वा देशकालस्मरणांते ममास्य शिशोः षष्ठे (अष्टमे वा) मासि दंतोत्पत्तिसूचितसर्वारिष्ट० सग्रहमखां बृहस्पत्युक्तां शांतिं करिष्ये । गणेशपूजादि । आचार्यः प्रादेशांते स्थंडिलात्पूर्वे पीठादौ प्रतिमायां बृहस्पते गृत्स० इति बृहस्पतिमावाह्य संपूज्याग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहाद्युत्कीर्तनांते बृहस्पतिं दधिमधुघृताक्ताश्वत्थसमिद्भिः अष्टोत्तरशतसं० । शेषेणेत्यादिप्रायश्चित्तहोमांते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संस्रावहोमादिशेषं समाप्य यजमानमभिषिंचेत् । ततो यजमानः उत्तरपूजां विधायाचार्याय धेनुं ऋत्विग्भ्यश्च दक्षिणां दत्वा पीठदानांते विप्रान्संभोज्य भूयसीं दत्वाऽऽशिषो गृहीत्वा कर्म समापयेत् । इति षष्ठाष्टममासयोर्दंतोत्पत्तिशांतिप्रयोगः ॥ ॥ अथ प्रसववैकृतशांतिः । विष्णुधर्मोत्तरे मात्स्ये । अकालप्रसवा नार्यः कालातीतप्रजास्तथा । विकृतप्रसवाश्चैव युग्मप्रसवकास्तथा ॥ अमानुषा अमुंडाश्च अजातव्यंजनास्तथा । हीनांगा अधिकांगाश्च जायंते यदि वा स्त्रियः ॥ पशवः पक्षिणश्चैव तथैव च सरीसृपाः । विनाशं तस्य देहस्य कुलस्य च विनिर्दिशेत् ॥ निर्वासयेत्तान्नृपतिः स्वराष्ट्रात्स्त्रियश्च पूज्याश्च ततो द्विजेंद्राः । चिकित्सनैर्ब्राह्मणतर्पणैश्च ततोऽस्य शांतिं समुपैति

पापं ॥ उशना । मानुषी जनयेद्यत्र द्वित्रिशीर्षं तथा पशून् । षण्मासोर्ध्वं भयं तीव्रं जायते नात्र संशयः ॥ वाराहेऽपि । अमानुषान्मानुषी च मानुषांश्चाऽप्यमानुषी । प्रसूयते प्रजानीयात्परचक्रागमो भवेत् ॥ नारी खरवृषोष्ट्रांश्च शुनः सूकरगर्दभान् । राक्षसांश्च पिशाचांश्च यदाप्येवं प्रसूयते ॥ चतुर्विधं भयं घोरं क्षिप्रमेव प्रवर्तते । भारतमयूरचित्रवृद्धगर्गाः। यत्र गर्भे विपर्यासो मानुषाणां गवामपि । अद्भुतानि प्रसूयंते तत्र देशस्य विप्लवः ॥ अत्रापि दिव्यजा शांतिः कार्या पंचदशी बुधैः । मानुषाऽमानुषाणां च गोऽजाऽश्वमृगपक्षिणां ॥ जायंते जातिभेदाश्च सदंता विकृतास्तथा । बहुशीर्षा अशीर्षा वा बहुकर्णा अकर्णकाः ॥ एकश्रृंगा द्वित्रिश्रृंगास्तथैव त्रिचतुर्भुजाः । दीर्घकर्णा महाकर्णा गजकर्णाश्च मानवाः ॥ वानरश्वापदव्याघ्रमार्जारतनुधारिणः । जायंते पुरुषा यत्र तत्र संग्राममादिशेत् ॥ राजश्रेष्ठ कुले नाशो धनस्य च कुलस्य च । यमला यत्र जायंते नारीणां गजवाजिनां ॥ ब्रह्मशांतिं ततः कुर्याद्यत्र ब्रह्मा प्रशासिता । अष्टोत्तरसहस्राणि चरुं वै जुहुयाद् घृतं ॥ समिधां तु पलाशीनां तर्पयेत्पूर्ववद्द्विजान् । दासीदाससमायुक्तो गोधान्यफलसंयुतं ॥ कांचनं वृषभं वस्त्रं दद्याद्विप्राय दक्षिणां । अशिरा जायते जंतुस्तथा द्वित्रिशिरा अपि ॥ सूर्याद्भुतं विजानीयात्पूजयित्वा दिवाकरं । दध्याज्यमधुसंयुक्ताः समिधस्त्वर्कसंभवाः ॥ यद्वा जनः प्रसृतिभिर्जुहुयाद् घृतमेव च । धेनुं सुवर्णं वस्त्रं च दद्याद्धोत्रे च दक्षिणां ॥ सर्वे दोषा विनश्यंति ततः संपद्यते शुभं । मृगी जनयते सर्पान्मंडूकांश्चाऽथ मानुषान् ॥ बृहस्पत्यद्भुतमिदं तद्द्वारे तं प्रपूजयेत् । उदुंबरस्य समिधो दधिसर्पिःसमन्विताः ॥ दोषोपशमनार्थाय जुहुयान्नियमे स्थितः । वस्त्रं सुवर्णं धेनुं च दद्याद्विप्राय दक्षिणां ॥ स्त्रीगर्भपातो यमलं प्रसूयंतेऽथवा स्त्रियः । सदंताश्चैव जायंते जातमात्रा हसंति च ॥ बुधाद्भुतं विजानीयात्तद्द्वारे तं प्रपूजयेत् । वस्त्रं गां च सुवर्णं च दद्याद्विप्राय दक्षिणां ॥ गर्गः । वडवा हस्तिनी गौर्वा यदि युग्मं प्रसूयते ।

विजाति विकृतं वाऽपि षड्भिर्मासैर्म्रियेत सा ॥ वियोनिष्वधिगच्छंति मैथुनं देशनाशनं । अन्यत्र वेसरोत्पत्तेर्नृणां वा जातिमैथुनात् ॥ सर्वे मूषकमार्जारमत्स्यश्वानविवर्जिताः । ज्ञेया दुर्भिक्षकर्तारः स्वजातिपिशिताशनाः ॥ अकालजो मदोद्रेकश्चतुष्पान्मृगपक्षिणां । अन्यजातिभयं तस्माद्धेनुश्वानौ विशेषतः ॥ अथाऽनड्वाननड्वाहं धेनुर्धेनुं पिबेद्यदि । शुनी वा धयते धेनुं शुनीं धेनुरथापि वा ॥ तिर्यग्योनिं मानुषी वा परचक्रागमो भवेत् । अमानुषा मानुषाणि जल्पंति प्राणिनो यदि ॥ विकृतं वा प्रसूयंते परचक्रागमो भवेत् । जंगमे स्थावरं जातं स्थावरे वाऽथ जंगमं ॥ तस्मिन्योनिविपर्यासे परचक्रागमो भवेत् । त्यागो विवासो दानं वा तेषां कार्यं विजानता ॥ तर्पयेद्ब्राह्मणांश्चैव जपहोमांश्च कारयेत् । मृदंगवाद्यैः पटहैः सुशोभनैः पूजा च कार्या त्रिदशेश्वराणां । धातुस्तथेज्या विधिना च कार्या देयं तथाऽन्नं बहु च द्विजेभ्यः ॥ नारदः । कृष्णा गौः कपिला वासः कपिलं कृष्णमेव च । तच्छांतये तु विप्राय दातव्यास्तत्क्षणान्नरैः ॥ ततो होमं प्रकुर्वीत शांत्यर्थं तु यवैस्तिलैः । नमस्तेरुद्रमंत्रेण दक्षिणां तु प्रदापयेत् ॥ यथावित्तानुसारेण ततः शांतिर्भविष्यति । येन मंत्रेण होतव्यं तन्मंत्रं च तथा जपेत् ॥ शतावृत्तेन मंत्रेण जुहुयाच्चैव मंत्रवित् । श्रीफलस्याऽपि समिधः शिवार्थं जुहुयात्ततः ॥ अष्टोत्तरशतं चाऽपि गायत्र्या जप उत्तमः । शांतिकं च जपेद्विप्र इदंविष्णुर्विचक्रमे ॥ सहस्रशीर्षामंत्रेण जपेत्पौष्टिकशांतये । आपस्तंबः । चतुष्पादं पंचपादं वा भवति तान्येतानि सर्वाणि सूर्यदेवत्यान्यद्भुतानि प्रायश्चित्तानि भवंत्युदुत्यंजातवेदसमिति स्थालीपाकं हुत्वा पंचभिराज्याहुतिभिर्जुहोति सूर्यायस्वाहा सर्वग्रहाधिपतयेस्वाहा किरणायस्वाहेश्वरायस्वाहा सर्वपापशमनायस्वाहेति व्याहृतिभिर्हुत्वाऽथ साम गायेत् । (अत्र प्रयोगाः प्रायेण सुगमा लोके विरलप्रचाराश्चेति न लिखिताः) इति कमलाकरभट्टकृते शांतिरत्ने प्रसववैकृतशांतिः ॥ ॥ अथ सुखप्रसवोपायः । मदनरत्ने नारा-

यणीयटीकायां । करंकीभूतगोमूर्धा सूतिकाभवनोपरि । तत्कालनिहितो नार्याः सुखप्रसवकारकः ॥ अस्थिमात्राऽवशिष्टगोमस्तक इत्यर्थः । उपोदक्यास्तु मूलानि तैलयुक्तानि कारयेत् । योनिप्रलेपो दातव्यः सुखं नारी प्रसूयते ॥ अथ वंशनिंबयोस्त्वक् तुलसीमूलं कपित्थपत्रं च । करवीरबीजमेतत्पिष्ट्वा क्षीरेण माहिषेणैव ॥ समतोलितं सतैलं योनिं लिप्त्वा च तेनाऽपि । मृतगर्भं निःसारयति किमत्र चित्रं सुखप्रसवे ॥ "वि० मा० प्रलेपमंत्रस्तु । हिमवदुत्तरपार्श्वे शवरी नाम यक्षिणी । तस्या नूपुरशब्देन विशल्या भवतु गर्भिणीस्वाहेति । अन्यच्च । प्र मंदिने०। इति मंत्रेण पानीयं पाययेदभिमंत्रितं । ध० सिं० प्रसवप्रतिबंधे ऋग्विधाने । प्रमंदिने इत्यृचं विजिहीष्वेति सूक्तं वा जपेत् । एताभ्यामभिमंत्रितजलं वा पाययेत् । तेन सुखप्रसवः" इति सुखप्रसवोपायः ॥ ॥ अथाऽधोमुखजननशांतिः । बृहच्छौनकीये । प्रसवेच्च यदा नारी बालकं तु अधोमुखं । वंशारिष्टकरं चैव मातापित्रोर्विशेषतः ॥ बालकं तु परित्यज्य यावच्चूडोपकर्मणी । माता पिता विशेषेण तन्मुखं नावलोकयेत् ॥ तस्यारिष्टविनाशार्थं कुर्याच्छांतिं यथाविधि । जन्माहाद्द्वादशाहे तु प्रयत्नेन च कारयेत् ॥ अथवा जन्मदिवसे शुभे काले शुभे दिने । शांतं दांतं कुटुंबं च शास्त्रज्ञं वेदपारगं ॥ आचार्यं वरयेद्धीमानृत्विजश्चतुरोऽपि च । गृहस्येशानदिग्भागे स्थंडिलं तत्र कारयेत् ॥ तस्मात्तु पूर्वदिग्भागे व्रीहिराशिं च कारयेत् । सौवर्णीं प्रतिमां कुर्यान्मृत्युंजयेन नामतः ॥ कलशोपरि संस्थाप्य वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् । त्रैयंबकेण मंत्रेण पूजयेच्च यथाविधि ॥ ततोऽग्निस्थापनं कृत्वा ग्रहयज्ञं समारभेत् । कुंभं स्पृष्ट्वा ततो जप्त्वा रुद्रसूक्तानि मंत्रतः ॥ (मंत्रत इति सार्वविभक्तिकस्तसिः । मंत्रैः सहेत्यर्थः । तेच आवोराजानमित्यादयश्चत्वारः । रुद्रसूक्तानिचत्वारिचतुर्मंत्रोत्तराणिचेति ऋतुशांतौ दर्शनात्) अथवा रुद्रजाप्येन एकादशावृत्तिस्तथा । अन्वाधानं ततः कृत्वा चरुनिर्वपणं तथा ॥ समिच्चरुतिलाज्यानां प्रत्येकं जुहुयादथ । अष्टोत्तरसहस्रं तु शतमष्टोत्तरं तथा ॥

अष्टाविंशति वा संख्या यथाशक्ति तु होमयेत् । त्रैयंबकेण मंत्रेण जुहुयाच्च हुताशने ॥ होमांते च बलिं दत्वा पूर्णाहुतिमथाचरेत् । होमशेषं समाप्यैवं बालस्य च परिग्रहः ॥ बालं मूलसमीपे च [तूले च संस्थाप्य] त्यक्त्वा माता पराङ्मुखी । गृहीत्वा ब्राह्मणा बालं तं मातुस्तेऽर्पयंति च ॥ बालेऽस्माभिरयं बालो युष्मद्दत्तः प्रगृह्य च । दीर्घायुरपि बालोयं पूर्ववत्कुलवर्धनः ॥ एवं त्यागविधिं कृत्वा ततोभिषेकमारभेत् । समुद्रज्येष्ठादिभिर्मंत्रैः सुरास्त्वादिपुराणतः ॥ ऋत्विग्भ्यश्च ततो दद्याद्यथाशक्ति च दक्षिणां । ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्दशकं तु स्वशक्तितः ॥ एवं च शांतिकं कृत्वा सर्वारिष्टनिवारणं । (अत्रोक्तं बालंमूलेत्यादिसार्धश्लोकद्वयं प्रक्षिप्तमिव दृश्यते । शौनककारिकाग्रंथे मूलशांतिप्रकरणेऽस्योपलंभात् । मूलशब्दस्य निर्ऋतिवाचकत्वेन तत्रार्थोपपत्तिलाभाच्च । अत्र तु तदसंभवात् तूलेचसंस्थाप्येत्येवं पाठभेदः केनचित्प्रयोगकुशलेन कल्पित इति भाति । तादृशपाठस्य प्राचीनपुस्तकेष्वनुपलंभात् । तत्वं तु बृहच्छौनकीयादवगंतव्यं) इत्यधोमुखजननशांतिः ॥

॥ अथ प्रयोगः । जन्मतो द्वादशाहे जन्मनक्षत्रेऽन्यस्मिन् शुभदिने वा कर्ता गोमुखप्रसवं कृत्वा देशकालौ संकीर्त्य अस्य शिशोः अधोमुखजननसूचितसर्वारिष्टपरिहारद्वारा० सग्रहमखां बृहच्छौनकोक्तां शांतिं करिष्ये इति संकल्प्य गणेशपूजादि ऋत्विग्वरणांतं कुर्यात् । अत्र ऋत्विजश्चत्वारः । ततो गृहस्यैशानभागे स्थंडिलं कृत्वा आचार्यः प्रादेशांते तत्पूर्वभागे महीद्यौरिति भूमिं स्पृष्ट्वा ओषधयःसमिति व्रीहिराशिं कृत्वा तत्र कलशस्थापनादिपूर्णपात्रनिधानांते सुवर्णप्रतिमायां त्र्यंबकं वसिष्ठो० इति रुद्रमावाह्य वस्त्रयुग्मसहितोपचारैः संपूज्याग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठापयेत् । तत एक ऋत्विक् रुद्रकुंभं स्पृष्ट्वा चत्वारि रुद्रसूक्तानि मंत्रचतुष्टयसहितानि रुद्रं वा जपेत् । रुद्रजपस्त्वेकादशवारं कार्यः । तत आचार्योन्वाधानं कुर्यात् । ग्रहाद्युत्कीर्तनांते रुद्रं प्रधानदेवं समिदाज्यतिलचरुभिः प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरसहस्रसंख्या-

भिराहुतिभिः । १०८।२८ वा । शेषेणेत्यादिप्रणीताप्रणयनांते तूष्णीं निर्वापप्रोक्षणे कृत्वा चरुं श्रपयित्वाऽऽज्यसंस्कारादिग्रहादिहोमांते त्र्यंबकमंत्रेणोक्तसंख्यया समिच्चरुतिलाज्यैः प्रधानहोमं कृत्वा स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमांते बलिदानपूर्णाहुतिपूर्वकं संस्रावहोमादिशेषं समापयेत् । अथ माता बालं कार्पासराशौ संस्थाप्य पराङ्मुखी भवेत् । विप्रास्तं गृहीत्वा स्वाभिमुख्यै मात्रे दद्युः । तत्र मंत्रः । बालेऽस्माभिरयं बालो युष्मद्दत्तः प्रगृह्य च । दीर्घायुरपि बालोयं पूर्ववत्कुलवर्धनः ॥ ततो यजमानं पत्नीशिशुसहितं कलशोदकैः समुद्रज्येष्ठादिमंत्रैः सुरास्त्वामित्यादिभिश्चाभिषिंचेत् । ततो यजमानोऽग्निं संपूज्य विभूतिं धृत्वोत्तरपूजां विधायाऽऽचार्यादिभ्यो यथाशक्ति दक्षिणां दत्वा विसर्जितदेवतापीठमाचार्यहस्ते प्रतिपाद्य दश ब्राह्मणान् यथाशक्ति वा संभोज्याशिषो गृहीत्वा कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात् । इत्यधोमुखजननशांतिप्रयोगः॥

॥ अथ पौषे स्त्रीप्रथमप्रसवे सिंहादौ गवादिप्रसवे च शांतिः । शौनकः । सिंहे तु गावो महिषी तु माघे नभे तु मासे वडवाप्रसूतिः । पौषे तु भार्या प्रथमप्रसूतिः कृत्वा तु शांतिं स्वगृहेऽश्नुते सुखं ॥ अथ शांतिं प्रवक्ष्यामि शौनकोऽहं द्विजातये । शुभेऽह्नि कुर्याद्विधिवदात्मनः सुखमश्नुते ॥ अकुर्वाणोऽथ शांतिं च गृहे दुःखमवाप्नुयात् । कृत्वा स्नानं समभ्यर्च्य आत्मनः कुलदेवतां ॥ स्वस्तिवाचनपूर्वं तु ब्राह्मणानर्चयेदथ । अष्टौ वा चतुरः शक्त्या पूजयेद्विधिपूर्वकं ॥ ततो होमं प्रकुर्वीत शुद्धदेशे समाहितः । गृहस्येशानदिग्भागे व्रीहिराशिं च कारयेत् ॥ सौवर्णं राजतं ताम्रं कलशं स्थापयेत्ततः । कुंभं स्पृष्ट्वा ऋत्विजश्च वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् ॥ प्रक्षिपेत्पल्लवान्पंच पंचत्वक्प्रक्षिपेत्तथा । सर्वौषधीः सप्तमृदः पुण्यतीर्थेन पूरयेत् ॥ मूर्तिद्वयं प्रकुर्वीत रुद्रसूर्यौ प्रयत्नतः । सौवर्णौ राजतौ कार्यौ ताम्रलोहमयौ तथा ॥ कलशोपरि संस्थाप्य तन्मंत्राभ्यां प्रपूजयेत् । ऋत्विजश्च ततो जप्त्वा रुद्रसूक्तानि सौरतः॥ अथवा मूलमंत्रेण यावद्धोमं समापयेत् । ततोऽग्नि-

स्थापनं कृत्वा ग्रहयज्ञं समारभेत् ॥ अन्वाधानं ततः कृत्वा चरुनिर्वपणं तथा । ततो होमं प्रकुर्वीत तिलाज्यचरुभिः सह ॥ कद्रुद्रायेतिमंत्रेण आकृष्णेनेति मंत्रतः । अष्टोत्तरशतं चाऽथ अष्टाविंशतिमेव वा ॥ प्रतिद्रव्येण प्रतिमंत्रेण जुहुयादित्यर्थः ॥ कुर्याच्च विधिवद्धोमं गां दद्याच्च पयस्विनीं । (गामिति महिष्यादेरप्युपलक्षणं । तासामपि दानस्य वक्ष्यमाणत्वात्) कलशोदकमादाय ततोऽभिषेकमादरात् ॥ समुद्रज्येष्ठा-दिभिर्मंत्रैः सुरास्त्वादिपुराणतः । होमांतेदक्षिणां दद्याद्रुद्रसूर्यौ प्रपूज्य च ॥ (इयं दक्षिणा रुद्रसूर्यप्रीत्यर्था । गांदद्यादिति यदुक्तं तत्र वि-शेषमाह) आचार्यं पूजयित्वा तु यन्निमित्तं कृतो विधिः । तस्य दानं प्रकर्तव्यं विना भार्यां च तत्स्मृतं ॥ सुवर्णस्य प्रदानेन भार्यारिष्टं विनश्यति । ऋत्विग्भ्यश्च ततो दद्याद्यथाशक्त्या च दक्षिणां ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाच्छतमष्टोत्तरं तथा । शक्त्या वा भोजयेच्चैकं दक्षिणाभिस्तु तोषयेत् ॥ अनेन विधिना कुर्याच्छांतिकं तु द्विजोत्तमः । तस्यारिष्टं शमं याति स्वगृहे सुखमेधते ॥ अद्भुतसागरे नारदः । भानौ सिंहगते चैव यस्य गौः संप्रसूयते । मरणं तस्य निर्दिष्टं षड्भिर्मासैर्न संशयः ॥ तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि येन संपद्यते शिवं । प्रसूतां तत्क्षणादेव तां गां विप्राय दापयेत् ॥ ततो होमं प्रकुर्वीत घृताक्तैः राजसर्षपैः । मधुसर्षपैरिति शांतिसारपाठेऽपि मधुवर्णैः पीतसर्षपैरित्यर्थः । आहुतीनां घृताक्तानामयुतं जुहुयात्ततः ॥ (वस्तुतस्तु वक्ष्यमाणस्य ब्रह्मदैवतमंत्रेणेत्यस्य विनियोगांतराऽकथ-नाद्धोमे मंत्राऽनुपदेशेन तदाकांक्षासत्त्वाच्च ब्रह्मदैवतमंत्रेणैव होमो युक्त इति भाति) सोपवासः प्रयत्नेन दद्याद्विप्राय दक्षिणां । वस्त्रयुग्मं यवांश्चैव सुवर्णं च प्रदापयेत् ॥ ब्रह्मदैवतमंत्रेण ततः शांतिर्भविष्यति । प्रकारांतरं सएवाह । सिंहराशौ गते सूर्ये गोप्रसूतिर्यदा भवेत् ॥ पौषे च महिषी सूते दिवैवाऽश्वतरी तथा । (पौषेचेत्यत्र अतीते इत्यध्याहृत्य पौषेऽतीते माघमासे इत्यर्थ इति व्याख्येयं । नामकरणे दशमे

ऽतीते इतिवत् । उक्तवक्ष्यमाणबहुवचोऽनुरोधात् । यद्वा महिषीपदेन श्रेष्ठस्त्रीवाचिना मानुष्येव ग्राह्या । सूते इत्यनेन च प्रथमः प्रसवः । शौनकीयादिषु तस्यैव दुष्टत्वोक्तेः) । तदाऽनिष्टं भवेत्किंचित्तच्छांत्यै शांतिकं चरेत् ॥ अस्यवामेतिसूक्तेन तद्विष्णोरितिमंत्रतः । जुहुयाच्च तिलाज्येन शतमष्टोत्तरादिकं ॥ (आदिनाऽष्टोत्तरसहस्रं) मृत्युंजयविधानेन जुहुयाच्च तथाऽयुतं । श्रीसूक्तेन ततः स्नायाच्छांतिसूक्तेन वा पुनः ॥ मध्यरात्रे निशीथे वा यदा गौः क्रंदते तदा । ग्रामे वा स्वगृहे वाऽपि शांतिकं पूर्ववद्विशेदिति । एवं श्रावणे वडवाप्रसवो दिने निषिद्धः । तदुक्तं अथर्ववेदिनां गार्ग्यपरिशिष्टे । माघे बुधे च महिषी श्रावणे वडवा दिवा । सिंहे गावः प्रसूयंते स्वामिनो मृत्युदायिकाः ॥ अत्र तदुक्ताऽमृताख्या शांतिः कार्या । गर्गः । दिवा प्रसूता वडवा श्रावणे च विशेषतः । माघमासे बुधे चैव प्रसवेन्महिषी यदि ॥ सिंहे गावः प्रसूयंते स्वामिनो मृत्युदायिकाः । त्यागो विवासो दानं वा कृत्वाऽप्याशु शुभं लभेत् ॥ (माघेबुधेचेत्यत्र चकारोपादानान्माघबुधयोः समुच्चयः । दिवेत्यस्याऽनंतरमपि चकारोऽनुषंजनीयः । माघे निषिद्धा महिषी प्रसूता सिंहे च गावो वडवा दिवा च । पौषे च नारी प्रथमप्रसूता देया द्विजेभ्यः सहदक्षिणास्ता इति निर्णयसिंधौ दर्शनात् । द्योते विशेषः । अत्र माघबुधयोः श्रावणदिनयोश्च विशिष्टयोर्निमित्तता । नच विशिष्टोद्देशे वाक्यभेदात्प्रत्येकं निमित्ततेति वाच्यं । महिषीप्रसवस्योद्देश्यत्वेनाऽन्यतरविवक्षायामपि वाक्यभेदात् । अतः पौरुषेयत्वाद्वाक्यभेदो नेति समाधेयमिति । विधानमालायां तु प्रकारांतरं । माघे बुधे च महिषी० दायिकाः ॥ विधानं तत्र कर्तव्यं स्वामिविघ्नविनाशनं । कृष्णपक्षे मध्यमासु कुर्यात्तिथिषु पंचसु ॥ कालायसे तु महिषे स्थितं हेममयं यमं । कालदंडधरं कृत्वा यमिन्या सहितं नृप ॥ पीठे संस्थापयेद्देवं यमायेति च मंत्रतः । दूर्वातिलाज्यद्रव्यैश्च शतमष्टोत्तरं हुनेत् ॥ मृत्युंजयेन मंत्रेण जुहुयाद् घृतपायसं । [दूर्वासमित्तिलाज्यानि तथैव घृतपाय-

सं । हुनेदष्टोत्तरशतं यमायेति पृथक्पृथक्] बलिं दत्वा तु राक्षोघ्नैः सूक्तैः शंनादिभिस्तथा ॥ निर्गुंडीपल्लवैः स्निग्धैरभिषेकं प्रकारयेत् । आचार्याय प्रदातव्या यममूर्तिः सदक्षिणा ॥ सदक्षिणं श्राद्धदेवं यमिन्या सहितं यमं । सोपस्करं गृहाण त्वं मम विघ्नहरो भवेति दानमंत्रः ॥ ततः शिशुं प्रजातं तं प्रदद्यादग्रजन्मने । सदक्षिणं नृपश्रेष्ठ तस्माद्विघ्नो विनश्यति ॥ ततः संतर्पयेद्विप्रान्पायसैर्मोदकैर्घृतैः । अपूपैः शर्करायुक्तैर्दक्षिणाभिर्विशेषतः ॥ एवं कृते विधाने तु मृत्युस्तुष्यति पूजितः । निष्प्रत्यूहो भवेन्नूनं यजमानो नराधिपेति । अत्र बहुषु वचनेषूक्तत्वान्माघे महिष्याः श्रावणे वडवायाश्च प्रसवो दुष्टः । पौषे मानुष्याः प्रथम एव प्रसवो दुष्टः । श्रावणेतरमासेष्वपि वडवाप्रसवो दिवा चेद्दुष्टः । सिंधूक्तवचनद्वये निषेधात् । श्रावणांतर्गते दिवसे वडवाप्रसवश्चेद्विशेषतो दुष्टः । माघे महिषीप्रसवोऽपि बुधे चेत्तथा । गर्गोक्तौ गार्ग्यपरिशिष्टोक्तौ च द्वयोरपि मृत्युफलश्रवणात् । माघेतरमासेषु बुधे महिषीप्रसवस्य दुष्टत्वे तु न मानं । सिंहेऽर्के गोप्रसवोऽपि विशेषतो दुष्टः । सर्वत्र मृत्युफलश्रवणात् । अत्राऽयं निर्गलितोऽर्थः । सिंहेऽर्के गोः माघस्थबुधे महिष्याः श्रावणस्थदिनेऽश्विन्याश्च प्रसवो विशेषतो दुष्टः । बुधरहिते माघे महिष्याः श्रावणे रात्रौ तदितरमासे दिवा चाऽश्विन्याः प्रसवः पौषे मानुष्याः प्रथमप्रसवश्चाऽल्पदोषः) इति पौषे स्त्रीप्रथमप्रसवादिशांतिः॥

॥ अथ प्रयोगः । कर्ता दशाहोत्तरं शुभदिने स्नात्वा कुलदेवतामभ्यर्च्य आचमनादिदेशकालस्मरणांते मम पत्न्याः पौषे प्रथमप्रसूतिसूचितसर्वारिष्टपरिहारद्वारा० सग्रहमखां शौनकोक्तां शांतिं करिष्ये इति संकल्प्य (गवादिशांतौ तु सिंहस्थे रवौ गोप्रसूतिसू० । माघे महिषीप्रसूति० । श्रावणे वडवाप्रसूति० इत्यूहः) गणेशपूजनस्वस्तिवाचनादिऋत्विग्वरणांतं कुर्यात् । अत्र ऋत्विजोऽष्टौ चत्वारो वा । तत आचार्यः प्रादेशकरणांते गृहस्यैशानभागे महीद्यौरिति भूमिं स्पृष्ट्वा ओषधयःसमिति व्रीहिराशिं कृत्वा आकलशेष्विति सौवर्णं राजतं

ताम्रमयं वा कलशं संस्थाप्य इमंमइति तीर्थोदकेनापूर्य गंधादिप्रक्षेपांते रुवतिभीमइति पंचत्वचः याओषधीरिति सर्वौषधीः स्योनेति सप्तमृदश्च प्रक्षिप्य युवासुवासाइति वस्त्रयुग्मेनावेष्ट्य पूर्णपात्रे सौवर्णौ राजतौ ताम्रमयौ वा रुद्रसूर्यौ कद्रुद्राय कण्वो रुद्रो० । आकृष्णेन हिरण्य० । इतिमंत्राभ्यामावाह्य पूजयेत् । तत एकऋत्विक् होमसमाप्त्यंतं रुद्रसूक्तान्यपरश्च सौरमंत्रान्जपेत् । एषामृष्यादि वैधृत्यादिशांतौ द्रष्टव्यं । यद्वा तत्तन्मूलमंत्रजपः कार्यः । ततोऽग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहादिकीर्तनांते रुद्रं सूर्यं च प्रधानदेवते तिलाज्यचरुभिः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरशतसंख्याहुतिभिः । २८ वा । शेषेणेत्यादिप्रणीतास्थापनांते तूष्णीं निर्वापप्रोक्षणे कृत्वा आज्यसंस्कारादिग्रहादिहोमांते पूजामंत्राभ्यां तिलाज्यचरुभिः प्रधानहोमं कुर्यात् । ततः स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमांते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संस्रावहोमादिशेषं समाप्य स्थापितकलशोदकेन सकुटुंबं यजमानं समुद्रज्येष्ठादिमंत्रैः सुरास्त्वामित्यादिभिश्चाभिषिंचेत् । ततो यजमानो विभूतिं धृत्वा रुद्रसूर्यादीनामुत्तरपूजां विधाय तेभ्यो दक्षिणां समर्प्याचार्यं संपूज्य तस्मै यथाशक्ति सुवर्णं दत्वा (गवादिप्रसवे तु प्रसूतां गां महिषीं वडवां वा दत्वा) ऋत्विग्भ्यो दक्षिणामाचार्याय विसर्जितदेवतापीठं च दत्वाऽष्टशतं शक्त्या वा विप्रान्संभोज्य भूयसीं दत्वाऽऽशिषो गृहीत्वा कर्म समापयेत् । अत्र यद्यपि सिंधूक्तवाक्ये नार्या दानं प्रतीयते तथापि शौनकीये तस्य पर्युदासात्तदकृत्वा तत्स्थाने यथाशक्ति सुवर्णमाचार्याय देयं । सिंधौ तस्या उपादानं तु निषिद्धताकथनमात्रार्थमिति बोध्यं । तथाच गवादिप्रसवे शांतिदानयोः समुच्चयाऽशक्तौ सिंधूक्तवचोऽनुरोधेन तासां दानमात्रं कार्यं । गोप्रसूतौ शौनकनारदोक्तयोरन्यतरा शांतिः कार्या । निमित्ते विशेषाऽभावात् । माघस्थबुधे महिष्याः श्रावणस्थदिने वडवायाश्च प्रसूतेस्तु विशेषतो दुष्टत्वात्तासां त्यागं विवासं दानं वा कृत्वा नारदोक्तां शांतिं कुर्यात् । तत्र प्रयोगः । आचमनादिदेशकाल-

स्मरणांते मम माघांतर्गतबुधे महिषीप्रसवसूचित० सग्रहमखां नारदोक्तां शांतिं० । (श्रावणे दिवा वडवाप्रसव० इत्यन्यत्र संकल्पः) गणेशपूजादिकऋत्विग्वरणांतं कुर्यात् । आचार्यवरणमैच्छिकं । ततः प्रादेशांतेऽग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहादिकीर्तनांते अस्यवामस्येतिसूक्तमंत्रदेवताः विष्णुं च घृताक्ततिलैः अष्टोत्तरसहस्रसं० । १०८ वा । मृत्युंजयं रुद्रं घृताक्ततिलैः अयुतसंख्या० । शेषेणेत्यादि ग्रहादिहोमांते अस्यवामस्येतिसूक्तमंत्रैस्तद्विष्णोरित्यनेन च १००८।१०८ वा । त्र्यंबकमितिमंत्रेण चाऽयुतं घृताक्ततिलहोमं कृत्वा स्विष्टकृदादिहोमशेषे समाप्ते श्रीसूक्तेन शांतिसूक्तेन च स्नात्वा ग्रहादीनामुत्तरपूजां विधाय ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दत्वा विसर्जितदेवतापीठं सोपस्करमाचार्यस्य तदभावेऽन्यस्य वा हस्ते प्रतिपाद्य विप्रान्संभोज्य भूयसीं दत्वाऽऽशिषो गृहीत्वा कर्म समापयेत् । अत्र त्यागादेर्होमस्य च समुच्चयाऽशक्तावन्यतरत्कार्यं । गर्गवाक्ये त्यागादीनां वचनांतरे होमस्य चेति वाक्यद्वयेन पृथग्विधानात् । ग्रामे स्वगृहे वा रात्रेर्मध्यभागे निशीथे वा गोः क्रंदने इयमेव शांतिः कार्या । नाऽत्र त्यागादि । अल्पशक्तस्तु गवादिप्रसवे विधानमालोक्तां शांतिं कृत्वा शिशुं दद्यात् । तत्र प्रयोगः । कृष्णपक्षे षष्ठ्यादिपंचतिथिषु शांतिकयोग्यकाले प्राग्वत् संकल्पादि कुर्यात् । आचार्यः प्रादेशांते स्थंडिलात्पूर्वे कुंभे लोहमयमहिषारूढं हैमं यमिन्या सहितं यमं यमायसोममित्यावाह्य संपूज्याऽग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्याऽन्वादध्यात् । ग्रहादिकीर्तनांते यमिन्या सहितं यमं प्रधानदेवं दूर्वातिलाज्यैः प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरशतसं० । रुद्रं प्रधा० घृताक्तपायसेन अष्टोत्तरशतसं० (यद्वा यमिन्या सहितं यमं दूर्वासमित्तिलाज्यघृताक्तपायसैः प्रतिद्रव्यं १०८) शेषेणेत्यादिप्रायश्चित्तहोमांते बलिदानपूर्णाहुतिपूर्वकं संस्रावहोमादिशेषं समाप्य कलशोदकेन राक्षोघ्नसूक्तैः शंनइंद्राग्नीसूक्तेन ग्रहादिमंत्रैश्च निर्गुंडीपल्लवैर्यजमानमभिषिंचेत् । ततः कर्ता देवतोत्तरपूजां विधाय दक्षिणादानांते विसर्जित-

प्रतिमादानमाचार्याय कुर्यात् । तत्र मंत्रः । सदक्षिणंश्राद्धदेवंयमिन्यासहितंयमं । सोपस्करंगृहाणत्वंममविघ्नहरोभव ॥ ततः प्रसूतं शिशुं सदक्षिणं विप्राय दत्वा त्र्यवरान्ब्राह्मणान्पायसादिभिः संभोज्य दक्षिणाभिर्विशेषतः संतोष्य कर्म समापयेत् । इति पौषे स्त्रीप्रथमप्रसवादिशांतिप्रयोगः ॥

अथ बालरक्षा । मदनरत्ने क्रियाकालगुणोत्तरे । प्रथमेऽहनि गृह्णाति बालकं गंधिनी [पापिनी] ग्रही । तया गृहीतमात्रस्य चेष्टितान्युपलक्षयेत् ॥ “ शां० सा० ग्रीवायां पृष्ठभागे च ललाटे श्रवणे मुखे । उद्वेजयति गात्राणि आहारं च न गृह्णते ॥ ” गात्रोद्वेगो निराहारो लाला ग्रीवानिवर्तनं ॥ लिंपेत धातकीलोध्रमंजिष्ठातालचंदनैः । धूपयेन्महिषाक्षेण ततो मुंचति सा ग्रही ॥ (महिषाक्षो गुग्गुलुः) “ शां० म० लेपनधूपने बालस्य । शां० सा० भोगं दद्यात्तु मातॄणां सर्वकालं विचक्षणः । गंधं माल्यं च कृसरं सुरा मांसं यथेच्छया ॥ भोगो बलिः । सर्वकालं संध्यात्रयं । निमित्तानंतरं चेति मदनरत्ने ” बलिस्तत्रैव । मत्स्यमांससुराभक्ष्यगंधाऽसृग्धूपदीपकैः । मंत्रस्तु प्रयोगसारे । ॐनमश्चामुंडे भगवति विद्युज्जिह्वे हांहां हींहीं अपसरंतु दुष्टग्रहा हुं तद्यथा गच्छंतु याताऽन्यतः स्थाने रुद्रो ज्ञापयति स्वाहा विद्युजिह्वे हां हीं हूं हूं मुंचमुंचस्वाहा । बालग्रहाणां विधेयं शस्ता बलिनिवेदने । नारायणीयेऽन्यो मंत्रः । कामुंडे यवश्वीकंडिचे ॐभगवति हिहि हुहु रक्षां कुरु कुरु बलिं गृहाण गृहाण फट् ठठेति । बालग्रहेषु सर्वत्र बलिमंत्रस्त्वयं स्मृतः । “ शां० म० बलिश्च रवेरुदयेऽस्ते दिनार्धे वा देयः ” बलिस्थानानि प्रयोगसारे । कदंबश्च करंजश्च बिभीतो निंब एव च । अश्वत्थोदुंबरौ चैव श्लेष्मातकवटौ तथा ॥ मातृवृक्षाः क्रमेणोक्ताः पूर्वादीशांतदिग्गताः । तेषामेकं समाश्रित्य बलिं दद्याद्यथोदितं ॥ प्रतिस्थूलं [कूलं] प्रत्युदकं प्रतिवृक्षमथापि वा । “शां०म० स्थूलं तटं । शां०सा० स्थूलमुच्चदेशः” अत्राज्ञायामनुक्तायां प्राक्प्रोक्ताशानुसारतः ॥ यत्र वा रोचते तत्र मातॄणां बलिमाहरेत् ।

कृत्वा नीराजनांतं बलिमिति विधिवद्बालमाहूय तत्र संपृश्याद्भिः समंत्रं शिरसि सकुसुमैरक्षतैर्भ्रामयित्वा । क्षिप्त्वाऽग्रे देवताया विधिवदुपहितैस्तत्र गीतैः सुमंत्रैः कुर्याद्रक्षां समीक्ष्य क्षणमिव विलयं याति दुष्टग्रहार्तिः ॥ नीराजनमंत्रस्तु नारायणीये । ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च स्कंदो वैश्रवणस्तथा । रक्षंतु त्वरितं बालं मुंच मुंच कुमारकं ॥ "शां० म० कालगुणोत्तरे । पलाशाऽश्वत्थकापित्थबिल्वोदुंबरपल्लवाः । पंचभंगाः स्मृता ह्येते बालानां हितकारकाः ॥ स्नापितं धूपितं बालं ततो मुंचति सा ग्रही । प्रयोगसारेऽपि । पलाशोदुंबराश्वत्थबिल्वन्यग्रोधपल्लवाः । कथितेन कषायेण परिषिंचेत्प्रशांतये ॥ परिषिंचेत्स्नापयेदिति मदनः । अत्र मंत्रः । ॐ नमश्चामुंडेइत्यादिर्बलिदाने पूर्वमुक्तः । रक्षामंत्रः प्रयोगसारे । रक्ष रक्ष महादेव नीलग्रीव जटाधर । ग्रहैस्तु सहितो रक्ष मुंच मुंच कुमारकं ॥ अमुं मंत्रं भूर्जपत्रे विलिख्य तत्पत्रं भुजे बध्नीयादिति मदनः । बालकशिखास्पर्शपूर्वकं जपे मंत्र उक्तः प्रयोगसारे । ॐ सर्वामातर इमं ग्रहं संहरंतु हुं रोदय रोदय स्फोटय २ स्वाहा २ गर्ज २ सर २ गृह्ण २ आमर्दय २ हिम २ हन २ एवं सिद्धिं रुद्रो ज्ञापयाति स्वाहा । अत्र होमोपि प्रयोगसारे । ॐ कूष्मांडि भगवति सुरागिणि सुमुंडिते मुंच मुंच दह २ पच २ सर २ गच्छ २ स्वाहा । कृत्वा चतुष्पथे कुंडं मंत्रेणानेन मंत्रवित् । त्रिरात्रं पंचरात्रं वा सहस्रं जुहुयात्तिलैः ॥ यांति दुष्टग्रहाः शांतिं बलिना चाऽनुमोदिताः । बालरोदनपरिहारार्थं यंत्रमुक्तं प्रयोगसारे । षडस्रमध्ये ह्रींकारं तन्मध्ये शिशोर्नाम विलिख्य षट्सु अस्रेषु ॐलुलुवेस्वाहेतिमंत्रस्य षडक्षराणि विलिख्य तद्बहिर्नेमिवद्वृत्तद्वयं विलिख्य तद्बहिरधोमुखैरर्धचंद्रैरावेष्ट्य पंचोपचारैः संपूज्य बालहस्ते बध्नीयादिति । अथ बालग्रहस्तवः प्रयोगसारे । प्रणम्य शिरसा शांतं गणेशानं तमीश्वरं । बालग्रहस्तवं वक्ष्ये समस्ताभ्युदयप्रदं ॥ तपसा यशसा दीप्त्या वपुषा विक्रमेण च । निर्दिष्टो यः सदा स्कंदः स नो देवः प्रसीदतु ॥ रक्तमाल्यांबरधरो रक्तगंधानुलेपनः । रक्ता-

SRI ... VEDA MAHA PATHASALA BANGALORE CITY

दित्योज्ज्वलः शांतः स नो देवः प्रसीदतु ॥ यो नंदनः पशुपतेर्मातॄणां पावकस्य च। गंगोमाकृत्तिकानां च स नो देवः० ॥ देवसेनापरिवृतो देवसेनाऽर्चितः सदा। देवसेनापतिः श्रीमान् स नो दे० ॥ शक्तः शक्तिधरापूरः कुमारः शिखिवाहनः। सुरारिहा महासेनः स नो दे० ॥ प्रकृत्या सुंदरो दांतो दिव्यैश्वर्यो दयान्वितः। नानाविनोदसंपन्नः स नो दे० ॥ प्रबोधा सुप्रबोधा च बोधना सुप्रबोधना। प्रबुद्धा च प्रबोधा च सुप्रीता सुमनास्तथा ॥ मनोन्मनीति विख्याता योगिन्यः पांतु बालकं। सुव्रता रुक्मिणी चैव मंदवेगा विभीषणा ॥ विद्युज्जिव्हा महानासा शतानंदा तथा परा। बालदा प्रमदा चेति योगिन्यः पांतु बालकं ॥ हरिणी चाथ वाराही वानरी क्रोष्टुकी तथा। कुबेरी कोटराक्षी च कुंभकर्णा च चंडिनी ॥ बलाह्विकारिणी चेति योगिन्यः ०। शुद्धा विशुद्धा श्रद्धा च योगसिद्धा मितंवदा ॥ सुभगा शुभदा गौरी बला विकारिणीति च। नानाविज्ञानविख्याता योगिन्यः० ॥ लंबा प्रलंबा च तथा लंबकर्णा च लंबिका। ज्वाला कराली कालिंदी कालिकेति यथोदिताः ॥ स्वच्छंदाचारसंपन्ना योगिन्यः ०। प्रणीता सुप्रणीता च मालिनी विश्वमालिनी ॥ विमला कमला माली लोला रौद्री च विश्रुता। विचरंत्यो यथाकामं योगिन्यः ० ॥ वायुवेगा महावेगा सुवेगा वेगवाहिनी। शशिनी हंसिनी हृष्टिः पुष्टिः पौष्टिकसिद्धिदा ॥ दिव्यानुभावा वाहिन्यो योगिन्यः० । भ्रमिणी भामिनी नित्या निर्भिन्ना सुभगा गुहा ॥ क्लेदिनी द्राविणी वामा योगिन्यः० । रुद्रशक्तिविनिष्क्रांतमेकाशीतिक्रमोदितं ॥ योगिनीवृंदमेतद्धि सिद्धविद्याधरार्चितं । स्कंदग्रहाधिदेवं तद्बालकं पातु सर्वदा ॥ शकुनी रेवती देवी शिखा च मुखचंडिका । प्रलंबा पूतनाख्या च कटपूतनिका पुनः ॥ विजया गोमुखी धूम्रा मुंडमाला तथा परा । अधोलंबा च पाशा च कुमुदाऽप्यथ चांऽबिका ॥ मानिनी चैककाली च देवी प्रेतमुखी तथा।

SGDF

त्रिवासरं । पश्चिमां दिशमाश्रित्य ग्रामाद्धन्वंतरं रवे ॥ इति पंचमदिवसादिपीडाशमनविधानं ॥ ॥ स्कंद उवाच । अथ षष्ठे दिने मासे वर्षे चापि दिवाकर । रेवती नाम देव्यत्र शिशुं गृह्णात्यसंशयं॥ आदौ तु जायते पीडा व्रणानां शिशुमूर्धनि । ज्वरस्तु मुखशोषोऽपि तृषा समभिजायते ॥ प्रकंपंतेच गात्राणि रुदंति च पुनः पुनः । तत्रः शांतिं प्रवक्ष्यामि शृणु सूर्य समाहितः ॥ पूर्ववत्पुत्तलीं कृत्वा शरावे संनिवेशयेत् । गंगातोयेन संस्नाप्य शुक्लसूत्रेण वेष्टितां ॥ शुक्लवस्त्रेण संवीतां शुक्लमाल्यानुलेपनां । शुक्लधूपोऽत्र निर्दिष्टो बिल्वपत्रैः सहाऽनघ ॥ आज्येनाक्तास्तु विश्वात्मन् दीपाः पंच प्रकीर्तिताः । तावंतो मुष्टिका ज्ञेयाः पोलिकाभिः समन्विताः ॥ प्रसृतित्रयमात्राणां व्रीहीणामोदनं स्मृतं । दध्ना सह गुडेनाक्तं बलिं कुर्यात्प्रयत्नतः ॥ ध्वजैश्च पंचभिर्युक्तं बलिमेतं समर्पयेत् । वक्ष्यमाणेन मंत्रेण प्रक्षिपेच्च समाहितः ॥ मंत्रस्तु । राक्षसि त्वं महाभागे बालं मुंच शुभानने । क्षेमं कुरु जगत्यस्मिन् शोभना भव रेवति ॥ इतिमंत्रेण संमंत्र्य प्रदोषे बलिमाहरेत् । संस्नाप्य बालकं पंचपल्लवैः सुसमाहितः ॥ नगरादुत्तरे देशे रेवत्यै बलिमाहरेत् । एवं प्रशांतिमायांति बालपीडाः प्रभाकर ॥ इति षष्ठदिनादिपीडाशमनविधानं ॥ ॥ स्कंद उवाच । सप्तमे दिवसे मासे वर्षे चैव दिवाकर । शकुनिर्नाम देव्यत्र बालं गृह्णाति दारुणा ॥ ज्वरस्तु प्रथमं तावच्छिरोरोगस्ततःपरं । प्रलापस्त्वतिसारश्च वांतिरात्यंतिकी भवेत् ॥ अक्ष्णोर्निमीलनं चापि गात्रकंपोऽभिजायते । तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि शकुनिप्रीतिवर्धनीं ॥ रक्तचंदनलिप्तांगीं पूर्ववत्पुत्तलीं कृतां । यथाकालोद्भवैः पुष्पैः पूजयेद्यत्नतः सुधीः ॥ धूपस्तु गुग्गुलुः श्रेयान्दीपाः पंच प्रकीर्तिताः । पोलिका मुष्टिकाः पंच ध्वजाः पंच सुशोभनाः ॥ नैवेद्यमोदनं सर्पिःसहितं प्रसृतेर्मितं । तंडुलानां सुरश्रेष्ठ मंत्रपूतं प्रकल्पयेत् ॥ मंत्रः। ॐनमः पद्मपत्राक्षि विशालवदने शिवे । संगृह्य बलिमेतं त्वं बालं मुंच सुशोभने ॥ इत्युच्चार्य ततो धीमान् बलिं निशि

VEDA MAHA PATHASALA
BANGALORE CITY
D 1728

समाहरेत् । दक्षिणां दिशमाश्रित्य विदध्यात्पल्लवक्रियां ॥ एवं कृते विधाने तु त्रिरात्रं सुरसत्तम । व्याधिमुक्तो भवेद्बालो नात्र कार्या विचारणा ॥ इति सप्तमदिनादिपीडाशमनविधानं ॥ ॥ स्कंद उवाच । अष्टमे दिवसे मासे वर्षे देवी पिशाचिका । पीडयत्येव बालानि ज्वरच्छर्दिशिरोर्तिभिः ॥ नेत्रपीडाऽगसंकोचो ह्रद्रोगश्चाभिजायते । शृणु तस्य प्रतीकारं येन तुष्येत्पिशाचिका ॥ प्रकुर्याच्च त्रिरात्रेण शांतिं बालार्तिहारिणीं । पूर्ववत्पुत्तलीं कृत्वा शरावे संनिवेशयेत् ॥ पंचामृतैस्तु संस्नाप्य देवीं तां शिशुना सह । चंदनेनानुलिप्तांगीं श्वेतपुष्पैः प्रपूजयेत् ॥ ध्वजाः सप्त समाख्यातास्तावत्यः पोलिकाः स्मृताः । मुष्टिकाश्चापि विज्ञेया हरिद्राक्ताः शुभाः स्मृताः ॥ पीतवर्णेन वस्त्रेण सूत्रेणाऽपि सुसंस्कृताः । विजयाचूर्णधूपोऽत्र घृताक्तः संप्रकीर्तितः ॥ दीपाः सप्त घृतेनैव पूरयित्वा नियोजयेत् । प्रसृतित्रयभक्तस्य घृताक्तस्य विशेषतः ॥ नैवेद्यं कल्पयेद्धीमान्देव्यै भक्त्या न संशयः । तांबूलं च सकर्पूरं भक्त्याऽभ्याशे निधीयते ॥(अभ्याशे समीपे) शक्त्या च दक्षिणा तत्र देवताप्रीतये रवे । वक्ष्यमाणेन मंत्रेण सर्वमेव विधीयते ॥ मंत्रः । ॐनमः सर्वभूतेशि शोभने त्वं पिशाचिके । बलिं चैतमुरीकृत्य त्वरितं मुंच बालकं ॥ यथा पूर्वं तथा कार्या पंचपल्लववत्क्रिया । त्रिरात्रं रजनीवक्त्रे पूर्वे ग्रामाद्बहिः क्षिपेत् ॥ एवं कृते विधाने तु रोगशांतिः प्रजायते । इत्यष्टमदिवसादिपीडाशमनविधानं ॥ ॥ स्कंद उवाच । नवमे दिवसे मासे वर्षे चैव प्रभाकर । देवता पाशिनी नाम बालार्तिं कुरुते भृशं ॥ तत्र चिह्नं प्रवक्ष्यामि समासेन दिवाकर । ज्वरश्छर्दिर्गले पीडा संकोचो नेत्रयोस्तथा ॥ तर्जनीमध्ययोर्योगमग्राभ्यां कुरुते भृशं । अन्नत्यागेन संतोषो मुखे गंधोऽभिजायते ॥ तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि पाशिनीप्रीतये रवे । पूर्ववत्पुत्तलीं कृत्वा शरावे संनिवेशयेत् ॥ शुक्लसूत्रेण संवीतां शुक्लवस्त्रेण वेष्टितां । पूजयेच्छुक्लपुष्पैस्तु मंदाराद्यैः सुगंधिभिः ॥ गंधार्थं घनसारेण युक्तं चंदनमर्पयेत् । दशांगो धूपने धूपस्ततो दीपान्प्र-

कल्पयेत् ॥ नव वा सप्त वाऽपूपान्पोलिका वा नवोत्तमाः । उत्तमा अंगारपका अदग्धा इत्यर्थः । तावंतो मुष्टिका देया ध्वजाश्चैव तथैव च ॥ नवप्रसृतिमानेन तंडुलौदनमुत्तमं । दध्ना क्षीरेण चाभ्युक्ष्य नैवेद्यं परिकल्पयेत् ॥ मध्यरात्रत्रये ग्रामात्पश्चिमे प्रक्षिपेद्बलिं । मंत्रेणाऽनेन पाशिन्यै मंत्रोच्चारणपूर्वकं ॥ मंत्रः । ॐनमः पाशहस्तायै रुद्रदत्तवरे शुभे । गृहाणेमं बलिं दत्तं बालकं मुंच रोगतः ॥ एतावता विधानेन रोगमुक्तो भवेच्छिशुः । पंचानां पल्लवानां तु पूर्ववत्क्रियते क्रिया ॥ इति नवमदिनादिपीडाशमनविधानं ॥ ॥ स्कंद उवाच । दशमे दिवसे मासे वर्षे चैव दिवाकर । शक्तिरत्र महामारी राक्षसी घोररूपिणी ॥ मृत्युकल्पं ज्वरं शूलं विदधाति दिवानिशं । विष्टंभं कुरुतेऽत्यर्थं हिक्कां कासमतिक्षयं ॥ तस्य शांतिं प्रवक्ष्यामि बालानां हितकाम्यया । पूर्ववत्पुत्तलीं कृत्वा शरावे संनिवेशयेत् ॥ स्नापयेत्सरितो वार्भिश्चंदनेनानुलेपयेत् । पीतवस्त्रेण संवीतां पुष्पमालोपशोभितां ॥ दशांगं धूपने धूपं महामायै प्रकल्पयेत् । दीपास्तु पंच विज्ञेयास्तावंतः क्षीरषष्टिकाः ॥ मुष्टिकाः पंच वै शस्ता ध्वजाः पंच सुशोभनाः । संस्कृतं सर्पिषा भक्तं तंडुलानां च पुष्कलं ॥ नैवेद्यार्थे न्यसेत्तत्र शरावे सुमनोहरं । तांबूलसहितं भानो दक्षिणासहितं तथा ॥ दक्षिणार्थे नवं वस्त्रं रजतं शक्तितोऽपि वा । पल्लवैः पंचभिर्युक्तं बलिं सर्वं समर्पयेत् ॥ मध्यरात्राद्धस्तात्तं बलिं कुर्याद्दिनत्रयं । दक्षिणां दिशमाश्रित्य प्रक्षिपेन्नगराद्बहिः ॥ मंत्रेणानेन मार्तंड वक्ष्यमाणेन ते मया । मंत्रः । ॐ नमो रक्तवर्णाक्षि रक्तपद्मनिभानने । रक्तोष्ठे रक्तदशने महामारि महाभये ॥ महाबले महाकाये महाभयनिवारिके । अनेन बलिदानेन तुष्टा भव सुशोभने ॥ व्याधिना पीडितं बालं रक्ष त्वं परमेश्वरि । इमं मंत्रं समुच्चार्य सर्वं बलिमुपाहरेत् ॥ क्षेमाय बालकानां हि नात्र कार्या विचारणा ॥ इति दशमदिनादिपीडाशमनविधानं ॥ ॥ स्कंद उवाच । एकादशे दिने मासे वर्षे चापि दिवाकर । कालिका नाम देव्यत्र तत्पीडा

SGDF

शां० जायते शिशोः ॥ ज्वरस्तु प्रथमं तावद्धृद्रोगस्तदनंतरं । मुखशोषो महाग्लानिस्ततः स्याच्चित्तविभ्रमः ॥ तुदंति सर्वगात्राणि वेपंते च पुनः- क०
॥९५॥ पुनः । अवस्था मृत्युकल्पा स्यात्कालिकाकोपसंभवा ॥ तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि बालानां हितकाम्यया । पूर्ववत्पुत्तलीं कृत्वा शरावे संनिवे-
शयेत् ॥ गंगातोयेन संस्नाप्य चंदनेनानुलेपयेत् । करवीरस्य पुष्पैश्च पूजयेद्बर्बरीदलैः ॥ धूपयेत्पुत्रकेशैश्च सर्पनिर्मोकसर्षपैः । वचालशुन-
फेनैश्च घृतयुक्तैः ससर्जकैः । दीपैस्तु पंचभिः सूर्य तैस्तु नीराजयेच्च तां ॥ नैवेद्यं पायसं क्षीरषष्टिकास्तिलमोदकाः ॥ अपूपा मुष्टिकाः पोलीः
पंच पंच प्रकल्पयेत् । ध्वजाश्च पंच विज्ञेयाः शरावे सर्वमेव तत् ॥ निवेश्य सकलं देव्यै कालिकायै निवेदयेत् । मंत्रेणानेन सप्ताश्च वक्ष्य-
माणेन ते मया ॥ मंत्रः । ॐनमो घोररूपायै घोरायै घोरदर्शने । त्राहि सर्व जगद्धात्रि बालं मुंच बलिप्रिये ॥ एवंविधं विधिं कुर्यात्पूर्वव-
त्पल्लवक्रियां । एवं कृते विधाने तु रोगमुक्तिर्भवेच्छिशोः ॥ बलिप्रदोषसमये ग्रामाद्दक्षिणतो बहिः । निधेयो मंत्रमुच्चार्य नरेणैव सहेतिना ॥
(सहेतिना सशस्त्रेण) इत्येकादशदिनादिपीडाशमनविधानं ॥ ॥ स्कंद उवाच । द्वादशे दिवसे मासे वर्षे चैव दिवाकर । भामिनी
नाम देव्यत्र पीडयत्यनिशं शिशुं ॥ आदौ ज्वरं प्रकुर्याच्च त्हृद्रोगं तदनंतरं । कासं श्वासमतीसारं प्रलापं जृंभणं तथा ॥ कंपंते सर्वगात्राणि
तथा जाड्यं च नेत्रयोः । इत्थं नानाप्रकारैश्च शिशूनां जायते गदः ॥ तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि बालानां हितकारिणीं । पूर्ववत्पुत्तलीं कृत्वा
शरावे संनिवेशयेत् ॥ गंधपुष्पाक्षता धूपदीपाश्च विविधा मताः । नैवेद्यं विविधं चात्र भामिन्यै परिकल्पयेत् ॥ वस्त्रं सूत्रं ध्वजांश्छत्रमोदनं
पायसान्वितं । अपूपैः पायसैः क्षीरषष्टिकाभिश्च संयुतं ॥ नैवेद्यं कल्पयेद्भक्त्या संध्याकाले निशामुखे । ग्रामादुत्तरतो देशे बलिं दद्यान्न संशयः ॥ ॥९५॥
इत्थं पंचदिनेष्वेव कर्तव्यं रोगमुक्तये । मंत्रेणानेन सप्ताश्च मंत्रयेत्सर्वतो बलिं ॥ बलिं गृहाण बालस्य व्याधीन्संहर संहर । पंचवक्त्रप्रसा-

देन प्रसन्ना भव भामिनि ॥ एवं कृते विधाने तु बालकः क्षेममाप्नुयात् । इत्थं ते कथितं सूर्य शांतिकृल्लुब्धजातकं ॥ सूर्य उवाच । येन पापेन बालानामज्ञानानां गदो भवेत् । तत्सर्वं पूर्वमेवेत्थमुक्तवानसि षण्मुख ॥ इति द्वादशदिनमासाब्देषु स्कांदोक्तं शिशुपीडाशमनविधानं ॥ मदनरत्ने रावणसूनुकृते कौमारतंत्रे दिनमासवर्षग्रहहराणि । संभेदकूलद्वयमृत्तिकाभ्यां मूर्तिं विधायैककरप्रमाणां । त्रिलोचनां शूलकपालपाणिं जटाधरां रुद्रतनुं दधानां ॥ भुजंगभूषां भसितोज्ज्वलांगीमंगीकृताऽशेषललामलीलां । (संभेदः संगमः । कूलं तीरं) अत्र मूर्तौ समावाह्य रुद्रं सर्वग्रहाधिपं । स्कंदादिपूतनायुक्तं पूजयेच्चंदनादिभिः ॥ विरच्य तंडुलैश्चूर्णैश्चतुरस्रं करद्वयं । तत्र संस्थाप्य पूर्वस्यां तां तदर्चाविधिं चरेत् ॥ तत्तन्मंत्रैर्विचित्रैश्च नानोपकरणादिभिः । ततः सोपस्करां तां तु निक्षिपेच्च चतुष्पथे ॥ कार्पासास्थिमयूरपिच्छबृहतीनिर्माल्यपिंडातकत्वङ्मांसीविषदंशविट्तुषवचाकेशाऽहिनिर्मोककैः । नागेंद्रद्विजाहिंगुश्रृंगमरिचैस्तुल्यैश्च धूपः कृतः स्कंदोन्मादपिशाचराक्षससुराऽऽवेशज्वरघ्नः स्मृतः ॥ रक्षामंत्र उक्तो हरिवंशे । नंदोऽकमेनमारोप्य भूरेणुं परिगृह्य च । शिरः प्रदक्षिणं कुर्वन्मंत्रमेनं जजाप सः ॥ विष्णुस्ते पूर्वतः पातु रुद्रो रक्षतु दक्षिणे । ब्रह्मा च पश्चिमे पायाच्चंद्रो रक्षत्वथोत्तरे ॥ उपरिष्टात्तथा सूर्यः पायाच्चाऽधश्च वासुकिः । तिर्यगूर्ध्वमधो वत्सं शिष्टं पातु समीरणः ॥ स्वस्तिं करोतु भगवान्पिनाकी वृषभध्वजः । गावो रक्षंतु सर्वत्र भूमिः पातु सदा शिखां ॥ एवमुच्चार्य नंदस्तु कृष्णं पस्पर्श सर्वतः । एष मंत्रो हि बालानां रक्षायै परिकीर्तित इति । प्रयोगपारिजाते तु । वासुदेवो जगन्नाथः पूतनांतकरो हरिः । रक्षंतु त्वरितं बालं मुंच मुंच कुमारकं ॥ कृष्ण कृष्ण शिशुं रक्ष मधुकैटभमर्दन । प्रातःसंगवमध्याह्नसायाह्नेषु च संध्ययोः ॥ महानिशि सदा रक्ष कंसादीनां निषूदन । यक्षोरगपिशाचांश्च ग्रहान्मातृग्रहानपि ॥ बालग्रहान्विशेषेण छिंधि छिंधि महाभयात् । त्राहि त्राहि हरे नित्यं त्वद्रक्षाभूषितं

SGDF

शिशुं ॥ इति भस्माऽभिमंत्र्यैवं भूषयेत्तेन भस्मना । शिरो ललाटाद्यंगेषु रक्षा कुर्याद्यथाविधि ॥ मंत्रसंरक्षणादेव शिशुः संवर्धतेऽन्वहं । इति बालरक्षा ॥ ॥ अथ बालग्रहशांतिप्रयोगः । कर्ता प्रदोषाद्युक्तकाले आचमनादिदेशकालस्मरणांते अस्य शिशोः शरीरे अमुकाख्यपूतनाग्रहणजन्यज्वरच्छर्दिकासश्वासमूर्छाग्रहणशूलाहिक्काऽङ्गसंकोचाऽऽकस्मिकभयप्रकंपाक्षिमीलनगात्रभंगमुखशोषदंतखादनतनुवैवर्ण्यशिरःस्फोटपुलकव्रणोद्गमत्द्दृद्रोगवैकल्याहारद्वेषदिवारात्रिरोदनाद्यनेकविधव्याधिपीडानां सद्योनिरासेन आरोग्यावाप्तिपूर्वकं क्षेमायुरभिवृद्धिद्वारा श्री० तत्कल्पोक्तविधिना शांतिं करिष्ये इति संकल्प्य (अत्राऽमुकपदस्थाने पूतनायाः दिनमासाब्दभेदानुसारेण तत्तन्नाम कीर्तयेत्) गणेशं संपूज्य पुण्याहवाचनं कृत्वा नदीतीरस्थमृदाद्युक्तद्रव्येण पुत्तलिकां विधाय नवे शरावे संस्थाप्य प्राणप्रतिष्ठांते ॐ नमो भक्तवत्सलेविमोचनिस्वाहेति मंत्रेण नाममंत्रेण वा षोडशोपचारैः पूजयेत् । तत्र वस्त्रगंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यादि तत्तदुक्तं ग्राह्यं । ततस्तस्याः पुरतो भक्तपोलिकामुष्टिकमत्स्यमांससुराद्युक्तद्रव्यात्मकं बलिं निधाय तत्रैव तत्तद्वर्णध्वजान्पिष्टदीपांश्च यथोक्तसंख्यया संस्थाप्य देव्यै निवेदयेत् । तत्र साधारणो मंत्रः । ॐ नमश्चामुंडे भगवतिविद्युज्जिह्वे हांहां हींहीं अपसरंतुदुष्टग्रहा हुं तद्यथागच्छंतु यातान्यतःस्थाने रुद्रोज्ञापयतिस्वाहा विद्युज्जिह्वे हांहीं हूंहूं मुंचमुंचस्वाहा । यत्र विशेषमंत्र उक्तस्तत्र सोऽपि ग्राह्यः । मंत्रांते अमुकाख्यपूतनायै सांगायै० अमुं सदीपं सर्वोपस्करयुतं बलिं समर्पयामि । भोभोः अ० पूतने इमं बलिं गृहाण ममास्य बालकस्य आयुःकर्त्री० । ततः कश्चिद्वटाम्रोदुंबराश्वत्थजंबूपल्लवानार्द्रान् कुसुमाक्षतानेकीकृत्य बालकांगेभ्यः समुत्तार्य शरावे निक्षिप्य बालं नीराजयेत् । मंत्रस्तु । ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च स्कंदो वैश्रवणस्तथा । रक्षंतु त्वरितं बालं मुंच मुंच कुमारकमिति । ततस्तत्सर्वमादाय सशस्त्रकंबलः ॐनमो भक्तवत्सले विमोचनिस्वाहेतिमंत्रमुच्चारयन्नप्रमत्तो ग्रामाद्बहिर्गत्वा चतुष्पथनदीतीरा

SGDF
Sri Gangadhar Digital Foundation

युक्तस्थले निक्षिपेत् । कर्ता च तं द्वारप्रदेशांतमनुव्रजन्सर्षपविकिरणं जलसेकं च कृत्वा भार्यापुत्राभ्यां सह हस्तपादं प्रक्षाल्य गृहं प्रविश्य ब्राह्मणैः शांतिं पाठयेत् । ततः पलाशोदुंबराश्वत्थबिल्ववटपल्लवकषायेण नमश्चामुंडे इत्यादिपूर्वोक्तमंत्रेण बालं संस्नाप्य गंधादिनाऽलंकृत्य धातकीलोध्रमंजिष्ठातालचंदनचूर्णेन तस्यांगान्यनुलिप्य गुग्गुलुधूपेन धूपयेत् । ततो भूर्जपत्रे रक्षरक्षमहादेव नीलग्रीवजटाधर । ग्रहैस्तुसहितोरक्ष मुंचमुंचकुमारकमितिमंत्रं लिखित्वा तत्पत्रं शिशोर्दक्षिणभुजे बध्वा तस्य शिखां स्पृशन्मंत्रं जपेत् । ॐ सर्वामातर इमं ग्रहं संहरंतु हुं रोदय रोदय स्फोटय २ स्वाहा गर्ज २ सर २ गृह्ण २ आमर्दय २ हिम २ हन २ एवंसिद्धिं रुद्रो ज्ञापयतिस्वाहा । ततः सति संभवे चतुष्पथे कुंडं स्थंडिलं वा कृत्वा ॐकूष्मांडि भगवति सुरागिणि सुमुंडिते मुंच २ दह २ पच २ सर २ गच्छ २ स्वाहेतिमंत्रेण सहस्रसंख्यया पूतनायै विधिवत्तिलहोमः कार्यः । ततो बालरोदनपरिहारार्थं भूर्जपत्रादौ षडस्रं तन्मध्ये ह्रींकारं तत्र शिशोर्नाम च लिखित्वा षट्सु कोणेषु क्रमेण आं लु लु वे स्वा हा इति षडक्षराणि तद्बाह्ये नेमिवद्वर्तुलद्वयं तद्बहिरधोमुखानर्धचंद्रांश्च विलिख्य पंचोपचारैः संपूज्य तद्यंत्रं बालहस्ते बध्नीयात् । ततः पूर्वोक्तं बालग्रहस्तवं पठित्वा हरिवंशोक्तेन पारिजातोक्तेन वा रक्षामंत्रेण विभूतिमभिमंत्र्य बालस्यांगे लेपयेत् । ततो ब्राह्मणेभ्यो दक्षिणां दत्वा भोजनं च संकल्प्य तान्प्रणम्याशिषो गृहीत्वा कर्मेश्वरायार्पयेत् । इति बालग्रहशांतिप्रयोगः॥ ॥अथ ज्वरोत्पत्तौ नक्षत्रशांतयः। तत्र मदनरत्ने हेमाद्रौ च आत्रेय उवाच। अथ नक्षत्रपरिघूनं वक्ष्ये । अश्विनी त्रितारा। स्त्री। अश्वमुखी। तिर्यङ्मुखी। पीतवर्णा। कांची वृक्षः । कनकपक्षी । लघुः । अश्विनौ देवते । देवगणः । योनिर्वाजी । अक्षरे अकारआकारौ । ऋतुगमनचौलश्राद्धवस्त्राभरणाऽन्नप्राशनभैषज्यबीजवापननालिकेरेक्षुस्थापनाश्वसंग्रहणादि कुर्यात्। पंचाशन्नाडिकांते चतस्रो विषनाड्यः । मकरमासे शून्यं । बुधवारे मृत्युयोगः । अर्क-

SGDF

वारे आनंदयोगः । केचित्कलहयोगमिच्छंति । भौमवारे सिद्धियोगः । मुद्गान्नभोजनं कृत्वा यात्रां गच्छेत् । आयुधश्रमं कुर्यात् । मध्याह्ने रक्तमेघोत्पत्तिश्चेत्पंचदिनेऽष्टदिने वा वृष्टिः स्यात् । तद्दिने कुजवारे विघ्नो ज्वरोत्पत्तिश्चेद्दशदिनानि पीडा । नीलोत्पलपुष्पैः पूजा । गुग्गुलुर्धूपः । क्षीरलड्डुकं नैवेद्यं । देवस्यत्वेति पूजामंत्रः । क्षीरवृक्षसमित्प्रधानद्रव्यं । गायत्र्याऽष्टशतं हुत्वा दध्योदनबलिं दद्यात् । एकादशदिनादारभ्य पंचविंशतिदिनांते सुखी स्यात् । संक्रमे मध्यमोऽर्घः ॥ १ ॥ भरणी त्रितारा । त्रिकोणाकृतिः । स्त्री । अधोमुखी । यमो देवता । उग्रा । मनुष्यगणः । गजयोनिः । आमलको वृक्षः । पक्षी कुक्कुटः । अक्षरे इकारईकारौ । श्राद्धं कुर्यात् । मध्याह्ने रक्तमेघोत्पत्तिश्चेत्षोडशदिने वृष्टिः स्यात् । कुजवारे विघ्नं । द्रव्यसंग्रहणं । बृहतीकारवेल्लिकास्थापनं कुर्यात् । चतुर्विंशतिनाड्यंते विषनाड्यः । फाल्गुनमासि शून्यं । बुधसप्तमीभ्यां सह विषयोगः । बुधवारे नाशयोगः । अर्कवारे यमघंटः । अंत्यांशे दिनमृत्युः । कर्कटचापलग्ने कुजांशके धान्यसंग्रहणं । तस्मिँल्लग्ने च कृषिं कुर्यात् । द्रव्यं न दद्यात् । ज्वरोत्पत्तिश्चेन्मृत्युः संदेहो वा । गुडापूपं नैवेद्यं । कृष्णसुरभिपुष्पं । महिषाक्षो धूपः । त्र्यंबकमिति पूजामंत्रः । घृतमधुतिला होमद्रव्यं । पंचदिनांते गायत्र्याऽष्टोत्तरशतं यमाय जुहुयात् । एकविंशतिदिनांते सुखी स्यात् । न शांतिश्चेन्मृत्युः । वृषभवृश्चिककन्यासु भद्रां नवमीं विना सोमांगारकबुधास्तेषामुदयवारेषु च भूमिदर्शनं । संक्रमेऽल्पोऽर्घः ॥ २ ॥ कृत्तिका षट्तारा । क्षुराकृतिः । अधोमुखी । अग्निर्देवता । मिश्रा । राक्षसगणः । पीतवर्णः । अजयोनिः । उदुंबरो वृक्षः । पक्षिणौ क्रौंचकाकौ । अक्षरे उकारऊकारौ । दधि प्राश्य यात्रां गच्छेत् । मुद्गान्नं श्यामं पीतं च दद्यात् । भूषणं दद्यात् । त्रिंशन्नाडिकांते विषनाडिका । कार्तिके मासि शून्यं । बुधवारे मृत्युयोगः । नालिकेरक्रमुकैलालवंगेक्षुस्थापनं कुर्यात् । ज्वरश्चेन्नवदिनानि पीडा । घृतौदनं

नैवेद्यं । यूथिकापुष्पपूजा । सर्पिर्धूपः । पुनंतुमांदेवजनाइति पूजामंत्रः । सावित्र्याऽष्टोत्तरशतं घृतं दध्योदनं च हुत्वा हुतशेषेण बलिं दद्यात् । पंचदिनादारभ्य एकविंशतिदिनांते सुखी स्यात् । संक्रमेऽल्पोऽर्घः ॥ ३ ॥ रोहिणी पंचतारा । त्रिकोणाकृतिः । स्त्री । ऊर्ध्वमुखी । प्रजापतिर्देवता । ध्रुवा । पीतवर्णा । मनुष्यगणः । सर्पयोनिः । जंबूवृक्षः । पक्षिणौ मयूरकुक्कुटौ । अक्षरे ऋकारॠकारौ । ऋतुगमनसीमंतनामकरणाऽन्नप्राशनचौलोपनयनविद्यारंभस्नानविवाहयज्ञवाहनवस्त्राभरणाऽभिषेकदेवतास्थापनसाधुकर्माणि कुर्यात् । चैत्रमासे शून्यं । चत्वारिंशन्नाडयंते विषघटिका । रिक्तापूर्णे विषयोगः । तृतीयया सहोग्रयोगः । गुरुवारे विषयोगः । शुक्रवारे मृत्युयोगः । मंदवारे सिद्धियोगः । स्थिरराश्यंशे विलग्नस्थेऽर्कजे धान्यसंग्रहं कुर्यात् । ज्वरश्चेद्दिनानि त्रीणि नव वा पीडा । क्षीरान्नं नैवेद्यं । कमलपुष्पपूजा । सरलो धूपः । नमोब्रह्मणइति पूजामंत्रः । घृतं सर्वधान्यानि च होमद्रव्यं । सावित्र्याऽष्टोत्तरशतं हुत्वा क्षीरान्नेन प्रजापतये बलिं दद्यात् । त्रिदिनादारभ्य नवदिनांते सुखी स्यात् । संक्रमेऽर्घवृद्धिः ॥४॥ मृगशिरस्त्रितारा । मृगशिरआकृतिः । नपुंसकं । सोमो देवता । मृदुः । देवगणः । योनिः सर्पिणी । खदिरो वृक्षः । मयूरः पक्षी । एकारोऽक्षरं । तिर्यङ्मुखी । मृगमांसभक्षणं कृत्वा यात्रां गच्छेत् । इंद्रचापं चेदष्टदिने वृष्टिः स्यात् । ऋतुगमनसीमंतनामकरणान्नप्राशनवेदोपक्रमयागविद्यारंभकर्णवेधस्नानविवाहबीजवापनाभिषेकवास्तुकर्मगोसंग्रहणानि श्राद्धं च कुर्यात् । चतुर्दशनाडिकांते विषघटिका । कार्तिकमासे शून्यं । गुरुवारे मरणयोगः । मृतिश्च । षष्ठ्या सहोग्रयोगः । रविवारे आनंदयोगः । चंद्रे सिद्धियोगः । चंद्रवारे चंद्रोदये वृषभलग्ने मध्यस्तंभस्थापनं कुर्यात् । घृतादिवृद्धिः स्यात् । अस्मिँल्लग्ने विवाहभूमौ मृत्संग्रहणं कुर्यात् । आत्मसाद्भवति । सस्यस्थापनं च कुर्यात् । ज्वरश्चेत्पंचदिनानि पीडा । पायसं नैवेद्यं । कुमुदोत्पलपुष्पपूजा ।

दशांगो धूपः । नवोनवइति पूजामंत्रः । मुद्गतिलपंचगव्यं होमद्रव्यं । सावित्र्याऽष्टोत्तरशतं हुत्वा मुद्गतिलैश्चंद्राय बलिं दद्यात् । पंचदिनादारभ्य नवदिनांते सुखी स्यात् । संक्रमे मध्यमोऽर्घः ॥ ५ ॥ आर्द्रा एकतारा । स्त्री । रुद्रो देवता । तीक्ष्णा । पीतवर्णा । ऊर्ध्वमुखी । मनुष्यगणः । श्वयोनिः । कृष्णखदिरो वृक्षः । पक्षी पिंगलः । ऐकारोऽक्षरं । असृजं पीत्वा यात्रां गच्छेत् । इंद्रचापश्चेद्वृष्टिर्नास्ति । मेषलग्ने मेघपरिवेषश्चेत्पंचादिने सप्तादिने वा वृष्टिः स्यात् । तत्कालकुजोदये वृषलग्ने द्रव्यसंग्रहणं विद्याकर्णवेधश्राद्धं च कुर्यात् । एकादशनाडिकांते विषघटिका । आषाढे मासि शून्यं । गुरुवारे मृत्युयोगः । सानंदार्केषु वरयोगः । द्वितीयांशे दिनमृत्युः । मंदवारे मंदोदये सेतुबंधनं । अर्ककुजवारे कर्कटलग्ने औषधसेवां कुर्यात् । अस्मिँल्लग्ने विद्यारंभश्च । ज्वरश्चेन्मृत्युः । दिनान्येकत्रिंशत्पीडा वा । सोह्लकं नैवेद्यं । धत्तूरपुष्पपूजा । अगुरुर्धूपः । नमःशंभवेइति पूजामंत्रः । मध्वाज्यं होमद्रव्यं । सावित्र्याऽष्टोत्तरशतं हुत्वा पायसान्नेन रुद्राय बलिं दद्यात् । पंचदिनादारभ्य दशदिनांते सुखी स्यात् । अथवा मृतिः । संक्रमे समोऽर्घः ॥ ६ ॥ पुनर्वसू षट्तारा । नावाकृतिः । अदितिर्देवता । चरा । देवगणः । मार्जारयोनिः । वेणुवृक्षः । वायसः पक्षी । अक्षरे ओंकारऔकारौ । पुमान् । तिर्यङ्मुखी । ऋतुगमनसीमंतनामकरणान्नप्राशनचौलोपनयनविद्यारंभसूतिकाभैषज्यवास्तुकर्मदेवताप्रतिष्ठावस्त्राभरणाभिषेकबीजवापनं यागादि च कुर्यात् । त्रिंशन्नाडिकांते विषनाडिका । मिथुनमासि शून्यं । गुरुवारे अमृतयोगः । अर्कवारेऽर्थसाधनयोगः । सिद्धिश्चेति केचित् । ज्वरश्चेत्सप्तदिनानि पीडा । गुडौदनं नैवेद्यं । मल्लिकापुष्पपूजा । मलयजो धूपः । अदितिर्द्यौरिति पूजामंत्रः । घृततंडुलं द्रव्यं । गायत्र्याऽष्टोत्तरशतं हुत्वा अदितये गंधमाल्यादिनैर्बलिं दद्यात् । सप्तदिनादारभ्य सप्तविंशतिदिनांते सुखी स्यात् । संक्रमेऽर्घवृद्धिः ॥ ७ ॥ पुष्योऽष्टतारा । शराकृतिः । पुमान् । तिर्यङ्मुखी । ऊर्ध्वमुखी च ।

बृहस्पतिर्देवता । लघुः । देवगणः । अजो योनिः । अश्वत्थो वृक्षः । जीवंजीवः पक्षी । अक्षरं ककारः । घृतपानं कृत्वा यात्रां गच्छेत् । विंशतिनाड्यंते विषनाडी । ऋतुगमनसीमंतनामकरणाऽन्नप्राशनचौलोपनयनकर्णवेधनविद्यारंभस्थानाभिषेकबीजावापनवास्तुकर्मवस्त्राभरणधारणगोभिलेयदेवतास्थापनश्राद्धानि कुर्यात् । कार्तिके मासि शून्यं । सितवारे विषयोगः । केचिन्नाशयोगमिच्छंति । दशम्या सहोग्रयोगः । सोमार्कयोर्यमकंटकः । अर्के गुरौ सिद्धियोगः । अस्मिन्दिने गृहं कृत्वा प्रवेशनं चित्रालिखनं च । प्रसूतिश्चेत्पितृमरणं । तृतीयांशे सर्वं श्रेयः । चतुर्थांशे बंधुमरणं । ज्वरश्चेत्सप्तदिनानि पीडा । खंडमंडका नैवेद्यं । मल्लिकापुष्पं सरोरुहं वा । गुग्गुलुर्धूपः । बृहस्पतेअतीति मंत्रः । घृतपायसं द्रव्यं । सावित्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा गंधमाल्यौदनैर्बृहस्पतये बलिं दद्यात् । दिनत्रयादारभ्य सप्तदिनांते सुखी स्यात् । संक्रमेऽर्घवृद्धिः ॥ ८ ॥

आश्लेषा चतुस्तारा । लांगूलाकारा । सर्पा देवता । तीक्ष्णा । स्त्री । अधोमुखी । राक्षसगणः । मार्जारयोनिः । नागवृक्षः । द्रोणकाकः पक्षी । अक्षरे खकारगकारौ । पायसं प्राश्य यात्रां गच्छेत् । त्रिंशन्नाडिकांते विषनाडी । तृतीयांशे दिनमृत्युः । शत्रुजयश्च । असितवारे मरणयोगः । कुजबुधयोर्यमकंटकः । केचित्कुजवारे नाशमिच्छंति । कुजवारेण सह मृत्युयोगः । कृष्णरक्तसूर्योदये अस्यार्धघटिकांतरे कार्मुकोदये सर्पमुहूर्ते लग्ने अवाङ्मुखो भूत्वा विवाहनक्षत्रे शयितो मृद्ग्रहणं तत्फलं वा गृह्णीयात् । आत्मसाद्भवति । बृहस्पत्युदये अस्यांशके षट्कर्मारंभं कुर्यात् । सर्वमचिरात्सिध्यति । द्रव्यसंग्रहणं च । अस्यादिवारे इक्षुस्थापनं कृषिकलमप्रसारणं । व्रीहिवृद्धिः स्यात् । कूपादिखननं च कुर्यात् । ज्वरश्चेन्नवदिनानि पीडा । पायसं नैवेद्यं । अतसीपुष्पपूजा । घृतमंडो गुडो वा धूपः । मधुवाता मंत्रः । दधिघृताक्तं कृसरान्नं शालयो यवाश्च द्रव्यं । गायत्र्याऽष्टोत्तरशतं हुत्वा सकृसरान्नं नागाय बलिं दद्यात् । न शांतिश्चेदष्टदिने मरणं । संक्रमेऽल्पोऽर्घः ॥ ९ ॥ मघा चतुस्तारा ।

SGDF

युगाकृतिः । पितरो देवता । उग्रा । राक्षसगणः । मूषकयोनिः । पलाशो वृक्षः । अक्षरे घङौ । स्त्री । अधोमुखी । तित्तिरिमांसभक्षणं कृत्वा यात्रां गच्छेत् । त्रिंशन्नाडिकांते विषघटिका । कृषिबीजावापनधान्यसंग्रहणं विवाहमाश्रयणं कृत्वा सहस्रगुणं भवेत् । व्ययं न कुर्यात् । कार्तिके मासि शून्यं । शुक्रवारे मरणयोगः । सूर्यसोमयोर्यमघंटकः । पंचम्या सह मरणयोगः । अर्के मृत्युयोगः । चंद्रोदये सस्यारंभः । अस्मिँल्लग्ने विवाहभूमौ मृद्ग्रहणं लवणं च कुर्यात् । ज्वरश्चेन्मृत्युः । एकविंशतिदिनानि पीडा । घृतपूरकं नैवेद्यं । चंपकपुष्पपूजा । गुग्गुलुर्धूपः । पितुंनुस्तोषमिति मंत्रः । घृतमधुमिश्रतिलाक्षतवटपत्राणि द्रव्यं । सावित्र्याऽष्टोत्तरशतं हुत्वाऽक्षततिलैः पितृभ्यो बलिं दद्यात् । न शांतिश्चेद्दशदिनांते मृत्युः । संक्रमे मध्यमोऽर्घः ॥ १० ॥ पूर्वाफल्गुनी द्वितारा । स्त्री । अधोमुखी । अर्यमा देवता । उग्रा । मनुष्यगणः । मूषकयोनिः । पलाशो वृक्षः । काकः पक्षी । अक्षरं चकारः । श्यामाकान्नभोजनं कृत्वा यात्रां गच्छेत् । जयो भवेत् । ऋणं दद्यात् । आषाढे मासि शून्यं । शुक्रवारे मृत्युयोगः । स्वर्णसंग्रहणविद्यारंभगृहाच्छादनं कुर्यात् । अस्मिन्मासे तन्नक्षत्रपरिवेष इंद्रचापो वा दृष्टश्चेद्दशदिने वृष्टिः स्यात् । विंशति घटिकांते विषघटिका । ज्वरश्चेद्दिनानि नव पंच वा पीडा । रक्तमाल्यौदनं नैवेद्यं । श्वेतकरंजपुष्पं । बिल्वफलं धूपः । अर्यमणंनुदेवमिति पूजा मंत्रः । घृतप्रियंगुद्रव्यं । सावित्र्याऽष्टोत्तरशतं हुत्वा गंधपुष्पेण बलिं दद्यात् । षड्दिनादारभ्याऽष्टदिनांते सुखी स्यात् । न शांतिश्चेन्मृतिः । संक्रमे मध्यमोऽर्घः ॥ ११ ॥ उत्तराफल्गुनी द्वितारा । स्त्री । ऊर्ध्वमुखी । भगो देवता । ध्रुवा । मनुष्यगणः । वृषयोनिः । प्लक्षो वृक्षः । क्रौंचः पक्षी । अक्षरे छजौ । पयः पीत्वा यात्रां गच्छेत् । अष्टादशघटिकांते विषघटिका । ऋतुगमनसीमंतनामकरणान्नप्राशनचौलोपनयनविद्यारंभविवाहस्नानवस्त्राभरणग्रामादिवास्तु-

बीजावापनाभिषेकगोसंग्रहणानि कुर्यात् । पौष्टिकं च कुर्यात् । मार्गशीर्षे शून्यं । वस्त्राभरणे महासिद्धिः । अर्कवारे सिद्धियोगः । मंदवारे विषयोगः। शून्यं चेति केचित् । चतुर्थ्या सह मृत्युयोगः । शुक्रवारे कलहयोगः। गुरुवारे नाशयोगः । परिवेषेंद्रचापौ दृष्टौ चेत्पंचदिने सप्तदिने वा वृष्टिः । ज्वरश्चेदेकविंशतिदिनानि पीडा । कृसरं नैवेद्यं । श्वेतकरवीरपुष्पपूजा । बिल्वफलं धूपः । भगप्रणेतरिति मंत्रः । तिलमाषसर्पिर्व्रीहियवद्रव्यं। सावित्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा तैरेव बलिं दद्यात्। अष्टादशदिनादारभ्य एकविंशतिदिनांते वा ज्वरमोक्षः। संक्रमेऽर्घवृद्धिः॥ १२॥हस्तः पंचतारा । कवचाकारः । पुमान् । तिर्यङ्मुखः । सविता देवता । लघुः । प्रियंगुसमप्रभः । अक्षरे झकारञकारौ । देवगणः । महिषयोनिः । अरिष्टो वृक्षः । धंटकी पक्षी । पयोमिश्रमसूरकं भुक्त्वा यात्रां गच्छेत् । द्वात्रिंशन्नाडिकांते विषघटिका । ऋतुगमनादि शुभकर्म पूर्ववत् । मकरमासे शून्यं । मंदवारे मरणयोगः । विषयोग इत्यपरे । अर्कवारे सिद्धियोगः । वस्त्राभरणधारणे महासिद्धिः । सप्तम्या सह मरणयोगः । अर्कसितवारेणाऽतिवृद्धिः । चतुर्थ्या सह मृत्युयोगः । गुरुवारे कलहयोगः । बुधवारे आनंदयोगः । श्राद्धदेवतास्थापनसैनापत्यादि कुर्यात् । द्रव्यं न दद्यात् । संगृह्णीयादेव । गोसंग्रहणं च । आद्यांशे दिनमृत्युः । इंद्रचापे दृष्टे एकविंशतिदिने वृष्टिः स्यात् । ज्वरश्चेन्मृत्युः संदेहो वा । दिनानि पंचदश पीडा । अपूपं नैवेद्यं । रक्तकरवीरपुष्पपूजा । दशांगो धूपः । उदुत्यमिति मंत्रः । दधिघृतद्रव्यं । सावित्र्याऽष्टोत्तरशतं हुत्वा गंधपुष्पेण बलिं दद्यात् । पंचदशदिनादारभ्य एकविंशतिदिनांते सुखी स्यात् । संक्रमे मध्यमोऽर्घः ॥ १३ ॥ चित्रा एकतारा । तिर्यङ्मुखी । त्वष्टा देवता । मृदुः । व्याघ्रयोनिः । राक्षसगणः । बिल्वो वृक्षः । हंसः पक्षी । अक्षरे टठौ । चित्रान्नभोजनं कृत्वा यात्रां गच्छेत् । एकविंशतिनाड्यंते विषनाडिका । अन्नप्राशनकर्णवेधचौलोपनयनवस्त्राभरणाभिषेकश्राद्धकर्मकृषिबीजावापनानि कुर्यात् । वैशाखे

मासि शून्यं । कुजवारे नाशयोगः । सनंदार्ककुजेषु वरयोगः । इंदुवारे द्वितीयया सह विषयोगः । त्रयोदश्या मरणयोगः । बुधवारे यमकंटकः । मंदवारे नाशयोगः । माघमासे पूर्वाह्ले इंद्रचापे दृष्टे दशदिने वृष्टिः । चैत्रमासि सायाह्ने विशेषमेघे उत्पन्ने विंशतिदिने वृष्टिः । ज्वरश्चेद्दिनानि दश पंच वा पीडा । मोदकं नैवेद्यं । जपापुष्पपूजा । दशांगो धूपः । चित्रंदेवानामिति मंत्रः । जलमिश्रं घृतं चित्रौदनं च द्रव्यं । सावित्र्याऽष्टोत्तरशतं हुत्वा त्वष्ट्रे घृतमिश्रमुद्गैर्बलिं दद्यात् । सप्तदिनादारभ्य विंशतिदिनांते सुखी स्यात् । संक्रमे मध्यमोऽर्घः ॥ १४ ॥ स्वाती एकतारा । रक्तवर्णा । वायुर्देवता । चरा । तिर्यङ्मुखी । देवगणः । महिषयोनिः । उन्मत्तो वृक्षः । मयूरः पक्षी । अक्षरं डकारः । आमलकभक्षणं कृत्वा यात्रां गच्छेत् । चतुर्दशनाड्यंते विषनाडी । ऋतुगमनादिशुभकर्म पूर्ववत् । वैशाखे मासि शून्यं । चंद्रवारे सिद्धियोगः । मंदवारे अमृतयोगः । रविवारे सिद्धियोगः । शुक्रवारे यमकंटकः । त्रयोदश्या सह मरणयोगः । नंदाकुजयोर्वरयोगः । द्रव्यं न दद्यात् । पूर्वपक्षपंचम्यां विजयः । मंदवारे वृषोदये सेतुबंधनं कुर्यात् । ज्वरश्चेत्षष्टिदिनानि पीडा । दध्योदनं नैवेद्यं । दमनकपुष्पपूजा । श्वेतागुरुर्धूपः । सनःपितेवेति मंत्रः । घृताक्तयावकं द्रव्यं । सावित्र्याऽष्टोत्तरशतं हुत्वा गंधपुष्पेण वायवे बलिं दद्यात् । दशदिनादारभ्य चत्वारिंशद्दिनांते सुखी स्यात् । संक्रमे मध्यमोऽर्घः ॥ १५ ॥ विशाखा चतुस्तारा । स्त्री । शूर्पाकारा । अधोमुखी । इंद्राग्नी देवते । मिश्रा । व्याघ्रयोनिः । वैकंकतो वृक्षः । पिंगलः पक्षी । अक्षरे ढकारणकारौ । पिष्टांबुपानं कृत्वा यात्रां गच्छेत् । चतुर्दशनाड्यंते विषनाडी । शुभकर्माणि पूर्ववत् । बीजावापनवस्त्राभरणग्रहणं च कुर्यात् । द्रव्यं न दद्यात् । गृह्णीयादेव । मार्गशीर्षे शून्यं । अर्के नाशयोगः । केचिद्विषयोगमिच्छंति । बुधगुरुवारयोर्यमकंटकः । द्वितीयांशे दिनमृत्युः । शुक्रवारे शुक्रोदये कृष्यारंभं कुर्यात् । शत्रुदर्शनं चेच्छुभं भवति । मंदवारेऽस्मिँल्लग्ने कर्का-

लिचापलग्ने कुजांशके वा धान्यसंग्रहणं कुर्यात् । तत्काले भूमिविवादश्चेज्जयः । इंद्रचापे दृष्टेऽष्टदिने वृष्टिः । ज्वरश्चेद्विंशतिदिनानि पीडा । गुडकं नैवेद्यं । बंधूकपुष्पपूजा । देवदारुर्धूपः । शंनइंद्राग्नी पूजामंत्रः । दुग्धौदनं घृतं द्रव्यं । सावित्र्याऽष्टोत्तरशतं हुत्वा पयोमिश्रान्नैर्गंधमाल्यैरिंद्राग्निभ्यां बलिं दद्यात् । दशदिनादारभ्य विंशतिदिनांते सुखी स्यात् । संक्रमेऽल्पोऽर्घः ॥ १६ ॥ अनुराधा षट्तारा । चक्रमालाकृतिः । पुमान् । तिर्यङ्मुखः । मित्रो देवता । देवगणः । मृगयोनिः । बकुलो वृक्षः । पक्षिणौ परपुष्टकाकौ । अक्षराणि तकारथकारदकाराः । द्वादशनाड्यंते विषघटी । कुलित्थभक्षणं कृत्वा यात्रां गच्छेत् । ऋतुगमनसीमंतकर्णान्नप्राशनोपनयनविद्यारंभश्राद्धबीजावापनादीनि कुर्यात् । मार्गशीर्षे मासि शून्यं । अर्कवारे मरणयोगः । केचिन्मृत्युयोगमिच्छंति । बुधवारे सिद्धियोगः । शुक्रे आनंदयोगः । मंदे मृत्युयोगः । दशम्यामुग्रयोगः । तृतीयांशे दिनमृत्युः । तत्काले चापलग्ने कुजांशके धान्यसंग्रहणं । तत्काले व्यवहारजयो भवति । विवाहभूमौ मृद्ग्रहणं च कुर्यात् । करवीरपुष्पसदृशो मेघो दृश्यते चेत्तृतीयदिने वृष्टिर्भवति । ज्वरश्चेत्पंचविंशतिदिनानि पीडा दश वा । मित्रस्यचर्षणीति पूजामंत्रः । कुंकुमगंधः । पद्मं पुष्पं । साज्यं पायसं नैवेद्यं । चंदनं धूपः । सूरणकंदः प्रधानद्रव्यं । सावित्र्याऽष्टोत्तरशतं हुत्वा मित्राय साज्यपायसमुद्गमाषैर्बलिं दद्यात् । अष्टदिनादारभ्य पंचविंशतिदिनांते सुखी स्यात् । संक्रमे मध्यमोऽर्घः ॥ १७ ॥ ज्येष्ठा त्रितारा । कुंडलाकृतिः । तिर्यङ्मुखी । इंद्रो देवता । तीक्ष्णा । राक्षसगणः । मृगयोनिः । विषवृक्षः । पक्षी कुक्कुटी । धकारोऽक्षरं । तिलभक्षणं कृत्वा यात्रां गच्छेत् । चतुर्दशनाडिकांते विषघटी । केचित्सैनापत्यं श्राद्धं शालिवापनं चाहुः । फाल्गुने मासि शून्यं । अर्कवारे नाशयोगः । गुरुप्रतिपदि विषयोगः । इंदुवारे भौमलग्ने कूपादिखननं कुर्यात् । करवीरपुष्पसदृशो मेघो दृष्टश्चेद्दशदिने वृष्टिः ।

VEDA MAHA PATHASALA BANGALORE CITY
SGDF

ज्वरश्चेन्मृत्युः संदेहो वा । दश पंच वा दिनानि पीडा । चित्रौदनं नैवेद्यं । पटोलीपुष्पपूजा । कर्पूरागुरुर्धूपः । इंद्रंवइति पूजामंत्रः । घृतं सूरणकंदमूलं द्रव्यं । सावित्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा गंधपुष्पेणेंद्राय बलिं दद्यात् । न शांतिश्चेन्मृत्युः । अन्यतरां गतिं गच्छतीत्याश्वलायनो मांडव्यश्च । संक्रमेऽल्पोऽर्घः ॥१८॥ मूलं नवतारा । पश्चाकृतिः । हंसवर्णः । अधोमुखी । नपुंसकं । निर्ऋतिर्देवता । तीक्ष्णा । राक्षसगणः । श्वयोनिः । सर्जो वृक्षः । जीवंजीवः पक्षी । शाकभक्षणं कृत्वा यात्रां गच्छेत् । तिलभक्षणं वेति केचित् । विंशतिनाड्यंते विषघटी । अंत्यांशे दिनमृत्युः । ऋतुसंगमनामकरणान्नप्राशनाग्रयणविवाहबीजवापनगोसंग्रहणानि कुर्यात् । उग्रकर्माणि च कुर्यात् । द्रव्यं न दद्यात् । गृह्णीयादेव । माघे शून्यं । अर्कवारे मृत्युयोगः । नंदार्ककुजयोर्वरयोगः । कार्मुकोदये नगरस्थापनं च । रक्तमेघे दृष्टेऽष्टदिने वृष्टिः । ज्वरश्चेन्मृत्युः संदेहो वा । दशादिनानि पीडा । मत्स्यमांससुरापोलिका नैवेद्यं । रक्ताशोकपुष्पपूजा । मेषशृंगो धूपः । मोषुणःपरापरेति मंत्रः । सघृतं कंदमूलं द्रव्यं । सावित्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा निर्ऋतये पायसान्नेन बलिं दद्यात् । संक्रमेऽर्घवृद्धिः ॥१९॥ पूर्वाषाढा द्वितारा । स्त्री । अधोमुखी । आपो देवता । उग्रा । मनुष्यगणः । कपियोनिः । वानीरो वृक्षः । शक्रः पक्षी । अक्षराणि नकारादिबांतानि । कंदभक्षणं कृत्वा यात्रां गच्छेत् । चतुर्दशनाड्यंते विषघटी । गोसंग्रहणं शालिवापनं च कुर्यात् । कूपादिखननविचारंभव्रतवंधनानुलेपनमुखानि कर्माणि कुर्यात् । द्रव्यं न दद्यात् । गृह्णीयादेव । श्रावणे मासि शून्यं । चंद्रवारे विषयोगः । कुजवारे यमोदये प्राकारारंभं च कुर्यात् । बंधमालापररक्षाकर्माणि च । अस्मिँल्लग्ने कूपादिखननं च । रक्तमेघे दृष्टे पंचादिने वृष्टिः । ज्वरश्चेत्पंचविंशतिदिनानि पीडा । मंडका नैवेद्यं । कह्लारपुष्पपूजा । मनःशिला धूपः । आपोहिष्ठेति पूजामंत्रः । रक्तशालिर्द्रव्यं । सावित्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा वरुणाय पायसान्नेन बलिं दद्यात् । चतुर्दशदिनादारभ्य विंशतिदिनांते सुखी स्यात् । संक्रमेऽ

ल्पोऽर्घः ॥२०॥ उत्तराषाढा द्वितारा । स्त्री । ऊर्ध्वमुखी । विश्वेदेवा देवता । ध्रुवा । मनुष्यगणः । गौर्योनिः । शमलो [पनसो] वृक्षः । पिंगलः पक्षी । अक्षरं भकारः । गजविक्रयणं गजारोहणं च कुर्यात् । शंकुस्थापनं शक्रध्वजं [शक्रव्रतं] च कुर्यात् । तिलभक्षणं कृत्वा यात्रां गच्छेत् । विंशतिनाड्यंते विषघटी । ऋतुगमनादिशुभकर्माणि कुर्यात् । वैशाखे मासि शून्यं । चंद्रवारे मरणयोगः । अर्कवारे सिद्धियोगः । कुजवारे कलहयोगः । मंदवारे मृत्युः । शुक्रवारे आनंदः । तृतीयया सह मरणयोगः । रक्तमेघे दृष्टे एकादशदिने वृष्टिः । ज्वरश्चेद्विंशतिदिनानि पीडा । पंचभक्ष्यं नैवेद्यं । पंचवर्णपुष्पैः पूजा । लाक्षा धूपः । विश्वेदेवासआगतेति मंत्रः । घृतं सल्लकीखंडानि द्रव्यं । सावित्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा विश्वेभ्योदेवेभ्यः पायसान्नेन बलिं दद्यात् । एकादशादिनादारभ्य विंशतिदिनांते सुखी स्यात् । संक्रमेऽर्घवृद्धिः ॥ २१ ॥ श्रवणं त्रितारा । दंडाकृतिः । पुमान् । ऊर्ध्वमुखः । विष्णुर्देवता । चरः । देवगणः । वानरयोनिः । न्यग्रोधो वृक्षः । मयूरः पक्षी । अक्षरं मकारः । दशनाड्यंते विषघटी । जलं पीत्वा यात्रां गच्छेत् । ऋतुगमनपुंसवनसीमंतनामकरणान्नप्राशनचौलोपनयनाभिषेकाभरणकृषिबीजावापनकर्णसंधानानि कुर्यात् । श्राद्धं च यज्ञं च । माघे शून्यं । अर्कवारे सिद्धियोगः । चंद्रवारे मृत्युयोगः । मंदवारे यमकंटकः । शुक्रवारे षष्ठ्या सहोग्रयोगः । पंचम्या सह कर्कालिचापलग्ने चंद्रांशके धान्यसंग्रहणं कुर्यात् । व्यवहारारंभे जयो भवति । सोमवारे द्वितीयांशे सूर्योदये गृहारंभं कृत्वा प्रवेशनं च कुर्यात् । सकलाभीष्टसिद्धिर्भवति । ज्वरश्चेन्मासद्वयं पीडा मृत्युः संदेहो वा । क्षीरशर्कराघृतमंडका नैवेद्यं । जातीपुष्पपूजा । दशांगो धूपः । अतोदेवाइति मंत्रः । रक्ततंडुलद्रव्यं । सावित्र्याष्टोत्तरशतं हुत्वा गंधपुष्पेण विष्णवे बलिं दद्यात् । मासांते संवत्सरांते वा सुखी स्यात् । संक्रमेऽर्घवृद्धिः ॥ २२ ॥ धनिष्ठा पंचतारा । चक्राकारा । मृदंगाकारा । स्त्री । ऊर्ध्वमुखी । वसवो देवता । चरा । राक्षसगणः । सिंह-

GDF

योनिः । शमी वृक्षः । काकः पक्षी । अक्षरं यकारः । सक्तुभक्षणं कृत्वा यात्रां गच्छेत् । दशनाड्यंते विषनाडी । ऋतुगमनादिशुभकर्माणि पूर्ववत् । आषाढे शून्यं । कुजवारे विषयोगः । केचिन्नाशयोगः । मंदवारे मंदोदये आरामभूमिसंचयं कुर्यात् । अस्मिँल्लग्ने युद्धं च कुर्यात् । जयो भवति । कुजोदये व्यापारं द्रव्यसंग्रहणं युद्धं च कुर्यात् । आद्यांशे दिनमृत्युः । रक्तमेघे दृष्टे विंशतिदिने वृष्टिः । ज्वरश्चेत्पंचदशदिनानि पीडा । पायसं नैवेद्यं । शतपत्रपुष्पपूजा । घृतगुग्गुलुर्धूपः । त्रायंतामिहदेवाइति मंत्रः । बिल्वोदुंबराश्वत्थसमिधो द्रव्यं । सावित्र्याऽष्टोत्तरशतं हुत्वा घृतमिश्रमुद्गैर्वसुभ्यो बलिं दद्यात् । दशदिनादारभ्य पंचदशदिनांते सुखी स्यात् । त्रयोदशमासांते वा । संक्रमे मध्यमोऽर्घः ॥ २३ ॥ शतभिषक् शततारा । पुष्पपुंजनिभाकृतिः । नपुंसकं । ऊर्ध्वमुखी । वरुणो देवता । चरा । राक्षसगणः । तुरगयोनिः । कदंबो वृक्षः । कंटकी पक्षी । अक्षरे रेफलकारौ । अन्नप्राशनचौलपुंसवनकर्णवेधसंधानधान्यवापनश्राद्धशस्त्रारंभांश्च कुर्यात् । प्रोष्ठपदे मासि शून्यं । कुजवारे मरणयोगः । केचिन्मृत्युयोगः । मंदवारे यमकंटकः । सनंदाऽर्ककुजयोर्मरणयोगः । गुरुवारे मृत्युयोगः । अर्के कुजवारे कुलीरलग्ने त्वौषधोपयोगं कुर्यात् । अस्मिँल्लग्ने कृषिलवनं कुर्यात् । अपूपभक्षणं कृत्वा यात्रां गच्छेत् । अष्टादशनाड्यंते विषघटी । ज्वरश्चेद्दशदिनानि पीडा । घृतमंडका नैवेद्यं । सावित्र्याऽष्टोत्तरशतं जलोद्भवैर्वरुणाय हुत्वा पायसेन बलिं दद्यात् । षष्ठदिनादारभ्य द्वादशदिनांते सुखी स्यात् । संक्रमेऽल्पोऽर्घः ॥ २४ ॥ पूर्वाभाद्रपदा द्वितारा । स्त्री । अधोमुखी । अजएकपाद्देवता । उग्रा । मनुष्यगणः । सिंहयोनिः । आम्रो वृक्षः । अक्षरे वशौ । कपोतः पक्षी । गुडभक्षणं कृत्वा यात्रां गच्छेत् । षोडशनाड्यंते विषनाडी । अश्वयुजि शून्यं । गोसंग्रहणं विद्यारंभं च कुर्यात् । द्रव्यं न दद्यात् । गृह्णीयादेव । कुजवारे नाशयोगः । अंत्यांशे नागवल्ल्यादिस्थापनं ।

द्वितीयांशे शुक्रोदये कूपादिखननं । रक्तमेघे दृष्टेऽष्टदिने वृष्टिः । ज्वरश्चेन्मृत्युः संदेहो वा । द्वाविंशतिदिनानि पीडा । दधिघृतं नैवेद्यं । अर्कपुष्पपूजा । सर्वौषधिर्धूपः । शंनोअजएकपादिति मंत्रः । घृतकूष्मांडखंडं द्रव्यं । सावित्र्याऽष्टोत्तरशतं हुत्वा गंधमाल्यौदनैरजैकपदे बलिं दद्यात् । दशदिनांते शांतिर्मृतिर्वा भवति । संक्रमे मध्यमोऽर्घः ॥२५॥ उत्तराभाद्रपदा द्वितारा । पुमान् । ऊर्ध्वमुखः । अहिर्बुध्न्यो देवता । ध्रुवः । गौर्योनिः । निंबो वृक्षः । चक्रवाकः पक्षी । अक्षरे षसौ । मांसभक्षणं कृत्वा यातां गच्छेत् । चतुर्विंशतिनाडयंते विषघटी । ऋतुगमनसीमंतनामकरणान्नप्राशनचौलोपनयनस्नानाविवाहवास्तुबीजावापनवस्त्राभरणाभिषेकगोसंग्रहणानि कुर्यात् । रोगी स्नातश्चेत्सुखी स्यात् । श्रावणमार्गशीर्षयोः शून्यं । तृतीयया सह मरणयोगः । कुजवारे मृत्युयोगः । अर्कवारे सिद्धियोगः । तृतीयपादे दिनमृत्युः । रक्तमेघो दृष्टश्चेदेकादशदिने वृष्टिः । ज्वरश्चेत्पंचदिनानि पीडा । गुडपललघृतौदनं नैवेद्यं । कंजपत्राणि पुष्पं । घृतनिंबपत्रधूपः । विष्णुर्योनिमिति पूजामंत्रः । घृतप्लुतमाषचरुमुद्गानि द्रव्यं । सावित्र्याऽष्टोत्तरशतं हुत्वा गंधपुष्पेणाऽहिर्बुध्न्याय बलिं दद्यात् । संक्रमेऽर्घवृद्धिः ॥२६ ॥ रेवती द्वात्रिंशत्तारा । पीठाकृतिः । स्त्री । तिर्यङ्मुखी । पूषा देवता । मृदुः । देवगणः । गजयोनिः । मधूको वृक्षः । पिंगलः पक्षी । अक्षरं हकारः । क्षीरपानं कृत्वा यातां गच्छेत् । त्रिंशन्नाडयंते विषघटी । प्रोष्ठपदे मासि शून्यं । ऋतुसंगमाद्युत्तराभाद्रोक्तकर्माणि कुर्यात् । अर्के सिद्धियोगः । बुधे सोमे च विषयोगः । मंदे नाशयोगः । अष्टम्या सह विषयोगः । नंदार्ककुजयोर्वरयोगः । शुक्रवारे सिद्धियोगः । सप्तम्या सहोग्रयोगः । ज्वरश्चेद्दशदिनानि पीडा । तिलतंडुलपिष्टं नैवेद्यं । मंदारपुष्पपूजा । गुग्गुलुर्धूपः । हंसःशुचिषदिति मंत्रः । घृताम्रफलसहितकदलीफलानि द्रव्यं । सावित्र्याऽष्टोत्तरशतं हुत्वा गंधपुष्पादिभिः पूष्णे बलिं दद्यात् । पंचदिनादारभ्य विंशतिदिनांते सुखी स्यात् । संक्रमे मध्यमोऽर्घः ।

अर्घवृद्धिरिति गार्ग्यमांडव्यादयः ॥२७॥ इति कमलाकरभट्टकृते शांतिरत्ने हेमाद्रिमदनरत्नोक्ता ज्वरोत्पत्तौ नक्षत्रशांतयः ॥ ॥ अथ प्रयोगः । कर्ता देशकालौ स्मृत्वा ममाऽमुकनक्षत्रे ज्वरोत्पत्तिसूचितसर्वारिष्टशांतिपूर्वकक्षिप्रारोग्यावाप्तिद्वारा श्रीप० अमुकनक्षत्रशांतिं करिष्य इति संकल्प्य गणेशं संपूज्याचार्यं वृणुयात् । आचार्यः प्रादेशकरणांते स्थंडिलादैशान्यां महीद्यौरित्यादिविधिना कलशं संस्थाप्य पूर्णपात्रोपरि वस्त्रे द्वादशदलं पद्मं कृत्वा तत्र प्रतिमायां नक्षत्रदेवतां तन्मंत्रेणावाह्य द्वादशदलेषु संकर्षणादिद्वादशदेवानष्टदिक्षु लोकपालांश्चावाह्य तत्तदुक्तगंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यैः संपूज्याग्निं प्रतिष्ठाप्य तत्तदुक्तद्रव्यैर्गायत्र्याऽष्टोत्तरशतं नक्षत्रदेवतायै संकर्षणादिभ्योऽष्टौ चतस्र एकां वाऽऽहुतिं हुत्वा स्विष्टकृदादिप्रणीताविसर्जनांते तत्तद्द्रव्यैर्बलीन्दत्वाऽभ्युपस्थानादिशेषं समाप्य स्थापितकुंभोदकेन यजमानमभिषिंचेत् । ततः कर्ता विभूतिधारणांते देवतोत्तरपूजां विधायाचार्यं संपूज्य तस्मै दक्षिणां विसर्जितदेवतापीठं सोपस्करं च दत्वा विप्रान्संभोज्याशिषो गृहीत्वा कर्म समापयेत् । इति ज्वरोत्पत्तौ नक्षत्रशांतिप्रयोगः ॥ ॥ अथ रोगोत्पत्तौ नक्षत्रतिथिवारशांतयः । वसिष्ठसंहितायां । रोगशांतिं प्रवक्ष्यामि रोगार्तानां शरीरिणां । बलिपूजांगहोमैश्च जपब्राह्मणभोजनैः ॥ यस्मिन् धिष्ण्ये यदा नृणां रोगः संजायते तदा । तद्धिष्ण्यपूजा कर्तव्या तदीश्वरसुतुष्टये ॥ सुवर्णेन प्रमाणेन तदर्धार्धेन वा पुनः । धिष्ण्येशप्रतिमा कार्या यथावित्तानुसारतः ॥ ऐशान्यामथवा प्राच्यामुदीच्यां दिशि संलिखेत् । तंडुलोपर्यष्टदलं पद्मं गोमयमंडले॥पंचामृतैश्च सलिलैस्तत्तन्मंत्रैः पृथक्पृथक् । स्नाप्य कल्पोक्तमंत्रेण प्रतिमां स्थापयेत्ततः॥ कर्णिकायां सुसंस्थाप्य ध्यात्वा देवं समर्चयेत् । तद्वर्णवस्त्रगंधाद्यैरुक्तधूपोपहारकैः ॥ आरक्तवर्णं कुंभं च पल्लवैः पंचभिर्युतं । शुक्लवस्त्रस्वर्णरत्नशतौषधिसमन्वितं ॥ मृत्पंचगव्यसद्बीजफलक्षौद्रकुशान्वितं । देवस्य पूर्वतः स्थाप्य जलमंत्रैः समर्चयेत् ॥ तत्प्राच्यां [प्रतीच्यां] स्थंडिले वह्निं वि-

GDF

धिवत्स्थापयेत्ततः । मुखांते जुहुयादुक्तद्रव्येणाष्टसहस्रकं ॥ उक्तद्रव्येण तत्तन्नक्षत्रशांतावुक्तेन। तिलैर्हुत्वा व्याहृतिभिरष्टोत्तरसहस्रकं । पूर्णाहुतिं च जुहुयात्सम्यग्जपितपूर्वकं ॥ ततः शुद्धोपविष्टस्य रोगिणः प्राङ्मुखस्य च । मंत्रपूतैः कुंभजलैरब्लिंगैर्वारिमंत्रकैः ॥ मार्जनं कारयेत्तस्य सम्यक्संकल्पपूर्वकं । नीराजनं च शुद्धात्मा पूजास्थानं समागतः ॥ देवं हुताशनं भक्त्या प्रणम्य प्रार्थयेदिति । अमृतोद्भव धिष्ण्येश यतस्त्वं शंकरात्मकः । रोगादस्माच्च मां रक्ष तव वश्याश्च धिष्ण्यपाः ॥ इति प्रार्थ्य ततो दद्यात्प्रतिमां वस्त्रसंयुतां । दक्षिणासहितां भक्त्या आचार्याय कुटुंबिने । ब्रह्मणे च यथाशक्त्या ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ॥ कृत्वा नक्षत्रपूजां च तिथिवासरयोरपि । सर्वान्कामानवाप्नोति रोगी रोगात्प्रमुच्यते ॥ पूर्वोक्तं विधिं कृत्वा तिथिवासरयोः शांतिं च कुर्यादित्यर्थः । अश्विन्यामुत्थितो व्याधिर्नवरात्रेण मुंचति । देवस्यत्वेतिमंत्रस्य गायत्री काश्यपोऽश्विनौ ॥ श्वेतवर्णौ सुधापूर्णकुंभांभोजधरौ पृथक् । चंदनोत्पलपुष्पाज्यगुग्गुलेक्षुगुडप्रियौ ॥ क्षीरलड्डुकभोक्तारौ समिधः क्षीरवृक्षजाः । आज्यं गुग्गुलुश्च धूपः । समिद्भिर्होमः । एवमग्रेऽपि। गुडौदनबलिं दद्याद्दीपैः सार्धं निशामुखे ॥ १ ॥ भरण्यामुत्थितो व्याधिराचिरान्निधनप्रदः । मासेन मुंचत्यथवा दैवस्य कुटिला गतिः ॥ त्र्यंबकस्य तु मंत्रस्य प्रोक्ताश्छंदर्षिदेवताः । गंधोऽगुरुः करवीरं पुष्पं धूपश्च गुग्गुलुः ॥ आज्यदीपं च सर्वेषां नैवेद्यं च गुडौदनं । पाशदंडधरो रक्तस्त्वाज्यमध्वक्षता हविः ॥ महिषीनायकारूढः कृसरान्नं बलिं हरेत् । वक्ष्यमाणेन मंत्रेण बलिं सम्यक् प्रदापयेत् ॥ २ ॥ कृत्तिकासूत्थितो व्याधिर्दशरात्रेण मुंचति । स्रुक्स्रुवाऽभयवरदः सुवर्चा मेषवाहनः ॥ मेधातिथिर्जगत्यग्निः पुनंतुमामित्यस्यच । चंदनं यूथिकापुष्पं घृतधूपः सगुग्गुलुः ॥ नैवेद्यं तिलमाषान्नं वटकाद्येन संयुतं । गुडौदनं हविस्तत्र पायसेन बलिं हरेत् ॥ ३ ॥ रोहिण्यामुत्थितो व्याधिर्दशरात्रेण मुंचति । नमोब्रह्मणेमंत्रस्य गायत्री विधिरीश्वरः ॥ शुक्लः कमंडलुस्त्वक्षसूत्राऽभयवरप्रदः ।

GDF

चंदनं कमलं पुष्पं सदशांगं च गुग्गुलुं ॥ नैवेद्यं पायसं साज्यं सर्वदाऽन्नैर्हविर्भवेत् । दधिक्षीरघृतक्षौद्रशाल्यन्नेन बलिं हरेत् ॥ ४ ॥ चंद्रभे चोत्थितो व्याधिः पंचरात्रेण मुंचति । गदावरदपाणिश्च श्वेतोऽसौ रथवाहनः ॥ नवोनवोभवत्यस्य गायत्री गौतमः शशी । चंदनं कुमुदं पुष्पं दशांगं पायसौदनं ॥ नैवेद्यं मंडकाऽपूपघृतक्षौद्रसमन्वितं । शर्करादधिमिश्रेण शुक्लान्नेन बलिं हरेत् ॥ ५ ॥ आर्द्रायामुत्थितो व्याधिरचिरान्निधनप्रदः । मासेन मुंचत्यथवा दैवस्य कुटिलागतिः ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशः शूलखड्गभयेष्टदः । नमःशंकरायेत्यस्य बृहतीशो विधिर्ऋषिः ॥ चंदनं सौरभं पुष्पं दशांगं पायसौदनं । समध्वाज्यं हविस्तत्र दध्योदनबलिं हरेत् ॥ ६ ॥ पुनर्वसौ भवेद्व्याधिर्नवरात्रेण मुंचति । कमंडल्वक्षसूत्रेध्मदर्भस्रुक्स्रुवभृत्सदा ॥ अदितिर्द्यौश्च मंत्रस्य त्रिष्टुभो द्रुहिणोऽदितिः । हरिद्राकुंकुमं गंधः पुष्पं सेवंतिकाह्वयं ॥ धूपो मलयजं पिष्टं घृतान्नं पीतवर्णकं । घृताक्तं तंडुलहविः पीतान्नेन बलिं हरेत् ॥ ७ ॥ पुष्ये समुत्थितो व्याधिः सप्तरात्रेण मुंचति । पीतो दंडकमंडल्वक्षसूत्रेष्टाऽभयोद्यतः ॥ बृहस्पतेपरीत्यस्य त्रिष्टुब् जीवोंऽगिरा ऋषिः । कुंकुमं वारिजं पुष्पं नैवेद्यं घृतपायसं ॥ मंडका गुडसंयुक्तमेतदेव हविर्भवेत् । समंडकघृतान्नेन बलिं तत्र प्रदापयेत् ॥ ८ ॥ आश्लेषासूत्थितो व्याधिः क्लेशान्मासेन मुंचति । नमोअस्त्विवति मंत्रस्य हव्यवाडथ सर्पराट् ॥ मधुवर्णो भोगयुक्तः खड्गचर्मधरः शुभः । सकुंकुमाऽगुरुर्गंधः पुष्पं चाऽगस्तिसंभवं ॥ घृतगुग्गुलुधूपोऽत्र नैवेद्यं क्षीरसर्पिषा । हविः साज्यं सदध्यन्नं दध्योदनबलिं हरेत् ॥ ९ ॥ पितृभे चोत्थितो व्याधिरचिरान्निधनप्रदः। अथवा सार्धमासेन धूम्रो दंडविचित्रधृक् ॥ आयंतुनस्त्विवति चास्य जगती पितरोऽब्जजः। चंदनं चंपकं पुष्पं धूपः सघृतगुग्गुलुः ॥ नैवेद्यं घृतपिष्टान्नं तिलान्नं सघृतं हविः । सतिलाज्यं च मुद्गान्नं बलिं च पितृतृप्तये ॥१०॥ पूर्वफाल्गुनभे व्याधिरर्धमासेन मुंचति ।

भगएवभगवानित्यस्य त्रिष्टुब् भगो विधिः ॥ पद्माऽभयकरः पद्मवर्णः सिंहासने स्थितः । चंदनं मालतीपुष्पं बिल्वधूपो घृतौदनं ॥ नैवेद्यं शर्कराऽपूपलड्डुकाभिश्च संयुतं । घृतौदनं हविस्तत्र पायसेन बलिं हरेत् ॥ ११ ॥ अर्यमर्क्षे भवेद्व्याधिरर्धमासेन मुंचति । पद्मवर्णः पद्मसंस्थः पद्मगर्भसमद्युतिः ॥ अर्यमाणेतिमंत्रस्य अर्यमा त्रिष्टुबब्जजः । कर्पूरं कुंकुमं गंधं पुष्पं धूपकसंज्ञकं ॥ घृतगुग्गुलुधूपोऽत्र नैवेद्यं घृतपायसं । होमद्रव्यं घृतान्नं स्याच्छाल्यन्नेन बलिं हरेत् ॥ १२ ॥ हस्ते समुत्थितो व्याधिर्नवरात्रेण मुंचति । उदुत्यमिति हिरण्यस्तूपो गायत्र्यदितिं जपेत् ॥ रक्तगंधं कुंकुमं च पुष्पं राजीवसंज्ञकं । गंधगुग्गुलुधूपोऽत्र नैवेद्यं घृतपायसं ॥ मधुपुष्पं तिलाज्यान्नं दूर्वाभिः सहितं हविः । गुडशर्करमध्वाज्यपिष्टान्नेन बलिं हरेत् ॥ १३ ॥ चित्रायामुत्थितो व्याधिर्दशरात्रेण मुंचाति । चित्रंदेवानामित्यस्य त्वष्टा त्रिष्टुप् पितामहः ॥ अक्षसूत्राऽभयकरश्चित्रवर्णः शिवे रतः । सकुंकुमाऽगुरुर्गंधः कुसुमं चित्रवर्णकं ॥ नैवेद्यं मोदकाज्यान्नं चित्रान्नं सघृतं हविः । तदन्नेन बलिं दद्यात्सर्वरोगापनुत्तये ॥ १४ ॥ स्वात्यृक्षे चोत्थितो व्याधिः सर्वदा निधनप्रदः । एकद्वित्रिचतुष्पंचमासैर्वाऽपि विमुंचाति ॥ सनःपितेतिमंत्रस्य गायत्री मरुदंगिराः । खड्गचर्मधरः कृष्णो गंधः कृष्णागुरुर्भृशं ॥ पुष्पं दमनकं धूपश्चंदनाऽगुरुगुग्गुलुः । नैवेद्यं पायसं साज्यं हविस्तेन बलिं हरेत् ॥ १५ ॥ द्विदैवभे भवेव्द्याधिर्मासेनैकेन मुंचति । इंद्राग्नीआगतमिति गायत्री चास्य चैव हि ॥ मधुच्छंदर्षिरिंद्राग्नी तयोर्ध्यानं च पूर्ववत् । श्रीखंडं कुंकुमं गंधं तयोः पुष्पं सरोरुहं ॥ देवदारुस्तयोर्धूपो नैवेद्यं घृतपायसं । तदेवाऽन्नं हविस्तत्र चित्रान्नेन बलिं हरेत् ॥ १६ ॥ मित्रभे चोत्थितो व्याधिर्दशरात्रेण मुंचति । मित्रस्यचर्षणीधृतो गायत्री चास्य चैव हि ॥ ऋषिर्हिरण्यस्तूपाख्यस्तत्र मित्रोऽधिदेवता । द्विभुजः पद्मगर्भाभः पद्मभृत्पद्मसंस्थितः ॥ कुंकुमं पुंडरीकाख्यं पुष्पं धूपं च चंदनं । नैवेद्यं पायसं साज्यं हविः कंदस्तु सूरणः ॥

बलिस्तत्र प्रदातव्यो मधुशर्करपायसं । घृतपूरकमाषान्नं मुद्गगर्भैश्च संयुतं ॥ १७ ॥ ज्येष्ठायामुत्थितो व्याधिर्मृत्युरेव न संशयः । इंद्रंवइति मंत्रस्य गायत्रींद्रोंऽगिरा ऋषिः ॥ इंद्राय पूर्ववद्गंधं चंदनं कुसुमं शुभं । कर्पूरधूपो नैवेद्यं चित्रान्नं सुमनोहरं ॥ हविस्तु सूरणं कंदं मधुकंदं सुपायसं । विचित्रपुष्पगंधेन दध्यन्नेन बलिं हरेत् ॥ १८ ॥ मूलभे चोत्थितो व्याधिर्मासार्धेन विमुंचति । खड्गचर्मधरः कृष्णः करालवदनः प्रभुः ॥ मोषुणोऽस्य च गायत्री घौरः कण्वोऽथ निर्ऋतिः । गंधः कृष्णागुरुः पुष्पं पद्मं नीलोत्पलं शुभं ॥ धूपः कृष्णागुरुर्माषमिश्रान्नमुपहारकं । तदेवान्नं हविस्तत्र माषान्नेन बलिं हरेत् ॥ १९ ॥ वारिभे चोत्थितो व्याधी रोगिणो निधनप्रदः । विमुंचत्यथवा मासैर्द्वित्रिषट्पंचसप्तभिः ॥ आप्यायस्वेतिमंत्रस्य गायत्री पद्मजो जलं । सुवर्णो द्विभुजः पद्मपाणिर्गंधस्तु चंदनं ॥ पद्मं शैलेयधूपोऽत्र नैवेद्यं घृतपायसं । हविर्मसूरपिष्टान्नं तदन्नेन बलिं हरेत् ॥ २० ॥ विश्वभे चोत्थितो व्याधिः सार्धमासेन मुंचति । विश्वेदेवासइत्यस्य गायत्री विश्वदेवताः ॥ कमंडल्वभयांऽभोजवरदश्च कुशासनः । चंदनं कमलं पुष्पं धूपः सघृतगुग्गुलुः ॥ नैवेद्यं पायसाज्यान्नं हविरप्येतदेव हि । समिद्भिर्निचुलैः सार्धं तदन्नेन बलिं हरेत् ॥ २१ ॥ श्रवणे चोत्थितो व्याधिर्दशरात्रेण मुंचति । अतोदेवेतिमंत्रस्य गायत्री पद्मजो हरिः ॥ पीतांबरः कृष्णवर्णः शंखचक्रगदाब्जधृक् । चंदनं मालतीपुष्पं धूपः कर्पूरगुग्गुलुः ॥ शाल्यन्नं षड्रसोपेतं भक्ष्यभोज्यादिभिः सह । नैवेद्यं हविरप्येतत्पायसेन बलिं हरेत् ॥ २२ ॥ वसुभे चोत्थितो व्याधिर्दशरात्रेण मुंचति । त्रायंतामिहमंत्रस्याऽनुष्टुब् व्यासो वसुस्ततः ॥ चापबाणधरः शुक्लगंधः कर्पूरचंदनं । वारिजं गुग्गुलुर्धूपो नैवेद्यं घृतपायसं ॥ हविश्चोदुंबरसमिद्गुडान्नेन बलिं हरेत् । " शां० म० हविश्चोदुंबरसमिद्गुडपायससंयुतं । लड्डुकापूपमध्वाज्यतिलपिष्टबलिं हरेत् " ॥२३॥ वारुणे चोत्थितो व्याधिरष्टरात्रेण

मुंचति। इमंमेवरुणेत्यस्य गायत्री कण्ववारिपः ॥ नागपाशधरः श्रीमान्नवरत्नविभूषितः। मकरस्थोऽगुरुर्गंधः पुष्पं च कमलोत्पलं ॥ कर्पूरं चंदनं धूपो नैवेद्यं घृतपोलिकाः । हविरश्वत्थसमिधश्चित्रान्नेन बलिं हरेत् ॥ २४ ॥ अजपाद्भे भवो व्याधिः सर्वदा निधनप्रदः । अथवा बहुभिर्मासैर्दिवसैर्वा विमुंचति ॥ वामपादकरं भूम्यामाकाशे त्वपरं द्वयं । प्रसादप्रांजलिः साक्षादीश्वरं चिंतयन् स्थितः ॥ शमग्निरित्यस्याजपाद्गायत्री चतुराननः । कुंकुमं चंदनं गंधं पुष्पं श्वेतार्कसंभवं ॥ धूपः शतौषधीमिश्रो नैवेद्यं दधिपायसं । हविः कूष्मांडखंडः स्याद्दध्यन्नेन बलिं हरेत् ॥ २५ ॥ अहिबुध्न्ये भवो व्याधिः सार्धमासेन मुंचति । नमस्तेरुद्रइत्यस्य सर्वे तत्रैव संस्थिताः ॥ गंधं चंदनकर्पूरं पुष्पं पद्मोत्पलं शुभं । सबिल्वगुग्गुलुर्धूपो नैवेद्यं घृतपायसं ॥ मुद्गमाषतिलान्नाज्ययवव्रीहिमयं हविः । [हविस्तदेव सजलमन्नेन च बलिं हरेत्] ॥२६॥ रेवत्यामुत्थितो व्याधिरष्टरात्रेण मुंचति । हंसःशुचिषदित्यस्य जगती वामदेवकः ॥ पूषा च देवताऽम्भोजवर्णोऽम्भोजधरः शुभः । रक्तचंदनगंधोऽत्र पुष्पं मंदारसंज्ञकं ॥ धूपस्तु गुग्गुलुः साज्यो नैवेद्यं घृतपायसं । हविस्तदेव सजलं दध्यन्नेन बलिं हरेत् ॥ मंत्रस्तु। भूतेशानुसृतो यस्माद्रोगनाथ महाज्वर । रोगादस्माच्च मां त्राहि त्वं गृहीत्वोत्तमं बलिं ॥ २७ ॥ प्रतिपद्युत्थितो व्याधिर्द्वादशाहेन मुंचति । अग्निस्तु देवता तत्र कृसरान्नं बलिं हरेत् ॥ १ ॥ द्वितीयायां भवेद्व्याधिः पंचरात्रेण मुंचति । ब्रह्मा तु देवता तत्र पायसेन बलिं हरेत् ॥ २ ॥ तृतीयायां भवेद्व्याधिः सप्तरात्रेण मुंचति । कामस्तु देवता तत्र घृतान्नेन बलिं हरेत् ॥ ३ ॥ चतुर्थ्यामुत्थितो व्याधिर्दशरात्रेण मुंचति । चंद्रस्तु देवता तत्र घृतान्नेन बलिं हरेत् ॥ ४ ॥ पंचम्यामुत्थितो व्याधिर्नवरात्रेण मुंचति । नागस्तु देवता तत्र दुग्धान्नेन बलिं हरेत् ॥ ५ ॥ षष्ठ्यां समुत्थितो व्याधिश्चतूरात्रेण मुंचति । स्कंदस्तु देवता तत्र मुद्गान्नेन बलिं हरेत् ॥ ६ ॥ सप्तम्यामुत्थितो व्याधिरष्टरात्रेण मुंचति । अर्यमा देवता तत्र गुडान्नेन बलिं

हरेत् ॥ ७ ॥ अष्टम्यामुत्थितो व्याधिर्दशरात्रेण मुंचति । बृहस्पतिर्देवताऽत्र पायसान्नं बलिं हरेत् ॥ ८ ॥ नवम्यामुत्थितो व्याधिर्मरणं निश्चितं भवेत् । यमस्तु देवता तत्र माषान्नेन बलिं हरेत् ॥ ९ ॥ दशम्यामुत्थितो व्याधिः पंचरात्रेण मुंचति । सविता देवता तत्र घृतान्नेन बलिं हरेत् ॥ १० ॥ एकादश्युत्थितो व्याधिस्त्रिरात्रेणैव मुंचति । विष्णुश्च देवता तत्र पायसेन बलिं हरेत् ॥ ११ ॥ द्वादश्यामुत्थितो व्याधिर्मरणं निश्चितं भवेत् । रोगी रोगान्न मुच्येत यमलोकं स गच्छति ॥ १२ ॥ त्रयोदश्युत्थितो व्याधिः सप्तरात्रेण मुंचति । वरुणो देवता तत्र लड्डुकान्नैर्बलिं हरेत् ॥ १३ ॥ चतुर्दश्यां भवेद्व्याधिर्मृत्युदो वा द्विमासतः । मुंचंति देवताः सर्वाः पिष्टान्नेन बलिं हरेत् ॥ १४ ॥ पूर्णिमायां भवेद्व्याधिस्त्रिरात्रेणैव मुंचति । चंद्रस्तु देवता तत्र दध्योदनबलिं हरेत्॥१५॥अमावास्याभवो व्याधिरेकमासेन मुंचति । अथवाऽष्टाचत्वारिंशद्दिनानि दाहपीडितः ॥ महामृत्युर्भवेत्तस्य यमलोकं स गच्छति । तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि सर्वदोषोपशांतये ॥ पितॄणां प्रतिमा कार्या सौवर्णी कर्षसंमिता । येचेहपितरश्चेति पूजामंत्र उदीरितः ॥ कृष्णागुरुश्चंदनं च कृष्णपुष्पैस्तु पूजयेत् । समिदाज्यतिलैर्माषचरुवर्ज्येन च होमयेत् ॥ अष्टोत्तरशतं वाऽपि अष्टाविंशतिरेव वा । कृष्णा गौश्च प्रदातव्या आचार्याय सदक्षिणा॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चादेकादश स्वशक्तितः । सर्वारिष्टप्रशांत्यर्थं दीर्घायुश्च सुखी भवेत् ॥ १६ ॥ रविवारे भवेद्व्याधिर्दशरात्रेण मुंचति । सविता देवता तत्र पायसेन बलिं हरेत् ॥ १ ॥ इंदुवारे भवेद्व्याधिः सप्तरात्रेण मुंचति।सोमस्तु देवता तत्र घृतान्नेन बलिं हरेत् ॥ २ ॥ भौमवारे भवेद्व्याधिः क्लेशाय मरणाय वा । कुजस्तु देवता तत्र रक्तान्नेन बलिं हरेत् ॥ ३ ॥ बुधवारे भवेव्द्याधिः सप्तरात्रेण मुंचति । बुधस्तु देवता तत्र मुद्गान्नेन बलिं हरेत् ॥ ४ ॥ गुरुवारे भवेव्द्याधिः पंचरात्रेण मुंचति । गुरुस्तु देवता तत्र हरिद्रान्नं बलिं हरेत् ॥ ५ ॥ भृगुवारे भवेव्द्याधिः सप्तरात्रेण मुंचति । भृगुश्च देवता

तत्र हरिद्रान्नं बलिं हरेत् ॥ ६ ॥ शनिवारे भवेद्व्याधिर्मासार्धेन विमुंचति । शनिस्तु देवता तत्र माषान्नेन बलिं हरेत् ॥ ७ ॥ पंचराश्यादि-षड्वर्गाद् बलिं दद्यात्तदीश्वरे । यो बलिं कुरुते सम्यग् रोगी रोगात्प्रमुच्यते ॥ आधाननिधनप्रत्यग्जन्माह्वयविपत्करे । नक्षत्रे जनितो व्याधिः क्ले-शाय मरणाय च ॥ आश्लेषार्द्रात्रिपूर्वायमवरुणमरुच्छक्रताराऽनलाः स्युर्द्वादश्यां स्कंदरिक्तातिथिषु च रविजाऽऽराऽर्कवारेषु येषां । रोगः सं-जायते ते यमपुरमचिरात्प्राप्नुवंत्येव चंद्रे जन्मन्यष्टाख्यबंधुव्ययभवनगते मृत्युलग्ने च राशौ ॥ इति शांतिरत्ने रोगोत्पत्तौ नक्षत्रतिथिवा-रशांतयः ॥ ॥ अथ प्रयोगः । कर्ता शुभकाले आचमनादिदेशकालस्मरणांते ममोत्पन्नस्य व्याधेर्जीवच्छरीराविरोधेन समूलनाशपूर्वक-क्षिप्रारोग्यसिद्धिद्वारा श्री० अमुकनक्षत्रतिथिवाराधिपमंत्रस्य अष्टोत्तरसहस्रादिसंख्यया जपं करिष्ये इति संकल्प्य जपं कुर्यात् । अन्यद्वारा तच्चिकीर्षायां तु तथैव संकल्प्य तदर्थं ब्राह्मणवरणाद्यंते पुनर्मासपक्षाद्युल्लिख्य ममोत्पन्नस्य व्याधे० सग्रहमखां वृद्धवसिष्ठोक्तां शांतिं० । गणेशपूजनाद्याचार्यऋत्विग्वरणांतं कुर्यात् । आचार्यः प्रादेशकरणांते गृहस्य प्राच्यामुदीच्यामैशान्यां वा गोमयोपलिप्ते शुचिदेशे तंडुलोपरि कुंकुमादिनाऽष्टदलं पद्मं विरच्य तत्कर्णिकायां यथाशक्तिसुवर्णनिर्मितं पंचामृतैः शुद्धोदकैश्च प्रक्षालितं प्रति-मात्रयं निधाय तत्र तिथिवारनक्षत्राधिपांस्तत्तन्मंत्रैरावाह्य ध्यात्वा षोडशोपचारैः पूजयेत् । तत्र वस्त्रगंधादि तत्तदुक्तं ग्राह्यं (उक्तगंधा-ऽभावे चंदनं । पुष्पाऽभावे शतपत्रं । धूपाऽभावे गुग्गुलुः । नैवेद्याऽभावे घृतौदनं । मंत्राऽपरिज्ञाने च गायत्रीति दिक्) ततस्तत्पूर्वे महीद्यौरित्यादिविधिना रक्तवर्णं कलशं संस्थाप्य जलेनापूर्य गंधादिक्षेपांते शतौषधिमृत्पंचगव्यसद्बीजमधुकुशांश्च तत्तन्मंत्रैः क्षिप्त्वा शुक्लवस्त्रेणावेष्ट्य तत्र सर्वेसमुद्राइति तीर्थानि तत्त्वायामीति वरुणं चावाह्य पूजयेत् । ततोऽग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वाधानाद्याज्य-

भागहोमांते ग्रहादिहोमोत्तरं स्थापितदेवताभ्यस्तत्तन्मंत्रैरुक्तद्रव्यैरष्टसहस्रसंख्यया होमं कृत्वा समस्तव्याहृतिभिस्तावतीरेव तिलाहुतीर्जुहु-
यात् (अत्र सर्वत्र मृत्युनिर्देशेऽष्टसहस्रमन्यत्राऽष्टशतमष्टाविंशतिर्वेति संख्यायां विवेकः । उक्तद्रव्याऽलाभे द्रव्याऽनुक्तौ च तिलैरेव होमः)
ततः स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमांते बलिदानपूर्णाहुती कृत्वा संस्रावहोमादिशेषं समाप्य शुद्धवस्त्रादिधरं प्राङ्मुखोपविष्टं रोगिणं स्थापितक-
लशोदकेन समुद्रज्येष्ठादिमंत्रैर्ग्रहमंत्रैः सुरास्त्वामित्यादिपौराणैश्चाभिषिंचेत् । ततः कर्ता पूजास्थानमागत्याऽग्निं संपूज्य प्रणम्य विभूतिं धृत्वा
देवतोत्तरपूजां विधाय नीराजनांते कृतांजलिः प्रार्थयेत् । तत्र मंत्रः । अमृतोद्भव धिष्ण्येश यतस्त्वं शंकरात्मकः । रोगादस्माच्च मां रक्ष तव
वश्याश्च धिष्ण्यपाः ॥ तत आचार्यादिभ्यो गवादिदक्षिणादानांते विसर्जितदेवताप्रतिमा वस्त्रदक्षिणासहिता आचार्यहस्ते प्रतिपाद्य विप्रान्सं-
भोज्य भूयसीं दत्वा तैः शांतिं वाचयित्वाशिषो गृहीत्वा कर्मेश्वरायार्पयेत् । इति रोगोत्पत्तौ नक्षत्रतिथिवारशांतिप्रयोगः॥ ॥अथ ग्रहशांतयः ।
तत्रादौ रविशांतिः । मदनरत्ने भविष्ये। अतःपरं प्रवक्ष्यामि रहस्यं त्वेतदुत्तमं । येन लक्ष्मीर्धृतिस्तुष्टिः पुष्टिः कांतिश्च जायते ॥ आदित्यवारं
हस्तेन पूर्वं गृह्य विचक्षणः । (हस्तयुक्ते भानुवारे प्रारंभं कुर्यादित्यर्थः) मंत्रोक्तविधिना सर्वं कुर्यात्पूजादिकं रवेः ॥ प्रत्यर्कं सप्त नक्तानि
कृत्वा भक्तिपरो नरः । ततस्तु सप्तमे प्राप्ते कुर्याद्ब्राह्मणभोजनं ॥ भास्करं शुद्धसौवर्णं कृत्वा यत्नेन मानवः । ताम्रपात्रे स्थापयित्वा रक्त-
पुष्पैः प्रपूजयेत् ॥ रक्तवस्त्रयुगच्छन्नं छत्रोपानद्युगान्वितं । घृतेन स्नापयित्वा च लड्डुकान्विनिवेद्य च । होमं घृततिलैः कुर्याद्रविनाम्ना च
मंत्रवित् । समिधोऽष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिरेव वा । होतव्या मधुसर्पिर्भ्यां दध्ना चैव घृतेन च । दध्ना घृतेन च भिन्नो होमः । सामिधोऽर्क-
समिधः । मंत्रेणानेन विदुषे ब्राह्मणाय प्रदापयेत् ॥ आदिदेव नमस्तुभ्यं सप्तसप्ते दिवाकर । त्वं रवे तारयस्वास्मानस्मात्संसारसागरात् ॥

त्रेणानेन राजेंद्र भवेदारोग्यमुत्तमं । द्रव्यसंपत्सुतप्राप्तिरिति पौराणिका विदुः ॥ अपि संवादिनी चेयं शांतिः पुष्टिः सदा नृणां । सूर्यपीडासु घोरासु कृता शांतिः शुभप्रदा ॥ ॥ अथ चंद्रशांतिः । तत्रैव । तद्दचित्रासु संगृह्य सोमवारं विचक्षणः । तद्वद्धस्तार्कवत् । अनेनैवोक्तविधिना कुर्यात्पूजादिकं विधोः ॥ सप्तमे तु ततः प्राप्ते कुर्याद्ब्राह्मणभोजनं । सप्तमे नक्ते । कांस्यपात्रेऽथ संस्थाप्य सोमं रजतसंभवं । श्वेतवस्त्रयुगच्छन्नं श्वेतपुष्पैः प्रपूजितं ॥ पादुकोपानहौ छत्रं भाजनासनसंयुतं । होमं घृततिलैः कुर्यात्सोमनाम्ना च मंत्रवित् ॥ समिधोऽष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिरेव वा । होतव्या मधुसर्पिर्भ्यां दध्ना चैव घृतेन च ॥ समिधः पालाश्यः । दध्यन्नं शशिने कृत्वा ब्राह्मणाय निवेदयेत् । मंत्रेणानेन राजेंद्र सम्यग्भक्तिसमन्वितः ॥ महादेवप्रियोऽसि त्वं शुद्धगोक्षीरपांडुर । सोम सौम्यो भवाऽस्माकं सर्वदा ते नमो नमः ॥ एवं कृते महासौम्यः सोमस्तुष्टिकरो भवेत् । संतुष्टेऽत्रिसुते तस्मिन् सर्वे सानुग्रहा ग्रहाः ॥ ॥ अथांगारकशांतिः । तत्रैव । स्वात्यामंगारकं गृह्य क्षमायां नक्तभोजनं । क्षमायां भूमौ । सप्तमे त्वथ संप्राप्ते हैमं ताम्रे निवेश्य च ॥ रक्तवस्त्रयुगच्छन्नं कुंकुमेनानुलेपितं । निवेद्य भक्त्या कृसरं पुष्पधूपाक्षतादिभिः ॥ होमं तिलघृतैः कुर्यात्कुजनाम्ना च मंत्रवित् । समिधोऽष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिरेव वा ॥ होतव्या मधुसर्पिर्भ्यां दध्ना चैव घृतेन च । समिधः खादिर्यः । मंत्रेणानेन तं दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुंबिने । कुज कुप्रभवोऽपि त्वं मंगलः परिपठ्यसे । अमंगलं निहत्याशु सर्वदा यच्छ मंगलं ॥ एवं कृते भौमकृतं दुष्कृतं शांतिमाप्नुयात् । कर्तव्यं भौमपीडासु तस्मात्प्रयतमानसैः ॥ ॥ अथ बुधशांतिः । तत्रैव । विशाखासु बुधं गृह्य सप्तनक्तान्यथाचरेत् । गृह्य आरभ्य । बुधं हेममयं कृत्वा स्थापितं कांस्यभाजने ॥ शुक्लवस्त्रयुगच्छन्नं शुक्लमाल्यानुलेपनं । गुडौदनं सोपहारं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ बुध त्वं बुद्धिजननो बोधवान्सर्वदा नृणां । तत्वावबोधं कुरु मे सोम-

SGDF

पुत्र नमो नमः ॥ होमं घृततिलैः कुर्याद्बुधनाम्ना च मंत्रवित् । समिधोऽष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिरेव वा ॥ होतव्या मधुसर्पिर्भ्यां दध्ना चैव घृतेन च । समिधोऽपामार्गस्य । बुधशांतिरियं प्रोक्ता बुधवैकृतनाशिनी । बुधदोषेषु कर्तव्या तथा शांतिकपौष्टिके ॥ ॥ अथ गुरुशांतिः । तत्रैव । गुरुं चैवाऽनुराधासु पूजयेद्भक्तितो नरः । पूर्वोक्तविधियोगेन सप्त नक्तान्यथाचरेत् ॥ हैमं हेममये पात्रे स्थापयित्वा बृहस्पतिं । पीतांबरयुगच्छन्नं पीतयज्ञोपवीतिनं ॥ पादुकोपानहच्छत्रकमंडलुविभूषितं । पूजयेत्पीतकुसुमैः कुंकुमेन विलेपितं ॥ धूपदीपादिभिर्द्रव्यैः फलैश्चंदनतंडुलैः । खंडखाद्योपहारैश्च गुरोरग्रे निवेदयेत् ॥ धर्मशास्त्रार्थतत्वज्ञ ज्ञानविज्ञानपारग । विबुधार्तिहराऽचिंत्य देवाचार्य नमोस्तु ते ॥ अनेन मंत्रेण दद्यात् । होमस्तु पूर्ववत् घृततिलैरश्वत्थसमिद्भिर्गुरुनाम्ना । विषमस्थे गुरौ कार्या महाशांतिरियं नृभिः ॥ ॥ अथ शुक्रशांतिः । तत्रैव । शुक्रं ज्येष्ठासु संगृह्य क्षमायां नक्तभोजनं । गुरूक्तक्रममार्गेण द्विजसंतर्पणेन च ॥ सप्तमे त्वथ संप्राप्ते रौप्यं शुक्रं तु कारयेत् । वंशपात्रे च संस्थाप्य पूजयेत्सितपंकजैः ॥ तदभावे सितैः पुष्पैस्तांबूलैश्चंदनेन च । अग्रे तस्य प्रदातव्यं पायसं घृतसंप्लुतं ॥ भार्गवो भर्गशुक्रश्च श्रुतिस्मृतिविशारदः । हित्वा ग्रहकृतान्दोषानायुरारोग्यदोऽस्तु नः ॥ अनेन मंत्रेण दद्यात् । होमस्तु पूर्ववत् घृततिलैः उदुंबरसमिद्भिः शुक्रनाम्ना कार्यः ॥ ॥ अथ शनैश्चरादिशांतिः । तत्रैव । शनैश्चरं राहुकेतूँल्लोहपात्रेषु विन्यसेत् । कृष्णागुरुः स्मृतो धूपो दक्षिणा च स्वशक्तितः ॥ यथाक्रमं शमीदूर्वाकुशानां समिधः स्मृताः । सप्तमे त्वथ संप्राप्ते सौवर्णानथ कारयेत् ॥ कृष्णवस्त्रयुगच्छन्नमेकैकं कारयेद्बुधः । मृगनाभ्या समालभ्य कृसरान्नं निवेद्य च ॥ होमावसाने तत्सर्वं ब्राह्मणाय निवेदयेत् । होमस्तूक्तसमिद्भिश्च तेषां नाम्ना च कारयेत् ॥ शनैश्चर नमस्तेस्तु नमस्ते राहवे तथा । केतवे च नमस्तुभ्यं सर्वे शांतिं प्रयच्छत ॥

अनेन मंत्रेण दद्यात् । इति ग्रहशातयः ॥ ॥ अथ नवग्रहदानानि । जातकाभरणे सारावल्यां च । ये खेचरा गोचरतोऽष्टवर्गाद्द-शाक्रमाद्वाऽप्यशुभा भवंति । दानादिना ते सुतरां प्रसन्नास्तेनाऽधुना दानविधिं प्रवक्ष्ये ॥ माणिक्यगोधूमसवत्सधेनुकौसुंभवासो गुडहेमताम्रं । आरक्तकं चंदनमंबुजं च वदंति दानं हि विरोचनाय ॥ १ ॥ सद्वंशपात्रस्थिततंडुलांश्च कर्पूरमुक्ताफलशुभ्रवस्त्रं । युगोपयुक्तं वृषभं च रौप्यं चंद्राय दद्याद् घृतपूर्णकुंभं ॥ २ ॥ प्रवालगोधूममसूरिकाश्च वृषोऽरुणश्चापि गुडः सुवर्णं । आरक्तवस्त्रं करवीरपुष्पं ताम्रं च भौमाय वदंति दानं ॥ ३ ॥ चैलं च नीलं कलधौतकांस्यं मुद्गाज्यगारुत्मतसर्वपुष्पं । दासी च दंतौ द्विरदस्य नूनं वदंति दानं विधुनंदनाय ॥ ४ ॥ शर्करा च रजनी तुरंगमः पीतधान्यमपि पीतमंबरं । पुष्परागलवणं सकांचनं प्रीतये सुरगुरोः प्रदीयते ॥ ५ ॥ चित्रांबरं शुभ्रतरस्तुरंगो धेनुश्च वज्रं र-जतं सुवर्णं । सतंडुलाज्योत्तमगंधयुक्तं वदंति दानं भृगुनंदनाय ॥ ६ ॥ माषाश्च तैलं विमलेंद्रनीलस्तिलाः कुलित्था महिषी च लोहं । कृष्णा च धेनुः प्रवदंति नूनं दुष्टाय दानं रविनंदनाय ॥ ७ ॥ गोमेदरत्नं च तुरंगमश्च सुनीलचैलामलकंबलोऽजः । तिलाश्च तैलं खलु लो-हमिश्रं स्वर्भानवे दानमिदं वदंति ॥ ८ ॥ वैदूर्यरत्नं सतिलं च तैलं सुकंबलश्चापि मदो मृगस्य । शस्त्रं च केतोः परितोषहेतोश्छागश्च दानं कथितं मुनींद्रैः ॥ ९ ॥ एषां दानमंत्रा विधिश्च मत्कृते दानकमलाकरे ज्ञेयः । इति नवग्रहदानानि । " दा० क० ब्रह्मांडे । ग्र-हदानक्रमं वक्ष्ये सर्वसिद्धिकरं परं । सर्वशांतिकरं नृणां सर्वपापप्रणाशनं ॥ तथा । हस्तमात्रं द्विहस्तं वा त्रिहस्तं वाऽथ नारद । चतुरस्रां स-मां भूमिं गोमयेनोपलेपयेत् ॥ रेखाः प्राच्य उदीच्यस्तु चतस्रस्तु तथा समाः । नवकोष्ठेषु पद्मानि विन्यसेच्छ्वेततंडुलैः ॥ आदित्यश्चंद्रमा भौ-मो बुधो जीवः सितोऽर्कजः । राहुः केतुरिति प्रोक्ता ग्रहा लोकसुखावहाः ॥ एषां हिरण्यरूपाणि कारयित्वा यथाविधि । त्रिनिष्केणाथवा

SGDF

कुर्याद्यथाशक्त्या पृथक्पृथक् ॥ रूपाणि मंत्रेषु वक्ष्यंते । तद्वर्णगंधपुष्पाद्यैरर्चयेत्स्वस्वमंतकैः । दानं शूद्रोऽथवा कुर्यात्स्त्री वा तत्र तु नारद ॥
भूलेपनादि यत्कार्यं सर्वं विप्रेण कारयेत् । स्नानकाले तु संप्राप्ते स्नात्वा कुशतिलोदकैः ॥ अर्चयित्वा स्वयं दद्यादहस्करमुखान् ग्रहान्
। प्रत्येकमेकविप्राय स्ववर्णं मंत्रमीरयन् ॥ पद्मासनः पद्मकरो द्विबाहुः पद्मद्युतिः सप्ततुरंगवाहः । दिवाकरो लोकगुरुः किरीटी मयि प्रसा-
दं विदधातु देवः ॥ १ ॥ श्वेतांबरः श्वेतविभूषणश्च श्वेतद्युतिर्दंडधरो द्विबाहुः । चंद्रोऽमृतात्मा वरदः किरीटी श्रेयांसि मह्यं प्रददातु देवः
॥ २ ॥ रक्तांबरो रक्तवपुः किरीटी चतुर्भुजो मेषगमो गदाभृत् । धरासुतः शक्तिधरश्च शूली सदा मम स्याद्वरदः प्रशांतः ॥ ३ ॥ पीतांबरः
पीतवपुः किरीटी चतुर्भुजो दंडधरश्च हारी । चर्माऽसिधृक् सोमसुतः सदा मे सिंहाधिरूढो वरदो बुधोऽस्तु ॥ ४ ॥ पीताबरः पीतवपुः किरीटी
चतुर्भुजो देवगुरुः प्रशांतः । दधाति दंडं च कमंडलुं च तथाऽक्षसूत्रं वरदोऽस्तु मह्यं ॥ ५ ॥ श्वेतांबरः श्वेतवपुः किरीटी चतुर्भुजो दैत्यगुरुः
प्रशांतः । तथाऽक्षसूत्रं च कमंडलुं च दंडं च बिभ्रद्वरदोऽस्तु मह्यं ॥ ६ ॥ नीलद्युतिः शूलधरः किरीटी गृध्रस्थितस्त्रासकरो धनुष्मान् । चतुर्भु-
जः सूर्यसुतः प्रशांतः स चास्तु मह्यं वरमंदगामी ॥ ७ ॥ नीलांबरो नीलवपुः किरीटी करालवक्त्रः करवालशूली । चतुर्भु-
जश्चर्मधरश्च राहुः सिंहासनस्थो वरदोऽस्तु मह्यं ॥ ८ ॥ धूम्रो द्विबाहुर्वरदो गदाभृद् गृध्रासनस्थो विकृताननश्च । किरीटकेयूरवि-
भूषितांगः सदाऽस्तु मे केतुगणः प्रशांतः ॥ ९ ॥ इत्युक्त्वा दापयेत्सर्वानादित्यादीन्नवग्रहान् । पुरुषो वाऽथ नारी वा यथोक्तं फल-
माप्नुयात् ॥ मध्यमं गुरवे दद्यादन्यस्मै वा प्रदापयेत् । अथवा दक्षिणा देया सुवर्णं वाससी शुभे ॥ इति ग्रहदानविधिः ॥ ” ॥१०९॥
अथ रत्नधारणं । तत्रैव । माणिक्यं तरणेः सुजातममलं मुक्ताफलं शीतगोर्माहेयस्य च विद्रुमं मरकतं सौम्यस्य गारुत्मतं । देवेज्यस्य च

पुष्परागमसुरामात्यस्य वज्रं शनेर्नीलं निर्मलमन्ययोश्च ग.देते गोमेदवैदूर्यके ॥ (महामूल्यरत्नधारणाऽशक्तौ । धार्यं तुष्ट्यै विद्रुमं भौमभा-न्वो रूप्यं शुक्रेंद्वोश्च हेमेंदुजस्य । मुक्ता सूरेर्लोहमर्कात्मजस्य लाजावर्तः कीर्तितः शेषयोश्चेति श्रीपत्युक्तं धार्यं । केचित्तु औषधिमूलानि धार्याणीत्याहुः । तानि तु । मूलं धार्यं त्रिशूल्याः सवितरि विगुणे क्षीरिकामूलमिंदौ जिह्वाऽहेर्भूमिपुत्रे रजनिकरसुते वृद्धदारोश्च मूलं । भार्ङ्गी जीवेऽथ शुक्रे भवति शुभकरं सिंहपुच्छस्य मूलं विच्छोलं चाऽर्कपुत्रे तमसि मलयजं केतुदोषेऽश्वगंधं ॥ त्रिशूली बिल्वः । क्षीरिका क्षीरिणी । अहिजिह्वा मनःशिला । वृद्धदारुर्विधारः । भार्ङ्गी प्रसिद्धा । सिंहपुच्छं वाघोटं । मलयजं चंदनं । अश्वगंधं प्रसिद्धं)

॥ अथ ग्रहस्नानानि । विष्णुधर्मोत्तरे । मंजिष्ठा मदमातंगं कुंकुमं रक्तचंदनं । पूर्णकुंभे कृतं ताम्रे सूर्यस्नानं विधीयते ॥ मदमातंगं गजमदः । उशीरं च शिरीषं च कुंकुमं रक्तचंदनं । शंखन्यस्तमिदं स्नानं चंद्रदोषविनाशनं ॥ खदिरं देवदारुं च तिलानामलकानि च । पूर्णकुंभे कृतं रौप्ये भौमपीडाविनाशनं ॥ नदीसंगमतोयानि तन्मृदा सहितानि च । न्यस्तानि कुंभे माहेये बुधपीडाविनाशनं ॥ माहेये मृन्मये । औदुंबरं तथा बिल्वं वटमामलकं तथा । न्यस्तं तु कुंभे सौवर्णे जीवपीडा-विनाशनं ॥ गोरोचना नागमदः शतपुष्पा शतावरी । विन्यस्ता राजते कुंभे शुक्रपीडाविनाशनं ॥ तिलान्माषान्प्रियंगुं च गंधपुष्पं तथैव च । न्यस्तं कार्ष्णायसे कुंभे सौरिपीडाविनाशनं ॥ गुग्गुलुं हिंगुलं तालं शुभां चैव मनःशिलां । शृंगे च माहिषे न्यस्ये-द्राहुपीडाविनाशनं ॥ तालं हरितालं । वराहविहतां राजन्पर्वताग्रमृदं तथा । छागीक्षीरं खड्गपात्रे केतुपीडाविनाशनं ॥ ग्रहस्नानमिदं प्रोक्तं सर्वपीडाविनाशनं । इति ग्रहस्नानानि ॥ ॥ अथ स्कांदे गुरुपूजा । मदनरत्ने पिप्पलाद उवाच । गुरुपूजां प्रवक्ष्यामि यथोक्तां ब्रह्मणा

पुरा । लोकानामुपकाराय सर्वोपद्रवशांतये ॥ कन्याविवाहकाले तु गुरोः शुद्धिर्न विद्यते । ब्राह्मणस्योपनयने यस्य स्याद्दुःस्थितो गुरुः ॥ (दुःस्थितः अष्टमादिस्थानास्थितः) एभिः पूजा गुरोः कार्या विधिवद्भक्तिभावितैः । मदंतीकामपुष्पाणि पत्रं पालाशसर्षपाः ॥ मदंती यूथिका । कामो दमनं । गुडूची चाप्यपामार्गं विडंगं शंखिनी वचा । सहदेवी विष्णुक्रांता सर्वौषध्यः शतावरी ॥ कुष्ठं मांसी हरिद्रे द्वे मुरा शैलेयचंदनं । वचा कचोरमुस्तं च सर्वौषध्यः प्रकीर्तिताः ॥ तथैवाऽश्वत्थभृंगाश्च पंचगव्यं जलं तथा । नूतनं सोदकुंभं च पीतवस्त्रसमन्वितं ॥ पंचरत्नैः समायुक्तमैशान्यां स्थापितेऽनलात् । याओषधीरितिमंत्रेण सर्वास्त्वस्मिन्विनिक्षिपेत् ॥ कुंभस्योपरिभागे तु स्थापयित्वा बृहस्पतिं । सुवर्णपात्रे सौवर्णीं प्रतिमां तु युधिष्ठिर ॥ कारयेत्तु यथाशक्त्या वित्तशाठ्यविवर्जितः । पीतवस्त्रयुगच्छन्नं पीतयज्ञोपवीतिनं ॥ पूजयेद्गंधपुष्पाद्यैस्ततो होमं समाचरेत् । समिधोऽश्वत्थवृक्षस्य हुनेदष्टोत्तरं शतं ॥ तिलव्रीहियवं मिश्रं होतव्यं च यथाक्रमं । “ सं० कौ० अनेन ग्रहमखदृष्टस्य समिद्धोमानंतरभाविनश्चर्वाज्यहोमस्यानंतरमागंतुरयं होमः कार्य इति ज्ञाप्यते ” बृहस्पतेतिमंत्रेण ऋषिच्छंदःसमन्वितं ॥ मंत्रेणानेन जुहुयाद्धान्यपूर्वं च यत्नतः । ततो होमावसाने तु पूजयेच्च बृहस्पतिं ॥ पीतगंधैस्तथापुष्पैर्धूपैर्दीपैश्च भक्तितः । दध्योदनं च नैवेद्यं फलतांबूलसंयुतं ॥ मंत्रेणानेन कौंतेय समभ्यर्च्य पुनःपुनः । नमस्तेऽगिरसां नाथ वाक्पतेऽथ बृहस्पते । क्रूरग्रहैः पीडितानाममृताय नमो नमः ॥ पूजयित्वा सुराचार्यं पश्चादर्घ्यं निवेदयेत् । तत्र मंत्रः । गंभीरदृढरूपांग देवेज्य सुमते प्रभो । नमस्ते वाक्पते शांत गृहाणार्घ्यं बृहस्पते ॥ अर्घ्यं दत्वा सुरेशस्य जपहोमं समापयेत् ॥ भक्त्या यत्ते सुराचार्य होमपूजादि सत्कृतं । तत्त्वं गृहाण शांत्यर्थं बृहस्पते नमो नमः ॥ मंत्रेणानेन संकल्प्य पश्चात्संप्रार्थयेन्नृप । जीवो बृहस्पतिः सूरिराचार्यो गुरुरंगिराः । वाचस्पतिर्देवमंत्री शुभं कुर्यात्सदा मम ॥ एवं संप्रार्थयेद्देवमाचा-

SGDF

र्यं च प्रपूजयेत् । सर्वोपस्करसंयुक्तां प्रतिमां तां युधिष्ठिर ॥ प्रणम्य च गवा युक्तामाचार्याय निवेदयेत् । अथाचार्यस्तु नियतो वेदवेदांगपारगः ॥ यजमानं सपत्नीकं शांतचित्तं जितेंद्रियं । कुंभोदकं गृहीत्वा तु मंत्रैरेतैः प्रसिंचयेत् ॥ इदमापोऽथ मंत्रेण तामग्नीतिऋचा तथा । या-ओषधीरश्वावतीः कूष्मांडैश्चाभिषेचयेत् ॥ पश्चात्संभोजयेद्विप्रान् यथाशक्त्या युधिष्ठिर । एवं कृत्वा गुरोः पूजां सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ सं-क्रांतौ गुरुसंक्रांतौ । " सं॰ कौ॰ शौनकः । कन्यकोद्वाहकाले तु आनुकूल्यं न विद्यते । ब्राह्मणस्योपनयने गुरोर्विधिरुदाहृतः ॥ सुवर्णेन गुरुं कृत्वा पीतवस्त्रेण वेष्टयेत् । ऐशान्यां धवलं कुंभं धान्योपरि निधाय च ॥ दमनं मधुपुष्पाणि पत्रपालाशसर्षपान् । मांसीगु-डूच्यपामार्गविडंगं शंखिनीं वचां ॥ सहदेवीविष्णुक्रांतासर्वौषधिशतावरीः । कुंभे निक्षिपेदिति शेषः । कृत्वाज्यभागपर्यंतं स्वशाखोक्तवि-धानतः ॥ ग्रहोक्तमंडलेऽभ्यर्च्य पीतपुष्पाक्षतादिभिः । देवपूजोत्तरे काले ततः कुंभानुमंत्रणं ॥ अश्वत्थसमिधश्चाज्यं पायसं सर्पिषा युतं । य-वव्रीहितिलाः साज्या मंत्रेणैव बृहस्पतेः ॥ अष्टोत्तरशतं सर्वं होमशेषं समापयेत् । पुत्रदारसमेतस्य अभिषेकं समाचरेत् ॥ कुंभाभिमंत्रणो-क्तैश्च समुद्रज्येष्ठामंत्रतः । प्रतिमां कुंभवस्त्रं च आचार्याय निवेदयेत् ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाच्छुभदः स्यान्न संशयः । अत्र च शौनको-क्तौ स्कांदोक्तौ च शाखाभेदेन द्वादशकपालैकादशकपालादिभेदस्येव यूथिकासदसत्त्वादिप्रयुक्तषड्वैलक्षण्यस्यापि कर्मभेदकत्वाऽसंभवादुभय-गतगुणोपसंहारेण कुंभानुमंत्रणादिसाधारणधर्माणां दीर्घचतुरस्राद्यसाधारणधर्माणां विनियोगवशेनापेक्षितानां ग्रहमखात्स्वीकारेण तावद्भिरेव ग्रहमेधीयवन्नैराकांक्ष्यसंभवेनाऽवियुक्ततत्तत्यधर्मानादरेण प्रयोगं वदामः । इति बृहस्पतिशांतिः ॥ ॥अथ प्रयोगः । कर्ता देशकालौ स्मृत्वा अस्यकुमारस्योपनयनकाले बृहस्पत्यानुकूल्यसिद्धिद्वारा श्री॰ बृहस्पतिशांतिं करिष्ये इति संकल्प्य (कन्याविवाहे तु अस्याः कन्यायाः वि

वाहकाले इत्यूहः) गणेशपूजनाद्याचार्यऋत्विग्वरणांतं कुर्यात् । आचार्यः प्रादेशांते स्थंडिलादैशान्यां महीद्यौरित्यादिविधिना स्थापिते धवलकुंभे जलपूरणगंधादिक्षेपांते गायत्र्यादिमंत्रैः पंचगव्यं देवस्यत्वा० मभिषिंचामीति कुशोदकं याओषधीरिति यूथिकादमनमधुपुष्पाणि पत्रं (पत्रजमिति प्रसिद्धं) पलाशसर्षपजटामांसीगुडूच्यपामार्गविडंगशंखिनीवचासहदेवीविष्णुक्रांताशतावरीः सर्वौषधीश्च निक्षिप्य पीतवस्त्रेणावेष्टय पूर्णपात्रेऽष्टदलं विलिख्य तत्रोत्तरदले हरिताक्षतनिर्मितदीर्घचतुरस्रपीठे उक्तलक्षणसौवर्णप्रतिमायां बृहस्पते गृत्स० इति बृहस्पतिमावाहयेत् । ततः स्थंडिलेऽग्निं प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । चक्षुषीआज्येनेत्यंते बृहस्पतिं प्रधानदेवं अश्वत्थसमिदाज्यघृताक्तपायसैः घृताक्तसंमिश्रयवव्रीहितिलैश्च प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्याभिराहुतिभिः शेषेणेत्याद्याज्यभागहोमांते बृहस्पतिं षोडशोपचारैः पूजयेत् । तत्र विशेषाः । पीतवर्णानि वस्त्रयुगोपवीतचंदनाक्षतचंपकादिपुष्पाणि बिल्वमज्जाधूपः घृतदीपः दध्योदनं नैवेद्यं पुष्परागमाणिक्यहेम्नामन्यतमं दक्षिणा । पूजांते कुंभमभिमंत्रयेत । तत्र मंत्राः। आपोहिष्ठेतितिसृणां० । मोषुवरुणेतिपंचानां वसिष्ठो वरुणो गायत्र्यंत्या जगती । स्वादिष्ठयेतितिसृणां मधुच्छंदाः० । कुंभानुमंत्रणे० । ततो यजमानेन त्यागे कृते यथान्वाधानमुक्तद्रव्यैर्बृहस्पतिमंत्रेण होमं कृत्वा स्विष्टकृदादिहोमशेषं समापयेत् । ततो यजमानः पूर्वोक्तैर्गंधाद्युपचारैर्बृहस्पतिं संपूज्य नमस्कृत्य ताम्रपात्रे शुद्धोदकं पीतवर्णानि गंधाक्षतपुष्पाणि फलं हिरण्यं चादाय गंभीरदृढरूपांग देवेज्यसुमतेप्रभो । नमस्तेवाक्पतेशांत गृहाणार्घ्यंबृहस्पते । इत्यर्घ्यं दत्वा । भक्त्यायत्तेसुराचार्य होमपूजादिसत्कृतं । तत्त्वंगृहाणशांत्यर्थं बृहस्पतेनमोनमः इति कृतं कर्म तस्मै निवेद्य । जीवोबृहस्पतिःसूरिराचार्योगुरुरंगिराः । वाचस्पतिर्देवमंत्रीशुभंकुर्यात्सदाममेति प्रार्थ्य आचार्यं संपूज्य गोयुक्तां सोपस्करां विसर्जितबृहस्पतिप्रतिमां दक्षिणात्वेन तस्मै दत्वा ऋत्विग्भ्यो यथाशक्तिदक्षिणां दद्यात् । तत

आचार्यः कलशोदकेन सपत्नीकं सापत्यं यजमानं मंत्रैरभिषिंचेत् । तेच । आपोहिष्ठेतितिसृणां० । मोषुवरुणेति पंचाना० । स्वादिष्ठयेति तिसृणां० । समुद्रज्येष्ठाइतिचतसृणां० । इदमापः सिंधु० । तामग्निवर्णां सोभरि० । या ओषधीर्भिषगोधयोऽनुष्टुप् । अश्वावतीर्गोमतीर्वसिष्ठ उषसस्त्रिष्टुप् । अभिषेके० । ततो यद्देवादेवहेडनंयददीव्यमायुष्टेविश्वतोदधदित्यापस्तंबशाखीयैरनुवाकैस्तच्छंयोरिति सुरास्त्वामित्यादिभिश्चाभिषिक्तो यजमानोऽग्निं संपूज्य विभूतिं धृत्वा यथाशक्तिविप्रान्संभोज्य भूयसीं दत्वाशिषो गृहीत्वा कर्म समापयेत् । इति कौस्तुभानुसारी बृहस्पतिशांतिप्रयोगः ॥ ॥ अथ प्रतिशुक्रादिविधिः । वृद्धवसिष्ठः । शुक्रे चाऽस्तंगते यात्रा जीवे वाऽस्तमुपागते । तयोर्बाल्ये च वार्ध्ये च सा यात्रा भयरोगदा ॥ प्रतिशुक्रं प्रतिबुधं प्रतिभौमं च गर्हिता । तीर्थयात्राविधौ तेषां प्रतिशुक्रो न विद्यते ॥ कश्यपेषु वसिष्ठेषु भृगुष्वांगिरसेषु च । भरद्वाजेषु वत्सेषु प्रतिशुक्रो न विद्यते ॥ अन्येषां संमुखे दोषः प्रतिशुक्रस्य सर्वदा । कृत्वा शांतिं प्रयत्नेन पश्चात्सर्वं समाचरेत् ॥ उपोष्य भृगुवारे च यावच्छुक्रोदयं व्रती । रजतेन च शुद्धेन कारयेत्प्रतिमां भृगोः ॥ लिखेदष्टदलं पद्मं कांस्यपात्रे च तंडुलैः । शुक्लपुष्पाक्षतैर्गंधैः प्रतिमां तत्र पूजयेत् ॥ उपचारान्निवेद्याथ शुक्रंतेअन्यदित्यृचा । तन्मंत्रेण जपं कुर्यात्सम्यगष्टोत्तरं शतं ॥ क्षीरगंधाक्षतैः पुष्पैर्भक्त्या चार्घ्यं प्रदापयेत् । दैत्यमंत्री दिव्यदर्शी चोशना भार्गवः कविः ॥ श्वेतोऽथ मंडली काव्यो विधिस्थो भृगवे नमः । दत्वेत्यर्घ्यं प्रयत्नेन प्रार्थयेच्चैव भक्तितः ॥ त्वत्पूजयाऽनया शुक्र संमुखत्वसमुद्भवं । दोषं विनाशय क्षिप्रं रक्ष मां तेजसां निधे ॥ दैवज्ञाय ततो दद्यात्प्रतिमां श्वेतगोयुतां । एवं कृते न दोषः स्याद्विजयी चार्थवान्भवेत् ॥ मात्स्येऽपि विशेष उक्तः । अथातः शृणु भूपाल प्रतिशुक्रप्रशांतये । यात्रारंभेऽवसाने च तथा शुक्रोदये सति ॥ शुक्रपूजा प्रकर्तव्या ता निशामय भारत । राजते वाऽथ सौवर्णे कांस्यपात्रेऽथवा पुनः ॥ शुक्लपुष्पांबरयुते श्वेततंडुलपू-

रिते । निधाय राजतं शुक्रं शुचि [भुवि] मुक्ताफलान्वितं ॥ महाश्वेतगवा युक्तं सामगाय निवेदयेत् । सह तेन सवत्सां गामिति क्वचित्पाठः । नमस्ते सर्वलोकेश नमस्ते भृगुनंदन । कवे सर्वार्थसिद्ध्यर्थं गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते ॥ दत्वैवमर्घ्यं कौंतेय प्रणिपत्य विसर्जयेत् । यावच्छुक्रस्य न कृता पूजा सोहलकैः शुभैः ॥ वटकैः पोलिकाभिश्च गोधूमैश्चणकैरपि । तावत्फलं कथं लभ्यं नृभिः कामार्थसिद्धये ॥ एवं शुक्रोदये कुर्वन् यात्रादिषु च भारत । अर्वाग्राज्यागमे चैव अभीष्टं स तदाप्नुयात् ॥ तद्वद्वाचस्पतेः पूजां प्रवक्ष्यामि युधिष्ठिर । सौवर्णपात्रे सौवर्णममरेशपुरोहितं ॥ पीतपुष्पांबरधरं कृत्वा स्नात्वाऽथ सर्षपैः । पलाशाश्वत्थभंगेन पंचगव्यतिलेन तु ॥ भंगः पल्लवः । पीतांगरागवसनो घृतहोमं तु कारयेत् । प्रणम्य च गवा सार्धं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ नमस्तेंऽगिरसां नाथ वाक्पते तु बृहस्पते । क्रूरग्रहैः पीडितानाममृताय नमो नमः ॥ इत्यर्घ्यमंत्रः । संक्रांतावपि कौंतेय यात्रास्वभ्युदयेषु च । कुर्वन् बृहस्पतेः पूजां सर्वान्कामान्समश्नुते ॥ संक्रांतौ गुरोः । अथवा मौक्तिकान्येव सुवृत्तानि बृहंति च । भार्गवांगिरसौ चिंत्य तान्येव प्रतिपादयेत् ॥ भक्त्या मौक्तिकदानेन दत्तेन कुरुनंदन । कुरूपता दृशोः पुंसां न कदाचित्प्रजायते ॥ ये भार्गवोदयमवाप्य सवस्त्रपुष्पं कुर्वंत्यनन्यमनसोऽगिरसश्च पूजां । तेषां गृहं प्रवसतां प्रतिशुक्रजातो विघ्नो न संभवति भारत पुण्यभाजां ॥ इति प्रतिशुक्रादिविधिः ॥ ॥ अथ शनिशांतयः । मदनरत्ने भविष्ये । ततो मंदस्य दिवसे स्नानमभ्यंगपूर्वकं । कार्यं देयं च विप्राय तैलमभ्यंगहेतवे ॥ यस्तु संवत्सरं यावत्प्राप्ते शनिदिने नरः । तैलं ददाति विप्रेभ्यः स्वशक्त्याऽभ्यंजनेऽपि वा ॥ ततः संवत्सरस्यांते प्राप्ते तस्य दिने पुनः । लौहं घटार्पितं सौरिं तैलकुंभे विनिक्षिपेत् ॥ लौहं वा मृन्मये वाऽथ कृष्णवस्त्रयुगान्वितं । कृष्णगोदक्षिणायुक्तं कृष्णकंबलशायिनं ॥ स्वयमभ्यंगतः स्नात्वा

GDF

कृष्णपुष्पैस्तमर्चयेत् । सुगंधिगंधपुष्पैश्च कृसरान्नैस्तिलौदनैः ॥ पूजयित्वा सूर्यपुत्रं क्षमस्वेति पुनःपुनः । कृष्णाय द्विजमुख्याय तदभावेतराय वा ॥ (इतरायेति छेदः आर्षं चैतत्) देयः शनैश्वरो भक्त्या मंत्रेणानेन वै द्विज । क्रूरावलोकनवशाद्भवनं नाप्नोति यो ग्रहो रुष्टः । तुष्टो धनकनकसुखं ददाति सोऽस्मान्छनैश्वरः पातु ॥ यः पुनर्नष्टराज्याय नराय परितोषितः । स्वप्ने ददौ निजं राज्यं स मे सौरिः प्रसीदतु ॥ कोणं नीलांजनप्रख्यं मंदचेष्टाप्रसारिणं । छायामार्तंडसंभूतं नमस्यामि शनैश्वरं ॥ नमोऽर्कपुत्राय शनैश्वराय नीहारवर्णांजनमेचकाय । श्रुत्वा रहस्यं भव कामदस्त्वं फलप्रदो मे भव सूर्यपुत्र ॥ नमोऽस्तु प्रेतराजाय कृशदेहाय वै नमः । शनैश्वराय क्रूराय शुद्धबुद्धिप्रदायिने ॥ य एभिर्नामभिः स्तौति तस्य तुष्टिं ददात्यसौ । तदीयं तु भयं तस्य स्वप्नेऽपि न भविष्यति ॥ इत्यनेन विधानेन शनिं नत्वा विसर्जयेत् । एवमेतद्व्रतं नित्यं ये चरिष्यंति मानवाः ॥ वासरे वासरे प्राप्ते वत्सरं यावदेव तु । तेषां शानैश्वरी पीडा क्लेशोपि न भविष्यति ॥ कृष्णायसेन घटितां यमराजमूर्तिं लोहे निधाय घटके तिलतैलपूर्णे । यो ब्राह्मणाय रविजं प्रददाति भक्त्या पीडा शनैश्वरकृता नहि बाधते तं ॥ स्कांदे । स्कंद उवाच । द्वादशाष्टमजन्मस्थे शनौ सर्वग्रहेश्वरे । किं कर्तव्यं नरैः शांतिविधानं क्लेशशांतये ॥ ईश्वर उवाच । श्रावणे मासि संप्राप्ते शोभने शनिवासरे । लोहरूपं शनिं कृत्वा स्नाप्य पंचामृतेन वै ॥ पुष्पैरष्टविधैर्धूपैः फलैश्चैव विशेषतः । नामभिः पूजयेदेतैः क्रमेण ग्रहसत्तमं ॥ कोणस्थः पिंगलो बभ्रुः कृष्णो रौद्रो यमोऽतकः । सौरिः शनैश्वरो मंदः पिप्पलादेन संस्तुतः ॥ शंनोदेवीति सर्वत्र वैदिकेन च पूजयेत् । पूजयित्वा तु नैवेद्यं ततः कुर्यात्क्रमेण तु ॥ समाषभक्तं प्रथमे द्वितीये पायसं शुभं । तृतीये त्वंबिली कार्या चतुर्थे पूरिकाः शुभाः ॥ अंबिली तक्रतंडुलपिष्टकृता यवागूः । (आंबिल इति भाषायां) प्रथमादिशब्दा वासरपराः । स्कांदे नागरखंडे । नारद उवाच ।

ग्रहा गावो नरेंद्राश्च ब्राह्मणाश्च विशेषतः । पूजिताः पूजयंत्येते निर्दहंत्यवमानिताः ॥ तस्मात्कुरु स्तुतिं चाऽस्य स्वभक्त्या भास्करेः प्रभोः । प्रसादं गच्छते येन कोपं त्यजति पातकं ॥ ततः कृतांजलिर्भूत्वा स्तुतिं चक्रे स बालकः । पिप्पलादो द्विजश्रेष्ठः प्रणिपत्य मुहुर्मुहुः ॥ नमस्ते कोणसंस्थाय पिंगलाय नमोस्तु ते । नमस्ते बभ्रुरूपाय कृष्णाय च नमोस्तु ते॥नमस्ते रौद्रदेहाय नमस्ते चांतकाय च। नमस्ते यमसंज्ञाय नमस्ते सौरये विभो ॥ नमस्ते मंदसंज्ञाय शनैश्वर नमोस्तु ते। प्रसादं कुरु देवेश दीनस्य प्रणतस्य च॥ शनैश्वर उवाच। परितुष्टोऽस्मि ते वत्स स्तोत्रेणाऽनेन सांप्रतं। वरं वरय भो वत्स येन यच्छामि वांछितं ॥ पिप्पलाद उवाच । अद्यप्रभृति नो पीडा बालानां रविनंदन । त्वया कार्या महाभाग न स्वकीया कथंचन ॥ यावद्वर्षाष्टकं जातं मम वाक्येन सूर्यज । स्तोत्रेणानेन योऽन्यस्त्वां स्तूयात्प्रातरुपस्थितः॥ तस्य पीडा न कर्तव्या त्वया भास्करनंदन। तस्य पीडा न कर्तव्या देयो लाभो महाभुज ॥ अर्धाष्टमिकया योगे तावके संस्थितो नरः। सार्धसप्तवर्षाण्यर्धाष्टमिका। (साडेसाती इति भाषायां) तव वारे तु संप्राप्ते यस्तिलाँल्लोहसंयुतान्। शक्त्या ददाति नो तस्य पीडा कार्या त्वया विभो॥ कृष्णां गां यस्तु विप्राय तवोद्देशेन यच्छति । अर्धाष्टमिकया पीडा तस्य कार्या त्वया नच ॥ शमीसमिद्भिर्यो होमं तवोद्देशेन निर्वपेत्। तथा कृष्णतिलैश्चैव कृष्णपुष्पानुलेपनैः ॥ पूजां करोति यस्तुभ्यं धूपं वै गुग्गुलुं दहेत् । कृष्णवस्त्रेण संवेष्ट्य त्याज्या तस्य त्वया व्यथा ॥ सूत उवाच। एवमुक्तः शनिस्तेन बाढमित्येव जल्प्य च। नारदं समनुज्ञाय जगाम निजसंश्रयं॥ मदनरत्ने प्रभासखंडे। यः पुनः श्रद्धया युक्तः शुचिः स्नातः समाहितः। शमीपत्रैः समभ्यर्च्य प्रतिमां लोहजां मम ॥ माषौदनं तिलैर्मिश्रं दद्याल्लोहं च दक्षिणां। कृष्णां गां वृषभं वाऽपि यो मे दद्याद्विजाय वै ॥ तस्य पीडां न चैवाहं करिष्यामि कदाचन। इति शनैश्वरशांतिः ॥

॥ अथ राहुशांतिः । ज्योतिषे । जन्मांत्यपंच-

चतुरष्टनवद्विसप्त राहुग्रहो यदि च चारवशेन गच्छेत् । आलोडनं नृपभयं क्षयमर्थनाशं रोगं प्रवासमरणाग्निभयं करोति ॥ इति राहुशांतिः॥
॥ अथ ग्रहणशांतिः । मात्स्ये । होरायां ग्रस्यते यस्य नक्षत्रे वा निशाकरः । प्राणसंदेहमाप्नोति स वा मरणमृच्छति ॥ यस्य त्रिजन्मनक्षत्रे ग्रस्येते शशिभास्करौ । तज्जनानां भवेत्पीडा ये जनाः शांतिवर्जिताः ॥ यस्य राशिं समासाद्य भवेद् ग्रहणसंभवः । तस्य स्नानं प्रवक्ष्यामि मंत्रौषधिसमन्वितं ॥ चंद्रोपरागं संप्राप्य कृत्वा ब्राह्मणवाचनं । संपूज्य चतुरो विप्रान् शुक्लमाल्यानुलेपनैः ॥ पूर्वमेवोपरागस्य समानीयौषधादिकं । स्थापयेच्चतुरः कुंभानग्रतः सागरानिव ॥ गजाश्वरथ्यावल्मीकसंगमाद्ध्रदगोकुलात् । राजद्वारप्रदेशाच्च मृदमानीय निक्षिपेत् ॥ पंचगव्यं पंचरत्नं पंचत्वक्पंचपल्लवं । रोचनं पद्मकं शंखं कुंकुमं रक्तचंदनं ॥ शुक्तिस्फटिकतीर्थांबुसितसर्षपगुग्गुलून् । मधूकं देवदारुं च विष्णुक्रांतां शतावरीं॥ बलां च सहदेवीं च निशाद्वितयमेव च । एतत्सर्वं विनिक्षिप्य कुंभेष्वावाहयेत्सुरान् ॥ सर्वे समुद्राः सरितस्तीर्थानि जलदा नदाः । आयांतु यजमानस्य दुरितक्षयकारकाः ॥ गंगे च यमुने चैवेति । योऽसौ वज्रधरो देव आदित्यानां प्रभुर्मतः । सहस्रनयनश्चेंद्रो ग्रहपीडां व्यपोहतु ॥ मुखं यः सर्वदेवानां सप्तार्चिरमितद्युतिः । चंद्रोपरागसंभूतामग्निः पीडां० ॥ कर्मसाक्षी तु लोकानां धर्मो महिषवाहनः । यमश्चंद्रोपरागोत्थां ग्रहपीडां० ॥ रक्षोगणाधिपः साक्षान्नीलांजनसमप्रभः । खड्गहस्तोऽतिभीमश्च ग्रह० ॥ नागपाशधरो देवः सदा मकरवाहनः । चंद्रोपरागकलुषं वरुणो मे व्यपोहतु ॥ प्राणरूपो हि लोकानां सदा कृष्णमृगप्रियः । वायुश्चंद्रोपरागोत्थां ग्रह० ॥ योऽसौ निधिपतिर्देवः खड्गशूलगदाधरः । चंद्रोपरागदुरितं धनदो मे व्यपोहतु ॥ योऽसाविंदुधरो देवः पिनाकी वृषवाहनः । चंद्रोपरागपापानि निवारयतु शंकरः ॥ त्रैलोक्ये यानि भूतानि स्थावराणि चराणि च । ब्रह्मविष्ण्वर्करुद्राश्च दहंतु मम पातकं ॥ एवमावाहयेत्कुंभान्मंत्रैरेभिश्च वारुणैः । एतानेव तथा

मंत्रान्स्वर्णपट्टे विलेखयेत् ॥ ताम्रपट्टेऽथवाऽऽलिख्य नववस्त्रे तथैव च। मस्तके यजमानस्य निदध्युस्ते द्विजोत्तमाः ॥ कलशान्द्रव्यसंयुक्तान्नानारूपसमन्वितान् । गृहीत्वा स्थापयेद्गूढं भद्रपीठोपरि स्थिते ॥ पूर्वोक्तैरेव मंत्रैश्च यजमाने द्विजोत्तमाः । अभिषेकं ततः कुर्युर्मंत्रैर्वारुणसूक्तकैः ॥ ततः शुक्लांबरधरः शुक्लमाल्यानुलेपनः । आचार्यं वरयेत्पश्चात्स्वर्णपट्टं निवेदयेत् ॥ आचार्ये दक्षिणां दद्याद्गोदानं च स्वशक्तितः । होमं चैव प्रकुर्वीत तिलैर्व्याहृतिभिस्तथा ॥ निवृत्ते ग्रहणे सर्वं ब्राह्मणेभ्यो विशेषतः । दानं च शक्तितो दद्याद्यदीच्छेदात्मनो हितं ॥ सूर्यग्रहे सूर्यनामयुक्तान्मंत्रांश्च कीर्तयेत् । अनेन विधिना यस्तु ग्रहणे स्नानमाचरेत् । न तस्य ग्रहणे दोषः कदाचिदपि जायते ॥ मदनरत्ने ग्रंथांतरे। दूर्वांकुरोशीरशमीशिलाजित्सर्वार्थसर्वौषधिपंचमृद्भिः । स्नानं विदध्याद्ग्रहणे रवींद्वोः पीडाकरं शांतिवहं हि यस्य ॥ ज्योतिषे । त्रिषड्दशायोपगतं नराणां शुभप्रदं स्याद्ग्रहणं रवींद्वोः । द्विसप्तनंदेषुषु मध्यमं स्याच्छेषेष्वनिष्टं कथितं मुनींद्रैः ॥ आय एकादश । नंदा नव । इषवः पंच । मदनरत्ने गर्गः । जन्मसप्ताष्टरिःफांकदशमस्थे निशाकरे । दृष्टोऽरिष्टप्रदो राहुर्जन्मर्क्षे निधनेऽपि च ॥ रिःफं द्वादश । अंकाः नव । निधनं सप्तमतारा । पृथ्वीचंद्रोदये विष्णुधर्मे । यन्नक्षत्रगतो राहुर्ग्रसते शशिभास्करौ । तज्जातानां भवेत्पीडा ये नराः शांतिवर्जिताः॥ तत्रैव पुराणांतरे । सूर्यस्य संक्रमो वाऽपि ग्रहणं चंद्रसूर्ययोः । यस्य त्रिजन्मनक्षत्रे तस्य रोगोऽथवा मृतिः ॥ तस्य दानं च होमं च देवार्चनजपौ तथा। उपरागाभिषेकं च कुर्याच्छांतिर्भविष्यति ॥ स्वर्णेन वाऽथ पिष्टेन कृत्वा सर्पस्य चाकृतिं । ब्राह्मणाय ददेत्तस्य न रोगादिश्च तत्कृतः ॥ जन्मदशमैकोनविंशतितारा: त्रिजन्मानि। सर्पस्य तदाकारस्य राहोः । अद्भुतसागरे भार्गवः । यस्य राज्यस्य नक्षत्रे स्वर्भानुरुपरज्यते। राजभंगं सुहृन्नाशं मरणं चाऽत्र निर्दिशेत् ॥ राज्याभिषेकनक्षत्रे इत्यर्थः । भार्गवार्चनदीपिकायां ज्योतिः सागरे। सौवर्णं कारयेन्नागं

SGDF

पलेनाऽथ पलार्धतः। तदर्धेन तदर्धेन फणायां मौक्तिकं न्यसेत् ॥ ताम्रपात्रे निधायाथ घृतपूर्णे विशेषतः। कांस्ये वा कांतिलोहे वा न्यस्य दद्यात्सदक्षिणं ॥ चंद्रग्रहे तु रूप्यस्य बिंबं दद्यात्सदक्षिणं। नागं रुक्ममयं सूर्यग्रहे बिंबं च हेमजं ॥ तुरंगरथगोभूमि [गोधूम] तिलसर्पिश्च कांचनं । कालविवेके। सुवर्णनिर्मितं नागं सतिलं कांस्यभाजनं । सदक्षिणं सवस्त्रं च ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ सौवर्णं राजतं वाऽपि बिंबं कृत्वा स्वशक्तितः। उपरागभवक्लेशच्छिदे विप्राय कल्पयेत् ॥ मंत्रस्तु । तमोमय महाभीम सोमसूर्यविमर्दन । हेमताराप्रदानेन मम शांतिप्रदो भव ॥ विधुंतुद नमस्तुभ्यं सिंहिकानंदनाच्युत। दानेनानेन नागस्य रक्ष मां वेधजाद्भयादिति । विशेषस्तु मत्कृते निर्णयसिंधौ ज्ञेयः । अपर्वणि ग्रहणे त्वद्भुतसागरे मयूरचित्रे। अपर्वणि शशांकार्कौ त्विष्टो नाम महाग्रहः। आवृणोति तमःश्यामः सर्वलोकविपत्तये ॥ औदुंबरीसहस्राणि चाष्टौ च जुहुयाद्बुधः । मध्वक्तानि च तान्यन्नं जातवेदस इत्यृचा ॥ विप्राय दक्षिणां दद्याद्धेनुं च वृषभं तथा ॥ इति ग्रहणशांतिः ॥ ॥ अथ केतुशांतिः । तत्फलमाह ज्योतिर्वसिष्ठः। केतोरुदयास्तमयं ज्ञातुं गणितान्न शक्यते यस्मात् । दिव्यांतरिक्षभौमास्तस्मात्त्रिविधाश्च केतवो जगति ॥ एकोत्तरशतभेदा दृश्यंते वा सहस्रभेदास्ते। औत्पातिकरूपत्वाद्भवंति बहवस्तथैको वा ॥ दिवि ऋक्षग्रहजास्ते दिव्याख्याः केतवो महाफलदाः । परिवेषेंद्रधनूल्कास्तथैव गंधर्वनगरनिर्घाताः ॥ गगनविकारजमेतन्मध्यमफलदं तथांतरिक्षं च । भूमिभवा भौमाः स्युश्चरस्थिरा वस्तुसंभवा ये च ॥ तेऽधमफलदास्तेषां कथयामि फलानि रूपाणि । वर्षैर्मासैः पक्षैः क्रमशः परिपाकमुपयांति ॥ स्निग्धः प्रसन्नरूपः शुक्लनिभो ह्रस्वदंडवत्सौम्यः। उदयास्तमये त्वेवं सुभिक्षसौख्यावहः केतुः ॥ धूमनिभो धूमाख्यः केतुर्दोषप्रदो भवति। इंद्रशरासनरूपः स्थूलनिभोऽवर्षभीतिदः सम्यक् ॥ बहुभिः शिखाभिरतुला विद्युन्मणिहारहेमनिभाः । अपरेंद्रदिशोर्द्द-

श्या महाहवं तद्दिगीशानां ॥ शुकमुखबंधूकनिभा वह्निसुताः क्षतजसंनिभा रूक्षाः । दृश्यंतेऽनलदिशि यदि तावंतस्तेऽपि शिखिभयदाः ॥ मृत्युसुता वक्रशिखाः कृष्णा रूक्षाश्च प्रहरणाकाराः । दृश्यंते याम्यायां जनमारभयप्रदास्तेऽपि ॥ क्षितितनया द्वात्रिंशद्दर्पणसदृशाः सरश्मयो विशिखाः । क्षुद्भयदाः सशिरस्का यमतनया मृत्युदाश्च शैलनिभाः ॥ शशितनयाः कुसुमनिभाः कुंदेंदुक्षीररजतनिभाः । उत्तरभागे शिखिनो जंतूनां ते सुभिक्षकराः ॥ त्रिशिखस्त्रिवर्णयुक्तो ब्रह्मसुतो ब्रह्मदंडनिभः । अनियतदिक्प्रभवोऽसौ शांतिकरो ब्रह्मदंडाख्यः ॥ शनितनयास्तारास्थाः शुक्ला ऋजवश्च षट्संख्याः । दृश्यंते द्वित्रदिनैः शुभदा मासैश्च रुग्भयदाः ॥ जीवसुता विकचाख्याः शुक्लास्ताराश्रिताः स्निग्धाः । याम्यायां दिशि संस्था बहवस्ते पापदाः सततं ॥ वुधतनयाश्चोराख्याः शुक्लाः सूक्ष्मा यथेष्टदिक्प्रभवाः । आमयभयदाः सततं जंतूनां पंचपंचाशत् ॥ कुजतनयाः कैकेयाः क्षतजानलसंनिभास्त्रिशूलधराः । याम्यायां दिशि संस्थाः क्षुद्भयदाः षष्टिसंख्याकाः ॥ तामसकीलकसंज्ञा राहुसुताः सूर्यमंडले दृष्टाः । तेषां तन्निखिलफलं सम्यक्कथितं च सूर्यवारेऽपि ॥ अग्निसुतास्त्वाग्नेय्यां विंशत्यधिकाश्च शतसंख्याः । प्रलयानलसदृशाभा भान्वग्नितडिद्भयप्रदास्तेऽपि ॥ अरुणाख्याः श्यामनिभाः शुक्रसुता विविधरूपसंकीर्णाः । शस्त्रक्षुद्भयदास्ते सप्तोत्तरसप्ततिश्च संख्याताः ॥ दंडकसंज्ञाश्चाष्टौ तारासदृशाः प्रजापतेस्तनयाः । द्वाचत्वारिंशोत्तरशताधिकाः पापदा विधातृसुताः ॥ वरुणभवाः कंकाख्या द्वात्रिंशद् गुल्मयष्टिनिभाः । शशिवत्प्रभासमेता राजान्यत्वं प्रकुर्वंति ॥ कालभवाः षण्णवतिः संख्यातास्ते कवंधनिभाः । तन्नामानः शिखिनः पुंड्रामयभीतिदा जगतः ॥ विमलास्ताराकारा दशदिक्षु समुद्भवाः शिखिनः । एवं सहस्रभेदाः पापाश्चैषां विशेषमभिधास्ये ॥ पश्चिमदिशि संभूतश्चोत्तरनम्रश्च सौम्यकेतुः सः । कुरुते सुभिक्षमतुलं सितवर्णोऽसौ महास्निग्धः ॥ दक्षिणनम्रः प्राच्यां तथाविधो याम्यकेतुः सः । रूक्षः

क्षुद्भयकारी मरकभयं वा करोत्येव ॥ धूमनिभो याम्यायां कपालकेतुर्बृहत्तनुः स्निग्धः । दिक्षु विदिक्षु प्रभवः क्षुन्मरकाऽवृष्टिरोगकरः ॥ प्राच्यां दिशि संभूतः प्रदक्षिणं भ्रमति चक्रवद्रूक्षः । स च चक्रकेतुरनिशं कपालकेतोश्च तुल्यफलः ॥ पश्चिमतः संभूतो याम्यदिशि भ्रमति चाऽप्रदक्षिण्यं । धूमनिभो विषमाख्यः केतुर्भूभारमपनयति ॥ कतिपयदिवसं गत्वा गमननिवृत्तिं करोति धूमनिभः । नरपतिकलहाज्जगतः करोति विलयं स चक्राख्यः ॥ गगनत्रिभागदीर्घः श्यामनिभोऽसौ महासटाकारः । ऋजुवक्रगतिं कुरुते क्रमशो जगतस्त्रिभागहरः॥ गतिरहितो ध्रुवकेतुः प्रमाणवर्णाकृतिर्न भवेत् । ग्रहनक्षत्रोपगमे दृष्टो नैवाऽशुभप्रदः केतुः ॥ उपकरणेषु च राज्ञां सुरगृहतरुपर्वतेषु सदनेषु । दर्शनमुपैति पतितो विनाशिनामेव नियमेन ॥ कुमुदनिभः कुमुदाख्यो दिवसैः षड्भिस्तु पश्चिमे दृष्टः । प्रागुत्तरदिशि यदि वा सुभिक्षमतुलं करोत्येव ॥ तारोपरि मणिकेतुर्याम्यायां दिशि सकृद् दृष्टः। उदयास्तमये समये शुभदोऽसौ क्षीरधारेव ॥ जलधारेव हि ऋज्वी नतया शिखया परेण दृष्टः सः । जलकेतुर्जलसदृशः स सुभिक्षकरश्च सर्वजंतूनां ॥ हरिलांगूलनिभोऽसौ भवकेतुः ककचसंनिभो वाऽपि । बहुरोगभयं कुरुते सर्पाकारस्तु तद्भयदः ॥ अपरोऽपि पद्मकेतुः पद्मनिभः पद्मगर्भसंकाशः । क्षेमकरो नृपतीनां सुभिक्षदः सर्वजंतूनां ॥ आवर्तकेतुरयमिह प्रादक्षिण्येन दीप्तिमान् शुक्लः । शुभदो व्यत्ययकेतुस्त्वतुलामयभीतिहेतुरीतिकरः॥ आक्रम्य गगनमखिलं संवर्ताख्यः स धूमनिभः । शूलाग्रस्त्वितरो वा स केतुरसकृद्भयप्रदो जगतः ॥ शुभदाः शुक्लनिभा ये कृष्णास्त्वशुभप्रदा जगतः । केतूनां फलमुक्त्वा वक्ष्ये यदस्त्रभेषु जातानां ॥ अश्विन्यां यदि केतुर्जातस्तदिहाश्वजीविनं हन्यात् । याम्ये म्लेच्छाधिपतिं कालिंगं कृत्तिकायां च ॥ रोहिण्यामतुलबलं निहंति केतुश्च शूरसेनेशं । औशीनरमुख्यपतिं सौम्ये रौद्रे च जलजंतून् ॥ अश्मकदेशाधिपतिं त्वादित्ये पुष्यभे च मगधपतिं । आर्याधिपतिं सार्पे पांड्याधिपतिं च पितृ-

धिष्ण्ये ॥ भाग्यर्क्षे त्वौज्जयिनं चोत्तरभे दंडनायकानखिलान् । हस्तर्क्षे धनिकवरांश्चित्राया कुरुभवानखिलान् ॥ कांबोजनृपतिमुख्यं प्रभंजने जातकेतुरपि । इक्ष्वाकुवंशनाशं द्विदैवभे मित्रभे च गौडेशं ॥ ज्येष्ठायां यदि जातः स हंति वै सर्वमंडलाधीशं । मूले मद्राधिपतिं जलदैवर्क्षे कलिंगदेशपतिं॥गुर्जरदेशाधिपतिं हन्याद्वै वैश्वदेवाधिष्ण्योत्थः । केकयनाथं हन्याच्छ्रवणर्क्षे वसुभवोऽखिलान्द्रविडान्॥ नैमिषनृपतिं हन्याच्छतभिषजोऽजांघ्रिजश्च पांचालान् । अहिबुध्न्यर्क्षभवो यः सांकरिकानथ किरातकोणभवान् ॥ पौष्णर्क्षभवः केतुर्द्विजसज्जनधर्ममार्गस्थान् । अभिजिन्नक्षत्रभवः कौंकणदेशं च निशिचरांश्चापि ॥ ये केतवश्चाश्विमुखर्क्षजातास्ताराग्रहादिष्वपि संभवाश्च । कुर्वंति ते तीक्ष्णफलं जनानामन्ये तु सामान्यफलप्रदाः स्युः ॥ आदिशब्दो ध्रुवसप्तर्ष्यादिषु । अन्येऽपि चलकेतुगदकेत्वादयोऽद्भुतसागरे उक्ताः । प्रश्नवैष्णवे । भूकंपनिर्घातरजोनिपातादासप्तरात्राद् ग्रहणाद्रवींद्वोः ॥ उल्कानिपाताः परिवेषचापाः स्युर्यत्र तद्देशनृपस्य नाशः ॥ यस्यां शिखा स्याद्दिशि धूमकेतोः प्रयाति यस्यामुदितोऽथ केतुः । रौद्रः स्पृष्टोद्धानि च यानि यानि तेषां सदेशान्नृपतीन् निहन्यात् ॥ ज्येष्ठास्थितोऽर्केण कुजेन युक्तो राहुः शनिर्वाऽप्युदितश्च केतुः । यदा तदानीं भुवि सार्वभौमो रोगाद्रणाद्वा लभते प्रणाशं ॥ अत्र प्रागुक्तः कोटिहोमो लक्षहोमो वा कार्यः । इति केतुशांतिः ॥ ॥ अथोल्कापतनादि । नारदः । स्वर्गच्युतानां रूपाणि यान्युल्कास्तानि वै भुवि । धिष्ण्योल्काविद्युदशनितारा: पंचविधाः स्मृताः ॥ पीडाश्वोष्ट्राऽहिगोमायुखरगोगजदंष्ट्रिकाः । कपिगोधा धूमनिभा विविधाः पापदा नृणां ॥ उदयास्तमयेऽर्कैंद्वोः पतितोल्का शुभप्रदा । सितरक्ता पीतासिता सोल्का हंति द्विजातिनः ॥ राजराष्ट्रविनाशाय प्रासादप्रतिमासु च । गृहेषु स्वामिनां पीडा नृपाणां पर्वतेषु च ॥ दिक्षु तत्तद्दिगीशानां कर्षकाणां खलेषु च । गोष्ठे गोस्वामिनां पीडा शिल्पकानां जलेषु च ॥ वर्तुलोल्का पुरं हंति

छत्राकारा पुरोहितं। वंशगुल्मलताकारा राष्ट्रविद्राविणी तथा ॥ अत्र प्रागुक्ता गर्गोक्ता ताराविकारशांतिः कार्या ॥ ॥ अथ प्रतिसूर्यः। मयूरचित्रे। उदीयमानः सूर्यो वै दृश्यते प्रतिरूपकः। त्रीण्यब्दानि भवेन्नाशो मासार्धेन न संशयः ॥ ॥ अथ परिवेषः। नारदः। किरणा वायुनिहता उच्छ्रिता मंडलीकृताः। नानावर्णाकृतिभृतः परिवेषाः शशीनयोः ॥ (इनः सूर्यः) मुहुर्मुहुः प्रलीयंते न ते पूर्णफलप्रदाः । अनेकवृत्तवर्णश्च परिवेषो नृपांतकृत् ॥ द्विमंडलश्चमूनाथं नृपघ्नोऽथ त्रिमंडलः। द्वौ ग्रहौ परिवेषस्थौ क्षितीशकलहप्रदौ ॥ कुर्वंति कलहानर्थं परिवेषगतास्त्रयः। चत्वारः परिवेषस्था नृपस्य मरणप्रदाः ॥ परिवेषगताः पंच जगत्प्रलयदा ग्रहाः। नृपहानिः कुजादीनां परिवेषे पृथक्पृथक् ॥ प्रावृष्यृतौ च शरदि परिवेषो जलप्रदः। प्रायेणान्येषु ऋतुषु तदुक्तफलदायिनः ॥ अन्यत्रापि। रविशशिपरिवेषे पूर्वयामे च पीडा रविशशिपरिवेषे मध्यमे चाऽतिवृष्टिः। रविशशिपरिवेषे धान्यनाशस्तृतीये रविशशिपरिवेषे राज्यनाशश्चतुर्थे ॥ ॥ अथ ग्रहयुद्धं। अद्भुतसागरे गर्गः। छादनं रोधनं चैव रश्मिरोधनमेव च। अपसव्यं ग्रहाणां च चतुर्धा युद्धमुच्यते ॥ एतन्नेंदुसूर्ययोः किंत्वन्येषां। ताराग्रहाणांपंचानांयुद्धान्युक्तानियोगतइत्युक्तेः। पराजयलक्षणं च तत्रैव। ग्रहो ग्रहं समागम्य श्यामीभवति यो भृशं । हानिं प्राप्नोति च व्यक्तं स्यंदते च मुहुर्मुहुः ॥ ॥ अथेंद्रधनुः। नारदः। नानावर्णांशवो भानोः साभ्रवायुविघट्टिताः। यद्व्योम्नि चापसंस्थानमिंद्रचापं तदुच्यते॥ अथवा शेषनागेंद्रदीर्घनिःश्वाससंभवं। विदिक्षुजं दिक्षुजं च तद्दिङ्नृपविनाशनं ॥ अवृष्टौ वृष्टिदं त्वैंद्र्यां दिशि वृष्ट्यामवृष्टिदं। अवनीगाढमच्छिन्नं प्रतिकूलं धनुर्द्वयं ॥ नृपांतकृत्तद्धि भवेदानुकूल्ये तु तच्छुभं ॥ “शां० सा० अथ निर्घातः। वायुना निहतो वायुर्गगनात्पतति क्षितौ। यदा दीप्तः सगुरुतः स निर्घातोऽतिदोषकृत् ॥ अथ रश्मिदंडः। वराहसंहितायां। रविकिरणजलदमरुतां संघातो दंडवत्स्थितो दंडः। स विदिङ्मुखो नृपाणामशुभो

दिक्षु द्विजानां च ॥ अत्र मासिकः फलपाकः । अनुक्तफलकालत्वात् । ” अत्र शात्यनुक्तौ वृद्धगर्गोक्ता शांतिर्वक्ष्यते । इत्युल्कापतनादि ॥

॥ अथ षड्ग्रहादियोगे शांतिः । मदनरत्ने ब्रह्मयामले । अथातः संप्रवक्ष्यामि ग्रहयोगाख्यशांतिकं । अमावास्यादितिथिषु ग्रहयोगो भवेद्यदि ॥ एकर्क्षे भिन्नराशौ वा एकराश्यृक्षभेदने । शशिसूर्यसमायुक्ते ग्रहत्रयसमन्विते ॥ दुर्भिक्षादिभयं चैव चतुर्ग्रहसमन्वये । महारोगभयं राष्ट्रक्षयो वृष्टिविनाशनं ॥ पंचग्रहसमायोगे दुर्भिक्षमरकादिकं । नृपवैरं गर्भनाशो जायते जननाशनं ॥ ग्रहषट्कसमायोगे मंत्रिणो मरणं भवेत् । पश्वश्वादिभयं सर्वं संकरादि जनक्षयः ॥ पट्टराज्ञो विनाशो वा महाभयमथापि वा । सप्तग्रहसमायोगे क्षितीशमरणं ध्रुवं ॥ जगत्प्रलय एवापि तदा निर्मानुषं जगत् । अतऊर्ध्वं महोत्पातो नानादुःखभयाकुलं ॥ सूर्यस्तद्व्यतिरिक्तश्चेत्तदा योगो महाद्भुतः । विना चंद्रेण योगोऽपि जगत्प्रलयकारकः ॥ तद्दक्षजातजंतूनां महारोगो महाभयं । अर्थनाशः स्थाननाशो मानहानिर्नृपीडनं ॥ वातपित्तादिसंभूतमहापीडा महद्भयं । समायोगे ग्रहा नृणां दोषान्कुर्वंति सर्वदा ॥ षण्मासाभ्यंतरे वापि आयुर्हानिः श्रियस्तथा । जन्माष्टद्वादशे राशौ चतुर्थे पंचमेऽपि वा ॥ पूर्वोक्तफलमेवात्र तस्माच्छांतिं प्रयत्नतः । कुर्याद्दोषानुसारेण वित्तशाठ्यं न कारयेत् ॥ तत्तद्ग्रहाकृतीः कृत्वा सौवर्णेन प्रयत्नतः । सुवर्णेन तदर्धेन पादेनापि कनीयसीं ॥ वित्तशाठ्यं न कर्तव्यं कर्तव्यं शक्तितो बुधैः । पूर्वोक्तलक्षणेनैव ग्रहमूर्तिं च कारयेत् ॥ ग्रहस्यैकैककलशं ग्रहयोगप्रमागतः । कारयेत्कुंभमेकं वा निर्व्रणं सुदृढं नवं ॥ गृहस्येशानादिग्भागे शुद्धदेशे समस्थले । कुंडे वा स्थंडिले वाऽपि होमं कुर्याद्विधानतः ॥ तस्य पूर्वोत्तरे देशे पूजास्थानं प्रकल्पयेत् । चतुरस्रं हस्तमात्रं स्थंडिलं तंडुलेन तु ॥ लिखेद् ग्रहाकृतिं तत्र स्थापयेत्प्रतिमां ततः । (तत्र कुंभोपरि नतु स्थंडिले । एककुंभपक्षे तदनुपपत्तेः) अधिप्रत्यधिदेवादीन् दक्षिणोत्तरतः क्षिपेत् ॥ उक्तगं-

धैस्तथा धूपैस्तत्तन्माल्यैः फलैरपि । तत्तद्ग्रहोक्तमंत्रेण पूर्वोक्तेनैव पूजयेत् ॥ स्वस्तिवाचनपूर्वेण आचार्य ऋत्विजैः सह । ग्रहपूजादिकं कृत्वा नैवेद्यांतं समर्पयेत् ॥ ततो होमं प्रकुर्वीत स्वगृह्योक्तविधानतः । चतुर्थ्यंतं प्रकुर्वीत कलशस्थापनं ततः । (चतुर्थ्यंतमिति । द्वे आघाराहुती द्वे आज्यभागाहुती एवं चतस्रः । तत्र चतुर्थी सोमाहुतिः । तदंतं आज्यभागांतमित्यर्थः) पूर्वोक्तेन विधानेन शुद्धतोयेन पूरयेत् । पंचामृतं पंचगव्यं पंचत्वक् पंचपल्लवान् ॥ तत्र मंत्रैर्विनिक्षिप्य औषधानि विनिक्षिपेत् । तत्तद्ग्रहोक्तविधिना मूलान्यादाय निक्षिपेत् ॥ अब्लिंगैर्वारुणैर्वापि कलशं पूरयेद्गुरुः । तत्तद्ग्रहोक्तैर्विविधैस्तत्तन्मंत्रैर्हुनेदथ ॥ (विविधैरित्यस्य समिद्भिरिति शेषः । एवं हि अथपश्चादित्यादिपदानां स्वरसत उपपत्तिर्नान्यथा) चर्वाज्ये जुहुयात्पश्चात्तिलाहुतिमथाचरेत् । अथ स्विष्टकृतं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥ भद्रासनोपविष्टस्य यजमानस्य ऋत्विजैः । कलशस्थोदकेनैवमभिषेकं समाचरेत् ॥ योगग्रहोक्तमंत्रैश्च अधिप्रत्यधिमंततः । (एते च मंत्रा वैदिका एव । ग्रहाभिषेकमंत्राणामग्रिमश्लोके पुनर्विधानात्) नवग्रहोक्तमंत्रैश्च जातवेदादि पंचकैः (जातवेदस इत्येकः त्र्यंबकादयो वक्ष्यमाणाश्चत्वारः । एवं पंचेत्यर्थः) ॥ त्र्यंबकेण मंत्रेण क्षेत्रस्यपतिना तथा । यतइंद्रद्वयेनैव लोकपालाष्टकैरपि ॥ सुरास्त्वामिति मंत्रेण येनदेवादिभिः क्रमात् । अन्यैश्च पुण्यसूक्तैश्च अभिषेकं समाचरेत् ॥ अभिषेकाप्लुतं वस्त्रमाचार्याय निवेदयेत् । ततः शुक्लांबरधरः कुर्यादाज्यावलोकनं ॥ ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्याद्धेनुं शंखादिकानपि । तदभावे यथाशक्ति हिरण्यमपि दापयेत् ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्यथाविभवसारतः । एवं यः कुरुते भक्त्या ग्रहदोषविवर्जितः ॥ पूर्वोक्तसर्वदोषैश्च विमुक्तः पुत्रवान्सुखी । आयुरैश्वर्यसंपन्नो जीवेद्वर्षशतं नरः ॥ इह लोके सुखी भूत्वा पश्चाच्छिवपुरं व्रजेत् । इति षड्ग्रहादियोगशांतिः ॥ ॥ अथ ग्रहयोगशांतिप्रयोगः । कर्ता गृहस्यैशानभागे आचमनादिदेशकालकीर्तनांते मम श्रीपरमेश्वरप्रीतिद्वारा जन्मनक्षत्रे

जन्मराशौ वा जन्मराशेः अमुकस्थाने वा त्रिग्रहयोगसूचितसकलानिष्टनिरासपूर्वकैहिकपुत्रलाभसुखवृद्धिचिरायुरैश्वर्यसंपत्तिपारलौकिकशिवपुरव्रजनसिद्ध्यर्थं ब्रह्मयामलोक्तां ग्रहयोगशांतिं करिष्ये । (चतुरादिग्रहयोगे तु त्रिशब्दस्थाने चतुरादिशब्दोहः कार्यः) तदंगं निर्विघ्नतासिद्ध्यर्थं गणपतिपूजनं स्वस्तिवाचनं आचार्यादिवरणं च करिष्ये । इति संकल्प्य वरणांते आचार्यः प्रादेशांतं कृत्वा कुंडात्स्थंडिलाद्वा ऐशान्यां चतुरस्रं हस्तमात्रं स्थंडिलं तंडुलैर्निर्माय तत्र योगकर्तॄणां ग्रहाणां संख्यया कलशान्प्राक्संस्थानुदक्संस्थान्वा संस्थाप्य तत्र निहितेषु पूर्णपात्रेषु तत्तद्ग्रहमंडलानि लिखेत् । यद्वा एकमेव कुंभं संस्थाप्य महति पूर्णपात्रे ग्रहमंडलानि लिखेत् । तेषु प्रत्येकं सुवर्णेन तदर्धेन तदर्धेन वा मितेन सुवर्णेन यथाशक्ति सुवर्णेन वा कृतास्तत्तद्ग्रहप्रतिमास्तत्तदधिप्रत्यधिदेवताप्रतिमाश्च निधाय तासु ग्रहादींस्तत्तन्मंत्रैरावाह्य ग्रहयज्ञोक्तप्रकारेण नैवेद्यांतं पूजयेत् ॥ ततः स्थंडिलेऽग्निं प्रतिष्ठाप्य ध्यात्वान्वादध्यात् । चक्षुषीआज्येनेत्यंते स्थापितग्रहान् तत्तत्समिच्चर्वाज्यतिलैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरसहस्रसंख्याभिराहुतिभिः । १०८।२८वा । अधिदेवताः प्रत्यधिदेवताश्च तैरेव द्रव्यैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं १०८।२८।८ वा । शेषेण स्विष्टकृतमित्याद्याज्यभागहोमांते ग्रहोत्तरतोऽभिषेकार्थं कलशं महीद्यौरित्यादिविधिना संस्थाप्य आपोहिष्ठेत्यादितिसृभिर्नहितेक्षत्रमित्यादितिसृभिर्वा जलेनापूर्य तत्र पंचामृतं पंचगव्यं पंचत्वचः पंचपल्लवान्सर्वौषधीस्तिस्रो वा त्र्यवराणि यज्ञियतरुमूलानि गंधादि च तत्तन्मंत्रैः प्रक्षिप्य तत्र वरुणं संपूज्यान्वाधानानुसारेण होमं कृत्वा स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमांते पूर्णाहुतिं हुत्वा होमशेषं समाप्य भद्रासनोपविष्टं यजमानं सर्वकलशजलैरभिषिंचेत् । तत्र मंत्राः । योगकारकाणां तत्तदधिप्रत्यधिदेवतानां च वैदिकमंत्रांते । ग्रहाणामादिरादित्यो० ९।जातवदसे०।त्र्यंबकं०। क्षेत्रस्यपतिना वामदेवः०।यतइंद्रेत्यादिद्वयोर्भर्ग इंद्रो बृहती

द्वितीया सतोबृहतीपंक्तिः । इंद्रंवोविश्वतस्परीत्यादयोऽष्टलोकपालमंत्राः । सुरास्त्वामभिषिंचंतु० । येनदेवाःपवित्रेणेत्यादित्रयाणां खिलमंत्राणां वामदेवइंद्रोनुष्टुबंत्यस्य विश्वेदेवास्त्रिष्टुप् । आपोहिष्ठेत्यादिनवर्चस्य सूक्त० स्वादिष्ठयेत्यादिदशर्चस्य सूक्तस्य मधुच्छंदाः सोमः पवमानो गायत्री । अभिषेके० । समुद्रज्येष्ठाइत्यादिभिः पुण्यसूक्तैश्चाभिषिक्तो यजमानो धृतशुक्लांबरः स्नानवस्त्रमाचार्याय दत्वाऽऽज्यावलोकनं तद्दानं च कृत्वाऽऽचार्यादिभ्यो दक्षिणां दद्यात् । तत्र आचार्याय धेनुमितरेभ्यः शंखादितत्तद्ग्रहोक्तदक्षिणास्तदलाभे यथाशक्ति हिरण्यं । ततो यथाशक्ति ब्राह्मणान्संभोज्य भूयसीं दत्वाऽऽशिषो गृहीत्वा कर्म समापयेत् । इति ग्रहयोगशांतिप्रयोगः ॥ ॥ अथ भूमिकंपादि । नारदः । भूभारखिन्ननागेंद्रशेषविश्रामसंभवः । भूकंपः सोपि जगतामशुभाय भवेत्सदा ॥ यामक्रमेण भूकंपो द्विजातीनामनिष्टदः । रात्रौ विशां क्षितीशानां शूद्राणां संध्ययोरपि ॥ अर्यमाद्यानि चत्वारि दस्रेंद्वदितिभानि च । वायव्यं मंडलं त्वेतदस्मिन्कंपो भवेद्यदि ॥ नृपसस्यवणिग्वैश्यशिल्पिवृष्टिविनाशदः । पुष्यद्विदैवभरणीपितृभाग्याऽजपाग्निभं ॥ आग्नेयं मंडलं त्वेतदस्मिन्कंपो भवेद्यदि । नृपवृष्ट्यर्थनाशाय हंति श्रावकसंकरान् ॥ अभिजिद्धातृवैश्वेंद्रवसुवैष्णवमित्रभं । वासवं मंडलं त्वेतदस्मिन्कंपो भवेद्यदि ॥ राजनाशाय रोगाय हंति मार्जारदर्दुरान् । मूलाहिर्बुध्न्यवरुणपौष्णांब्वार्द्राहिभानि तु ॥ वारुणं मंडलं त्वेतदस्मिन्कंपो भवेद्यदि । राजनाशकरो हंति पौंड्रचीनपुलिंदकान् ॥ प्रायेण निखिलोत्पाताः क्षितीशानामनिष्टदाः । षड्भिर्मासैश्च भूकंपो द्वाभ्यां दाहः फलप्रदः ॥ अनुक्ताः पंचभिर्मासैस्तदानीं फलदं रजः । निदानं मामकः श्लोकः । केचिद्दिक्करिकुंभचालनभवं वाताभिघातोद्भवं केचिन्नीरधिवीचिदोलनभवं तन्मीनजातं परे । भूकंपं ब्रुवते वयं हरिगुणश्रेणीसमाकर्णनप्रोद्यद्धर्षफणींद्रकंपिताशिरःश्रेणीभवं ब्रूमहे ॥ मूलं तु वाराह्यां ज्ञेयं । तत्रैव । प्रथितनरेश्वर-

मरणं व्यसनान्याग्नेयवायुमंडलयोः । क्षुद्भयमरकाऽवृष्टिभिरुपतप्यंते जनाश्चैव ॥ वारुणपौरंदरयोः सुभिक्षशिववृष्टिर्हार्दयो लोके । गावोऽतिभूरिपयसो निवृत्तवैराश्च भूपालाः ॥ पक्षैश्चतुर्भिरनिलस्त्रिभिरग्निर्देवराट् च सप्ताहात् । सद्यः फलति च वरुणो येषु न कालोऽद्भुतेषूक्तः ॥ त्रिचतुर्थे सप्तदिने मासे पक्षे तथा त्रिपक्षे वा । यदि भवति भूमिकंपः प्रधाननृपनाशनो भवति ॥ अत्र पूर्वोक्तो लक्षहोमः कोटिहोमो वा कार्यः ॥

॥ अथ रजः । नारदः । सितेन रजसा छन्ना दिग्ग्रामवनपर्वताः । यदा तदा भवंत्येते निधनं यांति भूमिपाः ॥ धूमोद्भवस्तु यस्यां वै तस्यां दिशि विनाशनं । ऋतावन्यत्र शिशिरात्संपूर्णफलदं रजः॥ ॥अथ दिग्दाहः । अद्भुतसागरे नारदः । दिग्दाहः पीतवर्णश्चेत्क्षितीशानां भयप्रदः । बृहस्पतिः । यदाऽस्तमित आदित्ये वह्निज्वाला प्रदृश्यते । दिशां दाहं तु तं विद्यादिति भार्गवभाषितं ॥ ॥ अथ रविच्छिद्रे । अद्भुतसागरे मयूरचित्रे । तिलैर्दूर्वादिभिश्चैव तंडुलैश्च यवैस्तथा । धान्यैरौदुंबरीभिश्च श्रीफलैराहुतिक्रिया ॥ समाप्तौ भोजनं कृत्वा नरः प्रेक्षणमादिशेत् । व्योममध्यगतं पश्येद्यदि सूर्यद्वयं नरः ॥ दधिक्षौद्रघृताक्तानां जुहुयादयुतं शुचिः । उपोष्यार्कस्य समिधो धेनुं दद्याद् द्विजातये ॥ इति भूमिकंपादि ॥ अथाद्भुतफलकालः । अद्भुतसागरे पराशरः । तत्रोत्पातफलं दिव्यं पूर्णे वर्षे विपच्यते । आंतरिक्षं तथा भौमं मासैः षड्भिश्च तत्त्रिभिः ॥ निर्घातस्तु त्रिभिर्मासैर्गंधर्वनगराणि च । अग्निश्च सप्तरात्रेण मासेनोल्का विपच्यते ॥ पुरध्वजादिभंगेषु फलं मासाद्विपच्यते । अरिष्टं पच्यते षट्सु मासेषु फलहेतुषु ॥ अतिहर्षोऽतिशोकश्च सद्य एव विपच्यते । कीटमूषकसर्पाणां मक्षिकादिषु यत्फलं ॥ पच्यते तद्धि मासेन मधु सप्तसु पच्यते । हयानां हस्तिनां चैव शकुनीनां शुनां तथा ॥ सद्यस्त्र्यहाद्वा नियतमुलूकस्य तथैव च । विदेहवाक्संश्रवणं दर्शनं यक्षरक्षसां ॥ पशूनां विकृतं यच्च षष्ठे मासि विपच्यते । मांसतैलविकारेषु देहागस्पंदनेषु च ॥ वस्त्रजातिविकारेषु

फलं स्यात्सप्तमेऽहनि । चित्रकर्मणि मासाभ्यां शयने षष्ठमासिकं ॥ सोमध्वजविकारे च विपाकः सप्तमासिकः । गर्गः । पक्षाद्विपाकः सूर्य-
स्य पाकः सोमस्य मासिकः । मासद्वये स्मृतो राहोस्त्रिभिर्मासैस्तु केतुजः ॥ संवत्सरविपाकौ तु ज्ञेयौ बुधबृहस्पती । षाण्मासिकश्चोशनसः
सूर्यजस्य तु पंचभिः ॥ त्रिभिर्मासैस्तु भौमस्य उल्कापातस्तु मासिकः । अष्टभिर्भूमिकंपस्तु निर्घातः पच्यते त्रिभिः ॥ अनार्तवं पुष्पफलं
षड्भिर्मासैर्विपच्यते । पक्षिकीटपतंगानां दशाहात्फलमादिशेत् ॥ घृततैलवसावर्षे सद्यः फलमुदाहृतं । रात्राविंद्रधनुर्दृष्ट्वा राज्ञः शीलविपर्ययं ॥
वानराणां नराणां च तथैव गजवाजिनां । नानावादित्रशब्दानां फलं मासाद्विपच्यते ॥ बिडालनकुलानां च वराहव्याघ्रयोस्तथा । श्रुत्वांऽत-
रिक्षे शब्दं तु फलं मासाद्विपच्यते ॥ अद्भुतफलस्थानान्यद्भुतसागरे । पराशरः । राज्ञः शरीरे लोके च पुरदारपुरोहिते । पाकमायाति पुत्रेषु
तथा कोशे च वाहने ॥ “ शां. सा. तत्रैव गर्गः । पुरे जनपदे कोशे वाहने च पुरोहिते । पुत्रे स्वामिनि भृत्ये च पच्यते दैवमष्टधा ॥ ” मा-
त्स्ये । अद्भुते तु समुत्पन्ने यदि वृष्टिः शिवा भवेत् । सप्ताहाभ्यंतरे ज्ञेयमद्भुतं निष्फलं हि तत्॥“शां. सा. शिवा निर्विकारा” तत्र मासान्यन शां-
तिरुक्ता वसिष्ठसंहितायां । भौमं शांत्या शमं याति मार्दवं त्वंतरिक्षजं । दिव्यं हेमान्नगोभूमिदानैस्तत्कोटिहोमतः ॥ महोपहाराद्रुद्रस्य
गोदोहात्तत्पुरःसरं । अलंकृते क्षितितले यावत्क्षीरं प्लवं भवेत् ॥ अपि दिव्यं शमं याति किं पुनस्त्वितरद्वयं । “ शां. सा. अत्राधिकारी
तत्रैव । अकृत्वा शांतिकं राजा दुःखांभोधौ निमज्जति । अश्वरोमयाष्टवर्षादिरजोदर्शनादौ तत्स्वामिनोऽधिकारः । केचित्तत्रापि राज्ञोऽधिकार-
माहुः । अथवा सर्वाद्भुतशांतिषु सर्वेषामधिकारः । अद्भुतसागरे । ये तेषु शांतिं कुर्वंति न ते यांति पराभवं । ये तु न प्रतिकुर्वंति क्रियया श्र-
द्धयान्विताः । नास्तिक्याद्वा विमोहाद्वा विनश्यंत्येव तेऽचिरादितिगर्गोक्तेः । अश्वादिकं च दत्वा शांतिः कार्या ” तत्रैव । हस्तैः षोडशभिः कार्य-

GDF

शां० मरणं व्यसनान्याग्नेयवायुमंडलयोः । क्षुद्भयमरकाऽवृष्टिभिरुपतप्यंते जनाश्चैव ॥ वारुणपौरंदरयोः सुभिक्षशिववृष्टिर्हार्दयो लोके । गावोऽतिभूरिपय- क०
॥११९॥ सो निवृत्तवैराश्च भूपालाः ॥ पक्षैश्चतुर्भिरनिलस्त्रिभिराग्निर्देवराट् च सप्ताहात् । सद्यः फलति च वरुणो येषु न कालोऽद्भुतेषूक्तः ॥ त्रिचतुर्थे स-
प्तदिने मासे पक्षे तथा त्रिपक्षे वा । यदि भवति भूमिकंपः प्रधाननृपनाशनो भवति ॥ अत्र पूर्वोक्तो लक्षहोमः कोटिहोमो वा कार्यः ॥
॥ अथ रजः । नारदः । सितेन रजसा छन्ना दिग्ग्रामवनपर्वताः । यदा तदा भवंत्येते निधनं यांति भूमिपाः ॥ धूमोद्भवस्तु
यस्यां वै तस्यां दिशि विनाशनं । ऋतावन्यत्र शिशिरात्संपूर्णफलदं रजः॥ ॥अथ दिग्दाहः। अद्भुतसागरे नारदः । दिग्दाहः पीतवर्णश्चेत्क्षि-
तीशानां भयप्रदः । बृहस्पतिः । यदाऽस्तमित आदित्ये वह्निज्वाला प्रदृश्यते । दिशां दाहं तु तं विद्यादिति भार्गवभाषितं ॥ ॥ अथ
रविच्छिद्रे । अद्भुतसागरे मयूरचित्रे । तिलैर्दूर्वादिभिश्चैव तंडुलैश्च यवैस्तथा। धान्यैरौदुंबरीभिश्च श्रीफलैराहुतिक्रिया ॥ समाप्तौ भोजनं कृत्वा
नरः प्रेक्षणमादिशेत् । व्योममध्यगतं पश्येद्यदि सूर्यद्वयं नरः ॥ दधिक्षौद्रघृताक्तानां जुहुयादयुतं शुचिः । उपोष्यार्कस्य समिधो धेनुं दद्याद्
द्विजातये ॥ इति भूमिकंपादि ॥अथाद्भुतफलकालः । अद्भुतसागरे पराशरः। तत्रोत्पातफलं दिव्यं पूर्णे वर्षे विपच्यते। आंतरिक्षं तथा भौमं मासैः
षड्भिश्च तत्त्रिभिः ॥ निर्घातस्तु त्रिभिर्मासैर्गंधर्वनगराणि च। अग्निश्च सप्तरात्रेण मासेनोल्का विपच्यते ॥ पुरध्वजादिभंगेषु फलं मासाद्विपच्यते ।
अरिष्टं पच्यते षट्सु मासेषु फलहेतुषु ॥ अतिहर्षोऽतिशोकश्च सद्य एव विपच्यते । कीटमूषकसर्पाणां मक्षिकादिषु यत्फलं ॥ पच्यते त-
द्धि मासेन मधु सप्तसु पच्यते । हयानां हस्तिनां चैव शकुनीनां शुनां तथा ॥ सद्यस्त्र्यहाद्वा नियतमुलूकस्य तथैव च। विदेह- ॥११९॥
वाक्संश्रवणं दर्शनं यक्षरक्षसां ॥ पशूनां विकृतं यच्च षष्ठे मासि विपच्यते । मांसतैलविकारेषु देहागस्पंदनेषु च ॥ वस्त्रजातिविकारेषु

फलं स्यात्सप्तमेऽहनि । चित्रकर्मणि मासाभ्यां शयने षष्ठमासिकं ॥ सोमध्वजविकारे च विपाकः सप्तमासिकः । गर्गः । पक्षाद्विपाकः सूर्यस्य पाकः सोमस्य मासिकः । मासद्वये स्मृतो राहोस्त्रिभिर्मासैस्तु केतुजः ॥ संवत्सरविपाकौ तु ज्ञेयौ बुधबृहस्पती । षाण्मासिकश्चोशनसः सूर्यजस्य तु पंचभिः ॥ त्रिभिर्मासैस्तु भौमस्य उल्कापातस्तु मासिकः । अष्टभिर्भूमिकंपस्तु निर्घातः पच्यते त्रिभिः ॥ अनार्तवं पुष्पफलं षड्भिर्मासैर्विपच्यते । पक्षिकीटपतंगानां दशाहात्फलमादिशेत् ॥ घृततैलवसावर्षे सद्यः फलमुदाहृतं । रात्राविंद्रधनुर्दृष्ट्वा राज्ञः शीलविपर्ययं ॥ वानराणां नराणां च तथैव गजवाजिनां । नानावादित्रशब्दानां फलं मासाद्विपच्यते ॥ बिडालनकुलानां च वराहव्याघ्रयोस्तथा । श्रुत्वांऽतरिक्षे शब्दं तु फलं मासाद्विपच्यते ॥ अद्भुतफलस्थानान्यद्भुतसागरे । पराशरः । राज्ञः शरीरे लोके च पुरदारपुरोहिते । पाकमायाति पुत्रेषु तथा कोशे च वाहने ॥ " शां. सा. तत्रैव गर्गः । पुरे जनपदे कोशे वाहने च पुरोहिते । पुत्रे स्वामिनि भृत्ये च पच्यते दैवमष्टधा ॥ " मात्स्ये । अद्भुते तु समुत्पन्ने यदि वृष्टिः शिवा भवेत् । सप्ताहाभ्यंतरे ज्ञेयमद्भुतं निष्फलं हि तत् ॥ "शां. सा. शिवा निर्विकारा" तत्र मासान्यन शांतिरुक्ता वसिष्ठसंहितायां । भौमं शांत्या शमं याति मार्दवं त्वंतरिक्षजं । दिव्यं हेमान्नगोभूमिदानैस्तत्कोटिहोमतः ॥ महोपहाराद्रुद्रस्य गोदोहात्तत्पुरःसरं । अलंकृते क्षितितले यावत्क्षीरं प्लवं भवेत् ॥ अपि दिव्यं शमं याति किं पुनस्वितरद्द्वयं । " शां. सा. अत्राधिकारी तत्रैव । अकृत्वा शांतिकं राजा दुःखांभोधौ निमज्जति । अश्वरोमयाष्टवर्षादिरजोदर्शनादौ तत्स्वामिनोऽधिकारः । केचित्तत्रापि राज्ञोऽधिकारमाहुः । अथवा सर्वाद्भुतशांतिषु सर्वेषामधिकारः । अद्भुतसागरे । ये तेषु शांतिं कुर्वंति न ते यांति पराभवं । ये तु न प्रतिकुर्वंति क्रियया श्रद्धयान्विताः । नास्तिक्याद्वा विमोहाद्वा विनश्यंत्येव तेऽचिरादितिगर्गोक्तेः । अश्वादिकं च दत्वा शांतिः कार्या " तत्रैव । हस्तैः षोडशभिः कार्य-

श्चतुरस्रः समंततः । मंडपो यज्ञियैर्वृक्षैरथवा वनदारुभिः ॥ हस्तैश्चतुर्भिस्तन्मध्ये कुंडं कार्यं समंततः । खातं हस्तैश्चतुर्भिश्च वप्रत्रयसमन्वितं ॥ समंततश्चतुर्हस्तं षोडशहस्तमित्यर्थः । षडंगुलोन्नतस्त्वाद्यो द्वादशांगुलविस्तृतः । आद्यः अधोमेखला । अंगुलं च यथाश्रुतमेव । नतु कुंडचतुर्विंशांशः । द्वादशांगुलानि मेखलात्रयमादाय । दशांगुलोन्नतो मध्ये अष्टांगुलसुविस्तृतः । चतुर्दशांगुलोत्सेधश्चतुरंगुलविस्तृतः ॥ तृतीयवप्रः कर्तव्यो योनिश्चैका तु पश्चिमे । चतुर्दशांगुलैर्दीर्घा चोन्नता षोडशांगुलैः ॥ हीनाऽधिका न कर्तव्या विस्तारः षड्भिरंगुलैः । कुंडस्य लक्षणं त्वेवं कोटिहोमे तु सर्वदा ॥ ऐशान्यां वेदिका कार्या सार्धहस्तप्रमाणतः । उन्नता विस्तृता कार्या प्रागुदक्प्रवणा शुभा ॥ सर्वदेवमयी त्वाद्या शिवपूजापुरःसरं ॥ ग्रहांस्तानर्चयेत्तत्र पूर्वोक्तविधिना ततः । पलाशसमिदाज्यान्नैर्मुखांतेऽष्टशतं पृथक् ॥ अघोरमंत्रेण ततो ग्रहहोमं च कारयेत् । तिलहोमं व्याहृतिभिर्घृताक्तैर्जुहुयात्ततः ॥ द्वारेषु जापकैः स्वस्ववेदपारायणं क्रमात् । चमकं नमकं सूक्तं पौरुषं चांगजापकैः ॥ होमो नवभिराचार्यैः कार्यस्तु ब्राह्मणैः सह । नैवेद्यांते ततः पश्चाच्छांतिवाचनपूर्वकं ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्स्वयं भुंजीत बंधुभिः । शिवविष्ण्वोः कथालापैर्दिनशेषं नयेत्ततः ॥ एवं यावत्कोटिहोमस्तावत्कार्यमतंद्रितैः । तदर्धं वा तदर्धं वा लक्षहोममथापि वा ॥ कार्यं दोषानुसारेण वित्तशाठ्यविवर्जितैः । होमांते दक्षिणां दद्याच्चतुर्विंशतिऋत्विजां ॥ प्रतिद्विजमलंकारं सार्धनिष्कशतद्वयं । तदर्धं वा तदर्धं वा दोषवित्तानुसारतः । उक्ता साधारणी शांतिरुत्पातानामतःपरं । उत्पाताश्चैव तच्छांतिर्वक्ष्यतेऽत्र पृथक्पृथक् । अद्भुतसागरे गर्गः । सावित्र्या लक्षहोमं तु कुर्याच्छ्रुतिविशारदः । गां भूमिं च हिरण्यं च धान्यं वस्त्रं तथैव च ॥ दद्याच्च गुरवे ग्रामं धेनुं वासोयुगं तथा । अनेन विधिना भौममद्भुतं शमयेद्बुधः ॥ एष एव विधिर्ज्ञेयस्त्वंतरिक्षाद्भुतेषु च । विशेषोऽत्र तु सावित्र्या दशलक्षं तु होमयेत् ॥

होमं समाहितमनाः कुर्याच्च घृतकंबलं। घृतकंबलोऽग्रे वक्ष्यते। धेनूनां द्वादशं देयं शतनिष्कसमायुतं। गुरवे दीयमाने तु शमयेदंबराद्भुतं॥ दिव्याद्भुतेषु कर्तव्यः कोटिहोमः समाहितैः। गोसहस्रं च दातव्यं गुरवे दक्षिणाविधौ॥ एष प्रोक्तो विधिः सम्यग् दिव्यारिष्टविपत्करः। सुभिक्षं क्षेमसंपत्स्यात्प्रजानां पुष्टिवर्धनः॥ अशक्तौ तु स एव। प्रयतस्तेषु सर्वेषु दिव्येष्वद्भुतकेष्वपि। महाशांतिं बुधः कुर्यादमृतां विश्वभेषजां॥ अमृताऽथर्ववेदे प्रसिद्धा। केचित्तु भविष्योक्ता महाशांतिमाहुः। सा वक्ष्यते। विष्णुधर्मे। सर्वोत्पातप्रशमनी अमृता चाभया स्मृता। नारदः कुंडाद्युक्त्वाह। जुहुयादाज्यभागांते पृथगष्टोत्तरं शतं। यतइंद्रभयामहे स्वस्तिदाऽघोरमंत्रकैः॥ समिदाज्यचरुव्रीहितिलैर्व्याहृतिभिस्तथा। कोटिहोमं तदर्धं वा लक्षहोममथापि वा॥ यथावित्तानुसारेण न न्यूनाधिककल्पना। एकविंशतिरात्रं वा पक्षं पक्षार्धमेव वा॥ पंचरात्रं त्रिरात्रं वा होमकर्म समाचरेत्। दक्षिणां च ततो दद्यादाचार्याय कुटुंबिने॥ गणेशक्षेत्रपालार्कदुर्गाक्षोण्यंगदेवताः। तासां प्रीत्यै जपः कार्यः शेषं पूर्ववदाचरेत्॥ ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात्षोडशाभ्यः स्वशक्तितः॥ इति कमलाकरभट्टकृते शांतिरत्नेऽद्भुतसामान्यशांतिः॥ ॥ अथ नानोत्पातशांतयः। तत्रादौ लिंगादिवैकृतं। वराहमिहिरः। यानन्यानुत्पातान्गर्गः प्रोवाच तानहं वक्ष्ये। तेषां संक्षेपोऽयं प्रकृतेरन्यत्वमुत्पातः॥ अपचारेण नराणामुपसर्गः पापसंचयाद्भवति। संसूचयंति दिव्यांतरिक्षभौमास्तदुत्पाताः॥ मनुजानामपचारादपरक्ता देवताः सृजंते तान्। तत्प्रतिघाताय नृपः शांतिं राष्ट्रे प्रयुंजीत॥ दिव्यं ग्रहर्क्षवैकृतमुल्कानिर्घातपवनपरिवेषाः। गंधर्वपुरपुरंदरचापादि यदांतरिक्षं तत्॥ भौमं चरस्थिरभवं तच्छांतिभिराहतं शममुपैति। नाभसमुपैति मृदुतां शाम्यति नो दिव्यमित्येके॥ दिव्यमपि शममुपैति प्रभूतकनकान्नगोमहीदानैः। रुद्रायतने भूमौ गोदोहात्कोटिहोमाच्च॥ अनिमित्तचलनभंगस्वेदाश्रुनिपातजल्पनाद्यानि। लिं-

गार्चायतनानां नाशाय नरेंद्रदेशानां ॥ दैवतयात्राशकटाक्षचक्रकेतुयुगभंगपतनानि। संप्यासनसादनसंगाश्च न देशनृपशुभदाः ॥ ऋषिधर्मपितृब्रह्मप्रोद्भूतं वैकृतं द्विजातीनां । यद्रुद्रलोकपालोद्भवं पशूनामनिष्टं तत् ॥ गुरुसितशनैश्चरोत्थं पुरोधसां विष्णुजं च लोकानां । स्कंदविशाखसमुत्थं मांडलिकानां नरेंद्राणां॥ वेदव्यासे मंत्रिणि विनायके वैकृतं चमूनाथे । धातरि सविश्वकर्मणि लोकाभावाय निर्दिष्टं ॥ देवकुमारकुमारीवनिताप्रेष्येषु वैकृतं यत्स्यात् । तन्नरपतेः कुमारककुमारिकास्त्रीपरिजनानां ॥ रक्षःपिशाचगुह्यकनागानामेतदेव निर्देश्यं । मासैश्चाप्यष्टाभिः सर्वेषामेव फलपाकः ॥ बुद्ध्वा दैवविकारं शुचिः पुरोधाख्यहोषितः स्नातः । स्नानकुसुमानुलेपनवस्त्रैरभ्यर्चयेत्प्रतिमां ॥ मधुपर्केण पुरोधा भक्ष्यैर्बलिभिश्च विधिवदुपतिष्ठेत् ॥ स्थालीपाकं जुहुयाद्विधिवन्मंत्रैश्च तल्लिंगैः ॥ इति विबुधविकारे शांतयः सप्तरात्रं द्विजविबुधगणार्चा गीतनृत्योत्सवाश्च । विधिवदवनिपालैर्यैः प्रयुक्ता न तेषां भवति दुरितपाको दक्षिणाभिश्च रुद्धः॥ ॥ अथाग्निवैकृतं। राष्ट्रे यस्यानग्निः प्रदीप्यतेऽग्निर्नचेंधनवान् । मनुजेश्वरस्य पीडा तस्य सराष्ट्रस्य विज्ञेया॥ जलमांसार्द्रज्वलने नृपतिवधः प्रहरणे रणो रौद्रः। सैन्यग्रामपुरेषु च नाशो वह्नेर्भयं कुरुते ॥ प्रासादभवनतोरणकेत्वादिष्वग्निदग्धेषु । तडिता वा षण्मासैः परचक्रस्यागमो नियमात् ॥ धूमोऽनग्निसमुत्थो रजस्तमश्चाह्निजं महाभयदं । व्यभ्रे निश्युडुनाशो दर्शनमपि चान्हि दोषकरं ॥ नगरचतुष्पादांडजमनुजानां भयकरं ज्वलनमाहुः। भूमाग्निविस्फुलिंगैः शय्यांबरकोशजैर्मृत्युः ॥ आयुधज्वलनसर्पणस्वनाः कोशानिर्गमनवेपनानि वा । वैकृतानि यदि वायुधेऽपराण्याशु रौद्ररणसंकुलं वदेत् ॥ मंत्रैरग्नेः क्षीरवृक्षात्समिद्भिर्होतव्योग्निः सर्पिषा सर्षपैश्च ।अग्न्यादीनां वैकृते शांतिरेषा देयं चास्मिन्कांचनं ब्राह्मणेभ्यः ॥ ॥ अथ वृक्षवैकृतं। शाखाभंगेऽकस्माद्वृक्षाणां निर्दिशेद्रणोद्योगं । हसने देशभ्रंशो रुदिते च व्याधिबाहुल्यं ॥ राष्ट्रविभेदोऽन्यतौ बालवधोऽतीव बालकुसुमेषु। वृक्षात्क्षीरस्रावे सर्व-

द्रव्यक्षयो भवति ॥ मद्ये वाहननाशः संग्रामः शोणिते मधुनि रोगः । स्नेहे दुर्भिक्षभयं महद्भयं निःसृते सलिले ॥ शुष्कविरोहे वीर्यान्न-
संक्षयः शोषणे च विरुजानां । पतितानामुत्थाने स्वयं भयं दैवजनितं च ॥ पूजितवृक्षे ह्यनृतौ कुसुमफलं नृपवधाय विकृतं वा । धू-
मस्तस्मिन्ज्वालाथवा भवेन्नृपवधायैव ॥ सर्पत्सु तरुषु जल्पत्सु वापि जनसंक्षयो विनिर्दिष्टः । वृक्षाणां वैकृत्ये दशभिर्मासैः फलविपाकः ॥
स्रग्गंधधूपांबरपूजितस्य छत्रं निधायोपरि पादपस्य । कृत्वा शिवं रुद्रजपोऽत्र कार्यो रुद्रेभ्य इत्यत्र षडेव होमाः ॥ पायसेन मधुना च भो-
जयेद्ब्राह्मणान्घृतयुतेन भूपतिः । मेदिनी निगदितात्र दक्षिणा वैकृते तरुकृते हितार्थिभिः ॥ ॥ अथ सस्यवैकृतं । नालेऽब्जयवादीनामेकस्मिन्
द्वित्रसंभवो मरणं । कथयति तदधिपतीनां यमलं जातं च कुसुमफलं ॥ अतिवृद्धिः सस्यानां नानाफलपुष्पसंभवो वृक्षे । भवति हि यद्येकस्मिन्प-
रचक्रस्यागमो नियमात् ॥ अर्धेन यदा तैलं भवति तिलानामतैलता वा स्यात् । अन्नस्य च वैरस्यं यदा तदा क्षुद्भयं सुमहत् ॥ विकृतं
कुसुमफलं वा ग्रामादथवा पुराद्बहिः कार्यं ॥ सौम्योऽत्र चरुः कार्यो निर्वाप्यो वा पशुः शांत्यै ॥ सस्ये तु दृष्ट्वा विकृतिं प्रदेयं तत्क्षेत्रमेव प्रथमं
द्विजेभ्यः । तत्क्षेत्रमध्ये चरुमत्र भौमं कृत्वा न दोषं समुपैति तज्ज्ञः ॥ ॥ अथ वृष्टिवैकृतं । दुर्भिक्षमनावृष्ट्यामतिवृष्ट्यां क्षुद्भयं परभयं च ।
रोगोऽन्यर्तुभवायां नृपतिवधोऽनभ्रजातायां ॥ शीतोष्णविपर्यासे यथावदृतुषु च न संप्रवृत्तेषु । षण्मासाद्राष्ट्रभयं रोगभयं दैवजनितं
च ॥ अन्यर्तौ सप्ताहं प्रबंधवर्षे प्रधाननृपमरणं । रक्ते शस्त्रोद्योगो मांसास्थिवसादिभिर्मरकः ॥ धान्यहिरण्यत्वक्फलकुसुमाद्यैर्वर्षितैर्भ-
यं विद्यात् । अंगारपांसुवर्षे विनाशमुपयाति तन्नगरं ॥ उपला विना जलधरैर्विकृता वा प्राणिनो यदा वृष्टाः । छिद्रं वाऽप्यभिवृष्टं स-
स्यानामीतिसंजननं ॥ क्षीरघृतक्षौद्राणां दधिलाक्षासोष्णवारिणां वर्षे । देशविनाशः शस्त्रायुधवर्षेपि च भयं सनृपयुद्धं ॥ यद्यमलेऽर्के छाया न

SRI ... VEDA MAHA PATHASALA BANGALORE CITY
GDF

दृश्यते दृश्यते प्रतीपा वा । देशस्य तदा सुमहद्भयमायातं विनिर्देश्यं ॥ व्यभ्रे नभसि सुरधनुर्दिवा यदा दृश्यतेऽथवा रात्रौ । प्राच्यामपरस्यां वा तदा भवेत्क्षुद्भयं सुमहत् ॥ सूर्येंदुपर्जन्यसमीरणानां यागः स्मृतो वृष्टिविकारकाले । धान्यान्नगोकांचनदक्षिणाश्च देयास्ततः शांतिमुपैति पापं॥ ॥अथ जलवैकृतं । अपसर्पणं नदीनां नगरादचिरेण शून्यतां कुरुते । शोषश्चाऽशोष्याणामन्येषां वा ह्रदादीनां ॥ स्नेहासृङ्मांसवहाः संकुलकलुषाः प्रतीपगाश्चापि । परचक्रस्यागमनं नद्यः कथयंति षण्मासात् ॥ ज्वालाधूमक्राथा रुदितोत्क्रुष्टानि चैव कूपानां । गीतप्रजल्पितानि च जनमरकाय प्रदिष्टानि ॥ सलिलोत्पत्तिरखाते गंधरसविपर्यये च तोयानां । सलिलाशयविकृतौ वा महद्भयं तत्र शांतिरियं ॥ सलिलविकारे कुर्यात्पूजां वरुणस्य वारुणैर्मंत्रैः । तैरेव च जलहोमं शममेवं पापमुपयाति ॥ ॥अथ प्रसववैकृतं । प्रसवविकारे नृणां द्वित्रिचतुःप्रभृतिसंप्रसूतौ वा । हीनातिरिक्तकाले देशकुलानां च संक्षयो भवति ॥ वडवोष्ट्रमहिषगोहस्तिनीषु यमलोद्भवे मरणमेषां । षण्मासात्सूतिफलं शांतौ श्लोकौ च गर्गोक्तौ ॥ नार्यः परस्य देशेषु त्यक्तव्यास्तु हितार्थिना । तर्पयेच्च द्विजान्कामैः शांतिं चैवात्र कारयेत् ॥ चतुष्पदाः स्वयूथेभ्यस्त्यक्तव्याः परभूमिषु । नगरं स्वामिनं यूथमन्यथा तु विनाशयेत् ॥ अन्यत्र वेसरोत्पत्तौ स्त्रीणां चाऽजातिमैथुने । स्थालीपाकेन धातारं पशुना च पुरोहितः ॥ प्राजापत्येन मंत्रेण यजेद्बह्वन्नदक्षिणं॥ ॥अथ वायुवैकृतं । यानं वाहवियुक्तं यदि गच्छेन्न व्रजेच्च वाहयुतं । राष्ट्रभयं भवति तदा चक्राणां सादभंगे च ॥ अनभिहततूर्यनादः शब्दो वा ताडितेषु यदि न स्यात् । विपरीतो वा तेषां परागमो नृपतिमरणं वा ॥ गोलांगलयोः संगे दर्वीशूर्पाद्युपस्करविकारे । काष्ठनिनादे च तथा शस्त्रभयं मुनिवचश्चेदं ॥ वायव्यैष्ष्वेषु नृपतिर्वायुं सक्तुभिरर्चयेत् । आवायोइति पंचर्चो जप्तव्याः प्रयतैर्द्विजैः ॥ बह्वन्नदक्षिणो होमः परमान्नं च भोजयेत्॥ ॥अथ पक्ष्यादिवैकृतं । पुरपक्षिणो

वनचरा वन्या वा निर्भया विशंति पुरं । नक्तं वा दिवसचराः क्षपाचरा वा चरंत्यहनि ॥ संध्याद्वयेऽपि मंडलभा बध्नंतो मृगा विहंगा वा । दीप्तायां दिश्यथवा क्रोशंतः संहता भयदाः ॥ श्वानः प्ररुदंतीव द्वारे वाशंति जंबुका दीप्ताः । प्रविशेन्नरेंद्रभवने कपोतकः कौशिको यदि वा ॥ कुक्कुटरुतं प्रदोषे हेमंतादौ च कोकिलालापाः । प्रतिलोममंडलचराः श्येनाद्याश्चांबरे भयदाः ॥ गृहचैत्यतोरणेषु द्वारेषु च पक्षिसंपातः । मधुवल्मीकांभोरुहसमुद्भवाश्चापि नाशाय ॥ श्वभिरस्थिशवावयवप्रवेशनं मंदिरेषु मरकाय । पशुशस्त्रव्याहारे नृपमृत्युर्मुनिवचश्चेदं ॥ मृगपक्षिविकारेषु कुर्याद्धोमान्सदक्षिणान् । देवाःकपोतइति च जप्तव्याः पंचभिर्द्विजैः ॥ सुदेवा इति चैकेन देया गावश्च दक्षिणाः । जपेच्छाकुंतसूक्तं च मनोवेदशिरांसि च॥ ॥अथ शक्रध्वजादिवैकृतं । शक्रध्वजेंद्रकीलस्तंभद्वारप्रपातभंगेषु । तद्वत्कपाटतोरणकेतूनां नरपतेर्मरणं ॥ संध्याद्वयस्य दीप्तिर्धूमोत्पत्तिश्च काननेऽनग्नौ । छिद्राभावे भूमेर्दरणं कंपश्च भयकारी ॥ प्रहर हन छिंधि भिंधीत्यायुधकाष्ठाश्मपाणयो बालाः । निगदंतः प्रहरंते तत्रापि भयं भवत्याशु ॥ अंगारगैरिकाद्यैर्विकृतप्रेताभिलेखनं यस्मिन् । नायकचित्रितमथवा क्षयं क्षयं याति नचिरेण ॥ (क्षयं गृहं) लूतापटांकशबलं न संध्ययोः पूजितं कलहयुक्तं । अशुभं नित्योच्छिष्टं तद्गेहं नाशमुपयाति ॥ दृष्टेषु यातुधानेषु निर्दिशेन्मरकमाशुसंप्राप्तं । प्रतिघातायैतेषां गर्गः शांतिं चकारेमां ॥ महाशांत्योऽथ बलयो भोज्यानि सुमहांति च । कारयीत महेंद्रं च माहेंद्रीभिः समर्चयेत्॥पाखंडानां नास्तिकानां च भक्तः साध्वाचारप्रोज्झितः क्रोधशीलः। ईर्ष्युः क्रूरो विग्रहासक्तचेता यस्मिन् राजा तस्य देशस्य नाशः ॥ नरपतिदेशविनाशे केतोरुदयेऽथवा ग्रहेऽर्केंद्वोः । उत्पातानां प्रभवः स्वर्तुभवश्चाप्यदोषाय ॥ ये च न दोषान् जनयंत्युत्पातास्तानृतुस्वभावकृतान् । ऋषिपुत्रकृतैः श्लोकैर्विद्यादेतैः समासोक्तैः ॥ वज्राऽशनिमहीकंपसंध्यानिर्घातनिःस्वनाः । परिवेषरजोधूमरक्तार्कास्तमनोदयाः ॥ द्रुमे-

भ्योऽन्नरसस्नेहबहुपुष्पफलोद्गमाः । गोपक्षिमदवृद्धिश्च शिवाय मधुमाधवे ॥ तारोल्कापातकलुषं कपिलार्केंदुमंडलं । अनग्निज्वलनस्फोटधूमरे-
ण्वनिलाहतं ॥ रक्तपद्मारुणं सांध्यं नभः क्षुब्धार्णवोपमं । सरितां चांबुसंशोषं दृष्ट्वा ग्रीष्मे शुभं वदेत् ॥ शक्रायुधपरीवेषविद्युच्छुष्कविरोहणं ।
कंपोद्वर्तनवैकृत्यं रसनं दरणं क्षितेः ॥ सरोनद्युदपानानां वृद्ध्यूर्ध्वतरणप्लवाः । सरणं चाद्रिगेहानां वर्षासु न भयावहं ॥ दिव्यस्त्रीभूतगंधर्व-
विमानाद्भुतदर्शनं । ग्रहनक्षत्रताराणां दर्शनं च दिवांऽबरे ॥ गीतवादित्रनिर्घोषा वनपर्वतसानुषु । सस्यवृद्धिरपां हानिरपापाः शरदि स्मृताः ॥
शीतानिलतुषारत्वं नर्दनं मृगपक्षिणां । रक्षोयक्षादिसत्वानां दर्शनं वागमानुषी ॥ दिशो धूमांधकाराढ्याः सनभोवनपर्वताः । उच्चैः सूर्योदया-
स्तौ च हेमंते शोभनाः स्मृताः ॥ हिमपातानिलोत्पाता विरूपाद्भुतदर्शनं । कृष्णांजनाभमाकाशं तारोल्कापातपिंजरं ॥ चित्रगर्भोद्भवाः
स्त्रीषु गोऽजाश्वमृगपक्षिषु । पत्रांकुरलतानां च विकाराः शिशिरे शुभाः ॥ ऋतुस्वभावजा ह्येते दृष्टाः स्वर्तौ शुभप्रदाः । ऋतोरन्यत्र
चोत्पाता दृष्टास्ते भृशदारुणाः ॥ उन्मत्तानां च या गाथाः शिशूनां भाषितं च यत् । स्त्रियो यच्च प्रभाषंते तस्य नास्ति व्यतिक्रमः ॥ पूर्वं
चरति देवेषु पश्चाद्गच्छति मानुषान् । नाऽचोदिता वाग्वदति सत्या ह्येषा सरस्वती ॥ उत्पातान्गणितविवर्जितोऽपि बुध्वा विख्यातो
भवति नरेंद्रवल्लभश्च । एतत्तन्मुनिवचनं रहस्यमुक्तं यज्ज्ञात्वा भवति नरस्त्रिकालदर्शी ॥ इति नानोत्पातशांतयः ॥
॥ अथ मात्स्योक्ताद्भुतशांतयः । मदनरत्ने गर्गः । पुरुषापचारान्नियतमपरज्यंति देवताः । अपरागाच्च देवानामुपसर्गः प्रवर्तते ॥
दिव्यांतरिक्षं भौमं च त्रिविधं परिकीर्तितं ॥ ग्रहर्क्षवैकृतं दिव्यमांतरिक्षं निबोध मे ॥ उल्कापातो दिशां दाहः परिवेषस्तथैव च । गं-
धर्वनगरं चैव वृष्टिश्च विकृता तु या ॥ एवमादि तु लोकेऽस्मिन्नांतरिक्षं विनिर्दिशेत् । चरस्थिरभवं भौमं भूकंपाश्चैव भूमिजं ॥ जला-

SGDF

शयानां वैकृत्यं भौमं च परिकीर्तितं । भौमे त्वल्पफलं ज्ञेयं चिरेण च विपच्यते ॥ अभ्रजं मध्यफलदं मध्यकालफलप्रदं । अभ्रजमांतरिक्षं । अद्भुते तु समुत्पन्ने यदि वृष्टिः शिवा भवेत् ॥ सप्ताहाभ्यंतरे ज्ञेयमद्भुतं निष्फलं हि तत् ॥ अद्भुतस्य विपाकश्च विना शांत्या न दृश्यते । त्रिभिर्वर्षैस्तथा ज्ञेयं सुमहद्भयकारकं ॥ राज्ञां शरीरे लोके च पुरे दारे गृहेषु च ॥ पाकमायाति पुत्रेषु तथा वै कोशवाहने ॥ ऋतुस्वभावाद्राजेंद्र भवंत्यद्भुतसंज्ञिताः । शुभावहास्ते विज्ञेयास्तांश्च मे वदतः शृणु ॥ वज्राशनिमहीकंप० विकाराः शिशिरे शुभाः ॥ (एते श्लोकाः पूर्वमुक्ताः) ऋतुस्वभावेन विनाद्भुतस्य जातस्य दुष्टस्य तु शीघ्रमेव । श्रुत्वागमं शांतिरनंतरं तु कार्या यथोक्ता वसुधाधिपेन ॥ ॥ अथ देवताप्रतिमावैकृतशांतिः । गर्गः । देवतार्चाः प्रनृत्यंति वेपंते प्रज्वलंति वा । आरटंति च रोदंति प्रस्विद्यंति हसंति च ॥ (अर्च्यंत इत्यर्चाः प्रतिमा इत्यर्थः) उत्तिष्ठंति निषीदंति प्रधावंति भ्रमंति च । भजंति विकृताश्चेष्टा मानुषाणां भयावहाः ॥ अवाङ्मुखा वा तिष्ठंति स्थानात्स्थानं भ्रमंति च । वमंत्यग्निं तथा धूमं स्नेहरक्ते तथा वसां ॥ एवमादीनि दृश्यंते विकाराः सहजोत्थिताः । लिंगायतनचित्रेषु तत्र वासं न रोचयेत् ॥ राज्ञो वा व्यसनं [च्यवनं] तत्र स च देशो विनश्यति । देवयात्रासु चोत्पातान्दृष्ट्वाऽवश्यं भयं वदेत् ॥ यात्रासूत्पाता यात्रासंबंधिनः शकटाक्षध्वजभंगादयः । पशूनां रुद्रजं ज्ञेयं नृपाणां लोकपालजं । रुद्रजं तत्प्रतिमोत्थं पशुभयदमित्यर्थः । एवं सर्वत्र । ज्ञेयं सेनापतीनां च यत्स्यात्स्कंदविशाखजं ॥ लोकानां विष्णुवस्विंद्रविश्वकर्मसमुद्भवं । विनायकोद्भवं ज्ञेयं गणानां सेवकस्य च ॥ देवदूते च याः प्रेष्या देवस्त्रीषु नृप स्त्रियः । वास्तुदेवेषु विज्ञेयं ग्रहाणामेव नान्यथा ॥ देवतार्चाविकारेषु शुचिः स्नातः [श्रुतेष्वेव] पुरोहितः । देवतार्चां तु गत्वा वै स्नातामाच्छाद्य भूषयेत् । पूजयेत्तां महाभाग गंधमाल्यादिसंपदा ॥ मधुपर्केण विधिवदुपतिष्ठेदनंतरं । तल्लिंगेन च मं-

त्रेण स्थालीपाकं यथाविधि ॥ पुरोधा जुहुयाद्दह्नौ सप्तरात्रमतंद्रितः । विप्राश्च पूज्या मधुरान्नपानैः सदक्षिणैः सप्तदिनं नरेंद्र । प्राप्ते-ऽष्टमेऽह्नि क्षितिगोप्रदानैः सकांचनैः शांतिमुपैति पापं ॥ ॥ अथाग्निवैकृते शांतिः । गर्गः । अग्निः प्रदीप्यते यत्र राष्ट्रे भृशमनिंधनः । न दीप्यते चेंधनवांस्तद्राष्ट्रं पीड्यते नृप ॥ ज्वलेदार्द्रश्च वंशो वा तथार्द्रान्नं मृदा सुधा । प्रासादतोरणद्वारनृपवेश्मसुरालयाः ॥ एतानि यत्र दह्यंते तत्र राजभयं वदेत् । विद्युता वा प्रदह्यंते तत्रापि नृपतेर्भयं ॥ अनैशानि तमांसि स्युर्विना पांसुरजांसि च । धूमश्चानग्निजो यत्र तत्र विद्यान्महाभयं ॥ तडिद्विनाभ्रं गगने भयं स्याद्वृष्टिवर्जिते । दिवा सतारे गगने तथैव भयमादिशेत् ॥ ग्रहनक्षत्रवैकृत्ये ताराविकृति-दर्शने । पुत्रवाहनदारेषु चतुष्पदगृहेषु च ॥ स्वभावाद्वापि हीयेत धेनुवत्सादिकं च यत् । लोहायुधविकारः स्यात्तत्र संग्राममादिशेत् ॥ त्रिरात्रोपोषितस्तत्र पुरोधाः सुसमाहितः ॥ समिद्भिः क्षीरवृक्षाणां सर्षपैश्च घृतेन च । होमं कुर्यादग्निमंत्रैर्ब्राह्मणांश्चैव भोजयेत् ॥ दद्यात्सुव-र्णं च तथा द्विजेभ्यो गाश्चैव वस्त्राणि तथा भुवं च । एवं कृते तत्समुपैति नाशं यदग्निवैकृत्यभवं द्विजेंद्र ॥ ॥ अथ प्रयोगः । त्रिरात्रोपोषितः पुरोधाश्चतुर्थदिने आचमनादिदेशकालकीर्तनांते अस्मिन्प्रासादेऽग्निदाहसूचितसर्वानिष्टपरिहारद्वारा श्री०सग्रहमखां गर्गोक्तां शांतिं करिष्ये । (विद्युत्पाते तु विद्युत्पातजन्यभंगदाहादिसूचितेत्यूहः) इति संकल्प्य गणेशपूजनं पुण्याहवाचनं च कृत्वा प्रादेशकरणांते स्थंडिलेग्निं वेद्यां ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहोत्कीर्तनांते अग्निं प्रधानदेवं क्षीरवृक्षसमित्सर्षपघृतैः प्रतिद्रव्यं षट्त्रिंशदधिकशतत्रयसं-ख्याभिराहुतिभिः । शेषेणेत्यादिग्रहादिहोमांते अग्निमीळइतिसूक्तस्थनवमंत्रैरुक्तद्रव्यैर्होमं कुर्यात् । तत्र सूक्तस्य द्वादशोत्तरशतमावृत्तयः कार्याः । ततः स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमांते बलिदानपूर्णाहुती कृत्वा संस्रावहोमादिशेषं समाप्य दक्षिणाकाले ब्राह्मणेभ्यः सुवर्णं धेनुत्रयं

वस्त्रत्रयं भूमिं तत्स्थाने गोमूल्यं वा दत्वा ब्राह्मणान्भोजयित्वा भूयसीं दत्वाऽऽशिषो गृहीत्वा कर्म समापयेत् । इत्यग्निवैकृतशांतिप्रयोगः ॥

॥ अथ वृक्षोत्पातशांतिः । " शां० सा० वृक्षोत्पाते छेदनमाह नारदः । अकाले पुष्पिता वृक्षा दृश्यंते फलिता यदि । कार्यं तच्छेदनं तत्र ततः शांतिर्मनीषिभिः ॥ " गर्गः । पुरेषु येषु दृश्यंते पादपा दैवचोदिताः । रुदंतो वा हसंतो वा वमंतो वा रसान्भुवि ॥ अरोगो वा सरोगो वा नित्यमेव विचारयेत् । अरोगा वा विना वातं शाखां मुंचंति पादपाः ॥ फलं पुष्पं तथाऽकाले दर्शयंति च पादपाः । पूर्वावस्थां दर्शयंति फलं पुष्पमनार्तवे ॥ क्षीरं स्नेहं तथा रक्तं मधु तोयं स्रवंति वा । शुष्यंत्यरोगाः सहसा शुष्का रोहंति वा पुनः ॥ उत्तिष्ठंतीह पतिताः पतंति च तथोत्थिताः । तत्र वक्ष्यामि ते ब्रह्मन् विपाके फलमेव च ॥ रोदने व्याधिरभ्येति हसने देशविभ्रमः । शाखाप्रपतने कुर्यात्संग्रामं योधपातनं ॥ बालानां मरणं कुर्याद्बालानां फलपुष्पतः । स्वराष्ट्रभेदं कुरुते फलं पुष्पमनार्तवं ॥ क्षीरं सर्वत्र गंभीरं स्नेहं दुर्भिक्षलक्षणं । वाहनापचयं मद्ये रक्ते संग्राममादिशेत् ॥ मधुस्रावे भवेव्द्याधिर्जलस्रावे च वर्षति । अरोगशोषणं ज्ञेयं ब्रह्मन्दुर्भिक्षलक्षणं ॥ शुष्केषु संप्ररोहत्सु वीर्यमन्नं च हीयते । उत्थाने पतितानां च भयं खेदकरं भवेत् ॥ स्थानात् स्थाने तु गमने देशभंगं तथा दिशेत् । जल्पत्स्वपि च वृक्षेषु स्वनत्स्वपि धनक्षयं ॥ एतत्पूजितवृक्षेषु सर्वं राज्ञो विपच्यते । पुष्पैः फलैर्वा विकृते राज्ञो मृत्युं तथा दिशेत् ॥ अन्येषु चैव वृक्षेषु वृक्षोत्पातेष्वतंद्रितः । आच्छादयित्वा तं वृक्षं गंधमाल्यैर्विभूषयेत् ॥ वृक्षोपरि तथा छत्रं कुर्यात्पापप्रशांतये । केचित्तु वृक्षोत्पाते वृक्षच्छेदनमाहुस्तदेतद्विरोधाच्चिंत्यं । शिवमभ्यर्चयेद्देवं पशुं चास्मै निवेदयेत् । रुद्रेभ्य इति वृक्षेषु हुत्वा रुद्रं जपेत्ततः ॥ मध्वाज्ययुक्तेन तु पायसेन संपूज्य विप्रांश्च भुवं च दद्यात् । गीतेन नृत्येन तथाऽर्चयेत्तं देवं हरं पापविनाशहेतोः ॥

“ शां. सा. अद्भुतसागरे औशनसे । अश्वत्थे पुष्पिते विप्राः क्षत्रियास्तु उदुंबरे । प्लक्षे वैश्यास्तु पीड्यंते न्यग्रोधे दस्यवस्तथा ॥ कदंब इक्षुर्वंशोऽपि फुल्लितश्च कथंचन । वसंते पुष्पितो यत्र माणो जंबूर्धवस्तथा ॥ शृंगबेरोऽथवा यत्र मासैः षड्भिर्जनक्षयः । कुसुमात्कुसुमोत्पत्तिः परचक्रागमं वदेत् ॥ उदुंबराणां समिधो जुहुयादयुतं ततः । महाव्याहृतिभिर्विप्रं भोजयेद्दै सदक्षिणं ॥ कदलीगर्भमूर्धन्यः प्ररोहति गृहे यदि । अरण्यं स भवेद्देशो गर्गस्य वचनं यथा ॥ सहिरण्यं वृषं दद्याद्विजायौदुंबरी समित् । इमारुद्रेतिमंत्रेण होतव्या च सहस्रधा ॥ ”

॥ अथ कदलीदुष्टप्रसवशांतिः । पाद्मे उमोवाच । प्रथमप्रसवो देव रंभायां दृश्यते यदा । दक्षिणाभिमुखो विद्वन् विदधाति फलं स हि । भूपाले कर्षके वाऽपि फलं कस्मिंस्तु जायते । श्रीमहादेव उवाच । यदा याम्यमुखा देवी कदली तु प्रसूयते । तदा ग्रामपतेर्नाशं विदधाति न संशयः ॥ एवं विघ्ने समुत्पन्ने विधानं तत्र कारयेत् । सूतकीवोपचर्या सा कदली हितमिच्छता ॥ दर्शे तु जागरं चैव होमः कार्यस्ततःपरं । कदलैर्हवनं कार्यमन्येभ्यः समुपाहृतैः ॥ (अन्येभ्यः कदलीवृक्षेभ्य इति शेषः) सहस्रं प्रयतो वाग्मी जपन् शांतीरनेकशः । विष्णुस्तु देवता तत्र तल्लिंगो मंत्र उच्यते ॥ विप्रेभ्यो विधिवद्दद्यात्सप्त धान्यानि सयंतः । दद्यात्तां कदलीं राजा विप्रवर्याय धीमते ॥ (राजाऽत्र ग्रामपतिः) दानमंत्रः । असुराणां कुलोत्पन्ना रंभा बहुफलान्विता । अतस्तव प्रदानेन संततिर्मेऽभिवर्धतां ॥ एवं कृते विधाने च विघ्नशांतिस्तु जायते । पूजिते विप्रवर्ये च कर्ता सुखमवाप्नुयात् ॥ (क्वचित्तु विधानमालास्थत्वेन वचांसि । येनैव लापितो वृक्षः स तस्य फलमश्नुते । प्रसूता पूर्वदिग्भागे रंभा सौख्यविवर्धिनी ॥ दक्षिणे चार्थनाशाय शोकसंतापकारणं । पश्चिमे चोद्वसं ग्रामं कौबेर्यां शुभदा सदा ॥ आग्नेय्यादिविदिक्ष्वत्र मध्यमं फलमुच्यते । तस्य दोषस्य शांत्यर्थं कुर्याच्छांतिकमु-

त्तमं ॥ दुष्टप्रसूतां रंभां च पीतवस्त्रेण वेष्टयेत् । कंचुकीं कंठसूत्रं च विविधाभरणं तथा ॥ निवेद्य कदलीमूले ततस्तां परिपूजयेत् । तिलै-श्चाज्येन दूर्वाभिर्हुनेदष्टोत्तरं शतं ॥ अतोदेवेतिसूक्तेन सूक्तावृत्तिस्तथैव च । दशदानानि वै दद्यादाचार्याय कुटुंबिने ॥ सर्वारिष्टप्रशांत्यर्थं वित्तशाठ्यविवर्जितः । ततः सा कदली देया विप्रवर्याय धीमते ॥ दानमंत्रः पूर्वोक्त एव । ततस्तु विमले कांस्ये तिलतैलप्रपूरिते । विलोक्य प्रतिबिंबं तु दद्याद्रजतसंयुतं ॥ विप्रानन्यांश्च संतोष्य दक्षिणादिभिरादरात् । एवं कृते विधाने तु विघ्नशांतिः प्रजायते ॥ पुत्रान्पौत्रान् श्रियं चैव लभते नात्र संशयः ॥ ॥ अथ वृष्टिवैकृतशांतिः । गर्गः । अतिवृष्टिरनावृष्टिर्दुर्भिक्षायोभयं मतं । अनृतौ तु दिवानंता वृष्टिर्व्याधिभयाय तु ॥ अनभ्रवैकृताश्चैव विज्ञेया राजमृत्यवे । वैकृता गर्जितादयः । शीतोष्णानां विपर्यासे ऋतूनां रिपुजं भयं । शोणितं वर्षते यत्र तत्र शस्त्रभयं भवेत् ॥ अंगारपांसुवर्षेण नगरं तद्विनश्यति । मज्जाऽस्थिस्नेहमांसानां जनमारभयं भवेत् । फलं पुष्पं तथा धान्यं परेणातिभयाय तु। पांसुजंतूपलानां च वर्षणे रोगजं भयं ॥ छिद्रे वाभिप्रवर्षेण सस्यानामीतिवर्धनं । विरजस्के रवौ व्यभ्रे यदा छाया न दृश्यते ॥ दृश्यते तु प्रतीपा वा तत्र देशभयं भवेत् ॥ प्रतीपा विपरीता । निरभ्रे वा तथा रात्रौ श्वेतं याम्योत्तरेण तु । इंद्रायुधं तथा दृष्ट्वा उल्कापातं तथैव च ॥ दिग्दाहपरिवेषौ च गंधर्वनगरं तथा । परचक्रभयं विद्याद्देशोपप्लवमेव च ॥ सूर्येंदुपर्जन्यसमीरणानां यागस्तु कार्यो विधिवद्द्विजेंद्र । धान्यानि गोकांचनदक्षिणाश्च देया द्विजानामघनाशहेतोः ॥ ॥ अथ जलाशयवैकृतशांतिः । गर्गः । नगरादुपसर्पंते समीपमुपयांति च ॥ नद्यो ह्र-दप्रस्रवणा विरसा वै भवंति वा ॥ विवर्णं कलुषं तप्तं फेनावर्तातिसंकुलं । क्षीरं स्नेहं सुरां रक्तं वहंते व्याकुलोदकं ॥ षण्मासाभ्यंतरे तत्र परचक्रभयं विदुः । जलाशया नंदते वै प्रज्वलंति क्वथंति च । विमुंचंति तथा ब्रह्मन् ज्वालां धूमं रजांसि च ॥ अखाते वा जलो-

शां०
॥१२७॥

न्स्मरति कृत्येषु याचितश्चाभ्यसूयति । रमते निंदया चैषां प्रशंसां नाभिनंदति ॥ अपूर्वं तु करं लोभात्तथा पातयते जने । एतेष्वभ्यर्चयेत्स-
म्यक् सपत्नीकान् द्विजोत्तमान् ॥ भोज्यानि चैव कार्याणि सुराणां बलयस्तथा । गावश्च देया द्विजपुंगवेभ्यो भुवं तथा कांचनमंबराणि ।
होमश्च कार्यो द्विजपूजनं च एवं कृते शांतिमुपैति पापं ॥ अद्भुते तु समुत्पन्ने यदि वृष्टिः प्रजायते । सप्ताहाभ्यंतरे ज्ञेयमद्भुतं निष्फलं
हि तत् ॥ इति मात्स्योक्ताद्भुतशांतयः ॥ ॥ अथ नानोत्पातशांतिः । मदनरत्ने गर्गः । औत्पातिकीं महाशांतिं तत्वतः शृणु मेऽधुना
। यत्र व्याधिरनावृष्टिः परचक्रमुपस्थितं ॥ दुर्भिक्षं जनमारो वा राज्ञो मरणमेव वा । तत्र शांतिक्रमः प्रोक्तो महाक्रतुमिहार-
भेत् ॥ पुनर्होमश्च कर्तव्यो वृहस्पतिमतं यथा । गावस्तथैव दातव्यास्तथैवायुर्विवृद्धये ॥ राज्ञोऽभिषेकं कुर्वीत तथैव च स-
ऋत्विजः । त्रिरात्रं सप्तरात्रं वा उपोष्य च पुरोहितः ॥ औदुंबरीणां विधिवत्समिधां च शतं दहेत् । ब्राह्मणान्भोजयेत्तत्र हुतांते भूरिद-
क्षिणा ॥ यवानां होमयेद् द्रोणान् घृताक्तानां दशैव च । द्विजे घृताढकं दद्यायवद्रोणं ससेतिकं ॥ राज्ञः कुले प्रधाने वा घृतद्रोणं वि-
धीयते । वृषभैकादशा गाश्च विप्रेभ्यः प्रतिपादयेत् ॥ कुले यस्य न रोहंति पुत्रा दुहितरस्तथा । सर्वजीवोपसर्गश्च तत्र कर्म प्रयोजयेत् ॥
सावित्र्या कारयेत्कर्म ततः पापं प्रशाम्यति । अत्युष्णमतिशीतं च अतिवर्षमनूदकं ॥ अनार्तवं पुष्पफलमतिमात्रं च मारुतः । वाहनानां मृ-
तिश्चैव अतिमात्रंच मूषकाः ॥ आरण्यमृगसंघानामथवा पुरसेविनां । यद्वाप्यौत्पातिकं किंचिच्छ्वेतपक्षाश्च वायसाः ॥ भैरवं चातिमात्रं च
रुदंति मृगपक्षिणः । विद्युत्स्तनितनिर्घोषमनभ्रे चातिवर्षणं ॥ सिंहव्याघ्रतरक्षूणां दर्शनं च चतुष्पथे । ईदृशैर्लक्षणोत्पातैर्विनाशमभिलक्षयेत् ॥ अ-
न्योऽत्र जायते राजा तथा चान्यः पुरोहितः । तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि पापप्रशमनीं शुभां ॥ औदुंबरीणां समिधां शतमष्टोत्तरं दहेत् । स-

क०
॥१२७॥

ह क्षीरघृताक्तानां महामंत्रगणैः शुभैः ॥ हुत्वा शतसहस्रं तु परां शांतिमवाप्नुयात् । यंत्रं वा मुसलं वापि स्फुटते वाप्युलूखलं ॥ (यंत्रं दलनयंत्रं) भूतानां चैव विभ्येत गृहे देवकुले तथा । दृषद्वा भद्रपीठं वा आसनं शयनं तथा ॥ अकस्मात्स्फुटते यत्र कंपते वा वसुंधरा । तथा युक्तमयुक्तं वा यानं युग्मं प्रधावति ॥ अचलं चलते यत्र विवादश्चैव मंत्रिणां । अयुक्तं ब्राह्मणैः सार्धं विवदंते तथा भृशं ॥ ईदृशेषु निमित्तेषु महाभयमुदाहरेत् । श्रेष्ठिनां सार्थवाहानाममात्यानां भयं वदेत् ॥ महाजनविवादांश्च मंत्रिणां च विनिर्दिशेत् । तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि प्राजाप्रत्येति विश्रुतां ॥ अश्वत्थसमिधो हुत्वा घृताक्ता मधुसंयुताः । सावित्र्यष्टसहस्रेण प्राजापत्यांस्तु मंत्रयेत् ॥ पायसं भोजयेद्विप्रान् भुक्तांते भूरिदक्षिणाः । ततः प्रशाम्यते पापं प्रजापतिमतं यथा ॥ यमलानि च जायंतेऽशुभानि निजवाहनाः । मुंडवक्रमुखाश्चैव कुब्जाश्च कुणयस्तथा ॥ अमानुषा मानुषाणां गजानां मृगपक्षिणां । जायंत ऊर्ध्वदंता वा अश्वाश्च विकृताननाः ॥ बहुशीर्षमशीर्षं वा बहुवर्णमवर्णकं । एकशृंगमशृंगं वा चतुर्भुजमथाऽभुजं ॥ दीर्घकर्णमकर्णं वा अजकर्णमुखं तथा । व्यालव्याघ्रमुखाकारं बिडालमुखमुन्नतं ॥ ईदृशानि विरूपाणि दृश्यंते यत्र गौतम । तत्र संग्रामतो ब्रूयाद्भयं क्षयकरं महत् ॥ जनक्षयं च पौराणां राज्ञः श्रेणिवधं तथा । तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशिनीं ॥ खदिराश्वत्थसमिधां सहस्राष्टोत्तरं दहेत् । विरूपाक्षेण मंत्रेण विधिवत्सुसमाहितः ॥ विरूपाक्षेण अग्निर्मूर्धेत्यादिना । तत्र हि विरूपाक्ष ऋषिः । दद्याच्च कपिलां धेनुं हुतांते शांतिमिच्छता । ततस्तच्छाम्यते पापं जातवेदोवचो यथा ॥ तथाऽकार्याणि जायंते अदंड्ये दंडपातनं । अपूज्याश्चैव पूज्यंते मान्यश्चैवावमन्यते ॥ अनड्वांश्च पिबेद्धेनुं धेनुश्चानडुहं पिबेत् । विधुनोतिच गां वत्सः प्रजातं नाभिनंदति ॥ प्रजातं वत्सं गौरिति शेषः । मैथुनं विपरीतं च अकाले मृगपक्षिणां । ब्राह्मणा भिन्नमर्यादा न तिष्ठंति स्वकर्मसु ॥ ईदृशैर्लक्षणोत्पातैर्विद्यादेशस्य विभ्रमं ।

कलहं जायते घोरं दुर्भिक्षं जनमारकं ॥ राजामात्यविनाशं च पौराणां च महद्भयं । तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशिनीं ॥ प्रज्वाल्याश्वत्थसमिधां कृत्वा संस्तरणं महत् । औदुंबरीणां समिधां सहस्राष्टोत्तरं बुधः ॥ जुहुयाद्विधिवद्वह्नौ परां शांतिमुपादधत् । दासीदाससमायुक्तं गृहं दद्याद् द्विजातये ॥ ततः प्रशाम्यते पापं गौतमस्य वचो यथा । कृष्णाः पिपीलिका यत्र ग्रामेषु नगरेषु च ॥ दृश्यंते ह्यतिमात्रं चेदूर्ध्ववंशकृतालयाः । शांतेर्गृहे देवगृहे तथा च नृपतेर्गृहे ॥ उपर्युपरिमात्रं तु दृश्यंते वेश्मवत्तदा । मक्षिका मशका दंशा अतिमात्रं भयावहाः ॥ ईदृशैर्लक्षणोत्पातैर्महाचोरभयं भवेत् । द्रव्याणां हरणं ब्रूयात्परचक्रस्य चागमं ॥ तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि विश्वामित्रोपदर्शितां । अश्वत्थसमिधां चैव हुत्वा चाष्टोत्तरं शतं ॥ पूर्णपात्राणि वै दद्याद्धुतांते भूरिदक्षिणां । सर्वोपस्करसंयुक्तं गृहं दद्याद् द्विजातये ॥ तिलपात्रं प्रदातव्यं तिलान्जुहुयीत संयतः । अनाग्निर्ज्वलते यत्र अधूमे धूमदर्शनं ॥ बालैः सह कुमाराश्च कलहं यत्र कुर्वते । गवाद्यानां भवेन्नित्यं तथा घोषनिवासिनां ॥ श्रेष्ठिनां सार्थवाहानां कलहो यत्र जायते । राजामात्यविनाशं च पौराणां च महद्भयं ॥ तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि पितामहवचो यथा । पलाशसमिधामग्नौ सहस्राष्टोत्तरं दहेत् ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्तत्र परमान्नं घृताप्लुतं । ततस्तु शाम्यते पापं पितामहवचो यथा । प्राकारे नगरे रम्ये गोपुराट्टालकेषु च । रथ्याचतुष्पथे चैव देवतायतनेषु च ॥ निवासं यत्र कुर्वंति बकाः काकाश्च कौशिकाः । गृध्राः परभृताश्चैव आरण्या मृगपक्षिणः ॥ निरूहेत्कलहं घोरं सिद्धानां वचनं यथा । निरूहेत्तर्कयेत् । तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि नारदेनोपलक्षितां ॥ अश्वत्थसमिधानां तु घृताक्तानां विभावसौ ।वायव्येनेह मंत्रेण निवेद्यं च सुशोणितं॥ ततस्तु शाम्यते पापं नारदस्य वचो यथा। मृतः श्मशानं यो नीतः पुनर्जीवति मानवः॥ गृहे यस्य प्रविष्टोऽसौ तिष्ठेदथ कदाचन । अचिरान्मृत्युमायाति त्वतदारपरिग्रहः ॥ तत्र शांतिं

प्रवक्ष्यामि धर्मराजमतं यथा । सक्षीराणां घृताक्तानामग्नेर्हुत्वा मुखे बुधः ॥ औदुंबरीणां विधिवत्ततः शांतिः कृता भवेत् । सावित्र्याष्टसहस्रेण क्षीरशांतिं च कारयेत् ॥ क्षीरशांतिश्च रक्तानामेकवर्णानामित्यादिना वक्ष्यते । कपिलां तिलकांस्यं च हुतांते भूरिदक्षिणां । ततस्तच्छाम्यते पापं धर्मराजमतं यथा ॥ श्वा शृगालोऽथवा गृध्रः काको वा यदि मानुषं । श्मशानान्मांसमादाय पुरमध्ये प्रवेशयेत् ॥ नगरं पत्तनं वापि ग्रामं वा यदि वा गृहं । अचिरेणैव कालेन तच्छ्मशानं भविष्यति ॥ चौरमंडलपातं तु परचक्रस्य चागमं । अनारोग्यमनावृष्टि-दुर्भिक्षं जनमारकं ॥ संग्रामं शस्त्रसंपातं क्षिप्रमेव विनिर्दिशेत् । अश्वत्थसमिधो गृह्य तिलांश्च मधुसंयुतान् ॥ विरूपाक्षेण मंत्रेण विरूपाक्षान्सुशोभितान् । तिलपात्रोपहारं च क्षीरशांतिं च कारयेत् ॥ ततश्च शाम्यते पापं प्रजापतिमतं यथा । सौत्रामणिः पाकयज्ञः पशुबंधस्तथैव च ॥ ऋतवश्च प्रवर्तंते अनधीत्यकृतोदयाः । यस्मिंस्तथा प्रवर्तंते क्रोधलोभभयादपि ॥ अदत्वा दक्षिणां सम्यङ् महदुत्पातलक्षणं । अनारोग्यमनावृष्टिर्दुर्भिक्षं जनमारकं ॥ ज्वरः कासस्तथा श्वासः कच्छूर्दद्रुर्विकोष्ठिकाः । शिरोरोगाक्षिरोगाश्च पांडुरोगो गलग्रहः ॥ आधयश्च प्रवर्तंते दुर्दुष्टैः स्वप्नलक्षणैः । तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि बृहस्पतिमतं यथा ॥ त्रिरात्रोपोषितो भूत्वा हविष्याशी पुरोहितः । सक्षीराणां घृताक्तानां समिधां च शतं दहेत् । पलाशस्येत्यर्थः । ततस्तच्छाम्यते पापं बृहस्पतिमतं यथा । वज्रमिंद्राशनिर्वापि ज्वलन्वै निपतेदिह ॥ पुरे जनपदे वाऽपि तत्र विद्यान्महाभयं । संवत्सरे ततो घोरं विद्याद्भूतजनक्षयं ॥ राजामात्यविनाशं च निर्दिशेन्नात्र संशयः । तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि इंद्राग्निवचनं यथा ॥ अपामार्गस्य समिधां सहस्राष्टोत्तरं दहेत् । पायसं भोजयेद्विप्रान् क्षीरशांतिं च कारयेत् ॥ रक्तानामेकवर्णानां गवां क्षीरं समादिशेत् । हुत्वाहुतिशतं विप्रो माहेंद्रेणैव मंत्रवित् ॥ सुवर्णमणिसंकाशा हुतांते भूरिदक्षिणा । ततस्तच्छाम्यते पापमिंद्राग्निवचनं

यथा ॥ प्रतिस्रोतो महानद्यः प्रवहंति जलाशयाः । उन्मार्गपथगामीनि जलान्यपहरंति च ॥ उद्गिरंति जलं भूमौ पुष्करिण्यो जलाशयाः । कुमुदोत्पलपुष्पाणां नद्याः स्रोतसि संभवः ॥ संदर्शनं सप्तर्षीणां नागानां जलशायिनां । चैत्यवृक्षा महोल्काश्च शुष्यंति च पतंति च ॥ पूयशोणितगंधाश्च कुणपानां सुगंधिता । कृमिशोणितवर्षं च छिन्नभिन्नप्ररोहिता ॥ ईदृशानि निमित्तानि संति यत्रैव गौतम । परचक्रागमं विद्यात्सर्वलोकभयावहं ॥ राजामात्यभयं ब्रूयात्पौराणां च महद्भयं । औदुंबरीणां विधिवत्समिधां वै समाहितः ॥ सहस्राष्टोत्तरं कुर्यादैंद्राग्नेन च मंत्रावित् । रुद्रजापश्च कर्तव्यो वायव्यश्च समंततः ॥ देवालयेषु सर्वेषु नानावादित्रनिस्वनैः । सोदकाक्षतपत्रैश्च ब्राह्मणान्स्वस्ति वाचयेत् ॥ द्विजातीनां गोसहस्रं हुतांते भूरिदक्षिणा । उत्पाता ह्यनिमित्तास्तु ये केचिद्भयदारुणाः ॥ गोप्रदानेन शाम्यंति प्रजापतिमतं यथा । व्रतोपवासनियमैर्होमैर्ब्राह्मणप्रतर्पणैः ॥ दिव्योत्पाते समुत्पन्ने माहेंद्रं साधयेच्चरुं । वारुणं चांतरिक्षे तु आग्नेयं पार्थिवे तथा ॥ तथा संग्रामकालेऽपि प्रहाराणां निवृत्तये । एवमित्यादिकं लोके दिव्यभौमांतरिक्षगं ॥ व्रतोपवासैर्नियमैः शांतिभिश्च प्रशाम्यति । देवता यत्र पूज्यंते सांवत्सरपुरोहितौ ॥ गुरवो ग्रहनक्षत्रं तदाहुः शुभलक्षणं । तत्र देवीपुराणे । अपचारेण लोकानामुपकाराद्दुरात्मनां । अपरक्ता विनाशाय सृजंते देवता मुने ॥ उत्पातान्विविधाकारान्दिव्यभौमांतरिक्षजान् । स प्राचीं दिशमन्वावर्ततेऽथ यदाऽस्य मणिककुंभस्थालीदरणं यानच्छत्रशय्यासनावसथध्वजपताकागृहैकदेशप्रभंजनेषु गजवाजिमुख्याः प्रमीयंत इत्येवमादीनि तानि सर्वाणींद्रदेवत्यान्यद्भुतानि प्रायश्चित्तानि भवंतींद्रंवोविश्वतस्परीति स्थालीपाकमष्टशतं हुत्वा पंचभिराज्याहुतीरभिजुहोतींद्रायस्वाहा शचीपतयेस्वाहा वज्रपाणयेस्वाहेश्वरायस्वाहा सर्वपापप्रशमनायस्वाहेति व्याहृतिभिश्च पृथग्जुहोति । स दक्षिणां दिशमन्वावर्ततेऽथ यदाऽस्य प्रजायां पशुषु शरीरे वाऽरिष्टानि प्रादुर्भ-

वंति व्याधयो वाऽनेकविधा अतिस्वप्नदुःस्वप्नमतिभोजनमभोजनमालस्याजीर्णानि गृहद्वारेण वा सर्पो गच्छति कपोतः प्रविशति शरीरे वाऽऽरोहति कृष्णा स्त्री अदर्शनमादर्शे इत्येवमादीनि तानि सर्वाणि यमदेवत्यानि भवंति नाकेसुपर्णमिति स्थालीपाकं हुत्वा पंचभिराज्याहुतीरभिजुहोति यमायस्वाहा प्रेताधिपतयेस्वाहा दंडपाणयेस्वाहेश्वरायस्वाहा सर्वपापप्रशमनायस्वाहेति व्याहृतिभिश्च पृथग्जुहोति । स प्रतीचीं दिशमन्वावर्ततेऽथ यदाऽस्य क्षेत्रगृहसंस्थेषु धान्येष्वीतयः प्रादुर्भवंत्युपद्रवा अनेकविधा आखुपतंगपिपीलिकामध्वकभौमकशुकशरभसौक्ष्मकमित्येवमादीनि तान्येतानि सर्वाणि वरुणदेवत्यानि भवंति घृतवतीइति वरुणस्योत्तंभनमसीति स्थालीपाकं हुत्वा पंचभिराज्याहुतीरभिजुहोति वरुणायस्वाहाऽपांपतयेस्वाहा पाशपाणयेस्वाहेश्वरायस्वाहा सर्वपापप्रशमनायस्वाहेति व्याहृतिभिश्च पृथग्जुहोति । स उदीचीं दिशमन्वावर्ततेऽथ यदाऽस्य कनकरजतवस्त्रवैदूर्यमुक्तामणिवियोगो भवत्यारंभा वा विपद्यंते मित्राणि वा विरज्यंते वेश्मनि मधून्यलाबूनि वा जायंते वल्मीकाश्चोच्चीयंते शुष्कवृक्षाः प्ररोहंति तैलं स्त्यायाति रात्राविंद्रधनुर्दृष्ट्वा दिवा च श्वेतं वायसं श्मशानेऽनग्नौ धूमो जायतेऽश्वतरी गर्भं गृह्णात्येवमादीनि वैश्रवणदेवत्यान्यद्भुतानि भवंत्यभित्यंदेवमिति स्थालीपाकं हुत्वा पंचभिराज्याहुतीरभिजुहोति वैश्रवणायस्वाहा यक्षाधिपतये० हिरण्यपाणये० ईश्वराय० सर्वपापप्रशमनायस्वाहेति व्याहृतिभिश्च पृथग्जुहोति । स पृथिवीमन्वावर्ततेऽथ यदाऽस्य पृथिवी स्फुटति स्खलति चलति कंपति ज्वलति रुदति धूमायत्यकस्मात्सलिलमुद्गिरति प्लवति मज्जति निमग्नमुत्प्लवत्यकाले पुष्पफलानीत्येवमादीन्यग्निदेवत्यानि भवंत्यग्निंदूतमिति स्थालीपाकं हुत्वा पंचभिराज्यं जुहोत्यग्नयेस्वाहाऽर्चिष्मते० शक्तिपाणये० ईश्वरायस्वाहा सर्वपापहरायस्वाहेति व्याहृतिभिश्च पृथग्जुहोति । सोंऽतरिक्षमन्वावर्ततेऽथ यदाऽस्य विवाता

वाता वायंतेऽभ्रेषु चापरूपाणि दृश्यंते खरकरभगृध्रकंककपोतोलूकश्येनभासवायसगोमायुसंस्थान्युपरिपांसुमांसपेश्यस्थिरुधिरवर्षाणि प्रवर्तंते काकमिथुनानि दृश्यंते रात्रौ मणिधनुः पश्येच्छशका ग्रामं विशंति वृक्षाः स्रवंति रुधिराण्याकाशे नगरमेवमादीनि वायुदेवत्यानि भवंति वातआवात्विति स्थालीपाकं हुत्वा पंचभिराज्याहुतीर्जुहोति वायवेस्वाहा महद्भूताधिपतयेस्वाहा शीघ्रगाणये० ईश्वराय० सर्वपापहरायस्वाहेति व्याहृतिभिर्हुत्वाऽथ साम गायेत् । स दिवमन्वावर्ततेऽथ यदास्य तारावर्षाणि चोल्काः पतंति धूमायंति दिशो दह्यंति केतवश्चोत्तिष्ठंति गवां शृंगेषु धूमो जायते गवां स्तनेषु रुधिरं स्रवत्यत्यर्थं हिमं निपततीत्येवमादीनि सोमदेवत्यान्यद्भुतानि भवंति सोमंराजानमिति स्थालीपाकं हुत्वा पंचभिराज्यं जुहोति सोमायस्वाहा नक्षत्रपतयेस्वाहा शीतपाणये० ईश्वरायस्वाहा सर्वपापहरायस्वाहेति व्याहृतिभिश्च पृथग्जुहोति । स परं दिवमन्वावर्तते देवतायतनानि कंपंते देवताप्रतिमा हसंते नृत्यंति रुदंति गायंति स्फुटंति स्विद्यंत्युन्मीलंति निमीलंति प्रतियांति नद्यः कबंधमादित्ये दृश्यते जलं च परितप्यते केतुपताकाछत्रवज्रविषाणानि प्रज्वलंत्यश्वानां वालधिष्वंगाराः क्षरंत्यहतानि मर्माणि क्रंदंत इत्येवमादीनि विष्णुदेवत्यानि भवंतीदंविष्णुरिति स्थालीपाकं हुत्वा पंचभिराज्याहुतीर्जुहोति विष्णवेस्वाहा सर्वभूताधिपतये० चक्रपाणये० ईश्वराय० सर्वपापहरायस्वाहेति व्याहृतिभिर्हुत्वाऽथ साम गायेत् । खननाद्दहनादभिमर्शनाद्गोभिराक्रमणाच्च चतुर्भिः शुध्यते भूमिः पंचमाच्चोपलेपनात्संभारान्प्रदक्षिणमानीय ब्राह्मणान्स्वस्ति वाच्य संभारैर्यदुपसृष्टं तदभ्युक्षेच्छाम्यतीह ब्राह्मणभोजनं हिरण्यं गौर्वासोऽश्वो भूमिर्दक्षिणेति । सोऽधस्ताद्दिशमन्वावर्ततेऽथ यदाऽस्य गवां मानुषमहिष्यजाश्वोष्ट्राः प्रसूयंते हीनांगान्यतिरिक्तांगानि विकृतरूपाणि वा जायंतेऽचलानि चलंत्येवमादीनि रुद्रदेवत्यानि भवंत्यावोराजानमिति स्थालीपाकं हुत्वा पंचभिराज्या-

हुतीर्जुहोति रुद्रायस्वाहा पशुपतये॰ शूलपाणये॰ ईश्वराय॰ सर्वपापहरायस्वाहेति व्यात्दृतिभिर्हुत्वाऽथ साम गायेत् । स ऊर्ध्वां दिशमन्वावर्ततेथ यदाऽस्य मानुषाणामतिदुःखं पर्वताः स्फुटंति निपतंत्याकाशाद्भूमिः कंपते महाद्रुमा उन्मीलंत्यश्मानः प्लवंते चतुष्पादं पंचपादं भवत्येवमादीनि सूर्यदेवत्यानि भवंत्युदुत्यमिति स्थालीपाकं हुत्वा पंचभिराज्याहुतीर्जुहोति सूर्यायस्वाहा सर्वग्रहाधिपतये॰ किरणपाणये॰ ईश्वराय॰ सर्वपापहरायस्वाहेति व्यात्दृतिभिर्हुत्वाऽथ साम गायेत् । स सर्वा दिशोऽन्वावर्ततेऽथ यदाऽस्य स्त्रियो यमलानि प्रसूयंते श्वेतकाकः काकमैथुनं च दृश्यत उत्पाताश्च सर्वत्र दिशां दाहाश्च जायंते पिशाचराक्षसगोऽजाविपुच्छेष्वग्निश्चोद्भवति पशुषु मानुषो भवति मानुषेषु सर्वाणि सत्वानि पशवो जायंते वाङ्मनःकर्मभिर्वा रुद्रं द्वेष्टि स्त्रीपुंसयोः पौंश्चल्यभावः सर्वपापेषु बुद्धिरित्येवमादीनि रुद्रदेवत्यानि भवंति विश्वतश्चक्षुरिति स्थालीपाकं हुत्वा पंचभिराज्याहुतीर्जुहोति रुद्रायस्वाहोमापतये॰ शूलपाणये॰ ईश्वराय॰ सर्वपाप॰ व्यात्दृतिभिः पृथग्जुहोति । भूमिकंपो दिशां दाहो ग्रहयुद्धं तु जायते । गगने दृश्यते केतुरादित्यश्चैव कंपते ॥ आदित्ये दृश्यते छिद्रं कृष्णवर्णोऽभिजायते । विपरीता नदी चैव रुधिरं च प्रवाहयेत् ॥ गगनाच्छ्रूयते गीतं निर्घोषश्चैव जायते । एवमादीनि सर्वाण्यद्भुतानि प्रायश्चित्तानि भवंति । गृहे गृहे भवेच्छांतिर्मातृणां पूजनं बलिः । दानं रुद्रजपो नित्यं भास्करेज्या ग्रहार्चनं ॥ लक्षहोमं कोटिहोमं दूर्वाहोमं पुरोदितं । गोभूहिरण्यवस्त्रान्नतिलदानं शुभावहं ॥ पायसं दधि क्षीराज्यं देयं विप्रेषु भोजनं ॥ अथ पूर्वाहुतीर्हुत्वा दूर्वादर्भशमीवीरणान् दधिसर्पिःसर्षपान् फलिनीरपामार्गतिलयवव्रीहयः समिधश्चैतान्याहरेत्स्नातः स्थंडिलमुपलिप्य तंत्रेणौदनं कृसरं यवान् सक्तुपायसं दधिमधुघृताक्ताः पृथक्चरवः सर्वेषां पायसमग्निं समाधाय जुहुयादिंद्रंविश्वाअवीवृधन्॰ नाकेसुपर्णं॰ वरुणस्योत्तंभनमसि॰ अभित्यंदेवंसवि-

SGDF

तार० अग्निंदूतंवृणीमहे० इदंविष्णुर्विचक्रमे० विश्वतश्चक्षु० गौरीर्मिमाय० कांडात्कांडात्० ध्रुवासिध्रुवोयं० योजिनातिनजीयते० इहैव-स्तंमावियौष्टं० पुनःपत्नीमग्निरदादायुषासहवर्चसा । दीर्घायुरस्यायःपतिर्जीवातिशरदःशतमिति ॥ इति नानोत्पातशांतिः ॥ ॥ अथ दीपपतनादिशांतिः संगृह्यते । बह्वृचगृह्यपरिशिष्टे । " स उदीचीं दिशमन्वावर्ततेऽथ यदाऽस्य धनकनकरजतवस्त्रवैदूर्यवज्रमणिमौक्तिकवियोगो भवत्यारंभा वा विपद्यंते भार्या वा विरज्यते मित्राणि वा विरज्यंते काकमैथुनं वा पश्येदरिष्टानि वा वयांसि च गृहमध्य आसते मधूनि वा निलयिंते वल्मीकं छत्राकं वोपजायते वायसकपोताः प्रविशंति वन्यविहंगशशमृगप्रवेशे गौर्मृगो वा गृहमारोहेच्छुष्कवृक्षः प्ररोहेद् गृहमध्ये दूर्वाः प्ररोहंति तैलं स्त्यायति रात्राविंद्रधनुर्दृष्ट्वा दिवा श्वेतं च वायसं गृहद्वारेण सर्पो निर्गच्छति मंडूकोऽग्निं प्रविशति सरटो मूर्ध्नि पतति प्रज्वलन्दीपः पतति चुंबलिनी पततीत्येवमादीनि तान्येतानि सर्वाणि वैश्रवणदेवत्यान्यद्भुतानि प्रायश्चित्तानि भवंत्यभित्यंदेवंसवितारमोण्योरिति स्थालीपाकमष्टशतं हुत्वा पंचभिराज्याहुतिभिरभिजुहोति । वैश्रवणायस्वाहा यक्षाधिपतयेस्वाहा हिरण्यपाणयेस्वाहेश्वरायस्वाहा सर्वोत्पातशमनायस्वाहेति महाव्याहृतिभिश्च हुत्वा शंतातीयं जपेत् " इति दीपपतनादिशांतिः ॥ ॥ अथ प्रयोगः । कर्ता शुभकाले आचमनादिदेशकालस्मरणांते मम सपरिवारस्य प्रज्वलद्दीपपतनसूचितसकलानिष्टपरिहारद्वारा श्री० सग्रहमखां परिशिष्टोक्तां शांतिं करिष्य इति संकल्प्य गणेशपूजनाद्याचार्यवरणांतं कुर्यात् (अत्र ग्रहयज्ञ आचार्यवरणं च कृताकृतं) तत आचार्यः प्रादेशकरणांते स्थंडिलात्प्राच्यां कलशादौ सौवर्णप्रतिमायां अभित्यं वामदेवो वैश्रवणोऽष्टिः । वैश्रवणावा० । इति वैश्रवणमावाह्य पूजयेत् । ततोग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहादिकीर्तनांते वैश्रवणं प्रधानदेवं चरुणा अष्टोत्तरशतसंख्याभिराहुतिभिः । वैश्रवणं १ यक्षा-

धिपतिं २ हिरण्यपाणिं ३ ईश्वरं ४ सर्वोत्पातशमनं ५ अग्निं पृथिवीं महांतं ६ वायुमंतरिक्षं महांतं ७ आदित्यं दिवं महांतं ८ प्रजापतिं चंद्रमसं नक्षत्राणि दिशो महांतं ९ चैता देवता आज्येन । शेषेणेत्यादिप्रणीतास्थापनांते तूष्णीमष्टोत्तरशताहुतिपर्याप्तांस्तंडुलान्मुष्टिभिर्निरुप्य तूष्णीं चतुः प्रोक्ष्य चरुश्रपणादिग्रहादिहोमांते अवदानधर्मेण अशक्तौ पाणिना वा चरुमवदाय पूजामंत्रेणाष्टोत्तरशताहुतीर्हुत्वा स्रुवेणाज्यं जुहुयात् । वैश्रवणायस्वाहा । यक्षाधिपतये० । हिरण्यपाणये० । ईश्वराय० । सर्वोत्पातशमनाय० । भूरग्नयेचपृथिव्यैचमहतेचस्वाहा । भुवोवायवेचांतरिक्षायच० । सुवरादित्यायचदिवेच० । भूर्भुवःसुवश्चंद्रमसेचनक्षत्रेभ्यश्चदिग्भ्यश्च० । ततः स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमांते ग्रहयज्ञकरणपक्षे बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संस्रावहोमादिशेषं समाप्य स्थापितकलशोदकेन समुद्रज्येष्ठाइत्यादिभिर्यजमानं सपरिवारमभिषिंचेत् । ततो यजमानो धृतशुक्लांबरो विभूतिं धृत्वा देवतोत्तरपूजां विधाय आचार्यादिभ्यो गवादिदक्षिणादानांते विसर्जितदेवतापीठं सोपस्करमाचार्याय दत्वा शंतातीयं जपेत् । तच्च । उतदेवाइत्यादिसप्तर्चस्य सूक्तस्य सप्तर्षयो विश्वेदेवा अनुष्टुप् । जपे० । शंनइंद्राग्नीसूक्तं जपेदिति केचित् । ततः शक्त्या विप्रान्संभोज्य भूयसीं दत्वा शांतिं वाचयित्वा कर्मेश्वरायार्पयेत् । ईळेद्यावा० । इदंहनूनं० । उतदेवाइति च सूक्तत्रयमिदं शंतातीयमित्युच्यते । शंनइंद्राग्नीसूक्तमपि शंतातीयपदाभिधेयमिति वृद्धा उपदिशंति । काकमैथुनदर्शनसरटपतनवायसकपोतवानरप्रवेशाद्युक्तनिमित्तांतरेष्वपीयमेव शांतिः कार्या । इति दीपपतनादिशांतिप्रयोगः ॥

॥ अथ प्रासादकलशलिंगार्चाभंगादिशांतिः । अद्भुतसागरे नारदः । यत्र देवकुले वज्रं पतेद् गृध्रोऽथवा पुनः । कंकोऽथ पतते चैव चूडायामग्निदर्शनं ॥ (देवकुलं देवालयं । वज्रं विद्युत् । चूडा प्रासादकलशः) लिंगं वा भिद्यते यत्र कंपते चानिमित्ततः । चूडा-

भंगो भवेद्यत्र प्रतिमा भिद्यतेऽथवा ॥ ग्रामोत्सादो भवेत्तत्र स्वामिनो मरणं दिशेत् । तत्र शांतिं प्रवक्ष्यामि येन संपद्यते शुभं ॥ कुंडं कृत्वा विधानेन ततो होमं समारभेत् । चरुं च यमदेवत्यं साधयित्वा विधानतः ॥ ससुवर्णेन हस्तेन ततः कर्म समारभेत् । अष्टोत्तरशतं हुत्वा घृताक्तसमिधां ततः ॥ माषैर्मुद्गैस्तिलैश्चैव घृतेन मधुना सह । एभिः पंचसहस्राणि शक्तिबीजेन होमयेत् ॥ (शक्ति-बीजेन ह्रीमित्यनेन) होमांते तर्पयेद्द्विप्रान् दक्षिणाभोजनादिभिः । भूमिं धेनुमनड्वाहं स्वर्णं धान्यं सदक्षिणं ॥ पंचगव्यं ततः कृत्वा स्नाप्य देवालयं द्विजः । बलिं दत्वा विधानेन कृसरैः पायसैस्तथा ॥ ईशानं स्थापयेत्तत्र बलिं दत्वा विधानतः । एवं कृत्वा वि-धानं तु कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ मंडपस्य तथा भित्तिश्चूडा देवकुलस्य च । पूजायां पार्थिवस्यापि प्रतिमायास्तथैव च ॥ अकस्मान्निपतेद्यत्र कंपते वाऽनिमित्ततः । दधिक्षौद्रघृताक्तानामश्वत्थसमिधां ततः ॥ हुनेदष्टशतं प्राज्ञ इमारुद्रेतिमंत्रवित् । धेनुं च दक्षिणां दद्यात्तिलपात्रं स-कांचनं ॥ इति प्रासादकलशलिंगार्चाभंगादिशांतिः ॥

॥ अथ प्रयोगः । कर्ता द्विराचमनादिदेशकालस्मरणांते मम श्रीपरमेश्वरप्रीतिद्वारा प्रासादकलशभंगसूचितसकलारिष्टनिरासपूर्वकशुभफलावाप्त्यर्थं सग्रहमखां नारदोक्तां शांतिं करिष्ये इति संकल्प्य गणेशपूजादिऋत्वि-ग्वरणांतं कुर्यात् । तत आचार्यः ससुवर्णहस्तः प्रादेशकरणांते कुंडात्प्राच्यां पीठादौ प्रतिमायां यमं संपूज्याग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहादिकीर्तनांते यमं प्रधानदेवं चरुघृताक्तसमिद्भिः प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरशतसंख्याभिराहुतिभिः शक्तिं प्रधानदेवतां माषमुद्गतिलघृतमधुभिः प्रतिद्रव्यं सहस्रसंख्याभिराहुतिभिः शेषेणेत्यादि । निर्वापादिविधिना चरुश्रपणं । आज्यभागांते यमायसोमामिति चरुसमिद्धोमं कृत्वा ॐ ह्रीं स्वाहेति माषादिपंचद्रव्याणि जुहुयात् । ततः स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमांते बलिदानपूर्णाहुतिपूर्वकं संस्रावहोमादिशेषं समाप्य यथाशक्ति

SGDF

ब्राह्मणान्संभोज्य दक्षिणाभिः परितोष्य भूमिं धेनुमनड्वाहं स्वर्णं धान्यं च सदक्षिणानि दत्वा पंचगव्येन प्रासादं संस्नाप्य कृसरपायसाभ्यां बलिं दत्वा कर्म समापयेत् । विद्युत्पाते कंकपाते चूडाज्वलने लिंगभेदे प्रतिमाभेदे कंपने चैवं कार्यं । संकल्पे तत्तत्पदोहः कार्यः । लिंगप्रतिमाभेदे बलिदानपूर्वं पुनः प्रतिष्ठेति विशेषः । प्रासादकलशमंडपभित्तिपार्थिवप्रतिमानामाकस्मिकपतने कंपने वा इमारुद्रायेतिमंत्रेण दधिमधुघृताक्ता अश्वत्थसमिधोऽष्टोत्तरशतसंख्यया हुत्वा धेनुं ससुवर्णं तिलपात्रं च दक्षिणात्वेन दद्यात् । इति प्रासादकलशलिंगार्चाभंगादिशांतिप्रयोगः ॥

॥ अथ मदनरत्ने परिशिष्टोक्ताद्भुतशांतिः । गृहमध्ये स्थूणा विरोहति कपोतो वाऽगारमध्ये निपतेद्वायसो वा गृहं प्रविशेद्वीर्वा गृहमारोहेद्वल्मीकं वोपजायेत गौरात्मानं प्रतिधयेदनड्वान्वा भुवमुल्लिखेदनग्नौ वा धूमो जायते छत्राकं निर्यासं वोपजायते मंडूकोऽग्निं प्रविशेदवृष्टौ वाशेत स्वप्नेऽस्थिदंतपतने गृहपतिर्जायया सहोपपतिं विंदेत् । अन्येषु वा गृहोत्पातेषु देवयजनोल्लेखनप्रभृत्याग्निमुखात्कृत्वा स्थालीपाकं जुहोति । यतइंद्रभयामहइति पुरोनुवाक्यामनूच्य स्वस्तिदाविशस्पतिरितियाज्यया जुहोत्यथाज्याहुतीरुपजुहोति वास्तोष्पते शंनइंद्राग्नी कयानश्चित्रआभुवत्कोअद्यभवतन्नःसमनसाविति स्विष्टकृत्प्रभृतिसिद्धमाधेनुवरप्रदानादथाग्रेण शमीपर्णेषु हुतशेषं निदधाति शंनोदेवीरभिष्टयइति स्थालीसंक्षालनमाज्यशेषमुदकशेषं च पात्र्यां समानीय निनयेत्प्रोक्षयेद्वा तच्छंयोरावृणीमहइत्यन्नं संस्कृत्य ब्राह्मणान्संपूज्याशिषो वाचयित्वा शिवमित्यद्भुतो व्याख्यातः । इति मदनपरिशिष्टोक्ताद्भुतशांतिः॥

॥ अथ जनमारशांतिः । (जनमारो नाम संघातमरणलक्षणो मरकापरपर्यायो महामारीति प्रसिद्धो रोगविशेषः । सच लोभाद्याविष्टराजकृतकरादिपीडाद्यभिभूतप्रजाकृतस्वधर्मादित्यागजन्यरुद्रकोपोत्थ इति गर्गवाक्याशयोऽग्रे वक्ष्यते) “वि॰ म॰ काशीखंडे । साग्रं शतं योजनानां देशः सर्वोऽभिभूयते ।

घोरे राजकृतैर्दोषैः परेषामपि सुव्रत ॥ ब्रह्मवैवर्ते । राजा यत्कुरुते पापं ब्रह्महत्यादि दारुणं। वंशजान् हंति सहसा स्त्रीवधं कुरुते भृशं॥ तेन राजा च सा पृथ्वी सनरा क्षयमाप्नुयात् । कालस्फोटादयो दोषा वैद्यविज्ञानलक्षणाः ॥ प्रवदंत्यौषधं नैव मंत्रतंत्राणि चैव हि । आशुमृत्युकराश्चैव शोकदद्रोगकारिणः ॥ रुद्रप्रकोपजस्तस्माज्जनमारोऽभिजायते । तस्मात्प्रसादयेद्देवं पार्वतीवल्लभं शिवं ॥ गाणपत्येन विधिना ह्यथर्वशिरसा तथा । यामलेन विधानेन कुर्याद्देवप्रसादनं ॥ रुद्रसूक्तं तथा गाथां विष्णुसूक्तं तथैव च । बल्युपहारान्विविधांश्चत्वरेषु निवेदयेत् ॥ आवाहयित्वा सगणं रुद्रं शैलसुतान्वितं । शिवद्वारे विधिस्त्वेष कार्यो नान्यत्र वै शुभः ॥ त्र्यंबकेण मंत्रेण होमं तत्र प्रकल्पयेत् । समिधो ब्रह्मवृक्षस्य जुहुयाच्च सहस्रकं॥साज्यं च पायसं चैव सहस्रं जुहुयात्सुधीः । सहस्रं बिल्वपत्रैश्च अविच्छिन्नैर्द्विजोत्तमः॥जुहुयात्क्षीरयष्टीभिस्तथा च तिलसर्पिषा ।(यष्टयः समिधः) सर्वं स्विष्टकृतं चैव जपेच्छांतिं द्विजोत्तमः॥ततोऽभिषेचनं नृणां सर्वेषामपि कारयेत्।आचार्यब्रह्मऋत्विग्भ्यो हेमदानं प्रकल्पयेत् ॥ गामाचार्याय साध्वीं च सवत्सां च पयस्विनीं । सदक्षिणां सवस्त्रां च सालंकारां सभाजनां ॥ नामगोत्रं समुच्चार्य प्राङ्मुखाय निवेदयेत् । वक्ष्यमाणेन मंत्रेण दाता चैवोत्तरामुखः ॥ दानमंत्रः । धेनुस्त्वं पृथिवीरूपा सर्वपापक्षयंकरी । जनस्यास्य च सर्वस्य मृत्युं नाशय शोभने ॥ सप्तधान्यानि विप्रेभ्यो दद्याद्राजा समाहितः । भूमिदानानि भूरीणि विविधांश्च तुरंगमान् ॥ दद्याच्छकटदानं च धुर्याभ्यां सुनियंत्रितं । ततश्च रुद्रसदने गर्भागारं सुसंस्कृतं ॥ दशांगेन च धूपेन धूपयेत्प्रयतः पुमान् । शतपत्राणि पुष्पाणि पूजार्थं प्रतिपादयेत् ॥ विलिप्य चंदनं श्वेतं सकर्पूरं सुसंस्कृतं । दीपैर्नीराजयेद्देवं नैवेद्यैस्तोषयेच्छिवं ॥ तांबूलं दापयेद्द्विहान्द्रविणं कनकादि च । एवं संपूज्य देवेशं प्रार्थयेत्सजनो नृपः ॥ मंत्रस्तु । देवदेव महादेव महापापविनाशन । जनमारकृतां पीडां सद्यो नाशय शंकर ॥ इति

संप्रार्थ्य देवेशं कुर्याच्चैव प्रदक्षिणं । जपेच्छिवस्तुतिं धीमान् श्रद्धया परया युतः ॥ प्रसादिते ततो रुद्रे जनमारो निवर्तते । ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्सहस्रशतसंख्यया ॥ रुद्रार्चनं गवां दानं गायत्रीजपमुत्तमं । निवारयंति विघ्नानां राशींश्चात्र न संशयः ॥ शिवपूजां शिवध्यानं शिवाराधनसत्क्रियां । ये कुर्वंति सदा भक्त्या ते विघ्नान्न भजंति वै ॥ यो राजा मंगलाविष्टो धर्मकीर्तिपरायणः । न भवेत्तस्य राष्ट्रे तु जनमारः कदाचन ॥ उपवासेन भूपालो विधानमिदमाचरेत् । सभार्यः सजनः श्रीमान् सपुत्रः सपुरोहितः ॥ धर्ममंगलगीतैश्च नृत्यैश्च विविधैरपि । शृणुयाद्वैष्णवाख्यानं हृष्टपुष्टजनावृतः ॥ शां० सा० हेमाद्रौ मदनरत्ने नृसिंहपुराणे । अनावृष्टिमहामारीज्वररोगभये तथा । नरसिंहं समाराध्य ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ॥ कारयेल्लक्षहोमं तु ग्रामे यश्च नराधिपः । नृसिंहमंत्रेणायं होमः । सुश्रुते । स्थानत्यागाज्जपाद्धोमान्महामारी प्रशाम्यति । आथर्वणे तु रौद्री शांतिरुक्ता । ” हेमाद्रौ गर्गः । जनमारसमुत्पत्तिं प्रवक्ष्यामि च शांतिकं । यदा लोभसमाविष्टैः पीड्यंते पार्थिवैः प्रजाः ॥ रमत्यभिद्रवन् राजा नच धर्मेण तिष्ठति । [क्लेशयत्यनिशं राजा नच धर्मं समाचरेत्] वचस्तस्यानुवर्तंते प्रजा धर्मं विहाय ताः ॥ क्रोधलोभसमाविष्टाः साध्वाचारविवर्जिताः । पूजयंति च नो मोहाद्देवान्विप्रांस्तथा पितॄन् ॥ तास्वधर्माभिभूतासु ततो रुद्रः प्रकुप्यति । अंतकोऽप्येष भगवान्भूतानां प्रिय एव च ॥ कुरुतेऽसौ विकारांश्च हंतुं भूतान्पृथग्विधान् । ताराग्रहान्केतुदंडान् राहुकारुककीलकान् ॥ ससूर्यसंध्याविकृतीन्घोरान्वा मृगपक्षिणः । [ताराग्रहोल्कारुद्राश्च राहुकेतूग्रदर्शनं । उदयास्तमये चंद्रसूर्यबिंबविपर्ययः ॥ ‘ विपर्ययशब्देन शीतोष्णता ’ विकारा मृगसिंहानां विद्युत्पातोल्बणानि च ।] भूमिकंपोल्कानिर्घातशीतोष्णानिलविक्रियाः । अतिवर्षमवर्षं च तथैवर्तुविपर्ययः ॥ औषध्यो रसहीनाश्च भवंत्यृतुविपर्यये । रसवीर्यविहीनास्ता रोगानुत्पादयंत्यथ ॥ [गृष्टयो दुग्ध-

हीनाश्च रोगयुक्ता भवंति वै । एतद्राजकृतं पापं विज्ञेयं नात्र संशयः] दिव्यभौमांतरिक्षाः स्युरुत्पाता दोषसूचकाः । संभवंति तदा रोगा दारुणा जनमारणाः ॥ रुद्रप्रकोपजं तस्माज्जनमारं प्रचक्षते । तेनाभिभूताः सर्वेऽपि लभंते बुद्धिवैकृतं ॥ सत्वं बलं च विकृतिं याति प्रायेण जंतुषु । ब्रह्मस्वहरणाच्चापि गुरुद्रोहात्सतां वधात् ॥ लक्ष्यते जनमारोऽयं समुत्पन्न इति श्रुतिः । तस्मात्प्रसादयेद्यत्नाद्देवदेवं महेश्वरं ॥ देवज्ञानुप्रदिष्टेन विधिना सुसमाहितः । गाणपत्येन विधिना अथर्वशिरसा तथा ॥ यामलेन विधानेन कुर्याद्देवप्रसादनं । शिवसूक्तमुमासूक्तं जपेच्च शतरुद्रियं ॥ बल्युपहारान्विविधांश्चत्वरेषु निवेदयेत् । आवाहयित्वा सगणं रुद्रं रात्रावहस्सु च ॥ ब्राह्मणान्भक्ष्यभोज्यैश्च दक्षिणाभिश्च तोषयेत् । प्रसादिते ततो रुद्रे जनमारो निवर्तते ॥ नह्येष नानादेवत्यैर्विविधैश्चान्यकर्मभिः । बलाच्छमयितुं शक्यो रुद्रकोपसमुत्थितः ॥ तस्मात्प्रसादयेद्यत्नैर्भावाय जगतो हितं । शिवं प्रजानां भवति यदा संप्रीयते शिवः ॥ धर्ममंगलशीलश्च देवब्राह्मणपूजकः । शर्वार्चनरतः सर्वैरुपसर्गैर्विमुच्यते ॥ जपोपवासनिरतो नृपतिश्च यतेंद्रियः । युक्तो होममुपाश्रित्य नियमेन यथाविधि ॥ एवं युक्तस्य नृपतेः कर्मसिद्धिः प्रशस्यते । कर्मणस्तस्य मूलं हि श्रद्दधानो नृपः स्मृतः ॥ उपोषितो नृपः स्नातः शुक्लवस्त्रसमावृतः । आत्मरक्षां स्वयं कृत्वा ततः शांतिं प्रयोजयेत् ॥ धर्मात्मा धर्मविदुषां राजा राजपुरोहितः । राजा वै सगुणो येषां कुशलं तत्र वर्धते ॥ (पूर्वं नानोत्पातशांतौ जनमारशांतिरुक्तास्ति । शांतिसारे तु । याम्यांतुकारयेच्छांतिंसंप्राप्तेमरकेतथेति । एषा शांतिराथर्वणे प्रसिद्धेति तत्रैव) विष्णुधर्मोत्तरे । रुद्राणां च तथा जप्यं सर्वारिष्टनिषूदनं । सर्वकामकरो होमस्तथा सर्वत्र शांतिदः ॥ अजाविकानामश्वानां कुंजराणां तथा गवां । मनुष्याणां नरेंद्राणां बालानां योषितामपि ॥ ग्रामाणां नगराणां च देशानामपि भार्गव । उपद्रुतानां धर्मज्ञ व्याधितानां तथैव च ॥ मरके समनुप्राप्ते रिपुजे च तथा भये । रुद्र-

होमः परा शांतिः पायसेन घृतेन वा ॥ मार्कंडेयपुराणे । उपसर्गानशेषांस्तु महामारीसमुद्भवान् । तथा त्रिविधमुत्पातं माहात्म्यं शमयेन्मम ॥ मम दुर्गायाः । अत्र प्रागुक्तौ गायत्र्या नृसिंहमंत्रेण वा लक्षहोमकोटिहोमौ च ज्ञेयौ । (अत्र संख्योक्ता कात्यायनीतंत्रे । उपसर्गोपशांत्यर्थं त्रिरावृत्तं पठेन्नरः । ग्रहदोषोपशांत्यर्थं पंचावृत्तं वरानने ॥ महाभये समुत्पन्ने सप्तावृत्तमुदीरयेत् । नवावृत्त्या भवेच्छांतिर्मुच्येत्प्राणार्तिजाड्य-यात् ॥ महाभये महोत्पातादिजे इति नागेशभट्टाः । तत्रैव । चंड्याः शतावृत्तपाठात्सर्वाः सिध्यंति सिद्धयः) इति जनमारशांतिः ॥

॥ अथ ब्रह्मवैवर्तोक्तः प्रयोगः । शुभकाले राजा ग्रामाधिपतिर्वा शिवालये आचमनादिदेशकालस्मरणांते श्रीरुद्रप्रसादसिद्धिद्वारा एतन्नगर (एतद्ग्रामेत्यूहः) निवासिसकलप्राणिशरीरेषु उत्पन्नोत्पत्स्यमानजनमाराख्यप्रबलरोगोपसर्गस्य शीघ्रोपशमपूर्वकं सर्वेषामायुरारोग्याद्य-भीष्टसिद्ध्यर्थं सग्रहमखां जनमारशांतिं करिष्ये । इति संकल्प्य गणेशपूजनादिऋत्विग्वरणांतं कुर्यात् । तत आचार्यः प्रादेशकरणांते रु-द्रस्य महापूजां विधाय रुद्रसूक्तानि शतरुद्रियानुवाकं रुद्राथर्वशीर्षं विष्णुसूक्तं च जप्त्वा अग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहा-द्युत्कीर्तनांते रुद्रं प्रधानदेवं पलाशसमिद्घृताक्तपायसबिल्वदलक्षीरवृक्षसमिद्घृताक्ततिलैः प्रतिद्रव्यं सहस्रसंख्याभिराहुतिभिः शेषे-णेत्यादिग्रहादिहोमांते त्र्यंबकमंत्रेणोक्तद्रव्यैरुक्तसंख्यया प्रधानहोमं कुर्यात् । ततः स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमाते इंद्रादिभ्यो बलीन्दत्वा क्षे-त्रपालाय चत्वरे महाबलिं दद्यात् । शांतिसूक्तजपांते पूर्णाहुतिं हुत्वा संस्रावहोमादिशेषं समाप्य स्थापितकलशोदकेन सर्वप्राणिनामभिषे-कं कुर्यात् । ततः कर्ता धृतशुक्लांबरो विभूतिं धृत्वा ग्रहादीनामुत्तरपूजांते उदङ्मुखः प्राङ्मुखोपविष्टायाचार्याय सोपस्करां सद-क्षिणां च धेनुं दद्यात् । तत्र मंत्रः । धेनुस्त्वं पृथिवीरूपा सर्वपापक्षयंकरी । जनस्यास्य च सर्वस्य मृत्युं नाशय शोभने ॥ ततस्तस्मै ब्रह्मादि-

SGDF

ऋत्विग्भ्यश्च यथाशक्तिसुवर्णं दत्वाऽन्येभ्यश्च सप्तधान्यानि भूमिमश्वान् सवृषं शकटं च यथासंभवं तत्तन्मंत्रैर्दत्वा शिवस्य गर्भागारं गंधादिनोपलिप्य दशांगधूपेन धूपयित्वा शिवं सकर्पूरश्वेतचंदनेन विलिप्य शतपत्रपुष्पैः संपूज्य धूपादितांबूलसमर्पणांते सुवर्णादिदक्षिणां दत्वा सर्वैः सह कृतांजलिस्तं प्रार्थयेत् । देवदेव महादेव महापापविनाशन । जनमारकृतां पीडां सद्यो नाशय शंकर ॥ ततो देवं प्रदक्षिणीकृत्य शिवस्तुतिं पठित्वा सहस्रं शतं वा विप्रान्संभोज्य भूयसीं दत्वा शांतिं वाचयित्वा कर्म समापयेत् ॥ १ ॥ यद्वा नृसिंहपुराणोक्तः प्रकारः । तत्र रुद्रपूजास्थाने नृसिंहं संपूज्याग्निग्रहस्थापनांते होमः । नृसिंहं प्रधान० तिलैः लक्षसंख्या० । नृसिंहायविद्महे वज्रनखायधीमहि । तन्नःसिंहःप्रचोदयात् । इति होममंत्रः । शेषं प्राग्वत् ॥ २ ॥ यद्वा बौधायनोक्तः प्रकारः । प्राग्वत्संकल्प्य गणेशपूजादि कृत्वा ग्रामस्थं मुख्यदेवं सहस्रकलशैरभिषिच्य यथाविभवं संपूज्याग्निं ग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहाद्युत्कीर्तनांते मृत्युंजयं प्रधानदेवं घृताक्ततिलैः पंचसहस्रसं० शेषं प्राग्वत् ॥ ३ ॥ यद्वा गर्गोक्तः प्रकारः । तत्र सग्रहमखामित्युल्लेखवर्जं प्राग्वत्संकल्प्य रुद्राथर्वशीर्षजपांते उमासूक्तं जपित्वा यथाविभवं नानाविधपदार्थैर्महांतं बलिं चत्वरे दत्वा यथाशक्ति विप्रान्संभोज्य दक्षिणाभिः संतोष्य कर्म समाप्य जपोपवासादिधर्मशीलो भवेत् ॥ ४ ॥ यद्वा विष्णुधर्मोक्तः प्रकारः । प्राग्वद्रुद्रपूजांतेऽग्निग्रहांश्च प्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् । ग्रहादिकीर्तनांते रुद्रं प्रधा० पायसेन (घृतेन वा) अमुकसं० । रुद्राध्यायमंत्रैर्होमः । महाबलिदानांते पूर्णाहुत्यादिकर्मसमाप्तिः ॥ ५ ॥ यद्वा रुद्रपूजांते यथासंभवं लघुरुद्रादि जपित्वा कर्मसमाप्तिः ॥ ६ ॥ यद्वा मार्कंडेयपुराणोक्तः प्रकारः । संकल्पे श्रीदुर्गाप्रसादेत्यादिसिद्ध्यर्थमित्यंते मार्कंडेयपुराणांतर्गतश्रीदुर्गामाहात्म्यस्य त्रीन् सप्त नव शतं वा पाठान्करिष्येइति संकल्प्य गणेशपूजादि कृत्वा पाठान्कुर्यात् ॥ ७ ॥

इति जनमारशांतिप्रयोगः ॥ ॥ अथ काकमैथुनदर्शनादिशांतयः । अद्भुतसागरे गर्गः । काकस्य मैथुनं पश्येत्काकः शिरसि चेद्विशेत् । शिरस्युरसि वा कुर्यात्पक्षघातं नखैस्तथा ॥ विदारणं च कुरुते शयानं संस्पृशेद्यदि । तदा वदेत्तु मरणं महारिष्टमथापि वा ॥ मध्यरात्रे यदा काको वाशते हेतुना विना । तद् गृहारिष्टमाचष्टे ग्रामारिष्टमथापि वा ॥ शांतिं तत्र प्रकुर्वीत विधानेन यथोदितां । उद्दिश्यारिष्टशमनं कुर्यात्संकल्पमादितः ॥ शुचौ देशेऽरत्निमात्रे स्थंडिलेऽग्निं निधाय च । तदैशाने चाष्टदले कुंभस्योपरि शक्तितः ॥ हिरण्यनिर्मितं त्विंद्रं लोकपालसमन्वितं । पूजयित्वा स्वशाखोक्तविधिना श्रपयेच्चरुं ॥ कृत्वाज्यभागपर्यंतं जुहुयात्क्रमशो हविः । पलाशसमिधो व्रीहींश्चरु-माज्यमिति क्रमात् ॥ अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा । यतइंद्रेतिमंत्रेण लोकपालेभ्य एव च ॥ शक्त्या हुत्वा स्वशाखोक्तप्राय-श्चित्ताहुतीर्हुनेत् । लोकपालबलिं दत्वा इंद्राग्रे चरुशेषतः ॥ वायसेभ्यो बलिं दद्यादैंद्रवारुणमंत्रतः । पूर्णाहुतिं ततो दत्वा आचार्यं पूजयेत्ततः ॥ कुंभोदकेनाभिषेको यजमानस्य विस्तरात् । आचार्यायेंद्रप्रतिमां दद्यात्सोपस्करां ततः ॥ शक्त्या च भूयसीं दद्याद् द्वि-जानां भोजनं दिशेत् । शतं तदर्धमर्धं वा शक्त्यभावे दशापि वा ॥ सर्वशांतिं पाठयित्वा गृह्णीयाच्च द्विजाशिषः । एवं कृते भवेच्छांतिः काकारिष्टविनाशिनी ॥ एवं श्वेतकाकदर्शनेऽपि । काको मैथुनयुक्तश्चेच्छ्वेतः स यदि दृश्यते इति हेमाद्रौ गर्गोक्तेः । केचित्तु श्वेतकाकमैथुनदर्शने विशिष्टे दोषो न केवले इत्याहुः । ते चेद्यदिपदाभ्यां दृश्यतेपदावृत्त्या च निमित्तभेदाऽज्ञानाद् भ्रांता इत्युपेक्ष्याः॥ मदनरत्ने नारदः । दिवा वा यदि वा रात्रौ यः पश्येत्काकमैथुनं । स नरो मृत्युमाप्नोति यदि वा स्थाननाशनं ॥ काकघातव्रतं यद्वा विदधीताथ वत्सरं । पितृवद्दै द्विजान्भक्त्या प्रत्यहं चाभिवादयेत् ॥ जितेंद्रियो जितक्रोधः सत्यधर्मपरायणः । तद्दोषशमनायेत्थं शांतिकर्म

समाचरेत् ॥ गृहस्यैशानभागे तु होमस्थानं प्रकल्पयेत् । स्वगृह्योक्तविधानेन तत्र स्थाप्य हुताशनं ॥ मुखांते समिदन्नाज्यैर्हुनेदष्टोत्तरं शतं । प्रतिमंत्रं त्र्यंबकेण अपमृत्युद्वयेन च ॥ अपमृत्युमपक्षुधमिति मंत्रद्वयं तैत्तिरीये प्रसिद्धं । व्याहृतिभिर्व्रीहितिलैर्जयाद्यंतं प्रकल्पयेत् । पूर्णाहुतिं च जुहुयात्कर्ता शुचिरलंकृतः ॥ स्वर्णशृंगीं रौप्यखुरां कृष्णां धेनुं पयस्विनीं । वस्त्रालंकारसहितां निष्कद्वादशसंयुतां ॥ तदर्धेन तदर्धेन तदर्धेनाथवा पुनः [तदधार्धेन वा पुनः] । यथावित्तानुसारेण तन्न्यूनाधिककल्पना ॥ आचार्याय श्रोत्रियाय तां गां दद्यात्कुटुंबिने । यस्मात्त्वं पृथिवी सर्वा धेनो वै कृष्णसंनिभे । सर्वमृत्युहरे नित्यमतः शांतिं० ॥ ब्राह्मणेभ्यो विशिष्टेभ्यो यथाशक्ति च दक्षिणां । ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्स्वस्तिवाचनपूर्वकं ॥ एवं यः कुरुते सम्यक्स तद्दोषात्प्रमुच्यते ॥

॥ अथ काकस्पर्शशांतिः । " शां० म० सूर्यास्तमनवेलायां वायसः संस्पृशेद्यदि । निःशब्दो वा सशब्दो वा पुंसो मृत्युप्रदायकः ॥ अंगनां च स्पृशन्काको वैधव्यं तत्र निर्दिशेत् । नदीतीरे गवां गोष्ठे क्षीरवृक्षे सुरालये ॥ नरो वायससंस्पृष्टो वधं बंधनमादिशेत् । प्रतिचंद्रं प्रतिसूर्यं वायसः स्पृशते यदि ॥ अर्थहानिं तथा मृत्युं शस्त्रेण च विनिर्दिशेत् । मासैः पंचभिरेवास्य निशाभिः फलमादिशेत् ॥ तद्दिनादि फलं सद्भिः प्रोक्तमत्र शुभाशुभं । शांतिं तत्र प्रकुर्वीत शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥ महानद्यंभसि स्नात्वा शिवलिंगं निरीक्षयेत् । नत्वा संपूज्य लिंगं तु स्तुत्वा च दिक्पतीनपि ॥ आरभ्य तद्दिनादेव वायसेभ्यो बलिं हरेत् । शनैश्चरदिने प्राप्ते एकांते शुभमंदिरे ॥ कृष्णानि नव वस्त्राणि अहतानि नवानि च । पूर्वदिक्क्रमयोगेन स्थापयेच्च पृथक्पृथक् ॥ माषप्रस्थप्रमाणेन स्थापयेत्तत्र वायसान् । पूर्वस्यां कपिलं तत्र स्थापयेन्मंत्रपूर्वकं ॥ नीलग्रीवमथाग्नेय्यां याम्यां च विकृतस्वरं । नैर्ऋत्यां च न्यसेत्क्रौंचमपमृत्युविनाशनं ॥ विद्युज्जिह्वं च वारुण्यां वायव्यां

कृष्णकर्बुरं । कौबेर्यां कालनामानमैशान्यां श्वेतमेव च ॥ अहते कृष्णवस्त्रे तु यमं मध्ये प्रपूजयेत् । माहिष कृष्णवर्णं च यमं मार्षैश्च पूजयेत् ॥ रक्तोत्तमांगं सर्वत्र आयुधैश्च समन्वितं । लोहदंडं चतुर्बाहुं पूजयेन्मंत्रपूर्वकं ॥ यस्मिन्वृक्षे परेयिवांसं सुगंनःपंथामेव च । एते मंत्राः समाख्याताः शूद्राणां नाममंत्रतः ॥ अकालमूलं कलशं स्थापयेत्तस्य संनिधौ । जलपूर्णं रत्नगर्भं पूर्णपात्रसमन्वितं ॥ स्थापयेत्तत्र देवेशं शूलपाणिं महेश्वरं । प्रतिष्ठाप्य च तान्सर्वानथ मंत्रैः प्रपूजयेत् ॥ कपिलस्त्वं च वर्णेन शुभाशुभनिवेदकः । गृहाणार्घ्यं मया दत्तं भवाऽशुभविनाशनः ॥ नीलग्रीव गृहाणार्घ्यं मया दत्तं खगेश्वर । अपमृत्युविनाशाय ददामि बलिमुत्तमं ॥ क्रूरस्त्वं पापिनां नित्यं सौम्यस्त्वं धार्मिके जने । विकृतस्वर गृहाणार्घ्यं मया दत्तं शुभाय नः ॥ क्रूरस्त्वं पापिनां नित्यं वधा शुभं न ऋच्छति । गृहाणार्घ्यं मया दत्तं क्रौंच सौम्यप्रदो भव ॥ विद्युज्जिह्व नमस्तेस्तु शोकव्याधिविनाशन । बलि पूजां मया दत्तां गृहाण सुखदो भव ॥ कृष्णकर्बुरनामा त्वं भूतभव्यानिवेदकः । गृहाणार्घ्यं मया दत्तं भव वैधव्यनाशनः ॥ काकस्त्वं कालनामासि दुष्टकालनिवेदकः । गृहाण बलिपूजां मे दत्तां दुःखविनाशन ॥ श्वेतस्त्वं सितवर्णोऽसि मृत्युभावस्य सूचकः । गृहाणार्घ्यं मया दत्तं भव मृत्युविनाशनः ॥ तन्मध्ये पूजयेद्देवं धर्मराजं चतुर्भुजं । यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चांतकाय च । वैवस्वताय कालाय सर्वभूतक्षयाय च ॥ औदुंबराय दध्नाय नीलाय परमेष्ठिने । वृकोदराय चित्राय चित्रगुप्ताय वै नमः ॥ नीलग्रीवाय लोकेश दंडहस्ताय ते नमः । पाशहस्ताय सायुधाय सपरिवाराय ते नमः ॥ चंदनैश्च सुगंधैश्च वासोभिः पूजयेद्यमं । आदौ त्र्यंबकमंत्रेण ईश्वरं च प्रपूजयेत् ॥ मृत्युविनाशिनीं विद्यां कुंभे चैव नियोजयेत् । शतमष्टोत्तरं चैव आचार्यो त्दृष्टमानसः ॥ स्वगृह्योक्तविधानेन चरुं च यमदैवतं । संश्रप्य जुहुयादग्नौ समिदाज्यचरूंस्तिलान् ॥ तद्देवत्या समित्कार्या शतमष्टोत्तरं तथा । समित्क-

मेण जुहुयात्प्रतिद्रव्यं शतं हुनेत् ॥ सुगंनःपंथामंत्रेण होतव्यं सर्वमत्र तु । भद्रासनं प्रकर्तव्यं पंचवर्णकसंयुतं ॥ तस्योपरि न्यसेत्पट्टं यज-
मानमथाह्वयेत् । निवेश्याच्छादिते पीठे अभिषेकं च कारयेत् ॥ पावमानीभिस्तल्लिंगैर्मंत्रैर्वारुणसंभवैः । तल्लिंगैः सुगंनःपंथामित्यादिभिः ।
तत्र स्नानं प्रकर्तव्यं तीर्थानीतेन वारिणा ॥ सहस्राक्षादिभिर्मंत्रैः स्नानं कार्यं द्विजोत्तमैः । ततोऽन्यद्वस्त्रमादाय धर्मराजं तु पूजयेत् ॥ उक्तैः
षोडशभिर्मंत्रैः सुगंनेत्यर्घ्यमर्पयेत् । तत उत्थाय संप्रार्थ्य भक्तिभावसमन्वितः ॥ रक्ष मे पुत्रपौत्रांश्च रक्ष मे पशुबांधवान् । रक्ष पत्नीं पतिं
चैव पितरं मातरं धनं ॥ अग्नितो मे भयं माऽस्तु रोगाच्च व्याधिबंधनात् । शस्त्रतो विषतोयौघाद्भयं नाशय मे सदा ॥ प्रार्थनैवं प्रकर्तव्या
नमस्कारसमन्विता । काकस्पृष्टं च यद्वस्त्रं स्नानक्लिन्नं च यद्भवेत् ॥ सहिरण्यं च तत्कृत्वा ब्राह्मणाय निवेदयेत् । मंत्रस्तु । यत्किंचित्स्पर्श-
दोषोत्थं दुष्कृतं मयि विद्यते । तत्सर्वं नाशमायातु वस्त्रदानेन सूर्यज ॥ वायसांस्तान्यमं चैव आचार्याय निवेदयेत् । माषान्वासांसि कृष्णां
तु धेनुं चैव पयस्विनीं ॥ शनिवारे च तत्कार्यं रविवारेऽथवा पुनः । घृतपात्रे ससौवर्णे दर्शयेदात्मनस्तनुं ॥ ब्राह्मणेभ्यो ददेदन्नं भूयसीं
चैव शक्तितः । यथोक्तां दक्षिणां दद्याद्वित्तशाठ्यं न कारयेत्॥स्थाने यत्र स्पृशेत्काकस्तत्स्थानं पूजयेत्तदा॥एवं कुर्यात्प्रयत्नेन ध्वांक्षदोषः प्रशाम्यति”
॥मानवसंहितायां । अथातः संप्रवक्ष्यामि वायसः प्रविशेद्गृहं । प्रवेशद्वारतो गच्छेन्मासमेकं विवर्जयेत् ॥ द्वारांतरे यदा गच्छेत्षण्मासांस्तु वि-
वर्जयेत् । गृहप्रवेशने काको गृहाशेषक्षयंकरः ॥ “ शां० सा० । देवालयं विशेच्चैव शीघ्रं मृत्युकरो भवेत् । देवो राजा ” देवालये नृपाणां
तु ग्रामनाशो भविष्यति । श्वानमार्जारतो गत्वा वायसः प्रविशेद्गृहं । गृहस्थमरणं विद्यात्सर्वनाशो गृहे भवेत् ॥ एतेषां दोषजातानां शांतिं
वक्ष्ये समासतः । प्रवेशस्थानदेशेषु दक्षिणे वा गृहात्ततः ॥ गोमयेनोपलिप्ते च स्थंडिले समलंकृते । आचार्यं वरयेदादौ ब्राह्मणं वेदपारगं ॥

व्रीहिद्रोणे च सुश्लक्ष्णं स्थापयेदव्रणं घटं । पंचपल्लवसंयुक्तं पंचगव्यसमन्वितं ॥ पंचरत्नसमायुक्तं पूरयेत्तीर्थवारिणा । तस्योपरि न्यसेत्पात्रे काकरूपं शचीपतिं ॥ कर्षमात्रसुवर्णेन पादेनाथ स्वशक्तितः । प्रतिमां कारयेत्पश्चाद्वस्त्रयुग्मं निवेदयेत् ॥ यतइंद्रेतिमंत्रेण अर्चयित्वा तु दैववित् । इंद्रादीशानपर्यंतमर्चयेल्लोकपान् क्रमात् ॥ कुंभाभिमंत्रणं कुर्याच्छ्रीरुद्रं च स्पृशन् जपेत् । स्वगृह्योक्तेन विधिना होमकर्म समाचरेत् ॥ यतइंद्रेतिमंत्राभ्यां समिदाज्यचरून् हुनेत् । अष्टोत्तरसहस्रं वा अष्टोत्तरशतं तु वा ॥ त्रैयंबकेण मंत्रेण तिलानष्टशतं हुनेत् । इदंविष्णुस्तु मंत्रेण लाजहोमं समाचरेत् ॥ उपहोमं ततः कृत्वा महाव्याह्यतिभिर्हुनेत् । इंद्रायस्वाहा । वायसोत्पातशमनायस्वाहा । शांतायस्वाहेति । ततः स्विष्टकृतं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥ संपातैरभिषिक्तस्तु गोयुग्मं दक्षिणां दिशेत् । आज्यावलोकनं कृत्वा महाशांतिं पठेत्ततः ॥ नारदः । श्रीरग्निर्बंधुनाशश्च वित्तहानिर्महद्यशः । बंधुलाभः पुत्रहानिः स्त्रीचिंता महती गदः ॥ पूर्वादिषु फलान्येषामिंद्रलुप्ते च मस्तके । पंचत्वक्पल्लवस्वर्णपंचामृतफलोदकैः ॥ अभ्यंगमंत्रितैर्मंत्रैः स्नानाद्दोषं विमुंचति । एवमेवाग्निदाहेऽपि मस्तकेऽमेध्यदूषिते ॥ दंतच्छदे काकहतौ सरठीपतनेऽपि च । लाभदः कुड्यगोधोऽत्र शुभदो व्यत्यये व्ययः ॥ दक्षिणे स्फुरणे लाभो वामे स्फुरणमन्यथा । स्त्रीणां विपरीतं । सीताहरींद्रक्षणदाचराणां वामानिनेत्राणिसमुल्लसंतीति रामायणोक्तेः । इति काकमैथुनदर्शनादिशांतयः ॥ ॥ अथ प्रयोगः । कर्ता शुचिदेशे आचमनादिदेशकालस्मरणांते मम काकमैथुनदर्शनसूचितसकलारिष्टपरिहारद्वारा श्री॰ सग्रहमखां गर्गोक्तां शांतिं करिष्ये । इति संकल्प्य (शिरसि वायसारोहणसू॰ शिरस्युरसि वा काकपक्षघात॰ वायसकृतनखविदारण॰ शयानस्य काकस्पर्श॰ मध्यरात्रे अनिमित्तवायसाक्रंदनसूचितेत्यादि निमित्तांतरेषूह्यं) गणेशपूजनादिऋत्विग्वरणांतं कुर्यात् । तत आचार्यः प्रादेशकरणांते अरत्निमात्रं स्थंडिलं

शां० कृत्वा तत्राग्निं प्रतिष्ठाप्य ध्यात्वा तदैशान्या महीद्यौरित्यादिविधिना कुंभं संस्थाप्य पूर्णपात्रोपर्यष्टदले यथाशक्तिसुवर्णनिर्मितप्रतिमायां यत- क०
॥१३८॥ इंद्र भर्ग इंद्रो बृहती । इंद्रावा० । इतींद्रं परितो लोकपालांश्चावाह्य षोडशोपचारैः पूजयेत् । ततस्तदुत्तरतो ग्रहस्थापनादिकलशप्रार्थनांतं
कृत्वाऽन्वादध्यात् । ग्रहाद्युत्कीर्तनांते इंद्रं प्रधानदेवं पलाशसमिद्व्रीहिचर्वाज्यैः प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरसहस्रसं० । १०८ वा । लोकपालांश्च
तैरेव द्रव्यैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं अष्टसं० । शेषेणेत्यादिप्रणीतास्थापनांते तूष्णीं निर्वापादिविधिना चरुं श्रपयित्वाज्यसंस्कारादिग्रहहोमांतं कृत्वा
यथान्वाधानमिंद्रहोमोत्तरं लोकपालेभ्यस्तान्येव द्रव्याण्युक्तसंख्यया जुहुयात् । ततः स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमांते बलिदानोत्तरं हुतशेषाच्चरु-
मादाय ऐंद्रवारुणवायव्या याम्या वै नैर्ऋताश्च ये । ते काकाः प्रतिगृह्णंतु भूम्यां पिंडं समर्पितमितींद्रस्य पुरतो वायसेभ्यो बलिं दत्वा पूर्णा-
हुतिसंस्रावहोमादिशेषं समाप्य स्थापितकलशोदकेन सपरिवारं यजमानं समुद्रज्येष्ठाइत्यादिमंत्रैरभिषिंचेत् । ततः कर्ता धृतवस्त्रो विभूतिं
धृत्वा देवतोत्तरपूजांते आचार्यं संपूज्य तस्मै सोपस्करामिंद्रप्रतिमां दत्वा ऋत्विग्भ्यो दक्षिणादानांते शतं पंचाशतं दश वा विप्रान्संभोज्य
भूयसीं दत्वा तैः शांतिं पाठयित्वाशिषो गृहीत्वा कर्म समापयेत् । श्वेतकाकदर्शनेऽपीयमेव शांतिः कार्या । इति काकमैथुनदर्शनादिशांति-
प्रयोगः ॥ ॥ अथ गृहे काकप्रवेशशांतिप्रयोगः । तत्र काकस्य प्रवेशमार्गेणैव निर्गमने मासपर्यंतं मार्गांतरेण निर्गमने तु षण्मासप-
र्यंतं तद्गृहं वर्जयित्वाऽनंतरं कस्मिंश्चित् शुभे दिने वायसप्रवेशस्थले गृहाद्दक्षिणभागे वा कर्ता आचमनादिदेशकालस्मरणांते मम गृहे
वायसप्रवेशसूचितसर्वारिष्टपरिहारद्वारा श्री० सग्रहमखां मनूक्तां शांतिं करिष्ये इति संकल्प्य गणेशपूजनादिऋत्विग्वरणांतं कुर्यात् । तत ॥१३८॥
आचार्यः प्रादेशांते स्थंडिलात्पूर्वे महीद्यौरिति भूमिं स्पृष्ट्वा ओषधयःसमिति द्रोणप्रमाणव्रीहिराशिं कृत्वा आकलशेष्विति कलशं संस्थाप्य

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

ಹಸ್ತಪ್ರತಿ ಸಂಖ್ಯೆ ೨-656

SGDF
Sri Gargeshwari Digant Foundation

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation